JESAJAE VATICINIA

ANNOTATIONE PERPETUA

ILLUSTRAVIT

ERN. FRID. CAR. ROSENMÜLLER,

THEOL. DOCT. ET LINGG. OO. IN ACAD. LIPS. P. P. O.

VOLUMEN SECUNDUM.

EDITIO SECUNDA AUCTIOR ET EMENDATIOR.

LIPSIAE

SUMTIBUS IOH. AMBROS. BARTHII

MDCCCXVIII.

ERN. FRID. CAR. ROSENMÜLLERI,

THEOL. DOCT. ET LINGG. OO. IN ACAD. LIPS. P. P. O.

SCHOLIA

IN

VETUS TESTAMENTUM.

PARTIS TERTIAE

JESAJAE VATICINIA COMPLECTENTIS

VOLUMEN SECUNDUM.

EDITIO SECUNDA AUCTIOR ET EMENDATIOR.

LIPSIAE

SUMTIBUS IOH. AMBROS. BARTHII.

MDCCCXVIII.

CARMEN TERTIUM DECIMUM.

CAP. XIX.

ARGUMENTUM.

Jova, in Aegyptios poenas exerciturus, levi nube vectus Aegyptum venit. Incitat ibi belli civilis flammam, ita ut Nomus in Nomum, civitas in civitatem saeviant (vs. 2. 3.). Is, qui victor ex hoc bello discedit, Aegyptios in servitutem redigit, summaque severitate tractat (vs. 4.). Ad quae mala publica quum etiam accedat aquae Niloticae defectus et siccitas, et inde orta sterilitas atque infoecunditas; Aegyptus tota decidit de statu suo florente, omnium ordinum homines languent et lugent: mercatores, opifices, piscatores ad summam rediguntur inopiam et desperationem, et in universum omnes deplorant communem gentis miseriam calamitatemque, cui nemo prae inopia consilii, et ignavia incolarum succurrit, omnibus veluti de mentis sensu et ratione disiectis, tanquam correpti essent vertigine (5—15.). Jam vero Aegyptii, calamitatibus hisce oppressi, et a Jova ipsis haec mala inmissa intelligentes, ad Israelitarum Deum auxilium petituri trepidant (vs. 16. 17.). Impetrato auxilio (quod quidem est subintelligendum ex vs. 20.) Jova ab Aegyptiis tanquam potentissimus ipsorum vindex et liberator agnoscitur coliturque, et in celeberrimis Aegypti urbibus altaria illi eriguntur in memoriam praestiti auxilii (vs. 18—22.). Sed feliciora etiam

tempora videt vates, ulterius longe prospiciens: Aegyptiis ad Jovam colendum Assyrii quoque se sociant, ita ut tres, olim maxime infesti inter se populi, Israelitae, Aegyptii, Assyrii, jam *unum Jovae populum* faciant (vs. 23. 24. 25.).

Koppius versus 18 — 25. a priore capitis parte sejungendos putat, ut particulam singularem constituentes, atque hoc oraculum alio plane tempore editum esse existimat. Placuit haec sententia Cubio quoque, et Eichhornio (*Einleit. in das alte Testam.* P. III. p. 84.). Et nituntur quidem hisce potissimum argumentis: *primo*, imaginem miseri Aegyptiorum status, quam vates vs. 1 — 15. exhibet, nimis abhorrere a descriptione temporum felicissimorum, quibus Aegyptii una cum Israelitis et Assyriis Jovam colunt (Verum solenne esse vatibus Hebraeis, tristium temporum descriptioni subjungere laetiorum imagines, saepius jam observatum est). *Deinde*, non esse credibile, linguam Hebraeam a Jesaja, aut alio, in Judaea degente vate, appellatam esse שְׂפַת כְּנַעַן. (Sed conf. not. infra ad vs. 18.). *Denique* illud quoque, quod Aegyptii et Assyrii, a Jesaja alias semper ut hostes Israelitarum descripti, vs. 25: מַעֲשֵׂה יְדֵי יְהוָה, עַם יְהוָה, appellantur, Koppio arguere videtur, hanc sectionem a Jesaja non esse profectam. (Sed hoc ipsum pertinebat ad aureae aetatis, in qua vates inde a vs. 18. versatur, descriptionem, cujus aetatis proprius quasi character erat, ut Jova solus ab omnibus gentibus coleretur, conf. Cap. II, 1 — 4.).

Si in priscae Aegyptiorum historiae reliquiis, nobis servatis, paucis quidem illis, circumspiciamus, ad quaenam reipublicae Aegyptiacae fata noster in hoc carmine respexerit, nihil commodius et facilius se nobis offeret, quam tempus Δωδεκαρχίας, de quo Herodotus *Lib. II.* c. 147. et 151. et Diodorus *Bibl. Lib. I.* c. 66. Tradunt

dunt hi, *Aegyptios*, *Sabacone**) *Sethone* (quo regnante Senacheribus, Assyriorum rex, Aegyptum invasit) mortuo, restitutos libertati, per biennium fuisse in statu ἀναρχίας, quo tempore τῶν ὄχλων εἰς ταραχὰς καὶ φόνους ἐμφυλίους τρεπομένων (verba sunt *Diodori* I. c.), τοὺς μεγίστους τῶν ἡγεμόνων δώδεκα ποιησαμένους συνωμοσίαν, *plebe ad tumultus et caedes intestinas conversa, duodecim duces primarios se ipsos, conjunctione inita*, reges fecisse, et, Aegypto inter se divisa, statum firmasse. Sed cum duodecim illi reges per annos quindecim Aegypto imperassent, ortis jurgiis turbisque civilibus summam rerum devolutam esse ad unum Psammetichum. Hujus belli civilis caussam Diodorus inde repetit, quod Psammetichus, Saites, cui maritimae Aegypti orae obtigerunt, aditum ad Aegyptum liberum faciens Phoenicibus et Graecis, magnasque sibi colligens opes, et amicitias etiam sibi comparans exterorum principum, reliquorum Aegypti regum in se concitaverit invidiam, qui proinde ipsi intulerint bellum, ex quo, commisso ad Memphim proelio, victor abierit Psammetichus, auxilio Jonum, Carum, Graecorumque, quos ipse conduxerat milites, adiutus. Turbas hasce Aegypti internas a vate nostro in hoc carmine respici, praestantissimi jamdudum viderunt interpretes, quibus et nos accedere non dubitamus, quum hac assumta hypothesi totum carmen clariore appareat luce. Incidit bellum illud Aegyptiorum civile in initia Manassis, regis Judae, unde dubitari possit, utrum hoc carmen a Jesaja ipso, an potius ab alio, paullo seriore vate, profectum sit. Jesajae plane abjudicat et alii cuidam vati, qui Manasse regnante Aegyptum adierit, hoc vaticinium tribuit Eichhorn in Prophetis a se vernacule versis et il-

 lustra-

*) *abaconem* fuisse cognomen, omnibus regibus Aethiopum ium, ut Aegyptiorum *Pharao*, satis verisimile fecit Gatt- *Weltgeschichte in ihrem ganzen Umf.* P. I. p. 225. 226.

uſtratis (*die hebräiſchen Propheten von J. G. Eichhorn*, . B., Götting. 1816. 8. p. 355.). Neque enim credibile ſſe, Jeſajam, qui eo ipſo, quo Uſias rex obiit, anno ›rophetico munere fungi coeperit (cf. Jeſaj. VI, 1.), qui uerit annus 758 ante Chriſtum natum, illo adhuc fun-ctam eſſe anno 660 ante Chr. nat., quo Pſammetichus, ad juem vs. 4. alluditur, rerum ſit potitus.

1. De voce מַשָּׂא vid. not. ad XIII, 1. Chaldaeus verba מַשָּׂא מִצְרָיִם ita exponit: מַטַּל כָּס לְוָט לְאַשְׁקָאָה יַת מִצְרָאֵי *onus calicis maledictionis ad propinandum Aegyptiis.* הִנֵּה יְהוָה מִצְרַיִם Eleganti exordio propheta viam ſibi ſternit ad deſcribendam Aegypti calamitatem. Jovam, rectorem mundi, infert vectum celeri nube, tanquam *curru*, ad judicandos et plectendos Aegyptios. Deſumta eſt fictio ab imperatore ſeu rege, populorum ſuorum judice, qui, cum intellexerit, in remotiore aliquo ditionis ſuae tractu enormiter adverſus leges delinqui, celerrimo vehiculo uſus illuc ſe transfert, ut ſontes puniat. Ceterum haec fictio nil novi aut inſoliti habet, *nubes* enim ſaepe a vatibus Hebraeis proponuntur tanquam *currus* et *vehicula* Dei, ut regis, res humanas ubique inſpicientis, procurantis, et, ubi vult, ad praemia et poenas diſpenſanda, absque mora praeſentis. Sic Pſ. CIV, 3. *nubibus utitur pro curru, inceſſit ventorum alis.* Chaldaeus: הָא יְיָ מִתְגְּלֵי בַּעֲנַן יְקָרֵיהּ לְאִתְפְּרָעָא מִמִּצְרַיִם *ecce Jova manifeſtum ſe faciet in nube gloriae ſuae, ut vindictam ſumat de Aegyptiis.* Verba וְנָעוּ אֱלִילֵי מִצְרַיִם מִפָּנָיו duplici modo accipi poſſunt, vel hoc ſenſu: idola ad adventum Dei ſummi ſe *commotura*, h. e. trepidatura eſſe, prae reverentia majeſtatis ejus; vel, idola ad adventum Jehovae, ... praeſentiam ferre nequeant, quippe ipſorum pra... laturus non ſit, *receſſura eſſe loco*, metu et ...

dicii ejus. Equidem adſentior Vitringae, praeferendum eſſe poſterius. Nam vox נוּעַ vix uſurpatur in V. T. de *trepidatione*, ſive *commotione interna*, niſi ubi de *corde* uſurpatur, et ea vox additur, ut Cap. VII, 2. Sed alias verbum illud notat ejusmodi rei aut perſonae motum, quo loco cecidit, vagatur, et alio ſe transfert. Favet etiam huic interpretationi vox מִפָּנָיו, *a facie ejus*: nam ſi ſenſus eſſet, idola *trepidaſſe prae* adventu Jovae, ſcripſiſſet Jeſajas haud dubie: לְפָנָיו. Chaldaeus: וְיִתַּבְּרוּן טַעֲוָת מִצְרָאֵי מִן קֳדָמוֹהִי *conterentur idola Aegyptiorum a facie ejus.* Quod additur: וּלְבַב מִצְרַיִם יִמַּס בְּקִרְבּוֹ *et cor Aegypti liqueſcet in medio ſui*, accipiendum eſt de conſternatione Aegyptiorum, qua animus eos quaſi defecit, metu et horrore calamitatum ſibi imminentium. Sic locutio haec ſumitur Deut. XX, 8. 2 Sam. XVII, 10. Supra XIII, 7. Reſpondet dictio Lucae XXI, 26. in oratione Jeſu de calamitatibus ultimi temporis: ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου, *exanimatis hominibus prae metu*, et exſpectatione malorum ſupervenientium. בְּקִרְבּוֹ, *in medio eius.* ſcil. cujuscunque Aegyptii.

2. Fata Aegypti triſtia, a quibus cetera pendent, duo recenſentur in hoc vaticinio. Primum eſt *bellum civile*, vs. 2. 3., alterum *oppreſſio Aegypti* a potente quodam principe, vs. 4. Verba וְסִכְסַכְתִּי מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם vulgo vertunt *miſcebo Aegyptum cum Aegypto*, i. e. eos invicem ut hoſtes committam. Ita Symmachus: συμβαλῶ, *armabo*, armis inſtruam, *unum Aegyptium contra alterum*, ut unus contra alterum dimicet; vid. de hac verbi סִכְסֵךְ ſignificatione not. ad Cap. IX, 10. An idem reſpexerint Alexandrini, qui ponunt ἐπεγερθήσονται, et Syrus atque Chaldaeus, אֲגָרֵי, ܐܓܪܐ, *concitabo*, incertum. Senſus dubius eſſe non poteſt. Subjungitur enim: וְנִלְחֲמוּ אִישׁ בְּאָחִיו *pugnabunt quisque con-*

 con-

contra fratrem ſuum, unus adverſus alterum, ut ſupra IX, 18. Verba מַמְלָכָה בְּמַמְלָכָה Alexandrinus docte vertit: νομὸς ἐπὶ νομὸν, quo innuit, per *regna Aegypti* hic intelligi *praefecturas*, Graecis νομὰς, Aegyptiis *Ptôsch* dictas (vid. *l'Egypte ſous les Pharaons par* CHAMPOLLION. Paris 1814. T. I. p. 46.) in quas Aegyptus jam ab antiquis temporibus partita fuit.

3. Cum belli civilis miſeriis conjuncta erit conſilii inopia ſumma, qua idola et hariolos conſulent. וְנָבְקָה רוּחַ מִצְרַיִם בְּקִרְבּוֹ *Et evacuabitur ſpiritus Aegypti in medio ejus*, i. e., recte exponente Kimchio, non erit in ſpiritu eorum ſapientia et intelligentia reliqua, neque conſilium ſibi capere ſcient. Ita Jeremias XIX, 7. *Evacuabo* (בַקֹּתִי) *conſilium Judae et Hieroſolymorum.* נָבְקָה eſt forma anomala ſpeciei Niphal verbi בָּקַק, pro נָבַקָּה, Dageſch forte e litera ק excidit, et antecedens vocalis ob afformantis a ſyllabae acceſſum ἀναλογῶς abit in Schva. Eodem modo pro נָסַבָּה ponitur נְסַבָּה Ezech. XLI, 7., et pro נִבְלָה Geneſ. XI, 7. נָבְלָה. Sine neceſſitate J. D. Michaelis in *Supplemm. ad Lexx. Hebr.* p. 162. pro נָבְקָה legendum conjecit נָבֹקָה, quod refert ad בוק, Arab. بوق *disſidium attulit*, unde vertit: *disſidebit ſpiritus Aegypti in medio ejus.* A. SCHULTENSIUS in *Inſtitutt. ad Fundamentt. Ling. Hebr.* p. 332., noſtrum נָבְקָה refert ad נָבַק, Arab. نَبَقَ, quod affinis ſignificationis eſt cum בקק, Arab. بَقْبَقَ, ὀνοματοποιητικὸν, *bombum edidit amphora, dum effatim ex ore anguſtiore effluit*, vel *per illud infunditur aqua* (unde Hebraeis בַּקְבּוּק *lagena*, Syriſque [illegible] et *lagena* et *murmur*); נבק vero Arabibus eſt *pepedit, crepuit*, vid. Schultenſium l. c. Unde vertit: *in ſonum inanem abit ſpiritus Aegyptiorum.* Quomodo veteres verbum noſtrum intellexerint, haud facile quis dixerit, nam ſenſum tantum-

modo

modo ut cunque reddunt. Alexandrinus: καὶ ταραχθήσεται τὸ πνεῦμα τῶν Αἰγυπτίων ἐν αὐτοῖς. Aquila: καὶ πλαδαρωθήσεται (*flaccescet, imbecillis fiet*) πνεῦμα Αἰγύπτȣ ἐν ἐγκάτῳ (*intestino*) αὐτῆς. Theodotion: καὶ σχισθήσεται πνεῦμα Αἰγύπτȣ ἐν αὐτῇ. Symmachus: καὶ ῥαγήσεται (*disrumpetur*) πνεῦμα Αἰγύπτȣ ἐν αὐτῇ. Syrus: ܘܬܬܦܣܩ *et exscindetur spiritus Aegypti in praecordiis ejus* (ܒܓܘܗ). Chaldaeus: וְתִתְמְסֵי *et tabescet spiritus Aegyptiorum in visceribus eorum* (בִּמְעֵיהוֹן); Saadias: وتنقهر *et percutietur spiritus eorum in ventre eorum* (في اجوافهم); Vulgatus: *et disrumpetur spiritus Aegypti in visceribus ejus.* רוּחַ hic est *animus*, vis cogitandi, deliberandi, et consilia capiendi. Vates se ipse interpretatur, dum addit: וַעֲצָתוֹ אֲבַלֵּעַ *Consilium ejus deglutiam, absorbebo* (Chaldaeus: חַכִּימֵיהוֹן אֲסַלְּעֵם *sapientes eorum obstupefaciam*), ut neque consilium capere possint, neque, si ceperint, quidquam proficiant, aut juxta consilium efficiant. Ergo quum humanum ipsos destituat consilium, vertunt se ad oracula et divinos. וְדָרְשׁוּ אֶל־הָאֱלִילִים *Quaerent*, i. e. consulent *vanos* scil. deos, idola. Verbum דָּרַשׁ saepe poni *de consulendo Deo, oraculo, vate*, observavimus supra ad Cap. XI, 10. ubi conf. not. וְאֶל־הָאִטִּים Varie jam veteres vocabulum ἅπαξ λεγόμενον interpretati sunt. Alexandrinus ἀγάλματα, Syrus ܡܓܘ̈ܫܐ, *magos*, Chaldaeus חָרָשִׁין *praestigiatores* s. *incantatores*, Vulgatus, *divinos*, Saadias, منجّمين *astrologos:* recentiorum plerique *mussitatores*, i. e. vel, qui oracula obscura mussitant, vel, qui voce leni ac submissa incantandi formulas mussitant. Nam אַט (1 Reg. XXI, 27.) et לְאַט (supra VIII, 6.) *lente*, *leniter* est, et أطّ Arabibus de *sono et murmure obscuriore* usurpatur; vid.

vid. Schultensium ad *Haririi Conſeſſ. IV*, p. 14. not. 25. Conſonat Graecorum ὄττεσθαι et ὀττεύεσθαι, quod Heſychius κληδονίζεσθαι *vaticinari* explicat. De אֹבוֹת et יִדְּעֹנִים, vid. ſupra ad VIII, 19. Aegyptios praeter oracula celebria Jovis Ammonis in proxima Libya, et Latonae in urbe Buto, Aegypti inferioris, conſtat plures habuiſſe divinationes ſecretiores; quin eſſe Aegyptum omnis fere ſuperſtitionis hujusce generis matrem, Veteres conſentiunt. Quin ſane Herodotus, ubi de divinatione Aegyptia loquitur (II, 82.), plura iis τέρατα, *oſtenta*, et ſigna futurorum prognoſtica obſervari ait, quam aliis omnibus hominibus.

4. וְסִכַּרְתִּי אֶת־מִצְרַיִם propr. *concludam*, i. e. tradam *Aegyptum*. Radici סָכַר, Arab. سَكَرَ, *compingendi*, *concludendi*, *coercendi* vim ineſſe, multis docuit Scheidius in *Specim. Obſervatt. ad quaedam V. T. loca*, ejus *Diſſertat. ad Cantic. Hiskiae* annexo, p. 24—29. (inſertum etiam eſt *Syllogi Diſſertatt.* ubi vid. Tom. II. p. 965.). Convenit ſignificatu cum סָגַר *claudere*, *concludere* (literis ג et כ affinis ſoni inter ſe permutatis), quod in Piel et Hiphil de plenaria traditione in hoſtium poteſtatem dicitur, qua quis totus eorum eſt permiſſus arbitrio, vid. 1 Sam. XXVI, 8. Pſ. LXXVIII, 50. Ita et Jarchius et Kimchius ſtatuunt, renitente Aben-Eſra, qui nullas literas apud Hebraeos permutari docet, praeter *quieſcentes*, et vocem h. l. explicari vult e loco Geneſ. VIII, 2. וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם *et occluſi*, obturati *ſunt fontes aquarum*. Sed res eodem redit. Quid enim aliud eſt *occludam Aegyptum in manum domini rigidi*, quam *includam*, vel *concludam?* Recte Alexandrinus παραδώσω, et Chaldaeus אֶמְסַר *tradam* verterunt. Verba בְּיַד אֲדֹנִים קָשֶׁה non ſunt vertenda: *in manum dominorum dure dominantium*,

fed: *in manum domini, dure dominantis.* Nam fatis nota eft illa Hebraei fermonis proprietas, qua Pluralis, tam mafculinus quam femininus, ufurpari folet de *una* re, quae, in fuo genere, magna eft, et quodammodo excellens: e. c. יַמִּים, *maria*, valet *mare magnum* Pf. XLVI, 3., תַּנִּים dicitur de *dracone grandi*, Ezech. XXIX, 3. קְדֹשִׁים de *fanctiffimo* Hof. XII, 1. Proverb. IX, 10. et quae plura hujus generis funt, de quibus vide Schroederi *Inftitutt. ad Fundamm. Ling. Hebr.*, Reg. C. et Storrii *Obfervatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 97. 98. Ex hoc nominum genere eft quoque noftrum אֲדֹנִים, quod de *uno* magno et potente domino praeter hunc locum etiam ufurpatur Genef. XLI, 1. XLII, 30. Jarchi: כל לשון ארנות קרוי בלשון רבים ואפילו יחיד *Omnis dictio* dominationem *fignificans ufurpatur in plurali numero, etiamfi de uno fit fermo.* Exempla affert Genef. XXXIX, 20. 16. Haec vero nomina *pluralia*, quorum fignificatio eft *fingularis*, propter *fenfum* ut *fingularia* conftruuntur, veluti קְדֹשִׁים נֶאֱמָן *fanctus fidus*, Hof. XII, 1., הַתַּנִּים הַגָּדוֹל, *draco ille magnus*, Ezech. XXIX, 3., מֵימָיו, *aqua ejus*, fcil. maris magni; vid. Schroederum l. c. *Syntax.* Reg. XXV, a. Storrium l. c. p. 99. In fingulari fumendum effe אֲדֹנִים, apparet quoque ex eo, quod vates ftatim addit מֶלֶךְ עַז propr. *regis fortis*, fed hic in malam partem fumitur pro *violento*, ut קָשֶׁה *durus* hic eft *imperiofus, feverus*, ut σκληρὸς Matth. XXV, 24., qua ipfa voce hic ufus eft Symmachus. Eodem fenfu Virgilius *Georg.* III, 4. Euryfthea *durum* vocat. Utraque illa appellatione Pfammetichus innuitur. vid. Argument.

5. Ad turbas et diffidia interna nova accedit calamitas: Nili inundatio, a qua omnis Aegypti fertilitas adeoque florens regni ftatus pendet, aut tenuis, aut plane nulla, erat. Verba וְנִשְּׁתוּ מַיִם מֵהַיָּם Alexandrinus,

vocem נִשְּׁתוּ referens ad שָׁתָה, *bibere*, vertit, καὶ πίονται οἱ Αἰγύπτιοι ὕδωρ τὸ παρὰ θάλασσαν, *et bibent Aegyptii aquam quae juxta mare.* Placuit id quoque MICHAELI in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. V. p. 1697. et WARNEKROSIO in *Commentat. de Palaestinae fertilitate cum Aegypti fertilitate comparata*, in *Repertor. für bibl. und morgenl. Litteratur*, P. IV. p. 261. Quum vero huic derivationi Dagesch forte in שׁ obstet, Michaelis et Warnekrosius pro mero arbitratu ejiciendum illud volunt. Reperiuntur quidem codd. nonnulli et libri editi, a de Rossio in *Scholiis critt.* ad h. l. indicati, qui Dagesch forte in שׁ non exhibent; sed hoc vel negligentiae librariorum, vel ipsorum corrigendi libidini tribuendum esse haud dubitamus. Ludov. de Dieu interpretatur; *intereunt aquae Nili*, verbo נָשַׁת significationem Aethiopici נַשַׁת, *destruere*, tribuens; quod e longinquo petitum est, nec sensum satis aptum efficit. LETTE in *Observatt. ad Cantic. Deborae*, in *Sylloge Dissertatt.* P. I. p. 615. verbum נשׁת comparat cum Arab. نَتُنَ, *foetuit*, *computruit*, e. g. caro, et comma nostrum sic vertit: *computrescentes deficiunt ex Nilo aquae.* Sed illa verbi נשׁת significatio duobus reliquis, quibus in V. T. occurrit, locis, Jesaj. XLI, 17. et Jerem. LI, 30. minime est apta. Ex iis *deficiendi* potius notio certa est. Nam in priore loco dicitur de iis, qui siti conficiuntur, in altero vero de robore corporis absumto. Concinit Aethiopicum ንኡስ parvus, *parum.* Recte igitur Symmachus ἀφανισθήσεται, Hieronymus *arescet*, Chaldaeus יְצַדוּן *desolatae*, i. e. exhaustae erunt, Saadias يَنْضُب *exarescet* vertit. Per *mare* vero *Nilum* fluvium esse intelligendum, nulla est dubitatio. Vates se ipse mox interpretatur dum ait: וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ, *fluvius exsiccabitur, atque arescet.* Et Grotius tamen hic ipsum intelligit *mare mediterraneum*, qua Aegyptum alluit; sed prae-

praeter rationem. Hebraei majora omnia aquarum receptacula appellant *maria*, יַמִּים, vid. Genef. I, 10. Hinc de *Euphrate* ufurpatur vocabulum יָם Jerem. LI, 36. Zach. X, 10. 11. De *Nilo* fupra XI, 15. Job. XLI, 23. ubi de *crocodilo* dicitur, eum *mare* effervefcenti ollae fimile facere, יָם יָשִׂים כַּמֶּרְקָחָה, *reddit mare fimile cacabo cocturae*; hic quis de *Nilo* non cogitet, crocodilorum patria? conf. Ezech. XXXII, 2. 3.; Nah. III, 8. ubi de נֹא אָמוֹן, i. e. Diospoli, Thebi Aegyptiorum, procul a mari in intima Aegypto, fed ad *Nilum* fita, dicitur: אֲשֶׁר־חֵיל יָם מִיָּם חוֹמָתָהּ, *cujus munimentum eft mare, et ex mari adfurgunt moenia ejus*, nempe urbs, Nili inundationibus tuta et inexpugnabilis defcribitur. Imo vero exteri fcriptores eodem etiam modo de *Nilo* loquuntur. Frequentiffima exempla invenies in Arabum Geographis, ex quibus nonnulla collegit Christ. Mullerus in *Satura Obfervatt.* p. 189. Dicunt illi non folum fluvium ipfum بحر النيل, *mare Nili*, fed et canales ex eo derivatos, vid. Michaelis *Supplement. ad Lexx. Hebrr.* p. 1083. Nec folum nomen بَحْر ita ponunt, fed et يَمّ, ipfiffimam vocem Hebraicam; ut in Corano Sur. XX, 39. ubi Deus matri Mofis: *pone illum in ciftam, et pone illum* فِي ٱلْيَمِّ *in mare*, conf. Sur. XXVIII, 6. Addendus Diodorus Siculus L. I. c. 12.: οἱ Αἰγύπτιοι νομίζουσιν Ὠκεανὸν εἶναι τὸν παρ' αὐτοῖς ποταμὸν Νεῖλον. Ceterum recte Jarchi: „Quoniam terrae Aegypti omnis utilitas venit per Nilum, neque enim eo defcendit pluvia, fed Nilus afcendens irrigat eam (terram) per rivos, qui hominum manibus facti funt, ideo comparat poenam, qua terra illa afficietur, arefactioni rivorum."

§. In

6. In verbo הֶאֶזְנִיחוּ interpretando non consentiunt interpretes. Plurimi, contenti, tale quid dedisse, quod sermonis contextui utcunque conveniret, verterunt, *deficient fluvii.* Ita Alexandrini: ἐκλείψουσιν οἱ ποταμοί. Alii ex notione *repellendi* et *amovendi*, quam verbo nostro tribuunt; partim, *vi transitiva*, reddiderunt, *repellent fluvios*, partim *intransitiva*, fluvii *amovebuntur*, vel, *se repellent*, quasi fontem versus ascendentes: quarum versionum prior prorsus inconveniens est, et ab hoc loco aliena, ut jam Vitringa ostendit; posterior sensum bonum quidem exhibet, sed non exprimit propriam verbi זנח significationem, quam primus ostendit et exposuit N. G. Schroederus in *Observatt. ad Origg. Hebrr.* pag. 74 seqq. Scilicet זָנַח, Arab. زَنِخَ, primaria et antiquissima potestate notans *sidere*, *subsidere*, peculiariter de fluminibus et stagnis usurpatum fuit, quorum aqua, quando *sidit*, et in terram paulatim absorbetur, ex lutulentis reliquiis, et limo putrescente, tetrum illum putorem, quem *rancorem* dicimus, exhalat: unde per *metonymiam* significatio *rancescendi* succrevit. Haec significatio totius orationis seriei aptissima est: וְהֶאֶזְנִיחוּ נְהָרוֹת דָּלְלוּ וְחָרְבוּ יְאֹרֵי מָצוֹר *et ecce sidendo rancescent fluvii*, rivi et fossae Nili, *tenuabuntur et exsiccabuntur rivi Aegypti.* Ubi facile animadvertitur, verbo הֶאֶזְנִיחוּ, hac in serie, nihil aptius, et ad elegantem gradationem, qua utitur vates, accommodatius esse. Nam fluvii quando exsiccantur primo *subsidunt*, ex quiete stagnantium aquarum *rancorem*, seu corruptionem cum ingrato odore et sapore conjunctam, contrahentes; dein magis magisque *extenuati* tandem penitus *exarescunt*. De rariore vocis הֶאֶזְנִיחוּ forma dissentiunt Grammatici, quorum varias sententias recenset Kimchius in *Commentario* a Malanimaeo latine verso (Florent. 1774.) p. 147. Quidam putant, litteram א, quae olim usum vocalis habuerit,

buerit, ſuperfluam remanſiſſe; alii, litteram א hic eſſe ex uſu Chaldaico formae *Aphel*, quae hic cum Hebraea commixta ſit. Faber ad *Harmari Obſervatt. ſuper Orient.* P. II. p. 328. not. 10. olim duplicem lectionem extitiſſe exiſtimat, quae poſtea a Maſorethis conjuncta eſſet, unam, *Aramaeam*, אֶזְנִיחוּ, alteram, *Hebraeam*, הִזְנִיחוּ, prius, utpote inſolentius, eſſe praeferendum. Schultensius vero in *Inſtitt. ad Fundam. Ling. Hebr.* p. 272. cui adſentitur Schroederus in *Inſtitt. ad Ling. Hebr.* pag. 192. Reg. CLVII. f. et Storrius in *Obſervatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 347., *He* emphaticum, ſeu *affirmativum* eſſe autumat, reddendum per *ecce! ſane!* quale in illo עֵינֶיךָ הָרֹאֹת, *oculi tui ecce videntes ſunt*, Deut. III, 21. IV, 3., א autem eſſe characteriſticum *Hiphil*, pro ה, atque pro הֶהֶזְנִיחוּ commodioris pronuntiationis cauſſa elatum eſſe הֶאֶזְנִיחוּ. Praeterea obſervat Schroederus, in *Obſervatt. ad Origg.* l. c., formae Hiphil vim *tranſitivam*, ut in aliis multis, ita et in hoc verbo, per quendam *tropum* in *intranſitivam* deflectere. Talia ſunt הֶאֱרִים, הִלְבִּין, הֶאֱרִיךְ, הוֹבִישׁ. Eodem modo verba דָּלְלוּ et חָרְבוּ, quae in contextu noſtro ſequuntur, *intranſitive* ſunt vertenda. מָצוֹר idem eſt ac מִצְרַיִם, *Aegyptus*, et occurrit etiam 2 Reg. XIX, 24. Mich. VII, 12. ad quem locum vid. plura de hoc nomine. נַהֲרוֹת et יְאֹרֵי מָצוֹר ſunt *canales et foſſae ex Nilo*, cura hominum per totam terram Aegypti inferioris derivatae, in agricolarum et urbium uſum, conf. Exod. VII, 19. Chaldaeus יְאֹרֵי מָצוֹר vertit נַהֲרֵיהוֹן עֲמִיקַיָּא *flumina eorum profunda*, quod ſequutus Jarchi verba hebraea exponit יאורים עמוקים בחריצי מצורי עיירות *fluvii profundi in foſſis munimentorum urbium.* Saadias: الخُلجان المحصورة *canales ſepti.* Per יְאֹרִים tamen ego potius intellexerim *brachia Nili*, ut Pſ. LXXVIII, 44. Ezech. XXIX, 3., certe יְאֹר in numero

uni-

unitatis, non nisi de *Nilo* usurpatur, ideo haud dubie quod proprie vocabulum Aegyptiacum est, exigua varietate his scriptum litteris: ΙΑΡΟ, vid. Lacrozii *Lexic. Aegyptiac.* p. 27. Ceterum id, quod vates modo dixit, *rancescere et subsidere aquas Nili* et *brachiorum* atque *canalium* ex illo derivatorum, egregie illustratur recentiorum nonnullorum, qui oras illas adierunt, narratione, *Amnem Trajanum*, quod nomen est canalis cujusdam ex Nilo per urbem *Cahira* ducti, antequam viva Nili aqua in illo ascendat, pessimum odorem exhalare, adeo ut vasa argentea, licet in cistis condita, ferrugine obducantur. Vid. Oedmann *Vermischte Samml. aus der Naturk.* Fasc. I. p. 49. קָנֶה וָסוּף קָמֵלוּ] קָנֶה esse *arundinem Donacem*, verisimile fecit Oedmann l. c. p. 50 seqq. Conf. de hac planta Forskalii *Descript. Plantarr.* p. 24. *Donax*, is inquit, *et Saccharum Ganesi ripas Nili non solum vestiunt, sed prorsus impediunt, ut Alnus in Septentrione et Mangle in India.* Unde intelligetur, cur hujus plantae hoc loco mentio fiat. סוּף esse *algam Niloticam*, *Sari* dictam, vidimus ad Exod. II, 3. Verbum קָמַל praeter hunc locum semel tantummodo, infra XXXIII, 9. obvium, *languescendi, emarcescendi* notionem habere, ex utriusque loci contextu colligitur. Concinit Syriacum ܩܡܰܠ *aegrotavit, infirmatus* est. Chaldaeus h. l. vertit לָא יִסְקוּן *non crescent*, et infra XXXIII, 9. בָּחַר *decidit, emarcuit.* Saadias: تُعْطَلُ مِنَ ٱلنَّبَاتِ *carebit germine.* Jarchi: „quando rivi exarescunt, arundines non amplius nutriuntur, sed exarescunt et cadunt." Pertinet igitur ultimum hoc commatis nostri membrum ad descriptionem *siccitatis*, et tristis Aegypti incolis Nili *exsiccationis.*

7. Varias de significatione nominis עָרוֹת sententias recensuit J. G. Unger in Dissert. *de* עָרוֹת *hoc est, de*

Papy-

Papyro frutice, von der Papier-Staude ad Jesaj. XIX, 7. Lipſ. 1751. in quat. Sed quod ipſe poſt Vitringam contendit, vocem hebraeam *papyrum* ſignificare, nulla idonea ratione nititur; *papyrus* hebraice eſt גֹּמֶא, vid. not. ad Exod. II, 3. Jes. XVIII, 2. Rectius Hebraei *gramina* ſ. *loca virentia* interpretantur collato מִתְעָרֶה, quod Pſ. XXXVII, 35. de arbore *vireſcente* dicitur. Et Arabibus عروة *arborem perennem, ſemper virentem* denotat. Gruhariius apud van der Sloot ad *Carm. Togr.* vs. 4. العروة من الشجر الذى لا يزال باقيا فى الارض لا يذهب, i. e. عروة *de arbore uſurpatur, quae ſuperſtes manet in terra, nec perit.* Kimchius: ערות חאר לירקות ולדשאים הלחי Aroth *eſt nomen appellativum olerum et herbarum virentium.* Idem intelligentes Alexandrini Ἄχι poſuerunt, quo nomine Aegyptios ipſorum lingua omne, *quod in palude virens naſcitur*, ſignificare, ex Hieronymi Commentar. ad h. l. obſervavimus ad Geneſ. XLI, 2. Conf. Celsii *Hierobot.* T. II. p. 229. 230. *Graminete* autem *ad Nilum, ad Nili oras,* עַל-פִּי יְאוֹר (i. q. Geneſ. XLI, 3. Exod. II, 3. עַל-שְׂפַת הַיְאוֹר *ad labium fluvii,* على شطّه *ad ripam ejus,* ut Saadias vertit), erunt *terrae humiliores ad Nili oſtia,* Βυκόλια Graecis dictae, quae, ad agriculturam ineptae ob ſolum nimis paluſtre, a Nomadum pecudibus depaſcuntur: vide Michaelis not. ad *Abulfedae* Aegypt. ad num. 66. pag. 121. 122. Noſtro loco vertit ille *Marſchländer.* Saadias زرع, *hortos*, reddidit, dubito an ſatis recte. וְכֹל מִזְרַע יְאוֹר *Et omnis ſementis rivi* alia, i. e. omnis qualiscunque alius Nili fructus aut proventus, ut lotus, et *alia lilia, roſis ſimilia,* ἐν τῷ ποταμῷ γινόμενα καὶ ταῦτα, *in fluvio naſcentia et ipſa,* memorante Herodoto L. II. c. 92. Niſi rectius

ctius cogitetur de *satis* cujusvis generis, quae incrementum suum Nilo debent. Habet enim Aegyptus, terra omnium feracissima, σπέρματα πάμπολλα, *semina omnis generis*, ut STRABO dicit L. XVII. p. 556. Pro נִדַּף *propelletur* recte posuit Alexandrinus ἀνεμόφθορον, *a vento corruptum*, conf. Ps. I, 4. Chaldaeus: יֶחֱרַב וְלָא יִצְמַח *arescet nec germinabit*. Fingit vates, magnam in Aegypto suscitatum iri tempestatem, quae Nilum repelleret, rivos et διώρυχας ejus exsiccaret, et fruticeta omnia, proventus Nili, aliis etiam deficientibus aquis collapsura, ita frangeret, dispelleret, disjiceret, ut plane sint peritura. Sunt interpretes, ut Grotius, Vitringa et Dathius, qui Nili exsiccationem, in praecedentibus descriptam, non proprie, sed figurate intelligant, Aegyptum per ista bella civilia ad summam omnium rerum inopiam redactum iri; ex Nili enim inundationibus Aegyptus omnem suam percipiebat fertilitatem. Sed nulla est ratio, cur illa non sint proprie intelligenda. Saepius enim factum esse, ut Nilus aestivis diebus nulla ceperit incrementa, Aegyptumque irrigarit, ex narrationibus et antiquiorum et recentiorum constat. Quae calamitas, cum jam per se satis magna esset, si accedebat ad bella civilia, satis digna erat, quae memoraretur a vate, miserum Aegypti statum deplorante.

8. Communem totius gentis cladem sequitur communis moeror et luctus eorum, qui ex ubere ejus solo et proventu ac divitiis, quas Nilus adfert, magnam perceperant utilitatem. Varii generis homines commemorat, qui aquarum beneficio vitam degebant, et primo quidem *piscatores*, הַדַּיָּגִים, quorum duo memorat genera, et qui *hamo*, et qui *retibus* aut *nassis* pisces capiunt. Abundasse Aegyptum *piscibus*, observavimus ad Num. XI, 5. וְאָבְלוּ כָּל־מַשְׁלִיכֵי בַיְאוֹר חַכָּה *Et moerebunt omnes, qui hamum jaciunt in fluvio.* Vocabulum

חַכָּה,

חַכָּה, praeter hunc locum non nisi bis obvium; Habac. I, 15. Job. XL, 25., *hamum* satis unanimiter antiqui et recentiores vertunt; nec quidquam de significatione dubii. Etymologiam si quaeras, hamus dici videtur Hebraeis a חֵךְ *palato*, cui infixus haeret; ac si ultro etiam quaeras, חֵךְ, palatum, est pro חֵנֶךְ, ut ex Arabico حنك ejusque derivatis constat, recte monente Danzio in *Litteratore* §. 56. p. 483. Sic etiam Thalmudici חנך scribunt. Saadias: ويحزن كل طارح في الخليج شيصا *Tristisque erit omnis qui in rivum escam projicit.* Nomen شيص, quod Saadias pro hebraeo חַכָּה ponit, notat proprie *speciem dactylorum vilissimam, qui nucleo carent, saltem duro, quique siccati non dulces sunt, sed austeri*, tum etiam *piscem*; hic de *esca* dicitur, quae hamis imponitur ad capiendos pisces. ופֹרְשֵׂי מִכְמֹרֶת *Et qui expandunt rete*, id enim, aut *nassa* significatur nomine מִכְמֹרֶת vid. infra LI, 20. Habac. I, 15., a כָּמַר, quod Chaldaeis in Pael significat *includere*. Saadias vertit شباك *retia*. Aegyptios veteres praeter *retia* etiam usos esse *nassis*, patet ex marmoribus *Praenestinensibus*, vid. Shaw *Itiner.* p. 365. vers. germ., qui addit, hodienum *nassis* tantummodo pisces capere Aegyptios solere. Maillet *Epist. IX.* retia in Aegypto plane non esse in usu docet. Faber ad *Harmari Observatt.* P. II. p. 363. מִכְמֹרֶת *rete minus* significare contendit, sed nullo argumento solido probat; nam ex Habac. I, 15. ubi מִכְמֹרֶת distinguitur a חֵרֶם, non liquet, utrum מִכְמֹרֶת rete majoris aut minoris generis sit. Nec magis probavit Faber illud, quod in eadem nota dicit, in versione Alexandrina commatis nostri verba καὶ οἱ ἀμφιβολεῖς alius interpretis esse, non Alexandrini. Nam quam-

quamquam nemo inficiabitur, versioni Alexandrinae multa esse inserta ex aliis graecis interpretibus, non minus tamen notum est illud, Alexandrinos in versione Jesajae non tam accuratos fuisse, ut verba Hebraica semper redderent totidem verbis Graecis; saepissime sensum tantummodo expressisse contenti erant.

9. ובֹשׁוּ עֹבְדֵי פִּשְׁתִּים שְׂרִיקוֹת *Et erubescent opifices lineorum pexorum.* בושׁ *erubescent*, nescii, quid agant, Micha III, 7. De פִּשְׁתִּים, *lino*, vid. not. ad Exod. IX, 31. et Forsteri librum de *Bysso Antiquor.* p. 65. Aegyptum varia lini genera, et superiorem ejus partem, quae in Arabiam vergit, etiam fruticem, quem *gossypion* aliqui, alii *xylon* vocarunt, e quo xylina facta sunt lina, procreasse, e Plinii *Hist. Nat.* XIX, 2. notum est. Vid. et Celsii *Hierobotan*, P. II. p. 285 seqq. Plures interpretes, Jarchium sequuti, quae in hoc versu et proximo continentur, ad rem piscatoriam, de qua ante sermo erat, referunt; atque nil nisi retia piscatorum in hac quoque oratione vident. Sed iis potius, qui tractandis linis operam dabant, nunc non minus, atque ante piscatoribus, magnum eos rerum suarum detrimentum passuros esse denuntiatur. שְׂרִיקוֹת non est *generosum, pretiosum*, ut multi vertunt, nulla alia ratione ducti, quam quod שׂוֹרֵק Cap. V, 2. vulgo redditur *vitis generosa*; nec *colorem flavum* seu *subflavum* indicat, quae Bocharti est sententia in *Hieroz.* P. I. Lib. II. Cap. VII; sed conferendum est Syriac. ܣܪܩ, *pexuit, pectine dissipavit*, unde ܣܪܘܩܬܐ *pecten ad explicandum linum*. פִּשְׁתִּים שְׂרִיקוֹת igitur erunt *lina bene pexa, pectinata*, carminata, hinc optima et tenuissima, ut ostendit Braunius de *Vestitu Sacerdott. Hebrr.* Lib. I. Cap. VIII. § 8. Hac significatione Syrus quoque, Vulgatus et Saadias sumserunt verbum שָׂרַק, eo tamen discrimine, quod שְׂרִיקוֹת *active* acceperunt, quasi significarentur *feminae*

linum pectentes. Et fortasse id negotii in antiqua Aegypto ad muliebres functiones aeque pertinuit, atque apud nos nostrisque temporibus mulierum maxime est linum tractare et parare ad texturam. Provocat etiam Koppius ad membrorum parallelorum tenorem, quod vel is secum ferat, ut שְׂרִיקוֹת connectatur cum sequenti membro וְאֹרְגִים חוֹרָי. Enimvero forma ipsa vocabuli significationi passivae quam activae faventior esse videtur, prorsusque est credibile, prophetam, si pectentes feminas ante oculos haberet, scripturum fuisse potius שֹׂרְקוֹת, eadem forma Participii, qua sequens אֹרְגִים est. Quare nos cum Chaldaeo et multis recentioribus שְׂרִיקוֹת referimus ad פִּשְׁתִּים. Obstare quidem videtur constructio: sed evanescet haec difficultas, modo observetur, vocem פִּשְׁתִּים esse ex vocabulis, quae in *plurali* quidem *masculini generis* terminationem habent, sed potestatem feminini generis obtinent; quippe est a singulari פִּשְׁתָּה perinde ac vox שָׁתוֹת mox construitur cum voce מְדֻכָּאִים. Faber, l. c., verba nostra vertit: *perturbati erunt, qui linum subtile, tenue, coluerunt* (*es werden bestürzt seyn, die feinen Flachs baueten*), שְׂרִיקוֹת conferens cum شرق, *diffidit, divisit*, quam significationem etiam Syr. ܣܪܩ habet, ad quam significationem haud dubie Alexandrini respicientes, λίνον τὸ σχιστὸν posuerunt. Verba וְאֹרְגִים חוֹרָי plures vertunt *textores retium* quasi חוֹרָי propr. *foraminosa* scil. opera denotet a חוּר, vel חֹר, *foramen, caverna*, hinc *retia*, ob *foramina*, quibus scatent. Ita Chaldaeus, qui מְצָדִין posuit. Saadias quoque instrumentum aliquod piscatorium intellexisse videtur, dum القراطيس *crates* vertit. Sed excellentioris texturae opus, quodcunque sit, per חוֹרָי intelligendum esse, certum est. Sive enim cum חוּר Esth. I, 6., vocabulo a חוּר *candidum esse*, conferas, *linea candida*,

quo vestitu nobiliores superbiisse videntur, illo ipso indumenti genere חֹרִים dicti; sive ad חוֹר *foramen* illud referas, operis *foraminosi* aut *reticulati* textilia intelligenda erunt, qualia iterum non vulgi, sed illustrium tantum personarum fuerunt. LXX. Καὶ τοὺς ἐργαζομένους τὴν βύσσον. Formam חֹרָי nonnulli Grammatici, e. c. *Ludovicus de Dieu*, et *Altingius*, explicant ex lingua Syriaca, in qua pluralis numerus formae constructae desinit in (ܝ). Sed illud ipsum, quod haec forma apud Syros forma est non absoluta, sed constructa, ostendit, non satis accurate eam conferri cum illa forma linguae hebraeae nominum quorundam in statu absoluto positorum. Mihi quidem rectissime de horum nominum forma videtur judicasse J. D. Michaelis in *Gramm. Hebr.* p. 130. dum non unam omnium rationem esse asserit. Nonnulla enim esse singularia collectiva, aut genus indicantia, cum Jod afformativo mobili, v. c. גּוֹבַי, *locustae*, ad formam aliorum nominum in Jod desinentium, quod alias quidem plerumque in Chirek quiescit, sed interdum tamen in *Patach*, cujus formae in nominibus propriis exempla complura extant. Eadem est Schroederi sententia, *Grammat.* Reg. XCII, b. β. not. p. 125. Ad hanc collectivorum formam nostrum חֹרָי quoque pertinet. Alia vero hujus formae nomina pluralia sunt in statu constructo posita, juxta formam Syriacam, quale exemplum occurret infra XX. 4.

10. In verborum וְהָיוּ שָׁתֹתֶיהָ מְדֻכָּאִים explicatione mirum est, quantopere differant interpretes. Vocabulum שָׁתֹתֶיהָ multi referunt ad verbum שָׁתָה *bibit.* Ad quos tamen non est referendus cum Vitringa Alexandrinus, quasi is verba nostra verterit: καὶ πάντες οἱ τὸν ζύθον ποιοῦντες λυπηθήσονται, nam ita reddidit potius quae in textu nostro sequuntur: כָּל־עֹשֵׂי שֶׂכֶר אַגְמֵי נָפֶשׁ. Quomodo nostra verba Alexandrinus verterit, deinceps videbimus.

bimus. Doederlein a שָׁתָה, *bibere*, שׁתוֹת significare censet *id, quod potui parando aptum est*, fruges, ex quibus potus coquitur. Similis est *Fabri* sententia, loco supra citato, quamquam alia via incedentis: pro שֹׁתֹתֶיהָ legit שׁתוֹתֶיהָ, idque illustrat ex Syriaco ܫܬܐ, quod in Castell. Lexico Heptagl. quidem *vitis*, *propago* exponitur, sed incertae est significationis; vid. J. D. Michaelis not. ad Castell. Praeterea vitium cultura omnibus fere temporibus in Aegypto erat mediocris (vid. Warnekrosii *Commentat. de fertilitate Palaestinae comparata cum Aegypti fertil.* §. X. in Eichhornii *Repertorio* P. XIV. p. 288 seqq.), nec tanti momenti, quae digna fuerit, ut a vate hic memoraretur. Ad radicem שָׁתָה vocabulum nostrum refert quoque Dathius, sed legendum arbitratur in participio Hiphil: מַשְׁתֶּיהָ, *Zythopoei*, *die Brauer Aegyptens*. Quae mutatio audacior est quam ut probari possit, nec confirmatur ullius aut codicis aut prisci interpretis testimonio. Ad שָׁתָה *bibit* retulit et Hieronymus, qui vertit: *et erunt irrigua flaccentia*. Saadias: ويصير رياضها ضعيفة *et fient prata ejus debilia*, i. e. languida. Aquila: αἱ ἀποθῆκαι αὐτῆς τεταπεινωμέναι. Respexit significationem verbi שִׁית, *ponere*. Theodotion: ταπεινὰ αὐτῆς τεταπεινωμένα, item ad שִׁית respiciens, quasi שָׁתָה esset *fundamentum*, i. e. infimum. A שִׁית, *ponere*, Clericus quoque vertit *nassas*, quia in iis pisces reponuntur. Sed nulla harum interpretationum efficit bonum sensum. Veri propius, quod habet Chaldaeus, qui pro vocabulo Hebraeo ponit: אֲתַר בֵּית שְׁתִי מַחְתָּא, *locus texentium texturam*, *ein Weberstuhl*. Hinc verti possit: *machinae* Aegypti *textoriae contritae*, i. e. destructae. Et id placuit Henslero: *die Weberstühle zerschlägt man*. Verum quia in toto hoc contextu non de *instrumentis*, sed de *hominibus*, artes exercentibus, sermo est, et verbum דכא plerumque

de *animi contristratione* et *perturbatione* usurpatur, equidem, auctore Koppio, שָׁתֹתֶיהָ, *textores ejus*, Aegypti, legere mallem, a שָׁתָה, quod conferendum cum Syriaco ܫܬܐ, *texuit*, unde ܫܬܝܐ, *textura*, Chald. שְׁתִי, *stamen*, et Arab. سداة, *stamen telae*. Quem sensum expressit Alexandrinus dum vertit: καὶ ἔσονται οἱ ἐργαζόμενοι αὐτὰ (scil. λίνον καὶ βύσσον, quorum vs. praeced. mentio erat facta) ἐν ὀδύνῃ. In verbis כָּל־עֹשֵׂי שֶׂכֶר אַגְמֵי נָפֶשׁ haud minor tum lectionis quam interpretationis diversitas invenitur. Primum pro עֹשֵׂי pauci codd. legunt in singul. עֹשֶׂה, deinde pro שֶׂכֶר Alexandrinus et Syrus legerunt שֵׁכָר, *Sicera*, de quo potu vid. ad Levit. X, 9. Nam vocem ipsam ܫܟܪܐ ponit Syrus, et Alexandrinum eodem modo legisse, patet ex eo, quod ζύθον posuit. Hieronymus in *Commentar.* ad sh. l.: *notandum, quod pro* lacunis LXX. ζύθον *transtulerunt, quod genus est potionis ex frugibus aquaque confectum, et vulgo in Dalmatiae Pannoniaeque provinciis gentili barbarorum sermone appellatur* Sabajum. *Hoc maxime utuntur Aegyptii.* Eandem lectionem, שֵׁכָר, exhibent biblia Roberti Stephani in 4., Veneta, 1766., Pisana, 1781. Praeferunt eam lectioni receptae Michaelis, Doederlein, Henslerus. Biblia Brixiensia legunt שֶׁבֶר, *rupturam*, quod ut variam lectionem sistunt ad marginem Bombergiana utraque anni 1518. Sed nobis quidem haec lectio sensum sanum non videtur exhibere. Quod nos legimus, שֶׂכֶר, Chaldaeus interpretatus est סִכְרָא, *excipulum*, *lacunam*, quod ipsum vocabulum latinum posuit Vulgatus. Retulerunt hi vocem שֶׂכֶר ad סָכַר, *occludere*, *obturare* Genes. VIII, 2. (conf. not. supra ad vs. 4.), quasi שֶׂכֶר propr. esset *clausura aquarum.* Sic Jarchius, qui nomen hebraeum gallico *esclus* exponit, additque: „claudebant enim (Aegyptii) aquas egredientes extra ripam fluminis (Nili), quae dein sese ex-

extendebant, atque stagnum efficiebant aquarum collectarum, in quibus multi pisces erant. Dicit igitur vates, fundamenta (שתתיה) fossarum, quas illi foderant, contritum iri, et diruenda esse stagna conclusa ab ipsis facta." Quod sequutus Saadias עֹשֵׂי שֶׂכֶר vertit: صناع السكور *facientes aggeres*, s. *obices*, quibus aquae concluduntur. Ad radicem סכר nomen שׂכר refert quoque Vitringa, qui vero illud *rete circumcludens* interpretatur. Rectius, nostra quidem sententia, Ludov. de Dieu שֶׂכֶר *mercedem* vertit, qua significatione occurrit Proverb. XI, 19. עֹשֵׂי שֶׂכֶר igitur erunt *facientes quaestum*, quod sane optime huic contextui convenit. Nam quemadmodum ante de lini opificibus ac textoribus dicitur, magnam eos rerum et fortunarum suarum ruinam passuros esse, ita nunc de *omnibus*, *qui quaestum ea re facerent*, eos fore אַגְמֵי נָפֶשׁ. Quae verba Chaldaeus vertit: וְכָנְשִׁין מַיָּא גְּבַר לְנַפְשֵׁיהּ, et *congregabunt aquas unusquisque sibi ipsi*, quod quam parum aptum huic loco sit, quisque sentiet. Ex Hebraeis multi אַגְמֵי vertunt *paludes*, *stagna*, qua significatione אַגְמֵיהֶם occurrit Exod. VII, 19., et sub אַגְמֵי־נָפֶשׁ intelligunt *stagna voluptatis caussa facta*, qualia refrigerii ergo etiamnum in hortis et viridariis Orientalium inveniuntur. Jarchius *stagna quieta* interpretatur, i. e. quorum aquae quiescunt et uno in loco stant. Nomini נֶפֶשׁ *quietis* significatum tribuit e loco Exod. XXIII, 12., ubi tamen verbum נָפַשׁ potius *respirandi*, *recreandi se*, quam *quiescendi* notionem habet. Alii vertunt *stagna animae*, i. e. animantium viventium, piscium, cujusmodi stagna sive piscinas Latini *vivaria* appellant, Graeci ζωτροφεῖα. Aben-Esra: האגמים שׂמים נפשות הדגים, *stagna, in quibus pisces viventes servantur*. Idem placuit Vitringae, comma nostrum vertenti: *omnes facientes retia vivariorum*. Alio modo Mic. Guil. Schroederus in Commentar.

mentar. de vestitu mulier. Hebr. Cap. X. §. 6. p. 151. verba nostra interpretatur, hanc integri versus versionem et explicationem reddens: „Erunt stamina ejus contrita, et facientibus retia stagna odoris; vel, si mavis, et ad facientes retia quod adtinet, iis erunt stagna odoris, aut foetoris, nam aquae olentes non sunt nisi quae foetent. Ut sensus sit: frustra, et in vanum piscatores Aegyptii retia contexent, et parabunt; ea nulli ipsis usui erunt, nam stagna foetida pisces non alent. Sic forte respiceretur ad aquas Aegypti foetentes, et mortuos hinc pisces, Exod. VII, 21., propheta Aegyptiis plagam, haud absimilem ei, quae ipsos jam olim adflixerat, intentante.“ Sed vix dubium esse potest, verbis אַגְמֵי נֶפֶשׁ ejusmodi aliquid, quod vocabulo מְדֻכָּאִים in sententia praecedenti respondeat, affectionemque animi, qualis in rebus angustis esse solet, denotare. Ejus generis significatum tribuit etiam illis Alexandrinus, cum per τὰς ψυχὰς πονέσασι vertit. Optime vero explicavit Kimchius comparatione cum Jobi XXX, 25. instituta, quo in loco eadem fere dictio עָגְמָה נַפְשִׁי legitur. Videntur enim omnino, recte observante J. F. Schelling in *Animadverss. philologico-critt. in difficiliora Jesajae loca* p. 62., verba אגם et עגם eadem plane esse, solaque scriptionis ratione differre. Chaldaeis certe אגם idem plane significat, quod in loco illo Jobi עגם, atque etiam Arabicae radices أجم (quo verbo hic Saadias est usus) *taediosum quid habuit, pertaesus fuit*, et وجم *dolorem concepit* ex aliqua re, *abhorruit, ingratam habuit* rem, ejus notionis aliquid servarunt. Exempla permutationis א et ע inter se non in diversis tantum, sed in una eademque dialecto sunt גְּמָא et גְּמַע *absorbere* apud Chaldaeos, جلا et جلع *retegere*

gere

gere apud Arabes, מְתָאֵב et מְתַעֵב (Amos VI, 8. Jesai. XLIX, 7.) *abominatus* apud Hebraeos.

11. Consilii inopiam apud Aegyptios nunc vates depingit, et ita quidem, ut oratio ejus continuo surgat. Vocula אַךְ hic vertenda est *enimvero*, *certe*, obtinet enim haec particula in initio sententiae significationem *asseverationis*. אֱוִלִים sunt *stolidi*, *mente perturbati*. Arabibus quidem آلَ pro أَوَلَ med. *Vav*, אָוַל propr. est *incrassuit liquor*, idem quod خَثُرَ; quod postremum transfertur ad animum *turbatum*, *confusum*, *sui minus compotem*. Utriusque verbi participium آيِلٌ pro آوِلٌ, אָוִל, et خَاثِرٌ, חָשֵׁר propr. *incrassatus*, *crassescens*, commode usurpatur pro *stolido*, cui *judicium turbatum*, *corruptum*, ac quasi *incrassatum*. Sic fere Graecis παχὺς, *spissus*, *crassus*, ad *stupidum*, *stolidumve* transiit. Vid. Schultens. ad Job. V, 3. p. 131. Aliis אֱוִלִים sunt propr. *deficientes* scil. via recta, a *descisceendi*, *deficiendi* notione, quam verbum illud arabicum آلَ habet. Per שָׂרֵי־צֹעַן haud dubie intelligendi sunt primariae dignitatis homines, qui apud aulam regiam in urbe *Tani*, et, ut mox vs. 13. *Memphi*, regibus Aegypti erant a consiliis, vel ipsarum harum urbium proceres, praefecti Nomorum, nobilioribus domibus orti. De צֹעַן, veterum Aegyptiorum Τανις, recentiorum *Mansora*, vid. not. ad Ezech. XXX, 14. et Num. XIII, 22. Add. *l'Egypte sous les Pharaons par* Champollion, T. II. p. 101 seqq. Alexandrini hic et alias recte pro צֹעַן habent Τάνις, et Chaldaeus quoque Paraphrastes טָאנֵס ponit. Quod autem hujus urbis potius meminerit propheta, quam alius cujusdam, ut mox (vs. 13) Memphis, ratio haec est, quod urbes essent

celebriores, aulisque regiis a longissimo tempore decoratae atque Judaeis notissimae. חַכְמֵי יֹעֲצֵי פַרְעֹה עֵצָה] נִבְעָרָה Lowthio in hoc commate verbum deficere videtur, quod in codice suo lectum putat ab interprete latino, qui habet: *sapientes consiliarii Pharaonis dederunt consilium insipiens*, hinc verba constituenda arbitratur ita: חַכְמֵי פַרְעֹה יֹעֲצֵי עֵצָה נִבְעָרָה, *sapientes Pharaonis, consiliarii consilii brutescentis.* Verum nec additamento, nec transpositione opus habemus. Verti enim potest vel sic: *quod adtinet ad sapientes consiliarios Pharaonis, consilium eorum obbrutuit*; vel sic, ut haec verba conjungantur cum praecedentibus: *stulti sunt principes Tanis, sapientissimique quique consiliariorum Pharaonis; consilium obbrutuit;* ita Vitringa. Chaldaeus יֹעֲצֵי transtulit non substantive, sed participialiter: *sapientes, qui consuluerunt Pharaoni consilium erroris*, in eandemque sententiam Syrus, atque ex illo nata Hieronymi interpretatio videtur, *sapientes consiliarii Pharaonis dederunt consilium insipiens.* Ceterum verborum חַכְמֵי יֹעֲצֵי פַרְעֹה constructio non est inusitata, scilicet, ut duo nomina in statu regiminis conjunctim ponantur, et genitivus sequatur, qui utrique communis est. In tali locutione genitivus ex voce sequenti ad antecedentem etiam est subaudiendus, veluti Job. XX, 17. *Ne spectet rivos*, נַהֲרֵי נַחֲלֵי דְבַשׁ *flumina, torrentes mellis et butyri*, i. e. flumina mellis et torrentes mellis. Ps. XXXV, 16. בְּחַנְפֵי לַעֲגֵי מָעוֹג, *inter hypocritas sanniones placentae*, i. e. inter hypocritas cibi, sanniones cibi, parasitos intelligit, qui gulae caussa aliis adulantur. Vid. Glassii *Phil. Sacr. Append. Gramm. S.* Tract. II. de figur. Grammatt. Obs. XII. p. 639. ed. Dath. et Buxtorfii *Thesaur. Gramm.* L. II. Cap. III. p. 363. עֵצָה נִבְעָרָה; recte vertitur *consilium obbrutescens*, est enim haec significatio genuina verbi נִבְעָרָה, ut patet ex Jerem. X. 14. 21. LI. 17. et

ex

ex usu recepto vocis בָּעַר. Dicitur autem *consilium brutum*, in quo nihil est rationis, nihil sanitatis et prudentiae. Verba quae sequuntur, בֶּן־חֲכָמִים אֲנִי בֶּן־מַלְכֵי־קֶדֶם si ad litteram vertantur, *filius sapientum ego sum, filius regum antiquorum*; orationi difficultas subest: nam cum hic ὀνειδισμὸς seu μυκτηρισμὸς dirigatur ad *consiliarios Pharaonis*, sua sapientia gloriantes, quibus membrum prius bene convenit; quomodo in eos cadit, quod additur, *filius regum antiquorum?* Illos Pharaonis consiliarios sese jactasse, se, cum Maecenate Augusti, *atavis editos esse regibus*, parum videri queat probabile, et, dum sapientiam jactant, parum etiam ad rem facere, quia nobilitas ortus non necessario illorum commendabat sapientiam, qua hic unice finguntur gloriari. Quam difficultatem Chaldaeus interpres ita tollere conatus est, ut in posteriore sententiae parte ellipsin statueret, et locum ita conciperet: *quomodo dicitis Pharaoni*: בְּנֵי חַכִּימִין אֲנַחְנָא וְאַתְּ בֵּן מַלְכִין דְמִלְקַדְמִין *filii sapientum sumus, et tu filius regum priscorum.* Eodem plane modo Saadias. Idem sequitur Jarchius, qui haec verba ita exponit: „nunc Pharaoni vestrum unusquisque de se ipso dicit: filius sapientum ego sum; postquam autem ille per vestra consilia ceciderit, quomodo gloriabimini coram eo dicentes: filii sapientum sumus, tu autem es filius regum antiquissimorum.“ Sed durior est ista ellipsis, et quod in textu hebraeo nomen בֶּן utrobique in *singulari* ponitur, satis arguit, unum idemque designari subjectum. Kimchius verba haec: *filius sapientum sum*, *filius regum antiquorum*, vult esse verba non *consiliariorum*, sed *Pharaonis*. Quod autem propheta habet: *quomodo dicitis Pharaoni?* ita accipi vult: quomodo dicitis in persona Pharaonis, sive, בעבור פרעה, *causa Pharaonis*, ejus quasi personam sustinentes. Ad Kimchium proxime accedunt, qui hunc faciunt sensum dicti prophetici: *quomodo dicitis Pharaoni*,

i. e.

i. e. quomodo facitis, ut dicat Pharao, adulationibus et assentationibus vestris haec verba ei praeeuntes, ut non tam suo, quam vestro ore illud dicat. Glassius *Philol. S.* p. 205. ed. Dath. ita haec effert: cur occasionem praebetis, et adulatione vestra efficitis; ut talia de se cogitet Pharao, et gloriabundus proferat? adducitque plura exempla verborum, quae *actionem* notant, sed quae per occasionem interpretanda sunt. Veluti Ps. LXXVI, 11. ad quem loc. vid. not. Quae quidem ratio nobis prae ceteris probatur, quum Plutarchus in libro *de Iside et Osir.* p. 353. doceat plerosque reges Aegypti sacerdotum, adeoque sapientum, ordini fuisse adscriptos, ac Herodotus (II, 141.) Sethonem, Aegypti regem tempore Hiskiae, Vulcani sacerdotem fuisse testetur. Vitringa vocem מֶלֶךְ h. l. vult genuina sua significatione sumendam, qua notet *consiliarium*, unde deinde *regibus* nomen inditum sit. Receptissima haec est significatio in dialecto Chaldaica, et usurpatur quoque hoc sensu in libro Danielis in oratione ejus ad Nebucadnezarem, IV, 24. מִלְכִּי יִשְׁפַּר עֲלָיךְ, *consilium meum tibi placeat:* et Nehem. V, 7. וַיִּמָּלֵךְ לִבִּי עָלַי. *et consilium iniit apud me cor meum.* Hinc verba nostra vertit: *filius consiliariorum priscorum.* Sed nomen מֶלֶךְ de *consiliario* usurpatum fuisse, nullo exemplo probari potest. *Grotius* quoque *filiis regum antiquorum* intelligit *consiliarios*, sed hanc affert rationem cur illi dicere potuerint, *se esse filios regum antiquorum*, quod *multi sacerdotes Aegyptii genus suum ad reges retulissent.*

12. Pro וְיַגִּידוּ duo codd. Kennicott. יָבֹאוּ וְיַגִּידוּ, *veniant et annuncient*, exhibent. Placet Lowthio, favetque nexus verbi וְיַגִּידוּ. Sed vetustae versiones non legunt, ac repetitum videtur Doederlinio ex Cap. XLV, 20. וְיֵדְעוּ *Et cognoscant.* Verbum יָדַע hic usurpatur de re non praeterita, sed de futura, ut idem valeat,

quod

quod, *solerter indagare, explorare.* Sic sumitur Jerem. V, 1. *Obite vicos Hierosolymorum, et videte, quaeso,* וּדְעוּ, *et cognoscite,* explorate, solerter indagate, *et quaerite in plateis ejus etc.* Alexandrini εἰπάτωσαν verterunt, et cum iis Vulgatus, *indicent,* quasi legissent וְיוֹדִיעוּ, quod Seckerus et Lowthus probant. Placet quoque id Koppio, hoc tamen discrimine, quod is וְיֵדְעוּ sine novae litterae additamento pro futuro Hiphil defective scripto habet, quod igitur punctis instruendum sit his, וְיֹדִעוּ sive וְיֹדִעוּ, coll. Job. XXXVIII, 12. Ad hanc sententiam Michaelis quoque propensus est, in *Append.* ad Tom. XIV. *Bibl. Orient.* p. 31., quamquam ipse agnoscit, non opus esse hac mutatione punctorum. Sive enim vertas: *ut indicent et cognoscant;* sive, *age, indicent, explorent,* utrumque sensum bonum exhibet.

13. נִשְּׁאוּ שָׂרֵי נֹף *Decepti sunt principes Memphios.* De נֹף, s. מֹף *Memphis*, vid. not. ad Ezech. XXX, 13. Hos. IX, 6. cf. et Simonis *Onomastic.* V. T. p. 598. Forsteri *Epistoll. ad Michaelem* p. 34., Michaelis in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. V. p. 1536, et Champollion *l'Egypte sous les Pharaons* T. I. p. 336 seqq. Erat autem *Memphis* urbs celeberrima, et post Thebas maxima totius Aegypti; superioris Aegypti metropolis, commodissime sita ad ripam Nili occidentalem, supra τὴν *Delta*, ubi Nilus se dividit in alveos, qui Aegyptum inferiorem circumscribunt. Ceterum Memphis non est confundenda cum urbe Aegypti hoc tempore celebratissima *Cahira*, ut multi fecerunt; *Memphis* enim ad ipsum Nilum aedificata erat, Cahira vero ad canalem ex Nilo ductum sita est. וְהִתְעוּ אֶת־מִצְרַיִם פִּנַּת שְׁבָטֶיהָ *Errare fecerunt Aegyptum primarii tribuum ejus.* ו ante הִתְעוּ omittunt multi libri et scripti et impressi. Norzius, qui commentarium criticum in omnes V. T. libros composuit, una cum textu sacro editum

Man-

Mantuae, 1742., lectionem וְהִתְעוּ merum editionum recentiorum mendum existimat, nec negari potest, plerosque codices, et hispanos accuratiores nexum omittere. Extant tamen, teste de Rossio, codd. mss. et antiqui, et hispani, qui illum exhibent, quibus Alexandrini Aquila, Symmachus, Theodotion et Syrus accensendi sunt. Quod autem commatis hujus sensum adtinet, de illo non consentiunt interpretes. Alexandrinus: καὶ πλανήσουσιν Αἴγυπτον κατὰ φυλάς, *et decipient Aegyptum per tribus.* Neglexit vocem פִּנַּת, quam non intellexit et relativum in voce שְׁבָטֶיהָ. Hieronymus multo rectius *errare fecerunt Aegyptum, angulum tribuum ejus*, ubi per *angulum tribuum* Aegypti intelligit ipsum *regnum Aegypti*, quatenus plures populos continet et inter se devincit. Doederlinio quoque פִּנַּת שְׁבָטֶיהָ dictio periphrastica videtur, quae nihil aliud significet, quam simpliciter שְׁבָטֶיהָ, i. e. *nomos Aegypti*, Arabibus enim فَنَّ significare, *gentes per classes distribuere*, inde פִּנּוֹת esse *classes* Judic. XX, 2.; quare vertit: *et universos nomos in errorem deducunt*, scil. magnates Memphitici. Sed פִּנּוֹת citato Judicum loco sunt *primarii principes*. Sensum recte expressit Chaldaeus, *deceperunt Aegyptios* רַבְנֵי פִּלְכְּהָא, *principes provinciarum ejus*. Apposite Saadias أَرْكَانَ أَسْبَاطِهَا propt. *angulum tribuum ejus* (Aegypti) posuit. Nam رُكْن *angulus* cujus Pluralis fractus s. collectivum est أَرْكَان, Arabibus saepe dicitur de viris primariis, civitatis fulcimentis, unde رُكْن الدَّوْلَة *Rocnod-daulat*, *angulus imperii*, frequens est principum inter Mohammedanos cognomen. Et in Corano Sur. LI, 39. رُكْن vocantur Pharaonis consiliarii et proceres. Ita et Hebraeis *angulus* cum

respectu ad populum dicitur *vir primarius*, eximius, sive ad duces exercitus, sive ad rectores populi referatur. Sic apud Zachariam X, 4. *ex ipso* (scil. populo Judaico) exibit פִּנָּה, *angulus*, *ex ipso clavus*, h. e. duces exercitus et rectores populi. Conf. Ps. CXVIII, 22. Jesaj. XXVIII, 16. et not. ad Zeph. III, 6. שִׁבְטֵי מִצְרַיִם *tribus Aegypti* sunt hic ipsi *nomi*, sive praefecturae, in quas descripta erat tota Aegyptus, et *anguli tribuum Aegypti* sapientissimi et primarii in quoque nomo viri, quorum consiliis videbatur stare salus populi. Grotius pro פִּנַּת legendum putat in Plurali פִּנּוֹת, adducitque locum Judd. XX, 2., ubi פִּנּוֹת כָּל־הָעָם *totius populi anguli* dicuntur proceres populi. In Plurali Lowthus quoque et Henslerus legendum censent. Sine necessitate; nihil enim frequentius in scriptoribus Hebraicis, quam de pluribus *collective* loqui in *numero singulari*, cui recte aptatur verbum *numeri pluralis*, perinde ac *pluribus* frequenter dant verbum *numeri singularis*, distributive interpretandum, ita ut sensus sit, *quisque angulorum tribuum Aegypti eam fecerunt errare*. Exempla similia extant 2 Sam. XIX, 42. וַיַּעַן כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בָּאִים אֶל־הַמֶּלֶךְ *omnis vir Israelita veniebant ad regem*; et Num. XXXI, 35. וְנֶפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ, *et persona quae non cognoverunt*.

14. יְהוָה מָסַךְ בְּקִרְבָּהּ רוּחַ עִוְעִים *Jova miscuit in medio ejus spiritum vertiginis*. Suffixum ה in קִרְבָּהּ ad אֶרֶץ מִצְרַיִם est referendum, unde inutilis est Lowthi conjectura, legendum esse בְּקִרְבָּם; testem quidem adducit Chaldaeum, sed is recte de *incolis* cogitavit, et liberius tantummodo vertit. Vox עִוְעִים a verbo עָוָה, quod conferendum est cum Arab. غوى, *erravit*, *seductus fuit*, *viam obliquam inivit* (conf. van der Sloot et Pocock. ad Carm. Tograi vs. 16.), notat *perversitatem summam*, nam geminatio significationem auget,

vid.

vid. not. supra ad Cap. II, 20. Sed cum in hoc commate ceterae dictiones de *potu inebriante* et *ebrietate* sint desumtae, apte Vulgatus vertit *spiritus vertiginis.* Saadias: ألله مزج بينهم راي التشويش *Deus miscuit inter eos consilium conturbationis.* Recte Grotius: „*dominus miscuit in iis spiritum vertiginis*, nempe ut undecim illi reges nihil in commune consulerent, sed dum pugnant singuli, vincerentur universi.“ כְּהִתָּעוֹת שִׁכּוֹר בְּקִיאוֹ *Sicut errat ebrius in vomitu suo.* Persistit in similitudine incepta. Potus ille spiritu vertiginis mixtus titubare facit consiliarios Pharaonis et sapientes Aegypti, quemadmodum in ebrio vertigo capitis omnem sensum turbat, et hominem plane ineptum facit administrandis corporis suis motibus.

15. Sensus est, tantam fore confusionem in republica, et perturbationem judicii, et consilii inopiam, ut in tota republica nemo futurus sit vir, politici aut sacerdotalis ordinis, aptus ad honestum et salutare consilium expediendum. Per *caput* intelliguntur *politici*, per *caudam* ordinis *sacerdotalis* homines, et iidem hi haud dubie per *ramos* et *juncos*, uti jam monuimus ad Cap. IX, 13. 14. ubi eadem locutio proverbialis occurrit. Chaldaeus hunc versum ita expressit: וְלָא יְהֵי לְמִצְרַיִם מַלְכָּא דִימְלֵךְ רֵישׁ וְהֵיגְמוֹן שִׁלְטוֹן וְאִמְרְכָּל *et non erit Aegypto consilium quod consultet princeps, aut dux, praefectus et dominator.*

16. יִהְיֶה מִצְרַיִם כַּנָּשִׁים *Erit Aegyptus instar mulierum.* Hac dictione poetae Hebraei saepius exprimunt summam ignaviam summumque pavorem; veluti Jerem. LI, 30. Nahum. III, 13. Pro יִהְיֶה referente Lowtho codex Bodlejanus legit יִהְיוּ, quod Alexandrino quoque et Chaldaeo lectum fuisse putat. Sed vid. supra ad vs. 14. Addit, trepidaturos esse Aegyptios לִפְנֵי תְּנוּפַת

חֲנוּפַת יַד־יְהוָֹה *propter agitationem manus Jovae* contra Aegyptum. *Agitare manum adversus aliquem* vel est *minitantis*, vel actu quem elata manu *aggredientis*, eumque *percutientis*, quo posteriore sensu passim in V. T. accipi, vidimus ad Cap. X, 32. XI, 15. Chaldaeus: וְיִתְבָּרוּן מִן קֳדָם אֲרָמוּת גְּבוּרַת דַּיְיָ *et conterentur ab elevatione potentiae Jovae.*

17. וְהָיְתָה אַדְמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְחָגָּא *Eritque terra Judae Aegypto terrori.* Nominis חָגָּא, licet hoc solo loco obvii, significatus e contextu orationis facile definitur, unde veteres interpretes in *pavoris*, *timoris* notione illi subjicienda fere consentiunt. LXX. εἰς φόβητρον, *in terriculamentum.* Hieronymus *in pavorem* vertit, et in Commentario scribit: „In Hebraico legitur *Agga*, quod interpretari potest et *festivitas*, et *timor*, quod significantius. Aquila transtulit γύρωσιν, quum aliquis pavidus et tremens circumfert oculos, et advenientem formidat inimicum." Sane חָגַג ut חוג est *circumire*, sed quod latius sumitur de omni *nutatione*, qua quis, status impatiens, se commovit et convertit, quod accidit trepidantibus. Sic usurpatur Ps. CVII, 27. de iis qui magna saeviente tempestate agitantur mari, quo loco collato Kimchius nomini חָגָּא notionem תנועה הפחד ורעדה *commotionis, timoris et trepidationis*, et Jarchius, שבר אימה ופחד *confractionis, pavoris et timoris* tribuit. Chaldaeus לִדְחֲלָא *in pavorem.* Hunc antiquiorum interpretum consensum primus divellit A. Schultens, qui in *Animadverss. pilologg.* ad h. l. Primo minus firmam esse argumentationem ait, qua ex sequenti יִפְחָד *ad pavoris* significationem in voce חָגָּא concludatur, quum vel hoc ipsum verbum non semper pavorem illum, mentem loco moventem, designet, sed ad *festinationem* saepe et *accelerationem* pertineat, quo sensu et Hos. III, 5. occurrat. Verum deinde significa-

tum vocis חָגָּא eundem esse autumat, qui arabici nominis ملتجا sit, *refugii* nimirum, sive *asyli*, a radice لجا *confugere*, sensumque orationis propheticae hunc constituit: *eritque terra Juda Aegypto in refugium; quum quis ejus*, tanquam asyli, *mentionem fecerit*, vel, *eam* tanquam asylum *celebraverit*, *ad eum accurretur*, trepidabitur. Difficile vero est intellectu, cur ad eum potius, qui eam, tanquam asylum, celebraturus sit, quam ad asylum ipsum properatum iri diceretur a propheta. In hoc itaque, quum ceteroquin in explicatione vocis חָגָּא ipsius cum Schultensio consentirent, dissenserunt ab eo Doederleinius, Dathius et Michaelis, malueruntque suffixum vocis אֵלָיו, generis licet diversitas obstet, ad *terram Judae* referre. Neque vero haec unica difficultas est, quae Schultensianam premit sententiam, sed aeque difficile est explicatu, quomodo a radice חגא formas חָגָּא nasci potuerit. Quam ob causam J. D. Michaelis in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 667, quod, haec si puncta vocalia admittantur, ad radicem חגג referendam potius vocem esse perspiceret, alia substituenda legendumque esse חגּא statuit. Idem vero etiam monet, factam hic esse, ut saepe, duarum lectionum confusionem, punctis lectionis חָגָּה literis חגא substratis. Et חָגָּה quidem servarunt quinque codd. Kennicottiani, et duo libri impressi. חָגָּה autem Michaelis l. c. p. 671. collato Arabico حجّ *terrae impingere pedem* interpretatur *lapsum*, ut dicat vates, terram Judaicam Aegyptiis fore offensioni, damno et periculo. Schelling contra in *Animadverss.* ad h. l. p. 66., licet et ipse חָגָּה legendum censeat, a Michaele in eo discedit, quod nomen illud e verbo Arabico حجّ illustrandum vult, quod dicitur de iis, qui *peregrinationem sacram*, speciatim

ciatim Meccanam, aut Hierosolymitanam, *suscipiunt*, habentque etiam nomina حَجَّة, حِجّ, حَجّ eundem *peregrinationis religiosae* significatum. Quem ipsum et apud Hebraeos obtinuisse חָגַג, probat e Psalmo XLII, 5., ubi הָמוֹן חוֹגֵג est turba hominum ad festum Hierosolymis celebrandum proficiscentium. Unde locum nostrum ita vertit: *et erit terra Judaea Aegyptiis ea, quo sacras peregrinationes suscipient;* quemadmodum Zach. XIV, 16. de pluribus gentibus, quae Judaeis quondam infensae fuissent, speciatim vero vs. 18. de ipsis Aegyptiis ad tabernaculorum festum eos Hierosolymam ituros esse diserte praedicitur. Ad reliqua hujus versus verba recte observat Schelling, אֵלָיו minime ad terram Judaicam posse referri; quomodo enim haec terra in una eademque sententia, quin in duabus vocibus proxime se excipientibus, pronominibus diversi generis, feminino in אֹתָהּ, et masculino in אֵלָיו designari possit? Ad כֹּל אֲשֶׁר potius suffixum vocis אֵלָיו respicere certum est, ut verba כֹּל אֲשֶׁר יַזְכִּיר אֹתָהּ אֵלָיו יִפְחָד ita sint vertenda: *quisquis eam commemorabit eum cum reverentia audient.* פָּחַד enim cum אֵלָיו conjunctum hic de *religiosa* illa *reverentia*, qua quis ab ore alicujus pendet, intelligendum est, idemque valet, quod dictio plane similis infra LXVI, 2. 5. חָרֵד עַל־דְּבָרִי, *trepidans propter verbum meum.* De Aegypto itaque dicitur, eam cum reverentia audituram vel solam terrae Judaicae, si qua fiat, commemorationem, quemadmodum et suffixum extremae vocis עָלָיו ad eandem spectat. Neque huic obstat masculinum verbi יִפְחָד, tum hujus suffixi genus. Quamvis enim regionum terrarumque nomina alias sint feminina, saepe tamen quod non tam terra ipsa, quam populus eam incolens innuitur, per synesin ad intellectum magis, quam ad grammaticam rationem conformatur constructio. „*Consilii*, *quod Jova super*

Aegypto cepiſſet, verſu jam 12. mentio facta erat. Hic igitur, quae modo denuntiarat propheta, *pro eodem Dei omnipotentis conſilio* certo eventura eſſe confirmatur.

18. בַּיּוֹם הַהוּא *Illo die* hic latius capiendum eſt, pro *circa* ſ. potius *poſt illud tempus*, plane ut Jeſ. IV, 2. Sermo enim hic eſt de *tempore*, quod afflictionem in ſuperioribus deſcriptam ſequetur, poſt reſtitutam rempublicam. Verbis, quae ſubjiciuntur, fore, ut *in terra Aegypto quinque ſint urbes lingua Cananaea loquuturae et Jovae juraturae*, non eſt dubium hoc ſignificari, magnam gentis partem a ſuperſtitione et idolorum cultu ad Dei Iſraelis cultum converſum iri. חָמֵשׁ עָרִים *Quinque urbes* poſitae ſunt pro *pluribus urbibus*, numero definito pro indefinito, quod ſolenne poetis. Sic Levit. XXVI, 8. dicitur, *quinque* ex Hebraeis centum perſequuturos eſſe hoſtes. שְׂפַת כְּנַעַן *Lingua Cananaea*, eſt *Hebraea*, quae appellatur *Cananaea*, ſive quod eadem eſſet quae *Phoenicia* ſive *Cananitarum*, veterum hujus terrae incolarum, qui illo tempore adhuc ſupererant in Tyriis et Sidoniis; ſive ſimpliciter, quod Abrahamidarum eſſet, *terram Canaanis* (אֶרֶץ כְּנַעַן) incolentium, et tunc locutioni ſubeſt ellipſis, et שְׂפַת כְּנַעַן idem valet, quod שְׂפַת אֶרֶץ כְּנַעַן, quae ellipſis non eſt inuſitata Hebraeis, veluti Exod. XV, 15. נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן *diffluent omnes incolae Canaanis*, i. e. אֶרֶץ כְּנַעַן. Ceterum vates phraſin, *Aegyptios locuturos lingua Cananaea*, haud dubie tranſlate uſurpavit, ut ſignificaret, fore, ut Jova, Iſraelitarum Deus, in Aegypto colatur, *loquela* igitur, ut cum Vitringa loquar, hic eſt *realis*, non *verbalis*, periode ac vox in pluribus aliis locis ſumitur, vid. Vitringae *Obſervatt. SS.* Lib. I. Cap. IX. §. VII. VIII. Sic Prov. XII, 19. שְׂפַת אֱמֶת, eſt *labium veritatis*, ſermo verus; Pſ. XII, 3. שְׂפַת חֲלָקוֹת, *labium blanditatis*, oratio

oratio blanda et fallax; et Prov. XIX, 1. עִקֵּשׁ שְׂפָתָיו, *perversus labiis suis*, qui falsa et non consentientia loquitur. Similis nostro loco est ille Zephan. III, 9. *quippe tunc vertam ad populos* שָׂפָה בְרוּרָה *labium purum*, i. e. doctrinam verae religionis. Cf. not. ad eum loc. Id velle vatem nostrum, clarissime patet, et ex totius orationis scopo, et ex iis quae sequuntur. נִשְׁבָּעוֹת לַיהוָה צְבָאוֹת *Jurantes* erunt *Jovae*, jurejurando se Jovae obligabunt ad obsequium, venerationem, omnemque religionis Israeliticae cultum. Cf. Deut. X, 20. infra LXV, 16. Jerem. XII, 16. Ad verba עִיר הַהֶרֶס יֵאָמֵר לְאֶחָת est observandum, pro הרס legi חרס cum *Cheth* in undecim codicibus Kennicottianis, et quinque Rossianis, porro in Bibliis Brixiensibus, Bibliis Munsteri utriusque Hebraeo-latinis, 1534. 1546, sed cum alia lectione ad marginem. החרס notant etiam ad marginem Biblia Veneta 1518. et in Adpend. Basileensia, 1536. Nonnullos codd. mss. Sec. XI. et XII. ita legisse, docet nos Aben-Esra, nec aliter legebant codices Talmudistarum ex tractatu *Menachoth* Fol. 110. ubi hoc vocabulum legitur cum *Heth*. Vid. Kennicotti *Dissertation. General.* §. XXI. pag. 110. et §. CXXVI. pag. 271. ed. Bruns. Ex *priscis interpretibus* חרס legit Alexandrinus juxta editionem Complutensem, nam ibi invenitur Ἀχερὲς, et qui Alexandrinum constanter sequitur, Arabs in Polyglottis, مدينة عين شمس exhibens, quod hodie nomen est ejus urbis, quam veteres Ἡλίου πόλιν appellarunt, vid. *Michaelis* not. ad Abulfedae Aegypt. p. 25., porro Symmachus, qui habet πόλις ἡλίου, nempe ita interpretatus est חרס, quod *solem* notat Job. IX, 7. Jud. VIII, 13. XIV, 17. *Vulgatus*, *civitas solis*, Saadias قرية حرس *urbs custodiae*. Hieronymus: „*Ares* verbum ambiguum et *testa* dicitur [חרש], et *sol*, eo quod

quod utrumque areat et ſiccum ſit. Hunc locum non intelligens Onias templum exſtruxit in oppido Ἡλιοπόλεως. Lege Joſephi Hiſtorias [*Antiqq.* L. XIII. Cap. 6. editt. veter. ſ. C. 3. §. 3. edit. Haverc.; cf. L. XII. Cap. 9. §. 7. et L. XX. Cap. 10.]. Alii *Ares*, id eſt, ὄστρακον, hoc eſt, *teſtam*, urbem *Oſtracinem* intelligi volunt, et ceteras juxta Rhinocoruram, et Caſium civitates, quas usque hodie in Aegypto lingua Chananitide, hoc eſt, Syria, loqui manifeſtum eſt; et putant e vicino Syros atque Arabas a Nabuchodonoſor in illam terram fuiſſe translatos ". Sed quum Oſtracine fuerit in extremis Aegypti finibus, nec amplitudine, fama aliisque praerogativis comparanda Heliopoli, Vitringa eam urbem nomine עִיר הַחֶרֶס indicari cenſet, et id eo quidem magis, quod ſingularis emphaſis accedat in hoc loco, ſi *Heliopolis* intelligatur. „Quum enim," inquit, „una illa urbs totius Aegypti omnium maxime fuerit dedita ſuperſtitioni antiquae gentis, et veluti ſedes idololatriae Aegyptiae; παραδοξότατον videbatur, Heliopolin fore inter illas urbes, quae profiterentur verum Deum. Herodotus exerte, cur ſe contulerit Heliopolin et Thebas [L. II, c. 3.]: *Οἱ γὰρ Ἡλιοπολῖται λέγονται Αἰγυπτίων εἶναι λογιώτατοι, Heliopolitani enim* feruntur *Aegyptiorum eſſe ſolertiſſimi.* Strabo [L. XVII. §. 29.]: *Hanc enim perhibent κατοικίαν ἱερέων γεγονέναι τὸ παλαιὸν, φιλοσόφων ἀνδρῶν καὶ ἀστρονομικῶν, olim fuiſſe ſedem ſacerdotum, philoſophiae et aſtronomiae operam dantium.*" Quod nos vero in pleriſque codd. et libris impreſſis legimus, חרס, inter veteres exhibent Syrus (ܚܪܣ), Aquila (Θάρες), et Theodotion, πόλις Ἄρες: Praefert hanc lectionem Ikenius, qui in *Diſſertat.* de עיר ההרס *et Altari Jovae in media Aegypto ad Jeſ. XIX,* 18. (in ejus *Diſſertatt. Philologico-Theologicis.* P. I. Lugd. Batavor. 1749. Diſſertat. XVI. p. 258.) contendit, הרס conferens

dum esse cum Arabico هِرْس, quod *leonem* significet, עִיר הַהֶרֶס itaque esse *Leontopolin*, nec aliter Oniam, extorrem patriae sacerdotem, Antiochi Epiphanis tempore, intellexisse, qui Jesajae vaticinium, ut ipse quidem putabat, impleturus, significabat Ptolemaeo Philometori, Aegypti regi, se cum Judaeis venisse εἰς Λεόντων πόλιν τὴν Ἡλιοπολίτου, *Leontopolin*, urbem nomi *Heliopolitani*, petiitque libertatem templum Deo suo aedificandi; quam licentiam impetravit quoque referente Josepho, l. c. Haec Ikenii sententia placuit plerisque post eum interpretibus, veluti Christiano Müller in *Satura Observatt.* Cap. VI. pag. 65 seqq. Michaeli, Doederlinio et Dathio. Sunt tamen plura, quae huic sententiae obstant. *Primo* enim quod Ikenius contendit, هِرْس absolute *leonem* notare, vellem ab ipso exemplis probatum esset. Nam هِرْس adjectivum est ab هَرَسَ *contudit*, sive media Kesre, هَرِسَ *vehementer edit, vorax fuit*, unde in genere quidem notat vel *contundentem*, vel *voracem*, et de omni animali vorace et rapaci usurpari potest; neque vero voce هِرْس simpliciter posita *leo* denotatur. In Lexicis Golii et Castelli ad h. v. legitur: „vehemens et vorax *leo*;" ubi id ipsum, quod vocabulum *leo* exaratum est *litteris obliquis* (*cursiv* nostrates dicunt), indicat vocabulum illud ut *leonis* tantummodo epitheton usurpari, ut cuique, qui Lexicis illis usus est, cognitum est. Si vero etiam concedamus, هِرْس Arabibus *leonem* notare, certum tamen est, nec in Chaldaica nec in Syriaca dialecto, quippe cum Hebraea arctius connexis, הֶרֶס *leonem* significare: num autem credibile est, vatem, si leonem exprimere voluis-

 set,

set, usum esse voce in lingua vernacula plane inusitata, cum haec ipsa plura *leonis* nomina, ut אֲרָיֵה, seu אֲרִי, לַיִשׁ, כְּפִיר, לָבִיא, שַׁחַל, ipsi offerret? *Deinde* in eo errat Ikenius, quod Josephum narrare dicit, Oniam ideo Leontopoli templum exstruxisse, quod id ipsum in Jesaja praedictum invenisset. Nil tale in Josepho. Dicit tantummodo *Antt.* L. XIII. Cap. III. §. 3., Oniam Leontopoli templum exstruendi veniam petiisse a Ptolemaeo, *θαρρῶν μάλιστα τῷ προφήτῃ Ἠσαΐᾳ, ὃς ἔτεσιν ἔμπροσθεν ἑξακοσίοις πλέον γεγονὼς, προεῖπεν, ὡς δεῖ πάντως ἐν Αἰγύπτῳ οἰκοδομηθῆναι ναὸν τῷ μεγίστῳ θεῷ ὑπ᾽ ἀνδρὸς Ἰουδαίου*, et mox Oniam ad Ptolemaeum haec scripsisse refert: petere se, ut Leontopoli templum exstruere Ptolemaeus ipsi concederet, *καὶ γὰρ Ἠσαΐας ὁ προφήτης*, pergit, *τοῦτο προεῖπεν· ἔσται θυσιαστήριον ἐν Αἰγύπτῳ κυρίῳ τῷ Θεῷ· καὶ πολλὰ δὲ προεφήτευσεν ἄλλα τοιαῦτα διὰ τὸν τόπον.* Jam si Onias in Jesaja de *leonis urbe* quidquam invenisset, quis credat, hoc, quod maximi erat momenti, ab eo esse omissum? Quod autem Leontopoli Onias templum exstruebat, id fecit, quod hujus loci situs prae aliis maxime opportunus ipsi videbatur (*εὑρὼν τὸν τόπον ἐν τῷ προσαγορευομένῳ τῆς ἀγρίας Βουβάστεως ὀχυρώματι, βρύοντα ποικίλης ὕλης, καὶ τῶν ἱερῶν ζώων μεστὸν, δέομαι συγχωρῆσαί μοι τὸ ἀδέσποτον ἀνακαθάραντι ἱερὸν καὶ συμπεπτωκὸς, οἰκοδομῆσαι ναὸν τῷ μεγίστῳ θεῷ*), non permotus Jesajae praesagio. Egregium quidem pro sua de *Leontopoli* sententia munimentum Ikenius in versione Graeca, prouti in codice Alexandrino exhibetur, deprehendisse sibi visus est. Legitur enim ibi: *πόλις Ἀσεδὲκ κληθήσεται ἡ μία πόλις.* Ἀσεδὲκ Ikenius existimat exprimere Arabicum أَشْدَخُ (sic enim scribendum, non ut *Ikenius* semper, et ipso deceptus Mullerus p. 67. أَشْدَخ), quod a Dscheuhario, Lexicographo Arabe, Golio referente, ita exponitur: *ma[illegible]-*

lam

lam albam a fronte ad nasum protensam habens, et, cum articulo, *leo*. Estne vero credibile, leonis nomen, seu potius epitheton, Arabibus minus frequens, et ab uno alterove poeta usurpatum, Judaeis illis Alexandrinis, quibus Graecam Jesajae translationem debemus, cognitum fuisse? Vox Ἀσεδὲκ sine omni dubitatione respondet Hebraeae הַצֶּדֶק *justitia*, uti jam observavit Eusebius: ὃ δὲ σημαίνει· δικαιοσύνης. Nec tamen probabile videtur, interpretem Graecum pro הַהֶרֶס sive הַחֶרֶס, legisse הַצֶּדֶק, cum elementorum magna nimis in utraque voce quod ad figuram sit diversitas. Vitringa putat, interpretem Graecum, cum non assequeretur, quid illud עִיר הַהֶרֶס sibi vellet, vertisse per πόλιν Ἀσεδὲκ, ad imitationem Cap. I, 26. ubi de Hierosolymis: *vocaberis* עִיר הַצֶּדֶק *urbs* (*Asedek* ut Graeci legerent) *justitiae*, quae et *Cappelli* est opinio. Mihi tamen probabilior videtur Prideaux sententia in *Connex. V. T.* P. II. p. 329., interpretes illos, quippe Alexandrinos, verba hebraea ideo ita reddidisse, ac si scriptum esset עִיר הַצֶּדֶק יֵאָמֵר לְאַחַת, ut tanto magis honorifica templi Oniae mentio hic loci fieret: quod Michaeli quoque videtur. Hillerus in *Onomast. S.* p. 665 seqq. locum hunc ad Judaeos illos refert, qui post urbis et templi excidium in Aegyptum migrarunt 2 Reg. XXV, 26.; eumque hoc modo intelligit: illo tempore erunt in terra Aegyptia *quinque civitates* (nempe *Magdolus*, *Daphne*, *Noph*, et in terra *Pathros* Goschen, seu Ἡρώων πόλις, ex versione Alexandrini interpretis Genes. XLVI, 28., et Pathomos s. *Pithom*), *Cananaeo sermone utentes*, *et juratae Jovae*, *quarum unaquaeque dicetur civitas destructionis*, quoniam qui isthic remanserint omnes ad unum exscindentur; coll. Jerem. XLIV, 1. 12. 13. 14. Quae sententia tamen contextui sermonis, qui fausta et bona promittit, non congruit. Neque לְאַחַת hic commode *singulis* vertitur, ut Ezech. X, 6? Quis enim credat, prophetam dicere voluisse, quin-

 que

que illas urbes cunctas uno eodemque nomine appellandas eſſe? Walthero totum hoc comma gloſſema a Judaeis Aegyptiis textui intruſum videtur, quod ſuccedente tempore in fontem Hebraeum quoque irrepſerit. In eandem ſententiam incidit Eichhorn *die hebräiſchen Propheten* p. 351, not. 2). Sed parum probabile eſt, Judaeos Palaeſtinenſes tale quid in ſuis codicibus admiſiſſe. Omnino autem hoc comma viris doctis non creaſſet tantas moleſtias, ſi cogitaſſent, non ſcriptorem aliquem *hiſtoricum*, ſed *poetam* ab ipſis eſſe interpretandum. Jam quum per *quinque urbes Aegypti*, *lingua Cananaea loquutas*, non certae quaedam urbes ſint intelligendae, ut vidimus, facile eſt intellectu, עִיר הַהֶרֶס merum eſſe nomen poeticum, ad ſententiae et imaginis ornatum a vate inventum. Quod viderunt jam illi interpretes, qui verterunt *urbem deſtructionis*, cujus appellationis tamen rationes varii reddunt varias. Kimchi: „usque adeo adhaerebunt fidei Dei Iſraelis, ut inter ſe initurae ſint pactum, ut ſi quae earum quinque urbium receſſerit a cultu veri Dei, ea appellanda ſit *civitas deſtructionis*, i. e. ceterae in eam inſurrecturae et eam deſtructurae ſint." Quod quam parum ſit probabile, unusquisque ſentiet ipſe. Nec majore veri ſpecie ſeſe probat eorum ſententia, qui *urbem deſtructionis* putant eam, quae parum a deſtructione afuiſſet, ſed divinitus ſervata eſſet. Similiter Junius et Tremellius, „*civitas deſtructionis* hic dicitur urbs a deſtructione liberata." Henslerus *civitatem deſtructionis* appellatam fuiſſe cenſet ideo, quod in bello civili, de quo ſub carminis initio, deſtructa, auxilio praeſtito Aegyptiis a Jova, iterum reparata eſſet. Sed quis non videt, ejusmodi urbem potius a *liberatione*, quam a *deſtructione* appellandam fuiſſe? Paulus, V. S. V., in *Clavi Jeſajana* hunc locum ita capit: quodſi et quinque hebraicae, Jovano cultui deditae urbes in Aegypto fuerint,

tamen

tamen ſaltem *una* earum *civitas deſtructionis* appellabitur, i. e. in tanta, quae nunc eſt, rerum Aegyptiarum confuſione vix quinque urbes erunt, quarum non ſaltem una deſtructioni obnoxia ſit. Quae ſententia tamen medias inter promiſſiones minus apta comparet. Nobis quidem, quod nunc legitur in plerisque libris et impreſſis et manu ſcriptis, עִיר הַהֶרֶס, collato Syriaco ܦܘܪܩܢܐ *redemtio*, *liberatio*, *ſalus*, vertendum videtur *urbs liberationis*, i. e. liberata a calamitatibus, quibus bello civili erat oppreſſa, qua in verſione mihi jam praeivit Hezelius. Alterum vero, עִיר הַחֶרֶס, coll. Arab. حَرَسَ, *cuſtodivit*, *ſervavit*, reddendum videtur, *urbs cuſtodiae*, *ſervationis*: ſicque Saadias, cujus interpretatio ſupra memorata eſt. Utrum a Jeſaja ſit ſcriptum, num חרס, an הרס, hodie nemo facile dixerit: nec magni intereſt, quum ex noſtra interpretatione ſenſus exeat fere idem, ſive unum legas, ſive alterum. Chaldaeus utramque lectionem expreſſit: קַרְתָּא בֵּית שֶׁמֶשׁ דַּעֲתִידָא לְמֶחְרַב יִתְאֲמַר הִיא חֲדָא מִנְּהוֹן *civitas domus ſolis*, *quae deſtruenda eſt*, *dicetur una ex iis.* Quaerit Jarchi, unde in mentem venerit Paraphraſtae, vocem הֶרֶס hic duplici modo interpretari? Reſpondet, didiciſſe eum ex Jeremia, qui in prophetia de Aegypto deſtruenda à Nebucadnezare XLIII, 13. dicit: וְשִׁבַּר אֶת־מַצְּבוֹת בֵּית־שֶׁמֶשׁ *confringet ſtatuas domus ſolis*, i. e. ſtatuas ſolares templi Heliopolitani. Peculiaris extat Commentatio Christ. Bened. Clari *de cultu Dei in Aegypto ad Jeſaj. XIX*, 18 ſequ. Lipſ. 1769. 4., quae potiſſimum verſatur in refellenda ſententia eorum, qui templum Heliopolitanum ab Onia exſtructum per עִיר הַהֶרֶס ſignificare exiſtimant.

19. Satis patebit ex antea dictis, quae jam ſequuntur, non proprie eſſe intelligenda, ſed ornamenta poe-

tica

tica esse, ut jam bene Waltherus observavit. יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַיהוָה *Erit altare Jovae.* Post לַיהוָה addunt צְבָאוֹת sex codd. Kennicott. et duo Rossiani, nec non Syrus, qui vertit ܠܡܪܝܐ ܚܝܠܬܢܐ, *domino potenti*, ut vertere solet יְהוָה צְבָאוֹת. Quaerunt interpretes, utrum vates sub *altari* intelligi velit altare otiosum, quales arae absque ullo earum usu Diis frequenter consecrabantur apud Gentiles; an vero *altare*, consecratum religioni, quod inserviret sacris, in eo offerendis, quodque proin supponitur conjungendum fore cum *templo*, sacerdotibus, sacrorum ministris, et universo cultus divini apparatu. Prius elegit Grotius, qui altare hic vult esse *memoriale*, ad *memoriam* videlicet, non ad *sacrificia* erigendum, collato loco Jes. XXII, 22, 23. Non dubitarem hanc sententiam amplecti: nisi propheta se ipse mox interpretaretur vs. 21., ubi dicit, fore ut Jova ab Aegyptiis *sacrificiis* et *muneribus* coleretur. וּמַצֵּבָה אֵצֶל־גְּבוּלָהּ לַיהוָה *Et cippus apud terminum ejus Jovae.* מַצֵּבָה Hebraeis est qualiscunque *cippus*, *tumulus* aut *monumentum*, sive sit lapis major rudis, sive columna ex ligno aut lapide formata, ad rei alicujus memoriam conservandam erectum, aut Deo alicui consecratum, vid. Genes. XXVIII, 17. Cap. XXXIII, 20. Erat enim moris vetustissimi, ut si cui in hoc illo loco obtigisset singulare aliquod beneficium divinae providentiae, cippum sive titulum, vel aram in ejusmodi loco poneret, et numini consecraret, subinde etiam, addita inscriptione, quae vel simpliciter Dei illius, cui consecratum erat monimentum, nomen exhibebat, vel beneficii memoriam latius explicabat. Cujus rei insigne exemplum vid. 1 Sam. VII, 12. Graecis haec monimenta sive tituli στῆλαι dicebantur, qua voce Alexandrini quoque h. l. utuntur, ut Hieronymus *tituli* vocabulo. Hoc igitur monimentum, in Aegypto erigendum, testabitur, Aegyptios

accen-

accensitos esse Jovae populo, veraeque religionis fidem ac cultum suscepisse, tanquam qui severe puniti a Jova, manum vindicem ejus tandem agnoverint, et se ipsi tanquam victori et supremo omnium potestatum domino subjecerint. Non improbabilis est Vitringae conjectura, titulum hunc Jovae consecrandum in terra Aegypti hic opponi superbis illis *titulis*, seu statuis, *Soli* in pluribus Aegypti locis erectis, quales Obelisci erant; quorum unus, referente Ammiano Marcellino *Histor.* L. XVII. Cap. 4., *Deo Soli speciali munere dedicatus fixusque intra ambitiosi Templi delubra, quae contingi non poterant, tanquam apex omnium eminebat.* Tales Jeremias XLIII, 13. מַצְּבוֹת בֵּית שֶׁמֶשׁ *statuas domus Solis* videtur vocare.

20. וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד לַיהוָה *Eritque in signum et testimonium Jovae*; i. e. ut inde liqueat, vel, Aegyptum factam esse Jovae sacrum, vel saltem, in Aegypto esse plures Jovae cultores. Pro וְהָיָה codex Rossianus 789. (ante annum 1283. scriptus, multas eximias varietates habens) Syrusque legunt וְהָיְתָה, in feminino, relato verbo ad מַצֵּבָה, seu *statuae* nomen, quod proxime praecedit, non ad מִזְבֵּחַ. וְיִשְׁלַח לָהֶם מוֹשִׁיעַ וָרָב וְהִצִּילָם *Et mittet eis servatorem, et vindicem, qui eos liberet.* רָב interpretes tantum non omnes, Coccejo excepto, vertunt *magnum*, et *Ptolemaeum magnum*, Lagi filium intelligunt alii, alii *Alexandrum magnum*. Sed primus vidit Coccejus, significationem *magni* huic contextui non convenire, recteque observavit, vocem רָב, cum *Camez*, non esse confundendam cum רַב, per *Patach*, sed exponendam esse ex verbo ריב, s. רִיב *contendere, litigare, caussam alicujus agere in judicio*, adducitque locum parallelum Deut. XXXIII, 7. ubi Moses in benedictione Judae, oratione ad Deum versa: יָדָיו רָב לוֹ וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה, *manus ipsius, patronus ipsi, et auxi-*

auxilium ab hoſtibus ejus fias. Cof. Robertsonii *Clavem in Pentateuch.* p. 561. Veteres ſimile quid videntur in mente habuiſſe. Alexandrinus: καὶ ἀποστελεῖ αὐτοῖς ἄνθρωπον ὃς σώσει αὐτούς, κρίνων σώσει αὐτούς. Chaldaeus: פָּרִיק וְדַיָּן, et Syrus ܦܪܘܩܐ ܘܕܝܢܐ, *liberatorem et judicem*, Hieronymus: *propugnatorem*.

21. וְנוֹדַע יְהוָה לְמִצְרַיִם *Et innoteſcet Jova Aegyptiis*, quae Chaldaeus ſic exponit: וְתִתְגְּלֵי גְּבוּרְתָּא דַיָי לְאוֹטָבָא לְמִצְרָאֵי *manifeſtabit ſe potentia Jovae, ut benefaciat Aegyptiis.* Verba וְעָבְדוּ זֶבַח וּמִנְחָה gemino modo accipi poſſunt, vel, ut עָבְדוּ, *ſervient*, *colent*, hic idem valeat, quod עָשׂוּ, *facient*, quomodo Latini uſurpare ſolent *facere*, pro *offerre*: certe Chaldaeis עֲבַד eſt *facere*, et עוּבָד, *opus*, ut vates noſter infra Cap. XXXII, 17. eodem commate alternat מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה et עֲבוֹדַת הַצְּדָקָה; vel, ut phraſis ſtatuatur elliptica, et עָבְדוּ זֶבַח וּמִנְחָה idem ſit, quod עָבְדוּ אֶת יְהוָה בְּזֶבַח וּבְמִנְחָה *colent Jovam ſacrificio et munere.* Sio Chaldaeus, cui et ego cum Vitringa accedo, nam phraſis עָבַד זֶבַח alias non occurrit, et ellipſis particulae בְּ frequentiſſima in in libris Hebraicis.

22. Per *ſanationem* Aegyptiorum hic absque dubitatione intelligenda eſt reipublicae, ſive regni Aegyptii inſtauratio in ſplendorem et decus priſtinum, conjuncta cum liberatione ab oppreſſione et vindicatione a ſervitute. Conf. ſupra Cap. I, 6. et Jerem. XXX, 17. *Quia faciam, ut integritas* (ſtaturae et valetudinis) *tibi ſurgat*, וּמִמַּכּוֹתַיִךְ אֶרְפָּאֵךְ *et plagas tuas curabo*, reſtituam te in ſtatum priſtinum felicem. Ut vero intelligatur, reſtitutionem Aegyptiorum in ſtatum priſtinum eſſe effectum converſionis et precum eorum addit: וְשָׁבוּ עַד־יְהוָה *et convertent ſe ad Jovam*, וְנֶעְתַּר לָהֶם *et exorabilem ſe iis praebebit*; נֶעְתַּר proprie eſt: *nidore ſuffuſo*

exo-

exorari, *propitiari*, vid. 2 Sam. XXIV, 25. *Et aedificavit David altare domino atque obtulit holocausta et completoria pacis*, ויעתר יהוה *et nidore isto propitiatus est Dominus.* Hinc de beneficientia, multis, adsiduis et longi temporis precibus impetrata dicitur 2 Sam. XXI, 14. Originem variasque hujus verbi notiones multis exposuit A. Schultens ad Proverb. XXVII, 6. p. 388 seqq. Chaldaeus: ויקבל צלותהון *et suscipiet preces eorum.*

23. Aegyptii una cum Assyriis, a quibus olim maxime divisi erant animis, Jovam colent; uterque populus, sublata invidia, quae animos harum gentium aemularum olim ab invicem distraxerat, communi ejusdem religionis vinculo conjungetur, et eodem vinculo uterque ille populus erit in communione Israelitarum. Id vates poetice ita enunciat, fore viam planam, tutam, latam, id enim indicat מסלה, ex Aegypto in Assyriam, ultroque citroque ab Aegyptiis et Assyriis calcandam: similem imaginem habuimus supra Cap. XI, 15., et conf. infra XXXV, 8. Verba ועבדו מצרים את־אשור gemino modo accipiuntur ab interpretibus. Alii sic: *et colent Aegyptii Assyrios*, sive, *servient Assyriis*, et ita Veteres: alii, supposita ellipsi: *et colent* scil. Jovam *cum Assyriis*, quod posterius haud dubie est praeferendum, ob totius orationis scopum et consilium.

24. ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים לאשור *Die illa erit Israel tertius Aegyptio et Assyrio*, i. e. cum iis junctim faciet unum populum, ex *tribus tertiis* compositum. Femininum שלישיה ponitur, quod notio *partis* apud Hebraeos cadit sub *debilius genus*, ut Neh. X, 33. שלישית השקל *tertia pars sicli.* Cf. Ezech. V, 12. Praeterea noster vates sic loquens respexerit vocem עדה *coetus*, quae et ipsa feminei est generis. Dicit igitur, Israelitas *tertiam* facturos esse *partem* societatis illius, quae

quae verum Deum confitetur, cum duabus tertiis aliis Aegyptiis et Assyriis, ut adeo junctim unum effecturi essent coetum.

25. Versus hujus verba prima, אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ יְהוָה, cum postremis versus superioris בְּרָכָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ, dupli-ci modo conjungi possunt. Vel sic: *divinitus data felicitas media in terra* erit, *quippe Jova eam fortunabit*; vel hoc modo: *divinitus data felicitas media in terra erit, quam Jova fortunabit.* Vox אֲשֶׁר enim hic vel sumi potest pro עַל־אֲשֶׁר s. יַעַן־אֲשֶׁר, *propterea quod, quia, quippe*, vel ut *relativum* construi potest cum affixo vocis בֵּרְכוֹ, ut אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ sit: *quam* Jova *fortunat.* Utro modo sumas, sensus fere idem erit. Fac enim, vocem אֲשֶׁר hic *relative* sumi, quod videtur simplicissimum, intelligitur tamen, his verbis rationem reddi ejus quod praecesserat. Qui enim hic בְּרָכָה appellantur, non alio sic dicuntur sensu, quam quod Jova eos fortunasset. בְּרָכָה enim sunt illi, quos Jova felices esse jubet, uti solent Hebraei quid ἐμφατικῶς expressuri, *abstracta* usurpare pro *concretis.* Sic 1 Sam. XXV, 6. וְאַתָּה שָׁלוֹם *et tu sis incolumitas, et domus tua sit incolumitas, et omne quod tibi sit incolumitas*, i. e. tu sis felix, et domus tua felix, et omne quod tuum est sit felix. Plura ejusmodi vid. in Glassii *Philol. S.* p. 20. ed. Dath. Quaeritur, num hic soli *Israelitae*, an vero *universum corpus*, quod cum Israelitis facerent Aegyptii et Assyrii, בְּרָכָה appellentur? Vix tamen dubium esse potest, quin propheta posterius intenderit, et id omnino velit: *tres* illos inter se conjunctos populos futuros esse *felices*, quippe se ipse clarissime interpretatur, dum addit: *cui bene precatus fuerit Jova in haec verba: fortunatus esto populus meus, Aegyptii, et opus manuum mearum, Assyrii, et peculium meum, Israelitae.* Talia nomina tribuit Aegyptiis et Assyriis, quae antea populo solum

ſolum Iſraelitico conveniebant, ut ita etiam ſignificaret, populos illos, jam Jovam colentes, eodem jure frui, quo Iſraelitae. Chaldaeus vero, quum id ipſi durius videretur, Aſſyrios et Aegyptios hic eodem ordine cenſeri cum Iſraelitis, et vocari *populum Dei*, et *opus manuum ejus*, totum hunc locum in alium detorſit ſenſum. Sic enim illum vertit: בריך עמי דאפקית ממצרים
על דחבו קדמי אגלית יתהון לאתור וכדו דתבו מתקרן
עמי ואחסנתי ישראל *fortunatus ſit populus meus, quem eduxi ex Aegypto, et quia peccaverunt in me, transmigrare eos feci in Aſſyriam; ſed quando converſi ſunt, vocati ſunt populus meus, et haereditas mea, Iſrael.*

CAP. XIX. 1. *Effatum in Aegyptum. Ecce Jova levi nube vectus Aegyptum venit. Faceſſent Dii Aegyptii ad ejus adventum, et Aegyptiorum animi in ipſorum pectoribus remolleſcent.*

2. *Committam Aegyptios cum Aegyptiis: pugnabit quisque contra fratrem ſuum, et quisque contra proximum ſuum, civitas contra civitatem, regnum contra regnum.*

3. *Evaneſcet Aegyptiorum animus, conſilium ipſorum perdam; conſulent idola et muſſitatores, engaſtrimythos et hariolos.*

4. *Concludam Aegyptios in manum domini duri, et rex rigidus dominabitur iis. Sic fatus eſt Dominus ille Jova, agminum Deus.*

5. *Ac deficient aquae lacus, et fluvius ſiccabitur atque exareſcet.*

6. *Subſident rivi, decreſcent et exareſcent aquae canales; arundo et alga languebunt.*

7. *Gramineta juxta flumen, in ora fluminis, et omnis ſementis fluvii exareſcet, vento auferetur, exſpirabit.*

8. *Piscatores moerebunt, lugebunt, qui hamum conjiciunt in rivum, et qui retia expandunt in superficiem aquae languebunt.*

9. *Erubescent omnes operarii in lino subtili, et textores pannorum reticulatorum.*

10. *Omnes textores ejus animo erunt perturbato, omnes quaestum facientes tristes.*

11. *Quin ipsi proceres Taneos stupent, consilium sapientum Pharaonis amicorum infatuatum est. Quomodo dicetis coram Pharaone: filius sapientum ego, filius regum antiquorum.*

12. *Ubinam illi? ubinam sunt sapientes tui? Indicent, age, tibi, et cognoscant, quodnam consilium ceperit Jova exercituum Deus de Aegypto.*

13. *At stulte agunt principes Taneos: decepti sunt proceres Memphitici; in errorem deducunt Aegyptum primarii nomorum ejus.*

14. *Jova miscuit in iis spiritum vertiginis, errare fecerunt Aegyptum in omni opere suo, quemadmodum errat ebrius in vomitu suo.*

15. *Et non erit in Aegypto opus, quod faciat caput et cauda, ramus et juncus.*

16. *Tum vero erunt Aegyptii ut mulieres, trepidabunt et pavebunt propter agitationem manus Jovae, exercituum Domini, quam agitaverat adversus ipsos.*

17. *Sed terra Judae Aegyptiis terrori erit, ad quam, quisquis illius mentionem fecerit, pavebit, ob consilium Jovae, agminum Domini, quod adversus illos ceperit.*

18. *Circa illud tempus erunt quinque civitates in Aegypto, lingua Cananaea loquentes, et jurantes Jovae, exercituum* domino: *una earum appellabitur urbs liberationis.*

19. *Illo die Jovae ara erit in Aegypto, cippus in finibus ejus Jovae* erit dicatus.

20. *Erit*

20. *Erit in signum et testimonium Jovae, exercituum domino, in Aegypto; quia clamarunt ad Jovam caussa oppressorum, illeque iis misit liberatorem et vindicem, qui illos eriperet.*

21. *Sic innotescet Jova Aegyptiis, venientque Aegyptii tunc in notitiam Jovae: colent eum sacrificiis salutaribus et fertis, et vovebunt Jovae votum et persolvent.*

22. *Ita Jova Aegyptios percutiet, ut iterum iis medeatur: convertent se ad Jovam, et exorabilem se praebebit ipsis, et sanabit illos.*

23. *Tunc erit via strata ex Aegypto in Assyriam, venientque Assyrii in Aegyptum, et Aegyptii in Assyriam, colentque Aegyptii* Jovam *cum Assyriis.*

24. *Illo tempore Israelitae tertii juncti erunt Aegyptiis et Assyriis, in illa totius terrae felicitate.*

25. *Quam Jova salutabit, felix sit, inquiens, populus meus Aegyptius, et opus manuum mearum, Assyrii, et peculium meum, Israelitae.*

CARMEN QUARTUM DECIMUM.

CAP. XX.

ARGUMENTUM.

Cum imperium Assyriorum, dum maxime florebat, limites suos quotannis fere protenderet, et, occupata jam Syria et Ephraimitide, Judaeae, Phoeniciae, Palaestinae magnum incuteret metum, ut deinceps, his terris subactis, securius tentaret Aegyptum; populi hi, et in his Judaei et Ephraimitae, maxime respiciebant Aegyptios et Aethiopes, quorum tunc temporis junctae erant vires (vid. not. ad vs. 3), ut unicum salutis suae sive conservandae, sive vindicandae, remedium. Horum celebrabant vires, extollebant potentiam, his Assyrio comparatis primas tribuebant, horumque sollicitabant per foedera amicitiam. Equidem non liquet, id Hiskiam fecisse, qui Assyrio foedere tum junctus erat, certe non superstite Salmanassare; sed, quicquid ejus sit, erant Hierosolymis factiosi plures, qui reliquis Palaestinae incolis hac parte consentirent, quum, qualis tunc fuit status Orientis, aliae gentes nullae invalescentem indies Assyriorum potentiam librare et retundere aptae viderentur, praeter Aegyptios, Cuschaeis sive Aethiopibus junctos. Verum ipsos quoque Assyrios Cuschaeis rerum suarum incrementum invidisse credibile est, perinde ac

Ae

Aegyptii et Cuſchaei lividis oculis adſpexerint Aſſyriacarum rerum progreſſum. Sed forte in Aſſyrio major arſit aemulatio et invidia, cum inſatiabili imperii protendendi cupiditate conjuncta. Cuſchaei et Aegyptii, etiamſi a populis laborantibus auxilium ipſorum imploraretur, forte ſe tardius moviſſent. At non quieverunt Aſſyrii, Cuſchaeis, ut videtur, invidentes Aegyptum, et Aegyptiorum regi haud dubie infenſi, quod Hoſeam, Iſraelitarum regem, abduxiſſet a foedere et obſequio eorum (2 Reg. XVII, 4.); unde, parata materia, flamma brevi erupit. Sargon, Aſſyriae rex, qui Salmanaſſari, uti videtur, in regno ſucceſſit, paternis veſtigiis inſiſtens, ut imperium ſuum ampliaret, poſtquam regnum Iſraeliticum, ſive Ephraimiticum in Aſſyriacam ditionem redactum eſſet, intacta Judaea, cujus rex, Hiskias, foedere ab Ahaſo inito, ipſi junctus, ſeu potius obnoxius eſſet, Aegyptios et Cuſchaeos aggredi et ſibi ſubjicere decrevit. Ut vero certo pede procederet, miſit Tarthanem, militiae praefectum, qui occuparet Azotum, illo tempore inter munitiſſimas Palaeſtinae urbes habitam (quam Pſammetichus Aſſyriis poſtea rurſus eripuit poſt obſidionem XXIX annorum, ut teſtatur Herodotus L. II. c. 157.), tanquam clavem Palaeſtinae maritimae, et poſtmodum etiam forte Aſcalonem et Gazam, ne quid hic hoſtile in tergo relinqueret. Illo ipſo igitur tempore (vs. 1.) Jeſajas vaticinio hoc Capite conſignato eventum belli Aſſyrios inter et Aegyptios, quod cum expugnata Azoto accendebatur, praeſignificavit, ut in pudorem ageret factionem quandam imprudentum hominum, qui Hieroſolymis Hiskiae regi foedus Aſſyriacum rumpere ſuadebat, contra magis magisque invaleſcens Aegyptiorum et Cuſchaeorum robur et junctas vires unice extollebat, et hos populos commendabat ut unicum tutelare reipublicae Judaicae praeſidium a quo ejusdem ſalus et conſervatio penderet. Docet igitur vates,

 ab

ab hoc ipſo tempore bellum inter hos populos Orientis principes geſtum iri eo exitu, ut Cuſchaei et Aegyptii magnum ab Aſſyriis acciperent detrimentum, et eorum, qui in illis ſpem ſuam omnem ponerent, exſpectatio modo ipſis pudendo fruſtraretur.

---

1. בִּשְׁנַת בֹּא תַרְתָּן *Anno τῷ venire Tarthan*, i. e. anno quo Tarthan venit, vid. ſimilem conſtructionem ſupra VI, 1. Ezech. XXXVIII, 18. בְּיוֹם בּוֹא גוֹג *die quo veniet Gogus.* Tarthan dux fuit Aſſyriaci exercitus, poſtea etiam contra Hiskiam miſſus, 2 Reg. XVIII, 17. בִּשְׁלֹחַ אֹתוֹ סַרְגּוֹן מֶלֶךְ אַשּׁוּר *Cum mitteret eum Sargon, rex Aſſyriae.* Eum volunt aliqui *Senacheribum* eſſe, cui juxta Judaeorum traditionem ſeptem erant nomina; eo maxime niſi argumento, quod *Tarthan*, qui hic regis Aſſyrii juſſu Azotum obſediſſe narratur, 2 Reg. XVIII, 17. *Senacheribi* exercitus dux vocatur. Alii, ut Vitringa, *Salmanaſſarem*, patrem Senacheribi; Kalinsky (in libro, qui inſcribitur: *Vaticinia Chabacuci, Nahumi, Jſaiae, Michaeae et Ezechielis, obſervationibus hiſtorico-philologicis ex hiſtoria Diodori Siculi circa res Sardanapali illuſtrata* L. I. c. VI. VII. p. 75—106.) cui et Michaelis adſtipulatur, *Aſſardinum* (אֵסַר־חַדּוֹן) Senacheribi ſucceſſorem (Jeſaj. XXXVII, 38.) intelligit, qui et Thebas Aegypti everterit, et magnis potitus ſit victoriis in Aegypto. Verum ſi etiam concedamus, quod adhuc probatione indiget, regibus illis Aſſyriis varia fuiſſe nomina, parum probabile tamen eſt, ſive Senacheribum, ſive Salmanaſſarem, ſive Aſſardinum, cum alias ſemper nominibus ſolitis occurrant, hoc ſolo loco nomine inſolito appellatum eſſe. Quare veriſimile eſt, *Sargonem* fuiſſe nomen regis Aſſyrii, qui Salmanaſſarem inter et Senacheribum regnaverit, quique paternis veſtigiis inſiſtens, ut imperium ſuum

ſuum ampliaret, ad Aegyptios et Cuſchaeos ſibi ſubjiciendos ſe converterit, atque, ut certo hic pede procederet *Aſchdodum* ſ. *Azotum* occupaverit. Tarthanes vero, qui 2 Reg. XVIII, 17. a Senacheribo miſſus dicitur, jam ſub illius anteceſſore exercitui praefectus eſſe potuit. Qua aſſumta hypotheſi vaticinium hoc conſignatum fuerit ſub initiis Hiskiae, ſeptimo forte ejus anno, poſt ſubverſum ab Aſſyriis regnum Ephraimiticum, quod anno ſexto Hiskiae eveniſſe conſtat e 2 Reg. XVIII, 9. 10. וַיִּלָּחֶם בְּאַשְׁדּוֹד *Et oppugnavit Aſchdodum*, Graecis Ἄζωτον. Erat ea urbs Philiſthaeorum bene munita, in ultimis Palaeſtinae et Judaeae finibus Aegyptum verſus prope mare ſita, Joſ. XV, 46. 47., ab Uzia Philiſthaeis erepta et munita, 2 Paral. XXVI, 6., Ahaſo autem cum aliis amiſſa, 2 Chron. XXVIII, 18. Plura de hac urbe vid. in Relandi *Palaeſt.* L. III. p. 606 ſeqq., et cf. quae in Argumento obſervavimus. וַיִּלְכְּדָהּ *Et cepit eam*, id quod ante annum quartum decimum Hiskiae (infra XXXVI, 1.), Aſſyriis funeſtum (XXXVII, 36.), eveniſſe neceſſe eſt; poſtea enim Hiskias jugum Aſſyriacum excuſſit, 2 Reg. XVIII, 7.

2. וּפִתַּחְתָּ הַשַּׂק מֵעַל מָתְנֶיךָ *Et ſolve ſaccum hunc a lumbis tuis.* שַׂק *Saccus* dicebatur Hebraeis *tunica villoſa* ſeu *cilicina*, ex caprarum pilis, praeſertim nigris, texta, eaque arcta et talaris, ad pedes usque demiſſa, quae inſuper balteo ejusdem generis, absque ornatu ullo, cuti arcte adſtringebatur, unde Apocal. VI, 12. σάκκος τρίχινος, qui XI, 3. ſimpliciter σάκκος. Hoc veſtimenti genus enim *zona* cuti, vel interulae fuiſſe adſtrictum, non ex hoc tantum loco liquet, in quo propheta ſaccum jubetur *ſolvere a lumbis* ſuis, verum etiam ex aliis locis, in quibus dicuntur *accingi lumbis*, veluti 2 Sam. III, 31. 1 Reg. XX, 32. Erat autem hujus veſtis geminus uſus. Vel enim *lugentium* erat habitus (vid.

Genes. XXXVII, 34. Esth. IV, 1. Nehem. IX, 1.), vel *prophetarum*. Eos tali veste villosa indutos fuisse, patet ex Eliae exemplo, qui 2 Reg. I, 8. איש בעל שער *vir pilosus*, non *barbae*, ut aliquibus videtur, sed *vestis pilosae* respectu, ut facile patet, quod alter Elias, Joannes Baptista, ἔνδυμα e pilis cameli gessisse dicitur Matth. III, 4. Cf. Zachar. XIII. 4. et ad eum loc. not. Cum autem Jesajas hic vestem jubetur deponere, et mox (in fine versus) *nudus*, ערום, et discalceatus incessisse dicitur, non existimandus-est, se plane nudasse, et se aliis hoc modo publice ostentasse. *Nudus* intelligi debet non *absolute*, sed *restricte*. *Nudi* dicebantur superiore veste, sive ἐπενδύτῃ, exuti, licet *tunica* vel *interula* hactenus non nudati, uti pluribus ostendit Gisb. Cuperus *Observatt.* L. I. Cap. 7., et Deyling *Observatt. SS.* P. IV. p. 888. Sic Aurelius Victor *de Viris Illustr.* Cap. 17. de L. Quinctio Cincinnato: *Ad quem missi legati, nudum eum arantem trans Tiberim offenderunt*, i. e. unica indutum tunica. Et 1 Sam. XIX, 24. Saulus dicitur *nudus prophetasse*, i. e. exutus vestem regiam et militarem, et 2 Sam. VI, 20. Davides *nudus saltasse* ante arcam, quem tamen ex eodem loco liquet Ephodo lineo indutum fuisse. Ceterum mandatum Jesajae injunctum, incedendum ipsi esse veste exteriore deposita et discalceatum, non tam respexisse videtur habitum ejus domesticum, quam commercium publicum, si prodiret foras, et in conspectu aliorum versaretur. Non autem revera ita incessisse Jesajam; sed quae hic leguntur gesta esse in viso ecstatico, plurium est interpretum ex Judaeis sententia. Ita Maimonides in libro *More Nevochim.* P. II. Cap. XLVI. docte disputat, *quae prophetae se fecisse dicerent, non fuisse facta revera et externe, sed tantum in visione prophetica.* Kimchius idem valide tenet ac defendit in sua ad h. l. commentatione, et contrariam sententiam absurdam pronunciat,

nunciat. Aben-Esra eodem modo declarat suam sententiam super hac re ad initia Hoseae, quo hic lectorem ablegat. Quibus adnumerandus est STAEUDLIN, Theologus Gottingensis, qui in Commentatione, *über die symbolischen Handlungen der Propheten*, quae inest libro ab ipso edito: *Neue Beyträge zur Erläuterung der biblischen Propheten*, pag. 123. 240., ubi et de nostro peculiariter loco egit p. 220., totam hanc narrationem mere esse allegoricam arbitratur. Quae sententia etsi de pluribus aliis, quae prophetae symbolice egisse narrantur (veluti Hos. I. II.), verissima sit; tamen hoc loco vix intelligitur, quomodo propheta dici possit (vs. 3.) hominibus sui temporis esse אוֹת וּמוֹפֵת *signum et portentum*, i. e. signum quod in aliis excitet admirationem et stuporem ob rei novitatem atque insolentiam. *Signum* est apud omnes gentes quod sensibus externis excipitur, ad rem aliam obscuriorem significandam vel declarandam aptum: quare quae prophetae objiciebantur per visionem, etiamsi ea aliis narraret, apud eos non potuerunt habere rationem signi. Ergo potius quod hic dicitur comparandum est cum mandato simili supra VIII, 1. 2. 3., et Jeremiae XVIII, 1 seqq. XLIII, 8. 9. Prophetae vere erant אֹתוֹת וּמוֹפְתִים *signa et portenta*, uti diserte vocantur Zachar. III, 8., cf. Ezech. XII, 6. et supra VIII, 18. Multa egerunt insolita, et a communi consuetudine abhorrentia, quaedam etiam, ut videbatur, absurda, ut aequalium suorum excitarent attentionem. Quid enim sibi vellet res nova et insolita, quam in habitu, gestu, motu, prophetae observabant, nemo quin quaereret a se impetrabat; et cum quaereret, edocebantur etiam nolentes de divina voluntate. Praeterea in vetustissimis oraculis *signa*, sive actiones symbolicas, pro verbis usurpata fuisse, ostendimus ad Hos. I, 2. p. 46.

3. Dubium est, quorsum referenda sit nota temporis שָׁלשׁ שָׁנִים *trium annorum*, an ad *actionem prophetae*, ut sensus sit, eum per triennium incessurum esse nudum et discalceatum; num ad *calamitatem Aegyptiorum et Cuschaeorum*, ut significetur, illos *per* triennium, sive *post* triennium malis versu proximo praedictis succubituros esse. Verba posita sunt in medio utriusque sententiae, et possunt vel cum priore, vel cum posteriore versus parte connecti, si legatur sine accentuum distinctione. Masorethae quidem, quum viderent, lectorem hic ambiguum haerere posse, et a ratione alienum putarent, prophetam tantum temporis incessisse nudum et discalceatum; subscripserunt voci יָחֵף accentum distinctivum majorem *Athnach*, ut monerent, verba שָׁלשׁ שָׁנִים non esse referenda ad actionem prophetae, sed ad calamitatem Aegyptiis et Cuschaeis immittendam. Eodem modo verba cepit Hieronymus, a magistro suo Judaico haud dubie ita edoctus. Nec tamen Masorethae hanc sententiam tribulibus omnibus persuaserunt. Jarchius verba sic accipit, incessisse prophetam ex mandato divino nudum et discalceatum, ut eo ipso Judaeos moneret *sub finem* hujus *triennii* exspectandam esse istam calamitatem. Kimchi refert ad *actionem prophetae*, imaginatione conceptam in viso, nec aliter accipi velt durationem temporis, quam, rem sic visam prophetae, rapto in ecstasin. Aben-Esra dubium relinquit, utrum referendum sit ad durationem afflictationis, an ad spatium temporis hinc usque ad calamitatem illam lapsuri. Abarbenel illud שָׁלשׁ שָׁנִים elliptice scriptum existimat pro לְשָׁלשׁ שָׁנִים *post tres annos*. Est tamen coacta sententia: *post tres annos in signum et portentum Aegyptiis et Cuschaeis*, i. e. in signum et portentum ejus, quod Aegyptii et Cuschaei post triennium experturi sint. Vitringa conjicit, esse aliquam ellipsin in verbis prophetae, ubi explicat mandatum Dei ad se editum, vel

illius

illius mandati expoſitionem. Videlicet mandatum ipſi putat nudum incedere per *triduum*, ita ut *tres dies* ſtylo prophetico ſignificarent *tres annos*, et ſententia integra eſſet: *ut incedit ſervus meus Jeſajas nudus et discalceatus per tres dies*, שְׁלֹשׁ יָמִים, *trium annorum*, שָׁלֹשׁ שָׁנִים, *ſignum ſuper Aegypto et Aethiopia.* Verba שְׁלֹשׁ יָמִים poſt יָחֵף ſupplenda, et textu exciſa eſſe, Lowtho ita certe perſuaſum eſt, ut adeo illa textui inſerenda putaret, qua in ſententia conſentientem ſecum habet Cubium. Et Vitringa quidem in verſione Graeca Alexandrina reperire ſibi viſus eſt, quod conjecturae ſuae faveret. In illa enim verba τρία ἔτη bis habentur, ac ſi quid plus legiſſent ſuo tempore, quam Maſorethae in ſuo codice exhibent. Verba interpretis Graeci ut in codice Vaticano legitur: ὃν τρόπον πεπόρευται ὁ παῖς μου Ἡσαΐας γυμνὸς καὶ ἀνυπόδετος τρία ἔτη, τρία ἔτη ἔσται εἰς σημεῖα καὶ τέρατα τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ Αἰθίοψι. Jam ſuſpicatur, interpretem Graecum ſcripſiſſe: ἀνυπόδετος τρεῖς ἡμέρας, τρία ἔτη, et quae ſequuntur, quaſi in ſuo codice legiſſet: שָׁלֹשׁ יָמִים שָׁלֹשׁ שָׁנִים וגו׳. Sed verba illa τρία ἔτη vel errore librarii ſunt repetita (nec leguntur in codice Alexandrino, neque, qui de Graeco fideliter tranſtulit, Arabs in Polyglottis ea expreſſit), vel, ſi a Graeco interprete vere ſint ſcripta, ab ipſo explicandi cauſa ſunt addita, ut lectores moneret, triennii ſpatium tam ad vatem, quam ad populos referendum eſſe. Quod ipſum ſane ſimpliciſſimum videtur, modo ſumamus, prophetam non ſemper aut quotidie per triennii illius ſpatium depoſita tunica et nudatis pedibus inceſſiſſe, ſed ſubinde, data occaſione, certisque caſibus et temporibus ſe ita conſpiciendum dediſſe, ut intelligeret populus, tam diu continuandam eſſe cladem Aegyptiorum et Cuſchaeorum, quam diu propheta hanc perſonam non deponeret. Quae et Saadiae mens fuit, qui ſic vertit: وَقَالَ ٱللّٰهُ كَمَا مَشَى عَبْدِي
يشعيهو

يشعيهو حينًا عاريًا حافيًا كذاك يكون ثلاث
سنين آيات وبراهين في المصريين والحبشيين

Et dixit Deus: ſicut incedit ſervus meus, Jeſajas, aliquando nudus et discalceatus, ſic erit per triennium ſigna et declarationes in Aegyptios et Habeſſinios. Quodſi autem triennii ſpatium ſolum ad Aegyptiorum et Cuſchaeorum afflictationem referre velis, ſtatuenda erit in poſteriore verſus hemiſtichio *μετάθεσις*, ut verba שָׁלשׁ שָׁנִים אוֹת וּמוֹפֵת עַל־מִצְרַיִם וְעַל־כּוּשׁ poſita ſint pro his: אוֹת וּמוֹפֵת שָׁלשׁ שָׁנִים עַל־מִצְרַיִם וְעַל־כּוּשׁ *ſignum et portentum trium annorum ſuper Aegypto et Cuſchaea.* Triennii ſpatium definitum poſitum eſt pro indefinito, ex more poetico, quale erat quadraginta dierum, vel trium et dimidii annorum ſpatium; vid. Eichhornii *Commentar. in Apocalypſ.* P. II. pag. 60. et Staeudlinii librum ſupra laudatum, pag. 182. Ceterum in toto hoc vaticinio Aegyptii et Cuſchaei, ſive Aethiopes (vid. de כּוּשׁ not. ad Geneſ. X, 6.) ſimul appellantur, et idem utrisque fatum praedicitur, unde colligitur, illos tunc temporis, niſi unum effecerint populum, tamen arcto foedere inter ſe junctos fuiſſe. Neque hic nos deſtituunt monumenta hiſtorica externa. Ea concorditer teſtantur, circa extrema regni Ephraimitici, et, ut videtur, Ahaſo, vel patre ejus Jothamo, apud Judaeos imperante, Sabaconem, Aethiopem, potentiſſimum principem, Aegyptum occupaſſe, eamque titulo regis legitimi adminiſtraſſe, cui Fragmenta Manethonis poſt aliquot annos ſucceſſorem dant Sevechum, qui in Hebraeorum Annalibus (2 Reg. XVII, 4.) *So* (סוֹא), Aegypti rex tempore Hiskiae et Hoſeae, Herodoto (II, 141.) Setho dicitur. Vid. Pezronii *Antiquit. Tempor. reſtit.* Cap. XIII. Is autem vel ipſe fuit Cuſchaeus, vel ſaltem a Sabacone, Cuſchaeo ſ. Aethiope, impoſitus,

tus, dum ipse interim, et successor ejus Taracò s. Tirhaca, administrabant regnum illo tempore florentissimum Cuschaeorum, ut proinde duo hi populi hoc tempore inter se omni modo fuerint conjunctissimi.

4. Continetur hoc versu signi publici ostentandi declaratio, cujus summa haec est, Jesajam eo habitu, qui versu superiore descriptus est, incedentem portendere debere Aegyptios et Cuschaeos a rege Assyriae vincendos et captivos abducendos. חֲשׂוּפַי שֵׁת, *Nudati quoad nates s. natibus*, i. e. vili, lacera aut inhonesta veste, ornatu omni spoliati, ut in bello capti et in servitutem rapti. Cf. infra XLVII, 2. Nah. III, 5. חֲשׂוּפַי (his enim punctis insignitur in melioribus codicibus, non חֲשׂוּפֵי, per Zere, ut in nonnullis legitur) est status constructus pluralis numeri juxta formam Syriacam; conf. notam supra ad Cap. XIX, 9. et Storrii *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* §. XX, II.) a) a) dd) p. 95.

5. וְחַתּוּ וָבֹשׁוּ *Tunc consternabantur et pudore afficientur* scil. qui in Cuschaeis et Aegyptiis spem et fiduciam posuerant, sive Judaei fuerint, sive alii Palaestinenses, qui vs. 6. diserte nominantur. מִכּוּשׁ מַבָּטָם *Ob Cuschaeam, respectum eorum.* מַבָּט eodem sensu hic usurpatur, quo Zachar. IX, 5. ubi Tyrus dicitur מַבָּטָהּ, *respectus* Philisthaeorum, h. e. *id in quo fiduciam ponunt. Videre* enim, sive, quod rectius hic usurpatur, *respicere*, hoc in loco est, in dubio et ancipite casu respicere quem ut praesidium tutelare. Eadem vis est in voce תִּפְאֶרֶת; notat proprie *decus*, *laudem*, et inde facile refertur ad *gloriationem*, ut Zach. XII, 7. *Et servabit Jova tentoria Judae primo, ut non invalescat*, sive, *se efferat*, תִּפְאֶרֶת בֵּית־דָּוִד *gloriatio* (Alexandrini: καύχημα) *domus Davidis*, et תִּפְאֶרֶת, *gloriatio incolarum Hierosolymorum adversus Judam.* Qui enim alium respicit ut numen auxiliare,

vel

vel praesidium tutelare, illum hoc nomine passim laudare solet et celebrare, eoque, cui fidit, gloriari.

6. וְאָמַר יֹשֵׁב הָאִי הַזֶּה *Et dicet incola tractus* s. *orae hujus*, i. e. Palaestinae, quae, utpote mari contermina, אִי vocatur, de quo nomine vid. not. ad Genes. X, 5. Loquentes igitur hic inducuntur Palaestinae universae incolae, qui quum prius Aegyptios et Cuschaeos ut unicum repagulum exundantis et supra modum invalescentis dominationis Assyriacae respexissent, accepto nuncio de illorum clade, damnant tum stultitiam suam, quod fisi essent Aegyptiis et Aethiopibus, tum de salute et conservatione sua, sublato hoc praesidio, desperant.

CAP. XX. 1. *Anno, quo Tarthan venit Aschdodum, missus a Sargone, rege Assyriae, urbemque illam oppugnavit et cepit;*

2. *Illo*, inquam, *tempore, locutus est Jova ministerio Jesajae, filii Amozi, in haec verba: age, solve saccum a lumbis tuis, et calceamentum tuum exue pedibus tuis. Et fecit ita, incedens nudus et discalceatus.*

3. *Tum Jova dixit: quemadmodum incedit servus meus Jesajas nudus et discalceatus tribus annis in signum et portentum respectu Aegyptiorum et Cuschaeorum:*

4. *Sic ducet rex Assyriae captivos Aegyptios, et in exilium deportandos Cuschaeos, pueros et senes, nudos et discalceatos, nudatos nate, in summum Aegyptiorum opprobrium.*

5. *Tum consternabuntur et pudefient caussa Cuschaeorum, quos respiciebant, et Aegyptiorum, quibus gloriabantur:*

6. *Dicentque incolae orae hujus illo tempore: ecce! sic se habent illi, ad quos refugimus auxilii caussa, ut eriperemur a rege Assyrio. Quomodo nunc evademus nos?*

CARMEN QUINTUM DECIMUM.

CAP. XXI. 1—10.

ARGUMENTUM.

Babylonis excidium hoc carmine cantari, extra omnem dubitationem ponunt versus *secundus* et *nonus*. Versatur autem poeta in hoc argumento tractando miro artificio et gravitate. Advenit exercitus hostilis ad expugnandam Babylonem, quae superbia et ferocia elata, urbes ceteras omnes quasi victas intuetur (vs. 1. 2.). Omnia belli atque oppugnationis instrumentis et apparatu strepunt, ita ut poeta, ipse etiam in urbe versatus, summo angore afficiatur (vs. 3. 4.). Babylonii, turpi securitati sese tradentes, ad commissandum et epulandum accumbunt: sed subito auditur clamor hostium ad urbem expugnandam sese excitantium (vs. 5.); quod tamen vates non dicit nudis his verbis, sed ita declarat, ut fingat vigilem, a se ipso, Jovae jussu, constitutum, qui magna voce clamat, se videre exercitum hostilem equis et camelis equitantem urbem aggredi, ipseque protinus laetum clamorem extollit, *lapsam esse Babylonem!* (vs. 6—9). Concludit vates brevi alloquio ad Judaeos, hucusque a Babyloniis afflictos (vs. 10.).

Hoc carmen eodem illo tempore, quo *sextum* (supra XIII — XIV, 23), editum esse, etiam me non monente, cuiquam sponte patebit. Omnia, ad minima usque, tam

tam accurate conspirant cum veterum scriptorum narrationibus de expugnatione Babylonis, a Cyro facta, ut nullum dubium sit, poetam expugnationi illi ipsum interfuisse, et eorum, quae viderat, atque audiverat, adhuc plenum carmen hocce effudisse.

Inscriptio carminis.

De verbis מַשָּׂא מִדְבַּר־יָם *effatum deserti maris*, i. e. de deserto maris, s. in desertum maris, tot fere sunt, quot interpretes, sententiae. Inscriptionem illa esse, qua indicetur, in quam regionem aut urbem hoc oraculum sit directum, ut supra XIII, 1. מַשָּׂא בָּבֶל; XIX, 1. מַשָּׂא מִצְרָיִם, infra vs. 11. מַשָּׂא דּוּמָה, et XXII, 1. מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן, vix dubium esse potest; et quum tota haec prophetia de Babylonis expugnatione agat, eam urbem nomine מִדְבַּר־יָם hic designari apparet. Sed quum illa urbs media in continenti a mari longe remota sita fuerit, obscura est ratio appellationis *deserti maris*, qua Babylon hic insignitur. In versione Graeca Alexandrina pro verbis hebraicis leguntur haec: τὸ ὅραμα τῆς ἐρήμου, *visio deserti*, neglecta voce יָם, haud dubie quod non perspiceret interpres, quo sensu hae duae notiones *deserti* et *maris* conjungi queant, si quidem ille nomen יָם vere non expresserit, de quo tamen dubitare licet, quum et unus codex Marechalii, Bosio citatus, θαλάσσης additum habeat, et Hieronymus versionem Graecam latine redditam hanc exhibeat: *visio deserti maris.* Ab interprete Arabe quoque suo in codice Graeco nomen θαλάσσης lectum fuisse, inde apparet, quod sic vertit: ٱلنُّبُوَّةُ فِي أَهْلِ ٱلْبَرِّيَّةِ ٱلْعَرِيبَةِ مِنَ ٱلْبَحْرِ *prophetia in populum deserti mari propinqui.* Clericus *mare* hic intelligit *Persicum*, juxta quod fuerunt Chal-

daei

daei ad ortum, et Arabes ad occasum. Sic STRABO Geogr. L. XVI. p. 1074. ed. Almelov. Ἔστι δὲ καὶ φῦλόν τε Χαλδαίων καὶ χώρα τῆς Βαβυλωνίας ὑπ᾽ ἐκείνων οἰκουμένη, πλησιάζουσα καὶ τοῖς Ἄραψι, καὶ τῇ κατὰ Πέρσας λεγομένῃ θαλάσσῃ. *Est autem et tribus quaedam Chaldaeorum, et regio Babyloniae ab iis culta, finitima etiam Arabibus et mari, quod dicitur Persicum.* „Proxima mari propter aestum et aquae inopiam deserta erant, suntque etiamnum hodie, quapropter Chaldaea vocatur hic *desertum maris*, et nomine orae meridianae tota Babylonia designatur; forte stylo prophetico innuente, agi de eo terrarum tractu, qui olim aeque desertus futurus erat, ac ora maritima Chaldaeae, prout Jesajas praedicit Cap. XIII.“ Inter Judaeos interpretes Kimchius contendit, verba מִדְבַּר־יָם vertenda esse *desertum occidentale*, quod Babylon esset ad occiduum, vel occiduum australe Mediae et Persiae, quae respectu Babylonis ortum aestivum vel orientem versus sitae essent. Rationem vero, cur *desertum* vocetur Babylon, adfert hanc, quod desertum interfuerit Babyloniam inter et Mediam ac Persiam. Sed si id vere se haberet, Mediam inter et Babylonem fuisse Desertum, an inde Babylon ipsa Desertum appellari potuit? *Mare occiduum* dictionem מִדְבַּר־יָם vertit quidem et Paulus, V. S. V., in *Clavi* p. 142., sed ab omnibus fere interpretibus discedit in eo, quod isto nomine Babylonem insigniri negat. מַשָּׂא divellit a מִדְבַּר־יָם, quasi seorsim positum oraculi titulum constituat. Quod tamen repugnat consuetae hujusmodi inscriptionum rationi, e qua nomini מַשָּׂא conjungi solet nomen loci, cui mala denuntiantur, uti ostendunt exempla supra allata. VITRINGA in *Observatt. SS.* Lib. I. Dissertat. III. Cap. IV. titulos tam huic vaticinio, quam ceteris in hoc ipso Capite oraculis, praescriptos esse conjecit a scribis sacris, qui illa digesserint; et pro more apud Hebraeos recepto desumserint ex prima vel

conspicua aliqua *dictione*, quae in vaticiniis occurrit. Illos vero, cum observassent, in initio hujus oraculi hostem adversus Babylonem suscitandum comparari cum *turbinibus et ventis violentis deserti australis;* huic vaticinio praescripsisse titulum מִדְבַּר־יָם, *deserti australis*, cujus inscriptionis sensus sit: prophetia, in qua, vel, in cujus initio mentio fit *deserti australis*, ut proinde מִדְבַּר־יָם idem sit, quod מִדְבַּר־נֶגֶב, יָם enim Hebraeis aeque *Austrum* ac *Occidentem* notat, ut inter alia liquet ex Ps. CVII, 3. Favet quidem huic sententiae, quod prophetia de Arabibus, huic nostrae subtexta, vs. 13., inscribitur מַשָּׂא בַּעְרָב, quod aperte desumtum ex eo, quod vaticinium incipit his verbis: בַּיַּעַר בַּעְרַב. Sic oraculum Cap. XXII. inscribitur מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן, quia Hierosolyma vs. 5. ita appellatur. Eadem inscriptionum singulorum Pentateuchi librorum et sectionum eorum est ratio. Qua adscita sententia haec inscriptio non egeret interpretatione. Placuit illa Koppio quoque. Sed ipse Vitringa in Commentario ad h. l. illam sententiam hac potissimum de causa deseruit, quod inscriptio non est concepta iisdem verbis, quae in prophetia habentur. Debebat enim esse מַשָּׂא מִמִּדְבָּר, vel מַשָּׂא מִדְבַּר נֶגֶב, non מִדְבַּר־יָם. Probabile ipsi est, prophetam nomen מִדְבַּר־יָם mystice quidem sive allegorice usurpasse de vasto Babylonico imperio, quod sustinebatur a populosa metropoli, simul vero allusisse ad proprietatem aliquam terrarum illarum, quae potissimum Babylonicum imperium faciebant. Duas ita, a variis interpretibus de appellatione מִדְבַּר־יָם propositas sententias conjungit; unam eorum qui Babylonicum imperium ob vastitatem *desertum*, et ob ingentem gentium confluxum, qui in perpetuo est motu, appellari existimant *mare*, coll. Apoc. XVII, 3. 15. (minus recte Coccejus et alii hanc phrasin comparant cum מִדְבַּר עַמִּים Ezech. XX, 35., et cum מִדְבָּר Hos. II, 16., quorum

loco-

locorum plane alia est ratio); alteram eorum, qui *maris deserti* appellationem, qua urbs et regio Babylonica hic insignitur, ex ejus situ illustrandam arbitrantur; quibus et nos accedere haud dubitamus. Erat ager Babylonicus ab Euphrate in varias scissus partes, cui subjectae erant vastae paludes ad austrum. Illum circumjacebat ab austro, occiduo, et septentrione *desertum*, i. e. vasta planities, hic illic inculta. *Mare* autem hoc *desertum* interluens, hic notat Euphratem, qui ipsam urbem Babylonem in duas secabat partes, et infra Babylonem ad austrum magnas efficiebat paludes et lacus, in quibus celebre illud stagnum Pallacopae, in quod exundans per fossas abducebatur, ita ut Babyloni veluti *mare* subjectum videretur, ut Veteres omnes testantur. Sic Jeremias in prophetia adversus Babylonem LI, 36.: וְהַחֲרַבְתִּי אֶת־יַמָּהּ *et exsiccabo mare ejus*, i. e. Euphratem, eam interluentem, perinde ac Nilum *mare* appellari vidimus supra XIX, 5. Herodotus L. I. c. 184. ubi de Semiramide regina, quae exstructis aggeribus Euphratem exundantem coërcuerit, dicit: πρότερον δὲ ἐώθεε ὁ ποταμὸς ἀνὰ τὸ πεδίον πᾶν πελαγίζειν, *prius autem flumen illam planitiem solebat pelagi instar inundare.* Abydenus apud Eusebium in *Praeparat. Evangel.*, L. IX. p. 457. de Babylonis situ: λέγεται δὲ πάντα μὲν ἐξ ἀρχῆς ὕδωρ εἶναι, θάλασσαν καλεομένην. *Ferunt, loca haec omnia ab initio aquis obruta fuisse, et maris nomine appellata.* Cf. Strabo *Geogr.* L. XVI. §. 9. 10., et Arrianus *de expedit. Alexandri* L. VII. C. XXI., qui tum Pallacopae alveum s. stagnum, tum subjectas ei paludes excurrentes ad Arabiam planissime describunt. Modo haud absimili rationem appellationis מִדְבַּר־יָם, qua Babylon hic insignitur, explicat J. D. Michaelis in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. IV. p. 1084., ubi sententiam, quam in nott. ad version. vernaculam jam antea dixerat, ita declarat: „ex simillima vocabuli ים

notio-

notione (*fluvii magni*, vid. supra ad Cap. XIX, 5.) suspicor explicandum esse locum Jes. XXI, 1. ubi Babylon vastanda, eique vicina regio (si modo sana lectio, possis enim et מִדְבָּרִים, *deserta*, adpellare), מִדְבַּר־יָם, *desertum maris*, dicitur. Euphrates ubi Tigridi propior, cumque illo innumeris brachiis canalibusve conjunctus, humiliora Chaldaeae perlabitur, quotannis ripas excedens late terris superstagnat, ut omnia illum inter et Tigridem maris speciem referant, unde aeque ut Nilus, *mare* dici potuit. Has valles ab utroque fluvio in mare versas proxime attingit desertum Arabicum, quod multis in locis ne quarta quidem milliaris germanici parte ab Euphrate abest." Alteri interpretum classi, qui ob ingentem incolarum multitudinem Babyloni *deserti maris* nomen inditum censent, adnumerandus est Hieronymus, qui, „nisi," inquit, „in consequentibus hujus Capituli legerem [vs. 4., ad quem vid. not.]: *Babylon dilecta facta est mihi in miraculum*, et iterum [vs. 9.]: *cecidit, cecidit Babylon, et omnia sculptilia deorum ejus contrita sunt in terra*, et supra [vs. 2.]: *ascende Elam, et obside Mede;* dubitarem, quod esset hoc Pondus [מַשָּׂא], quod deserto mari imponitur. Perspicuum ergo est, quod *desertum mare* Babylon appellatur, Jeremia dicente ex persona Dei [LI, 36. 37.]: *et desertum faciam mare ejus, et siccabo terram illius, et erit Babylon in tumulos arenarum. Mare* autem propter multitudinem habitantium dicitur." Procopius quoque *mare deserto* adjunctum hic symbolice figuram sustinere ait τῆς πόλεως πάλαι κυμαινούσης τοῖς πλήθεσιν, *urbis plebe olim exundantis et veluti fluctuandis. Mare* figurate de magna hominum multitudine cepit quidem et Chaldaeus, sed ita, ut hac inscriptione non Babylonem, sed ingentes exercitus in eam irruentes significari existimaret. Ita enim verba hebraea reddidit: מַטוּל מִצְרִין דאתין ממדברא כמי ימא

onus

onus exercituum venientium ex deserto sicut aquae maris.

1. כְּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב לַחֲלוֹף *Sicut turbines australes irruunt*, propr. *sicut turbines in austro* sunt *ad irruendum*. חָלַף *per vices succedere*, hinc *invadere*, *vi et impetu irrumpere*, de fluctibus irrumpentibus dicitur supra VIII, 8., de vento, ut hic, nec non Habac. I, 11. אָז חָלַף רוּחַ וַיַּעֲבֹר, *tunc irrumpet ventus*, *et pertransibit*, h. e. hostis instar turbinis sese provolvet cum copiosissimo exercitu, et Job. IV, 15. Conf. omnino de hac radice Schultensium *Commentar. ad Proverb. XXXI*, 8. pag. 506. 507. לַחֲלוֹף elliptice positum est pro הָיוּ לַחֲלוֹף, quomodo Hebraei temporis finiti periphrasin facere solent, vid. Schroederi *Institutt. ad Fundamm. Ling. Hebr.* in *Syntax.* Sect. III. Reg. LXXXVII. pag. 299. Verbum substantivum vero, הָיָה, in hac dicendi forma saepe omittitur, ut Proverb. XIX, 8. *servans prudentiam* לִמְצֹא טוֹב *inveniet bonum*, vid. etiam Jes. XLIV, 28. Mich. V, 1. Dan. II, 16., et confer Storrium in *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 421. ubi haec linguae Hebraeae proprietas pluribus est explanata et exemplis illustrata. סוּפוֹת בַּנֶּגֶב propr. *turbo in meridie*, i. e. meridionalis, australis: hujusmodi circumscriptionibus Hebraei adjectivorum defectum solent farcire, veluti עֲבוֹדָה בַּשָּׂדֶה *opus in agro*, i. e. agreste: Exod. I, 14.; אַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה, *vigilia in nocte*, i. e. *nocturna*, Ps. XC, 4.; vid. Schroederi *Syntax.* Reg. XIX. et Storrii librum laudat. p. 242. Ceterum *turbines australes* a poetis passim usurpantur pro *vehementissimis*, veluti Zach. IX, 14. Job. XXXVII, 9. et Virgilio *Aeneid. I*, 89.: *creberque procellis Africus*, et in *Ciri*, vs. 480. *Afer hiberno bacchatur in aequore turbo*. מִמִּדְבָּר בָּא *E diserto venit*. Comparat copias mili-

militares magna cum vi et saevitia irruentes cum turbinibus deserti; etenim flatus ventorum vehementior est in deserto, quam in aliis locis, quod illic nihil habeat, quod remoretur ipsum. Petrus Vallensis in *Itiner.* Part. IV. Epist. XI. pag. 183. 191. version. germ. exserte meminit hujus *vehementioris venti deserti*, qui tentoria disjecerit, cum per illud iter faceret. Conf. Hos. XIII, 15. ubi Eurus ex *deserto* venire dicitur, et Job. I, 19. *Ventus vehemens venit ex ulteriore deserto, et corripuit quatuor angulos domus, quae collapsa est super liberos etc.* מֵאֶרֶץ נוֹרָאָה *e terra terribili*, i. e. deserto vasto, horrido et inculto, quemadmodum Arabiae desertum Deut. I, 19. הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא *magnum et terribile*. Kimchius *terram terribilem* hic exponit per אֶרֶץ רְחוֹקָה *terram remotam*, quippe quae longius absunt, eaque de causa nobis ignotiora, magis timentur, quam quae propius adsunt, quorum vires et operandi modum explorata habemus. Sed proprius vocabuli נוֹרָאָה significatus hic sine necessitate deseritur. Paulus, V. S. V., ab interpretibus omnibus discedens, vocem נוֹרָאָה ex Arabico وراء *quod pone est*, illustrandam et cum אֶרֶץ conjunctam *regionem posticam* indicare existimat. Verba מִדְבַּר־יָם vero non cum מַשָּׂא conjungit, sed ad vaticinii textum trahit, ut quibus illud incipiat, unde haec totius versus interpretatio prodiit: *Effatum. Desertum occiduum instar turbinum est*, i. e. turbinibus repletum; *ad vertendum se in austrum*, s. *ut se vertat* scil. procella *austrum versus*, *venit ex hoc deserto*, *e regione postica*, i. e. occidentali. Sensum hunc esse ait: tempestas furit irruitque ex occidente austrum versus. Sed quum vox נוֹרָאָה toties in V. T. obvia locis reliquis omnibus *terribilis* notionem certissime habeat, difficile est creditu, illam hoc solo loco de regione *postica*, sive *occidentali* usurpari, quae alias

אחור

אָחוֹר dici solet. Vid. e. c. supra IX, 11. Job. XXIII, 8. Ceterum vaticinii exordium, quod hoc versu continetur, minime cum Abarbenele, Coccejo et Vitringa ad Nebucadnezarem, Judaeam invasurum et rempublicam gentis destructurum est referendum; sed continet propositionem de adventu exercitus hostilis Medorum et Persarum, Cyro duce, instar tempestatis austrinae impetum facturi in Babylonem. Similibus imaginibus hostes in Babylonem ingruentes describuntur infra XLVII, 11. et Jerem. LI, 1. Recte Hieronymus hujus versus sensum declarat: „Vox Babylonii populi timentis inducitur, sive ipsius Babylonis; quod audeat Medos et Elamitas [vs. 2.] contra se exercitum praeparare, et venire de solitudine, ponitque comparationis exemplum. Sicut, inquit, ab Africo ventu vehemens tempestas venire consuevit, ita mihi de solitudine vastitas venit, de terra horribili, cujus ne nomen quidem audire possum absque formidine.“

2. חָזוּת קָשָׁה הֻגַּד־לִי *Visio dura est quod indicatum mihi.* Ita enim solvenda est haec phrasis, quum non הֻגְּדָה scriptum sit, sed masculinum הֻגַּד neutraliter hic sumendum. Coccejus חָזוּת *speciem, instar* interpretatur, ut infra XXIX, 11. חָזוּת הַכֹּל *instar totius*, et verba hebraica sic vertit: *instar duri nunciatum est mihi*, i. e. spiritus mihi totam hujus temporis calamitatem, et illius *instar* quoddam, in specie et συνόψει aliqua exhibuit. *Instar* enim, addit, *est id, in quo res uno intuitu cerni potest.* Alii conjungi hic volunt verbum masculinum cum nomine feminino per archaismum; nam olim omnes verborum personae communes erant, postea vero generis discrimen quidem constitutum, nonnunquam neglectum est, exempla vide 1 Chron. II, 48. 2 Reg. III, 26. 1 Sam. XXV, 27. Conf. Schroederi *Syntax.* Reg. LVI. Verba הַבּוֹגֵד בּוֹגֵד וְהַשּׁוֹדֵד שׁוֹדֵד

violentus violenter agit, et vastator vastat, Chaldaeus sic vertit: אַנִיסַיָּא מִתְאַנְסִין וּבוֹזְזַיָּא מִתְבַּזְזִין quae verba in Polyglottis male ita sunt versa: *violenti violentiam inferunt, et direptores diripiunt*, quum potius ita sint vertenda: *qui violentiam inferunt, violentiam patiuntur, et direptores diripiuntur.* Ita enim Jarchi: לשון עברית לפי התרגם כך פירשו אתה הבוגד בא אחר ובוגד אותך ואתה השודד בא אחר ושודד אותך אלו פרס ומדי שבוזזין ושודדין את בבל ששדדה ובזזה עד עתה את כל המדינות *Sensus textus Hebraici juxta interpretationem Chaldaicam est hic: heus tu! o violente, venit alius, qui te violenter tractabit, et tu, o vastator venit alius, qui te vastabit; hi vero sunt Persae ac Medi, qui diripiebant et vastabant Babylonem; quae usque ad hoc tempus omnes civitates vastaverat et diripuerat.* הַ sequenti Dagesch forti vocibus בּוֹגֵד et שׁוֹדֵד praefixum h. l. non est pro articulo habendum, sed pro Vocativi nota, ut Esth. VII, 3. הַמֶּלֶךְ *o rex!* et 1 Reg XVIII, 26. הַבַּעַל *o Baal!* בּוֹגֵד vero hic non *perfidum* notat, sed *violentum*, ut Habac. II, 5. Prov. II, 25 XI, 3. 6. Verbis quae sequuntur, עֲלִי עֵילָם צוּרִי מָדַי *ascende, Elymaee, obside, Mede*, contineri mandatum Dei ad Medos et Persas de obsidenda Babylone patet ex subjecta sententia: *omnem gemitum cessare feci*, quae nemini, nisi Deo conveniunt. Accedit quod et in aliis vaticiniis adversus Babylonem editis Deus sibi vindicat Medorum et Persarum, tanquam a se concitatorum, contra illam expeditionem, eaque re tanquam quae ad ejus laudem pertineat gloriatur; vid. e. c. supra XIII. 3. — עֲלִי *Ascende*, i. e. expeditionem suscipe contra Babelem; vid. de hoc verbi עָלָה significatu not. supra ad VII, 1. Nomine עֵילָם designari *Persas* non est dubium. Est populus ille, qui Veteribus Ἐλυμαῖοι, Lucae Act. II, 9. Ἐλαμῖται dicitur, et Elymaidem incolebat, regionem Mediam inter et Mesopotamiam

tamiam ſitam. Nomen diu ſervatunt Syri, iisdem adeo literis ſcriptum ܥܝܠܡ, unde Elamitas ܥܝܠܡܝܐ dicunt. Vid. ASSEMANI *Biblioth. Orient.* T. III. P. II. p. 419. Cum Medis conjunguntur non hoc ſolum loco, verum et Jerem. XXV, 25., et a Luca l. c. Gentem ferocem et bellicoſam fuiſſe, patet ex Ezechiele, qui dicit, *Elamitas perculiſſe terram viventium terrore ſui nominis*, XXXII, 24., ad quem loc. cf. not. Saadias hic pro עֵילָם poſuit خوزيين *Chuzeos*, i. e. incolas regionis خوزستان *Chuzisthan*, quod nomen ſupra XI, 11. pro עֵילָם uſurpavit. Eſt vero Chuzisthan Perſiae provincia, de qua vid. HERBELOTII *Biblioth. Orient.* ſ. v. *Khuzistan*, et S. F. G. WAHL *altes und neues Vorder- und Mittel-Aſien* T. I. p. 597. Benjamin Tudelenſis, doctus Judaeus, qui medio ſeculo duodecimo aerae noſtrae Orientem peragravit, in ſuo *Itinerario* p. 86. ed. L'Empereur (Lugd. Batav. 1633.) ſcribit: כוזסתאן היא עילם המדינה הגדולה אבל איננה מיושבת כלה כי היא חרבה מקצתה *Chuzisthan eſt Elam, magna illa provincia, quae jam omnibus partibus non habitatur; ſed ex parte vaſtata eſt.* Addit, in ea eſſe ruinas urbis Suſan, regis Asveri quondam regiae. צוּרִי מָדַי *Obſide, Mede*, ſcil. על בבל במצור *Babylonem obſidione*, ut addit Jarchius, qui et obſervat, a nomine צוּרִי *petra mea* Imperativum femininum, צוּרִי, qui hic legitur, ita discerni, quod illud *ſit acutum*, ſive accentum in ſyllaba poſteriore habeat, hic vero Imperativus *penacutus* ſive accentum in ſyllaba priori habeat, ut in קוּמִי וָדוּשִׁי *ſurge et tritura*, Mich. IV, 13. In hodiernis tamen codicibus Maſorethicis צוּרִי hic habet accentum ad ſyllabam poſteriorem, ut in Imperativis עוּרִי *evigila* Jud. V, 12. et שׁוּבִי *revertere*, Pſ. CXVI, 17. Verba hujus verſus poſtrema, כָּל־אַנְחָתָהּ הִשְׁבַּתִּי plures cum Hieronymo ſic vertunt: *omnem gemitum ejus ceſſare feci*,

feci, quasi ה ad אַנְחָתָה suffixum femininum sit ad Babelem referendum. Tum vero illa litera *Mappik* inscriptum habere deberet, quod et in Bibliis Bombergianis et nonnullis aliis libris editis comparet, sed contra Masoram, quae expresse notat: ה״א רפה *He est lenis* s. sine Mappik. Est igitur ה mere paragogicum, ad intendendam significationem; ut bene notat Jarchi: לא מפוק ה״א לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם והוא לשון אנחה מרובה של אנשים רבים *He non habet Mappik, quia illa voce quasi omnes gemitus* qui *in mundo* sunt indicantur; *et significat gemitum copiosum hominum multorum.* Sensum horum verborum recte ait esse hunc: *efficiam ut cessent gemitus omnes, quos mundus gemebat ob violentiam regni Babylonici.* Hieronymus: „Omnem gemitum ejus ac pondus, quo te ante premere consueverat, cessare feci; seu quod nullus jam gemat et doleat pressus potentia Babylonis; seu quod tantis malis oppressa sit ipsa Babylon, ut ne gemitum quidem liberum habeat.“

3. עַל־כֵּן מָלְאוּ מָתְנַי חַלְחָלָה *Ideo repleti sunt lumbi mei gravi dolore.* Propheta Babyloniorum personam veluti assumit eorumque nomine et verbis ipsorum exprimit affectum et calamitatem. Hieronymus: „Prophetae ideo obscuri sunt, quia personae in his plurimae commutantur. Ergo et nunc vox Isajae inducitur plangentis Babylonem spiritu prophetali, quod tanta mala super eam ventura sint, ut ipse qui narrat, timore superatus nequeat in verba prorumpere, videns tantae multitudinis sanguinem fundi; et misericordiae motus affectu (homo enim de hominibus loquitur), non minus doleat, quam mulier ululare in partu solet.“ Jarchi: „Propheta erat misericors, atque gemebat propter poenam populorum: atque haec est expositio allegorica. Sed secundum sensum literalem profert hic propheta gemitum atque planctus, ac si Babylonia illos proferret atque

atque lugeret." Hinc Chaldaeus versum hunc ad eum, qui proxime sequitur in tertia Pluralis expressit: *repleti sunt lumbi eorum; timor apprehendit eos etc.* Unde simul patet; illud עַל־כֵּן *propterea*, hujus versus initio, necessario esse referendum ad antecedens superioris sententiae: *ascende Elam, obside Mede*, non vero ad consequens: *omnem gemitum cessare feci.* Consequens enim hoc est συμβεβηκὸς *occidentale* quid in hac oratione; sed expeditio Medorum et Persarum est τὸ ὑποκείμενον prophetiae. Nomen חַלְחָלָה, a חול *dolore*, derivatum, notat *dolorem* veluti *duplicatum*, estque fere proprium *dolori lumborum* exprimendo, qualis in partu, calculo, et naturae deficientis infirmitate esse solet gravissimus. Sic Nahumus, figurate exprimens calamitatem Nineves II, 11. וְחַלְחָלָה בְּכָל־מָתְנַיִם *et dolor gravissimus in omnibus lumbis.* Hic vero praecipue alludi ad *tormina partus* docent quae subjiciuntur: צִירִים אֲחָזוּנִי כְּצִירֵי יוֹלֵדָה *tormina apprehenderunt me, ut tormina parturientis*, quae gravissima sunt. Eadem phrasis ad significandum summum horrorem, quo Babylonii adventante hoste corripientur, usurpatur supra XIII, 8. et Jerem. XLIX, 24. Verba נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ נִבְהַלְתִּי מֵרְאוֹת plures ita vertunt; *distorqueor ex auditu, conturbor ex visu*, i. e. ob ea quae audio et video maximopere sum conturbatus. Sed rectius cum Chaldaeo et Coccejo מ hic sumitur *privative*, ut propheta dicat, usque eo se distortum motumque esse a recto corporis animique statu, ut non audiat, nec videat, i. e. ut sensuum sibi non constat usus. Exemplum constructionis simile est Ps. LXIX, 24. *Obtenebrentur oculi eorum* מֵרְאוֹת *a videndo*, i. e. ut non videant, ut sensu visus priventur. Jarchi observat, verbo נַעֲוָה indicari morbum illum, quem medici עווית *spasmum, convulsionem* vocant (in Commentar. ad Cohel. XII, 3. id nomen ipse exponit Gallico *crampe*).

4. תָּעָה

4. חָעָה לְבָבִי *Errat* s. titubat *cor meum*, factus sum mentis perturbatae atque emotae. Verbis אֵת נֶשֶׁף חִשְׁקִי שָׂם לִי לַחֲרָדָה *crepusculum desiderii mei posuit*, s. reddidit *mihi in trepidationem*, vix dubium est, prophetam sub persona Babyloniorum loquentem alludere ad noctem illam, qua capta est Babylon, *festam* Babyloniis, ut ex Herodoto (cf. not. ad vs. sequ.), et historia Belsazaris Dan. V, 9. liquet, desideratamque, quippe quam voluptatibus destinaverant, post excubias et custodias urbis, quibus fidebant, rite dispositas. Hanc *noctem*, sive hoc *crepusculum valde desideratum*, quo tripudia et choreas agebant, securi et metu omni soluti Jova hic dicitur Babyloniis vertisse in *trepidationem*, cujus exemplum singulare editum est in Belsatzare, Dan. V, 9., ad cujus personam integram sententiam referendam esse, sunt (qui statuant) interpretes. Sed praestat generalius accipere. Esse certam interpretationem hujus loci, patet e versu qui proxime sequitur, quo haec ipsa verba declarantur. נֶשֶׁף Hebraeis idem plane significat quod Latinis *crepusculum*, sumiturque tam pro *crepusculo vespertino*, quam pro *matutino* sive *diluculo*; et tamen longe frequentius pro *crepusculo vespertino*, ac proinde pro ipsa *nocte*, unde passim ab interprete Graeco per σκότος redditur. Sic Proverb. VII, 9. בְּנֶשֶׁף בְּעֶרֶב־יוֹם *in crepusculo vespera diei*. Jobo III, 9. כּוֹכְבֵי נִשְׁף *stellae crepusculi* sunt sidera noctis. Et infra LIX, 10.: *offendimus meridie*, כַּנֶּשֶׁף *ut in crepusculo*, i. e. nocte, tenebris. Veteres tam a vero verborum Hebraeorum sensu, quam inter se invicem valde discedunt. Alexandrinus vocibus אֵת נֶשֶׁף omissis: ἡ ψυχή μου ἐφέστηκεν εἰς φόβον. Quod Arabs vertit: نَفْسِي بَلَغَتْ أَلتَّخَوُّفَ *anima mea ad summum pervenit timorem*. Hieronymus: *Babylon, dilecta mea, posita est mihi in miraculum*. ad quae in Commentario haec scribit: „Pro eo quod

nos

vertimus: *Babylon, dilecta mea*, in Hebraeo legitur: *Neſeph eſci*, et eſt ipſum verbum, quod in principio Babylonii oneris poſuimus [ſupra XIII, 2. עַל־הַר נִשְׁפֶּה]: *ſuper montem caliginoſum*; pro *caliginoſo* enim ſeu *tenebroſo* ſcriptum eſt *Neſeph*. Proprieque haec urbs ſic vocatur propter altitudinem et erectum usque ad coelum ſuperbiae verticem." Chaldaeus: אֲתַר בֵּית רוּחְצָנֵיהוֹן הֲוָה לְהוֹן לְתָבַר *locus domus confidentiae eorum factus eſt iis in interitum*. Syrus: ܘܫܘܦܪܝ ܗܦܟܘ ܠܝ ܠܙܘܥܐ *et pulchritudines mihi gratiſſimas vertunt mihi in pavorem*. Saadias: ان ستر شغفي صار لي ازعاجا *ecce velum amoris mei factum eſt mihi in perturbationem*. Voci شغفي Paulus, V. S. V. adſcripſit ſignificatum hunc: *caput*. Sed شغف eſt pluralis fractus nominis شغفة *vertex montis*, nec non *caput* rei, praeſertim *cordis*. Quod tamen hebraico נֶשֶׁף plane non convenit. Verum uſus eſt Saadias nomine شغف quod proprie eſt Infinitivus verbi شغف *perdite amavit*, *amore dementatus fuit*.

5. Verba infinita in primo hujus verſus hemiſtichio, עָרֹךְ, צָפֹה, אָכוֹל, שָׁתֹה, variam ſuſtinent interpretationem: vel enim Infinitivus exponi poteſt per Gerundium, ut verba עָרֹךְ הַשֻּׁלְחָן vertenda ſint: *inſtruendo menſam*, i. e. dum inſtruitur menſa, ſpeculare ſpeculator, etc., quomodo Kimchius accepit, vel ſuppleri poteſt per verbum finitum temporis *Praeſentis*; aut *formae Imperativae*, ut ſit: *inſtruendo inſtruitur menſa*, vel: *inſtruendo inſtrue menſam*, et ita in iis quae ſequuntur. Singulae hae loquendi formulae uſitatae ſunt Hebraeis, et ſolummodo judicandum eſt e circumſtantiis

ora-

orationis, quae earum hic obtinere debeat. Sunt autem plures, qui eligant formam *Imperativi*, ac si verba haec continerent mandatum, quad ad certas personas editur. Sic veteres omnes, quos sequutus est Lutherus. Cui rationi tamen potissimum hoc obstat, quod non facile constat, cujus personae hoc sit mandatum. Si enim sit regis Babylonii, Belsazaris, funesta illa nocte instruituri omnia ad epulum hilariter agendum, parum apte ipsi tribuuntur verba: *ede*, *bibe*, tanquam ad alios prolata, quae ipsius personae optime convenirent; et praeterea verba: *surgite vos principes*, *ungite clypeum*, minus recte secundum fidem historiae adscribuntur Belsazari, tanquam ille percepto nuncio occupatae urbis in epulo turbatus, principes quos secum habebat, excitasset ad capienda arma, quia ipse cum principibus aulae subito est oppressus. Nec recte conveniunt Deo, exprobranti Babyloniis suam securitatem; ut quidam volunt, veluti Deus εἰρωνικῶς diceret: *instruite* modo *mensam*, *edite*, *bibite*, quia, si id concedamus in prioribus locum habere posse, incommode admodum Deo tribuuntur verba ad Babylonios dicta: *surgite vos*, *principes*, *clypeum ungite.* Accedit, quod, si haec verba *Infinitivi modi* imperative capiantur, mirum videtur, vatem mutasse stylum in fine versus, et eandem formam non servasse in verbis: *surgite*, *ungite clypeum*, quae *Imperativi* forma elata sunt, et arguunt, praecedentia secundum aliam formam accipienda esse. Quae quum ita sint, verba haec vertenda sunt vel in Gerundio (ut infra XXII, 13. ea ipsa, quae hic leguntur, verba אָכוֹל וְשָׁתוֹ), subaudito verbo finito hoc modo: dum *adparando* paratur *mensa*, et *speculando* scil. speculatur, dum *comedendo comedunt* et bibunt, nuncius venit, qui dicit: *surgite principes* etc. Vel Infinitivi עָרֹךְ, צָפֹה, אָכוֹל, שָׁתֹה, simpliciter pro verbis finitis, et quidem pro temporibus praesentibus posita sunt, ex idio-

idiotismo Hebraico, satis frequenti, vid. SCHROEDERI *Syntax.* Reg. LIV. p. 270. STORRII *Observatt.* p. 157. Tum sensus hic erit: dum Babylone celebratur festum, et disponuntur excubiae, Deus excitat Medorum Persarumque principes ad urbem invadendam, et obruendos securos. Verba hujus versus postrema, *surgite principes, ungite clypeum*, ejusdem sunt personae, cujus illa initio carminis: *ascende Elam, obside Mede*, ad easdem prolata personas. Qui enim hoc in loco dicuntur שָׂרִים *principes*, iidem sunt illi, de quibus Jeremias in sua expugnationis Babylonicae urbis descriptione LI, 28.: *Sanctificate*, parate vos, *adversus eam, gentes, reges Mediae, et duces ejus, et omnes antistites ejus.* Et quod hic: מִשְׁחוּ מָגֵן *ungite clypeum*, id in oratione ad eosdem versa, apud illum prophetam: *tergite sagittas, implete*, i. e. pleno numero adhibete, sive, instruite quam perfectissime *scuta.* Est autem *ungere clypeum* hoc in loco synecdochice sumendum, pro: *parate arma*, ut recte hic Chaldaeus: מְרִיקוּ וְצַחְצַחוּ זַיְנָא *tergite et expolite arma*, phrasi usu vetere receptissima, quo *spicula tergi*, et *clypei ungi* solebant, ut illa quidem certius ferirent, hi tanto facilius eluderent ictus. VIRGILIUS *Aeneid.* VII, 626.

Pars laeves clypeos et spicula lucida tergunt
Arvina pingui.

Quacunque enim ex materia clypei fuerint confecti, sive ex aere, sive ex ligno, cui bovis aut alterius animalis superinductum (unde ἀσπίδας βοείας Homerus vocat *Iliad.* V, 452. XII, 425.), necesse erat, ut nonnumquam inungerentur, ne corium inductum siccitate rigidius factum fatisceret, et ictu gladii dissiliret. Davides in lesso super Saule 2 Sam. I, 21. queritur, *contumeliose abjectum esse clypeum fortium*, מָגֵן שָׁאוּל בְּלִי מָשִׁיחַ בַּשָּׁמֶן *clypeum Saulis non inunctum oleo*, i. e. Saulis

clypeum contumelioſe eſſe habitum, ac ſi non ad pugnam fuiſſet adaptatus, ac proinde res nullius pretii. Jarchi: מגיני עור שלוק הן ומושחין אותן בשמן כדי שיחליק את הזיין *ſcuta e corio elixo erant* facta, *et ungebant ea oleo ut laeve fieret hoc armorum genus.* Saadias verba מִשְׁחוּ מָגֵן vertit: وَمَسَحُوا ٱلْمَلِكَ مِنْهُمْ *et unxerunt regem ex iis.* Sequutus eſt quorundam ſuorum contribulium ſententiam, quam et Abarbenel ſuam fecit, dum haec ita exponit: משחו והמליכו מלך שהמלך יקרא מגן לפי שהוא מגין על עמו. והר' אבן עזרא פירשו על דריוש שמשחוהו למלך *Ungite, regemque facite; nam* rex *vocatur* clypeus, *quod protegit populum ſuum. R. Aben-Esra exponit de Dario, quem unxerunt regem,* ſcil. in locum Belſazaris occiſi. Qua interpretatione carere poſſumus, quum verba proprie ſumta ſenſum elegantem exhibeant. Hieronymus vertit: *arripite clypeum*, cui vicinum, quod in Graecae Alexandrinae exemplo Complutenſi atque Aldino legitur: ἀνασπάσατε θυρεοὺς (quum in cod. Vatic. et Alex. ſit: ἑτοιμάσατε θυρεοὺς); unde Dathius conjecit illos interpretes legiſſe מִשְׁכוּ, quod non ſolum *trahere*, verum etiam *prehendere* notare conſtat, ut Arabum مَسَكَ. Praeferre mallet Dathius illud מִשְׁכוּ ei quod in codicibus omnibus legitur מִשְׁחוּ, hac maxime ratione permotus, quod urbe jam capta, hoſtibusque undique irruentibus non cogitari poſſit de armis poliendis. Sed vidimus ſupra, haec verba non eſſe Babyloniorum oppugnatorum, ſed hoſtium ſeſe ad urbem expugnandam adhortantium. Praeterea non eſt argutandum in poeta, qui pro conſueto: *ſumite*, ſ. *parate arma!* apte dixit: *ungite clypeos oleo!* Ad verba quae praecedunt, צָפֹה הַצָּפִית, obſerva, ea proprie ita ſonare: *ſpeculando* ſcil. ſpeculantur *ſpeculationem*, i. e. dum in muris disponunt

excu-

excubias, quibus fidere se posse existimabant, securi operam daturi hilaritati. Describit vates omnia ita ac si ipse nocte illa Babyloni funesta in urbe praesens adfuisset. Nam illa ipsa nocte, qua Babylon a Cyro capta est, oppidani festum celebrabant, vigilibus tantum negligenter in muro dispositis, et sic inter medias commessationes et compotationes ab hoste irrumpente sunt oppressi. Herodotus in narratione expugnatae urbis L. I. c. 191.: Ἀλλὰ (τυχεῖν γάρ σφι ἐοῦσαν ὁρτήν) χορεύειν τε τοῦτον τὸν χρόνον, καὶ ἐν εὐπαθείῃσι εἶναι, ἐς ὃ δὴ καὶ τὸ κάρτα ἐπύθοντο. *Sed (quod forte festum iis esset) et exercendis choreis atque oblectationibus hoc tempore operam darent, captam esse urbem eos aliquamdiu, qui in extremis erant, latuit, usque quo id maxime rescivērunt.* Xenophon adhuc distinctius, in *Cyropaed.* Lib. VII. c. 23. *Cyrus autem cum intellexisset, ejusmodi festum apud Babylonios celebrari,* ἐν ᾗ πάντες Βαβυλώνιοι ὅλην τὴν νύκτα πίνουσι καὶ κωμάζουσιν, *quo Babylonii omnes per totam noctem potare et commissationibus sese tradere solebant*, cum statim advesperasset, recludi jussit paludem Nitocris, in quam abducendus erat Euphrates. Mox Cyrus in oratione ad milites: *nunc vero adversus illos imus*, ἐν ᾧ πολλοὶ μὲν αὐτῶν καθεύδουσι, πολλοὶ δ' αὐτῶν μεθύουσι, πάντες δὲ ἀσύντακτοί εἰσιν· *quo tempore multi quidem illorum dormiunt, multi eorum ebrii sunt; omnes vero incompositi.* Rursus in verbis Gobryae et Gadatae, quibus eventus certitudinem confirmat, πᾶσαν τὴν πόλιν ἐν κώμῳ δοκεῖν εἶναι τῇδε τῇ νυκτί, *totam urbem hac nocte indulgere commissationi.* Quibus consentit descriptio Babylonis captae apud Jeremiam LI, 39. *Dum incaluerint, disponam convivia eorum, et inebriabo eos ut exsultent, et obdormiscent somno perpetuo, nec evigilabunt, dicit Jova.* Similia repetit vs. 57. Hieronymus hunc versum ita exponit: „Locus iste dupliciter accipitur: q. Medi et Elamitae, quibus

ſupra [vs. 2.] dixi: *aſcende Elam, obſide Mede*, ſumite cibum, futuro vos proelio praeparate, ne, poſtquam dimicationis tempus advenerit, laſſitudo vos retrahat. Quumque comederitis et biberitis, ſurgite, arma corripite, Babylonium debellate. Quodque ait: *contemplare in ſpecula:* hoc ſenſu legitur: diligenter quae futura ſunt proſpice. Poteſt et ſic intelligi: o Babylon, para Balthaſar, filio Evilmerodach, nepoti Nebuchodonoſor, regi tuo, menſam atque convivium, et vide, quid poſt cibum eveniat, in quo ſcortis et concubinis in vaſis Domini propinabit. O principes, qui cum rege accumbitis (Medos autem Perſasque ſignificat) ſurgite, et ad interficiendum regem arma corripite. Hoc plenius in Danielis volumine diſcimus [Cap. V.]."

6. Fingit propheta, Deum juſſiſſe, ut vigilem in loco excelſo ſiſtat, qui annunciet, quid eminus videat.

7. Vidit ſpeculator advenientem exercitum, totumque apparatum bellicum. Tenendum omnino eſt, in hoc commate vocem רֶכֶב denotare non *currum*, ut alias, ſed *equitatum*, ſ. *vecturam*, quocunque modo ea fiat, ſive jumentis, ſive curribus. Quum enim רָכַב ſit *inſidere, vehi*, et frequens de *equis* uſurpetur; utique רֶכֶב est *inſeſſus, vectura*, ſive de *curribus*, ſive de *jumentis*, quae vehiculorum uſum praeſtant, uſurpetur, ut רֹכֵב *inſidens equo.* Sic 2 Reg. VII, 14. שְׁנֵי רֶכֶב סוּסִים *duo equi inſeſſi.* Eandem ſignificationis latitudinem habet Arabicum مَرْكَب (vid. Lorsbach *Archiv der morgenländischen Litteratur*, P. I. pag. 112.) et Gallicum *voiture.* Sunt igitur verba וְרָאָה רֶכֶב צֶמֶד פָּרָשִׁים רֶכֶב חֲמוֹר, רֶכֶב גָּמָל cum Maſorethis, qui nos de vero ſenſu hujus loci monuerunt ſignato diſtinctionis majoris nota primo רֶכֶב, hunc in modum: *et vidit* ſpeculator *equitationem*, i. e. equitatum et vecturam plurium jumentorum, ſive hominibus, ſive ſarcinis onuſtorum,

qua-

qualis solet esse magni exercitus; porro *par equitum*, i. e. vel duos duces ducentes equitum turmas, vel duos equitantium ordines. Inde post *equites* vidit *vecturam asinorum et camelorum*, i. e. jumenta plura, homines, sarcinas, commeatum, portantia, aut necessaria armamenta ac belli gerendi instrumenta. Erat igitur id quod vidit speculator, ipse exercitus Medorum et Persarum ad Babylonem obsidendam et expugnandam procedens, quod ille attentissime ita observabat, ut singulos motus harum turmarum oculis suis carperet, nihil se praeterire et fugere passus, quod his verbis exprimitur: וְהִקְשִׁיב קֶשֶׁב רַב־קָשֶׁב *et attendit attentione, summa attentione.* Duplicatio emphasin intendit. J. D. Michaelis et Hensler hoc versu eo respici existimant, quod Cyrum in proelio cum Croeso maxime adjuvasse dicuntur *cameli*, quippe qui equos insolito adspectu consternarunt et plane perturbarunt, referente Xenophonte *Cyrop.* L. VII. C. I. §. 14. 22. *Asinos* autem quum a nullo alio populo antiquo in bellis adhibitos legamus nisi a Caramaniis (Strabo L. XV. §. 14 p. 727. ed. Casaub. *χρῶνται δ' ὄνοις οἱ πολλοὶ καὶ πρὸς πόλεμον*), qui etiam sub ditione Persarum erant, narretque praeterea Herodotus L. IV. c. 129., Dario Hystaspi in bello contra Scythas magno adjumento asinos fuisse, quod horum non minus ad camelorum, adspectu equi hostium perturbati essent; vatem in describendo Persico exercitu nominatim *vecturae asinorum* mentionem fecisse viri docti illi arbitrantur. Sed vidimus supra, *equitatu* s. *vectura camelorum et asinorum* indicari impedimenta, qualia exercitus omnes sequi solent. Plura in illam Michaelis et Hensleri sententiam dixit Eichhorn in *Biblioth. Literat. bibl. univ.* P. II. p. 1041 seqq.

8. Postquam vates historice narrasset, quid speculator ille, divino jussu a se constitutus, vidisset vel ob-

 ser-

servasset; id ipsum nunc ipsius quoque speculatoris verbis declarat, cujus gestum hic narrat; nimirum, cum post moram longi temporis primum ille observasset exercitus hostilis motum adversus Babylonem, attente omnia speculatus, altissima voce eum indicasse quid viderit. Ad verba וַיִּקְרָא אַרְיֵה Hubigantius haec scribit: „Quis credat *leonem* vocari speculatorem, *leonem* clamare, *ego in excubiis, Domine mi?* Emendationem adjuvat Syrus, apud quem legitur; ܘܩܥܐ ܕܘܩܐ ܒܐܕܢܝ ܘܐܡܪ, *et clamavit speculator in aures meas et dixit:* nempe legit וַיִּקְרָא עַל אָזְנַי הַמְּצַפֶּה, *et clamat ad aures meas speculator*, ut legendum; posito עַל post ויקרא, אזני pro אריה, et littera ה verbi אריה attributa sequenti verbo מצפה. Clamat ad aures ipsius Isajae speculator, nempe in visu, postquam jussus est Isajas ponere excubias, ut deinde in eodem visu ipsi respondeatur, quid videat speculator.“ Assentiuntur Hubigantio Michaelis, Lowthus, Dathius et Doederlein. Sed recte Koppius observat, Syrum suum ܕܘܩܐ posuisse pro מצפה, cui haec puncta vocalia substraverit: מְצַפֶּה; אַרְיֵה vero plane omissum esse ab ipso in versione, sive quod non intellexerit, sive quod in suo codice non legerit. Nihil est, quod nos cogat lectionem vulgarem deserere, modo vertas: *clamavit ut leo*, i. e. voce leonina, ut in Apocal. X, 3. de illustri illo angelo, qui terram et mare utroque contingebat pede: καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ ὥσπερ λέων μυκᾶται. Aben-Esra: *omnino mihi videtur littera* כ *hic deficere, ut in phrasi: ignis consumens* (אֵשׁ אֹכְלָה pro כְּאֵשׁ, *sicut ignis consumens*, Deut. IV, 24.), *estque sensus, speculatorem instar leonis alta clamasse voce.* Exempla ellipseos particulae comparativae כ plura exhibentur a Grammaticis, vid. Glassii *Philol. S. Append. Grammat. S.* Tract. I. Observ. III. p. 568. ed. Dath. Speculator igitur, alta voce clamans, oratione ad Deum versa,

versa, cujus, mandato constitutus erat in excubiis vel specula, narrat, qua fide et diligentia functus fuerit officio; se nimirum interdiu et noctu attendisse ad omnem motum hominum versus Babylonem, et nunc demum tandem observasse equitatum hominum, et quidem duarum turmarum equitum, a suis ductarum ducibus (primo versus 9. hemistichio):

9. וַיַּעַן וַיֹּאמַר *Et respondit et dixit*, i. e. denuo exorsus (id enim עָנָה haud raro significare constat, vid. Job. III, 1. Deut. XXVI, 5. Jesaj. XIV, 10.) dixit, scil. speculator, qui post alicujus temporis moram interjectam, cum vidisset interim, turmas a se visas appropinquare Babyloni, eamque obsessam tandem expugnare, denuo alta voce exclamat: נָפְלָה נָפְלָה בָּבֶל *cecidit, cecidit Babel!* Geminato verbo sine causa alii certitudinem lapsus, alii, ut Chaldaeus (נְפַלַת וְאַף עֲתִידָא לְמִפַּל בָּבֶל *cecidit, et etiam futurum est, ut cadat Babel*), duplicem lapsum, vel duos gradus lapsurae Babylonis significari existimarunt, quum ejusmodi ἀναδιπλώσεις verborum aut partis sententiae merae sint elegantiae, et nihil significant, nisi quod testentur de concitato affectu loquentis. Quale illud Ps. XCII, 10. *Quia ecce hostes tui! quia ecce hostes tui!* Ps. XCIII, 3. *Efferunt fluvii, Jova, efferunt fluvii vocem suam.* Iisdem verbis, quibus Noster, de expugnata Babylone utitur Jeremias L, 32. LI, 8. Et hunc locum imitatus est Joannes Apocal. XVIII, 1. 2. Addit vates: וְכָל פְּסִילֵי אֱלֹהֶיהָ שִׁבַּר לָאָרֶץ *et omnia sculptilia deorum suorum fregit ad terram*, i. e. fracta projecit ad terram. Constructio est praegnans, i. e. unum verbum pro duobus positum, alius omissi significationem simul complectitur: veluti Ps. CXVIII, 5. עָנָנִי בַמֶּרְחָב, *exaudivit me in locum amplum*; i. e. exaudiens restituit me in locum amplum. Similis phrasis, supra XIV, 12. de Assyrio aderat: נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ *excisus*

es in terram, i. e. excisus in terram projectus. Vid. SCHROEDERI *Syntax.* Reg. LXXXVII. a. GLASSII *Philol.* S. L. I. Tract. III. *de Verbo* Can. II. p. 185. ed. Dath. Pro שִׁבַּר, *confregit*, Dathius legere mallet שֻׁבַּר *fracta sunt*, quod veteres omnes expresserunt. Quae mutatio minime est necessaria. Nam verbum שבר, indefinite enunciatum, referendum est ad subjectum, mente cogitatum, licet non expressum, i. e. hostem, Babylonem expugnantem, valetque hic idem, ac si passive dictum esset, idola confracta, dejecta esse in terram. Cum Babylonis lapsu idolorum ejus ruinam conjungit et Jeremias L, 2. LI, 44. 52. Victores Persae enim, referente Herodoto, L. I. c. 131. ἀγάλματα, καὶ νηοὺς, καὶ βωμοὺς οὐκ ἐν νόμῳ ποιευμένους ἱδρύεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖσι ποιεῦσι μωρίην ἐπιφέρουσι, *neque imagines deorum, neque templa neque aras exstruere in more habebant, quin imo haec facientes insaniae postulabant.*

10. מְדֻשָׁתִי וּבֶן־גָּרְנִי *O tritura mea, et fili areae meae!* Quoniam similis phrasis in simili argumento Jer. LI, 33. de Babylone usurpatur (*Filia Babylonis est ut area, tempus est, ut calcetur*), atque etiam in aliis locis, veluti Joel III, 14. Mich. IV, 12. *conterendi et triturandi* metaphora de calamitatibus divinitus immissis usurpatur, plerique interpretes hunc versum ad Babylonios directum esse putant. Mihi tamen sermo ad Israelitas tunc temporis adhuc in exsilio degentes consolandi caussa converti videtur. Potuit hos, graviter hucusque a Babyloniis afflictos, vates apte compellare: *tritura mea; fili areae meae!* Ita LXX. Ἀκούσατε, οἱ καταλελειμμένοι, καὶ οἱ ὀδυνώμενοι ἀκούσατε. Utramque sententiam quodammodo conjungit Dathius. Verbis enim מְדֻשָׁתִי *Babylonios*, reliqua commatis nostri parte autem *Israelitas* appellari existimat. Ceterum בֶּן־גָּרְנִי idem plane est, quod מְדֻשָׁתִי, *id quod in area tri-*

trituratur, ex consueto Orientalium idiotismo, de quo vid. Glassii *Philolog. Sacr.* P. I. Tract. I. *de nomine* Can. XXXVI. pag. 95. Sic Arabibus اِبْنُ سَحَابٍ *filius nubium* est *pluvia*, اِبْنُ غِمْدٍ *filius vaginae* est *ensis*, اِبْنُ ٱلشَّفَةِ *filius labii* est *sermo, loquela.* Hieronymus: „Quod autem dicit: *tritura mea*, *et fili areae meae*, ad Jerusalem apostropham facit; et ad templum, quod in area Ornae situm est, dicitque ad eam: o Jerusalem, et popule fili templi, non tibi videatur incredulum, quod dixi; non mea enim verba sunt, sed Domini, et per os meum illius verba resonarunt. Quidam putant, sed male, hoc non ad Jerusalem, sed ad Babylonem dici, de qua et supra [vs. 4.]: *Babylon dilecta mea posita est mihi in miraculum*, et esse sensum: quae contrivisti me, eris et ipsa contrita, non meo sermone, sed Domini potestate, quae tibi haec ventura praenuntiat.“ Chaldaeus: מַלְכִין דְּאוּמָנִין לְאַגָּחָא קְרָבָא יֵיתוֹן עֲלַהּ לְמִבְזְהָא כְּאִכָּרָא דְּאוּמָן לְמִדַשׁ יַת אִדְּרָא *Reges qui consueti sunt ad ineundum proelium, venient contra eam, ut eam diripiant, sicut agricola triturare solet aream.* Hemistichio posteriori interpres praemittit verba: אֲמַר נְבִיָּא *dicit propheta.*

CAP. XXI. 1. *Effatum in desertum australe. Ut turbines australes magno impetu irruunt: ita* hostis *ex deserto venit, a terra terribili.*

2. *Severum oraculum mihi indicatum est: — praedo praedatur! vastator vastat! Invade Persa, obside Mede! compescam quos extorsit gemitus.*

3. *Propterea invasit lumbos meos dolor vehemens; doloribus, quales parturientem discruciant, teneor; quin perculsus et perturbatus nec audio nec video.*

4. Palpitat cor; horror me percellit. Nox voluptati meae dicata vertitur in terrorem.

5. Instruitur mensa, speculatur speculator, editur, bibitur. — Surgite principes, ungite clypeos! —

6. Nam jusserat me Deus constituere speculatorem, qui, quidquid viderit, indicet.

7. Videt equitatum, binorum in ordine equitum turmas, vecturam asinorum, vecturam camelorum: — diligentissime attendit:

8. Clamat voce leonina: in specula, o Domine, sto jugiter interdiu, atque in excubiis meis permaneo totis noctibus.

9. Et en! veniunt agmina hominum, venit equitatus: sed extemplo addit: cecidit, cecidit Babylon, et omnia sculptilia Deorum ejus humi allisa, confracta!

10. O tritura mea, et fili areae meae! Quod a Jova omnipotente, Deo Israelis, audivi, id vobis nunciavi!

CARMEN SEXTUM DECIMUM.

Cap. XXI. vs. 11. 12.

A R G U M E N T U M

Aenigma propheticum, quo Idumaeis praedicitur calamitas, iis obventura eodem illo tempore, quo Judaeis pulsa afflictionis caligine, lux aurorae sit oritura. Cui effato suo quum praevideret vates Idumaeos parum adhibituros fidei, monet illos, rem esse certam, in quam si diligentius inquirere velint, posse ipsos de ea accuratius edoceri.

Referendum est hoc effatum ad idem illud tempus, quo Carmen, quod proxime praecessit, est consignatum, ad illud videlicet, quo, luce post tenebras communis calamitatis orta Judaeis exsulibus, expugnata Babylone, Idumaeis calamitosi temporis tenebrae ingruebant. Cf. not. ad vs. 12. Seriorem hujus particulae aetatem arguit usus verborum Chaldaeorum אָתָא et בעה vs. 12.

מַשָּׂא דוּמָה] Sunt plures interpretes, qui aslerant, Kimchium in Commentar. ad h. l. referre, in Rabbi Meiri codice pro דוּמָה scriptum fuisse אֱדוֹם: et habent quoque Alexandrini: τὸ ὅραμα τῆς Ἰδουμαίας. Praefert hoc Lowthus illi quod nos legimus, דוּמָה. Sed reliqui veteres omnes tuentur lectionem receptam; nec aliter

 legi-

legitur in codicibus a Kennicottio et de Rossio collatis. Cf. de Rossi *Scholia critt.* ad h. l., ubi negat, Kimchium dicere, fuisse in R. Meiri codice אֱרוֹם scriptum. Nam in codicibus nonnullis et vetustissimis editionibus Commentarii Kimchiani haec verba reperiri: ודברי רז״ל בספרו ר׳ מאיר מצאו כתוב משא רומה משא רומי. *Et secundum verba Rabbinorum nostrorum felicis memoriae in libro R. Meir scriptum invenerunt; onus Dumae, onus Romae*, ut igitur משא רומי mera lectionis receptae explicatio fit. Praeterea vix est credibile, librarios pro אֱרוֹם substituisse minus usitatum דּוּמָה; contra facile fieri potuit, ut unus aut alter, quod nesciret quid sibi velit דּוּמָה, scripserit אֱרוֹם. Sed illi etiam, qui lectionem receptam defendunt, quod plerique faciunt, in ea interpretanda maximopere dissentiunt. Interpretes veteres, Syrus, Chaldaeus, Vulgatus, Saadias דּוּמָה pro nomine proprio regionis cujusdam habent. Et quoniam hoc nomen occurrit inter tribus Ismaeliticas in Arabia Genes. XXV, 14.; J. D. Michaelis (in nott. ad versiom teuton. et in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. II. pag. 420.) huc referendam censet urbem *Dumam* دومة, in provincia Arabica *Neged*, نجد, apud Abulfedam دُومَةُ ٱلْجَنْدَل, i. e. *Duma saxea*, de qua haec pauca refert: *locus est Syriae et Arabiae limitaneus, a quo Damascum septem, et Medinam tredecim stationes:* conf. Niebuhrii *Descript. Arab.* p. 344. Probant hanc sententiam Doederlein et Henslerus. Cui tamen obstat, primum, quod, licet Duma inter Ismaelis filios fuerit, nusquam tamen Arabes hoc nomine proponuntur; deinde, quod mox sequitur effatum ab hoc distinctum in Arabes. Sed dubium vix esse potest, nomine דּוּמָה hic designari *Idumaeos*. Propheta enim quid sibi velit ipse clarissime indicat, ubi expositurus argumen-

nentum vaticinii, vocem ad se perlatam esse ait ex *Seire*, quae est ipsissima Idumaeorum regio, ut omnes norunt. Hinc factum haud dubie, quod Alexandrinus, ut supra vidimus, Ἰδουμαίαν posuit. Jarchi: דומה היא אדום *Duma est Edom.* Possit דּוּמָה per aphaeresin scriptum esse pro אֱדוֹם, ut רָם 1 Chron. II, 9. (coll. Matth. I, 3.) pro אֲרָם; פַּס־דַּמִּים 1 Chron. XI, 13. pro אֶפֶס־דַּמִּים 1 Sam. XVII, 1., et saepius יֵשׁוּעַ pro יְהוֹשֻׁעַ. Quod autem vates hic pro usitato nomine אֱדוֹם scripserit דּוּמָה, rationem petit Vitringa ex aenigmatica quadam ὑπαινίξει, sive *allusione allegorica* nominis sic formati ad argumentum prophetiae: „quae cum agat de *nocte* gravissimae calamitatis, in illum inducendae populum, qui hic designatur nomine *Dumae*; Propheta idem ex aenigmatica nominis hujus fictione praejudicari voluit. Hebraea enim vox דּוּמָה, sic formata fictaque, explicanda ex voce דָּמַם, *silere*, significat *silentium*, quod *noctis* est, qua strepitus, quos florentis et negotiosi populi occupationes et commercia de die efficiunt, cessat et intermittitur, quod conjunctum cum *tenebris*, quale est silentium *noctis*, oppositum est gaudio, laetitiae et luci, quae conjuncta est cum motu, quomodo usurpatur vox Ps. XCIV, 17. cujusmodi *silentium* Idumaeis faceret judicium illud divinum, de quo in hoc vaticinio..“ J. D. Michaelis in *Append. ad Bibl. Orient.* P. XIV. p. 37. refert patrem suum margini sui bibliorum exempli adscripsisse haec: „*gentis exscindendae*: Idumaeam autem intelligi, non Dumam Arabiae Ismaeliticae, colligo ex sequenti מִשֵּׂעִיר, quae regio non ab Ismaelitis, sed ab Edomitis possessa est.“ Kocherus in *Vindiciis S. Textus Hebraei Esajae vatis* p. 112.: „Titulus דּוּמָה per paronomasiam irrisionemque pro אֱדוֹם, quasi *silentium*, *exitiumve* dixeris (Ps. XCIV, 17. CXV, 17.), frequente apud Esajam aliosque, sed inprimis apud Micham c. I. figura. *Edomum* dici, ex sequente מִשֵּׂעִיר satis intelligi

arbi-

arbitror. LXX., quod paronomasia sermone graeco esset peritura, proprio nomine Idumaeam dicere maluerunt. Atque res ipsa monet, titulum a vate esse additum, quod ceteri אֱדוֹם, nemo praeter ipsum דּוּמָה scripturus fuisse videatur; quemadmodum et inscriptio praecedentis in Babylonios vaticinii symbolica est.“ Hieronymus: „Est autem Duma non tota Idumaea provincia, sed quaedam ejus regio, quae ad austrum vergit, et ab urbe Palaestinae, quae hodie dicitur Eleutheropolis, viginti distat millibus, juxta quam sunt montes Seir.“ Videtur haec ab Hieronymo commemorata Duma haud diversa esse ab illa, quae hodie ad Arabiam pertinet, de qua supra Abulfedae verba attulimus. Ceterum pro דּוּמָה in codice de Rossiano 319 (anno 1425. scripto) legitur רומה per Resch. Duo alii codd. Ross. (512. et 554.) sunt dubii. Et fuisse jam Hieronymi aetate codices, in quibus רומה scriptum fuit, ex his ejus verbis patet: „Propter similitudinem literae, et ex eo quod *Res* et *Daleth* non multum inter se discrepent, quidam Hebraeorum pro *Duma Romam* legunt, volentes prophetiam contra regnum Romanum dirigi, frivola persuasione, qua semper in Idumaeae nomine Romanos existimant demonstrari.“

---

11. אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר *Ad me*, prophetam, *clamans est e Seire*, acclamatur mihi e Seire. קֹרֵא esse collective capiendum, de integro choro aliquo Idumaeorum, liquet e responso prophetae vs. 12., *si quaerere vultis, quaerite* etc. Sub *Seir* hic intelligitur *Idumaea*, vulgatissimo in sacris dictionis genere. *Seir* ἐλλειπτικῶς est הַר שֵׂעִיר, *montanum Seir*, sic dictum Deut. I, 2. Ezech. XXXV, 2. Notum est, ita appellatum fuisse tractum illum montanum, qui est ad Austrum Cananaeae proxime mare Sodomaeorum: montes enim Seir ab illa parte

ter-

terminabant terram Cananaeam, ei ab Austro confines: Conf. RELANDI *Palaestin.* Lib. I. Cap. XII. p. 68. 69. Chaldaeus pro verbis illis hebraeis haec posuit: עֲלַי אָכְלֵי מִן־שְׁמַיָּא *ad me clamat e coelis.* Videtur interpres, quum non intelligeret, quomodo ex Idumaea exspectari posset ad prophetam edita vox percunctantium de statu suo, collato loco Deut. XXXIII, 2. (*Jova e Sinai venit*, וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ *et exortus est iis e Seire*), existimasse, *coelum*, Jovae domicilium, e quo apparuit populo suo, figurate dici h. l. *Seirem.* שֹׁמֵר מַה־מִּלַּיְלָה שֹׁמֵר מַה־מִּלֵּיל *Custos, quid de nocte? custos, quid de nocte?* Interrogatio est una, sed geminata, cujus sensus: quid habes, quod de statu noctis explorati nuncies? quantum ejus praeteriit? nihilne hactenus observas aurorae, molestas noctis tenebras pulsurae? Eodem modo praefixum מ usurpatur supra II, 3. וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו *ut doceat nos de viis suis.* Et Ezech. III, 18. *monere* quem מִדַּרְכּוֹ הָרְשָׁעָה *de via impia.* Bene Saadias: أخبرنا كم مضى من الليل وكم قد بقي منه *nuntia nobis, quantum praeterierit de nocte, et quantum ex ea supersit?* Codex Kennicott. 187. et Syrus semel tantummodo exhibent verba שֹׁמֵר מַה־מִּלַּיְלָה et pro מליל legitur מַלֵּל, *loquere*, in Cod. Kennicott. 252. et Chaldaeo, qui utrumque hoc vocabulum hoc sensu interpretatur: נְבִיָּא פְּרֵישׁ לְהוֹן יָת נְבוּאֲתָא נְבִיָּא פְּרֵישׁ לְהוֹן דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי *propheta edissere iis prophetiam, edissere iis quod venturum est.* Congruit unus codex Rossianus, qui primo habebat מילל. Sed elegantiorem prodire sensum, si מִלֵּיל legitur (et supra XV, 1. לֵיל pro לַיְלָה aderat), ut interrogatio repetatur, quisque facile perspicit. Sistuntur enim Idumaei hac interrogationis geminatione morae impatientes, custodem oratione urgente de statu noctis percontati. שֹׁמֵר *Custos* est propheta, quemadmodum prophetae saepius צֹפִים *speculatores* vocan-

vocantur; veluti infra LVI, 10. Ezech. III, 17. לַיְלָה, *nox, tenebrae;* est imago *angustiae*, *calamitatis*, *afflictionis*, e. c. infra XLVII, 7. Joel. II, 2. Amos. V, 18. Arabibus quoque *nox longa* symbolum tristitiae et calamitatis; veluti in illo *Abu-Nomairi*, Saaditae, adducto ab Abulfeda in *Annall. Moslemm.* T. I. p. 216. ed. Adler.

أَلَا قُلْ لِحَيٍّ أُوطِئُوا بِٱلسَّنَابِكِ
تَطَاوَلَ هٰذَا ٱللَّيْلُ مِنْ بَعْدِ مَالِكِ

Dicite tribui equorum ungulis conculcatae
Sublato Maleco nox haec longa nobis fuit.

Hoc nostro loco *nocte* indicatur tempus aliquod calamitatis publicae, qua Idumaei premebantur.

12. Responsum prophetae custodis, אָתָא בֹקֶר וְגַם־לָיְלָה, *venit mane et etiam nox*, merum est aenigma; si enim matutinum tempus jam adesset, utique censeri debebat praeteriisse nox. Sensus tamen minime dubius erit, modo observes, prophetam loqui de *mane* et *nocte*, quae in idem tempus incidunt, respectu diversarum personarum, de quibus loquitur. Quod vidit Chaldaeus, licet sensum horum verborum nimis generatim expresserit hunc in modum: אִית אֲגַר לְצַדִּיקַיָא וְאִית פּוּרְעָנוּת לְרַשִׁיעַיָא *est merces justis, et est vindicta impiis.* Accuratius et sane feliciter sensum declaravit his verbis Hieronymus: „venit mane populo meo, et nox genti Idumaeorum: illis praebebo lucem, vos in tenebris derelinquam.“ Quod sequutus Vitringa, recte observat, prophetam, in tempus ad finem sese vergentis exsilii Babylonici abreptum, respondere Idumaeis percontantibus de statu et duratione suae calamitatis, quam cum Judaeis communem haberent; adfulgere quidem libera-

tionis

tionis lucem Judaeis, Idumaeorum vero calamitatem eſſe duraturam poſt rempublicam Judaicam reſtitutam; nec futurum eſſe unquam poſt hoc tempus, ut ipſi rempublicam pro voto reſtauratam videant. Simili ratione aenigma hoc propheticum ſolvit Doederlein: „Propheta," inquit, „in eadem exſtaſi adhuc conſtitutus, in qua Babylonis everſionem viderat, videtur ſibi audire clamores ex Seire Idumaeorum ſciſcitantes, num nox calamitatum ſuarum praeteriiſſet. Reminiſcitur lati a ſpeculatore reſponſi (ſupra vs. 6. 7.); ideoque hunc iterum conſultum venit, quaenam fortuna poſt tot atra fata has regiones maneat, praecipue cum aliqua felicitatis aurora, deſtructo Babyloniorum imperio, praefulgeat. Sed ille aliis quidem gentibus lucem, his autem nullum miſeriae ſolamen praeſagit: negatque jam ſpei tam auguſtae locum eſſe, alii aevo reſervatae." Idumaeis cladem prorſus exitialem, ex qua numquam reſurgere potuerit, inflictam fuiſſe ab hoſtibus, patet ex Malachia (I, 1, 2. 3.), qui floruit Artaxerxem Longimanum inter et Alexandrum; nam illius aetate Idumaei ſuam rempublicam nondum inſtauraverant. Quum enim illi, una cum Moabitis atque Arabibus obnoxii facti Chaldaeis, eorum partes ſuſtinerent in bello cum Cyro geſto, ab eo, expeditione in illas partes ſuſcepta, ſubacti, et ut probabile eſt, durius ſunt habiti. Xenophon inter reges ſocios, qui erant in foedere Babylonii, Arabum regem recenſet Maragdum (*Cyrop.* L. II. c. 1. §. 2.), et in primo conflictu Cyri cum Babylonio tum Arabum regem, tum ex Aſſyriis et Arabibus plures cecidiſſe narrat (*Cyrop.* L. IV. c. 5. §. 28.), et Babylone jam potitum magnam ſuſcepiſſe expeditionem (L. VIII. c. 6. §. 10.), *ἐν ᾗ λέγεται καταστρέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη, ὅσα Συρίαν εἰσβάντι οἰκεῖ μέχρι ἐρυθρᾶς θαλάσσης*, *in qua ſubvertiſſe dicitur omnes illas gentes, quae inter Syriam et mare rubrum locatae ſunt.* Inter eos et Idumaeos fuiſſe, ſitus locorum non

non in dubium vocare finit. Ceterum quam infense Idumaei sese erga Judaeos, cognatum ipsis populum, gesserint tempore eversi a Chaldaeis regni Judaici, et quam insigni inde ab eo tempore Judaei odio adversus Idumaeos flagrarint, testes sunt Obadias (vs. 7.), Ezechiel Cap. XXXV., et poeta quidam anonymus Ps. CXXXVII, 7. Quod nostro loco habetur oraculum aenigmaticum adversus Idumaeos illustrat Jeremias; qui Thren. IV, 21. 22. ita canit: *Laetare suaviter, o puella Idumaea, in terra Uz degens! ad te quoque perveniet poculum, quo tu inebriata nudaberis. Finita est tua culpa o puella Zion! non amplius te relegabit: animadvertet in te tuam culpam, o puella Idumaea, patefactis tuis peccatis.* Verborum hujus versus postremorum, אִם־תִּבְעָיוּן בְּעָיוּ שֻׁבוּ אֵתָיוּ sensus juxta interpretes plerosque hic est: si vobis, Idumaei, animus sit, quem prae vobis ferre videmini, ex me, aliisque prophetis sciscitari voluntatem Dei; agite rem *serio*, non per *ludibrium*, integro animo ad me aliosque Jovae prophetas accedite, ut voluntatem illius et decreta justitiae suae de vobis cognoscatis: serio vos ad illum *convertite* (שֻׁבוּ), redeuntes ad communionem gentis Abrahamo satae, et *venite* (אֵתָיוּ), sive accedite, ac vos ad illius populi communionem aggregate. Simili modo Hieronymus hunc locum exponit: „Si meum invocatis auxilium, et estis de stirpe servi mei Abraham; nolite me tantum in necessitatibus quaerere, sed toto ad me animo convertamini. Venite, et suscipiam poenitentes." Chaldaeus: אִם תָּיְבִין אַתּוּן תּוּבוּ עַד דְּאַתּוּן יָכְלִין לְמְתַב *si convertendi estis, convertite vos, dum potestis converti.* Clericus in *Sentimens de quelques Theologiens de Hollande* Lettre XV. p. 343. (*Briefe einiger holländischen Gottesgelehrten* P. II. p. 76.) existimat, prophetam hoc vaticinio se ipsum quasi speculatorem inducere, Idumaeosque sibi timentes, interrogantes, ut sibi

cave-

caveant, ecquid a praeterita nocte viderit? Refpondere prophetam; *venit mane, imo etiam nox*, i. e. a matutinis horis ad vefpertinas nihil vidi; *fi quaeretis, quaerite*, id eft, fi vultis fcire, an adventent hoftes, ipfi fpeculemini. Quibus verbis negare prophetam, fe eorum caufa fpeculari velle. Videri innuere, Idumaeos ad fe veniffe et quaefiviffe, effetne, quod fibi ab hoftibus fuis timerent, fed fe refpondiffe, nihil fibi a Deo ea de re revelatum. Verbis ultimis, *revertimini et venite*, Clericus hoc indicari, putat: redite in montes, veftros, et venite iterum ad me quaefituri, fi quid a Deo, de vobis, accepero. Doederlein, quem Dathius fequitur, hemiftichium hujus verfus pofterius fic reddit, *fi fcifcitari vultis, licet, fed alio tempore redeundum eft*; quafi vates Idumaeis fpem remotam temporum feliciorum faciat, dum alio tempore redire jubet. Fortaffe Henslérus idem intellexit, cum vertit: *wollt ihr fragen, kommt zum Fragen wieder*. Vogelius ad Grotium: *fcifcitamini, fi fcifcitari vultis: quod fi autem me non intelligitis, revertimini*. Hubigantius: „Poft verbum תבעיון *fcifcitamini*, reliquimus in verfione tria puncta continenter, ut fignificetur, vel a contextu abeffe, vel a propheta reticeri, quid de Idumaea renuntiet fpeculator; nam mox additur, *revertimini et haec nuntiate*, quamquam non narretur, quid fit nuntiandum. Diximus, *vel a propheta reticeri*. Nam potuit Jefajas omittere, de Idumaeorum regni interitu aperte dicere, poftquam eandem figuram fermonis adhibuit, quam ufurparat in ruina Babylonis praenuntianda.“ Sunt vero iftae non tam interpretationes, quam conjecturae. Verbum בעה, infolentioris ufus apud Hebraeos, quippe Chaldaeis magis ufitatum, notat *quaerere*, *fcrutari*, ἐρευνᾷν, *pervefligare diligenter*, quo fenfu et Obad. vs. 6. legitur. Jam *perfcrutatio* quum hic reftringenda fit ad id argumentum, de quo breve hoc vaticinium agit, id

 eft,

est, ad Idumaeorum fata, *scrutari* hoc loco erit, e prophetis cognoscere quid Deus de Idumaeis statuerit. Sensus itaque hic erit: si quaerere velitis, quid de vobis Deus decreverit, agite hoc, perscrutamini diligenter; *revertimini*, *venite*, i. e. iterum iterumque interrogate, utique deprehendetis certum ratumque, statutum fori divini, etiamsi saepius interrogetis, idem semper reportabitis responsum.

CAP. XXI. vs. 11. *Effatum de Dumah. Clamor e Seire ad aures meas pertingit: „speculator, quid de nocte? — quid de nocte?" —*

12. *Respondet vigil: „venit mane atque etiam nox: si sciscitari vultis, sciscitamini; revertimini; venite!"*

CAP.

CARMEN SEPTIMUM DECIMUM.

CAP. XXI. vs. 13—17.

ARGUMENTUM.

Sententiam simplicem, „fore ut Arabes brevi ab hoste quodam extero infestentur et debellentur," ita declarat, ut Dedanitas per Arabiam iter facientes sistat; sed dum in via consueta pergunt, belli metu turbantur, ideoque in locis latentibus et inviis pernoctari jubentur (vs. 13). Hinc ipsos inducit Arabes, acri persecutione pressos, vagos per desertum sparsosque, ac sitibundos, interiora deserti petentes, et ibidem quaerentes latibulum (vs. 14. 15.). Protinus sine imaginum ornamentis simpliciter praedicit, fore ut brevi ab hoste aliquo strage insigni imminuantur et affligantur (vs. 16. 17.).

Hoc vaticinium haud dubie ad idem illud tempus est referendum, quo oraculum in Arabes, quod Jerem. XLIX, 28. seqq legimus, est editum, id vero est, ad id tempus, quo Nebucadnezar Nebusaradanem cum parte copiarum ablegavit ad Ammonitas, Moabitas, Philisthaeos, Idumaeos, Arabes, aliosque circumiacentes populos, qui ab eo defecerant, et Zedekiam in societatem traxerant, debellandos: conf. *Narrationem rerum Judaicarr. etc. ex* FRANKII *Chronol. S.*, Volumini primo praefixam, p. XLI.

Inſcriptio carminis.

Suſpecta eſt Lowthio inſcriptio מַשָּׂא בַּעֲרָב, quod in codicibus graecis rariſſime legatur, neque in tali loquutione מַשָּׂא per ב conſtructum reperiatur; quare ex proxime ſequenti בַּעֲרָב confictam illam videri, ceterum neque iſtud בַּעֲרָב poſterius pro nomine proprio Graecum Alexandrinum interpretem Chaldaeumque (adde Vulgatum, Syrum, Arabem) habere, ſed ut appellativum per *veſperam* reddere. Verum enimvero verba tamen cum praecedentibus non cohaerere, nec titulo plerumque in talibus addi ſolito facile carere videntur: ſed et apud eosdem illos veteres, ipſumque adeo Graecam Alexandrinam verſionem fideliter reddentem Arabem interpretem, perinde ac apud Aquilam, Symmachum et Theodotionem, inſcriptum *Arabiae* nomen legitur. Praeterea notum eſt, עֲרָב Arabiam dici, et quae brevi hoc carmine leguntur, דְּדָן, תֵּימָא er קֵדָר Arabicarum, ut origine ex Abraamo, ita ſedibus conjunctiorum tribuum non obſcura nomina eſſe conſtat; vid. Genes. XXV, 3. 13. 15. Jerem. XXV, 23. XLIX, 8. Job. VI, 19. Ceterum vocem מַשָּׂא, cum *effatum*, *prophetiam* notat, conſtructionem per particulam ב, objectum denotantem, non reſpuere, evincit locus Zachar. IX, 1. מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה בְּאֶרֶץ חַדְרָךְ *effatum verbi Jovae in ſ. contra terram Chadrach.* Videtur autem is, qui praefixit titulum huic de Arabia vaticinio, ſive vates ipſe fuerit, ſive is, qui hanc vaticiniorum ſyllogen collegit, maluiſſe ſcribere בַּעֲרָב quam עֲרָב ſive עַל עֲרָב, ut alluderet ad exordium prophetiae, בַּיַּעַר בַּעֲרָב, atque adeo partem argumenti prophetiae ipſo involveret titulo. Hieronymus: „Quaerenti mihi et diu cum deliberatione tractanti, quae eſſet Arabia, ad quam propheticus ſermo dirigitur, utrum Moabitae, an Ammonitae et Idumaei, cunctaeque aliae regiones, quae nunc Arabia nuncupantur,

tur, occasionem tribuit in hac eadem visione quod sequitur [vs. 16. 17.]: *Auferetur omnis gloria Cedar, et reliquiae numeri sagittariorum fortium de filiis Cedar imminuentur*, Ismaelitas debere intelligi. Liber Geneseos [XXV, 13.] docet, ex Ismaele Cedar et Agarenos, qui perverso nomine Saraceni vocantur, esse genitos. „Hi per totam habitant solitudinem, de quibus puto et Poetam [*Aeneid.* IV, 43.] dicere: *Lateque vagantes Barcaei*, et supradictum volumen [Genes. XVI, 12.], *contra faciem omnium fratrum suorum habitabit*, eo quod latissima eremus ab India ad Mauritaniam usque tendatur, et Atlanticum oceanum, quod puto Jeremiae [XLIX, 28.] titulum sonare: *ad Cedar et ad regna Asor, quae percussit Nebuchodonosor, rex Babylonis.*"

---

13. בַּיַּעַר בַּעְרַב תָּלִינוּ אֹרְחוֹת דְּדָנִים *In saltu in Arabia pernoctabitis vos, catervae viatorum Dedanitarum.* Ita sonant verba prouti nunc in codicibus Hebraeis, quotquot novimus, tantum non omnibus leguntur. Sed interpretes veteres in illis interpretandis plane in diversa abeunt. Graeci Alexandrini verba in codice Romano ita leguntur: ἐν τῷ δρυμῷ ἑσπέρας κοιμηθῇς, ἢ ἐν τῇ ὁδῷ Δαιδάν, *in saltu vespere dormias, aut in via Dedan.* Sed Cyrillus, cui Marchali codex favet: ἐν τῷ δρυμῷ ἑσπέρας κοιμηθήσῃ, ἐν τῇ ὁδῷ Δαιδάν. Recte sane abesse ἢ videtur, quod nec Hieronymus expressit, qui verba Graeca sic reddit: *in saltu ad vesperam dormietis in via Dedan.* Arabicus in Polyglottis interpres Graeca hoc modo expressit: وعندي اسكن في الغاب تضطجع مساء في طريق دادان *et habita apud me in sylva, cubabis vespere in via Dadan.* Versus duodecimi verba post-

postrema, שָׁבוּ אֶתָיו, quae Graecus interpres καὶ παρ' ἐμοὶ οἴκει vertit, Arabicus ad hunc versum traxit, etsi titulum, qui in paucissimis Graecis codicibus exstat, praemiserit, النبوة في العرب وبني قيدام *prophetia in Arabes et filios Cedar.* Syrus: ܒܥܒܐ ܒܪܡܫܐ ܬܒܘܬܘܢ ܒܐܘܪܚܐ ܕܪܘܢܝܡ *vespere in sylva pernoctabitis in via Derunim.* Chaldaeus: בְּחוּרְשָׁא בְּרַמְשָׁא יְבִיתוּן שַׁיְרַת בְּנֵי דְדָן *in sylva vespere pernoctabunt catervae (peregrinantium) filiorum Dedan.* Saadiae verba a S. V. Paulo ita exhibentur: احسن أن يكون في الشعراء تبيتون ايضا فكم يا بنى ددن, quae sanum sensum haud admittunt, nec dubium quin in mendo cubet locus. Paulus in Emendationibus ad calcem Fasciculi II. conjicit, pro ايضا فكم sive, ut in codice hebraicis literis scripto, exstat, איצא פכם, legendum esse أوضافكم a radice وضف *properavit*, respondere enim nomini אֹרְחוֹת in textu hebraico. Nos quidem non dubitamus, Arabica sic esse legenda et interpretanda: أحسن أن يكون في الشعراء تبيتون أضيافكم يا بني ددن *gratius ut sit, inter arbores pernoctare faciatis hospites vestros, o Dedanitae!* Hebraicum אֹרְחוֹת Saadias recte cepit pro catervis viatorum ad Dedanitas divertentium et in eorum hospitio commorantium; בַּעְרַב vero adverbialiter intellexit, *grate, suaviter*, quum et verbum עָרֵב haud raro *gratum, suave esse* significare constet, et adjectivum עָרֵב de rebus gratis legatur Proverb. XX, 17. Cant. II, 14. Sed interpretes ceteri omnes ita verterunt, ac si vel בָּעֶרֶב legissent, vel certe בַּעְרַב significatu ab eo haud diver-

diversum putassent. Ita Hieronymus: „Verbum *Arab* et *vesper*, et *Arabia*, et *corvus*, et *planities* et *Occidens* appellatur.“ Hinc interpretem Graecum sequutus hunc locum sic vertit: *in saltu ad vesperam dormietis, in semitis Dodanim.* Quae ita exponit: „Praedicitur nunc Judaeis, qui obsidionem Babyloniam effugere potuerint, et de totius provinciae vastitate ad eremum transire vicinam, quod habitaturi sint in solitudine Arabiae in itinere quod ducit ad fratres.“ Quod בערב *vespere* reddatur commendat quidem illud, quod תָּלִינוּ *pernoctabitis* proxime sequitur, ut Ps. XXX, 6. בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי *vesperi pernoctat fletus.* Est quoque penes de Rossium codex, numero 4. ab ipso signatus, seculo XV. exeunte scriptus, in quo בָּעֶרֶב legitur, et alius quidam, numero 304. ab eo notatus, hispanicus accuratissime exaratus anno 1278. nostrae aerae, in quo בָּעֶרֶב a manu secunda exstat. Sed difficilius et minus commodum, primo saltem adspectu, בַּעְרָב, quod hodie in codicibus ceteris omnibus legitur, nonnisi antiquissimorum et correctissimorum codicum fide receptum credibile est. בַּיַּעַר בַּעְרָב autem nil habet, quod ab hebraico loquendi more abhorreat; nam eodem plane modo infra XXVIII, 21. dicitur כְּעֵמֶק בְּגִבְעוֹן *sicut in valle in Gibeon*, pro כְּעֵמֶק גִּבְעוֹן *sicut in valle Gibeonis.* Et Amos. III, 9. *Divulgate* עַל אַרְמְנוֹת בְּאַשְׁדּוֹד *per palatia in Aschdod*, pro עַל־אַרְמְנוֹת אַשְׁדּוֹד *per palatia Aschdodi.* Cf. not. supra IX, 2. ad verba כְּשִׂמְחַת בַּקָּצִיר. Sed est alia difficultas in his verbis: quum enim vasta illa Arabiae Petraeae et Desertae solitudo habeat quidem *dumeta, senticeta, rubos*, careat vero prorsus *sylvis* et *saltibus*, haud facile est intellectu, quomodo *sylvae Arabiae* mentionem facere hic possit. Clericus cogitat de sylvis palmarum, quae jucundissimae sint, praesertim ubi copia est aquae, quemadmodum apud hosce Arabas fuisse, quae vs. 14. sequuntur, ostendant. Nos tamen mallemus

יער h. l. sensu latiori sumi ac vepretis, asperis, incultis et inaccessis locis, quo hostis non penetrat, quae forsan propria illius nominis significatio fuerit, collato arabico وعر difficilis, salebrosus locus. Cf. J. D. Michaelis Supplemm. p. 1131. ארחות hic non sunt viae, sed catervae simul peregrinantium, συνοδίαι (Luc. II, 44), quales nos vocabulo arabico قيروان Caravanas vocamus, quo significatu vox nostra legitur et Genes. XXXVII, 25. et occurrit etiam Job. VI, 19. Solebant enim jam antiquissimis temporibus, ut hodie solent, qui negotiationi studebant, ire cum comitatu, ne a praedonibus occuparentur et spoliarentur. דְּדָנִים Dedanitae, Abrahami ex Ketura posteri, Genes. XXV, 3. mercatores, pecudum et camelorum inprimis magnos greges habebant, Cap. LX, 7. cum Tyriis quoque commercia exercentes. Ezech. XXVII, 21. conf. Michaelis Spicileg. Geogr. Hebr. Ext. T. I. pag. 201 — 208. Hi Dedanitae, sinui Persico haud dubie adiacentes (nam دادان hodienum nomen est insulae in sinu Persico ab Arabibus Catarensibus habitatae, Syris dictae ܕܝܪܝܢ Dirin, vid. Büschingii Geograph. Asiae pag. 561, 562. edit. tert.) a vate nostro per Arabiam petraeam ac Palaestinam Tyrum petentes inferuntur. Hieronymus Dodanim (ita enim דודנים legit) propinquos et cognatos verti posse dicit. In quo sequutus haud dubie est magistrum suum Hebraeum, neque tamen quo spectet illa nominis hebraici interpretatio addidit. Id vero discimus a Jarchio, qui tam ad h. l. quam ad Genes. XXI, 17. notat, דְּדָנִים hic significare בְּנֵי דוֹדְכֶם patrueles vestros, fuisse enim Arabes ex Ismaele Hebraeis cognatos. Cum autem Hebraei a Chaldaeis captivi abducebantur, obsecrasse illos victores, ut se per ditionem Arabum, populi ipsis cognati, ducerent, qui forsitan misericordia tacti necessaria

saria ipsis in itinere suppeditarent. Merum hoc commentum esse nemo non videt. Plures interpretes, Hieronymum sequuti (cujus verba supra p. attulimus), hoc versu sermonem ad Judaeos excidium Hierosolymorum effugientes converti, quibus propheta praedicat, fore, ut quotquot eorum effugerent calamitatem Chaldaicam et salvi evaderent, cogerentur se recipere in deserta Arabum, et ibi pernoctare; quibus proinde Judaeis profugis propheta ab Arabibus, ad quos mox vertit orationem, offerri velit ad victum necessaria. Quae explicatio tamen prorsus abhorret a scopo hujus oraculi, qui est, Arabibus tristia nunciare, non Judaeis (vid. vs. 16. 17.). Recte Kimchi observat, orationem converti ad Dedanitarum negotiatorum catervas, iter per Arabiam facientes: אמר עתה בחרבן ערב תלינו ביער כי לא תמצא אהלים לנון שם כי חרבו אהלי קדר *Hoc dixit: nunc in deserto Arabiae pernoctabitis in sylva, quia non invenietis tentoria, in quibus pernoctare possitis, quippe vastatis Kedarenorum tentoriis.* Sed quum moris sit, ut qui iter faciunt per Arabiam sua ipsi secum portent tentoria, hoc potius vates velle videtur, fore, ut Dedanitae, qui adhuc secure solebant Arabiam permeare, metu hostium *cogantur* recedere in interiores Arabiae secessus, relictis tentoriis et utensilibus suis, et in locis inhospitis pernoctare. Quocum convenit Jeremias XLIX, 8. in vaticinio parallelo: נֻסוּ הָפְנוּ הֶעְמִיקוּ לָשֶׁבֶת יֹשְׁבֵי דְדָן, *fugite, vertite vos retrorsum, profundas facite mansiones, Dedanitae.* Eadem phrasis repetitur ibid. vs. 30. de Arabibus Petrae incolis, ubi plura adduntur de tentoriis, camelis et utensilibus Cedarenorum diripiendis, quibuscum comparari possunt haec verba Diodori, Arabum horum morem describentis L. XIX. p. 722.: Καὶ ὅταν πολεμίων δύναμις ἁδρὰ προσίῃ, φεύγουσιν εἰς τὴν ἔρημον, ταύτῃ χρώμενοι ὀχυρώματι· *et quando validae hostium copiae accedunt, in solitudinem, quae*

 pro-

propugnaculi usum iis praestat fuga se subducunt. Idem hic est ἔρημοι, quod vati nostri יַעַר *saltus*, i. e. interiores deserti recessus, in quibus incommodum et molestum sit morari.

14. לִקְרַאת צָמֵא הֵתָיוּ מָיִם *Obviam sitienti apportant aquam.* Videt poeta Arabes Dedanitas, ingenti metu correptos, absque impedimentis fugientes caussa Chaldaeorum, strictis gladiis eos persequentium. Quibus sitibundis et famelicis obviam eunt incolae terrae *Themae*, cognati eorum, ad eos refocillandos. הֵתָיוּ plurimis est Imperativus, pro הֵתוּ idque pro אֵתָיוּ; verum is הַאֲתָיוּ esse deberet. Est potius Praeteritum Hiphil *adducunt*, verbi אָתָה, venit contracte scriptum pro הֶאֱתָיוּ (Segol et praecedente Chateph contractis in Zere tum Aleph abjecto), sicuti Jerem. XII. 9. הֵתָה exstat, pro הַאֲתָה, vid. Schroederi *Institt.* reg. LXXVI. d. p. 76. Ad verba יֹשְׁבֵי אֶרֶץ תֵּימָא haec Kocherus *Vindicc.* p. 115.: „V. Lowthus appellative; *vos, terrae australis incolae*, nam Alexandrinos Θαιμὰν, Vulgatum *austri* habere, itaque תֵּימָן legisse (quod ipsum exprimunt etiam Syrus et Chaldaeus), quod recte se habere videatur. Est operae pretium, rem accuratius, collatisque locis cognoscere. תֵּימָא Ismaelis filius nonus Genes. XXV, 15., ita Chaldaei duo, Samarita uterque, Syrus, Vulgatus et Arabs; at LXX. soli, nulla licet erroris confusionisque ansa appareat, Θαιμὰν exhibent, tanquam si תֵּימָן legerint. Tum Jerem. XXV, 23. perinde atque hic apud Esajam nostrum דְּדָן et תֵּימָא junguntur, LXX. utrobique suum Θαιμὰν repetentibus; quod de Graeco Arabs تيمان exprimit. Chaldaeus, Vulgatus, et Syrus non uno modo, illic ut proprium nomen, hic apud Esajam appellative reddunt. Adde Jobi VI, 19. אָרְחוֹת תֵּמָא, *catervae Themaeae;* sic Chaldaeus et Vulgatus, at LXX. Θαιμανῶν, aliusque Graecus Θαιμὰν,

Syrus

Syrus eum suo hic Arabe appellative. Est diversum תֵּימָן ab יָמִין, appellativo usu, *auster*; proprio est locus in Idumaea ab Eliphazi filio Themane Genes. XXXVI, 11. qui Graecis Θαιμάν, alia lectione Θεμάν, Syro ܬܝܡܢ, alibi ܬܝܡܢ dicitur. En locos, Amosi I, 12. Obad. I, 9. Jerem. XLIX, 7. 20. Ezech. XXV, 13., ubi LXX. suum Θαιμάν, ceteri propriam significationem servant, nisi quod Arabs appellative semel, Vulgatus bis, Chaldaeus ubique transtulit. Ex his ego colligo: primum quidem, Θαιμάν apud LXX. hodie utrique proprio nomini תֵּימָא et תֵּימָן peraeque respondere, vel in ipsa Genesi Cap. XXV, 15. ubi de terminatione nominis hebraici in א satis constat; sive scientes eodem nomine diversas gentes appellaverint, sive per imprudentiam eas confuderint; itaque non bene LXX. a Lowtho in suam sententiam citari. Dein Arabem non ex vero, nec ex antiquarum gentis originum notitia, sed de graeco nomen expressisse; nisi quod diversus eadem arabica lingua Pentateuchi interpres sapuit, prudenterque inter תֵּימָא et תֵּימָן distinxit; excepto Jobi VI. de quo superius. Praeterea Syrum in תֵּימָן proprium nomen agnoscere, at תֵּימָא exceptis Genes. XXV. et Jerem. XXV., pro appellativo putare, atque Chaldaeum in תֵּימָא eundem semel errorem, in תֵּימָן solemniter errare; Vulgatum denique et rarius et excusatius peccare. Igitur ad nostrum Esajae תֵּימָא ut revertar, lectionem, autoritate codicum, locisque Jerem. XXV, 23. Jobique VI, 19. satis confirmatam, temere sollicitatam esse arbitror." Quod mihi etiam videtur, qui lectionem masorethicam eo magis retinendam censeam, quod تَيْمَا, *Taima*, nomen loci in Arabia deserta est circa hanc ipsam regionem, quae vaticinii nostri scena est, vid. Abilfedae *Syriae Descript.* p. 14. not. 65. ed. Koehler, et Ejusdem *Arabiae Descript.* ed. *Gagnier*, p. 33. 34. Verba בְּלַחְמוֹ קִדְּמוּ נוֹדֵד inter-

interpretes plerique ita reddunt: *pane ſuo antevertite profugum*, quaſi קִדְּמוֹ anomale ſcriptum ſit pro קַדְּמוּ. et Doederlein atque Henslerus ita reſcribendum putant, nixi etiam autoritate Alexandrini interpretis, Vulgati et Syri; לַחְמוֹ autem, *panem ejus*, ſcil. fugientis, interpretantur demenſum illud cibi, quod ad illum nutriendum requiritur. Sed quum קִדְּמוּ manifeſte ſit Praeteritum, verba potius ita ſunt reddenda: *occurrunt* (ſcil. Themaitae) *fugientibus pane ſuo*, quod Chaldaeus ſic expreſſit: לַחְמָא דְּאַתּוּן אָכְלִין זַמִּינוּ לְמַעַרְקַיָּא *panem quem vos comeditis, praeparate fugientibus.* קִדֵּם hic eſt *occurrere*, ut Deut. XXIII, 5. in eadem phraſi. Hieronymus, et plures eum ſequuti interpretes, haec intelligunt de Judaeis, poſt expugnatam a Chaldaeis urbem Hieroſolymitanam fugientibus in vicinas ſolitudines Arabiae; prophetam vero exhortari incolas terrae Themae, ut Judaeis iſtis profugis atque miſere vagantibus officia exhibeant humanitatis. Cui ſententiae aperte adverſantur verſus 16. 17., quibus Cedarenis, i. e. Arabibus diſerte mala denunciantur. Neque hoc agit vates, ut exhortetur Themaeos ad officium humanitatis et miſerationis erga contribules; verum ut depingat gravitatem calamitatis Arabum, quae tanta eſſet, ut ipſi ſedibus ſuis expulſi, rebus omnibus ad victum neceſſariis ſpoliati, per vaſtam ſolitudinem ſiti ac fame confecti oberrarent, ut a contribulibus praeveniendi ſint neceſſariis vitae ſubſidiis, ſi ab extremo ſervandi eſſent exitio.

* 15. Obſerva gradationem in hoc verſu, quae non ſine emphaſi eſt. Cum enim prius ſolummodo dixiſſet, *fugiſſe illos propter gladios*, כִּי מִפְּנֵי חֲרָבוֹת נָדָדוּ, ac ſi minus dixiſſet, quam res erat; addit, מִפְּנֵי חֶרֶב נְטוּשָׁה, *propter gladium vibratum*, ſeu potius *emiſſum* et effrenem; נָטַשׁ enim quum *miſſum facere* ſignificet, indicatur gladius non tantum vagina eductus et vibratus, verum

verum et ſibi veluti ſumma cum libertate permiſſus, qui late per terram graſſetur. Sed ne quis cogitet, ſolos gladios eſſe, qui miſeros hos terreant et in fugam concitent, docet adeſſe etiam *arcus*, qui fugientes *eminus* feriant, verbis: וּמִפְּנֵי קֶשֶׁת דְּרוּכָה *et propter arcum calcatum*, i. e. tenſum; vid. not. ſupra ad V, 28. וּמִפְּנֵי כֹּבֶד מִלְחָמָה *Et propter gravitatem belli*, cf. 1 Sam. XXXI, 3. וַתִּכְבַּד הַמִּלְחָמָה *ingraveſcebat bellum.*

16. Adhuc figurate loquutus fuerat propheta, nunc vertit orationem in propriam, ſimulque brevi haec eventura eſſe denuntiat. בְּעוֹד שָׁנָה כִּשְׁנֵי שָׂכִיר *Intra annum inſtar annorum mercenarii.* Eundem tempus definiendi modum legimus ſupra XVI, 14. Non proprie ſed de *tempore indefinito brevi elapſuro*, accipienda videtur haec phraſis, quod jam vidit Hieronymus: *quomodo enim*, inquit, *velox mercenarii annus eſt, et omnem laborem brevem putat, dum ad deſideratam mercedem perveniat: ſic univerſa gloria filiorum Kedar auferetur etc.* De aliis tempus definiendi modis, vatibus Hebraeis uſitatis (*allgemeine prophetiſche Zeitmaaſse* vernacule dixerim) vid. ſupra XX, 3. Pro כִּשְׁנֵי codex unus de Roſſi primo habet כִּשְׁנַת, in ſingulari, quem etiam exprimunt Alexandrinus et Vulgatus. וְכָלָה כָּל־כְּבוֹד קֵדָר. *Et abſumta erit omnis gloria Cedarenorum.* קֵדָר (de quo vid. ad Geneſ. XXV, 13. et Ezech. XXVII, 21.) ponitur pro *Iſmaelitis* ſive Arabibus univerſis. כָּבוֹד eſt quicquid *eximii* habent Arabes: opes, divitiae, greges, tentoria, et praecipue *viri* ſtrenui, natalibus et auctoritate eminentes. vid. ſupra Cap. VIII, 7. X, 3. 16. Hoſ. IX, 11.

17. וּשְׁאָר מִסְפַּר־קֶשֶׁת גִּבּוֹרֵי בְנֵי־קֵדָר יִמְעָטוּ *Et reliquum numeri arcus ſ. arcuum fortium Cedarenorum* quod attinet *imminuentur*, i. e. reliqui viri ſtrenui Cedarenorum, qui arcus bene tractandi peritia excellebant,

in

in proeliis cadent, ut pauci eorum superstites maneant. Quum Hieronymus verba קֶשֶׁת גִּבּוֹרֵי reddiderit *sagittariorum fortium*, Lowthus illum transpositis vocibus legisse conjicit גִּבּוֹרֵי קֶשֶׁת, et ita esse legendum, Hubigantius quoque censet. At in eandem sententiam nonnulli recentiorum, quos eodem atque nos ordine verba legisse liquet, interpretati sunt, *arcum* per metonymiam, aeque ac Vulgatus sive Hieronymus, atque Syrus, *sagittarium* dici rati. Michaelis, quem sequitur Henslerus, pro קֶשֶׁת legere mallet קַשָּׁת, *sagittarius*, Genes. XXI, 20. Verum Michaelis ipse fatetur in nott. ad vers. germ., adeo necessariam hanc mutationem non esse, posse enim *arcum* poetice pro *sagittario* positum esse.

CAP. XXI. 13. *Effatum in Arabiam. In saltu Arabiae pernoctetis, synodiae Dedanitarum!*

14. *Sitienti obviam apportant aquam incolae terrae Themae, occurrunt pane suo profugis.*

15. *Nam vagantur, ut fugiant gladios, gladios emissos, arcus tensos, et grave proelium!* — —

16. *Sic mihi fatus est Dominus: intra annum, qualis est annus mercenarii, peribit omnis gloria Cedarenorum.*

17. *Quod supererit e numero sagittariorum fortium e filiis Cedar, ad paucos redigetur. Sic fatus est Jova, Deus Israelitarum.*

CAP-

CARMEN OCTAVUM DECIMUM.

Cap. XXII. vs. 1—14.

ARGUMENTUM.

Adventat hoſtis ad obſidendam urbem (vs. 1.). Praeſagit vates perturbationes et miſeriam multifariam qua urbes obſeſſae ſolent premi, exprimitque angorem et pavorem quo ipſe calamitate hac corripitur (vs. 2—8.). Rex cum praefectis militaribus quaecunque ad defenſionem neceſſaria ſunt, ſummo ſtudio ordinat (vs. 9—11.): populus autem, his rebus fretus, gulae atque luxui incurius indulget, quo Jova valde offenditur, tum quia ſuis ſe viribus defendere conantur, tum quia eo ipſo tempore quo poena irrogatur, dolorem de peccatis ſuis patriaeque periculis epulis mitigant (vs. 12. 13. 14.).

Patet ex dictis, priorem capitis noſtri partem ex noſtra ſententia ſejungendam eſſe a reliqua illius parte, ut carmen ſingulare efficientem. Praeiverunt *Hezelius* et *Hensleru*s. Qui vero interpretes hoc capite unum tantummodo carmen comprehendi putant, ii poſteriorem capitis partem, quae agit de lapſu Sebnae, magiſtri palatii, ita cohaerere dicunt cum parte priore, ut vates doceat, hominem iſtum, inter malos aulae proceres illius temporis, adverſus quos in ſuperiore ſectione declamaverat, primarium facile et inſignem fuiſſe, qui primam tei-

reipublicae et palatii dignitatem post regem obtinens, familiam duxerit, et plures corruperit, pessimae turbae se ducem praestans et auctorem. Sed cum absque ratione firma, certeque probante sumatur, Sebnae lapsum conjenctum fuisse cum obsidione urbis, vs. 1—14. descripta, et vs. 14. apta carminis clausula sit, duo diversa carmina hoc caput continere persuasum mihi est.

De *tempore*, ad quod hoc carmen sit referendum, dissentiunt interpretes. *Alii* ultimam urbis destructionem a Nebucadnezare illatam describi arbitrantur. Alii contendunt, prophetam loqui de oppugnatione urbis, a Senacheribo tentata. Equidem cum *Dathio* horum sententiae accedo, quoniam vs. 8—11. describitur apparatus ad urbis defensionem instructus, qui est idem ille, quem Hiskiam legimus 2 Chron. XXXII, 2. seqq. esse molitum. Non dubitamus, effudisse vatem hoc carmen, eo ipso tempore, quo Senacheribi exercitus contra urbem adventavit, quum animus ejus angore et pavore ob strepitum et apparatum ad defendendam urbem perculsus esset. Quae et Eichhornii est sententia, *die hebräischen Propheten* p. 286. seqq. Objecerunt quidem nonnulli, obstare versus septem priores, in quibus mala graviora depinguntur, quam illa erant, quibus Hierosolyma oppressa erant a Senacheribo, qui obsidionem mox mittere cogebatur. Et movit hoc Vitringam, ut *geminam* in hoc vaticinio Hierosolymorum calamitatem describi putet, *posteriorem*, eamque gravissimam, per Babylonios, vs. 1—5., *priorem*, tanquam posterioris praenunciam, in Judaeam adductam per Assyrios, vs. 6—14. Placuit idem Vogelio (in nott. ad Grotium); qui descriptionem prioris calamitatis ideo subjectam existimat a poeta, ut is popularibus caussam miseriae per Nebucadnezarem inductae, notam faceret, quae haec fuerit, quod auxilium humanum, apud exteros ab iis

quae-

quaesitum, divino auxilio praetulissent; ut igitur exhiberet imaginem auxilii humani visibilis, in oppositionem auxilii divini invisibilis, adjunxisse poetam descriptionem operum Hiskiae, quae ad muniendam Hierosolymam ante Senacheribi adventum peregisset, ut ostenderet, haec Hiskiae facta non nisi conatus humanos fuisse. Quae quidem expositio arguta magis, quam facilis et vera videtur. Hieronymus: „Referebat mihi Hebraeus [qui scilicet Hieronymum in lingua Hebraica erudiebat], praesentem visionem non pertinere ad illud tempus, quo Nabuchodonosor Jerusalem cepit, et Sedechiam vinctum oculisque privatum duxit in Babylonem, sed ad Senacherib tempora, quando Sobna Pontifex magnam partem prodidit civitatis, et tantum Sion, id est, arx et templum, ac nobiles remanserunt, in exemplum Romanae urbis, quae irruentibus Gallis patricios et florem iuventutis in arce servavit.“

Inscriptio carminis.

Inscriptionem מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן desumtam esse patet e vs. 5., ubi Hierosolymorum urbs hoc nomine insignitur; quare infra demum, ubi ad vs. 5. devenerimus, de hujus appellationis ratione dicendum erit. Alexandrini vertunt haec verba: τὸ ῥῆμα τῆς φάραγγος Σιών, perinde ut vs. 5., unde colligas, illos pro גֵּיא חִזָּיוֹן vel legisse גֵּיא צִיּוֹן, aut a dictante excepisse גֵּיא הַצִּיּוֹן. Koppius putat, illos ex conjectura ita legisse. Pro גֵּיא codex unus Kennicotti גַּי habet, ut legitur vs. 5. Referendus et huc haud dubie unus de Rossii codex, qui גֵּיר exhibet: invenit fortasse is, qui illum codicem scripsit, in suo exemplo, quod descripsit, גַּי, sed cum ex incuria aut negligentia otiosum י insereret, גיר exstitit.

1. In medias rapit res Noſter lectorem. Siſtit commotionem et perturbationem civium Hieroſolymitanorum ad famam appropinquantis exercitus hoſtilis. מַה־לָּךְ אֵפוֹא כִּי־עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת *Quid tibi tandem, quod aſcendiſti univerſa in tecta?* Pro אֵפוֹא legitur פֹּה, *hic*, in cod. uno Roſſiano a prima manu, et, ut videtur, in alio quodam. Legit fortaſſe quoque ita Chaldaeus, habet enim כָּאן. Noſtro loco particula illa commode poteſt reddi *tandem: quid tibi tandem, ut etc.* quam vim aliis etiam locis obtinet, vid. Coccejum in Lex. ſub פֹּה. *Tecta conſcendebant* incolae Hieroſolymorum, partim ut inde proſpectarent exercitum hoſtilem, ejusque motum, partim ut ſecuritati et incolumitati ſuae conſulerent, aut vero etiam ſe ex iis, ſi copia daretur, defenderent. Moris fuiſſe apud Orientales, quorum plana et cancellis munita ſunt tecta (vid. Deut. XXII, 8. 2 Sam. XI, 2.), tempore irruptionis hoſtilis in ea ſecuritatis et defenſionis cauſſa aſcendere, apparet ex 2 Macc. V, 12. ubi de Antiocho, inopinato invadente Hierſolyma, dicitur: καὶ ἐκέλευσε τοῖς στρατιώταις κόπτειν ἀφειδῶς τοὺς ἐμπίπτοντας, καὶ τοὺς εἰς τὰς οἰκίας ἀναβαίνοντας κατασφάζειν. *Juſſit milites obvios quosque impune caedere, et qui domos conſcenderent. interficere.*

2. תְּשֻׁאוֹת מְלֵאָה *O tumultuationibus plena urbs!* Vocem תְּשֻׁאוֹת Kimchius recte exponit קול המון מרוב האדם אשר בתוכה העיר, *vox* ſive ſtrepitus, *multitudinis urbis; cauſſa magnae frequentiae hominum, quae in ea eſt;* et eadem ſignificatione vox noſtra occurrit apud Zachariam IV, 7. Eodem redit עִיר הוֹמִיָּה, *urbs tumultuoſa*, 1 Regg. I, 41. Prov. I, 21., et קִרְיָה עַלִּיזָה *urbs exultabunda, hilaris, laeta*, conf. Zephan. II, 15. de Ninive, זֹאת הָעִיר הָעַלִּיזָה הַיּוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח, *haec eſt urbs illa exultabunda, ſedens ſecure.* Apte poeta hoc et reliquis epithetis utitur ad deſcribendam urbem, quae re-

ferta incolis et peregrinis, florente ejus ſtatu in magno eſt motu, et ad quam Sacrorum et aulae cauſſa magnus concurſus eſt incolarum regionum circumjacientium; quaeque diſſonis vocibus, clamoribus, cantu, ſaltu ut fit in magnis et florentibus urbibus, perſtrepit. חֲלָלַיִךְ לֹא חַלְלֵי־חֶרֶב וְלֹא מֵתֵי מִלְחָמָה *Confoſſi*, ſ. exanimati *tui non ſunt confoſſi gladio, nec mortui bello*, ſed, durante urbis obſidione, cibariorum et commeatus penuria, fame enecti. Sic Jeremias Thren. IV, 9. *melior*, inquit, *fuit ſors* חַלְלֵי חֶרֶב *confeſſorum gladio*, מֵחַלְלֵי רָעָב *quam confoſſorum fame.* Hieronymus ex ſententia Hebraeorum (ſupra ad finem Argumenti allata): „Si ad Senacherib tempora referas, quando ex parte capta eſt civitas, recte dicuntur non fuiſſe victi gladio, nec occiſi in bello, ſed proditione, aliis ex urbe fugientibus, aliis, quos hoſtis oppreſſit, vinculis alligatis.“ Haud multo aliter Doederlein: „In gente bellicoſa nihil magis honorificum habetur, quam pro patria mori, et proelio confici, nec facile mater condoluit fato filii, qui in pugna obiit. Sed non ea felicitate fruuntur Judaei, verum aut in fuga pereunt, aut captivi (quod longe videtur funeſtius) abducuntur, vs. 3.“ J. A. Tingstadius in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 64. חֲלָלַיִךְ h. l. *milites tui* vertendum cenſet. „Quum enim, inquit, „e ſequenti verſu 3. pateat, et duces, et alios quoscunque in Judaea repertos viros aut captivos ab hoſte abductos, aut in fugam conjectos fuiſſe; dubium non eſt, quin propheta per חֲלָלִים heic *confodientes*, i. e. milites potius, quam *confoſſos* intellexerit. Unde planus emergit ſenſus: milites Judaici non quidem in proelio occiſi ſunt ab hoſtibus, ſed capti, vel fugati. Mira ſane foret explicatio, ſi, ſecundum vulgarem Lexicographorum interpretationem τῦ חָלָל, aut verba וַיָּחֵלּוּ לְהַכּוֹת מֵהָעָם חֲלָלִים Jud. XX, 31. *et coeperunt percutere de populo caeſos*, aut quae 2 Sam. XXIII, 18.

 legun-

leguntur, *ille incurrere fecit hastam suam* עַל שְׁלשׁ מֵאוֹת חָלָל *in trecentos caesos* verteremus. Quare attentione dignissima sunt, quae in *Dissertat. super ratione textus Hebr. V. T.* p. 89. monuit Kennicott, cum vocem חֲלָלִים 2 Sam. XXIII, 18. obviam in editione Vaticana versionis LXX. στρατιώτας verti, tum verbum حل *castrametari, grassari,* et derivatum nomen حلاحل *virum validum et audacem* [imo *principem populi* aut *tribus*] in Arabum lingua significare. Hinc passivam vocis חָלָל significationem *confossi, vulnerati,* in dubium licet non vocemus; clarissime tamen patere existimamus, hoc nomen tam Pihelicum *occidentis* et pugnantis militis, quam Pyhalicum *occisi* significatum sustinuisse, unde elegantissimus elucet in dicto Esajano - חֲלָלַיִךְ לֹא חַלְלֵי חֶרֶב lusus verborum. Neque mira haec videbitur norma dicendi Hebraeorum ad נָשָׁה *mutuo dare* et *mutuo accipere*, ad שׁוּב *reverti* et *reducere*, ac similia, attendenti." Verum etsi facile demus locis Jud. XX, 31. et 2 Sam. XXIII, 18. חֲלָלִים *militum* significatum obtinere, hoc tamen loco, retenta usitatiore *confossorum*, sive *enectorum* notione, sensum prodire elegantiorem et fortiorem putamus, si modo verba ut nos supra exponas.

3. קְצִינַיִךְ נָדְדוּ יַחַד *Duces tui vagantur una*, nescii quo se vertant, quidve consilii capiant. קְצִינִים, quod I, 10. *judices*, *magistratus* notat, h. l. tam *principes civitatis*, quam *duces belli*, significat, ut Jos. X, 24. קְצִינֵי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה *duces militum*. Vid. et Judic. XI, 6. 11. In phrasi obscuriore מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ explicanda veteres et recentiores variant. Graecus Alexandrinus: καὶ οἱ ἁλόντες σκληρῶς δεδεμένοι εἰσί, *et capti dure ligati sunt*, ac si pro מִקֶּשֶׁת legisset בְּקָשָׁה. Idem sequutus est Hieronymus, qui *dureque ligati sunt* vertit. Arabicus in Polyglottis interpres Graeca ita ex-

pressit: -

pressit: ويكون السّاقطون مربوطين بصعوبة *et qui cadunt aspere vinciuntur.* Saadias: حتّى انّهم من قوس واحدة أوسروا *ita ut illi ab arcu uno vincirentur.* Sensum videtur hoc modo concepisse, duces ita consternatos fuisse, ut ab unico sagittario omnes se vincire sint passi. Syrus Hebraea presse reddidit: ܡܢ ܩܫܬܐ ܐܬܐܣܪܘ *ab arcu vinciuntur;* pro quo Latinus in Polyglottis interpres, Gabriel Sionita, suam ipsius interpretationem substituit: *ab arripiendo arcu retardantur.* Chaldaeus: מִן קֳדָם מְתַח קַשְׁתָּא גְּלוֹ *ab extensione arcus captivi migrarunt.* Jarchi: אשר מאימת המורים חצים בקשת היו נאסרים להסגר בתוך העיר *qui prae metu sagittariorum fuerunt ligati ut se urbi includerent.* Kimchi: כלומר רובי קשת שרדפו אחריהם השיגום ואסרו אותם *quasi dicat: jaculatores arcus qui eos persequuti sunt, apprehenderunt eos et ligarunt.* Coccejus verbum אֻסָּר *vinciri* hic capit pro *consternari, animo et consilio destitui.* Vertit hebraea: *prae arcu,* sive, *ab arcu,* i. e. ne traherent arcum, *ligati sunt,* sensumque eorum ita exponit: ostendens, principibus animos non fuisse ad congrediendum cum hostibus, sed fugisse, et quidem eminus, et quasi vinctos constrictis manibus constitisse. Vitringa verba מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ elliptice posita existimat vel pro אֻסְּרוּ מִדְּרֹךְ הַקֶּשֶׁת *ligati sunt, ita ut non possint calcare,* i. e. adducere et tractare arcum; vel pro אֻסְּרוּ מִדֹּרְכֵי קֶשֶׁת *vincti sunt ab iis qui arcum tractant,* a sagittariis. Posteriorem loquutionem esse metonymicam, in qua nil sit difficultatis; priorem aliquanto duriorem, affinem tamen esse illam Mich. III, 6. לַיְלָה לָכֶם מֵחָזוֹן *nox vobis a visione,* s. *prae visione,* i. e. a defectu visionis, propterea quod visio vobis deficiat. A Schultens in *Animadverss. Philologg.*

lologg. ad h. l. verbum אסר *ligare*, poni observat pro *captivum ducere*, ut Arabicum أسر. Sic apud Abulpharagium legitur: منهم من قتل ومنهم من أسر, *partim interfecti sunt, partim capti.* Integrum versum ita vertit; *cuncti principes tui fugerunt, partim* (ita יחד vertit) *a sagittariis capti sunt: omnes qui inventi sunt in te, captivi partim sunt abducti, aut procul aufugerunt.* Doederlein vertit totum comma ita: *duces tui gregatim tela refugiunt; sed deprehenduntur in fuga, et, si vel longius aufugerint, catenis tenentur:* et in nota subjecta addit: „facilis est sensus, si מִקֶּשֶׁת jungatur voci בָּרְחוּ, *fugiunt ab arcu*, i. e. telo, vid. Cap. praec. vs. 14. Praefecti provinciarum, adventantibus Assyriis, fuga sibi consulebant, sed correpti ab exercitu hostili detinebantur.“ Hubigantius ad verba מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ haec scribit: „male punctum *Athnach* sub אֻסָּרוּ; nam prius membrum finitur in vocabulo מִקֶּשֶׁת; quod quidem non latuit Grotium. Sed idem Grotius non recte, אֻסָּרוּ, *ligati sunt*, interpretatur: conjurarunt inter se, ut fugam caperent. Nam talis significatus sine exemplo est non modo in hebraica lingua, sed in ceteris veteribus linguis. Quod si vertas, *ligati sunt*, tanquam *in vincula conjecti*, quomodo stabit *longe fugerunt*, quod mox sequitur? Ergo non recusandum, quin legatur הֻסְּרוּ, tanquam הוּסְרוּ, *retro acti sunt*, vel pedem retro retulere, ut id concordet cum בָּרְחוּ, *fugerunt.*“ Consentit cum Hubigantio per omnia Lowthus, qui praeterea Chaldaeum ut sententiae suae patrocinantem adducit, qui habet גְּלוֹ, quod verbum cum interprete latino in Polyglottis vertit *transmigraverunt.* Cui sententiae Kocherus scite haec opponit: “מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ, *procul ab arcu*, h. e. inermes imbellesque ac sine proelio, *vincti sunt*, fugitivi, dumque fugiunt deprehensi. [Quem sensum Eichhornius ita

ex-

expressit: *ohne einen Bogen abzudrücken, liessen sie sich fesseln*]. מִן, *e, ex, a, ab*; nec raro negative, *procul, a, sine.* Hubigantii somnium, מִקֶּשֶׁת הֻסָּרוּ, *ab arcu remoti sunt*, fugerunt, recens placuerit, vix placiturum posteris. Nec erat, cur appellaretur Chaldaeus, apud quem priori אֻסְּרוּ respondet גְּלוֹ, *captivi iverunt*, alteri אִתְקְטָלוּ, *interfecti sunt*; illa figura, quam dicunt *ab antecedente id quod sequitur*, itaque suum hunc sensum dare, vocem reddere voluisse vides." Nos quidem sensum a Kochero indicatam haud dubitamus esse genuinum, quippe qui contextui optime conveniat. כָּל־נִמְצָאַיִךְ אֻסְּרוּ יַחְדָּו מֵרָחוֹק בָּרָחוּ *Omnes inventi tui*, i. e. qui in te (urbem alloquitur) ab hoste deprehenduntur (eodem sensu נִמְצָא dictum supra XIII, 15.) *ligantur pariter*, una, velut in societate, *e longinquo fugiunt.* Significantur cives et milites Hierosolymitani, qui omnes quotquot praesto adessent, aut in urbe praesentes deprehenderentur, vel conjicerentur in vincula, vel propera fuga, si liceret, per avia et devia saluti suae consulerent. Kimchi: פירוש כל הנמצאים בתוך העיר אוסרו וכן אשר מרחוק ברחו שחשבו להמלט אוסרו גם כן *Sensus est: omnes qui inventi sunt in civitate, vincti fuerunt; item qui fugerunt e longinquo* (scilicet qui quum procul abessent ab urbe, adhuc tamen fugiebant), *opinantes se servatum iri, vincti sunt ipsi quoque.* Ceterum non tam quae vere evenerunt tum cum Senacheribus urbem obsidebat, quam quae timuit vates hisce versibus expressa sunt.

4. Verba sunt prophetae, qui a se aliorum deflecti vult oculos, ut dolori pro magnitudine ejus et affectu animi libere indulgere possit, et amare flere absque interpellante consolatore, quum ingruens urbi calamitas major sit, quam ut consolationem admittat. שְׁעוּ מִנִּי *Avertite vos a me*, vani consolatores, Ps. XXXIX, 14.

 Job.

Job. VII, 19. אֲמָרֵר בַּבֶּכִי *Amarus ero in fletu*, i. e. acerbe flebo. Significatur hominis acerbe flentis dolor, cui vult indulgere. אַל־תָּאִיצוּ לְנַחֲמֵנִי *Ne urgeatis*, aut *instetis* (Genes. XIX, 15.), *me consolari.* עַל־שֹׁד בַּת עַמִּי *Propter vastationem filiae populi mei*, quae nimis eheu! luctuosa et gravis erit. Per *filiam populi sui* poeta haud dubie intelligit *Hierosolymorum* urbem, quam Jeremias promiscue appellat, *filiam Judae*, *filiam Zionis*, *filiam populi sui*, Thren. II, 2. 10. 13. III, 48. Ad vocem שֹׁד de Rossi haec habet: „pro שֹׁד legunt שֶׁבֶר, *contritione*, cod. Kennicott. 225., LXX., Syr. Chald. Codex meus 519. ad marginem: *alii libri* שבר." Addo apud Jeremiam Thren. IV, 10. legi שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי, unde haud dubie huc translatum est.

5. כִּי יוֹם מְהוּמָה *Nam est dies tumultus*, ταραχῆς, perturbationis, qua omnia inter se confunduntur ac permiscentur, ut tempore calamitatis desperatae. וּמְבוּסָה *Et conculcationis*, qua sacra et profana omnia inter se permixta exponuntur injuriae et libidini victoris, in victos, nulla aetatis aut dignitatis habita ratione, et in eorum sacraria, palatia, domos, agros, promiscue saevientis. Eodem sensu *conculcandi* verbum usurpatur Ps. XLIV, 6. Luc. XXI, 24. וּמְבוּכָה *Et perplexitatis*, Hieronymus vertit *fletus*; retulit nomen ad בָּכָה *flevit*, quum tamen a בּוּךְ, Niphal נָבוֹךְ *perplexus*, *turbatus est* derivetur, ut notet ἀπορίαν, qua quis quid faciat quove se vertat nescit, ut Mich. VII, 4. לַאדֹנָי יֱהוִֹה *Domini Jovae*, i. e. quia omnia sunt divinae justitiae, poenas a populo Judaico repetentis, effectus. בְּגֵי חִזָּיוֹן *In valle visionis*, qua appellatione urbem Hierosolymitanam indicari dubium non est; de ratione vero nominis sententiae sunt diversae. Major interpretum pars, quum nomen חִזָּיוֹן de *visionibus propheticis* dici constet, appellationis illius rationem repetunt inde, quod urbi

Hie-

Hierololymitana praecipua ſedes prophetiae eſſet. Ita Hieronymus: „Haec enim civitas ſeminarium prophetarum eſt, in qua exſtructum Templum, et viſiones Domini multiplicatae ſunt.“ Chaldaeus: קרתא דיתבא בחילתא דאתנביאו עלה נבייא *urbs quae in valle conſidet de qua vaticinati ſunt prophetae.* Jarchi: גיא חזיון היא ירושלם גיא שנתנבאו עליה רוב נבואות *Vallis viſionis, haec eſt Hieroſolyma, vallis illa, in quam plurima edita ſunt vaticinia.* Cur vero in montibus exſtructa urbs *vallis* nomine, hic veniat, Kimchi rationem reddit hanc, לכנותה לרעה לפי שהשפילוה יושביה לרעתם והשיבוה מהר אל בקעה ראויה שתקרא עתה הר אלא גיא *ut cognomen ei daret infauſtum, quoniam humiliarunt eam cives ejus improbitate ſua, effeceruntque, ut e monte in vallem converteretur. Quare non jam dignam, quae mons appelletur, vallem appellat.* Vitringa urbem Hieroſolymitanam aenigmatico illo nomine ideo appellatam exiſtimat, quod prophetae Hieroſolymitani ſcholas ſuas in illa *valle* habuerint, quae proxime ſubjecta fuit Templo, et ibidem quae ipſis divinitus patefacta fuerint, vulgarint. A. G. Waehner in Progr. *de valle ſpectaculorum Eſ. XXII,* 1. Gotting. 1747. 4., non ipſam Hieroſolymorum urbem, ſed *vallem Hinnom*, moeniis ejus contiguam, גיא חזיון, i. e. ex ejus interpretatione, *vallem ſpectaculorum*, vel *theatrorum*, ubi profanis ſpectaculis turba teneretur, appellatam putat, quod in illa valle complura fana et altaria idolis conſecrata exſtructa eſſent (1 Reg. XI, 7. XV, 13. 2 Reg. XXIII, 10. 13. Jerem. VII, 29. 34. XIX, 1. 6.), et prope illa theatra erecta, ex quibus multitudo feſtivitates in honorem idolorum inſtitutas intueri i'lisque applaudere poſſet. Quae quidem ſententia nemini niſi auctori veriſimilis fuerit. J. D. Michaelis in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. III. p. 704. חזיון pro interpretatione nominis proprii מוריה habet,

 monti

monti *Moriae*, subjectisque vallibus ideo inditi, quod Deus ibi olim Abrahamo et Davidi adparuit, vid. Genes. XXII, 14. et 2 Paral. III, 1. ubi אֲשֶׁר נִרְאָה לְדָוִיד אָבִיהוּ, *quo in loco adparuit Davidis patri ejus*, illustrando nomini addi videatur. „Certe Samaritani," addit Michaëlis, *„terram Moria Genes. XXII, 1. ארעה חזיתה vocant, nostro loco convenientissime, ut recte dixeris, vallem Moriae monti subjectam non Judaico Jesajam sed Samaritano nomine vocare. Samaritanum si est, aliquid opprobrii habere videbitur, ut plura alia, מְבַקֵּשׁ pro מִקְדָּשׁ etc. atque a propheta in ignominiam poni. Nempe חִזָּיוֹן ambiguum: *visionem* Dei significare potest, a חָזָה, *vidit*, sed et *pudorem*, i. e. idola turpia illa in valle, humanis adeo sacrificiis, culta, a خزي *pudore, ignominia affecit, dedecoravit.*" Nos quidem nulli dubitamus, nomen גֵּיא חִזָּיוֹן, Hierosolymis hic inditum, situm urbis respicere, cujus magna pars esset *vallis*. En locum Jeremiae XXI, 13. Hierosolymam appellantem, nomen heic usurpatum illustrantem: *ecce ego ad te*, יֹשֶׁבֶת הָעֵמֶק צוּר הַמִּישֹׁר *quae inhabitas vallem, petra planitiei*; habebat enim se Hierosolyma montibus undique cincta (Ps. CXXV, 2.) instar vallis, sed eadem urbs respectu habito ad regiam arcem in monte Zion, et templum in Moria colle situm, unde prospectus in valles *et planities* subjectas patuit, *petra planitiei* dicitur, ut Jerem. XVII, 3. *mons Jovae in agro* s. *planitie* (הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה). Pertinent huc Phocae verba, quae adducit Relandus *Palaest.* p. 839. Ἡ δὲ ἁγία πόλις κεῖται μέσον διαφόρων φαράγγων καὶ βουνῶν, καὶ ἔστι τὸ ἐν αὐτῇ θεωρούμενον θαυμαστόν· ἐν ταύτῃ γὰρ ὑπερανεστηκυῖα ὁρᾶται ἡ πόλις καὶ χθαμαλή· πρὸς γὰρ τὴν τῆς Ἰουδαίας χώραν ἐστὶν ὑπερκειμένη, πρὸς δὲ τὰ ἐχόμενα ταύτης γεωλόφα χθαμαλίζεται. *Urbs sancta sita est media inter valles et montes. et hoc in ea mirabile est, quod eadem et excelsa*

et

et depressa appareat; respectu enim Judaeae supereminet, respectu vero collium circa eam est depressa. Haud male nomen גֵּיא חִזָּיוֹן Lutherus vertit *das Schauthal*, i. e. vallis in quam e montibus vicinis prospectus patet. In explicando altero versus hemistichio, מְקַרְקַר קִר וְשׁוֹעַ אֶל־הָהָר, interpretes et veteres et recentiores in diversa abeunt. A verbis hebraeis plane recessit Graecus Alexandrinus, qui ita vertit: πλανῶνται ἀπὸ μικρᾶ ἕως μεγάλα, πλανῶνται ἐπὶ τὰ ὄρη. Hieronymus: *scrutans murum, et magnificus super montem.* Ad quae in Commentario: „Describitur Babylonis exercitus, intrans urbem, templum occupans, et quadrigis per plateas superbe incedens." Vocem מְקַרְקַר *scrutandi* significatu cepit, quemadmodum Symmachus Num. XXIV, 17. קַרְקַר ἐρευνήσει reddidit. Ita et Syrus: ܒܨܐ ܫܘܪܐ *scrutatus est moenia.* Eandem notionem verbo hebraico tribuit Chaldaeus, qui מְקַרְקַר קִר sic exposuit: מְבַלְשִׁין בָּתַּיָּא *scrutantur domos.* Petierunt illi interpretes hanc significationem vocis a themate קוּר *fodere*, sicuti חָפַר *fodere* et *pervestigare* notat. Verum ea haud quadrat Num. XXIV, 17., ubi *destruendi, perdendi* notionem flagitat contextus, in qua et hoc loco Hebraei interpretes consentiunt. Observant Aben-Esra et Kimchi, vocem קַרְקַר deduci a קִיר *muro*, et secundum anologiam linguae contrariam sortiri significationem, aeque ac a שֹׁרֶשׁ *radix* est Piel שֵׁרֵשׁ *eradicare.* Bene Kimchi: ענינו הריסת הקיר ואמר קיר לתוספת ביאור כי די היה לו במקרקר כמו לצבוא צבא ותשרש שרשיה ויקסמו קסמים *Significatur destructio muri. Nomen* קִיר *additum explicandi causa, nam satis erat dixisse* מְקַרְקַר. *Similis loquendi modus Num. XIV, 23. ad militandum militiam; Ps. LXXX, 10. radicare fecisti radices ejus; et 2 Reg. XVII, 17. divinaverunt divinationes.* Ante מְקַרְקַר repetendum est יוֹם a versus initio, ut ad verbum

sit

sit vertendum: *dies adest suffossoris s. destructoris muri*, i. e. dies, qua hostes moenia diruentes irruunt. Jarchi: יום קירקור קיר החומה *dies destructionis parietis muri*. Duobus postremis verbis indicare voluit, קר *murum urbis* significare, ut Jos. II, 15. קִיר הַחוֹמָה. Et Num. XXXV, 4. קִיר הָעִיר est *murus urbis*. Non igitur erat cur dubitaret Henslerus, קר h. l. urbis moenia significare. Ipse vero hanc vocem *parietem* reddit, et קַרְקַר confert cum Arabico قرقر *sonum cum murmure edidit*, *perstrepuit nubes tonitru et murmure* (vid. Castelli *Lexic. Heptagl.* p. 3429. 31. No. 40. 47.); מְקַרְקַר Participium Piel, ubi verbum significationem transitivam accipit, ad יום refert, ut haec versio prodeat: *dies ille* calamitatis et perturbationis *resonare facit parietes*, i. e. parietes domuum urbis obsessae incolarum clamoribus; quod convenit sequenti וְשׁוֹעַ אֶל־הָהָר. Sic Doederlein quoque: *murus tumultu resonat; clamor it ad montem:* confert Virgilii similem imaginem, Aeneid. IV, 668. *Resonat magnis plangoribus aether*. Sed minime necesse est, קַרְקַר heic alio significatu capere, quam quem Num. XXIV, 17. obtinere vidimus. Verba hujus versus ultima, שׁוֹעַ אֶל־הָהָר, Jarchi recte ita exponit: קול שועה לכנס אל ההרים להמלט *sonus clamoris ut fugiatur ad montes, quo periculo se eripiant*. Nam de Hierosolyma ab hostibus pressa, nulla obsessis, qui fugam meditarentur, evadendi via patuit, nisi per *montana*, quae inter Hierosolymam et Hierichuntem ad orientem urbis interjacebat; quum in omnibus fere quas sustinuit obsidionibus ab occidente et septentrione hostes urbem aggredi solerent. Quare in urbe consternationis plena clamantium et quiritantium lamentabilis vox audita est: אֶל־הָהָר *montem versus!* i. e. qui pedibus celer saluti studet, proripiat se versus montana, ut, si possit, se hostium manibus eripiat.

Fu-

Fugientibus cavernae et rupes excavatae vel natura, vel arte et industria hominum factae in montibus Judaeae latibulum praebere posse videbantur. Hinc in montanas spoluncas se Judaei tempore belli recipere solebant ibidemque vim hostium effugere. Sic Israelitae tempore Gideonis metu Midianitarum perculsi sibi fecisse leguntur speluncas in montibus Judic. VI, 2. Salvator quoque Judaeis, obsidione ultima pressis, hoc consilium dabat, *ut in montes fugerent*, Matth. XXIV, 16. Marc. XIII, 14. Luc. XXI, 21. Eodem fere consilio instruxerat Rahab exploratores Israeliticos Jos. II, 16. Genuinum hujus loci sensum pervertisse plane videtur A. Schultens, dum in *Animadverss. philoll.* verbo קַרְקַר collato Arabico قرّ *quievit*, in Conjugat. II. et IV. *stabilivit*, *firmavit*, *firmiter exstruxit*, tribuit *reparandi*, *instaurandi* significatum, unde hemistichium hoc posterius sic vertit: *est, qui reparat murum; est, qui clamat: montes petite*, ut sensus sit, in tanta ex hostis adventu perturbatione alios ad fugam se parare, alios ad defensionem, exclamando, murum esse resarciendum; quod conveniat cum eo quod vs. 10. *domos* dicuntur *dejecisse ad murum muniendum.* Schultensianam interpretationem ex parte suam fecit C. L. Hoheisel, qui in *Observatt. philologico-exegeticis in nonnulla Esajae loca* p. 149. hunc locum ita vertit: *est qui reparat murum; ast nobilium quisque ad montes* scil. se recipit. Videlicet vocem שׁוֹעַ hic ut Job. XXXIV, 19. *opulentum*, hinc *nobilem* valere putavit; in qua sententia praeeuntem habet Hieronymum, qui, ut supra vidimus, שׁוֹעַ *magnificum* reddidit. Quid sibi voluerit Chaldaeus, qui pro verbis וְשׁוֹעַ אֶל־הָהָר haec posuit: מְקַפִּין מִגְדְּלַיָּא בְּרֵישֵׁי טוּרַיָּא *circumdant turres in cacumine montium*, non assequor. Cogitavit forsan de clamoribus eorum, qui ex urbe obsessa profugi in turres munitas in montibus Hierosolymae vicinis se recipere cupiebant.

6. De-

6. Describit copias hostiles e gentibus barbaris et ferocibus collectas, quae adversus Hierosolymam castra movent. וְעֵילָם נָשָׂא אַשְׁפָּה. *Et Elamita gestat pharetram* sagittis gravem. De עֵילָם vid. not. ad XXI, 2. Elamitae, sive Elymaei, tum aut parebant Assyriis, aut certe socii eorum erant, unde etiam factum, ut cum postea Assyrii Babylone regnarent, Elymaeorum copias in castris suis habuerint, quod constat ex eo, quod Panthea, Abradatae, regis Susorum (quae fuit Elymaïdis metropolis) uxor, in eorum castris a Cyro capta sit, absente Abradata, ut narrat Xenophon Cyropaediae L. V. ab initio. Erant vero Elamitae arcus tractandi peritia prae ceteris praestantes, qui illo tempore *terrore suo replebant orbem*, ut de iis Ezechiel dicit XXXII, 24., et Jeremias de iisdem XLIX, 35. *Ecce ego confringam arcum Elymaeorum, praecipuum roboris eorum.* Verbis בְּרֶכֶב אָדָם פָּרָשִׁים haec adscripsit Hubigantius: „וְרֹכֵב אֲרָם פָּרָשִׁים, *et Aramaeus conscendit equos.* Assumimus וְרֹכֵב, ex graecis interpretibus, qui, καὶ ἀναβάται, *et adscensores*; אֲרָם vero, pro אָדָם, ex propheta Amos, Cap. IX, 7. ubi legitur וַאֲרָם מִקִּיר, *et Aramaeum e Kiro*, ut Jesajas jungat similiter *Aramaeos* cum Cyrenensibus, de quibus mox. אָדָם, *homo*, nomen commune, locum habere vix potest inter duo nomina propria *Aelamitam* et *Cyraeum.*" Lowthus, cui רֶכֶב אָדָם *currus hominum* sensum aptum admittere non videtur, legere mavult בְּרֶכֶב אֲרָם וּפָרָשׁ *curribus Syrorum et equitibus.* Sed bene Kocherus: „רֶכֶב אָדָם non absurde dicitur *currus hominis*, quo homo vehatur; quamquam *vecturam* hominum dicere malo; sive *invectos* curribus seu equis homines velis. Atque lectio unamini testium, in quibus etiam Aquila et Theodotio inveniuntur, consensu probata, consimili insuper locutione רֶכֶב אִישׁ Cap. XXI, 9. confirmatur." Michaelis pro אָדָם legens אֹדֶם, *ruber*. *fuscus*, vertit: *vectura equorum rubrorum*, i. e.

terri-

terribilium, *equites adveniunt.* Sine necessitate, ut vidimus. Dicit propheta, exercitum illum hostilem, qui terrorem incuterat Judaeae, non constare tantum peditibus, verum et *equitibus* et *curribus*, quibus vecti milites, qui et sagittas mittebant, et gladiis, hastis, sarissis pugnabant. In quinque codd. Kennicottianis, totidemque Rossianis, nec non nonnullis libris impressis, ante פָּרָשִׁים particula ל invenitur. Verum saepe omitti hanc particulam, ubi eam exspectares, praesertim in stylo poetico, jam saepius observatum. In verbis וְקִיר עֵרָה מָגֵן explicandis in duas potissimum partes discedunt interpretes, קִיר aliis pro nomine proprio habentibus, aliis pro appellativo. Illi verba ita reddunt: *Kir denudat clypeum*, i. e. depromit, extrahit clypeum suis ex involucris, parans se ad bellum. Scuta erant coriis tecta, ut splendentia servarentur, quae coriacea integumenta detrahebantur, cum pugnandum erat. Caesar *de bello Gall.* L. II. c. 21, *Temporis tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut non modo ad insignia adcommodanda, sed etiam ad galeas induendas scutisque tegimenta detrahenda tempus defuerit.* Ad quem locum Davisius notat, tegimenta fuisse e corio facta, ne formae et colores scutis additi pulvere aut aëris injuria corrumperentur. Hinc apud Ciceronem *de Nat. Deor.* II, 14. *clypeorum involucra* memorantur. קִיר autem est gens aliqua *Mediae* vel *Assyriae*, Elymaeis proxima, ut clarissime patet ex Amos. I, 5. coll. cum 2 Regg. XVI, 9. ubi Syri a Tiglath-Pulassare dicuntur *abducti esse* קִירָה *Kiram versus.* Non improbabilis est J. D. Michaelis *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 2191. sententia, קִיר esse regionem ad fluvium *Kur*, Graecis Κύρος, qui in mare Caspium effunditur, i. e. Iberiam. Cf. not. ad Amos I, 5. Doederlein vertit: *Kir fervet in clypeos*, ad quae in nota: „עֵרָה a rad. עור sive עָרַר,

fer-

fervere, derivandum videtur. Eadem metaphora Virgilius: Julus *ardet* in arma." Ludov. de Dieu עֵרָה illustrandum putat ex lingua Aethiopica, ubi verbum hoc usurpatur pro *planum*, *laeve*, *glabrum*, *aequale facere*, unde vertit: *et Kir laevigavit*, polivit *clypeum*, et confert similem dictionem supra XXI, 5. מְשְׁחוּ מָגֵן. Sed non est arcessendum e longinquo auxilium, ubi indigena sufficiunt. Mirum tamen, veterum interpretum nullum קִיר h. l. pro nomine proprio accepisse. Graecus quidem Alexandrinus parum accurate hebraica reddens καὶ συναγωγὴ παρατάξεως, quae Arabicus interpres وَمُجْتَمَعُ ٱلْقِتَالِ *et turba bellatorum* vertit, nomen קִיר plane non expressit. Ceteri vero omnes pro nomine appellativo *parietem*, *murum* significante, ut supra vs. 5. habuerunt. Syrus: ܘܫܘܪܐ ܓܠܐ ܬܪ̈ܣܐ *et murus retexit clypeos*. Chaldaeus: וְעַל שׁוּר דְּבַקוּ תְּרֵיסִין *et muro adhaeserunt clypei*. Cujus interpretationis rationem reddit Kimchi: ויש לפרש ערה ענין דבוק וכן בדברי רבותינו ז"ל מעורה בטרפשין פירוש דבוקה ופירוש הפסוק עילם נשא אשפה לירות החצים אל ירושלים וכן דבק המגינים אל החומה לחתור החומה תחתיה להפילה וכן תרגם יונתן *licet etiam vocem* עֵרָה *significatu* conjunctionis *capere*, *ut in verbis Magistrorum nostrorum*, *piae memoriae* [in Tractatu Talmudico Cholin fol. 46. col. 1.]: מעורה בטרפשין cohaeret (hepar) reticulo; *unde integri versus sensus prodit hic: Elam tulit pharetram*, *ut projiceret sagittas contra Hierosolymam*, *et admovit ad murum scuta*, *ut effoderet murum subter ad diruendum eum. Atque sic interpretatus est Jonathan.* Hieronymus sic vertit: *et parietem nudavit clypeus*, quod in Commentario hoc modo exponit: „Quodque auratos postes, et marmorum crustis vestitos parietes clypeus, qui alia solet tegere, nudaverit, eleganter in Hebraeo

reso-

resonat, sensusque pulcherrimus est, quod scutum non protexerit quempiam, sed nudaverit, eo quod per robur militum omnes opes erutae sunt." Qui sensus tamen argutus magis quam elegans videtur. Saadias: وعلى حيطانهم اظهر تراسهم *et super pariete eorum manifestus est clypeus eorum.* Possint hebraea ita verti: *nudabat*, sive collective, *nudabant* scil. hostes Elamitae antea memorati *murum protectore*, protectores urbis de muro depellebant. Quam quidem interpretationem commendare videtur quod voces קִיר עֵרָה per accentus conjunctae sunt, עֵרָה מָגֵן autem per accentum regium separantur. מָגֵן Participium Hiphil verbi גָּנַן *protexit*, proprie *protegentem* notare, nemo facile dubitavit, et apte sic vertitur Genes. XV, 1. Ps. III, 4. XLVII, 10.

7. Quae jam sequuntur usque ad versum 14. mere sunt historica, describuntque poëtice quae infra XXXVI, 1. seqq. et 2 Chron. XXXII, 1. seqq. narrantur de exercitu Assyriaco Hierosolymam versus castra movente, atque de apparatu ad urbem defendendam ab Hiskia facto. וַיְהִי מִבְחַר־עֲמָקַיִךְ מָלְאוּ רָכֶב *Et factum est*, quod attinet ad *electum vallium tuarum*, ut *repletae sint curru* s. *vectura* scil. hostium; valles tuae electae repletae sunt hostibus, et curribus et equis vectis. Affixum foemininum vocis עֲמָקַיִךְ, docet, sermonem converti ad urbem Hierosolymorum. *Valles* huic urbi subjectas *delectas*, i. e. fertiles, amoenas, hominum cultura, laudat. Hae vero nunc ab hostibus occupantur et vastantur. וְהַפָּרָשִׁים שֹׁת שָׁתוּ הַשָּׁעְרָה *Et equites ponendo ponunt portam versus*, obsident portas. Hubigantius: „Verba שׁת שתו male in hod. codd. dissociantur, cum שׁת non significet *sedem*, vel *stationem*. Chaldaeus et Syrus conjuncte legunt שתשתו, duplicatis verbi שות litteris, *stationem habent*, vel, *castra ponunt*, in ipsis portis Jerusalem."

 Verum

Verum שֹׁת שָׁתוּ est notissimus Hebraismus, *ponendo posuerunt* scil. נְצִיב, *praesidium* (cf. eandem ellipsin, 1 Chron. XVIII, 6. 13.), hostes intellige, urbem obsidentes, *ad portam;* arctissime cingunt urbem.

8. וַיְגַל אֵת מָסַךְ יְהוּדָה *Et retegit* scil. retegens *velum Judae*, i. e. velum Judae retectum est. A. Schultensius in libello de *Defect. hod. ling. Hebr.*, adnexo *Origg. Hebrr.* p. 427. § 258. „Aqua haeret doctis interpretibus in figura hac declaranda. Plurimi retulerunt ad *propugnacula* et *munimenta* Judaeae *expugnanda.* Alii de *thesauris expromendis* et *erogandis* cogitarunt, illuc etiam inclinante Vitringa. Non fecisset, si ampliorem habuisset conspectum *veli remoti* aut *scissi* in stylo figurato Arabum, quo signatur *miseria* et *ignominia extrema.* Sed loquantur exempla. *Achm. Arabsiadis* Histor. Timuri, p. 129. ed. Golii [T. I., p. 446. ed. Manger]: *misimus ad vos hanc epistolam; vos ei quantocius respondete*, قبل ان ينكشف الغطاء ولم يبق لكم باقية, *antequam retegatur velum, et ne tenuissimae quidem reliquiae vobis supersint.* Agitur de litteris *Tamerlanis* ad *Sultanum Aegypti* missis, quibus se suaque omnia dedere monebatur, antequam modis omnibus *violaretur* et *victoris exercitus* furori exponeretur. Similiter Hulacu Tatarus, ad Halebi Dominum in Abulfaragii *Hist. Dynast.* p. 529. *Aliorum exemplo docti*, qui male perierunt resistendo, *res vestras dedite nobis*, قبل ان ينكشف الغطاء, *antequam retegatur velum, et recidat in vos peccatum vestrum: nos enim non miseremur conquerentis, nec tenero affectu commovemur erga plorantem.* Additur pro commentario illius *veli retegendi*, quod hic neutiquam praetereundum, *jam regiones vastavimus, homines perdidimus, liberos orphanos fecimus, et desolata omnia*

reli-

reliquimus.“ Et poſtquam Schultenſius locutionis hujus ortum et progreſſum plurimis exemplis illuſtraſſet, ita pergit: „apparet hinc, imaginem *veli remoti*, aut *ſciſſi* deſumtam eſſe a *virginibus* et *matronis pudicis*, quum *vexantur*, *violantur*, et *omni ludibrio adſiciuntur*, ac proinde *cumulum miſeriae* atque *ignominiae* ab Eſaja intendi, quum Judaeae, *velum retegendum* eſſe comminatur.“ וַתַּבֵּט בַּיּוֹם הַהוּא אֶל־נֶשֶׁק בֵּית הַיָּעַר *Reſpicies illo tempore armaturam domus ſaltus.* *Domus ſylvae* hic eſt eadem, quae in hiſtoria Salomnis 1 Regg. VII, 2. בֵּית יַעַר הַלְּבָנוֹן *domus ſaltus Libani* vocatur, in qua rex, in omnibus rebus ſplendidus, repoſuiſſe dicitur armaturam pretioſiſſimam, quam parari juſſerat 1 Regg. X, 17., videturque domus illa hunc uſum deinceps etiam retinuiſſe. In hiſtoria urbis apud Nehemiam Cap. III, 19. ſimpliciter dicitur נֶשֶׁק, elliptice pro בֵּית נֶשֶׁק, *armamentarium;* patetque ex illo loco, domum hanc exſtructam fuiſſe in orientali climate ſive in clivo montis Zionis, qui *Ophel* dicebatur, juxta *angulum* muri urbis *orientalem* et *auſtralem*. Nomen *domus ſaltus Libani* illi inditum erat ideo quod ex *lignis cedrinis* de Libani ſaltu advectis exſtructa erat tota, et quidem ſupra *quatuor ordines quindenarum craſſarum columnarum cedrinarum*. Hoc armamentarium reſpiciebant Hieroſolymitani ad famam irruentis exercitus Aſſyriaci, ut ex eo arma ad urbem defendendam depromerent.

9. וְאֵת בְּקִיעֵי עִיר־דָּוִד רְאִיתֶם כִּי־רָבּוּ *Et fiſſuras urbis Davidis inſpicitis, quia multae ſunt.* Elliptica locutio pro *fiſſuras* muri *urbis Davidis;* per quam conſtat, phraſi recepta hiſtoriae ſacrae, intelligi montem Sionis cum clivo orientali ei ſubjecto, quem David, Jebuſaeis extortum, proprio muro circumdedit totum (2 Sam. V, 9.), cui Joſephus, *Bell. Jud.* Lib. VI.

Cap. VI., *ſexaginta* turres dat; faciebat autem *partem auſtralem* urbis Hieroſolymae. Has *fiſſuras* poeta vult Hieroſolymitanos *videre*, h. e. diligenter inſpicere, conſiderare, quatenus urbi nocivae eſſe poſſent, et qua optima ratione refici ac profiteri. וַתְּקַבְּצוּ אֶת־מֵי הַבְּרֵכָה הַתַּחְתּוֹנָה *Et congregatis aquas piſcinae inferioris.* Obturabant cives Hieroſolymitani omnes meatus et aquae ductus, per quos *piſcina inferior* ad varios uſus extra urbem late ſe effundebat: conf. omnino not. ad Cap. VII, 3.

10. וְאֶת־בָּתֵּי יְרוּשָׁלַםִ סְפַרְתֶּם *Et domos Hieroſolymae numeratis*, i. e. recenſetis et recenſendo diligenter inſpectatis (quo ſenſu verbum סָפַר et Pſ. CXIX, 26. ſumitur) domos Hieroſolymitanas, ut videatis, quae eorum cum minimo urbis detrimento et in uſum commodiſſimum dirui poſſint ad murum reparandum, muniendumque turribus. Conf. 2 Chron. XXXII, 2. ſeqq. ubi ratio, qua Hiskias urbem contra hoſtes munivit, enarratur, plane cum noſtro vate conſentiens.

11. וּמִקְוָה עֲשִׂיתֶם בֵּין הַחֹמֹתַיִם לְמֵי הַבְּרֵכָה הַיְשָׁנָה *Et congregationem* aquarum *feciſtis inter duos muros pro aquis piſcinae veteris.* Senſus eſt, recte obſervante Vitringa, Hiskiam regem fontem *Gihônis* ſive *Siloami*, qui erat extra urbem proxime occiduum tractum montis Zionis, ex cujus radicibus ſcaturiebat, circumdediſſe muro, qui utrinque muro Zionis jungeretur, et inter duos muros feciſſe magnam ſcrobem, in quam derivaret aquas *piſcinae veteris*, h. e. regiae, ne hoſtibus Aſſyriis in uſum prodeſſet, et, ut haberet fons, quo ſe exoneraret, obturatis ejus profluviis verſus *veterem* illam *piſcinam*: vel, regem per canales ſubterraneos aquas fontis Siloae duxiſſe in ipſam *urbem ſuperiorem*, excifa ibi piſcina in uſum harum aquarum, quae tegeretur a duobus muris: exteriore et interiore. Dubitatur, num

num הַבְּרֵכָה הַיְשָׁנָה *piscina vetus* sit eadem, quae antea (vs. 9.) הַבְּרֵכָה הַתַּחְתּוֹנָה *piscina inferior* vocatur, an potius *regia*, Salomonis, in plaga australi, quae supra VII, 3. הָעֶלְיוֹנָה *superior* vocatur. Posterius omnino est probabilius, non tantum ideo, quia si propheta hic de eadem loqueretur piscina, non credibile est, nomine diverso eam appellasse, verum et quod ratio manifesta illud postulat. Quum enim extra urbem duae fuerint piscinae majores, quae hostibus usui esse possent, quasque prudentiae erat intercipere, ne in eorum venirent potestatem; ordo narrationis exigebat, ut postquam dixisset propheta, quomodo cives interverterint usum piscinae *inferioris*, moneret etiam, quomodo curarint *superiorem*, sive *regiam*. Ceterum hic locus multum lucis capit e narratione 2 Chron. XXXII, 2. seqq., quam hic adscribere longum foret. In altero versus hemistichio vates acriter reprehendit Hierosolymorum incolas, qui non tam Jovae auxilio, quam suorum ipsorum prudentiae confiderent, et, quum in hac communi calamitate jejuniis et luctu publico Jovae iram placare debuissent (vid. vs. 13. 14.), securitati se dantes, commissationibus et potationibus indulgerent. וְלֹא הִבַּטְתֶּם אֶל־עֹשֶׂיהָ *Non respicitis ad eum, qui facit illud*, cujus decreto et jussu eveniunt haec omnia, quae tantum vobis metum incutiunt. וְיֹצְרָהּ מֵרָחוֹק לֹא רְאִיתֶם *Et eum qui id formavit e longinquo non videtis*, non consideratis, non curatis. Male nonnulli interpretes, Kimchium sequuti, suffixum femininum ad voces עֹשֶׂיהָ et יֹצְרָהּ ad Hierosolymitanam urbem referunt, quum potius neutraliter sit sumendum, atque ad ea omnia respiciat, quae illo tempore evenerunt, quae a Deo longe antea decreta et ordinata fuisse vates dicit. Id quod clarissime patet e loco parallelo infra XXXVII, 26., ubi propheta noster declamans adversus Assyrium in eadem, de qua hic agitur, expeditione, eadem utitur phrasi: *Annon audivisti,*

לְמֵרָחוֹק אוֹתָהּ עָשִׂיתִי מִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ *a longinquo me illud feciſſe*, i. e. decreto meo conſtituiſſe ut fieret, *et a diebus antiquis praeformaſſe illud? nunc adduco illud*, praeſto eſſe jubeo.

12. Poſtulat hoc tempus lacrymas planctumque et crinium divulſionem veſtitumque lugubrem. קָרְחָה *Calvities*, in luctu funebri erat vetita, non in publico malo, vid. Mich. I, 16. חֲגוֹר שַׂק *Cinctura ſacci*, luctus publici indicium, vid. Joel I, 8. 13.

13. וְהִנֵּה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה *Sed* contra *gaudium et hilaritas* inter vos agitatur. הָרֹג בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן *Occidere boves, jugulare oves*, quae verba Hebraei interpretes ita accipiunt, quaſi contineant ſermonem hominum levium, hoc modo: *ſed ecce! gaudium et laetitia* dicentium: *mactemus boves, jugulemus oves.* Ita Chaldaeus: אָמְרִין נִקְטוֹל תּוֹרִין וְנִנְכֵּס עָאן *dicunt: occitamus boves, mactemus oves.* Sed videntur potius Infinitivi poſiti eſſe pro verbis finitis, ut proprie ita ſint capienda: *mactando* mactant etc. i. e. mactant, ad quod proxime accedit verſio Graeca: σφάζοντες μόσχους καὶ θύοντες πρόβατα, idque dum agunt dicunt: אָכוֹל וְשָׁתוֹ *edendo* edamus *et bibendo* bibamus, genio indulgeamus. כִּי מָחָר נָמוּת *Nam cras moriemur*, fruamur bonis praeſentibus, quum incerta vitae uſura ſit, et mors omnem ſit exſtinctura ſenſum; quod ſanius judicant, quam ſe jejuniis, fletu, planctibus macerare, quod propheta ſuadebat. Chaldaeus pro hebraeis כִּי מָחָר נָמוּת haec poſuit: מְדִנְמוּת לָא נֵחֵי *quia morituri ſumus, non vivamus*, vel: *ex quo mortui fuerimus, non reviviſcemus.*

14. וְנִגְלָה בְאָזְנָי יְהוָה צְבָאוֹת *Revelatus eſt in auribus meis Jova*, i. e. revelavit ſe Jova mihi; נִגְלָה eſt ſumendum ſenſu reciproco, ut 1 Sam. II, 27. III, 21 eadem locutione. Inutilis igitur eſt Lowthi conjectura

אָזְנָי:

בְּאָזְנָי inter et יְהוָה vocem קוֹל deesse. Alexandrinus et Syrus non extulerunt בְּאָזְנָי, sed בְּאָזְנֵי, ut sensus sit: *revelatum est in auribus Jovae*; scil. quod Israelitae turpi securitati sese tradunt, Jovae, Dei sui, obliti. Id Michaeli quoque, Koppio, Dathio, et Doederleinio placet. Accenset EICHHORN *Einleit. in das alte Testam.* P. I. §. 218. hanc varietatem iis locis, quae in textu Hebraico ad Paraphrasin Chaldaeam punctata sunt. Ea h. l. talis est: אֲמַר נְבִיָא בְּאוּדְנַי הֲוֵיתִי שָׁמַע כַּד אִתְגְּזַר דָּא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת *Dicit propheta: in auribus meis auditum est quando decretum est hoc a Jova exercituum* Deo. אִם־יְכֻפַּר הֶעָוֺן הַזֶּה לָכֶם עַד־תְּמֻתוּן *Si vobis expietur haec iniquitas, usque quo moriamini*, scil. non vivam! quae verba in jurisjurandi formulis omitti solent. Sensus est: nullo piaculo veniam vestrae protervise impetrabitis; per reliquam vitam poenas mihi luetis. Chaldaeus verba עַד תְּמֻתוּן vertit: עַד דִּי תְמוּתוּן מוֹתָא תִנְיָנָא *usque quo moriamini morte secunda*, i. e. morte gravissima, quae est interitus animae in futura vita.

CAP. XXII. 1. *Effatum in vallem prospectus. Quid tibi nunc est, ut universa in tecta ascenderis?*

2. *Vociferationibus plena, civitas strepera, urbs laeta? Occisi tui non sunt confossi gladio, neque in acie mortui.*

3. *Omnes principes tui una fugerunt: sine arcu sunt capti: omnes tui qui praesto adsunt, pariter vincti sunt; procul aufugerunt.*

4. *Propterea dixi: avertite vos a me, amaro fletui meo indulgebo, ne instate mihi consolando ob vastationem filiae populi mei.*

5. *Etenim dies perturbationis, vastationis et trepidationis adest a Domino Jova Omnipotente in valle prospectus. Diruitur murus, clamor it ad montem!*

6. Elamita gestat pharetram; cum curribus adsunt homines et equites; murum protectore nudant.

7. Delectissimae tuae valles refertae sunt curribus, equites obsident portas.

8. Retectum est velum Judae, et vos eo tempore respicitis ad arma domus sylvae.

9. Videtis multas esse rupturas urbis Davidicae, aquas piscinae inferioris colligitis.

10. Numeratis domos Hierosolymorum, diruitis eas ad sarcienda moenia.

11. Lacum facitis inter duos muros recipiendis aquis piscinae veteris. Sed non respicitis ad eum, qui illud paravit, neque attenditis ad eum, qui haec inde a tempore longinquo formavit.

12. Vocavit vos Dominus Jova, summus imperator, ad planctum, ad calvitiem, atque ad induendum saccum.

13. Sed en! gaudium et laetitia! Mactantur boves, jugulantur oves, editur, bibitur! Edamus et bibamus, nam cras moriemur!

14. Sed revelavit se in auribus meis Jova, exercituum dominus: profecto non ignoscetur vobis hoc scelus, donec moriamini! Sic fatus est Jova, summus imperator

---

CAR-

CARMEN NONUM DECIMUM.

Cap. XXII. vs. 15. usque ad fin.

ARGUMENTUM.

Fuit Hiskiae praefectus palatio, Sebna nomine, inter malos et impios illius temporis proceres haud dubie primarius. Huic propheta hoc carmine praenunciat, eum cum turba eorum, qui ipsi adhaererent, a praesenti dignitatis statu iri deturbatum et ex terra Cananaea depulsum in oras externas; frustra igitur esse, quod sibi et familiae suae sepulchrum tam splendidum Hierosolymis exstrueret (vs. 15—19.). In ejus locum substitutum iri Eliakimum, qui genti suae magno praesidio sit futurus (vs. 20—24.). Epilogus, quo propheta sententiam in Sebnam confirmat. oraculum hoc concludit (vs. 25.).

Quodsi in quem hoc oraculum directum est Sebna idem fuerit cum eo, qui infra XXXVI, 3. una cum Eliakimo in Assyriorum castra missus dicitur, sed סֹפֵר *scriba* ibi appellatur; hoc oraculum editum esse oportet, antequam Senacheribus Hierosolyma obsideret; nam infra XXXVI, 3. 22. XXXVII, 2. Eliakimum ea dignitate, quam Sebna tum obtinuit, cum hoc effatum editum est, ornatum ad Senacheribum missum legimus. Sed cf. not. ad vs. 15. Hanc particulam vernacule translatam et illu-

stratam ab Eichhornio reperies in *den hebräischen Propheten* T. I. p. 276 seqq.

---

15. Ut praedictioni suae auctoritatem conciliaret vates, mandatum ad se delatum esse ait a Jova, ne proprio affectu ductus illam vulgasse videretur. Sebnam docet propheta fuisse עַל־הַבַּיִת *praefectum palatio*, et hoc nomine eum vocat הַסֹּכֵן, in quo vertendo tamen in diversa abeunt interpretes, quum nec de significatu dictionis עַל־הַבַּיִת inter se consentiant. Veteres interpretes ea *praefectum templo* indicari existimarunt, et finxerunt, Sebnam fuisse Pontificem, ἀρχιερέα, thesauris templi, et aerario sacro praefectum. Ita Hieronymus, Eusebium sequutus, qui in hanc opinionem incidit versione Graeca Alexandrina motus, in qua pro verbis hebraicis לֶךְ־בֹּא אֶל־הַסֹּכֵן ponitur πορεύȣ εἰς τὸ παστοφόριον, sive, ut est apud Procopium, εἰς τὸ παστοφορεῖον, quod Olympiodorus per γαζοφυλάκιον interpretatur, conclave Templi, Hebraice לִשְׁכָּה dictum, de quo vid. not. ad Ezech. XL, 17., cf. 1 Maccab. IV, 38. 57. Cepit interpres Graecus הַבַּיִת elliptice positum pro בֵּית יְהוָה sive בֵּית אֱלֹהִים *domo Dei*, i. e. templo, et hinc אֲשֶׁר עַל־הַבַּיִת (pro אֲשֶׁר מְמֻנֶּה עַל־הַבַּיִת pro *praefecto domui Dei.* Erat quidem inter praefecturas sacerdotales in templo aliquis τῶν θησαυρῶν φύλαξ, *thesaurorum sacrorum custos*, qualem Josephus *Antiqq.* L. XIV. Cap. VII. §. 1. Eleazarem quendam sacerdotem appellat, et fuit etiam recentiore tempore inter sacerdotes aliquis στρατηγὸς τȣ̃ ἱερȣ̃, qualis dicitur Lucae in Actis IV, 1. V, 26., excubiis militum Judaeorum in templo praepositus, Talmudicis איש הר הבית *vir montis Templi* dictus (vid. Tractat. *Middoth.* Cap. I. §. 2., cf. Lightfooti *Horr. Hebrr.* ad Luc XXII, 4.); sed Pontifex nunquam dictus est Judaeis אֲשֶׁר עַל־הַבַּיִת *praefectus domui*,

mui, et si hic designaretur, titulo sibi proprio esset insignitus. Unico loco 2 Chron. XXXI, 13. dicitur נְגִיד בֵּית הָאֱלֹהִים *princeps domus Dei*; sed appellatio est insolentior, et χαρακτηρίζεται per בֵּית הָאֱלֹהִים. Sed ex aliis V. T. locis constat, unum e praecipuis ministris in aulis regum illis temporibus fuisse, qui diceretur עַל־הַבָּיִת *praefectus domui*. Certe Genes. XLI, 40. Josephus a Pharaone constituitur עַל־בֵּיתוֹ *super domum ejus*, et 1 Reg. IV, 6., ubi recensentur ministeria regiae Salomonis, Achisar nominatur עַל־הַבָּיִת *praefectus palatio*; vid. et 1 Reg. XVIII, 3. Tota haec pericopa arguit, munus aulicum fuisse, quo Sebna est functus, praesertim versus 21. 22. 23., ubi Eljakimo, Sebnae substituendo, committenda dicitur *clavis* בֵּית דָּוִד *domus Davidis*, i. e. palatii regii. In altero, quo Sebna hic insignitur, nomine, סֹכֵן, interpretando veteres interpretes fluctuant. Aquila vertit τὸν σκηνοῦντα, quod sequutus Hieronymus reddidit: *ad eum, qui habitat in tabernaculo*, ad quae in Commentario: *praecipitur prophetae, ut ingrediatur ad eum, qui habitat in tabernaculo, quod Hebraice dicitur Sochen. Tabernaculi* nomine, ut ex his quae sequuntur, colligere est, *thalamum* (conclave aliquod) *templi* intelligit, *in quo habitabat praepositus templi*; male ille quidem, quum versus 21. 22. doceat, *domum*, cui Sebna praefectus, non templum fuisse, sed domum *Davidis*, palatium. Proximus illi Symmachus, qui σκηνοποιοῦντα, *tuguria facientem*, vertit obscurum, quo sensu. פַּרְנְסָא Chaldaeus vertit, i. e. *distributorem alimentorum, dispensatorem alimentorum, thesauris praefectum*, a פְּרַנֵּס *alere* ita Chaldaeis dictum. Quod sequuti Aben-Esra et Kimchi exponunt per פקיד על המטמון, vel על האוצר *praefectum thesauro* repetuntque ejus significatum e voce מִסְכְּנוֹת *promtuaria, apothecae*, Exod. I, 11. 2 Chron. XXXII, 28. Hinc et Vitringa *promum condum*

dum vertit. Quae quidem interpretatio reliquis verisimilior; est enim *praefecti domui*, toti familiae praepositi, τοῦ διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον, *tempore suo cuique dimensum suum distribuere*, ut οἰκονόμος Luc. XII, 42. describitur. Bene Saadias ad hebraeum סֹכֵן exprimendum usus est arabico وكيل *procurator, administrator.* J. D. Michaelis in *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* P. V. p. 1756., duo proponit derivatione diversa, re eadem: „סֹכֵן, inquit, si hebraeum verbum significavit, ut Arabicum سكن, *familiaris fuit*, *familiarem regis* intellexerim, i. e. *amicum*, cum quo conversari solet, non tam consiliarium, quam aulicum, sed qui bona suadere aut mala multa potest, populi et pater esse, et hostis Haec significatio verbi si dubia, possis mutatis vocalibus סֻכָּן ad סוּכָּה referre, non jam, *tugurium*, sed ex octava significatione p. 1747. *adytum*, *recessus* intimior regis, *cubiculum*, ut nos discimus. Sic eadem manente sententia erit *cubicularius*, nostri seculi vocabulis, *Cammerherr*, *Chambellan*.“ Doederlein hunc versum sic vertit: *mandavit mihi Jova, ut adirem artificem quendam, qui operas exercebat, pro Sebna etc.* „Vates,“ addit in nota subjecta, „non adit Sebnam, ut vulgo statuitur, sed סֹכֵן, *artificem*, quem in struendo mausoleo Sebnae occupatum videbat. De voce סֹכֵן conf. Eccles. IX, 15. 16. ubi sine dubio hominem laboris studiosum significat.“ Sed eo loco non סֹכֵן, verum מִסְכֵּן exstat, quod *pauperem* significare non est dubium. Praeterea illi interpretationi obstat et hoc, quod in iis, quae proxime sequuntur, non ad artificem, sed ad Sebnam ipsum manifeste oratio convertitur. Quod diversis praepositionibus אֶל et עַל utitur vates in brevi hac sententia, לֶךְ־בֹּא אֶל־הַסֹּכֵן הַזֶּה עַל־שֶׁבְנָא, nulla quaerenda est emphasis, quasi dicere voluerit, sibi mandatum fuisse non solum ut Sebnam adiret, verum etiam, ut vaticinium

ad-

adverſus eum pronunciaret. Sed עַל ſimpliciter pro אֶל ponitur, ut recte obſervat Kimchi, adducto loco 1 Sam. I, 10. יִתְפַּלֵּל עַל־יְהוָה *orabit ad Jovam.* Sunt, qui *Sebnam*, cujus hic mentio fit, eundem exiſtiment virum eſſe, qui in hiſtoria Hiskiae ad *Tarthanem* et *Rabſacen*, et deinceps ad Jeſajam cum *Eliakimo* jam tum palatii praefecto, delegatus fuiſſe dicitur, et appellatur שֶׁבְנָא הַסֹּפֵר, *Sebna Scriba*, infra XXXVI, 3. 22. 2 Reg. XVIII, 18. XIX, 2; verum id rem rite expendenti parum videri queat probabile. Nec enim videtur, ſalva dignitate ſua, ex ſuperiore praefectura in inferiorem detrudi potuiſſe; nec Hiskias rex in cauſſa tam difficili et dubia, maxime in legatione ad Jeſajam, uti voluiſſe opera viri, cujus probitas, religio et in prophetam affectus, ipſi explorata non eſſent. Putem igitur omnino cum Vitringa, hunc alium fuiſſe, a priore diverſum, licet cognominem. Sub finem commatis codd. Kennicott. duo habent וְאָמַרְתָּ אֵלָיו; concinunt Alexandrini, καὶ εἰπὸν αὐτῷ, et reliqui veteres interpretes, praeter Saadiam. Nec tamen neceſſarium eſt, haec verba textui inſerere, quod Lowthus vult, cum horum vocabulorum omiſſione nil frequentius ſit in libris Hebraicis, vid. e. c. Pſ II, 3. ſupra XIV, 8. et vel ipſo hoc cap. XXII, 13.

16. Reprehendit propheta faſtum et ſuperbiam hujus hominis, qui de ſtatus fortunarumque ſuarum ſtabilitate tantam animo conceperat fiduciam, ut ſepulchrum ſplendidum et magnificum ſibi condere ſtatueret. Probabile eſt, Sebnam, cum propheta eum adiret, fuiſſe in ipſo illo loco, ubi ſepulchrum ſibi condere ſtatuerat, idque ſplendidum et magnificum, in vicinia, uti videtur, ſepulchrorum regiorum, quare vates eum his verbis alloquitur: מַה־לְּךָ פֹה וּמִי־לְךָ פֹה, *quid tibi hic? et quis tibi hic?* i. e. quid tibi negotii eſt in

hoc

hoc loco, regiis ſepulchris honeſtato, monumentum condere? aut quem tuorum hic repoſitum demonſtres, ut tibi id juris eſſe evincas? Ita Jarchi ad verba, quae mox ſequuntur, חֹצְבִי מָרוֹם קִבְרוֹ *excidens in alto ſepulchrum ſuum:* שחקב לו קבר בקברי בית דוד ליקבר בין המלכים לכך הוא אומר לו מה ירושה לך בקברות הללו ומי ממשפחתך קבור כאן *qui caedit ſibi ſepulchrum inter ſepulchra domus Davidicae, ut inter reges ſepeliretur; unde ei dicit* vates: *quaenam tibi poſſeſſio eſt in iſtis ſepulchris? et quisnam ex familia tua hic ſepultus eſt?* Tradunt praeterea Hebraei, Sebnam non fuiſſe ortu Hieroſolymitanum, ſed exterum, humili loco natum, cui ſors vivendi faverit in re dignitateque ſua longe ſupra natalium merita amplificanda. Sic Jarchi et Kimchi. Grotius quoque, videri hominem fuiſſe externum, ut Doëg. Unde quod dicitur: *quis tibi hic?* interpretatur: quis tibi hic cognatus eſt? fere ut Aben Esra: quis tibi hic eſt e familia, a quo opem exſpectes? Minime haec ſunt improbabilia; et ſi ſumantur vim addunt verbis prophetae; et poſſet etiam obſcurorum natalium argumentum eſſe, quod Sebna non adjecto patris nomine memoratur, ut Eljakimus infra vs. 20. Arrogantiam igitur Sebnae iſti vates exprobrat his verbis: quid tibi in mentem venit, כִּי־חָצַבְתָּ לְּךָ פֹּה קָבֶר *quod excideris tibi hic ſepulchrum?* Non ſine emphaſi repetit פֹּה *heic*, hoc ipſo in loco, qui tibi minime competit, quippe qui regiis deſtinatus eſt, ſepulchris. Reliqua hujus verſus addita ſunt per parentheſin, continentque non verba prophetae ad Sebnam, ſed enarrantis ſunt, et deſcribentis locum, quo Sebna ſepulchrum ſibi paraverit, ut lectores ſuperiorum verborum vim magis ſentiant. חֹצְבִי מָרוֹם קִבְרוֹ *Excidens* enim erat *in alto ſepulchrum ſuum.* חֹצְבִי *Excidens*, i. e. *excidi ſibi curavit* regale monumentum, pro חֹצֵב. Jod eſt paragogicum ut Geneſ. XLIX, 11. אֹסְרִי pro אֹסֵר *ligans.*

מָרוֹם

מָרוֹם pro בַּמָּרוֹם *in altitudine*, i. e. in alta petra, conf. Hab. II, 9. חֹקְקִי בַסֶּלַע מִשְׁכָּן לוֹ *Designabat in rupe habitationem sibi.* חֹקְקִי *Incidens* designans, ut infra XLIX, 16. Ezech. IV, 1. Ad typum propositum insigni cura efformari sibi curabat sepulchrum in *rupe* quod absque magna opera et sumtu fieri non potuit. מִשְׁכָּן *Habitatio* hic esse *sepulchrum*, et prorsus respondere τῷ קֶבֶר, multis exemplis ex scriptoribus Arabicis probavit A. Schultensius in *Animadverss. Philologg.* ad h. l. Sic e. c. in Historia MSta *Taudadae*, virginis eruditae, quod prius قبر dictum erat mox nomine مسكن insignitur; nam Arabicum سكن tam *habitare*, quam *decumbere in sepulchro*, *sepeliri* denotat. Nec minus voces بيت, ام, منزل, *mansionem* simul et *sepulchrum* denotant; exempla satis multa praebet Schultensius l. c. Similiter apud Latinos *domus* de sepulchro usurpatur. Ut apud Tibullum Eleg. III, 2. *marmorea domus*, et *domus aeterna* in Inscriptionibus. Hebraeorum autem sepulchra, saltem honestiora, quaeque familiis principibus patria erant et gentilitia, speluncae erant amplae, *ex nativa rupe*, arte manuque excavatae, laqueari testudinato, quaedam tam spatiosae, ut columnis suffulcirentur. Multa hujusmodi conditoria etiamnum in Judaea visuntur; duo prae ceteris magnifica, quae regum habentur sepulchra, alterum in ipsis Hierosolymis cellas habens viginti quatuor; alterum bis totidem continens, in urbis pomoerio. Conf. Maundrell *Itiner.* p. 76. Arvieux *Memoires* T. II. passim.

17. Verba מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה גָּבֶר quae proprie sonant: *projicit te projectu viri*, i. e. virili, vehementi, Hieronymus sic interpretatur: *ecce Dominus asportari te faciet sicut asportatur gallus gallinaceus*, docetque in

in Commentario allegorico, quod vocem גֶּבֶר *gallum gallinaceum* verterit, se debere Hebraeo illi, *qui* ipsum *in Veteris Instrumenti lectione erudivit.* Idem interpretamentum legitur etiamnum apud Jarchium, qui verbis hisce adscripsit: כהדין טרנגולא דמטלטל מאתר לאתר *sicut gallus gallinaceus, qui de uno loco in alium transfertur.* Hausit ex allegoricis expositionibus, quarum Hebraeus ille magister Hieronymi non fuit imperitus, estque interpretatio inde profecta, quod vox גֶּבֶר Talmudicis usurpatur significatione *galli gallinacei,* sed cujus nullum in veteri Hebraismo exemplum est. Piscator haec verba una cum iis quae proxime sequuntur, וְעֹטְךָ עָטֹה sic vertit: *ecce Jova contegit te integumento,* integumento *viri, et amicit te splendide.* Sic referenda essent verba ad dignitatem eam quam tunc gestabat Sebna, et plane contrarium ejus significarent, quod vulgo recepta interpretatio exhibet. Retulit Piscator dictionis מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה ad radicem טָלַל, quae significatum *tegendi* obtinet. Sed parum probabile est, in vaticinio, quod in eo versatur, ut Sebnae arrogantiae poenam denunciet, prophetam inducere Jovam tanquam qui Sebnam dignitate praefecturae palatii ornaverit, nec quorsum id commemoraverit apparet, ut taceamus, verba *tegere* quem et *operire* admodum incommode usurpari de *toga honorifica,* qua quis dignitatis causa induitur. Non dubium, voces illas referendas esse ad radicem obsoletam טוּל, quae in formis Hiphil et Hophal significatu *jaciendi, projiciendi, prosternendi* usurpatur, ut hic forma Piel sive Pilel, טִלְטֵל. Interpretationi receptae, *projiciam te projectione viri,* opposuit quidem Bochartus *Hieroz.* P. II. L. I. Cap. XVI. §. XII. T. II. p. 686. edit. Lips., primo quidem, posse nullo lalio exemplo probari, *projectionem viri* esse violentam, nam cum alias legimus *viam viri, tristitiam viri,* et similia, neminem esse, qui de *vehementia* cogitet. Dein-

Deinde vero, obstare rationem grammaticam, quod מַלְטֵלָה in statu absoluto positum cum גָּבֶר commode construi non possit; debere secundum analogiam esse מַלְטֵלַת גָּבֶר. Quae quum ita sint, haec verba sic potius interpretanda censet: *Jova deportabit te deportatione, o vir*, ut גָּבֶר sit casu quinto, pro הַגָּבֶר, vel אַתָּה הַגָּבֶר, i. e. etiamsi vir sis, magna dignitate et potestate spectabilis, Deus te tamen prosternet vel deportabit. Ita jam Syrus: ܗܐ ܡܪܝܐ ܡܛܠܛܠܘ ܡܛܠܛܠ ܠܟ ܓܒܪܐ *en! Dominus projiciendo projicit te, o vir!* Aben-Esra quoque et Kimchi notant, מלת גבר היא קריאה *vocem* גֶּבֶר *esse Vocativum*. Pater Davidis Kimchii, Josephus, qui ex nostra sententia, מַלְטֵלָה גָּבֶר explicuit טלטול גדול וכבד *projectionem magnam et gravem*, ut se expediret difficultate illa Grammatica; vocem גֶּבֶר sumsit pro voce adjectiva significatione *fortis, validi*, et ה finale in voce מַלְטֵלָה pro *paragogico*, non pro *terminatione generis feminini*. Cui sententiae tamen obstat, quod מַלְטֵלָה accentum (Tiphcha) appositum habet syllabae ultimae, quod argumento est, ה esse feminini notam; si paragogicum esset, vox deberet esse *penacuta*. Nihil tamen difficultatis in constitutione verborum מַלְטֵלָה גָּבֶר erit, si locutio statuatur esse elliptica, omisso מַלְטֵלַת, ut sententia integra sit haec: מְטַלְטֶלְךָ מַלְטֵלָה מַלְטֵלַת גָּבֶר *projiciet te projectione, projectione inquam, viri*. Ellipsis haec frequentis est usus, et Kimchi ipse in Grammatica sua expedivit plura loca, in quibus Grammatici observant enallagen status *absoluti* pro *constructo*, ut Buxtorfius jam monuit in *Thesauro Grammatico* L. II. Cap. IV. p. 365., et exemplis ex illo adductis illustravit. Sunt inter ea Ezech. XXII, 18. סִיגִים כֶּסֶף *scoriae argenti*, pro סִיגִים סִיגֵי כֶסֶף; et Prov. XXII, 21. אֲמָרִים אֱמֶת *dicta veritatis*, pro אֲמָרִים אִמְרֵי אֱמֶת. Propheta autem ellipticum hunc loquendi modum emphaseos causa elegit

cujus aliud etiam argumentum eſt in formis geminatis מְטַלְטֵל et טַלְטֵלָה. Dicit igitur propheta, Deum proſtraturum eſſe hominem illum ſuperbum *projectu virili*, i. e. valido, vehementi, cui non poſſet reſiſtere. Cui interpretationi non obſtat, quod Bochartus l. c. obvertit, deſiderari exemplum loquutionis טַלְטֵלָה גֶּבֶר. Neque omnium loquutionum exempla dari poſſunt. Sufficit omnino, interpretationem φράσεως fundatam eſſe in genuina ſignificatione vocum, ex quibus conſtructa eſt, quod hic obtinet. Vox גֶּבֶר in emphaſi ſumta notat *virum validum, robuſtum*, ut Job. XXXVIII, 3. אֱזָר־נָא כְגֶבֶר *accinge, age, ut vir, lumbos tuos.* Apud Latinos haec emphaſis nominis *vir* recepti eſt uſus in phraſibus: *ſi vir es; praeſta te virum.* Verba hujus verſus poſtrema, וְעֹטְךָ עָטֹה, verbo עָטָה uſitato ſuo ſignificatu ſumto, proprie ſonant: *operit te operiendo.* Quod tamen quid ſibi velit quum non clare pateat, interpretes in diverſas ſententias distraxit. Hieronymus: *et quaſi amictum ſic ſublevabit te.* Ad quae in Commentario: „quomodo ſinguli hominum levant in ſcapula pallium ſuum, ſic tua facilis erit in captivitatem translatio." Sed *ſublevandi* notio verbo עָטָה falſe tribuitur. Chaldaeus: וְתַחְפִּנָּךְ בַּהֲתָא *et obteget confuſione*, ſ. pudore. Petiiſſe hanc interpretationem videtur e Pſ. CIX, 29. *Veſtiantur calumniatores mei ignominia*, וְיַעֲטוּ כַמְעִיל בָּשְׁתָּם *et operiantur tanquam pallio pudore ſuo.* Cf. Pſ. XXXV, 26. Ad quam interpretationem proxime accedit Vitringa, qui ſenſum horum verborum ita exponit: cum tu, Sebna, hoc tempore ſumma claritate floreas, et cum maxime nitaris ſtructura ſplendidi monumenti memoriam tui nominis transferre ad poſteros, efficiet Dominus, ut nomen tuum obſcuretur et vileſcat, et probro ac ignominia obtegatur. Similiter Syrus: ܡܛܥܝܐ ܢܛܥܐ ܠܟ *oblivifcendo obliviſcetur tui;*

tui; nisi interpres scripserit ܡܥܛܐܘ ܢܥܛܐ ܠܟ *delendo delebit te* [s. potius *obtegendo obteget te*, nam utitur eo verbo Syrus interpres Jac. V, 20. pro Graeco *καλύψει*, ab operiendo, ut amplius non appareat, ducta *delendi* notio], uti suspicatur J. D. Michaelis in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 1883., qui tamen ipse, uti Storrius in *Observatt. ad Anal. et Syntax. Hebr.* p. 317., collato Arabico عطا *prehendit* vertit: *prehendit te prehendendo*, i. e. valide, quod aptissimum sit ad imaginem *pilae* projectae, vs. sequ. Fatetur tamen Michaelis, posse hic et *tegendi*, *operiendi* significationem locum habere, qua adscita J. H. Michaelis vertit: *operiet te*, i. e. faciet ut nomen tuum sit ignotum. Sane nullo facile exemplo probari poterit, hebraeum עָטָה significatum arabici عطا obtinere. Nam 1 Sam. XV, 19. XXV, 14. quae loca pro *prehendendi* notione adduci solent, וַתַּעַט et וַיָּעַט sunt referenda ad עִיט s. עוּט, quod ab עַיִט *volucris rapax* notat *involare*, *irruere* in aliquid, unde illis locis cum אֶל et בְּ construuntur. Quem ipsum significatum et huic loco accommodat Jarchi, qui verbis וְעֹטְךָ עָטֹה adscripsit: כמו ויעט בהם לשון עיט יפריח כעוף בגלות, i. e. עָטָה *hic capiendum est ut 1 Sam. XXV*, 14. וַיָּעַט בָּהֶם *involavit in eos*, *ab* עַיִט volucris, *ut sensus sit: avolare te faciet in exilium.* Quae tamen interpretatio vel ideo admitti nequit, quod verba hebraica formae sunt *Kal* adeoque significationis *intransitivae.* Simplicissimum est vertere: *operiet te operiendo*, i. e. plane ignobilem te reddet, ut Vitringa exposuit. Ceterum hic illa linguae Hebraicae proprietas locum habet, qua pro adverbio *intendendi* verbo finito seu Participio ejusdem verbi infinitivus *conjugatus* ita additur, ut vim gerundii in *do* obtineat, v. c. Esaj. LXVI, 10. *laetamini cum ea laetando*, מָשׂוֹשׂ, i. e. vehementer gaudete; Jerem. XLVI, 5. מָנוֹס נָסוּ *fugiendo*

fugiunt, i. e. concitate fugiunt. Et quamquam hujusmodi dictionis vis uſu ſaepe ita minuitur, ut infinitivus adjunctus nihil ad verbi poteſtatem addat; noſtro tamen loco infinitivum non omni vi deſtitutum eſſe et antecedentia, vs. 17., et conſequentia, vs. 18., quae certe emphatica ſunt, docent.

18. צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנֵפָה כַּדּוּר *Convolvendo convolvet te convolutione inſtar pilae.* Male interpretes nonnulli verbum צָנַף vertunt *volutare*, cum tamen nihil ſignificet praeter *obvolvere*, ut patet ex Levit. XVI, 4. et derivatis צָנִיף et מִצְנֶפֶת, *cidaris*, tegumentum capitis per plures gyros ei circumvolutum, a *circumvolvendo* dictum. Itaque potius vertendum: *convolvendo convolvet te convolutione* (conjungitur hic infinitivus generis *maſculini* et *feminini*) *tanquam pilam*, h. e. in figuram quaſi globatam te colliget, quo facilius te loco deturbare ac per regiones dispergere poſſit. דּוּר, coll. Arab. دور, *circumegit*, *in gyrum egit*, *in orbem egit*, *pilam* ſignificat a *rotunditate*, vel quod *circumagatur*, ut גַּלְגַּל a גָּלַל, conf. A. Schultensium in *Animadverſſ. Phil.* ad h. l. Jova ſaepe dicitur *impios* habere tanquam *pilas*, veluti Pſ. LXXXIII, 14. Quod autem ſequitur, אֶל־אֶרֶץ רַחֲבַת יָדָיִם *ad terram latam ſpatii*, i. e. ſpatioſam (cf. phraſin Geneſ. XXXIV, 21. Pſ. CIV, 25.), ita eſt intelligendum: ut *pila*, in aequum et latum campum a valida manu projecta longe excurrit, dum impetu lata, nullum offendit repagulum; ſic projectum a manu Jovae Sebnam in longe diſſitas delapſurum oras. Atque ut omnem in patriam redeundi ſpem ei praecidat, addit, in exteris terris illam occubiturum (שָׁמָּה תָמוּת *ibi morieris*), atque adeo nullum unquam uſum percepturum ex ſepulchro ſplendido, quod memoriae ſuae Hieroſolymis exſtruebat. Quae ſequuntur, וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת כְּבוֹדֶךָ קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ plures ſic interpretantur: *Et ibi currus glo-*

gloriae tuae, ſplendida, magnifica, quibus ſuperbiebas, erunt *ignominia domus domini tui*, i. e. currus, quibus tanto cúm faſtu Hieroſolymis vehebaris, dedecori erunt familiae regiae, quae tam malum virum ſic ornaverat, poſtquam juſtas poenas dederat. Chaldaeus: ולתמן רתיכי יקרך יהוון בקלן על דלא נטרתא יקר בית רבונך *et ibi quadrigae gloriae tuae convertentur in ignominiam propterea quod non conſervaſti gloriam domus domini tui.* Sed quum accentus distinctivus major Sakeph-katon voci כְּבוֹדֶךָ impoſitus, verba קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ ab iis, quae praecedunt, dirimat; equidem iis accedo interpretibus, qui verba tria poſteriora pro Vocativo capiunt, hoc modo: *et ibi carpenta gloriae tuae erunt, o probrum domus domini tui*, i. e. o tu, qui aulae regis pii dedecori es, ſplendido tuo curru extorris et ignobilis in peregrina veheris. Hieronymus haec verba quidem ita vertit, quaſi poſtrema verba pro Vocativo ceperit: *et ibi erunt currus gloriae tuae, ignominia domus domini tui*; ſed in Commentario iis haec adſcripſit: „Sicut enim pila ſi mittatur in proclive, ſtare non poteſt, ſed veloci curſu volvitur; ita et tu ad terram latiſſimam deduceris, quam aut Aegyptum, aut Babyloniae campos intelligamus, ibique morieris, et ibi erunt currus gloriae tuae, omnes potentiae et opes, quibus nunc fultus incedis: ibi ſenties ignominiam domus Domini tui, quia propter opera mala et violatum templum Dei tui iſta patieris.“ Quum Sebnam Pontificis munere functum exiſtimaret Hieronymus (vid. ſupra ad vs. 15.); in promtu eſt, cur *domo domini ſui* templum intellexerit.

19. Quae hoc verſu continentur partem faciunt poenae ſuperiore verſu deſcriptae, et ad eam diſtinctius explicandam pertinent. Quum enim intelligi non poſſet, quo modo Praefectus Praetorio Regio ejiciendus eſſet in oras exteras ſalva dignitate, quam illo adhuc tempore

in domo regia sustinebat; docet propheta, futurum esse, ut de statu et dignitate sua detruderetur, et remotus ab officio incideret in eam calamitatem, quam ei praenunciaverat. Etiamsi autem hoc vere *antecedens* esset prioris ut *consequentis;* vates tamen id posteriore loco memorat, ut orationem de imminutione Sebnae aptius cum sequente pericopa, quae exaltationem Eljakimi describit, conjungeretur. וַהֲדַפְתִּיךָ מִמַּצָּבֶךָ וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֶרְסֶךָ *Et propulsabo te de statione tua evertet te.* Nomen מַעֲמָד Hieronymus vertit *ministerium*, ut 1 Reg. X, 5. de Salomonis ministris dicitur. Sed hoc in loco plane ut מצב conditionem stabilem, *statum firmum*, in quo quis subsistit et confirmatus ita videtur, ut non facile lapsurus videatur, designat. Ceterum quum hucusque Deum ipsum loquentem induxisset vates, in fine versus mutat personam, et de Deo loquitur in persona tertia. Qua personarum mutatione nil familiarius est prophetis. Sic infra XXXIV, 16. *Os meum praecepit, et spiritus ejus* (וְרוּחוֹ) *ipse congregabit.* Non erat igitur, cur Lowthus pro יֶהֶרְסֶךָ primam personam אֶהֶרָסְךָ reponendam censeret, ad Syrum atque Vulgatum provocans, qui ambo primam personam posuerunt. Quod tamen minime arguit, illos in textu hebraeo ita legisse; solent enim hi interpretes, non minus quam nostri, permutationes illas sibi insolitas vitare. Sic Alexandrino verbum utrumque persona secunda passiva reddere placuit. Praeterea in verbis מִמַּעֲמָדְךָ יֶהֶרְסֶךָ constructio est quae dicitur praegnans: *de statione tua* dejectum *evertet te* ac perdet.

20. In Sebnae locum *Eljakimum*, Hilkiae filium, successurum praedicit vates. De illo nil habemus certi, praeter id, quod ex hoc loco colligitur, et ex historia temporis Hiskiae, sive expeditionis Assyriacae, Sanheribo duce, quae in hoc ipso libro C. XXXVI. percensetur, ubi

ubi ipse jam tum cum Assyrius Hierosolymam tentaret, positus in gradu Praefecturae Palatii, tanquam primariae dignitatis vir, delegatus dicitur (vs. 11.) fuisse ab Hiskia, una cum Sebna, scriba, et Joaho, a commentariis regiis, ad colloquium cum Rabsace aliisque Assyrii legatis instituendum super iniquis Assyrii postulatis; et rursus circa idem tempus ad Jesajam missus narratur, XXXVII, 2. Virum probum notaeque et expertae fidei illum fuisse, patet et inde, quod hic עֶבֶד יְהוָה, *servus Jovae*, studiosus et obsequiosus Dei cultor vocatur, et versu proximo patris instar Hierosolymitanis futurus dicitur. Pro וְקָרָאתִי *vocabo* Chaldaeus אֲרַבֵּי *magnificabo* vertit, quemadmodum Onkelos, observante Kimchio, quod legitur Exod. XXXI, 2. *Ecce vocavi de nomine Bezalelem* vertit רַבֵּיתִי בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל *amplificavi*, extuli, *de nomine Bezalelem*, et Num. I, 16. קְרִיאֵי הָעֵדָה *vocati coetus* sunt *eximii illius*. *Vocari* ex usu linguae dicuntur, qui ex inferiore gradu in superiorem vocantur, et ad splendidiorem dignitatem evehuntur.

21. וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ וְאַבְנֵטְךָ אֲחַזְּקֶנּוּ *Et induam eum tunica tua, et balteo tuo firmabo eum.* Haec verba eo haud dubie spectant, quod summae dignitati praefecti praetorio propriae et privae vestes singularis ornatus fuerunt, pro more veterum, et Orientalium hodiernorum, vid. Paulsen *von der Regierung der Morgenländer*, p. 450. seqq. Casaubonus ad Locum Athenaei Lib. I. Cap. XXIII, in quo Persarum rex Themistocli inter alia dona dedisse fertur στολὴν γάμβριον, haec adscripsit: *lege et moribus distincta erant apud Persas vestimenta: alia fuit regi propria vestis, alia regis cognatis conveniens, alia ejus generis et affinibus, alia amicis et proceribus. Is mos est in aulam Imperatorum Orientis postea translatus — — — ut apud Latinos Ornamenta consularia, praetoria etc.* Ejusmodi

modi vestis, qua quis honoris causa a rege ornatur, Arabibus dicitur خلعة, praesertim *chlamys*, qua imperatores, Chalifae dicti, inaugurabantur, unde id ipsum nomen de investitura principis usurpatur, veluti in *Vita Timuri* T. I. p. 136. ed. Manger. In *balteis* (אַבְנֵט) praecipuum decus fuisse constat, quos Orientis populi etiamnum auratos et saepe etiam gemmatos, inter praecipua habent vestimentorum suorum ornamenta. Dicit igitur vates, Deum vestiturum Eljakimum dignitate Sebnae, eumque in ea *confortaturum* (quomodo potestatem verbi אֲחַזְּקֶנּוּ recte expressit Hieronymus), quod propheta hic ornate ait, Deum lumbos Eljakimi *cingulo* Sebnae *confirmaturum*, fulturum. Quod additur, וּמֶמְשַׁלְתְּךָ אֶתֵּן בְּיָדוֹ *et dominationem tuam tradam in manum ejus*, ostendit amplissimam dignitatem praefecturae palatii, quae procul dubio conjuncta fuit cum aliqua potestate aut magistratu civili, et verba quae subjunguntur, וְהָיָה לְאָב לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַםִ וּלְבֵית יְהוּדָה *eritque in patrem incolis Hierosolymae et domui Judae*, docent, magnum emolumentum percepturos esse cives e praefectura Eljakimi. Ceterum vix monitu opus, יושב collective esse sumendum. Quatuor codd. Kennicottiani, duoque Rossiani לְיוֹשְׁבֵי, in Plurali, habent. Inde vero quod Alexandrinus cum ceteris interpretibus veteribus in plurali vertit, nil certi potest colligi.

22. וְנָתַתִּי מַפְתֵּחַ בֵּית דָּוִד עַל שִׁכְמוֹ *Et imponam clavem domus Davidis humero ejus.* *Clavis* signum est curae et administrationis, nec non potestatis in ordinado gubernandoque statu totius familiae. Poterat quoque esse symbolum *praefecturae palatii*, et fortasse palatii praefecti vel *clavem* gestarunt, vel acceperunt solenni aliquo ritu, ubi muneri suo inaugurabantur. Certe non abludit a moribus gentium etiam antiquarum;

et

et praefectos praetorio apud celebriores populos insignes fuisse quibusdam exterioribus sive symbolis sive ornamentis dignitatis, res nota est. Ne vero quisquam offendatur in eo, quod Noster *clavem humeris* Eljakimi imponendam dicit, observandum est, veterum claves ita fuisse formatas, ut *epomidi* adjunctae, sive per balteum ornatioris artificii ab humeris penderent, fere ad eundem modum, ut gladii apud veteres. Est apud Callimachum (Hymno in Cererem vs. 45.) locus, ex quo patet, sacerdotes Cereris hoc ornatu insignes fuisse, ubi ipse de Cerere, sacerdotis sui ordinis habitum mentita, ait: κατωμαδίαν δ' ἔχε κλεῖδα· *clavem autem habuit ab humeris pendentem;* ad quem locum de sacerdotibus Aedituis κληδούχοις Spanhemius plura congessit. Cf. Jo. Meursii *Miscellanea Laconica* L. II. Cap. 17. Casp. Sagittarii libr. *de januis Veter.* c. 15. et Dan. Huetii *Pensées diverses* p. 233. וּפָתַח וְאֵין סֹגֵר וְסָגַר וְאֵין פֹּתֵחַ *Et aperiet et nemo claudet, et claudet, et nemo aperiet*, loquutio adagialis, qua significatur, administrationem et gubernationem rerum palatii regii ita committendam esse Eljakimo, ut inferiores ministros omnes sibi habiturus sit obnoxios et audientes dicto, statumque suum omnem ab ipso censerent dependere. Similiter apud Romanos *Praefecti palatio*, et apud Francos *Majores Domus* omnem fere rerum gerendarum curam in se susceperunt, et pro arbitrio omnia dispensarunt. Loquutio hic usurpata desumta est a vulgatis aedium minorum oeconomis, qui cellas et promtuaria recludunt et reclusa aperiunt ad dispensanda famulitio toti ad victum et curam corporis necessaria, cum qua cura conjuncta erat potestas in familiam, sua cuique munia, officia, statumque ordinandi, operas cujusque inspiciendi, dirigendi, et in eos, qui officio desunt, modica coërcitione animadvertendi. E nostro loco phrasis petita est Apocal. III, 7.

23. וּתְקַעְתִּיו יָתֵד בְּמָקוֹם נֶאֱמָן *Et figam eum clavum in loco firmo.* Quum *clavorum* sive *paxillorum* geminus sit usus, vel, ut supellectilia, quae ad ornatum aut usum domus pertinent, ab iis suspendantur, vel ut tabulis, asseribus, trabibus compingendis inserviant; uterque metaphorice transfertur ad principes, et primariae dignitatis viros, qui certo loco positi alios inferiores sustinent, aut rempublicam sua prudentia muniunt firmantque. Posteriore sensu sumitur apud Zachariam X, 4., qui praedicit, futurum esse, ut e populo Judaico sumatur *angulus*, יָתֵד *clavus*, *arcus belli*, i. e. duces omnes civiles et militares. Prioris usus est Esr. IX, 8., ubi inter beneficia plura Deo praestita recensetur et hoc, quod Judaeis dederit יָתֵד בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ *clavum* s. paxillum *in loco suo sancto*, i. e. republica tandem rite constituta statum ejus firmarit. Sensus itaque nostri loci est hic, Jovam confirmaturum et stabiliturum esse Eljakimum in statu suo, haud aliter ac clavus in pariete non doloso fixus, certus immotusque persistit, quique praeterea aptus est ad sustinenda suppellectilia, quae ad usum et ornatum domus ab eo suspenduntur. Quod in iis quae sequuntur vs. 25. scite declarat, docetque, facturum esse plurimum ad firmitatem status Eljakimi, quod *tota domus paterna* per ipsum promoveretur ad dignitates praecipuas reipublicae et palatii, quos ut ipse sustineret tanquam clavus, supellectilia ab ipso suspensa ferens, sic ipsi vicissim statum Eljakimi plurimum firmarent et sustinerent. Huc pertinet, quod propheta hic addit, וְהָיָה לְכִסֵּא כָבוֹד לְבֵית אָבִיו *eum fore in sedem gloriae domui patris sui*, quorum verborum sensus vix alius esse potest nisi hic, omnes consanguineos, et affines Eljakimi ejus auctoritate et favore apud regem consequuturos esse splendida munia praecipuarum dignitatum reipublicae, urbis et aulae, easque dignitates secure et tranquille possessuros esse. Vox כִּסֵּא hic usurpatur

patur cum respectu ad *senatus civiles* aut *forenses*, qui in honoratioribus sedibus officio fungebantur., ut Ps. CXXII, 5. in encomio urbis Hierosolymitanae: *ibi locata sunt* כִּסְאוֹת *solia judicii, solia domus Davidis.* Inde *sedes* judicis injusti Amoso VI, 3. שֶׁבֶת חָמָס *sedes in qua vis exercetur.* Minime igitur vox כִּסֵּא arguit, Eljakimum e prole regia fuisse, ac proinde, quum summo honore frueretur in aula Hiskiae, quodammodo in majorum solio sedisse. uti Clericus opinatur.

24. וְתָלוּ עָלָיו כֹּל־כְּבוֹד בֵּית־אָבִיו *Et suspendent ab eo omnem gloriam domus patris ejus*, qua non est *domus Judae*, ut nonnulli volunt, intelligenda, sed domus Eljakimi paterna, seu ejus familia. Bene Chaldaeus: וְיִסְתַּמְכוּן עֲלוֹהִי כֹּל יַקִּירֵי בֵּית אֲבוּהִי *et innitentur super eum omnes nobiles domus patris ejus.* Sensus prophetae est, omnes, qui ex domo patris ejus promoverentur ad dignitates ipsi acceptum laturos esse hunc honorem. Addit: הַצֶּאֱצָאִים וְהַצְּפִעוֹת, quae verba Chaldaeus vertit בְּנַיָּא וּבְנֵי בְנַיָּא *filios et nepotes.* Aben-Esra et Kimchi intelligunt הַבָּנִים וְהַבָּנוֹת *filios et filias.* Prius ferri potest; posterius non est probabile, quia filiarum non est promoveri ad dignitates et honores. צֶאֱצָאִים non dubium est poni pro eo quod plene est infra XLVIII, 19. צֶאֱצָאֵי מֵעִים, propr. *egressiones viscerum*, vel 2 Chron. XXXII, 21. יְצִיאֵי מֵעִים *egressi viscerum* et phrasis יָצָא מִמְּעֵי פְלוֹנִי, Genes. XV, 4. 2 Sam. XVI, 11., *egressus est e visceribus alicujus*, idem valet quod alias est יָצָא מֵחֲלָצֵי פְלוֹנִי, vel יָצָא מִיֶּרֶךְ e *lumbis alicujus egressus est.* Cf. Ebr. VII, 5. ἐξεληλυθότας ἐκ τῆς ὀσφύος Ἀβραάμ, et vs. 10. adhuc in lumbis patris ejus, i. e. nondum natus erat. Vocis צְפִיעָה, quum alias non occurrat, significatio definienda est ex affini צְפִיעִים, quod apud Ezechielem IV, 15. notat *excrementa* (cf. Schultensium ad Proverb. XXIII, 32. p. 305.): sed hoc

ostro

nostro loco contextus docet, vocem esse sumendam signi ficatione *prolis, posteritatis, quasi e stirpe sua protru sae.* Non improbabilis est Vitringae sententia, inesse huic voci notionem simul ignobilioris et vilioris, ita u illa designentur *consanguinei* et *affines* Eljakimi *tenuio ris conditionis*, sed nunc per consanguineum, maxima dignitate et auctoritate ornatum, evehendos et honoran dos. Ceterum vates ipse se interpretatur, dum addit כֹּל כְּלֵי הַקָּטָן מִכְּלֵי הָאַגָּנוֹת וְעַד כָּל־כְּלֵי הַנְּבָלִים *omn vas parvum, a vasis craterum usque ad vasa lagena rum*, h. e. tenuiores fortunae homines et obscuri ad au lae et reipublicae ornamentum per affinem admovebun tur. כְּלֵי הַקָּטָן *Vasa parvi* Kimchi interpretatur כלי החשמיש הקטן *vasa usus minoris*, s. vilioris. Chal daeus vertit: מִרַבְרְבַיָּא וְעַד זְעֵירַיָּא *a magnis usque ad parvos*, quae autem sequuntur, וּכְלֵי הָאַגָּנוֹת וְעַד כֹּל כְּלֵי הַנְּבָלִים ita exposuit: וּכַהֲנַיָּא לְבֵשֵׁי אֵפוֹדָא וְעַד בְּנֵי לֵוִי אָחֲדֵי נִבְלַיָּא *a sacerdotibus indutis Ephodo usqu ad filios Levi tenentes nablia.* Quam interpretationem Jarchi his verbis illustrat: היה אגנות לשון כלי שרת ומשרתין בהם הכהנים בבית המקדש הכבלים שאומרים בני לוי בהן השיר *Vox* אַגָּנוֹת *significat instrumenta mini sterii, quibus utebantur sacerdotes in templo* [inte quae erant crateres s. pelves, quibus sanguis victima rum excipiebatur, Exod. XXIV, 6.]; נְבָלִים *vero in strumenta sunt musica, quibus Levitae ad cantum ute bantur.* Similiter Hieronymus: *a vasis craterum usque ad omne vas musicorum.* Ad quae in Commentario „Quomodo paxillus si figatur in pariete Templi, et in loco firmissimo collocetur, omnia vasa sacerdotum et Levitarum, tam quae in sacrificiis necessaria sunt, quam omnis generis musicorum suspenduntur in eo; sic omnis populus ex Eljacim servi mei potestate pendebit.“ Saa dias hunc locum sic est interpretatus: إلي حلي الآنية ذوي

ذوي الاجانين وحلي اللّيوانيّة ذوي تسبيح *usque ad ornatum sacerdotum, qui crateres tractant, et ad ornatum Levitarum, qui in laudibus Dei versantur.* Quibus interpretibus omnibus inhaesit opinio de Pontificatu Eljakimi (quam recte vidimus supra ad vs. 15.); et quum נְבָלִים et *lagenas* notet, et instrumenti cujusdam musici nomen sit; heic posterius elegerunt; ac sane 1 Chron. XVI, 5. inter musica instrumenta memorantur כְּלֵי נְבָלִים, et XV, 16. כְּלֵי־שִׁיר נְבָלִים וְכִנֹּרוֹת *cum instrumentis musicis, nabliis et citharis.* Cf. et Ps. LXXI, 22. כְּלִי נֶבֶל *instrumentum nablii.* Syrus et אַגָּנוֹת pro *instrumento musico* habuit, vertit enim: ܡܢ ܡܐܢܐ ܕܙܡܪܐ ܘܥܕܡܐ ܠܡܐܢܐ ܕܟܢܪܐ *ab instrumento psalterii usque ad instrumentum citharae.* Sed אַגָּן duobus reliquis quibus in V. T. legitur locis, Exod. XXIV, 6. Cantic. VII, 3. manifeste *craterem* notat, ut Arabicum إجّانة *lagena, phiala, crater, hydria,* ab أجن *lavare, eluere,* et Syris ܐܓܢܐ est *hydria,* et pro hac ipsa voce Graeca ponitur Joh. II, 6. 7. Tali jam vasi quum hic נְבָלִים jungantur, multo verisimilius est *lagenas,* s. *urceos,* ut infra XXX, 14. Thren. IV, 2., quam musica instrumenta intelligi. Quare nos Kimchio adstipulamur, qui eo quod utriusque generis vasa hic conjunctim memorantur, significari observat כלים שונים לתשמישים משונים *vasa varia ad varios usus.*

25. Hic versus epilogum continet, quo propheta confirmat sententiam in Sebnam pronunciatam, illustrans contrarium e contrario. Nam quum Eljakimi sors futura sit, ut in loco stabili fixus diu persistat, geratque decus et honorem omnem summae dignitatis; huic contrariam experturus sit Sebna, omni praerogativa dignitatis suae spoliandus et gravi casurus lapsu cum omnibus,

bus, qui favore ejus atque auctoritate hactenus nixi et ad dignitates aulae et reipublicae admoti fuerant. תָּמוּשׁ הַיָּתֵד הַתְּקוּעָה בְּמָקוֹם נֶאֱמָן *Recedet*, loco movebitur, *clavus ille fixus in loco fido.* Quae verba de Eljacimo intellexisse videtur Chaldaeus; ita enim illa interpretatus est: יַעְדֵי אֲמַרְכָּל מְהֵימַן דִּי מְשַׁמֵּישׁ בַּאֲתַר קַיָּם *auferetur praefectus fidelis qui ministrat in loco firmo.* Et Hieronymus haec scribit: „Quod autem ait: *in die illa auferetur paxillus, qui fixus fuerat in loco fideli,* et quae sequuntur, multi ad Sobnam referunt, quod Eljacim infixo paxillo, prior paxillus, qui infixus fuerat, corruat. Sed quia sequitur: *et peribit quod pependerat in eo,* quod dejecto Sobna nequaquam factum est, intelligimus hoc dici, quod deposito Sobna Pontificatum acceperit Eljacim, cujus sacerdotii dignitatem subvertit extrema captivitas." Cui sententiae totius hujus prophetiae argumentum et scopus adversatur. Recte Jarchi verbis תָּמוּשׁ הַיָּתֵד adscripsit: גדולתו של שבנא *magnitudo* s. dignitas *Sebnae* scil. recedet. Et Kimchi: זה משל על שבנא שהיה סבור שיהיה קים בכבודו עד יום מותו כמו שאמר חוצבי מרום קברו *Hoc figurate dicitur de Sebna, qui putabat, se in dignitate sua permansurum esse usque ad diem mortis suae, quemadmodum supra* [vs. 16.] *ait: qui exscidit in alto sepulchrum suum.* Clavus, inquit propheta ad Sebnam rediens, qui hactenus visus fuerat optime firmatus, luxabitur et de loco movebitur. Addit: וְנִגְדְּעָה וְנָפְלָה וְנִכְרַת הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר־עָלֶיהָ *et exscindetur et cadet et abscindetur onus quod super eo*, quae Jarchi sic exposuit: בני משפחתו וסיעתו הנסמכין עליו והתולים בו כלי תפארת ולפי שדימהו ליתד דימה המתפארים בו תשענים עליו למשא שמשעינים על היתד i. e. (exscindentur), *qui sunt ejus familiae, ejusque sequaces, qui ei innituntur, et qui in eo suspendunt vasa gloriae suae; nam quoniam comparavit illum paxillo, ideo eos, qui illo*

glo-

gloriantur eique innituntur, assimilat oneri, quod paxillo incumbit. Kimchi: כמו היתד הנופלת ונשברת שיפלו עמה הכלים התלוים בה וישברו כשבר נבל יוצרים כן יפול שבנא ממרום גדולת תפארתו ועמו אבדו הנלוים אליו וכל הבוטחים בו *Sicut paxillo elapso et fracto cum eo cadunt vasa in eo appensa, et franguntur ut vasa testacea, sic cadet Sebna de altitudine magnitudinis et dignitatis suae; et cum eo pessum ibunt qui se ipsi adhaeserant, et in eo fiduciam posuerant.*

CAP. XXII. 15. *Ita dixit mihi Jova, agminum Deus; ito, adi hunc dispensatorem, Sebnam, praefectum palatio.*

16. *Quid tibi hic? aut quis tibi hic? quod sepulchrum tibi hic struas? (Nam alto sepulchrum sibi excidebat, et in rupe excavabat sibi habitationem).*

17. *En vero Jova magna vi te projiciet, prorsus te cooperiet.*

18. *Convolutum instar pilae gyrabit te in regionem spatiosam: ibi morieris, et ibi erunt currus tui superbi. O probrum domus domini tui!*

19. *Propulsabo te de sede tua, et de statione tua dejectum evertet te.*

20. *Illo vero tempore vocabo servum meum Eliakimum, filium Hiskiae:*

21. *Eumque induam tunica tua, et balteo tuo cingam, et provinciam tuam ei tradam: is patris instar erit Hierosolymis et domui Judae.*

22. *Imponam humero ejus clavem domus Davidis, adeo ut ipse aperturus sit et nemo clausurus; ipse clausurus, et nemo aperturus.*

23. *Pan-*

23. Pangam illum ut clavum in loco solido, eritque in solium gloriosum domui patris sui.

24. Pendebuntque ab ipso omnis gloria domus patris ejus; germina et propagines ignobiliores, omnia vasa parva a suppellectili craterum usque ad omnem suppellectilem uterum.

25. Illo die, inquit Jova, agminum Deus, loco suo movebitur clavus ille fixus in loco fido, et excidetur, cadetque et rescindetur sarcina, ei appensa. Sic fatus est Jova!

CARMEN VICESIMUM.

Cap. XXIII

ARGUMENTUM.

Describit vates in hoc carmine atque ad vivum depingit ingentem quae Tyro accidit calamitatem, figurate magis, quam proprie, oratione concinnata ex variis Apostrophis, partim ad ipsos Tyrios directis, partim ad gentes, cum illis commercia exercentes, quae Tyriorum cladem tum mirantur, tum deflent. Hoc ita exequitur vates, ut Tyriorum calamitatem comparet cum divitiis et rebus secundis, quibus olim fruebantur; tum enim florentissimus reipublicae status oculos omnium gentium illius temporis ad se trahebat (vs. 1—11.). Hinc sistit illos, quibus Jova ad Tyrios puniendos utitur, Chaldaeos, qui, cum olim populus ignobilis et nullo imperio fuissent, ita ut Tyriis vix nomine noti fuerint, nunc ipsorum rempublicam exitio tradunt (vs. 13.). Sed mitigat noster, fere pro more vatum Hebraeorum, tristes hasce imagines prospectu temporis futuri laetioris, dum promittit, post septuaginta annorum spatium rempublicam in pristinum statum florentem restauratum iri, et tunc Tyrios quoque Jovam pro summo et potentissimo numine agnituros et culturos (vs. 18. usque ad fin.).

Scenam vaticinii fixam esse in illo ipso tempore, quo Chaldaei sub Nebucadnezare Tyrum expugnarunt, quisque qui in carmen inspexerit, facile observabit. Videt vates urbem illam superbam et lascivam, per plures annos arcta obsidione pressam a Chaldaeis, et tandem ab iisdem expugnatam; sed ob longiorem obsidionem maxima parte civium orbatam et opibus destitutam. Ut autem strepera et velox fama est; sic casus hujus novitas et magnitudo facit, ut terra marique fama captae Tyri velocissime diffundatur per omnes illas regiones orbis terrarum, quae cum Tyriis antea colerent commercium, et praesertim per colonias, quae hanc urbem venerarentur ut matrem suam. Quod dum prophetae obversatur, vertit ad hasce urbes et colonias, aeque ac ad ipsam Tyrum, orationem easque veluti praesens exhortatur ad planctum et ejulatum.

Patet autem ex his omnibus, carmen nostrum a vate quodam Jesaja multo seriore, Jeremiae, coaevo, esse concinnatum. Vidit hoc jam Eichhorn *Einleit. in das alte Testam.* P. III. pag. 72. 83. edit. tert. et probavit hanc sententiam argumentis internis. Occurrunt enim in hoc carmine tales dictiones, quae nonnisi in vatibus serioribus inveniuntur, veluti שִׁיחֹר de Nilo fluvio usurpatum, invenitur tantummodo in libris recentioribus, vid. Jerem. II, 18. 1 Chron. XIII, 5. Porro tempus definiendi modus uterque, per מֶלֶךְ אֶחָד, vs. 15. et *septuaginta annos*, aetatem seriorem arguit: prior enim praeter hunc locum occurrit tantum Dan. VIII, 21. coll. VII, 4.; alter Jeremiae est privus et proprius, ut taceam scriptionem Chaldaicam in לְשַׁמִּיד et מָעֻזְנֶיהָ, vs. 11. Grotius quidem quae hoc Capite leguntur Tyro vult accidisse Jesajae aevo, cum Salmanassar, rex Assyrius, expeditionem contra Tyrum susciperet. „Nihil hic," inquit, „de Nebuchodonosore, multoque minus de Alexandro Magno

Magno cogitandum. Omnia enim haec vaticinia inter ſe cohaerent, et ad tempora proxima pertinent. Quod praeceſſit vaticinium pronunciatum eſt Salmanaſſare Urbem [Hieroſolymitanam] obſidente continetque res iſtas, et quae ſequutae ſunt ſub Sennacheribo. Eodem tempore et revelatum eſt a Deo et a propheta praedicatum conſcriptumque eſt quod de Tyro, nunc ſequitur, impletumque non multum poſt. Nam ut ex Menandro Epheſio diſcimus, et ex Joſepho, Libro nono Hiſtoriae antiquae [Cap. XIV. §. 2. edit. Haverc.], rex Aſſyriorum, Salmanaſſar, ſubacta Samaria, quam ſub Phoenices nomine comprehendit Menander, Tyriis bellum intulit, certavit claſſe, fecit ut pretia rerum apud Tyrios multum incenderentur, tandem ipſe decedens reliquit cuſtodes apud flumina et aquae ductus, qui Tyrios ab aqua omni, haud dubie et a commercio arcerent, idque toleratum Tyriis per annos quinque. His quinque annis ſi duos addas, per quos Rex in illis locis manſit, habebis ſeptem annos, quem numerum tribus hujus Capitis locis reſtituendum cenſeo [nimirum ut vs. 15. bis et vs. 17. pro שִׁבְעִים legatur שִׁבְעָה]." Ad Salmanaſſaris adverſus Tyrum expeditionem quae hoc Capite exſtant referenda eſſe contendit et nuper Volney in *Recherches nouvelles ſur l'hiſtoire ancienne* (Paris 1814, 3 Voll. 8.) P. III. pag. 110. Verum enimvero multo ſunt graviora quae hoc Capite Tyro accidiſſe legimus, quam quae paſſa eſt illa civitas a Salmanaſſare; deſcribitur enim hic ut plane vaſtata incolisque nudata (vs. 4. 12. 13. 14). Quantilla autem res fuit, Tyrios bello ſibi illato ab Aſſyrio nihil gravius eſſe paſſos, quam quod per quinquennii ſpatium in Continente aquatum ire prohiberentur, et forte commercium ipſorum aliquatenus turbaretur. Praeterea Grotianae ſententiae manifeſte obſtat, quod vs. 13. Chaldaei diſerte deſignantur ii, qui Tyrum everterint; vid. not. ad eum loc.

1. מַשָּׂא צֹר *Effatum in Tyrum.* De צֹר, quo nomine est *Tyrus vetus* (Παλαίτυρος), a Nebucadnezare eversa, vid. not. ad Ezech. XXVI, 2., quo vaticinio item Tyri eversio describitur. Noster vates Tyri vastationem non directe, sed oblique et figurate describit, et quidem per apostrophas, conversas ad illos, quos Tyri calamitas proxime feriret. Prima apostrophe dirigitur ad nautas Tyrios et Gaditanos, quorum a Tyro maxime pendebat salus et prosperitas. *Hi jubentur amare lugere* et deplorare luctuosum urbis casum, quem propheta ait illos, dum in portubus Baeticae haererent, ex insulis vicinis accepturos esse. Verba הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ grammatice quidem verti possunt: *ulularunt naves Tarschischae;* sed praestat, verbum hic ut *Imperativum* capere, et vertere: *ululate naves Tarschischae*, quae sententia elegantior est, et quae sequuntur ejusdem tenoris (ut בּוֹשִׁי vs. 4.) exigunt hanc versionem. Per *naves Tarschischae* s. *Tartessi*, quae eadem vox est, intelliguntur non πλοῖα Καρχηδόνος, ut Graecus Alexandrinus vertit, sed naves Tyriae, quae negotiationis caussa Tartessum in Hispania Baetica, a Tyriis mittebantur: ille enim Hispaniae tractus antiquis temporibus a Tyriis frequens colebatur, navigatione inter eum et Tyrum navibus majoribus commercii caussa ultro citroque instituta, ubi Tyrii templum habebant Herculis sui, eodem cultu quo apud se honestati. *Tartessus* urbs in ipsa fuit in insula interamnica, quam duo Baetis (hodie *Guadalquevir*, i. e. الوادي الكبير *fluvius magnus*) alvei in mare se exonerantes efficiunt; sed nomen latius est sumtum, et non Baeticae tantum, verum et Hispaniae toti impositum. Quam de תַּרְשִׁישׁ sententiam etsi post Bochartum in *Geogr. S.* Lib. III. Cap. 7. multis aliis argumentis evicerit J. D. Michaelis in *Spicileg. Geograph. Hebraeor. ext. post Bochartum*, Tom. I. p. 82. seqq.; tamen Henslerus in *Animadverss.* prolixioribus ad

ad Jeſajam, verſioni ipſius ſubjunctis, probare ſtuduit, *Tarſchiſch* eſſe regionem quandam *Aethiopiae* ſeu *Abysſiniae*, fortaſſe inſulam aliquam in ſinu Arabico ad litus Aethiopiae ſitam, quam ſententiam contra objectiones C. T. Tychſenii (in Michaëlis *Neuer Oriental. Bibl.* P. VI. p. 18. 19.), Eichhornii (*Biblioth. der bibl. Litteratur* P. II. p. 1048., et Doederleinii (*Theolog. Biblioth.* P. IV. Faſcic. 8.), in *den Bemerkungen über Stellen in den Pſalmen und der Geneſis*, p 337. ſeqq. defendere quidem conatus eſt, nec tamen uni alterive perſuaſerit. Iis quae ſupra ad II, 16. et ad Ezech. XXVII, 12. de Tarſchiſch variisque circa hoc nomen ſententiis obſervavimus, addimus, ſententiam Joſephi, תַּרְשִׁישׁ eſſe *Tarſum*, Ciliciae urbem, quam et A. T. Hartmann, Theologus Roſtochienſis, locis ad Ezech. XXVII, 12. commemoratis, commendavit, nuper ſtrenuum defenſorem nactam eſſe Volneium in *Recherches nouvelles ſur l'hiſtoire ancienne* P. I. p. 271. ſeqq. Cui tamen ſi cognita fuiſſent quae pro Bochartiana ſententia de Tarteſſo Hiſpaniae firmanda disputavit Bredow (in libro ad Ezechielis loc. cit. memorato), eum vix putem ſua in medium protuliſſe. Per תַּרְשִׁישׁ אֳנִיּוֹת Jos. Frid. Schelling in *Animadverſſ. ad difficiliora Jeſajae loca* p. 68. non proprie naves Tarteſſenſes ſignificari putat, ſed exemplo pro toto genere poſito, naves quasvis longinquam exercentes mercaturam, ut ſupra II, 16. Pſ. XLVIII, 8., quemadmodum Horatio *Od.* I, 1. 13. *trabs Cypria*, I, 35. 7. *trabs Bithyna*, quin et ipſa *Hiſpana navis* hebraica fere ratione ab eodem III, 6. 31. pro quavis nave mercatoria ponitur. Unde verba prophetae תַּרְשִׁישׁ אֳנִיּוֹת vertit: *ejulate naves quaecunque mercatoriae.* Qua verſione omnem phraſeos poeticae elegantiam perire quis non ſentiat? Dici *naves Tarteſſi* naves Tyrias, et quidem majores, navigationi in Tarteſſum deſtinatas, patet ex 1 Reg. X, 22., ubi Salomo

in mari habuisse dicitur אֳנִי תַרְשִׁישׁ *naves Tartessi*, i. e. Tartessum navigare solitas. Ceterum ad intelligentiam sententiae pertinet observasse, naves has Tyrias a propheta spectari tanquam quae hoc tempore haererent in portu Gaditano aut Tartessio; ut ex his quae mox sequuntur patebit. Sub nomine *navium* metonymico dicendi genere intelligi ipsos nautas, qui destructa Tyro de magna deciderent spe, nemo facile dubitet. *Nautae*, qui cum Triremibus et Liburnicis suis soliti erant sulcare mare satis vastum, quod Tyrum a Tartesso dividit, ut Hispaniensis agri divitias Tyrum aveherent, vocantur ad planctum et ejulatum. Causam subjungit his verbis: כִּי־שֻׁדַּד מִבַּיִת מִבּוֹא *nam vastata est* Tyrus *ut nulla supersit domus, nec intrare quis possit.* Quibus in verbis difficultatem invenerunt plures interpretes, eo quod שֻׁדַּד *terminationis* est *masculinae*, quum tamen *Tyrus*, צֹר, ut nomen urbis, ad quod ea vox est referenda, videatur genus *femininum* poscere. Nihil tamen est quod nos moretur, modo meminerimus, terminationem *masculini* saepe alias usurpari pro terminatione *neutrius*, qua quum Hebraei careant, solent eam per terminationem *masculini* aeque ac *feminini* reddere, praesertim vero verba intransitiva et passiva in tertia persona singulari tam masculina quam feminina neutraliter saepe usurpantur, quod pluribus exemplis docuit N. G. Schroeder *Syntax*. Reg. LXI. Quare כִּי־שֻׁדַּד proprie sonant: *quia vastatum est*, q. d. Tyrus est quid omnimodo vastatum, desolatum, i. e. plane vastata est Tyrus. Neque consentiunt interpretes in explicandis verbis מִבַּיִת מִבּוֹא, quae Graecus Alexandrinus interpres conjunxit cum sequentibus, מֵאֶרֶץ כִּתִּים, et, neglecta voce מִבַּיִת, quam ad sensum mente conceptum flectere non poterat, vertit: καὶ οὐκ ἔτι ἔρχονται ἐκ γῆς Κιτιαίων, *nec amplius venient e terra Cithaeorum.* Hieronymus: *quia vastata est domus, unde venire consueverant,*

quod

quod ex parte sequutus est Grotius, nisi quod pro ultimis, *unde venire consueverant*, reposuerit, *introitus*, quasi מִבַּיִת *domum*, מִבּוֹא *introitum* significare posset. Chaldaeus: אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ מְחוֹזֵיהוֹן מִלְּמֵיעַל *quia direptae sunt plateae eorum* (Tyriorum) *ut non introeatur.* Jarchi: כי שודד מבפנים מקום שהייתם רגילים לפונדק מלבוא עוד לתוכו ולא יהיה עוד לכם מקום בצור ללון שם *quoniam vastatus est intus locus ille, ad quem solebatis venire hospitatum, ne illum amplius intretis, nec erit vobis amplius locus in Tyro* (urbe), *ut ibi pernoctetis.* Chaldaeum et Jarchium sequutus est Saadias, qui verba hebraea sic vertit: إِنَّ نُهِبَتْ مَنَازِلُهَا مِنْ أَنْ تَدْخُلُونَهَا *Ecce direptae sunt mansiones ejus* (urbis Tyri), *ut ingredi eas non possitis.* (Quod in textu arabico a S. V. Paulo edito ante منازلها exstat منا, ut plane supervacaneum et cui nihil in Hebraeo respondet, delevimus, et verbo تدخلون addidimus suffixum femininum pro masculino, sensu id poscente). Ceperunt illi interpretes מִבַּיִת pro *intus*, ut Genes. VI, 14. Exod. XXV, 11. 1 Reg. VI, 15. 16. Quod ipsum sequutus est Vitringa, sed qui מִבּוֹא *foris* interpretatur, quod verbum בוא ubi opponitur τῷ יָצָא notet adventum qui *extrinsecus* accidit. Quod vero Tyrus hic dicatur *domi forisque* vastata, significare, tam urbem ipsam, quam regionem circumjacentem ab hoste oppressam direptumque fuisse. Verum מִבּוֹא notare *extra*, s. *foris* jure dubitatur, neque, si vates eum quem Vitringa sumit sensum exprimere voluisset, facile patet, cur non מִבַּיִת וּמִחוּץ (ut Exod. XXV, 11.) dixerit. Rectum non dubitamus vidisse Kimchium, מִבַּיִת idem esse quod מהיות בית *ut non sit domus*, ut Ezech. XVI, 41. *cessare faciam te* מִזּוֹנָה *a meretrice*, i. e. ne sis meretrix, et 1 Sam. XII, 23. *et rejecit te* מִמֶּלֶךְ *a rege*, i. e. ut

 non

non amplius sis rex; מִבּוֹא autem valere: שלא יבוא שם סוחר ut non veniat illuc mercator. Quare sensus est hic, Tyrum adeo vastatum iri, ut nec domus in ea supersit, nec frequentent eam amplius exteri. Quemadmodum supra XVII, 1. de Damasco dicitur, eam amotum iri מֵעִיר ab urbe, i. e. ita vastatum, ut desinat esse urbs, sic heic de Tyro: מִבַּיִת ut ne domus quidem supersit; atque eadem ratione, qua de Judaeorum urbe infra XXIV, 10. dicitur, clausas fore omnes domos מִבּוֹא ab intrando, i. e. ut nemo eas frequentet amplius, sic de Tyro hic, ad eam nullos porro exteros venturos. Haud minus negotii interpretibus facessivit ultimum versus incisum, מֵאֶרֶץ כִּתִּים נִגְלָה־לָמוֹ. Sunt inter illos, qui verba מֵאֶרֶץ כִּתִּים contra Masoretharum notas conjungentes cum superioribus (ut non veniant amplius Tyrum e terra Cittaeorum), extrema duo verba נִגְלָה־לָמוֹ per se respiciunt, et qualemcunque iis aptant sensum. Graecus Alexandrinus: ἦκται αἰχμάλωτος, ducta est captiva. Quodsi vero admittamus, נִגְלָה ita accipi posse (etsi in forma Niphal semel tantum, infra XXXVIII, 12. eo significatu occurrat), quid sibi velit illud לָמוֹ voci נִגְלָה subjectum haud intelligitur. Sunt qui vertant: detectum est illis scil. fundamentum, collatis locis Ezech. XIII, 14. Mich. I, 6. Sed nomen יְסוֹד fundamentum abesse non poterat si propheta id dicere voluisset. Ergo Hieronymus rectius conjungenda inter se conjunxit, et verbis veram sententiam reddidit, dum vertit: de terra Citthim revelatum est iis. Quod tamen quid sibi velit ut Hieronymus ipse clare non explicat, sic interpretes varie accipiunt. Kimchius tradit, Josephum, patrem suum, id ita exponere, mercatores, e terra Citthim (quae hic sumitur Graecia aut Italiae regio esse) persuasisse Chaldaeis, ut Tyrum obsiderent, ejusque rei modum ostendisse, et navibus quoque ipsos iuvisse: quod ab omni probabili ratione abludit, non

tan-

tantum quod Citthaeis, i. e. vel Macedonibus, vel Italis, eo tempore nullum intercederet cum Babyloniis commercium, verum etiam quod Citthaeorum utilitas verteretur in conservata et florente Tyro. Jarchius adscribit, per כִּתִּים hic intelligi כותיים *Cuthaeos*, quod maxime arridet Bocharto *Geogr.* S. P. I. L. III. Cap. V. p. 182., quia vox כִּתִּים infra vs. 12. scribitur כתיים, geminata Jod, διακριτικῶς, „ut scias," addit, „non agi de *Cittim*, quorum nomen nusquam ita scribitur, sed de *Cuthaeis.*" Itaque non probo, quod Masorethae alterum *Jod* suppresserunt, quod Isajas non frustra adhibet. Sed et iidem videntur *Chirec* scripsisse pro *Kibbuz*, id est כֻּתִּים pro כּוּתִּיִּם. Nisi Cuthaeos dixeris etiam vocari כִּתִּיִּים, quomodo Graece Κιττίοι vel Κισσίοι. *Cuthaei* enim iidem qui *Cissii*, nempe Susianae incolae ad ortum Babylonis. Qua voce sic exposita, nemo non videt, cur malum Tyriis immineat ex *Susiana*, vel, quod idem est, Babylonia, ex qua Nebucadnezar." Haec Bochartus, cujus sententia tamen non uno premitur incommodo. Quum enim *Cuthaeorum* nomen in V. T. rarissimum sit, et Chaldaea a Susiana distincta; contra vero כִּתִּים frequentioris sit usus, et *Citthiaeis* commercium fuerit cum Tyriis, uti patet ex Ezech. XXVII, 6., multo sane verisimilius est, *Citthaeos* hic intelligi quam *Cuthaeos.* Nihil tamen difficultatis est in verbis hebraeis, מֵאֶרֶץ כִּתִּים נִגְלָה־לָמוֹ, si simpliciter vertantur: *a terra Citthim revelatum*, nuntiatum *est iis*, scil. Tyriis in Tartesso commorantibus, quos per *naves Tartessias* innui vidimus: vel, ut aeque commode illa reddi possunt, subaudita אֲשֶׁר, *his qui sunt de terra Citthim*, Graecia, Italisve, *revelatum est*, i. e. annunciata est clades Tyriorum, inde facile perferenda in Baeticam. Vocaverat propheta nautas Tyrios in portubus Hispanicis haerentes ad ejulatum ob Tyrum vastatam. Id vero mirum videri potuit,

 quum

quum illi sat longe a Tyro remoti supponi deberent hujus eventus notitiam non nisi sero consequuturi esse, qui tamen veluti in re praesente ad lamenta excitantur. Quare addit vates, cladis vastationisque Tyriae eam esse magnitudinem, ut non tantum fama ejus mox pervolaret mare, et primo quidem in terram *Citthaeorum*, Graeciae vel Italiae insulas, et inde in Baeticam; verum et ipsi Tyrii, qui cladem evaserant, fuga se proripientes in terram Citthaeorum, hujus cladis velocissimi sint nuncii. Sic verba rectissime accepit Jarchi, altera interpretatione priori, quam supra commemoravimus, subjecta: דבר אחר מארץ כתים נגלה לאנשי תרשיש שוד של צור שברחו בני צור אצל כתים ומשם נשמעה השמועה *Alia expositio: ex terra Citthim revelata est hominibus Tartessiis vastatio Tyri, quippe Tyrii* (cladem elapsi) *refugium quaerunt apud Citthaeos, et inde fama vulgatur.* Pariter Aben-Esra: אפילו מארץ כתים שהיא רחוקה נגלה להם זה השוד והזכיר כתים בעבור האניות והעד וְצִים מִיַּד כִּתִּים *Etiam e terra Citthim, etiamsi remota esset, revelata est iis haec vastatio. Meminit autem terrae Citthaeorum navium caussa* (quibus Citthaei abundabant) *secundum locum Num. XXIV, 24.: et naves venient a parte Citthaeorum.* Ceterum de terra כִּתִּים dissentiunt interpretes. Alii *Macedoniam* intelligunt, alii *Latium*, alii *Cyprum*. Posteriorem sententiam amplexi sunt post Hieronymum et Saadiam (qui vertit: وَمِن بَلَدِ قُبرُس ظَهَرَ لَكُم ذَلِكَ *et e terra Cypri manifestum fit vobis hoc*) J. D. Michaelis in *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* P. V. p. 1378., et Doederlein ad h. l. „Terram *Cithim*," is inquit, „Josepho praeeunte Lib. I. Cap. VI. §. 1. insulam *Cyprum* esse existimo, cujus non tantum urbs *Citium* primi nominis vestigia ostendit, sed marmora etiam, quae Swintonus descripsit (de quibus conf. Schol. ad Genes.

Genef. X, 14. pag. 99.), Phoeniciam originem produnt. Citiaei regibus Tyri fubjecti fuere, fi *Menandro Ephefio* fides habenda apud JOSEPHUM *Antiqq.* Lib. IX, c. 15. §. 2., inde frequentia inter utrosque commercia, quae finienda dicit Jefajas. Iidem circa hoc ipfum tempus rebelles ab Elulaeo rege Tyri, Salmanaffari coaevo, ad obfequium redacti, forfan et exilio multati funt." Nuper et VOLNEY in *Recherches nouvelles* P. I. p. 102. et 224. eandem fententiam adfcivit. HENSLERO in *den Bemerkungen über Stellen in den Pfalmen und in der Genefis*, pag. 354. 355. per כִּתִּים *Arabiae* quidam *populus* indicari videtur, in littore Arabico e regione Aethiopiae, ubi תַּרְשִׁישׁ fitam exiftimat. Sed BOCHARTUS *Geogr. S.* P. I. L. III. Cap. V. folide oftendit, effe per כִּתִּים intelligendos Italiae fubjectos infulares, qui huic loco optime quadrant; cf. not. ad Genef. X, 4. Ezech. XXVII, 6.

2. דֹּמּוּ יֹשְׁבֵי אִי סֹחֵר צִידוֹן עֹבֵר יָם מִלְאוּךְ *Silete, habitatores regionis maritimae, tu, quam mercatores Sidonii, mare trajicientes, implebant,* אִי hic haud dubie denotat *tractum maritimum*, quem fignificatum in feriore Hebraismo habet, veluti Dan. XI, 18. Efther X, 1., pro אִיֵּי הַיָּם (Jef. XI, 11. XXIV, 55.); conf. MICHAELIS *Spicileg. Geogr. Hebraeor.* P. I. pag. 142. *Infulas maris mediterranei* hoc loco per אִי indicari, verifimile eft Vitringae, maxime ob locum parallelum Ezech. XXVI, 16. 17. 18. ubi *infulae* de Tyri lapfu confternatae dicuntur, conf. Ezech. XXVII, 35. Sed quum in ipfo carmine noftro vs. 6. Tyrii ipfi quoque appellentur אִי יֹשְׁבֵי, *habitatores tractus maritimi;* et quae vs. 4. dicuntur Tyrio conveniant; ego iis accedo interpretibus, qui hic etiam *habitatores urbis et regionis Tyriae* intelligunt. דֹּמּוּ *filete*, terrore et moerore perculfi; qua apoftrophe faepius acerbitas et gravitas calamitatis

mitatis alicujus declaratur, vid. Thren. II, 10. Jes XLVII, 5. Ezech. XXVII, 35. Singularia סֹחֵר צִידוֹן עֹבֵר יָם collective esse capienda, recte observat Kimchi et exempla similia affert Genes. XXXII, 5. 1 Sam. XI, 9 2 Reg. VII, 10. *Mercatores Sidonios*, סֹחֵר צִידוֹן, Jarchi hic ideo commemorari existimat, שתפול צור תפול צידון עמה שסמוכות היו זו לזו בתוך מהלך יום *quod quum caderet Tyrus simul et Sidon caderet, quoniam altera alteri vicina erat diei itinere.* Sed Vitringa observat, per *Sidonios* a Nostro ipsos intelligi *Tyrios*, qui ortu erant *Sidonii*, et inter quos et Sidonios ea erat conjunctio tam studiorum, artium, et mercatus, quam *regiminis*, ut eandem rem agere censerentur, et pro uno haberentur populo, ut propheta mox declarabit vs. 4., unde *Tyrus* deinceps dicitur בְּתוּלַת בַּת צִידוֹן *virgo filiae Sidonis.* Ipsi *Tyrii* erant *Sidonii*, quare vetusti scriptores, ut Homerus, eos sub *Sidoniis* comprehendunt. Strabo, Lib. XVI. p. 756. οἱ μὲν ἐν ποιηταὶ τὴν Σιδόνα τεθρυλλήκασι μᾶλλον, *poetae Sidonem magis celebrant.* Inde etiam a poetis hebraeis, velut Jerem. XLVII, 4. Joel III, 4., inter se conjunguntur מִלְאוּךְ *Implerunt te* scil. בסחורה *mercibus*, ut addit Kimchi, qui et observat, literam ל carere Dagesch forti quod secundum analogiam cum positum habere deberet quum sit formae *Piel.*

3. Verborum וּבְמַיִם רַבִּים זֶרַע שִׁחֹר קְצִיר יְאוֹר תְּבוּאָתָהּ *et in aquis multis semen Sichoris, messis fluvii* (Nili) *proventus ejus*, haud pauci interpretum sensum putant esse hunc, Tyrios lucrum suum habuisse ex semine Sichoris, ex messe Aegyptii fluvii, divendendi gentibus. Merces Aegypti, quae in Nilo transferebantur ad Tyrios, et ab his ad alias gentes, eleganter vocari *semen* et *messem* fluminis Aegyptii, sumta metaphora a proventu agrorum. Ita Dathius post Vitringam et alios

Ni

Nil tamen impedit, quo minus per *ſemen Sichoris* et *meſſem Nili* intelligas *proventum terrae Aegypti*, *qui debebatur* Nilo, Aegyptum inundanti, ut potius *fluvii*, quam *terrae* meſſis videretur. Id placuit Kochero, qui ſenſum ita conſtituit: „dives ſementi meſſibusque Nilus, illius annona erat, qua et uteretur ipſa, et quam per maria victam gentibus late divenderet." Similiter Koppe: *auf weiten Meeren, mit Saat Aegyptens, mit des Stromes Erndte, trieben ſie ihren Gewinn.* Ita jam Hieronymus: „Nilus omnis et Aegypti fertilitas e vicino infunditur Tyro." Jarchi: ובמים רבים היה בא זרע ממצרים היושבת על ארץ שיחור אל צור קציר יאור מצרים היה תבואה של צור והיו מביאים התבואה לצור באניות מצרים *Et per aquas multas veniebat ſementis ex Aegypto, quae habitat juxta terram Sichoris, ad Tyrum. Meſſis rivi Aegypti fiebat proventus*, ſ. merces *Tyri. Advehebant autem proventum ad Tyrum navibus Aegyptiacis.* Kimchi: המסנך כמו הפוך אמר וזרע שיחור שהוא נילוס שהוא במים רבים שהוא עולה ומשקה את הארץ וקציר יאור והוא שיחור הנזכר היא תבואת צור כי ממצרים בא לה התבואה *Hic verſus per metatheſin hoc dicit: ſementis Sichoris, id eſt, Nili, qui aquis abundat, et ripas egreſſus terram irrigat, et meſſis rivi*, i. e. ejusdem illius Sichoris eſt *proventus Tyri; nam ex Aegypto veniebat ad eam proventus*, ſ. frumentum. Saadias: وَفِي ٱلْمَاءِ ٱلْعَظِيمِ كَانَ يُجْلَبُ إِلَيْهَا مِنْ نَبَاتِ ٱلنِّيلِ وَزَرْعِ خُلْجَانِهِ وَغَلَّاتِهِ *in aqua magna advectum eſt ad eam de germine Nili et ſemente rivorum ejus et proventu ejus.* De יְאוֹר et שִׁחוֹר, nominibus *Nili* vid. not. ſupra ad Cap. XIX, 6. et ad Geneſ. XV, 18., et conf. Jerem. II, 18. 1 Chron. XIII, 5. Vid. Jo. Conr. Dieterici *Antiqq. Biblicc.* p. 591. ſeqq., ubi locus hic docte pertractatur. Veteres

tamen

tamen שיחור non de *Nilo*, sed de *mercatoribus* acceperunt. Alexandrinus vertit: σπέρμα μεταβόλων, quem sequutus Arabs in Polygl. نسل التجار, *progenies mercatorum*, nempe numerus multitudinis adhibetur pro singulari collectivo, quem retinet Syrus, vertens ܙܪܥܐ ܕܬܓܪܐ, *semen mercatoris*. Hi ergo שיחור voluerunt esse Participium *Benoni*, idemque quod סחר *mercator*, *negotiator*, sic dictus a *circumeundo*. Chaldaeus, quasi nomen esset abstractum, reddit סחורתא *negotiatio*. Veterum illorum auctoritate motus Müllerus in *Satura Observatt.* Cap. IV. p. 51. 52. pro recepto שחור legere mallet שָׂחַר, hoc sensu: *messem Tyro in agris quidem nullam esse, at in mari, mirabile dictu messem tanquam mercatorum illi crescere.* Obstat autem huic sive lectioni, sive interpretationi, primo, quod in hoc versu et praecedenti סחר *mercator*, et סְחַר *emporium*, per Samech scribitur, nostrum contra nomen a littera שׁ incipit; deinde membrorum parallelismus, qui in poetica Hebraeorum oratione maximi spectandus est. Pro Nostro enim שחור, quod cum vocalibus I et O lectum, Nili nomen est, in sequenti hemistichio יְאֹר ponitur, quod ejusdem Nili potest esse nomen, mercatorum nequit. Affixum in voce תְּבוּאָתָהּ, vel ad *Sidonem*, vel ad *Tyrum*, non expressam quidem, sed subintelligendam ex contextu, est referendum, ut saepe e. c. Ps. LXXXVII, 1. יְסוּדָתוֹ, *fundatio ejus*, scil. populi Israelitici, vel urbis Hierosolymorum, est in montibus sanctis. וַתְּהִי סְחַר גּוֹיִם *Eratque emporium gentium.* Hieronymus: „Tyrum negotiatione gaudere, et totius orbis esse emporion, et praesentia tempora probant, et Ezechiel lato sermone describit [Cap. XXVI. XXVII. XXVIII.]. Quod autem negotiatores in subvehendis mercibus transfretent maria, nemo est qui dubitet; nec tantas habet

opes

opes ipſa urbs de terra regionis ſuae, quae valde anguſta eſt, et Galilaeae Damaſcique finibus premitur, quantas de ſubvectione navium."

4. בושי צידון כי אמר ים מעוז הים לאמר לא־חלתי ילדתי ולא גדלתי בחורים רוממתי בתולות *Erubeſce Sidon, quia mare, munimentum maris, in haec loquitur verba: non parturivi, nec peperi nec educavi juvenes, neque extuli virgines.* Vates infert matrem acerbe plorantem, quod cum plures edidiſſet liberos, nunc ſe cum dolore et pudore videat *orbam*, ac ſi nec parturiviſſet umquam, nec edidiſſet ſobolem ullam: quae querela orbitatis vel referri poteſt ad *Tyrum*, vel ad *Sidonem.* „Si ad *Tyrum* applicetur, hic exſurget ſenſus: *erubeſce* Sidon: cum enim ipſa quoque urbs ſis maritima, populoſa, probe munita, in mari veluti creta, aeque ac Tyrus; et hoc nomine tibi promittas ſecuritatem proſperitatemque longi temporis: reſpice nunc *Tyrum*, ex te natam: *munimentum maris*, quae ad eam redacta eſt vaſtitatem, ut ſe non minus orbam et ſolitariam queratur, ac ſi nullam umquam educaſſet prolem; incolis videlicet ſuis vel disjectis, vel fame et bello conſumtis. Si *Sidoni* tribuatur haec querela, Chorus introductus putandus erit, qui capta vaſtataque Tyro, converſa ad *Sidonem* oratione, eam jubet *erubeſcere*, argumento deſumto ex ipſius Sidonis juſtis querelis de ſua *orbitate* poſt Tyrum everſam, ut ſenſus ſit: et tua, o Sidon, lugenda eſt conditio, dum fatum everſae Tyri ita ad animum revocas, ac ſi redacta eſſes ad meram orbitatem, quippe quae poſt everſam Tyrum cenſeri nolis ullam produxiſſe ſobolem, h. e. deduxiſſe coloniam. Poſterior haec ſententia neutiquam eſt abſurda. *Sidon* enim, ut *urbs maritima*, eaque maxima et munitiſſima, hic recte appellari poteſt *munimentum maris*, et non male ei ut *matri* convenit querela de ſua orbitate, poſt ever-

eversam Tyrum; et veteres ex sterilitate orbitateque matrum capiebant argumentum pudoris; vid. Genes. XXX, 23. Non nego, sensum hunc mihi ad primam speciem arrisisse; etsi, re diligentius considerata, priorem interpretationem nunc praeferam. 1) Quia clarius multo explicat argumentum *pudoris* Sidonis. Tyrus enim capta vastataque, si tanquam *filia* Sidonis intercidisse supponatur, matri suae justiorem *doloris* quam *pudoris* praebere debebet materiam. — Sed si hic de Tyri orbitate agatur cum respectu ad ejus incolas, facile intelligas, Sidoniis paratam esse justam materiam pudoris. Cum enim de firmitate suae urbis, pariter opulentae, copiosae, maritimae, praeclare hactenus existimassent, et in ea polliciti sibi essent securitatem; quid nunc dicant vel jactent, postquam Tyrum, se munitiorem ab hoste captam vastatamque cognoverint? 2) Prophetae nostro solenne est, urbium cives vocare earum *filios* et *filias*. Sic Cap. XLIX, 20. in consolatoria ad Sionem oratione. *Adhuc dicent in auribus tuis* filii, *quibus orbata eras: nimium mihi angustus est locus contrahe te mea caussa, ut habitem.* Cap. LXVI, 8. *Sion parturivit, etiam peperit* filios *suos.* Similia exempla apud alios prophetas, et maxime in *Threnis* Jeremiae, plura extant. 3) Quia quod dicitur מָעוֹז יָם *munimentum maris*, ad Tyrum commodissime refertur. Quum enim apud Ezechielem passim describatur tanquam sita in *mari*, urbs munitissima: tum vero sub voce מָעוֹז *munimentum*, latet indicium צוּר *Tyri*, cum munimenta olim praecipue construi solerent in *collibus petrosis*, unde binae hae voces aliquando inter se conjunguntur, ut Ps. XXXI, 3. צוּר מָעוֹז *rupes munitionis.* Zacharias de Tyro, licet tum aliquatenus mutata esset ejus conditio, dicit Cap. IX, 3. *et exstruxit sibi Tyrus* מָצוֹר *munimentum.* Quid itaque nunc jactet, quid firmitatem copiamque suam celebret, gloriosa Sidon, postquam munitissimam,

mam, et se munitiorem, Tyrum expugnatam viderit?" Haec Vitringa, cujus verba integra apposui, quoniam argumenta pro utroque interpretandi modo in iis diligentissime examinata sunt. Posteriorem interpretationem praefert quoque Dathius, Doederleinius, Henslerus. Eodem modo Hieronymus: „Dixi supra, coloniam Sidoniorum esse Tyrum. Audi igitur, mater, cuncta simul contra filiam tuam maria clamantia, et quodammodo vocem emittentia, quae per naturam loqui non valent: frustra divitias comportavi, sine caussa de toto orbe in Tyrum opes contuli: illa dives, illa luxuriosa, et populorum quondam gaudens multitudine, in qua nascebatur turba mortalium, caterva puerorum, juventutis examina, cujus plateae virginum, et infantium, ac juvenum, ac puellarum lusibus perstrepebant, nunc ad solitudinem redacta est. Fieri autem προσωποποιΐαν in rebus mutis solemne est." Jarchi: בּוֹשִׁי צִידוֹן שֶׁטְפֵילָה. לְצוֹר כִּי אָמַר יָם כִּי אָמְרָה צוֹר הַיּוֹשֶׁבֶת בְּמָעוֹז הַיָּם שֶׁהוּא עִיקַּר רֹאשׁ הַמַּלְכוּת הֲרֵינִי כְּמוֹ שֶׁלֹּא חַלְתִּי וְלֹא יָלַדְתִּי בַּחוּרִים כִּי כּוּלָם נֶהֶרְגוּ וַהֲרֵי כְּמוֹ שֶׁלֹּא רוֹמַמְתִּי בְּתוּלוֹת וְכֵן ת״י *Erubesce Sidon, quae adjuncta es Tyro* (pars quasi accessoria ejus es), *quod dicit mare*, i. e. *dicit enim Tyrus, quae sita est in munitione maris, quae est fundamentum et caput regni: ecce ego perinde sum, ac si non parturiissem ac peperissem juvenes; nam omnes illi occisi sunt, et ecce ego sum ac si non educassem virgines, et ita interpretatus est Jonathan.* Ejus interpretatio Chaldaica est talis: בְּהִיתוּ צִידוֹנָאֵי אֲרֵי אֲמַר מַעַרְבָאָה דִּי יָתֵיב בִּתְקוֹף יַמָּא לְמֵימַר לְוַי לָא מַרְעִית לָא אַעְדִּיתִי וְלָא רַבֵּיתִי עוּלֵמִין וְלָא פַּנֵּיקִית בְּתוּלָן *Confusi sunt Sidonii, quia dicit Occidentalis, qui habitat in fortitudine maris, dicens: utinam non aegrotassem* (i. e. parturientis dolores perpessa essem), *nec concepissem, nec nutrissem juvenes, nec deliciis affluere fecissem virgines!* יָם מָעוֹז הַיָּם *Mare, munimentum maris*, similem

ἀναδίπλωσιν nominis, quo describitur subjectum, habuimus supra Cap. XIX, 7. *Papyrus apud fluvium, apud oram fluvii.* Kimchi: אמר ים והיא צור לפי שהיתה סחורתה דרך ים והיא היתה מעוז הים כלומר מעוז כל הערים שהם לחוף הים *Dicit mare, i. e. Tyrus, quae mare dicitur quod negotiatio ejus per mare esset, eademque vocatur munitio maris, quod munimentum omnium urbium maritimarum esset.* Ad hemistichium alterum recte notat Kimchi, esse hic eandem mulieris multos enixae liberos imaginem, quae infra LXVI, 8. כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ *nam partus dolores habuit, etiam peperit Zion filios suos.*

5. Verba כַּאֲשֶׁר שֵׁמַע לְמִצְרָיִם יָחִילוּ כְּשֵׁמַע צֹר varii varie accipiunt. Hieronymus ea sic vertit: *quum auditum fuerit in Aegypto, dolebunt quum audierint de Tyro*, ad quae in Commentario haec scribit: „Hoc perspicuum est, quod Aegyptii, postquam audierint, potentissimam et vicinam gentem longa obsidione deletam, sciant etiam sibi interitum propinquare.“ Verum si nihil aliud dicere voluisset propheta, quam Aegyptios dolore affectum iri ob calamitatem Tyri, vox שֵׁמַע inconcinne et absque necessitate ulla repetitur, quae caussa est, cur Graecus Alexandrinus interpres, qui eandem fere expressit sententiam, alterum illud שֵׁמַע in versione neglexerit: ὅταν δὲ ἀκουστὸν γένηται Αἰγύπτῳ, λήψεται αὐτοὺς ὀδύνη περὶ Τύρου. Chaldaeus: כְּמָא דִי שְׁמַעוּ לְמַחֲתָא דִלְקוֹ מִצְרָאֵי זָעוּ כַּד שְׁמַעוּ צוֹרָאֵי *Quemadmodum audiverunt plagam qua percussi sunt Aegyptii, tremuerunt cum audiverunt Tyrii.* Sententia obscurior, quam Jarchi ita exponit: כאשר שמע אשר שמעו על מצרים שהבאתי עליהם עשר מכות וסוף טבעו בים יחילו יבהלו כשמע השומעים כשיצא שמע צור כי מכותיה של צור יהיו דוגמא אותן מכות *Sicut fama quam audiverunt gentes de Aegyptiis, quibus decem plagas induxi,*

qui-

quique tandem submersi fuerunt in mari; ita יחילו i. e. *contremiscent qui audient, cum fama exibit de Tyro, et eam similes plagas pati,* scil. quam quae perpessi sunt Aegyptii. Ex Jarchii mente igitur verba hebraea ita vertenda erunt: *quemadmodum* fuit *fama de Aegypto,* sic *contremiscent ex fama Tyri,* i. e. qualis fuit fama terribilis de plagis Aegyptiacis et exercitu Aegyptio deleto in mari rubro, ad quam contremuerunt gentes (cf. Exod. XV, 14. *Cum audierint gentes contremiscent*), ita afficientur ex fama Tyri captae et vastatae. Sed quam longe quaesita sit inter calamitates Aegyptiacas et casum Tyri convenientia, quisque ipse sentiet. Kimchi hunc locum ita capit: *simul atque rumor* pervenerit *ad Aegyptios, dolebunt secundum rumorem Tyri,* quibus verbis vatem existimat hoc velle, Aegyptios ad famam Tyri a Chaldaeis occupatae non minore correptum iri dolore, quam ipsi Tyrii fuerunt ad famam expeditionis Nebucadnezaris adversus se susceptae, quippe exploratum haberent, Chaldaeum occupata Tyro se aggressurum esse. Verum שֵׁמַע צֹר *famam Tyri* significare famam quae ad Tyrios pervenerit de expeditione adversus se suscepta, vix verisimile, quum *fama alicujus* Hebraeis valeat *famam de aliquo.* Sic Genes. XXIX, 13. כִּשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע יַעֲקֹב *quum audiret Laban famam Jacobi,* i. e. de Jacobo, eum adesse. 1 Reg. X, 1. שֹׁמַעַת אֶת־שֵׁמַע שְׁלֹמֹה *audivit* (regina) *famam Salomonis,* i. e. de Salomone. Vid et infra LXVI, 19. Job. VI, 27. Vitringa verba hebraea proprie ita vertenda censet: *sicut fama Aegypti* s. *de Aegypto* scil. eos valde commoveret, *dolebunt* scil. Sidonii *ad famam Tyri,* quorum verborum sensum vult esse hunc, Sidonios ad famam Tyri eversae non minus commotos fore quam ad famam Aegypti, si forte Aegypto similis obtigisset, vel obtingeret casus. „Quum enim Sidoniis," addit, „magna necessitudo esset cum Aegyptiis,

 et

et commercium inter has gentes frequentissimum, Sidoniique forum suum mercibus Aegypti instruerent (ut propheta vs. 3. significaverat); nulla regio orbis terrarum videbatur Sidoniis tam cara esse quam Aegyptus; et docet tamen propheta, casum Tyri non minus iis curae fore quam Aegypti, quum Tyrius mercatus iis non minus prodesset, et cum Tyro intimum haberent commercium." Sententia tamen quaesita est et languida, ut taceamus שֵׁמַע לְמִצְרָיִם esse non *famam de Aegypto* (id foret שֵׁמַע מִצְרָיִם; ut supra vidimus), sed *famam ad Aegyptios perlatam.* Nihil difficultatis in hoc loco erit, modo observes, כַּאֲשֶׁר hic *quum*, *quando* notare, et כ ante שֵׁמַע צֹר idem valere (ut saepius, veluti Genes. XXXIX, 18. Deut. XVI, 6.), repetique emphatice כְּשֵׁמַע צֹר, ut vertendum sit: *quum fama* Tyri eversae *ad Aegyptios* pervenerit, *dolebunt*, s. *contremiscent*, *quum fama*, inquam, *Tyri* eversae scil. ad eos pervenerit.

6. Jam ad ipsam Tyrum se vertit oratio prophetae: עִבְרוּ תַּרְשִׁישָׁה *Trajicite Tartessum*, אנשי צור לברוח להרשישה *vos Tyrii, ut Tartessum fugiatis*, ut Jarchi notat. Graecus Alexandrinus: ἀπέλθατε εἰς Καρχηδόνα. Ad quae Hieronymus: „Legimus in historiis Assyriorum, obsessos Tyrios, postquam nullam spem evadendi videbant, conscensis navibus fugisse Carthaginem, seu ad alias Jonii Aegaeique maris insulas. Unde et in Ezechiel [XXIX, 18.] dicitur: *merces non est reddita ei* [Nebucadnezari], *neque exercitui ejus de Tyro*, eo quod omnes urbis opes translatae sint, et nobiles quique eam vacuam dereliquerit." Cf. Hieronymi Commentarium ad indicatum Ezechielis locum in Annotatione nostra ad eundem. הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי אִי *Ejulate habitatores tractus maritimi!* Sunt, qui vertant: *habitatores insularum* scil. maris mediterranei, qui negotiationem

cum

cum Tyro exercebant. Ii vero nullam rationem habebant Tartessum trajiciendi, ut ibi calamitatem Tyri lugerent. Est vero per אִי hic intelligendus totus tractus maritimus Phoenicius, in quem Tyrus antiqua obtinebat imperium, quomodo אִי et supra XX, 5. sumitur. Etenim non ipsi modo Tyrii, qui censeri poterant munimentis suis fidere posse, sed totius tractus Phoenicii incolae, Tyro et Sidoni subjecti, imminente calamitate et urgente, quotquot evadere possent, habebant rationem de fuga cogitandi.

7. הֲזֹאת לָכֶם עַלִּיזָה *Haeccine vobis*, scilicet Tyri incolis et hospitibus commercii causa ibi agentibus, *exultabunda?* עַלִּיזָה *exultabunda* vocatur Tyrus, quasi voce, motu et gestu prodens animi hilaritatem alacritatemque, quam copia, luxus, securitas, et bona de praesente rerum statu opinio et de futuro spes, pariunt. Videtur tamen hoc loco vates, cum voce illa uteretur, simul respexisse confertam et luxuriosam hominum multitudinem, quae fora et vicos urbis replens, cum lascivo hilarique motu et strepitu inter se miscetur, florentemque rerum suarum statum saliente gestu ostentat: qui fuerat status Tyri, incolarum rerumque omnium copia exundantis: cui statui praesentis temporis tristis solitudo opponitur. Sic ad eam vates noster eadem voce vs. 12. *Non perges* לַעֲלוֹז *vitulari*, lascivire. מִימֵי־קֶדֶם קַדְמָתָהּ *Cujus antiquitas est a diebus vetustis.* STRABO Lib. XVI. p. 756. *Μετὰ δὲ Σιδόνα μεγίστη τῶν Φοινίκων καὶ ἀρχαιοτάτη πόλις Τύρος ἐστὶν, ἡ ἐνάμιλλος αὐτῇ κατά τε μέγεθος καὶ κατὰ ἐπιφάνειαν, καὶ τὴν ἀρχαιότητα.* *Post Sidonem maxima et antiquissima est Tyrus cum Sidone et magnitudine et specie et antiquitate comparanda.* CURTIUS *Histor. Alexandri* Lib. IV. Cap. IV. *Capta est urbs, et vetustate originis, et crebra fortunae varietate ad posteritatem insignis.* ARRIANUS Lib. II. Cap. XVI.

 Tem-

Templum *Herculis* ait eſſe Tyri *παλαιότατον ὧν μνήμη ἀνθρωπίνη διασώζεται*, *vetuſtiſſimum eorum quae humana memoria ſervantur.* Verba quae ſequuntur, יֹבִלוּהָ רַגְלֶיהָ מֵרָחוֹק לָגוּר *Cujus pedes eam portarunt in longinquum ad peregrinandum*, quidam ut laudem Tyriorum capiunt, quorum induſtria in navigationibus ſatis nota eſt. Verbum גּוּר *peregrinari*, *hoſpitari*, hoc loco valere putant *in remotiſſima excurrere loca*, in quae Tyrii *pedibus ſuis*, h. e. navibus, portati fuerint. Verum ſunt potius haec verba per accentus arcte juncta iis quae praecedunt, hoc modo vertenda: cujus antiquitas eſt a diebus vetuſtis, *eam abducunt pedes ſui longe ad exulandum*, *circumvagandum* (ut גּוּר Geneſ. XXI, 23. uſurpatur), non quod urbe devaſtata neceſſe haberent Tyrii ſuperſtites alia ſibi quaerere loca in diſſitis regionibus, novosque incolatus, ut nonnulli interpretes volunt, ſed, ut recte Hieronymus obſervat, „quod qui in urbe remanſerant captivi ducti ſunt in Babylonem.“ Diuturnae et inveteratae felicitati, qua gaviſa eſt Tyrus, opponitur praeſens abductio et exilium. מֵרָחוֹק *Procul*, eminus, q. d. *e remoto loco* Tyrum reſpicientem, ſicut praefixum מִ et in מִבַּיִת *intus*, מִחוּץ *foris*, מִתַּחַת *infra*, מִמַּעַל *ſuperius*, non dicit, res ex ejusmodi locis remotas eſſe, ſed in iis ſtare, et *inde ſe nobis objicere.* Ita מֵרָחוֹק et ſupra XVII, 13. XXII, 3. ſumitur.

8. Vates declaraturus cauſas tantae calamitatis Tyro illatae, chorum inducit hominum, fatum illud inopinatum urbisglorioſae ſtupentium, et in illius auctorem ejusque conſilii rationes inquirentium. מִי יָעַץ זֹאת עַל צֹר הַמַּעֲטִירָה *Quis conſultavit hoc contra Tyrum, coronatricem illam?* Quo quaerendi modo ſignificatur, eſſe conſilium audax, cujus magnum oporteat eſſe, non gregarium auctorem. Quum enim Tyrus urbs eſſet antiqua, probe munita, commercio et opibus florens, cui

in

meetem venire poterat, tantam urbem, e qua multi mortales inſignem percipiebant utilitatem, plane vaſtare? In voce הַמְּעַטִּירָה interpretanda diſſentiunt. Graecus Alexandrinus vertit: μὴ ἥσσων ἐςὶν, ἢ οὐκ ἰσχύει; *numquid minor eſt, aut non praevalet?* Videtur, ut Trommius monuit, המעטה legiſſe. Hieronymus *coronatam* vertit, quod, ut in Commentario ſcribit, „ſicut rex inter plurimam hominum multitudinem ornatum diademate erigit caput, ita Tyrus fulgens et exculta opibus, auroque, et gemmis, et ſerico, ac purpura nitens, regina ſit in cunctis gentibus exiſtimata." Hieronymum ſequutus Sanctius vertit quidem *coronatam*, ſed non obſcure hanc commendat ſententiam, vocari Tyrum ita, quod moenibus firmiſſimis, pinnisque et turribus, inſtar coronae, circumdata eſſet. Quam ſententiam confirmare ſtuduit J. H. Maius in *Obſervatt. SS.* P. II. p. 34. ſeqq., qui Graecum εὐςέφανος de urbibus uſurpatum, quae elegantibus firmiſſimisque muris ſunt ſeptae, confert, quum ςεφάνη ſaepe turrium pinnas ſignificet. Verum מְעַטִּירָה *coronatam* vertere, vetat Grammatica; nam quum ſit Participium Hiphil, vertendum eſt *coronans*, i. e. coronas dans, vel quod Tyrus mercatores ſuos in coloniis reges principesque faceret, ut J. D. Michaelis vult in *Supplemm.* p. 1887., vel, quod cives ſuos decore, opibus et magnificentia quaſi coronaret. Ita Kimchi: אשר סוחריה חשובים כרוזנים ונגידים והיתה נותנת כתר ועטרה למלכיה האדירים. *Cujus mercatores reputabantur inſtar principum et magnatum, et quae tribuebat coronam et ornamentum regibus ſuis ſplendidis*, propter abundantiam divitiarum et magnitudinem gloriae ſuae. Ex Vitringae mente *coronatrix* dicitur Tyrus, quod inter plures urbes hujus nominis ſola regnum haberet et *coronaret*, ut proinde *Tyrus coronatrix* idem ſit quod *Tyrus regia*, hoc cognomine ab aliis urbibus hujus nominis. „Sic Scylax in *Periplo* p. 101.,

ubi in maritimae Syriae ac Phoeniciae tractu describendo plures recenset urbes nomine Tyri, de Tyro vera et propria, quam ipse habuit pro insulari: *Inde alia urbs Tyrus, cum portu, qui intra muros continetur.* Αὕτη δὲ ἡ νῆσος, βασίλεια Τυρίς, *haec est autem insula, regia Tyri* scil. regis." Idem fortasse voluit Chaldaeus; qui הַמַּעֲטִירָה vertit: דַּהֲוָת מַמְלְכָא מַלְכִין *quae regnare fecit*, constituit, *reges*. Saadias: عَلَى صُور الْمُظَفَّرَة *contra Tyrum victoriosam*; minus apte. אֲשֶׁר סֹחֲרֶיהָ שָׂרִים כְּנַעֲנֶיהָ נִכְבַּדֵּי־אָרֶץ *Cujus mercatores erant principes, institores honorati terrae?* כְּנַעֲנִים *Cananaei* hic sunt *mercatores*, ut Hos. XII, 8. Job. XL, 30. (al. 25.), ad quae loca vid. not. Hieronymus: „Miramur legatum Pyrrhi quondam dixisse de urbe Romana: *vidi civitatem regum.* Ecce multo ante illa tempora negotiatores et institores Tyri, principes et inclyti describuntur, ut per haec ostendatur opulentiae magnitudo, quum negotiator Tyri alterius urbis esse rex possit."

9. Sequitur responsio prophetae ad interrogationem versu superiore propositam: יְהוָה צְבָאוֹת יְעָצָהּ לְחַלֵּל גְּאוֹן כָּל־צְבִי לְהָקֵל כָּל־נִכְבַּדֵּי־אָרֶץ *Jova exercituum* Deus *consultavit hoc, ut detraheret superbiam omnis gloriae, et ad ignominiam deduceret universos inclytos terrae.* Ita hunc versum bene reddidit Hieronymus, qui in Commentario ad eum haec habet: „Quia supra interrogantis more dixerat: *quis cogitavit hoc super Tyrum quondam coronatam?* nunc ipse respondet: non fatorum, ut stulti putant, sic fila deducta sunt, non fortunae cucurrit rota, sed Dei judicio et ipsius voluntate perfectum est, qui commonet arrogantes conditionis suae, ut discant potentiam ejus per miseriam, cujus clementiam per beneficia sentire noluerunt." לְחַלֵּל גְּאוֹן כָּל־צְבִי *Ad profanandam superbiam omnis orna-*

ornatus, i. e. ut omnia ornamenta, quibus tantopere ſuperbiebat Tyrus, quaſi in lutum dejecta foedaret; quo loquendi genere ad ſummam humilitatem redactam fore Tyrum ſignificat. גְּאוֹן צְבִי *Elatio decoris* hic eſt magnificentia et luxus, et cum iis conjunctus faſtus atque arrogantia, conf. Cap. XIII, 18. XVI, 6.

10. עִבְרִי אַרְצֵךְ כַּיְאֹר בַּת־תַּרְשִׁישׁ אֵין מֵזַח עוֹד *Tranſi terram tuam fluminis inſtar, filia Tarſchiſch, non cingulum amplius.* Ita ad verbum ſonat hic verſus, cujus ſenſus ob breve et conciſum loquendi genus minime planus et obvius eſt, unde haud mirum, veteres et recentiores in eo explicando in diverſa abire. Graecus Alexandrinus illum ſic vertit, ac ſi nonnulla aliter, ac nos hodie, legiſſe videatur: ἐργάζου τὴν γῆν σου, καὶ γὰρ πλοῖα οὐκέτι ἔρχονται ἐκ Καρχηδόνος· *Cole terram tuam, etenim naves nequaquam veniunt e Carthagine.* Graecum interpretem I. D. Michaelis in *Biblioth. Orient. Append. ad* P. XIV. p. 48. ſequ. non tantum עבדי per Daleth (pro עִבְרִי cum Reſch), quod omnino clarum eſt, verum etiam vocis כַּיְאֹר primam tantum ſyllabam כי legiſſe, omiſſa altera אר et vocula בת, vocabulum denique מֵזַח per *naves* vertiſſe ex his colligit. Probat etiam hanc totam graeci interpretis rationem, ſic tamen, ut, duabus ſyllabis אר, בת in unam vocem conjunctis legat אֲרֶבֶת, explicatoque hoc verbo ex arabico أَرِبَ *indiguit*, attributa denique voci מֵזַח ex arabico مَخَرَ *impulit*, *navis* ſignificatione, hanc tandem totius loci verſionem efformet: *cole, cum indigueris, terram tuam, Tarteſſum, nec enim navigatio porro.* At vero contra hanc verſionem jam Doederlinius monuit, deſiderari in ea objectum orationis propheticae, nec ratione idonea vocem מֵזַח per *naves* exponi, quod ipſum Michaelis

deinceps ipse sensit, et deesse adhuc arabici جَرَّ de impulsu *navium*, i. e. de remigando positi, exemplum fassus est in *Supplemm.* p. 1495. Accedit ad haec, verissime monente J. F. Schelling in *Animadverss. ad difficiliora Jesajae loca* p. 76., quod etiam a significatu verbi arabici ארב specialiori, quo cum إِلي (אֶל) constructum tantum gaudet, ad idem verbum hebraicum simpliciter positum minus firmiter concludatur; frigidum porro, styloque prophetae non satis dignum videatur, Tartessenses jubere, ut tum demum, cum indigi sint, terram suam colant. Quod vero maximum est, non sine ratione dubitari potest, an Graecus interpres praeter unicum כִּי nihil legerit, vocabulum מֵזַח vero per *naves* verterit, quum veri longe similius sit, eum sic legisse: כִּי אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ אֵין מֵזָה עוֹד. Nisi enim מֵזָה pro מֵזַח legisset, non fuisset ulla ipsi ratio, cur verterit: ἔρχονται ἐκ Καρχηδόνος. Verba hebraea autem si ita, ut Graecus interpres illa legisse verisimile est, legantur, Schelling observat sensum exhibere hunc clarum et perspicuum: *cole* jam *terram tuam*, agriculturae da operam, *quum nullae amplius naves mercatoriae ad te venturae sint.* Addit tamen ipse: „An unius interpretis Graeci auctoritate tam longe a textu recepto recedere fas sit, id quaeri posset; tum vero etiam, si usum linguae spectemus, an ullo exemplo probari possit, אֶרֶץ de *agris* usurpari, et annon propheta, hoc si voluisset, עִבְרִי אַדְמָתֵךְ potius, vel שָׂדֵךְ scripturus fuisset." Ceteri veteres interpretes ita verterunt, ut non aliter ac nos legisse illos pateat, etsi et illi in sensu exprimendo inter se dissentiant. Hieronymus: *Transi terram tuam quasi flumen, filia maris, non est cingulum ultra tibi.* Quae in Commentario ita exponit: „Sicut," inquit, „fluvius, sive, ut in Hebraeo significantius habet, *rivulus*, hoc enim

enim dicitur *Jor* [יְאֹר], facile transitur pede; ita et tu terram tuam, in captivitatem ducta, transibis, o filia maris, vel, quia insula es, vel, quia supra [vs. 4.] de te scriptum est: *dixit mare, fortitudo maris, non parturivi et non peperi.* Quodque infert: *non est cingulum ultra tibi*, quem sensum habeat, apertius Symmachus docet: *non poteris ultra resistere*, id est, non habebis vires, nec accinctos ad pugnandum lumbos tuos, ut possis adversariis contraire." Verum quod Hieronymus hebraeum יְאֹר *rivulum* notare ait, in eo aperte falsus est, quum illud nomen in singulari numero usurpatum fere semper *Nilum* notet, si Dan. XII, 5. 6. 7. excipias, ubi de fluvio majore in universum dicitur. Neque probari potest, quod בַּת־תַּרְשִׁישׁ *filiam maris* vertit, *Tyrum*que ita nuncupari autumat. Chaldaica hujus versus interpretatio talis est: גְּלַא מֵאַרְעִיךְ כְּמֵי נַהֲרָא עֲרוּק לִמְדִינַת יַמָּא לֵית תְּקוֹף עוֹד *Migra de terra tua, sicut aquae fluminis, fuge in provinciam maris, non est ultra fortitudo.* Chaldaeum sequitur Kimchi, qui לְבַת תַּרְשִׁישׁ pro בַּת־תַּרְשִׁישׁ, praefixo ל suppleto, dictum observat, additque: כלומר לעדת תרשיש והיא גם כן על הים *quasi dicat: ad congregationem*, s. civitatem *Tarschisch, quae et ipsa ad mare est sita.* Quae interpretatio ferri possit, si dictio בַּת־תַּרְשִׁישׁ cum verbis quae praecedunt conjuncta esset; sed Masorethae per accentum Athnach voci כַּיְאֹר adscriptum verba quae sequuntur prioribus arctius jungere vetant. Nisi forsan ante בַּת־תַּרְשִׁישׁ e priori hemistichio עִבְרִי repetas, quasi scriptum esset עִבְרִי לְבַת־תַּרְשִׁישׁ; quae ellipsis tamen durior videtur. Syrus: ܥܒܘܪܝ ܠܐܪܥܟܝ ܐܝܟ ܢܗܪܐ ܒܪܬ ܬܪܫܝܫ ܠܝܬ ܬܘܒ ܡܢ ܕܡܛܥܐ ܠܟܝ *Transi ad terram tuam, sicut flumen, filia Tharschisch, non est amplius, qui te expellat.* Habuit מֵזַח pro Participio Hiphil verbi זָחַח *dimovit, removit,* loco, Exod. XXVIII, 28. XXXIX,

XXXIX, 21., uti a צָלַל Ezech. XXXI, 3. est מֵצַל *umbram faciens*, et 1 Reg. VI, 29. מֵסַב *circumdans*, a סָבַב. Sensus, quem Syrus interpres expressit, est planus et elegans, modo sumas, veteres Tartessi incolas a Tyriis, coloniam illis in oris condentibus, e sua ditione expulsos et repressos fuisse, quos igitur invitat vates, ut jam, destructa Tyro, in veteres redeant fines, et per eos late et liberè sese diffundant, instar Nili, aut magni cujusque fluvii, arva exundantis. A qua sententia haud multum abludit Koppius, nisi quod is מֵזַח *cinguli*, *zonae* significatu sumat, quem Ps. CIX, 19. obtinet, cingulumque pro servitutis et oppressionis symbolo habeat. Ponit enim, durius habitos fuisse Tartessenses a Tyriis, pro communi fere coloniarum omnis aevi sorte; significari itaque hoc versu Tartessensibus, nihil ipsis jam porro obstare, quo minus ceu fluvius, perruptis repagulis, terram suam obire libereque sua commercia exercere possint. Quam sententiam haud parum verisimilitudinis habere, fatetur quidem Schelling l. c., nec tamen facile intelligi posse monet, quomodo propheta hoc posito Tartessenses, *suam* tantum ut *terram* transirent, jubere potuisset, quasi omne eorum commercium his tantum finibus se continuisset. Et ipse quidem Schelling, quemadmodum vs. 6. Tyrii Tartessum trajicere monentur, sic his Tartessenses ipsos eo reverti moneri existimat, quod idem etiam vs. 12. sive Citiaeis, sive aliis quibuscunque, exterarum regionum mercatoribus, qui commercii gratia adhuc Tyri commorati fuerant, significatur, suos ad lares ut se recipiant, quamvis nec ibi satis tuti sint futuri. Cui sententiae vero quum obstare videatur vox כַּיְאֹר, non tam exundantis in arva, quam potius regredientis in suos alveos Nili imaginem obversatum fuisse prophetae oculis censet. Quod tamen verbum עָבַר vix admittat, quod de fluvio usurpatum semper dicitur de eo, qui alveum suum egreditur. *Cingulo*, מֵזַח, Schelling

ling cum Chaldaeo intelligit vallum a portu in continentem porrectum, quo quasi cingulo haec vel conjungeretur cum illo, vel ille ab hac distineretur. Sed multo concinniorem esse sensum supra à nobis, Syro praeeunte, propositum, nemo facile inficiatur. Prorsus pervertunt prophetae sententiam, qui de *Tyro* hunc versum agere volunt, ut Hieronymus, et inter recentiores Vitringa, qui hoc modo explicationem instituit: „Vis sententiae propheticae," inquit, „manifeste incumbit in extrema ejus: אין מזח עוד *nullum amplius est cingulum*, balteum, ut Ps. CIX, 19.; id vero de Tyro metaphorice dictum, significat dissolutam esse rempublicam, depositum occisumque regem et praefectos, reipublicae et societatis civilis *vincula* et *cingula;* destructa vastataque esse munimenta, et muros urbis, altos latosque eam circumscribentes et arctantes (haec enim singula et universa rectissime veniunt nomine *cinguli*), sic ut omnibus complanatis, nihil supersit, quod *agrum* ab *urbe* discernat, rempublicam fulciat, urbes terramque muniat. Qui cum certus sit sensus postremae partis hujus sententiae, priora sic sunt interpretanda, ut sensum admittant analogum, cum posterior sententiae pars priorem ut obscuriorem illustret. Id vero assequeris, si verba prophetae: *transi terram tuam, ut fluvium, nullum amplius cingulum est*, sic accipias: *transi*, o Tyrie, *terram* tuam, h. e. tam ipsam Tyrum, quam terram, ei subjectam, olim egregie munitam, tum praefectura civili, et praesidiis militaribus, tum muris urbium arciumque, reipublicae firmamentis: aspice, inquam, rempublicam eandem absque cingulo, omni modo solutam, et *transi* eam instar *fluvii* planam aequatamque solo absque munimentis ac repagulis. Ut enim יאר *fluvius* seu *rivus* placide fluens, *aequa* et plana est *superficie*, quem si nave transeas, nihil, quod te in aequa et plana superficie moretur, offendas; sic terra, tibi subjecta, ab hoste

hoſte direpta, vaſtata, deſolata, munimentis ſolo aequatis, aequam tibi praeſtabit ſuperficiem planamque, ut inſtar *fluvii* eam *tranſire* poſſis. Suppono autem, orationem hanc converti ad Tyrios; quod tamen dubium videri poſſet. Quomodo enim *Tyrus* appelletur *filia Tarteſſi*, cum *Tarteſſus* potius *filia Tyri* dicenda videatur? Sed dubium facile expeditur. Propheta ſic elegantiae cauſſa ſcripſit, quod deſtructa everſaque Tyro, Tarteſſus dehinc reſpicienda eſſet ut *metropolis* Tyri, quippe a qua, tanquam principe urbe, dehinc reliquiae urbis vaſtatae penderent.“ Cum hac Vitringae interpretatione in nonnullis conſentit Dathius, qui ſic vertit: *Migra e terra tua quam celerrime* (ſic reddit עִבְרִי, et conferre jubet Jeſ. LIX, 19., nec aliter Saadias: كَخَلِيجِ مَاءٍ بِسُرْعَةٍ *inſtar canalis aquae velociter*), *filia Tarteſſi*, *omne decus et ornamentum tibi ablatum eſt.* Et in nota ſubjecta addit: „*filia Tarteſſi* vocatur Tyrus, quia, cum multi Tyrii eo confugiſſent, ſpectari poterat ut mater, quae foveret Tyrios. *Non amplius cingulum eſt*, *vel* rex et proceres reipublicae omnes interfecti ſunt, *vel* omni decore et ornatu privata es, cui inſerviunt cingula in Oriente.“ Sed eadem ratione, qua Sion בַּת־צִיּוֹן, Babylon בַּת־בָּבֶל, et Tyrus ipſa Pſ. XLV, 13. בַּת צֹר dicitur, hoc loco בַּת־תַּרְשִׁישׁ Tarteſſus eſt ipſa. Quod Dathianae interpretationi et recte oppoſuit Doederlein, qui hunc locum ſic vertit: *Jam meabis, fluvii more, per terram tuam, Tarteſſus, nullum amplius cingulum*, i. e. „abundabis hominibus, opibus, divitiis, ſoluto cingulo; quo repreſſa fuiſti, ſive rejectis incrementi tui impedimentis. Nempe ut fit in civitatibus mercatura celebribus; alterius caſus et interitus alteram provehit.“ Qui ſenſus in rei ſumma convenit cum eo quem nos ſupra indicavimus.

11. יָדוֹ נָטָה עַל־הַיָּם הִרְגִּיז מַמְלָכוֹת *Manum ſuam extendit ſupra mare* (ſcil. Jova, ut patet ex vs. 9. et *membro* hujus *verſiculi* poſteriore), *commovit regna*, h. e. Deus Iſraelis potentiam viresque ſuas exſeruit ad exſequenda ſupplicia in Phoenicem, oram Syriae maritimam, ita ut plura regna evertantur. *Extenſio manus* eſt minitantis, vel percutientis et exequentis vindictam; conf. ſupra Cap. V, 25. Per *mare* hic non ſola intelligitur Tyrus, ſed *Phoenice*, ſive *ora maritima* contermina, in qua plura erant regna, a Nebucadnezare deſtructa: nam, ut Strabo refert L. XVI. p. 754. ἑκάστη πόλεων τῶν Φοινικίδων, *quaelibet urbs Phoenicum regem habuit.* Ceterum verbum רָגַז ſaepe adhibetur de everſione et exitio rerum publicatum, veluti Cap. V, 25. XIV, 16. Jerem. L, 34. Hagg. II, 7. 22. 23. יְהוָה צִוָּה אֶל־כְּנַעַן לַשְׁמִד מָעֻזְנֶיהָ *Jova praecepit de Canaane, ut munimenta ejus devaſtentur.* Vocula אֶל hic eſt ſumenda *objective*, ut notet non objectum *cui*, ſed *de quo*, uti Ezech. XXI, 28. Pſ. XCI, 11., quem Hebraismum imitatus eſt ſcriptor epiſtolae ad Hebraeos I, 7. Καὶ πρὸς μὲν τὰς ἀγγέλους λέγει, h. e. *de angelis*. מָעֻזְנֶיהָ, Kimchio obſervante, hic ſcriptum eſt pro מָעֻזֶּיהָ, littera נ ex uſu Chaldaico ſubſtituta geminatae radicali, ut קָבְנוֹ *exſecrare eum*, Num. XIII, 13. pro קָבּוֹ, et חָמְנוּ *conſumant*, Pſ. LXIV, 7. pro חַמּוּ. J. D. Michaelis in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 1879. confert noſtrum vocabulum cum Syriaco ܥܘܙܢܐ *ſpinae*, cum quibus in libris Hebraicis ſaepe comparantur *mali* et *improbi*; unde vertit: *juſſit Jova omnia vepreta*, ſ. *omnes ſpinas ejus exſcindi.* Quod autem Michaelis in Notis ad verſionem germanicam dicit, hos eſſe h. l. colonias Tyriorum ad oram maris mediterranei, me non ſatis intelligere fateor.

12. וַיֹּאמֶר לֹא־תוֹסִיפִי עוֹד לַעֲלוֹז *Dixitque* ſcil. Deus: *non perges amplius exſultare*, laſcivire, voce, geſtu,

gestu, moribus animi vanam in florente statu tuo fiduciam ponere; cf. de hoc verbo not. ad vs. 7. הַמְעֻשָּׁקָה בְּתוּלַת בַּת־צִידוֹן O oppressa, virgo filiae Sidonis, f. *virgo filia Sidon*, nomina enim Hebraeis haud raro ponuntur in statu constructo, cum nos ea in appositione ponimus, ut נְהַר פְּרָת *fluvius Euphratis*. Pro בַּת־צִידוֹן codd. sedecim Kennicotti et de Rossii cum LXX. in cod. Alexandrino et Arabe in Polygl. legunt בַּת־צִידֹן. Sed recte Doederlein, „non mutanda est," inquit, „vulgaris lectio, צִידוֹן, nam et rarior est, et auctoritate reliquarum versionum, et ipsa facilitate in hac orationis serie commendatur." Ceterum ut בַּת־צֹר *filia Tyri*, Ps. XLV, 13. sumitur pro *Tyriis*, *filia Babylonis* pro *Babyloniis*, *filia Sionis* pro *Zioniis*; ita h. l. בַּת־צִידוֹן *filia Sidonis* intelligenda est de *Sidoniis*. Junguntur Tyriis ut supra vs. 2. et 4., et ab Ezechiele Cap. XXVIII., ob vicinitatem, mutuum commercium, ingeniorumque et studiorum communionem. הַמְעֻשָּׁקָה בְּתוּלַת, quod vulgo vertunt *virginem oppressam*; Driessenius in *Observatt. Philol. Criticc. ad quaedam V. T. loca*, Groening. 1774. notare vult *concupitam*, *adamatam virginem*, collato arabico عَشِقَ *amavit*. Tyrum comparari cum muliere meretrice, quam ardeant omnes reges terrae, sec. vs. 17. Ita haberemus: *non perges amplius exsultare; o virgo adamata! et tot amatorum numero superbe te efferre!* Sed verbum עָשַׁק ceteris omnibus V. T. locis semper valet *vim alicui inferre*, *opprimere aliquem*, neque est usus loquendi sine necessitate deserendus. Vocat propheta Sidonem *virginem oppressam*, cui a validiore illata fuerat vis, cum maximo ejus dedecore conjuncta, quod libertate atque decore privata esset instar vitiatae virginis. Quare monet Sidonios, ut si rebus suis qualitercunque hoc tristi statu consulere velint, vertant solum, et quanto ocyus ad *Cit-*

thiaeos

thiaeos transeant: כִּתִּיִּים קוּמִי עֲבֹרִי *ſurge, transi ad Citthiaeos;* aliam enim verſionem vix pati videntur verba hebraea, et ſunt hoc loco verſiones antiquae ſatis inter ſe concordes, niſi quod Graecus Alexandrinus, ſenſum exprimens, conſtructionis curam non habuerit, dum haec verba una cum iis quae proxime ſequuntur, ita transtulit: καὶ ἐὰν ἀπέλθῃς εἰς Κητιεῖμ, οὐδὲ ἐκεῖ σοι ἀνάπαυσις ἔσται. Hieronymus recte: *in Cethim conſurgens transfreta.* Neque eſt cur Doederlinius dicat, hanc interpretationem non admitti legibus Grammaticae; alloqui potius prophetam Citiaeos, qui mercaturae cauſa ſedem in Tyro fixerant, quos jubeat migrare, atque deſerere ſtationem minus tutam. Vertit igitur verba noſtra: *Citiaei! ſurgite, abite, nec enim vobis amplius ibi ſedes quieta ſupereſt!* Sed כִּתִּיִּים poſitum eſſe pro אֶל כִּתִּיִּים nihil habet, inſoliti, eſtque ſententia heic preſſa, eumque in modum conſtructa, ut fugae neceſſitatem et feſtinationem vivide exprimeret, quae et verborum transpoſitione exprimi videtur; debebat enim oratio prophetae ſecundum naturalem ductum ſic eſſe conſtructa: קוּמִי עֲבֹרִי אֶל-כִּתִּיִּים *ſurge, transi ad Cithiaeos;* ſed ubi res urget, et periculum imminet cervici, qui alium ad maturandam fugam incitat, quod ultimo dicendum erat loco dicit primo. Pro כִּתִּיִּים, cum duplici Jod, quod in textu librorum editorum tantum non omnium atque in codicum Orientalium, i. e. recenſionis Babylonicae legitur, Occidentales, ſive recenſionis Palaeſtinenſis codices habent כִּתִּים. Notat Kimchi, duplicem Jod ſcribi, ſed non legi, quum Chirek literae *Thau* ſit ſubſcriptum, non vero τῷ Jod; utrumque, כִּתִּיִּים et כִּתִּים, idem valere, ut Exod. III, 18 עִבְרִיִּים (ubi tamen in noſtris libris עִבְרִיִּים legitur) idem eſt quod עִבְרִים, *Hebraei.* גַּם-שָׁם לֹא-יָנוּחַ לָךְ Quin *etiam ibi quieſcere tibi non licebit.* Verbum נוּחַ hic, imperſonaliter uſurpatur, plane ut Job. III, 13. אָז יָנוּחַ לִי *tune quies mihi eſſet.* Dicit

igitur vates, Sidonios patriam linquentes non satis tutos fore ab hostibus in maris mediterranei insulis, quas nomine כִּתִּים indicari vidimus supra ad vs. 1. In alia omnia hisce in verbis interpretandis abit Jo. Gothofr. Lackemacher in *Observatt. philologg.* P. X. Obs. III. p. 201. seqq., qui quum persuasum haberet, agi toto hoc capite de Tyro, non per Chaldaeos, sed per Macedonas, Alexandro M. expugnanda, et per כִּתִּים *Macedones* intelligeret, quorum regio olim, teste Hesychio, Μακεττία, vocabulo τῷ כִּתִּים magis etiam affini fuit appellata; verba כִּתִּיים קוּמִי עֲבֹרִי sic vertit: *o Citthim! surge, transi!* i. e. Macedones, alacriter transite! Transitum vero istum ad iter opinatur pertinere, per terram Judaicam Aegyptum versus faciendum ad expeditionem Aegyptiacam, quam suscipere debeant Macedones, Tyro expugnata. „In illa enim expeditione transitus per Judaeorum terram vitari non poterat, nisi forte mare trajiceretur. Ac transiit revera Alexander, in Aegyptum cum exercitu proficiscens, per Palaestinam, quam et in deditionem aequis condisionibus accepit, ut refert Arrianus *de expedit. Alexandri M.* L. II. c. 25." Quum vero adscita versione a Lackemachero proposita verborum כִּתִּיים קוּמִי עֲבֹרִי, non intelligatur, quo referendum sit in verbis proximis גַּם־שָׁם לֹא־יָנוּחַ לָךְ *nec ibi tibi requies erit*, illud שָׁם *ibi*, monet ille, in sermonibus prophetarum obscuritatis difficultatisque tolli interdum posse plurimum, si ad gestus, cum quibus prolata fuere verba, attendat lector et interpres. Eam observationem adhibendam esse et hoc loco, et concipiendum nobis esse prophetam, manum, dum pronunciaret voculam שָׁם *ibi*, austrum versus extendentem, ut gestu Aegyptum designaret, quam ingressurus sit Alexander, Phoenice atque Palaestina subjugatis. Negare autem prophetam *quietem* ibi fore Macedonibus, quo significet, non substiturum ibi esse Alexandrum finemque victo-

victoriarum facturum, ſed progreſſurum ulterius, et victricia arma in regiones etiam alias circumlaturum. Verum ut taceamus, mero pro lubitu ſumi, prophetam vocem שָׁם pronunciando geſtu deſignaſſe Aegyptum, interpretationi a Lackemachero propoſitae potiſſimum hoc obſtat, utrumque verſus hemiſtichium ex illa plane non cohaerere, et prodire duas diverſas ſententias minime inter ſe aptas et concinnas.

13. Vates poſtquam demonſtraſſet Jovam cauſam ſupremam et principem evertendae Tyri, jam oſtendit inſtrumenta, quibus in Deus hoc opere uti decreverat. הֵן אֶרֶץ כַּשְׂדִּים זֶה הָעָם לֹא הָיָה אַשּׁוּר יְסָדָהּ לְצִיִּים הֵקִימוּ בַחוּנָיו עֹרְרוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ שָׂמָהּ לְמַפֵּלָה *En terram Chaldaeorum! hic populus non fuit: Asſur fundavit eum deſerticolis: erigunt turres ſuas ſpeculatorias, et palatia ejus denudant, reddunt eam ruinam.* Senſus hic facilis et obvius mirum eſt quantum ab interpretibus veteribus et recentioribus obſcuratus et perverſus fuerit. Quod factum jam ab interprete Graeco Alexandrino, qui hunc verſum ita accepit, ac ſi oratio verſu ſuperiore coepta hic continuaretur, et ex utroque, multis neglectis et praeciſis, hanc confecit ſententiam: *quodſi abieris ad Citthaeos; neque ibi requies erit tibi* (quae ſunt ultima verſiculi ſuperioris), καὶ εἰς γῆν Χαλδαίων, καὶ αὕτη ἠρήμωται ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων, ὅτι ὁ τοῖχος αὐτῆς πέπτωκεν, *et in terram Chaldaeorum, et haec deſolata eſt ab Aſſyriis, quoniam murus ejus corruit.* Nihil in his ſani eſt, ſive verba in ſe inſpicias, ſive cum verbis prophetae conferas. Quum enim vates doceat, Chaldaeos ſtatum ſuum debere Aſſyriis, et hiſtoria inſuper tradat, Chaldaeos cum Medis concurriſſe ad deſtruendum imperium Aſſyriacum, idem hic, ex verſione Graeca, multis praeteritis, negatur, aſſeriturque, *Aſſyrios deſolaſſe terram* Chaldaeorum, et connectitur praeterea ſententia

 cum

cum superiore, cum qua nihil commercii habet. Rectius verba hebraea expressit Hieronymus hoc modo: *Ecce terra Chaldaeorum! talis populus non fuit. Assur fundavit eam; in captivitatem traduxerunt robustos ejus; suffoderunt domos illius, posuerunt eam in ruinam.* Summam et scopum ejus, quod his verbis dicitur, perspexit, licet omnes sententiae partes earumque structuram recte assequutus non sit, ut mox ostendemus. Sed recentioris aevi interpretes haud pauci prophetam hoc dicere arbitrati sunt, non esse, quod civitatis tam vetustae et tam opulentae ruina alicui valde mira et supra fidem videatur, quippe exemplum capi posse e terra Chaldaeorum, quae quum ab Assyriis occupata, instructa, munita sit, simile tamen fatum effugere non possit. Ita, ut alios mittamus, Bochartus *Geogr. S.* P. I. L. III. Cap. 5., qui hunc versum connectit cum ultimis versus superioris, ubi propheta monuerat Tyrios, quotquot superstites essent ab hoste, ut fugerent, sive transirent ad Citthaeos, i. e. secundum Bochartum, Cuthaeos, Susianae et Babyloniae incolas (vid. not. ad vs. 1.); sed addiderat: *etiam illic non erit tibi requies.* Id Bochartus his verbis declarari autumat in hunc sensum: ecce enim ipsam quoque hanc terram Chaldaeorum, quam Assyrii instruxerunt et ornarunt, Deus *posuit in ruinam*, i. e. excidio destinavit, scilicet per Cyrum, ut in ea quiete habitaturi non sitis. Verum superiorem versum non ferre illum sensum, quem Bochartus ei dedit, vidimus; nulla ibi mentio est deportationis Tyriorum in Chaldaeam, sed secessus liberi ad Citthaeorum populum, a Chaldaeis longe diversum. Neque credibile est, prophetam ostendere voluisse, nemini mirum videri debere, Tyrum tam gravia pati, quum et terra Chaldaeorum ab hoste sit occupanda et vastanda. Nam si id ageret vates, ut lapsum Tyri ex alia simili calamitate illustraret; exemplum petere debebat a casu

su-

perioris et praeteriti temporis. Certum igitur est, extremam hujus versus partem de Tyro vastanda agere, atque nexum cum superioribus sibi constare hac ratione, quod quum vates indicasset auctorem calamitatis Tyro immittendae, Deum, Jovam, jam ostendat, per quos exsequuturus sit poenas Tyriis decretas. *En*, ait, *terram Chaldaeorum!* Per eam non dubium est hic praecipue intelligi regionem Babyloni subjectam ad Euronoton, quae a Babylone et montibus Chaldaeis ad sinum Persicum extendebatur, quam regionem Veteres Babylonem vocarunt. Hanc enim sedem fuisse veram Chaldaeorum ab Assyriis ex boreali Mesopotamia huc translatorum ostendimus ad Habac. I, 6. p. 563. seqq. Inde passim apud vates Hebraeos *Babel* et *terra Chaldaeorum* alternantur, ut infra XLVIII, 14. 20. Jerem. L, 1. LI, 24. Ezech. XII, 13. Per *terram* Chaldaeorum hic indicari incolas ejusdem, Chaldaeos, sive Babylonios, docet quod additur זֶה הָעָם לֹא הָיָה, quod positum pro זֶה הָעָם לֹא הָיָה עַם *hic populus non erat populus*, scil. illustris, magnus, ut Deut. XXXII, 21. Quem sensum phraseos ex similibus locutionibus scriptorum sacrorum et exterorum copiose illustravit Jacob. Perizonius in *Origg. Babylonn.* P. II. Cap. VI. p. 70. seqq. En! inquit vates, Babyloneos, s. Chaldaeos non ita pridem in desertis vagatos, nullum habentes nomen, nullam rempublicam. Ceterum quod ad rem confer Job. I, 17. ex quo loco patet, Chaldaeos olim Nomadum praedantium vitam egisse, non rempublicam habuisse stabilem, et inter Orientales populos conspicuam J. D. Michaelis in *Spicileg. Geogr. Hebraeor. ext.* P. II. p. 82. „Recens Jesajae est populus Chaldaeorum, nec antea fuit. Id quidem de Chaldaeis universim dici nequit, Abrahami jam tempore inclytis, et quorum summam antiquitatem laudat Jeremias Cap. V, 15.; at potuerunt in Chaldaea *prope Babylonem* novi et recentes esse, videturque colonia co-

eorum, Nomadum antea errantium, certas ibi sedes ab *Assyriorum* regibus paulo ante Jesajam accepisse." אַשּׁוּר יְסָדָהּ לְצִיִּים *Assur fundavit eam deserticolis*, i. e. Chaldaei, qui in deserto in tentoriis soliti erant habitare, vitamque erraticam ducebant, ab Assyriis congregati, et in urbes collecti sunt. Vitringa: „Dicere vult propheta, *Assyrios* eam occupasse *terram*, quam insederunt Chaldaei, et Babylonem, Chaldaeorum metropolim, munivisse, exornasse, et *agrum Babylonicum*, inundationibus Euphratis expositum, *aggeribus* sepsisse, ut plane tradit Herodotus Lib. I. c. 184. 185. 186. Eundem in sensum Michaelis l. c.: „*fundatam* dicit *terram incolis deserti*; fundatam, id est, ni fallor, aggeribus munitam, qui exundantem Euphratem coercerent: *incolae* autem *deserti* videntur Nomades Chaldaei esse, longe a patria, Curdorum fere in morem, per deserta Arabica etiam et Syriaca errantes, nec sine latrociniis." צִיִּים interpretes alii verterunt *naves*, alii *feras*, alii *feroces incolas*: quas interpretationes enarravit et refutavit Perizonius l. c. ipseque (in *Addendis* pag. 366. seqq.) recte contendit, per צִיִּים hic commodissime intelligi *deserticolas*, sive Σκηνῖται, ut Ps. LXXII, 9., h. e. ipsos Chaldaeos deserta cum pecudibus peragrantes. In alia omnia abit Doederlein, qui vertit: *Chaldaei, dissimiles Assyriis, Tyrum in vastitatem redigent*: cujus versionis rationes reddit in nota subjecta hasce: „Dictio יְסָדָהּ לְצִיִּים synonyma est posteriori שָׂמָהּ לְמַפֵּלָה, quae non potest nisi de *Tyro* intelligi. Itaque de evertenda per Chaldaeos Tyro totum comma interpretamur, accentibus tantum mutatis, quorum precaria auctoritate jubemur אֲשֶׁר a voce הָיָה divellere. Nos vocem אַשּׁוּר cum *versione Arabica Msc. Oxford.* in *Bibl. Polygl. Londinens.*, quae lacunam versionis LXX. et Arabicae ad eam adornatae replet, priori commati jungimus, hoc sensu: *Chaldaei non erunt, sicut Assyrii, a quibus*

plu-

plures urbes non potuere expugnari. Namque Assyriae regem Salmanassarem multas Phoeniciorum urbes, Sidonem, Accen et rel. deditione facta occupasse, a Tyriis autem praelio navali devictum, aquae penuria frustra tentasse urbem, *Menander* auctor est apud Josephum *Antiqq. Jud.* Lib. IX. c. 15. §. 2. Est autem poetice dictum, *urbem felibus agrestibus condere*, pro *domos ejus destruere.*" Quae tamen interpretatio quam sit quaesita et coacta, quisque sentiet ipse. Verba הֵקִימוּ בְחוּנָיו עֹרְרוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ Vitringa et Michaelis referunt ad *Assyrios*, diverso tamen sensu. Ille enim verba nostra ita interpretatur: „Assyrii, postquam Chaldaeos eremivagos illuc transtulerint, *turres ejus speculatorias erexerunt, et excitarunt palatia.*" Sed Michaelis l. c. הֵקִימוּ בְחוּנָיו vertit, *errantes Nomades consistere fecerunt,*' additque: „displicet consueta explicatio, *erexerunt speculas ejus*: speculae enim Nomadum sunt errantium, qui ipsi eas erigunt, non a datore stabilis sedis rege accipiunt; confere potius Arabicum بُحْنَاءٌ *mansio Nomadum nocturna.* Videntur ergo reges Assyriae errantibus antea per deserta Chaldaeis in vicinia Babylonis certas sedes dedisse, praesidio forte finibus futuris contra Babylonem Assyriis non subditam, nec amicam, indeque regio nomen accepisse." Verum enimvero quum versus hujus verba ultima, שָׂמָהּ לְמַפֵּלָה, de *exitio Tyri* manifeste sint intelligenda, priora hujus membri posterioris, הֵקִימוּ בְחוּנָיו עֹרְרוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ, ad rem eandem referenda esse vix dubium est. Verissime Hoheisel in *Observatt. philologico-exegeticis, quibus difficiliora Esajae loca illustrantur* p. 166. observat, illi sententiae e qua verba הֵקִימוּ בְחוּנָיו עֹרְרוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ de Assyriis accipiuntur, aperte reclamare accentuum tenorem. „Sic enim major distinguendi valor tribuitur accentui *Sakeph katon* voci אַרְמְנוֹתֶיהָ apposito, quam

 At-

Atnacho ad vocem לְצִיִּים. Si locum obtineret expoſitio a Vitringa allata; Atnachus ad vocem אַרְמְנוֹתֶיהָ, non ad vocem לְצִיִּים collocandus fuiſſet. Quae quum prorſus aliter ſe habeant, manifeſtum habemus indicium, Chaldaeorum, qui ſubjectum in hoc verſu conſtituunt, deſcriptionem ad Atnachum ſe extendere, et cum voce הֵקִימוּ praedicatum ſuum capere initium. Eo potius tendit mens prophetae, Chaldaeos in obſidenda Tyro turres ſuas adverſus eam erecturos, et caſtella ac palatia Tyri deſtructuros. Verbum עוֹרְרוּ ſignificationem *diruendi* non reſpuere, demonſtrari poteſt ex Jerem. LI, 58. *Muri Babylonis latiſſimi* עַרְעֵר תִּתְעַרְעַר *plane nudabuntur*, i. e. diruentur. Quibus ſuppoſitis integrum hemiſtichium poſterius ita reddendum et exponendum: „*erigent* (Chaldaei) *turres ſuas ſpeculatorias* (adverſus Tyrum), *et palatia ejus denudabunt* (deſtruent); *ponet eam* (Tyrum, inquam, ponet Chaldaeus) *in ruinam*." Haec Hobeiſel, qui ignoraſſe videtur, eodem plane modo, quo ipſe, hunc locum interpretari Jarchium. Ejus haec ſunt verba: הֵקִימוּ בַחוּנָיו הם יקימו מצודותיהם על צור בחוניו לשון עופל (לקמן ל"ב) בורפרי"ץ בלעז שעושין למצור על הכרכים עוֹרְרוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ יחריבו לשון ערו ערו לשון נתיצה עד היסוד *Excitant turres ſuas, i. e. erigent munitiones ſuas contra Tyrum;* בַּחוּן *hic habet ſignificationem clivi et munitionis, ut infra XXXII, 14.*, *pourpris lingua Gallica* (*Germanice Bruſtwehr*), *quae ſiunt ad oppugnandas urbes. Verbum* עוֹרְרוּ *hic valet deſtruent, ut Pſ. CXXXVII, 7.* עָרוּ, *i. e. deſtruite usque ad fundamentum.* Nec refragatur huic expoſitioni ſuffixum maſculinum vocis בַּחוּנָיו, quod ad עַם *populum* Chaldaeum reſpicit, non ſecus ac ſi ſcriptum eſſet: הֵקִים בַּחוּנָיו *erexit populus ille turres ſuas ſpeculatorias.* Nomen עַם vero, utpote collectivum, conſtrui tam cum verbo ſingulari שָׂם, quam cum pluralibus עוֹרְרוּ et הֵקִימוּ, nil

nil habet miri aut insoliti. Sic Exod. I, 20. dicitur וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ מְאֹד *multiplicatus fuit populus ille et corroborati sunt valde.* Ne vero putes, transitum a singulari ad pluralem longe esse faciliorem et naturae convenientiorem, quam transitum a plurali ad singularem, si de eodem subjecto continuetur oratio (quae ratio Vitringam movit, ut verba pluralia הֵקִימוּ et עֹרְרוּ de Assyriis, non de Chaldaeis acceperit, quum de Chaldaeis statim in singulari dicatur שָׂמָהּ), en! loca, in quibus idem est, ac hic, a plurali ad singularem transitus. Num. XIII, 22. *Et ascenderunt* exploratores *per meridianam plagam,* וַיָּבֹא *et venit* exploratorum caterva *Chebronem usque.* Eodem Capite, quum versu 23. de exploratoribus in numero plurali loquutus fuisset scriptor, versu 24. in Singulari pergit: *locum istum* קָרָא *vocavit* turba exploratorum *vallem Escol.* Ita 1 Sam. XVI, 4. *Trepide accurrebant seniores civitatis ei obviam, et dicebat* turba illorum seniorum: *prosperene advenis?* Quid igitur obstat, quo minus primo hic Pluralem, postea Singularem sensu collectivo de Chaldaeis usurpasse vatem dicamus? Ceterum mutavit propheta genus suffixi, adhibendo masculinum in voce בְּחוּנָיו, femininum in voce אַרְמְנוֹתֶיהָ, ut illam ad turres speculatorias τῷ עַם כַּשְׂדִּים *populi Chaldaei,* hanc ad palatia urbis צוֹר Tyri, quae est generis feminei, ut alia etiam urbium nomina, tanto facilius referatur, prouti etiam verbum שָׂם in masculino de populo Chaldaeo, suffixum הָ ei annexum feminini generis de Tyro usurpat.

14. הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי שֻׁדַּד מָעֻזְּכֶם *Ejulate, naves Tartessi, quia vastatum est munimentum vestrum.* Cum propheta indicasset per quos Tyrus sit vastanda, suscitata illius casus commemoratione nova apostrophe orationem vertit ad *naves Tartessi,* id est, ad nautas,

 sive

five Tyrios, Tarteffum, five Tarteffios Tyrum commercii caufa euntes; navigatio enim ultro citroque inftituebatur, et ipfi quoque Tarteffii magnam partem ortu erant Tyrii. Joanni Apocal. XVIII, 17. qui hic defignantur per *naves Tarteffi*, dicuntur πᾶς κυβερνήτης, καὶ πᾶς ἐπὶ τῶν πλοίων ὁ ὅμιλος, καὶ ναῦται, καὶ ὅσοι τὴν θάλασσαν ἐργάζονται. Hi vocantur ad ejulatum, quia Tyrus, qua una fuperftite et florente ftare videbantur illorum fortunae; quaque una et quidem munitiffima urbe tuti effe poffe videbantur, vaftata atque everfa effet.

15. Poftquam Tyrus per tempus longum ad maximam ignobilitatem redacta fuerit; aliquando iterum fe efferet, priftinamque nobilitatem et gloriam adipifcetur: pro more vatum Hebraeorum, faepius jam obfervato, qui feveras calamitatum praenunciationes five defcriptiones temporum laetiorum imaginibus temperare folent. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְנִשְׁכַּחַת צֹר שִׁבְעִים שָׁנָה *Et futurum eft illo tempore, ut Tyrus oblivioni tradatur per feptuaginta annos. Oblivioni tradi* dicitur res aut perfona, fi contemta et neglecta jacet vel a Deo vel ab hominibus. *Deus* hujus vel illius gentis dicitur *oblivifci*, quando eam beneficiis fuis fingularibus privat, ut infra XLIX, 14. Zion queri dicitur, *Jovam fe dereliquiffe, et Dominum ipfius oblitum effe.* Idem fi agant homines, ut rem negligant, ejusque nulla fe affici cura oftendant, rem ipfi quoque dicuntur oblivioni dare, ut Jeremias XXX, 14. de Zione: *omnes amafii tui* שְׁכֵחוּךְ *obliti funt tui, non quaerunt te.* Pofteriore fenfu phrafis eft hoc loco capienda. Exteri non tantum Tyrum commercii caufa adiverant frequentes et coluerant; verum etiam laudaverant, celebraverant, et ad ornatum cultumque ejus plurimum contulerant. Illa vero deftructa trifte erit omnium filentium. Quisque exterorum ftupebit gravem Tyri lapfum, vitabunt eam adire, et

qui

qui negotiationem cum ea exercebant, alio se vertent. Idque futurum שִׁבְעִים שָׁנָה *per septuaginta annos*, cui temporis notae addit כִּימֵי מֶלֶךְ אֶחָד *sicut* f. *secundum dies regis unius*, quod quid sibi velit, obscurius videtur ad primam speciem, et plures interpretes hic haeserunt. Jarchius alludi putat ad tempus *vitae Davidis*, quod LXX. annis circumscriptum fuit, 2 Sam. V; 4. coll. cum 1 Reg. II, 11.; ipse tamen addit, se non intelligere, cur haec comparatio addita sit. Kimchius, licet aliud proposuisset, huc rursus relapsus, rationem ejus, quod hic *aetatis Davidis* mentio fiat, peti posse ait ex foedere, quod Davidem inter et Horamum, Tyri regem intercessit, quod quum Tyrii non servassent, tantum temporis desolatio illorum duraret, quantum David vivendo exegerat. Similiter Coccejus, „fortasse," ait, „haec indicant non prolixitatem temporis, sed qualitatem dierum. Nam per tempus vitae Davidis populi Israelitici diversus status fuit, servitus Palaestinae, regnum Saulis, bella Davidis, pax tandem." Quae quum longe sint petita, quisque sentiet. Alii *septuaginta* illis *annis sicut dies regis unius* vel tempus cujuscunque annosi regis, vel commune tempus, quod aevum hominis rarius transcendit, quod poeta Ps. XC, 10. *septuaginta* aut *octoginta* annis complectitur, intelligi putant. Ita inter Hebraeos Kimchius, et jam longe ante ipsum Graecus Alexandrinus interpres, cujus translatio, uti hodie in codicibus legitur, talis est: ὡς χρόνος βασιλέως, ὡς χρόνος ἀνθρώπου. Tria posteriora vocabula tamen videntur esse interpretamentum librarii alicujus, margini primo adscriptum, quod deinceps in textum irrepsit; etsi valde sit antiquum vitium. Agnoscunt enim Eusebius, Cyrillus, et codex Alexandrinus; est tamen *obelus* in Msto Marchali, sed qui in hoc codice notam sustinet lectionis aut interpretationis diversae, et hic pertinet ad vocem βασιλέως. Sed a quacunque tandem manu vel

in-

ingenio hoc ſit interpretamentum, fruſtra eſt hoc loco. Si enim id dicere voluiſſet propheta, ſcripſiſſet: *ut dies hominis*, vel, *unius hominis*. *Regis* enim cur hic mentio fieret pro *homine*, ratio eſt nulla. Frigidum etiam eſt illud, quod dicitur, ut ſunt dies *annoſi* cujusque *regis*, qui ſi longum tempus regnandi habuerit, LXX. annos transire poſſit, ut horum ſententiam explicat Hieronymus, ipſe hic inter dubia fluctuans. Henslerus אֶחָד, numerum *cardinalem*, hic accipiendum eſſe putat pro *ordinali*, ut Geneſ. VIII, 5. 13. et aliis locis, ut ſit vertendum, *ſicut tempore regis primi*, hoc ſenſu: Tyrus ad eam redigetur ignobilitatem et tenuitatem, qualis erat tempore primi regis, ſub initia regni, quae ſemper tenuia ſunt in civitatibus. Verum אֶחָד tantum in diebus numerandis pro ordinali רִאשׁוֹן uſurpari conſtat. Rectum vidit Aben-Esra, qui verbis כִּימֵי מֶלֶךְ אֶחָד adſcripſit: הטעם מלכות נבוכדנצר בנו ובן בנו כי כאחד יחשבו. *Senſus eſt: regni Nebucadnezaris, ejusque filii et nepotis, qui pro uno reputantur.* Certum hujus loci interpretem habemus Jeremiam, qui XXV, 11. 12. dicit: *Servient gentes hae* (Syriae et Phoenices) *regi Babelis ſeptuaginta annis* (en! *ſeptuaginta annos ſecundum dies reges unius*), *ſed futurum eſt, ut expletis ſeptuaginta annis animadvertam in regem Babylonis*, rel. Regnum Babylonicum hic definitur *uno rege*, non ea tantum de cauſa, quod principes unius ſucceſſionis pro uno habeantur (cf. ſupra XIV, 4. ſeqq.), verum etiam quia Nebucadnezar, Monarcha Orientis, hujus temporis LXX. annorum majorem partem imperando abſolveret, et ſucceſſores ejus, filius et nepos, Evilmerodachus et Belſazar, in ipſo patre et avo ſuo commodiſſime cenſeri poterant, ſecundum vaticinium Jeremiae XXVII, 7: *et ſervient ei* (Nebucadnezari) *omnes gentes, et filio ejus, et nepoti ejus.* Quae ipſa ratio eſt, quare in prophetia Danielis de quatuor regnis II, 38. Nebu-

Nebucadnezar solus dicatur esse illius colossi caput aureum. Ceterum expugnatam fuisse Tyrum a Nebucadnezare post *tredecim* annorum obsidionem anno regni sui XXXIV. vel XXXV., colligitur ex Ezechielis XXIX, 18., quo loco de Tyro jam capta et expugnata vates loquitur. Editum est enim illud vaticinium, ut diserte dicitur vs. 17., sub finem anni XXVI. scilicet deportationis Jechoniae, qui annus convenit cum anno indicato Nebucadnezaris, quippe cujus initia connectuntur cum anno quarto Jojakimi quem constat regnasse *undecim* annos. A Nebucadnezaris anno XXXV. autem, quo Ezechiel docet expugnatam esse Tyrum, sive finitam Tyri obsidionem usque ad initia Cyri praecise lapsi sunt XXXV. anni, quum epocha LXX. annorum exilii ducatur a quarto Jojakimi, hoc est, Nebucadnezaris primo, uti patet ex Jerem. XXV, 1. Quid vero, dixeris? Si Tyrus expugnata demum fuerit anno Nebucadnezaris XXXV, et tantundem temporis modo supersit ad Cyrum, quomodo status desolationis Tyri adstringi potest hoc loco LXX. annis? Respondemus, intelligi annos LXX. Imperii Babylonici, qui in cursu essent, quum haec calamitas Tyro accideret, eodem modo, ut Jeremias XXV, 11. tempus servitutis gentium sub Nebucadnezare definit LXX. annis, licet diversis temporibus una post aliam illi subjectae essent. Incepit Nebucadnezar gentes Asianas occiduas, Syros, Phoenicios, Aegyptios, Arabes sibi subjugare anno sui regiminis *primo*, qui erat Jojakimi *quartus*, Jerem. XXV, 1. Hoc initium est LXX. annorum harum gentium oppressarum; quae licet diversis temporibus a saevo illo principe subactae sint, epocha tamen in eodem figitur tempore ἀφ' ἧς, quod illo tempore propositum suum exsequi *inceperit*, et Syri aeque atque Phoenicii jam tum experiri coeperint hujus imperii vim. Quum autem vates neglectum Tyri statum circumscribat LXX. annis. hoc ipso satis declarat, futu-

rum

rum esse, ut illo tempore elapso in integrum restituatur respublica Tyria, rursusque emergat et restorescat. Quod figurata oratione indicat hoc modo, ut Tyrum inducat ut meretricem diu ab amasiis neglectam, et sui quoque ipsius negligentem, quae, postquam spatium temporis neglectui suo praefinitum, esset elapsum, animum recolligat, et pristini quaestus memor circumeat aedes, formamque suam illecebris suis, cantu, cithara, publice commendet, et quidem eo cum successu, ut orbis terrarum populos rursus blanditiis interceptos consuetudini suae irretiret. מִקֵּץ שִׁבְעִים שָׁנָה יִהְיֶה לְצֹר כְּשִׁירַת הַזּוֹנָה *A fine septuaginta annorum*, i. e. finitis annis septuaginta *erit*, i. e. occinetur, *Tyro* canticum *instar cantici meretricis*, i. e. cantilena tanquam de meretrice. „Vulgatissima," inquit Doederlein, „est urbium cum virginibus vel foeminis honestis comparatio, et ex nummis satis nota: sed propria scriptoribus sacris videtur emporiorum cum foeminis inhonestis, quia plures quasi amasios quaerunt, i. e. omnium gentium mercatores ambiunt, quaestusque causa quemvis admittunt. In *Apocalypsi* metaphora repetitur Cap. XVII, 3 — 19." Conf. Nah. III, 4. Jes. XLVII, 1. Apoc. XVIII, 3. 9. seqq.

16. Sequitur jam cantilena, sub finem versus superioris memorata, quae finitis septuaginta annis occinetur Tyro a veteribus amatoribus, i. e. amicis, qui ipsam excitaturi sint ad statum suum instaurandum, et repetendum pristinum commercium, metaphora continuata meretricis, quae sive morbi, sive alia de causa diu abfuit, et fere oblivioni tradita est, dum ad *suos* redit, blande monetur a proximis, ut veterem quaestum repetat, et amatores ad consuetudinem suam gestu, cantu, fidibus provocet. Quod autem Tyro acclamatur: קְחִי כִנּוֹר *sume citharam*, הֵיטִיבִי נַגֵּן הַרְבִּי־שִׁיר *benefac fidibus canere*, i. e. operam da, ut fidibus docte canas (cf.

(cf. 1 Sam. XVI, 17. Ezech. XXXIII, 32.), *et multiplica canticum*, plurimum cantilla, eo pertinet, quod ut Donatus ait, ad Terentii *Eunuch.* III, 2. 4., *fidicinam esse meretricum est.* Horatius *Epist.* L. I. XIV, 25:

— — — *Nec meretrix tibicina, cujus*
Ad strepitum salias.

17. וְהָיָה מִקֵּץ שִׁבְעִים שָׁנָה יִפְקֹד יְהוָה אֶת־צֹר *Et futurum est post septuaginta annos, ut visitet Jova Tyrum*, inquiret quasi quid agat Tyrus desolata, rationem ejus habebit, eamque pristino suo statui florenti restituet. Sic verbum פָּקַד de *recognitione* et *visitatione gratiosa* usurpatur et Genes. L, 24. 25. Exod. III, 16. Quod futurum esse dicit vates *finitis septuaginta* illis *annis* de quibus vs. 15. Respicitur illud tempus quo Cyrus, capta Babylone regnoque cujus caput erat, everso, vitam reddidit iis populis, qui a Babylonio oppressi erant, atque adeo ipsis quoque Tyriis. Licet enim Persis obnoxii manserint, alias tamen magna utebantur libertate, unde Xerxi, expeditionem illam famosam adversus Graeciam suscipienti, naves subministrarunt una cum Sidoniis, testante Herodoto VII. c. 98. Ad descriptionem Tyri restauratae pertinet quod additur: וְשָׁבָה לְאֶתְנַנָּה *et redibit ad quaestum suum meretricium*, quod Jarchi recte ita exponit: לקדמותה ולעושרה על ידי סחורתה ומכנה אותה בלשון גנאי *ad pristinum suum statum, et ad* priores *divitias; appellat autem eam appellatione ignominiosa*, quod videlicet vates nomine אֶתְנַן utitur, quod proprium est de *mercede meretricia*, vid. Hos. II, 11. IX, 1. Mich. I, 7. Deut. XXIII, 19. Suffixum ה ad לְאֶתְנַן, Masora observante, contra analogiam signo Mappik caret, quod tamen in pluribus codicibus comparet. וְזָנְתָה אֶת־כָּל־מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ *Et scortabitur cum omnibus regnis terrae*, i. e.

com-

commèrcia cum iis exercebit; cf. not. ad vs. 15. Chaldaeus: וְחַסְפַּק סְחוֹרְתַהּ *et sufficiens erit negotiatio ejus.*

18. Postrémo praenunciat vates, futurum esse aliquando, ut et Tyrii Jovae, Dei veri, cultum amplecterentur, quod inprimis ad aetatis aureae descriptionem pertinebat. Illam sententiam poetice hoc modo exprimit: וְהָיָה סַחְרָהּ וְאֶתְנַנָּהּ קֹדֶשׁ לַיהוָה *Eritque mercimonium ejus quaestusque ejus meretricius sanctum Jovae,* i. e. Tyrii opes negotiationibus suis partas consecrabunt Jovae, ut in usum templi et ministrorum ejus convertantur. Nodum in scirpo quaerunt, qui huic sententiae obstare putant locum Deut. XXIII, 18., quo Deus vetat אֶתְנַן זוֹנָה *quaestum meretricium inferri in domum suam* (cum respectu ad pudendum illius temporis morem, qui obtinebat per Orientem in cultu Veneris), tentantque verba hebraea in sensum plane contrarium torquere, quasi diceret propheta, *quaestum Tyriorum meretricium Jovae fore abominationem.* Verum recte jam monuit Aben-Esra, quod in lege habetur, dici proprie, sed quod propheta hoc in loco, dici parabolice, sive metaphorice, non de ea quae vere *meretrix* est, sed de urbe negotiatrice atque de ejus quaestu, negotiationis fructu. Pergit vates: לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יֵחָסֵן *non reponetur in thesaurum, nec recondetur,* quod quum mirum videri possit, quia mercatores magnam partem lucripetae quem faciunt quaestum studiose asservare, et tuto loco reponere solent, thesauris congerendis intenti, propheta quid velit explicat, docetque fore Tyriorum opes in usum cultorum Jovae. כִּי לַיֹּשְׁבִים לִפְנֵי יְהוָה יִהְיֶה סַחְרָהּ *nam sedentibus coram Jova erit mercimonium ejus.* Iis *qui coram Jova sedent*, Vitringa intelligit tam *doctores religionis*, qui discipulos instituerent in cognitione Jovae, quam eorum discipulos, phrasinque de-

desumtam esse putat a more prisco, qui maxime obtinuerit stante adhuc templo primo, cum nullus adhuc esset usus Synagogarum publicus, ut vel populus sabbathis aut festis diebus conveniret ad aedes prophetarum, ut per eos erudiretur et instrueretur ad religionis cognitionem: vel viri docti, qui prophetis ut praeceptoribus adhaerere solebant, statis temporibus adessent ad aedes prophetarum, et iiscum de divinis rebus sermones sererent, aut eos de iisdem disserentes audirent. Conferre jubet Vitringa Ezech. XXXIII, 30. 31. VIII, 1. 2 Reg. VI, 32. et librum a se editum de *Synag. Vet.* Lib. I. Part. II. Cap. VI. Mihi tamen praeferenda videtur veterum interpretatio, quam et plures recentiores sequuntur: *iis qui habitant coram Jova*, i. e. qui templum Jovae frequentant, per quos non solum sacerdotes et Levitae, sed omnes omnino Jovae cultores intelliguntur, conf. Ps. XXVII, 4. LXXXIV, 5. Hic tamen noster praecipue *sacerdotes* videtur respexisse. לֶאֱכֹל לְשָׂבְעָה וְלִמְכַסֶּה עָתִיק *ut comedant ad saturitatem, et ad operimentum splendidum.* עָתִיק hic notat *pulchrum, nitidum,* sicut apud Arabes عاتق proprie *vetustum, antiquum* designat, et deinde de omni *pulchro* et *nitido* usurpatur, etiam de *vestimento:* exempla produxit Schultensius ad Proverb. VIII, 18. p. 74. Recte Chaldaeus לִכְסוּ דִיקָר *ad vestimentum gloriae* s. *pretii* vertit. Summi enim et pretii et honoris erant vestimenta nitidissima byssina, quibus induebantur Levitae in templo Hierosolymitano sacra facientes; vid. 1 Paral. XV, 27. 2 Par. V, 12. Sensus ergo est: futurum esse aliquando, ut et barbari Tyri incolae munera offerrent templo Jovae, unde laute nutrirentur et splendide vestirentur ejus ministri. „Haec secundum historiam necdum facta comperimus," observat Hieronymus. Et Judaei ea *in diebus Messiae*, i. e. futuro seculo aureo eventura

tura esse sperant. Ceterum cum carminis nostri parte posteriore conferendae sunt luculentae illae de conversione Tyrorum ad Jovam prophetiae Ps. XLV, 13. LXXII, 10. LXXXVII, 4.

CAP. XXIII. 1. (*Effatum in Tyrum*) *Ejulate, naves Tartessi, nam vastata est* (urbs patria), *ut nulla supersit domus, nemo eam ingredi possit! E terra Citthaeorum nunciatum est illis.*

2. *Obstupescite, incolae regionum maritimarum, quas mercatores Sidonii, mare trajicientes, frequentabant.*

3. *Quarumque proventus erat in maribus amplis semen Sichoris, messis fluvii* Aegyptii. *Erat emporium gentium!*

4. *Pudore suffunditor, Sidon, nam mare, nam arx maritima, in haec loquitur verba: Non parturivi, nec peperi, nec educavi juvenes,* aut *extuli virgines.*

5. *Quum fama ad Aegyptios pervenerit, dolebunt; quum fama,* inquam, *Tyri* (ad eos pervenerit).

6. *Tartessum petite, ejulatus edite accolae ripae!*

7. *Haeccine est civitas exultabunda? Cujus antiquitas est a diebus vetustis, eam pedes sui abducunt longe ad exulandum.*

8. *Quis hoc decrevit in Tyrum, urbem adeo celebrem, cujus mercatores principes, cujus negotiatores nobilissimi per orbem terrarum habiti sunt?*

9. *Jova agminum Deus hoc decrevit, ad foedandam tantae gloriae superbiam, et humiliandos nobilissimos totius terrarum orbis.*

10. *Permea jam regionem tuam, sicut fluvius, filia Tartessi! Nullus est amplius, qui te expellat.*

11. Et-

11. *Etenim Jova extendit manum suam super mare, commovet regna, praecipit de Canaane, ut omnia ejus munimenta destruantur!*

12. *Noli amplius, inquit, exsultare, vim passa virgo, filia Sidon! Surge, transi ad Citthaeos; quin etiam ibi quiescere tibi non licebit!*

13. *En terram Chaldaeorum! Hic populus non fuit; Assur fundavit eam deserticolis. Erigunt turres suas, destruunt illius palatia, reddunt eam ruinam.*

14. *Ejulate naves Tartessi, nam robur vestrum sublatum est!*

15. *Tum oblivioni tradetur Tyrus per septuaginta annos secundum dies unius regis. Sed finitis septuaginta annis occinetur Tyro, veluti cantilena meretricia:*

16. *„Sume citharam, circui urbem, o meretrix oblivioni tradita! eleganter modulare, multum cantilla, ut tui redeat memoria!"*

17. *Futurum est, ut post septuaginta annos Jova Tyrum visitet, et ut redeat ad questum suum, scorteturque cum omnibus regnis per superficiem orbis.*

18. *Sed mercimonium questusque Jovae dicatum erit, non reponetur in thesaurum, nec recondetur: nam mercimonium ejus erit habitantibus coram Jova, ut comedant ad satietatem, et operimentum iis ne desit splendidum!*

CARMEN VICESIMUM PRIMUM.

CAP. XXIV—XXVII.

ARGUMENTUM.

Per quatuor Capita XXIV—XXVII. carmen decurrit continuum, quo ingens quaedam orbis terrarum conversio describitur, quae aliquando pro populo Hebraeo glorioso et constanter asserendo futura sit. Non ad solam terram Judaicam pertinere eam, de qua agitur, conversionem, colligitur e versu 21. Capitis XXIV. ubi *reges terrae*, et iis oppositae *copiae locorum celsissimorum*, in quos universos Jova graviter sit animadversurus, commemorantur. Sunt praeterea pleraque quae hoc carmen praenunciat, multo graviora et majora, quam ut soli terrae Judaicae applicari queant. Versatus autem est vates in hac prophetia ita, ut gravissimarum calamitatum descriptionibus alternis vicibus subjiceret hymnos a piis canendos, quibus divina potentia et benignitas celebratur, vid. XXIV, 16. XXV, 1. seqq. XXVI, 1. seqq. XXVII, 2. seqq.

In tempore constituendo, quod hoc carmen respiciat, magnus est interpretum dissensus. Grotius quidem de vastatione per Salmanassarem regno Israelitico illata, locum explicat. Quae et S. V. Pauli est sententia in *Clavi* p. 170. Cui tamen obstat, quod in hac prophetia

phetia nulla plane est mentio deportationis populi sive Ephraimitarum, sive Judaeorum in exteras terras. Neque majore veri specie se commendat, quod Henslerus Senacheribi in Judaeam incursionem, ultimaque sub Hiskia tempora pacata et felicia prophetae animo obversata existimat. Nam vates ipse nos exerte monet, longo satis post tempore demum eventura esse, quae hic praedicit, quam ab ipso vulgatum fuit, vid. XXIV, 22. XXV, 1., Vitringa tempora remotiora Maccabaeorum respici putat, scilicet miserias et persecutiones, quibus Antiochus Epiphanes Judaeos affligebat, simul vero etiam liberationem et vindicationem a saevis illis persecutionibus per Maccabaeos, atque instaurationem sacrorum et reipublicae Judaeorum, praesertim feliciori tempore Simonis Ethnarchae et Joannis Hyrcani, hac maxime ratione permotus, quod inde a vs. 16. Cap. XXIV. persecutiones ob religionem commemorantur, propter quas multi se abderent, multi supplicio afficerentur. Verum etsi nonnulla, quae hoc vaticinio praedicuntur, Maccabaicis temporibus accommodari possint, sunt tamen plura alia, quae iis nequaquam conveniunt. Mediam quasi viam ingrediuntur, qui vastationem a Nebucadnezare terrae illatam, hanc subsecutam captivitatem Babylonicam et illa finita reditum in patriam describi existimant. Sed quae Cap. XXIV. praesertim inde a versu de perturbatione et eversione totius terrae dicuntur, multo sunt majora et graviora, quam ut de terra Judaica per Chaldaeos vastata intelligi possint. Neque populo in terras Babylonicas abducto convenit, quod XXVI, 20. 21. vates populum Hebraicum delitescere jubet, donec transeat Jovae indignatio, qua in impios sit animadversurus. Editi hujus vaticinii tempore Judaeorum hostes maxime metuendos fuisse Assyrios et Aegyptios, a quibus jam cladem acceperant, colligitur e XXVII, 13., ubi *pereuntes in Assyria et propulsi in Aegyptum* commemo-

memorantur. Illo igitur tempore, quo Assyrii magnam Asiae occidentalis partem sibi subjecerant, eorumque indies crescens potentia multo majora etiam minabatur, Judaeorum quoque animos magno metu commotos fuisse necesse est. Praedicit autem vates, instare ingentem rerum omnium perversionem, quae hunc habitura sit exitum, ut, orbe terrarum purgato a violentis et ferocibus piorum adversariis, felicissima exsistat aetas, qua Jova solus regnet, et pios populi sui reliquos in gloriosum statum libertatis, pacis, prosperitatis asserat.

Quum huic carmini nil insit, quod Jesajae aetati non conveniat, nulla est causa, cur ei vati illud abjudicemus. Nam quae Eichhorn (*Einleit. in das A. T.* P. III. §. 524. p. 60.) adducit exempla tanquam styli artificiosi adeoque ludibundi, plane diversi a nervoso illo et vivido Jesajano (הִבּוֹק תִּבּוֹק הָאָרֶץ, et הִבּוֹז תִּבּוֹז vs. 3.; אָבְלָה נָבְלָה הָאָרֶץ vs. 4.; בּוֹגְדִים בָּגָדוּ וּבֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ vs. 16.; פַּחַד וָפַחַת וָפָח vs. 17., similesque paronomasias vss. 18. 19. 21.), Hebraei pro totidem elegantiis habuerunt. Similis plane paranomasia exstat supra VII, 9. in oraculo, quod pro Jesajano omnes habent: אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ. Et Micha, Jesajae aequalis, I, 11. seqq. urbibus Judae praenunciat calamitatem imminentem ad urbium illarum nomina per paronomasiam ubique fere alludendo.

Koppius, Caput XXIV. carminibus duobus constare existimat, quorum primum inde a versu primo usque ad decimum quintum, *alterum* a vs. decimo sexto usque ad finem pertineat. Et in carmine quidem priori depingi Hierosolymorum excidium Palaestinaeque vastationem, addita promissione temporum feliciorum, quae reliquiis gentis Judaicae ex communi calamitate servatis, oritura essent, posteriori autem exhiberi descriptionem adventus

regni

regni Meinae, cum ingentibus commutationibus et terribilibus rerumpublicarum revolutionibus conjuncti. Duae hae declamationes tempore diverſo pronunciatae Koppio videntur, ſed ob ſententiarum ſimilitudinem, quae nunc invenitur in vs. 15. 16. (in utroque hymni in Jovam canendi ſit mentio), ab eo, qui hanc oraculorum collectionem inſtituit, in unam conjuncta. Eodem modo in carmina plura diſſecat Capita ſequentia; de quibus inferius videbimus. Placuit haec ſententia Eichhornio quoque (*Einleit. in das A. T.* P. III. p. 84.). Sed quum quatuor haec capita manifeſte in uno eodemque argumento et tenore verſentur, ego nullam illa in diverſa carmina diſpeſcendi neceſſitatem video: efficiunt potius, in unum illa carmen comprehenſa, totum quoddam et omnibus quaſi partibus conſummatum perfectumque poema, in quo vates a graviſſimarum calamitatum deſcriptione exorſus, tranſit ad meliorem viciſſitudinem, paucis reliquiis populi Hebraei jam redeuntem, unde protinus progreditur ad incrementa novae felicitatis depingenda, eo quidem modo, ut, antiquis Iſraelitarum inimicis uno poſt alterum profligatis et plane deletis, aptiſſima proſopopoeia ipſos inducat Iſraelitas hymnos canentes in laudem Jovae, ob reſtitutam rempublicam.

---

1. Verſibus primis quatuor praedicit vates fore, ut terra per cataſtrophen quandam omnium rerum perturbetur, vaſtetur, et incolis ſuis nudetur, ſive illi vaſtationum hoſtilium metu diſpergantur, ſive per illa ipſa mala et calamitates pereant. הִנֵּה יְהוָה בּוֹקֵק הָאָרֶץ וּבוֹלְקָהּ *Ecce Jova evacuat terram vaſtatque eam.* בּוֹקֵק *Effundit, evacuat,* coll. Arab. بَقْبَقَ *bombum edidit amphora, dum affatim ex ore anguſtiore effluit, vel per illud infunditur aqua,* conf. not. ſupra ad Cap. XIX,

 vs.

vs. 3., cf. Jerem. XIX, 7. LI, 2. Nah. II, 3. Cf. J. D. Michaelis *Supplemm.* p. 211. seq. Imago petita est ab utre aut ampulla evacuanda et effundenda, vide similem a Jeremia informatam imaginem c. XLVIII, 11. 12. qua sistitur terra vastata incolisque nudata. Quod ad verbum בָּלַק, pater Davidis Kimchi, Josephus Kimchi, cujus interpretationem affert filius ad h. l., illud capit significatu *aperiendi*, collato Arabico بلاقة الباب *aperitio januae.* Unde sensum hunc facit: aperit portam, ut urbis incolae exeant, quocum consentit Chaldaeus: וּמְסַר לְהּ לְסַנְאָהּ *tradidit urbem hosti ipsius.* Nec inconcinna erit, quae hac adscita significatione prodit sententia: *Jova effundet terram, et aperiet eam*, ab utre petita imagine, *et faciem ejus invertet*, *incolasque effluere faciet.* Vide similem a Jeremia usurpatam imaginem XLVIII, 11. 12. Malim tamen collato Arabico بلوقة *desertum, terra nihil producens*, dictionem בּוֹלְקָהּ cum Jarchio החריבה *vastat eam* vertere. Ita et Graecus Alexandrinus: καὶ ἐρημώσει αὐτήν. Cf. not. ad Nah. II, 11., et Michaelis *Supplemm.* p. 188. וְעִוָּה פָנֶיהָ *Et invertit faciem ejus*, ita ut summa ima, et ima summa ponerentur. Verba וְהֵפִיץ יֹשְׁבֶיהָ sunt qui vertant: *incolasque ejus effluere facit*, פוץ collato cum Arab. فاض, de quo celebris ille Arabum Lexicographus *Dsjeuhari*, apud Schultensium in *Origg.* p. 55.

فاض الماء اي كثر حتي عال علي ضفّة الوادي,

פוץ מים, i. e. *rivus ita crescit, ut supra ripas exundet.* Conf. Proverb. V, 16. יפוצו מַעְיְנֹתֶיךָ *exuberabunt fontes tui.* Sed quum Hiphil הֵפִיץ alias semper *dispergendi* significatu legatur, neque hoc loco aliter sumendum videtur

2. Omnium nobiliorum et inferiorum, potentiorum et infirmiorum, ditium et egenorum, in magna illa

illa terrae cataſtrophe aequalis erit conditio. וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן כַּעֶבֶד כַּאדֹנָיו כַּשִּׁפְחָה כַּגְּבִרְתָּהּ *Et fiet perinde populus ut ſacerdos, ſervus ut dominus ejus, ancilla ut hera ejus.* Particulam כ utrique comparato praepoſitam, ſibique mutuo reſpondentem, vertendam eſſe *ſicut — ita*, notum eſt. Recte obſervat Kimchi, unumquodque illorum nominum eſſe ſimul ſubjectum et praedicatum, quaſi eſſet: הָאָדוֹן כְּעֶבֶד וְהָעֶבֶד כַּאדֹנָיו *dominus ſicut ſervus, et ſervus ſicut dominus ipſius.* Similia exempla vid. Jud. VIII, 18. Geneſ. XVIII, 25. Cant. I, 4. כַּקּוֹנֶה כַּמּוֹכֵר *Emtor erit ſicut venditor. Emptores* ſpectari vult ut *ditiores, venditores* vero ut tenuioris conditionis homines, qui ſtudio aut labore parta parataque ditioribus pretio offerunt. כַּמַּלְוֶה כַּלֹּוֶה *Sicut mutuo dans ita qui accipit.* „Omnes," inquit Kimchi, „qui hic memorantur, ſunt alter ſuper alterum. Sic Prov. XXII, 7. dicitur: עֶבֶד לֹוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה *ſervus eſt qui mutuum accipit viro mutuo danti.* Quodque addit כַּנֹּשֶׁה כַּאֲשֶׁר נֹשֶׁה בוֹ *ut foenerans ita cui foenerat*, eo pertinet, quod לוה de eo dicitur, qui *pecuniam* mutuo accipit, נשה vero de frumento, vino, oleo mutuo dato dicitur, cf. Exod. XXII, 4. Nehem. V, 4." *Foenerator et foenus ſolvens* Hebraeis uno nomine נשה ſignificantur, nec poſterior a priore ſecernitur, niſi additione praepoſitionis ב, vid. Deut. XXIV, 11. Jerem. XV, 10. Alexandrini ὁ ὀφείλων ὡς ᾧ ὀφείλει. Hieronymus: *ſicut qui repetit, ſic qui debet.* Sequutus eſt Symmachum, qui habebat: ὡς ὁ ἀπαιτῶν οὕτως ὁ ἀπαιτούμενος.

3. הִבּוֹק תִּבּוֹק הָאָרֶץ *Evacuando evacuabitur terra*, i. e. penitus evacuabitur. Cf. de verbo בָּקַק, cujus Infinitivus et Futurum Niphal hic leguntur, not. ad vs. 1. כִּי יְהוָה דִּבֶּר אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה *Quia Jova loquutus eſt verbum hoc*, quod non revocari poteſt; certiſſime quod ab eo decretum eſt eveniet.

4. אָבְלָה נָבְלָה הָאָרֶץ אֻמְלְלָה נָבְלָה תֵּבֵל *Luget, marcet terra, languet, marcet orbis.* תֵּבֵל *Orbis habitabilis*, clare docet, non de cataſtrophe terrae Judaicae, ſed orbis terrarum agi. Idem plura quae ſequuntur, et nexus totius ſermonis confirmant. Verbum נָבַל, quod proprie dicitur de deciduis arborum foliis, poſtquam marcuerunt, vid. ſupra I, 30. infra XXXIV, 4. Pſ. I, 3., hic et alias ad homines languore confectos transfertur; cf. Pſ. XVIII, 46. אֻמְלְלוּ מְרוֹם עַם־הָאָרֶץ *Languent* qui ſunt *celſum populi terrae*, i. e. principes, proceres. Chaldaeus: תְּקוֹף עַמָּא דְאַרְעָא *fortitudo populi terrae.* Sine neceſſitate J. D. Michaelis in *Append. ad Bibl. Orient.* P. XIV. p. 53. מרום in ſtatu abſoluto, מָרוֹם, enunciat, ut vertendum ſit: *languent celſum* (et) *populus terrae*, i. e. nobiles et infimi. Praeterea monet, vocem עַם omitti tam ab Alexandrinis (οἱ ὑψηλοὶ τῆς γῆς), quam a Syro (ܪ̈ܡܐ; ܥܡܡܐ); nec tamen audet his ſolis auctoribus vocem עַם delere, in omnibus hucusque collatis codicibus expreſſam. Koppius effert מָרוֹם, hoc ſenſu: *a loco excelſo deturbatus languens jacet terrae populus.*

5. וְהָאָרֶץ חָנְפָה תַּחַת יֹשְׁבֶיהָ *Terra polluta eſt ſub incolis ſuis*, profuſo videlicet ſanguine innocuo, atque ideo maledictioni ſubjecta incolas evomit. Quod fortius haud dubie eſt, quam quod aliis placet: *terra polluta eſt propter* (qua ſignificatione תַּחַת ſaepe occurrit, veluti 1 Sam. II, 20. 2 Sam. XIX. 22. Zephan. II, 10.) *incolas ſuas.* A ſignificatione *claudicandi* quam verbum חנף haud dubie primum habuit (coll. Arab. خَنِفَ *tarſum pedis flaccidum habuit, inter eundum pedem convertit extrorſum*), חָנֵף proprie eſt *claudicans*, hinc *profanus* etiam ſic dictus, ſive, quod claudi templis locisque ſacris arcebantur, ſive ex conſueta phraſi Ara-

Arabum, qua *claudicare in religione* dicunt *errantem, non credentem* (conf. Schultensii *Clav. Dialector.* pag. 232.). Haec *profanandi* ſignificatio frequentiſſima eſt in codice hebraeo, ita ut hoc verbum uſurpetur quoque de *pollutione* et *profanatione terrae*, *ſanguine innocuo*, vid. Num. XXXV, 33. Pſ. CVI, 38. Recte igitur Symmachus locum noſtrum vertit, ἡ γῆ ἐφονοκτονήθη ὑπὸ τῶν κατοικούντων αὐτήν, *terra caede contaminata fuit ab habitatoribus ſuis.* Alexandrini eandem habent vocem φονοκτονέω in locis Num. XXXV, 33. et Pſ. CVI, 38. modo allegatis. כִּי־עָבְרוּ תוֹרֹת *Nam transgreſſi ſunt leges.* Pro תורת Singularis תּוֹרָה legitur in uno codice Roſſiano, et in Prophetis Soncinenſibus a. 1486. Singularem exprimunt quoque interpretes veteres, praeferuntque illum lectioni receptae Lowthius et de Roſſi, hac maxime ratione permoti, quod voces proxime ſequentes חק et בְּרִית in ſingulari poſitae ſunt. Sed eam ipſam ob cauſam תּוֹרָה pro emendatione ſcribarum habuerim. Quod ad veteres interpretes, ita Kocherus: „תּוֹרָה complexus legum eſt, quae ſingulae תורות dicuntur; ubi interpretes pro libertate et conſuetudine ſua nunc ſingularem nunc pluralem numerum adhibent; quemadmodum vel hoc ipſo verſu apud LXX. pro תּוֹרוֹת τὸν νόμον, pro ſingularique חק τὰ προστάγματα multitudinis numero legitur.“ Recte autem obſervat Vitringa, vatem hic non loqui de violatione legis Moſaicae aut praeceptorum ritualium, neque enim ſcripſiſſe illum: *transgreſſi ſunt* הַתּוֹרָה *legem*, ſive תּוֹרַת יְהוָֹה, *transiverunt*, חֻקִּים *ſtatuta*, ut vulgo ſolent V. T. ſcriptores, ubi de legibus Moſaicis loquuntur, ſed ſimpliciter: *leges*, *ſtatutum*, *foedus aeternum*, quibus dictionibus deſcribat *jus naturae et gentium*, quod Judaei cum aliis gentibus commune habebant, adverſus quod illa crimina committerentur quae hic recenſentur. תורות hic ſunt *leges naturae*, conſcientiae, et communis juris utilitatisque, ſive, ut

ut Aben-Esra hanc dictionem h. l. declarat, שקול תורעת שכל לבני אדם משותים בר. libramen rectae rationis commune toti generi mortalium. חק Statutum hic idem est, quod exteri scriptores, Nepos (in *Themistocle* Cap. 7.) et Sallustius (*de bello Jugurth.* Cap. 22.) vocant *jus gentium*, et Graeci τὰ κοινὰ τῶν ἀνθρώπων ἤθη, quae phrasis est Polybii (*Hist.* L. I. p. 100. edit. Amstel.). Aben-Esra: והחק הם חקי השם כפי התולדת וזה הוא טעם ברית עולם nomine חק *significantur statuta Dei, humanae naturae per natales insita, idemque sensus est dictionis* ברית עולם *foederis aeterni*, i. e. legis aeterni juris, qua humani generis societas ab antiquissimis usque temporibus inter se devincta est. De בְּרִית *legem* notante vid. not. ad Hos. VI, 7., et de עוֹלָם *longissimum retro tempus* not. ad Ps. CXXXIX, 24. Consentit Hieronymus: „Audiant (sic ipse ad h. l.) Judaei, qui se solos accepisse legem Domini gloriantur, quod universae primum gentes, totusque orbis naturalem acceperit legem, et idcirco postea lex data sit per Mosen, quia prima lex dissipata est.“ חָלְפוּ חק *Immutarunt statutum*, i. e. statuta vel depravarunt, vel prorsus abolevetunt. A. Schultensius in *Commentar. ad Proverb.* Cap. XXXI. vs. 9. p. 510. collato Arabico خلف, quod inter cetera etiam denotat, *interpolavit*, et in Conjug. IV. أخلف *fefellit fidem et exspectationem*, haec verba sic vertit: *interpolarunt jus sculptum*; „quod ejusdem," inquit, „*frustrationem* ultro importat. Eadem figura simili in argumento usus Orator in *Verrem*: *Referens in tabulas et publicas, et privatas, quod gestum non esset, semper aliquid demendo, mutando, interpolando.*“

6. Verba אָלָה אָכְלָה אֶרֶץ ob geminam nominis אָלָה significationem, quum et *jusjurandum* notet, ut Ezech. XVII, 13. Nehem. X, 29., et *exsecrationem*, diras,

diras, ut Numer. V, 21. Deut. XXIX, 13. 18. et pluribus aliis locis, bifariam explicantur. Qui priorem significatum adsciscunt, אָלָה non de simplici jurejurando intelligunt, sed de violato, vertuntque: *perjurium absumit terram*, i. e. incolarum perjuria caussa erunt vastandae terrae. Conferunt Jerem. XXIII, 10. *Adulteris terra est referta*, כִּי מִפְּנֵי אָלָה אָבְלָה הָאָרֶץ *nam ob perjurium luget terra* (quo loco tamen et altera *exsecrationis* significatio locum habet). Ita Chaldaeus: מִן קֳדָם מוֹמֵי דִשְׁקַר חֲרוּבַת אַרְעָא *propter jusjurandum mendacii desolata est terra*. Idem sequuntur Jarchi et Kimchi. Sed quum *perjurii* significatio nomini אָלָה sine caussa idonea tribuatur, nostram facimus veterem Graecam Alexandrinam horum verborum interpretationem: διὰ τοῦτο ἀρὰ ἔδεται τὴν γῆν, quam Hieronymus sequitur: *propter hoc maledictio vorabit terram*. *Diras* hic esse poenas divinitus infligendas, monitu vix opus. Cum nostro loco comparandus Zacharias, qui V, 1. seqq. narrat, objectum sibi esse in viso volumen magnum, cui inscriptae fuerint *dirae*, *quae totam ferirent terram*, caussa scelerum adversus jura divina et humana perpetratorum. Pro אָלָה legitur אָבְלָה *luget*, in codd. Kennicott. *octo*, Rossianis *viginti*, nec non in bibliis Soncinensibus, Brixiensibus, Venetis utrisque 1518. ad marg., Prophetis Soncinensibus. Idem expressit Syrus: ܝܬܒܐ ܒܐܒܠܐ ܐܪܥܐ *Sedet in luctu terra*. At vero corrector codicis Rossiani 305. (Prophetas priorr. et posteriorr. continens, cum Masora, sub fin. Sec. XIV. scriptus, bonae notae) notat ad margin. *Sic legitur in codice correcto*, *cum* כ, *quod et Masora definit*. Norzius, praestantissimus ex Judaeis Criticus, in Commentario Crit. in omnes V. T. libros una cum textu Hebr. edito Mantuae 1742. (conf. de Rossii *Prolegomm. ad Varr. Lectt.* P. I. §. XXXVII. pag. XLI.) ad h. l.: *In aliquo codice*

codice cum Beth, *sed in plerisque correctioribus eum* Caph, *quod et Kimchius confirmat tum in Commentario, tum in libro Radicum.* R. Aben-Esra *interpretatus est et ipse in sensu* אכילה, *comestionis.* Videtur אָבְלָה (cum Beth) e loco Jeremiae XXIII, 10., quem supra attulimus, codicibus nonnullis illatum fuisse. In verbis וַיֶּאְשְׁמוּ יֹשְׁבֵי בָהּ explicandis iterum in duas partes discedunt interpretes, aliis vertentibus: *luent ob reatum,* rei agentur, *qui habitant in ea* (terra), aliis, qui verbo אשם significatum verbi שמם tribuunt: *desolati erunt qui habitant in ea.* Ita Chaldaeus: וְצַדִיאוּ דִיָתְבִין בַּהּ. Eadem in eodem verbo interpretationis diversitas Ps. V, 11. Joel I, 18., ad quae loca cf. not. Nos prius praeferimus cum Syro, qui ܢܬܚܝܒܘܢ *rei habebuntur,* condemnabantur, vertit. Alexandrinus: ὅτι ἡμάρτησαν οἱ κατοικοῦντες αὐτήν. Illa igitur exsecratio, isteque terrae incumbens reatus in causa est, quod incolae ejus *extabescant* sive *exarescant,* ut pauci tantum residui relinquantur, ut in altero versus hemistichio dicitur. חָרוּ propr. *exuruntur,* extorrentur, non igne aliquo externo, sed interno, ut fit in tabe, phthisi, aliisque hujus generis morbis, conjunctis cum continua febris uredine, quae viscera corporis depascitur, ejusque vim, vires, vigorem omnem absumit. Est igitur metaphora diversa ab alia ei simili, qua *ignis* irae divinae quem dicitur consumere, ut supra X, 17. Hoc loco verbum חָרַר eandem vim obtinet, quam Job. XXX, 30. *Cutis mea nigruit super me,* וְעַצְמִי חָרָה מִנִּי־חֹרֶב *et os meum exaruit prae siccitate.* Cf. et Ps. LXIX, 4. Symmachus: ἐκτρυχωθήσονται, *atterentur, exhaurientur.* Chaldaeus: סָפוּ *consumuntur.* Syrus: ܢܬܩܛܠܘܢ *interficientur;* unde Hubigantius et Lowthus in Hebraeo חָרְבוּ illum legisse putant, quod et uterque recepto חָרוּ praefert. Sed Syrus alio loco (Ezech. XV, 4. 5.) bis pro hebraico

חָרַר

חָרִיר posuit suum حريد, cui in universum *perdendi, devastandi* significatio inest. J. D. Michaelis in *Ad-pend. ad Biblioth. Oriental.* P. XIV. p. 53. dictionem חָרוּ ad radicem חָרָה refert, quam cum Arabico حرى *decrevit, diminutus est* conferendum existimat, ut vertendum sit: *imminuuntur incolae terrae.* Verum ut taceamus, perquam esse incertum, num Hebraeis verbum חָרָה *imminuendi* significatu usitatum fuerit, languidus prodit, eo adscito, sensus, atque tautologia minus grata, quum statim sequatur: וְנִשְׁאַר אֱנוֹשׁ מִזְעָר *et superstitat hominum parum.* Ceterum ad חָרוּ observandum, legendum esse *charu*, tono in penultima posito, ad formam סַבּוּ *sabbu.* Accentus *Paschta* τῶ ו impositus non potest in syllaba, quae tonum habet, stare, sed semper ultimae literae inhaeret, quo differt a *Kadma*, qui numquam in ultima vocis litera ponitur.

7. אָבַל תִּירוֹשׁ אֻמְלְלָה־גָפֶן *Luget mustum, languet vitis.* Per prosopoeiam inducitur *mustum lugens*, quod a nemine bibatur, et *aegra vitis*, quod a nemine colatur, quod perinde valet, ac si dixisset vates, neminem futurum, qui vinum biberet, vitemque coleret, quibus verbis maxima vastitas indicatur. Chaldaeus: אִתְאַבָּלוּ כָּל שָׁתֵי חֲמַר אֲרֵי אִתְפְּרִיכוּ גוּפְנַיָּא *lugent omnes qui bibunt vinum, quia attritae sunt vites.* נֶאֶנְחוּ כָּל־שִׂמְחֵי־לֵב *Gemunt omnes laeti corde*, qui animo laeti erant, cum terrae vastitatem circumspicient.

8. שָׁבַת מְשׂוֹשׂ תֻּפִּים *Cessat gaudium tympanorum*, sonus instrumentorum, quae ab hilaribus pulsari solebant. Cf. Genes. XXXI, 27. חָדַל שְׁאוֹן עַלִּיזִים *Deficit strepitus exultantium.* שָׁאוֹן hic est *tumultus, fragor laetus et exultans*, ut תְּשֻׁאוֹת, Zach. IV, 7. Ceterum pro שָׁאוֹן legunt גָּאוֹן *superbia*, tres codd. Rossiani a pri-

prima manu, idemque exhibet interpres Alexandrinus, qui vertit: πέπαυται αὐθάδεια καὶ πλοῦτος ἀσεβῶν.

9. בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתּוּ־יָיִן *Cum cantu non bibent vinum*, tantus erit omnium moeror et metus, ut nemo hilaria cantica sit cantaturus, vinumve bibiturus inter canendum. יֵמַר שֵׁכָר לְשֹׁתָיו *Amarum erit temetum bibentibus ipsum*, ingratum erit luctu et metu perturbatio. De שֵׁכָר vid. not. ad Levit. X, 9.

10. נִשְׁבְּרָה קִרְיַת־תֹהוּ *Confracta*, diruta, *est urbs vacuitatis*, i. e. vacua; incolis, puta, quippe qui vel occisi essent, vel fuga saluti suae consuluissent. Jarchi: כשחשבר נקראת קריה תהו *postquam dirata fuerit, vocabitur urbs vacuitatis.* Chaldaeus: אִתְּבָרַת קַרְתְּהוֹן צְדִיאַת *fracta est civitas eorum, vastata.* Non autem certa quaedam urbs hic intelligenda est, sed est *urbis* nomen collective capiendum, ut mox vs. 12. Ceterum in voce תֹהוּ *vacuitatis*, *inanitatis* videtur lusus quidam esse, ut non solum ideo quod vastatae sint istae urbes, verum et quod inanes dii in iis culti fuerint, ita appellentur. סֻגַּר כָּל־בַּיִת מִבּוֹא *Clausa est omnis domus ab ingrediendo*, ne aliquis eam ingrediatur. Sensus est, neminem posse urbis domos ingredi, quod omnia ruinis sint operta et invia facta.

11. צְוָחָה עַל־הַיַּיִן בַּחוּצוֹת *Clamor est in vicis super vino*, publice queruntur de vino scil. deficiente. Notat hic *vinum* materiam gaudii, laetitiae, consolationis: quae quum deesset, *vinum* defuisse dicitur. Id enim velle prophetam, patet ex iis, quae mox subjicit, se ipse interpretatus: *confusa est omnis laetitia; migravit gaudium terrae.* Conf. supra Cap. XVI, 8. 10. Ad verba עָרְבָה כָּל־שִׂמְחָה Hubigantius: „*fugit omnis hilaritas*, ex significatu Samaritani ערב *expellere*, quem nisi sequeris, erit legendum עברה *transiit.* Non enim con-

convenit in *hilaritatem* neque *obtenebrata est*, quod Buxtorfius, neque *advesperascit*, quod Forerius; ut neque in verbum גלה *ablata est*, quod verbo ערבה parallelum est." Lowthus quoque עברה scribendum jubet; sed invitis codicibus, invitisque interpretibus, nulla praeterea necessitate urgente: conferas enim Arabicum غَرُبَ, quod proprie de *solis occasu* dicitur, et deinde in universum notat, *abfuit*, *distitit*, *longius recessit*; commodus prodibit sensus: sive vertas: *recessit omnis laetitia*; sive, quod magis poeticum: *occidit omnis laetitia*, ut quum decedens sol tristibus cuncta tenebris mergit. Saadias: وغاب كل فرح *latuitque omnis laetitia*. גָּלָה מְשׂוֹשׂ הָאָרֶץ *migravit hilaritas terrae*. כָּל־הָאָרֶץ legitur in *quinque* codd. Kennicott. et *quatuor* Rossianis; Alexandrinus כָּל־מְשׂוֹשׂ videtur legisse. Proxime praecedens כָּל in mente forsan describenti fuit.

12. נִשְׁאַר בָּעִיר שַׁמָּה *Relicta est in urbe vastitas*. Migrata laetitia, inquit Kimchi, nil nisi vastitas in urbe reliqua est. Verba וּשְׁאִיָּה יֻכַּת־שָׁעַר nonnulli vertunt: *et ruptione contundetur porta*, ita contundetur, ut tota in pulveres et rudera concidat, verbo שָׁאָה, unde שְׁאִיָּה, collato cum Arabico ثَأَى *rupta fuit cum fragore* futura, vid. A. Schultensii *Clav. Dialector.* p. 303. Verum etsi minime negemus, fuisse hanc primigeniam verbi vim, in usu linguae tamen verbum שאה *vastandi* notione usurpatum reperimus, vid. supra VI, 11. Quum autem hoc versu non de urbe expugnanda, sed jam vastata agatur, sensum verborum: *in vastitate percutietur porta*, potius hunc esse arbitror, in tanta desolatione fore, ut urbes (nam urbem passim *portam* vocari, notum) sponte collaberentur in ruinas. Cf. Ezech. XXXIII, 21. הֻכְּתָה הָעִיר *percussa*, excisa, *est* urbs

urbs. Jarchi: על ידי שאיה גלמוד שיהיו הבתים שאין מאין יושב יוכתו השערים על ידי שדים ומזיקין *per vaſtationem deſolationis* (ſcilicet *atteretur porta*); *cum vaſtatae fuerint domus ſine incolis percutientur portae per daemones et ſpiritus malignos.* Opinantur enim Hebraei, eſſe vaſtatis domibus certos daemones praefectos. Vid. Gemara ad *Sota* p. 1065. ed. Wagenseil. Hieronymus: „Portas viarum frequentium, per quas populorum influebant agmina, opprimet habitatorum calamitas."

13. כִּי כֹה יִהְיֶה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ בְּתוֹךְ הָעַמִּים *At vero ita erit in medio terrae, in medio populorum*, i. e. in terra Hebraeorum ſ. Cananaea, quam medium orbis terrarum locum tenere exiſtimarunt, vid. not. ad Ezech. V, 5. XXXVIII, 12. In ea quid futurum ſit opponitur illis quae in ſuperioribus praedixit de calamitatibus, quas reliquus terrarum orbis ſit ſubiturus. Particula כִּי, a qua oratio vatis incipit, non λογιστικῶς accipi poteſt, quum ratio hic nulla detur ejus quod praeceſſit, ſed *adverſative* eſt ſumenda, ut locis pluribus aliis; quorum multa congeſſit Noldius ſub num. 23. כְּנֹקֶף זַיִת כְּעוֹלֵלֹת אִם־כָּלָה בָצִיר *Tanquam ſtrictura oleae, tanquam racemationes, cum finita fuerit vindemia*, tunc vero parum olivarum ſupereſt, parum uvarum, et minorum quidem, quod ſubterfugerit attentionem decutientium et colligentium. Hieronymus: „Paucitas juſtorum baccis olivarum rariſſimis comparatur, quae quum excuſſae fuerint, atque demeſſae, vix paucae remanent in ramorum cacumine, et quomodo quum fuerit finita vindemia, ſolent pauperes, egeſtate cogente, vacuas circuire vites, et pauca uvarum grana colligere."

14. הֵמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם *Illi* pauci ſuperſtites, de quibus vs. 13., *tollent vocem ſuam.* בִּגְאוֹן יְהוָה צָהֲלוּ *In excellentia Jovae*, i. e. cum Jova ſe excellentem, gloriosum,

riosum, ostenderit, *hinnient*, jubila edent, idem quod יָרֹנּוּ, quod proxime praecessit, ut Esth. VIII, 15., ubi de populo ovante verbum צָהַל dicitur et cum שָׂמֵחָה jungitur. מִיָּם *A mari*, i. e. ab extremis oris, ut Hos. XI, 10. ubi vid. not. Sunt, qui מִיָּם *prae mari*, i. e. magis quam mare, s. magis quam in mari vertant. Ita Jarchi, qui verba haec ita exponit: יותר שמחה שצהלו על הים בגאולת מצרים *magis* (jubilabunt Hebraei futuro illo tempore) *quam jubilarunt ad mare*, s. *de mari*, i. e. de iis quae in mari rubro facta sunt, *in liberatione ex Aegyptiaca servitute.* Sequutus est Chaldaeum, cujus interpretatio est talis: יְבֵעוּן כְּמָא דְבָעוּ עַל גְּבוּרָן דְאִתְעֲבִידָא לְהוֹן עַל יַמָּא *exsultabunt sicut exsultarunt propter magnifica facta, quae iis facta sunt in mari.* Dathius: *hinniunt*, laetis vociferationibus exultant, *magis quam mare*, ut comparatio sit laetitiae illius tumultuantis, quam propheta, phrasi quidem sublimiori, sed a dictione minime aliena, ipso maris strepitu sonantiorem esse dicit. A sensu vatis plane aberravit Alexandrinus, qui pro צָהֲלוּ מִיָּם dedit: ταραχθήσεται τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, et Theodotion, qui posuit: ἤχησαν ὕδατα θαλάσσης, *sonuerunt aquae maris*, ac si מַיִם, aut מֵי־יָם legissent.

15. In verbis עַל־כֵּן בָּאֻרִים כַּבְּדוּ יְהוָה interpretandis molestiam creat dictio בָּאֻרִים. In Graecae Alexandrinae versionis codicibus tantum non omnibus integer hic versus ita sonat: διὰ τοῦτο ἡ δόξα Κυρίου ἐν ταῖς νήσοις ἔσται τῆς θαλάσσης, τὸ ὄνομα Κυρίου ἔνδοξον ἔσται. Sed in codice quidem LXX. interpp. Pachomii, magni aestimato illo a Grabio (vid. *Prolegomm.* ad Tom. tert. edit. LXX. interpp. Sect. III. et V. et Grabii *Libr. de vitiis LXX. interpp.* pag. 118.) et in alio quodam codice manuscripto, qui nunc in Museo Britannico asservatur, signo 1. D. 11. notato, versus noster, Lowtho referente, ita

P 2 legi-

legitur: Διὰ τοῦτο ἡ δόξα Κυρίου ἔσται ἐν ταῖς νήσοις τῆς θαλάσσης· ἐν ταῖς νήσοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ ἔνδοξον ἔσται. Quod cupidus arripiens Lowthus, Alexandrinum pro בָּאֻרִים legisse arbitratur בָּאִיִּים; nec prorsus displicebat haec conjectura Michaeli in *Adpend. ad Biblioth. Orient.* P. XIV. pag. 55. Sed vere monet J. F. Schelling in *Animadverss. critt. ad difficiliora Jesajae loca* p. 82., „quum Genitivus τῆς θαλάσσης continuo cum ταῖς νήσοις prima vice positis junctus sit, iteratam verborum ἐν ταῖς νήσοις scriptionem lapsum potius oscitantis, quae jam scripta erant, denuo scribere incipientis, tum vero lituram aegre admittentis librarii esse videri. In arabica certe versione, quamquam etiam hic verbum verbo ex Graecis transfertur, nullum hujus lectionis vestigium exstat. „Ad quae accedit, quod, quum כַּבְּדוּ jam per δόξα ἔσται verterint LXX., unde illud ἔνδοξον ἔσται in altero membro traxerint, non appareat, nisi per hoc ipsum hebraicum בָּאֻרִים vertere ii voluisse existimentur. Ex eorum igitur versione si judicare liceat, transposita eorum in exemplari ebraico בָּאֻרִים et בְּאִיֵּי הַיָּם, atque hoc in primo, illud in altero membro positum fuisse, tum vero illud per ἔνδοξον ἔσται, translatum ab iis videri possit, sive hunc significatum a verbo בֵּאֵר, quod in Piel certe *clarum facere* significat, repetierint, legerintque בֵּאֵר vel בְּאוּרִים, sive ab אוּר, acceperintque hanc dictionem eodem sensu, quo Latini quae gloriosa sunt *in luce* versari dicunt. Ex his certe clarum est, nec Lowthi, nec eorum judicium, qui vocem בָּאֻרִים a graeco interprete prorsus omissam esse statuunt, tale esse, ut nihil dubitationis habeat.“. Alii aliter conjecerunt. Hubigantius: „cum sequatur בְּאִיֵּי הַיָּם *in insulis maris*, facile est videre, olim scriptum fuisse בָּאֻמִּים, vel בָּעַמִּים *in populis*, atque unum esse alterius parallelum.“ Idem Dathio placuit, in nott. critt. ad h. l. Calmet ab Hubigantio adductus, vel בֶּהָרִים *in montibus*, vel בַּחוּרִים *electi*,

electi, vel בִּיאֹרִים *in fluviis*, legendum proponit. Henslerus pro בָּאֻרִים efferre mallet בָּאֹרִים, quod contractum positum esse autumat pro בִּיאֹרִים *ad Nili ripas*, quemadmodum Amos VIII, 8. כָּאֹר contracte pro כַּיְאֹר scriptum inveniatur. Ex conjectura omnia et absque ulla codicum aut versionum auctoritate. Solum interpretem Syriacum diversam a vulgari lectionem exhibere, contendit Schelling l. c. Ille videlicet verba בָּאֻרִים כַּבְּדוּ vertit ܫܒܚܘ ܒܬܫܒܘܚܬܐ *cum laude celebrate Dominum.* Ad solum verbum כַּבֵּד exprimendum hac formula numquam alias uti hunc interpretem pluribus exemplis allatis ostendit Schelling; quotiescunque vero cum verbo ܫܒܚ jungit nomen ܬܫܒܘܚܬܐ, ut hoc loco, per hoc hebraicum שִׁיר exprimit, ut Ps. XXXIII, 3. LXIX, 31. CXXXVII, 4. CXLIV, 9. Jesaj. XLII, 10. Unde colligit, Syrum pro באורים h. l. legisse בְּשִׁירִים *cum canticis*, quod cum toto orationis propheticae argumento egregie consonare autumat. „Quum enim vs. 14. *populi*, quorum vs. 13. mentio facta erat (ad hos enim pronomen הֵמָּה respicit) sublata voce *cantaturi*, et ab *occidente* (מִיָּם) *jubilaturi* esse dicantur, ad hos ipsos vs. 15. per apostrophen vertit se oratio, excitanturque ii, ad *celebrandum canticis* Jovam; tum vero 16. nova subita conversione haec *cantica* ab extremo terrae fine resonantia jam jamque inaudire sibi juxta cum aliis videtur propheta.“ Quod autem in textu nunc legitur, בָּאֻרִים, varie interpretantur. Plerique אֻרִים ad אוֹר *lucem*, referunt, auctore Chaldaeo, qui habet: עַל כֵּן בְּמֵיתֵי נְהוֹרָא לְצַדִּיקַיָּא יְקָרוּן קֳדָם יְיָ *Ideo cum venerit lumen justis, glorificabunt coram domino.* Saadias: لِذَلِكَ أَكْرِمُوا ٱللّٰهَ فِي وَقْتِ ظُهُورِ نُورِهِ *propterea extollite Deum quo tempore apparebit lux ejus.* Huc referendus quoque Vulgatus, qui *doctrinas* vertit,

 vocem

vocem enim אורים solet *doctrinas* interpretari, quod *lux* sit *doctrina*. Ita etiam interpretatur Exod. XXVIII, 30. אורים in pectorali sacerdotis, non quod ignoraret, vocem *luces* significare, i. e. lapides lucidissimos, sed mysterium olfaciens, intelligebat per *luces* doctrinam cum vitae integritate conjunctam a sacerdote requiri. Coccejus *ignis in publicae laetitiae signum accensos*, *Freudenfeuer*, intelligit. Sic et Abendana, et eodem Michaelis in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. I. p. 43. referendum putat Syrum, cujus interpretationis jam mentionem fecimus. Alii *specus* interpretantur, in quibus profugi latuerint, vid. loca ex Lexx. Judaeorum, quae attulit de Rossi ad h. l. Immerito Michaelis l. c. *specus* significationem meum commentum pronunciavit, quod nullo modo probari possit ex usu linguarum Orientalium, quum tamen أور, Giggejo teste, Arabibus sit *spelunca*, unde et supra XI, 8. מאורה *specus*, conf. Bocharti *Hieroz.* Part. II. Lib. III. Cap. X. pag. 404. (T. III. p. 189. ed. Lipf.). Eandem significationem secuti sunt Vitringa et Forerius, qui *Troglodytas* significari putat, ἀπὸ τῶν τρωγλῶν, i. e. *specubus*, in quibus habitabant, nomen sortitos, de quibus vid. Plinium, Lib. V. c 8. „Hujusmodi homines," inquit, „olim sub Aegypto versus mare rubrum habitabant, supra modum barbari. Per hos autem intelligit propheta ceteras barbaras nationes, quibus mox jungit *insulas maris*, i. e. extremos quosque populos, et *toto orbe divisos*, quales erant Europaei respectu Judaeorum. Intellige ergo moribus et situ a Judaea longe remotas gentes." Non incommoda plane explicatio; praeplacet tamen vel Doederlinii illa: *in septentrionibus celebrate Jovam*, collato Arabico غور *septentrio*; vel quam Schelling proposuit iis, quibus aut religio sit, a recepta lectione recedere, aut convenientius certe videatur, ut sit aliquid,

quod

quod τῷ בְּאִיֵּי הַיָּם in altero membro respondeat. „Solenne est," inquit, „poetis sublimioribus, a vulgari loquendi more recedere, vocibusque insolentioribus ex. exquisitioribus uti. Quid si Jesajam, qui v. c. LXIII, 3. 6. pro vulgari דָּם posuit נֵצַח, simili verborum delectu pro vulgarioribus loquendi formis, מִזְרַח שֶׁמֶשׁ et מַעֲרָבָה, quae XLV, 6. et alibi occurrunt, hic אֻרִים pro illa, et אִיֵּי הַיָּם pro hac posuisse censeamus, ut sensus hic sit: *itaque in oriente celebrate Jovam, in terris occidentalibus nomen Jovae.* Sic certe membrorum parallelismus egregie sibi constat. Habere etiam haec conjectura prae illa, quam Doederlinius proposuit hoc praecipui videtur, quod ab origine vocis, verbo אוּר, quod *lucendi* et *ardendi* significatum habet, non nimis dissideat. Quid enim obstat, quo minus, quemadmodum Graeci et Latini ab Ἠώς et Ἕως *aurora*, orientem *eoa*, et quidquid orientale fuit, *eoum* dixere, sic Ebraei ad idem signandum appellatione a *luce* vel *igne* petita uti potuissent? Accedit ad haec, quod אוריה, ejusdem originis nomen, Chaldaeis vel *occidentem*, ab ortu et luce stellarum pro illustranda nocte, vel *orientem*, a luce matutina, signarit." Omnium minime probandum est, quod J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 49. collato Arabico أُرّ *propulsio, expulsio*. convertit: *in exsiliis* (patria pulsi) *laudate* Jovam.

16. מִכְּנַף הָאָרֶץ *Ab ala terrae*, i. e. ab extrema orbis terrarum parte, e regionibus remotissimis, cf. supra XI, 12. Job. XXXVII, 3. XXXVIII, 13. Verbis צְבִי לַצַּדִּיק *decus justo* alii canticorum illorum, quae ab extremis terris resonent, argumentum contineri existimant, alii vero sensum hunc esse volunt, oblectamento fore istas cantiones piis. Ita Kimchi, qui צְבִי h. l. idem esse vult quod חֵפֶץ *delectatio*, *oblectamen*-

 tum,

tum, ut Ezech. XX, 6. de terra Israelitica dicitur: צְבִי הִיא לְכָל הָאֲרָצוֹת *delectatio est omnibus terris.* Priori modo sumit haec Jarchi: ומה הן הזמירות לצדיק עתיד להיות צבי מצבות קומה לצדיקים *Quaenam sunt illae cantiones?* (hae:) צְבִי לַצַּדִּיק i. e. *firmitas status erit justis.* Retulit nomen צְבִי ad radicem יָצַב sive נָצַב *firmiter stetit*, quod tamen analogiae grammaticae repugnat. Cf. not. critic. ad Ezech. XX, 6. Chaldaeus prius versus hujus membrum ita exposuit: מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דְמִתַּמָּן עָתִיד לְמִפַּק חֶדְוָא לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא תּוּשְׁבַּחְתָּא שְׁמַעְנָא לְצַדִּיקַיָא *e domo Sanctuarii, unde futurum est, ut egrediatur gaudium omnibus incolis terrae, laudes audimus justorum.* Rationem, cur pro eo quod in Hebraeo est, *ab extremo terrae*, Chaldaeus posuerit *e domo Sanctuarii*, s. *templo*, Jarchi reddit hanc, quod urbs Hierosolymitana haud procul ab orientali terrae Judaicae termino, Jordane, sita esset. Hieronymus: „*Ab alis terrae*, id est, a prophetis et Sanctis Domini laudes ejus audivimus praedicari, et quod gloria vel spes justi non sit irrita, sed rebus omnia compleantur." In verbis, quae sequuntur: וָאֹמַר רָזִי לִי רָזִי־לִי, explicandis non consentiunt, quum formula lamentandi nova sit, cujus exemplum alias non reperitur. Veteres interpretes, qui supersunt (in Graeca Alexandrina versione enim haec verba non translata leguntur, de Aquila non liquet) significationem vocis רָזִי mutuati sunt a Chaldaeis, apud quos notiones רָז et רָזָא obviae sunt in significatione *secreti, arcani.* Hinc Symmachus: τὸ μυστήριόν μου ἐμοί, τὸ μυστήριόν μου ἐμοί, et Hieronymus: *secretum meum mihi! secretum meum mihi!* Quae in Commentario ita explicat: „Propheta sibimet ipsi loquitur: quum, inquit, haec audissem, et in subversione orbis vaticinium prophetarum explendum perspicerem; loquutus sum mihi interno cordis affectu: non possum cuncta narrare quae cerno; haeret lingua faucibus meis, vox dolore concluditur."

ditur." *Arcani* notione dictionem רזי cepit quoque Chaldaeus, cujus explicatio haec est: אמר נביא רז אגר דצדיקיא אתחזי לי רז פורענות לרשיעיא אתגלי לי *secretum praemii justorum monstratum est mihi; secretum vindictae impiorum revelatum est mihi.* Idem secutus est Jarchi. Qui sensus tamen non congruit lamentandi formulae, quae proxime sequitur, אוי לי *vae mihi.* Quare rectius Aben-Esra et Kimchi Jod in רזי non pro suffixo habent, sed pro radicali, ut referendum sit ad verbum רזה *emaciavit*, et significatu conveniat cum רזון *macies*, qua voce usus est vates supra X, 16. Ita inter plures alios Vitringa, qui haec ita explicat: „vult dicere, ad novam calamitatem, quae sibi ob oculos versabatur, totum se horrere et contremiscere; quicquid in carne vegetum et floridum erat, concidere; flaccescere membra, et perire sibi speciem." Similiter Ps. CIX, 24. *Caro mea ita macruit, ut absumpta sit pinguedo.* Dathius vertit: *o calamitatem meam!* collato Arabico رزا *malo, aerumna affecit.* Sic in *Historia Timuri* Tom. I. pag. 450. lin. 11. ed. Manger. الكرام لا مَن الرزايا *non effugiuntur infortunia.* אוי לי „*Vae mihi!* quantus ordo poenarum ante oculos versatur meos; cerno praesentia quae futura sunt." Hieronymus. בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו *Protervi proterve agunt, et cum protervia protervi proterve agunt.* Describitur summa violentia hominum ferocium, quibus nec divini quicquam, nec humani sanctum fuerit. בגד hic non *perfide agere*, sed *protervum, insolentem, violentum se gerere* significat, ut Habac. II, 5. Chaldaeus: וי לאנוסיא דמתאנסין ולבזוז בזזין דהא מתבזזין *vae iis qui vim faciunt, nam vim patientur. et direptoribus, nam ecce diripientur.*

17. פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ *Pavor, et fovea, et laqueus super te, o incola terrae!* His

 trans-

translationibus solent Hebraei seriem malorum se invicem excipientium significare, quorum qui quaedam vult fugere, in alia, et forte majora, incidit, ut Latinis:

Incidit in Scyllam cupiens vitare Charybdin.

Estque paronomasia in his vocibus, qua solent gaudere poetae Hebraei: *Pachad*, *Pachath*, *Pach*. Iisdem verbis utitur Jeremias XLVIII, 43.

18. Quod superiore versu breviter dixerat, in hoc ita repetit, ut simul declaret. וְהָיָה הַנָּס מִקּוֹל הַפַּחַד יִפֹּל אֶל־הַפַּחַת *Et futurum est, ut qui fugerit a voce pavoris, cadat in foveam*, i. e. qui audito tumultu et trepidatione timentium aufugiet, propterea tamen non elabetur. Similiter Amos V, 19. *Ut si quis fugerit a leone, et ei occurrerit ursus.* Sensus, tempus esse magnae et pressae angustiae, quo quemque varia circumstant discrimina, quorum si quis unum feliciter evitaverit, facile incidat in aliud, donec indubitato pereat. Pro מִקּוֹל codex unus Kennicotti מִפְּנֵי habet, quod legitur in loco parallelo Jeremiae XLVIII, 44., ubi eadem, quae hic, verba leguntur. Sed utrumque ex Hebraismo satis noto pro solo מ positum est, conf. Ps. CII, 6. מִקּוֹל אַנְחָתִי *ob vocem gemitus mei*, i. e. ob dolorem in gravissimos gemitus erumpentem, *adhaerent ossa pelli meae*. וְהָעוֹלֶה מִתּוֹךְ הַפַּחַת יִלָּכֵד בַּפָּח *Et qui ascenderit e fovea capiatur laqueo.* Eadem similitudo est Jer. XVIII, 22., ubi vates in describendo statu suo, dum adversarii ipsi struebant insidias, dicit: *foderunt foveam ad me capiendum, et laqueos occultarunt pedibus meis.* Non improbabilis nonnullorum interpretum conjectura, alludi utroque hoc loco ad capturam ferarum, ad quam *formidines*, sic dictae, adhiberi solebant. Dicebantur autem Latinis *formidines*, funes, sive *lineae*, *variis et versicoloribus intextae pennis*, *quae cervos pennarum agitatione terrebant*, *vel ut*

pavi-

pavidi venabula exciperent, *vel ut in alia retia parata*, *aut foveas acti formidine laberentur*; vid. Senecam *de Ira* L. II. Cap. 12., et *de Clementia* L. I, C. 12., nec non Virgilii *Aeneid.* XII, 749. seqq. et *Georg.* III, 372. Maxime vero huc facit locus Epicteti apud Arrianum L. II. *Ceterum nos idem quod cervi facimus*, ὅτε φοβηθῶσι φεύγουσι αἱ ἔλαφοι τὰ πτηνά, ποῦ τρέπονται καὶ πρὸς τινα ἀναχωροῦσιν ὡς ἀσφαλῆ πρὸς τὰ δίκτυα, καὶ οὕτως ἀπόλλυνται, *qui dum exterriti fugiunt pinnas, alio se vertunt, et quasi ad secura loca in ipsa retia concedunt, atque ita pereunt.* Caussam tantae perturbationis et consternationis exhibet reliqua pars versus: כִּי־אֲרֻבּוֹת מִמָּרוֹם נִפְתָּחוּ *nam fenestrae*, valvae, *ex alto*, i. e. coeli, *aperientur*, quae verba desumta sunt ex historia diluvii, Genes. VII, 11.: *Hoc ipso die fissi fuerunt fontes abyssi magnae*, וַאֲרֻבֹּת נִפְתָּחוּ *et apertae fuerunt coeli fenestrae*, οἱ καταῤῥάκται τοῦ οὐρανοῦ, ut LXX. ibi vertunt, quam vocem hic quoque servavit Hieronymus, etsi Graecus hoc loco habeat θυρίδες. Et tamen rectissime hic usurpatur *cataracta*, modo latius paulo sumatur pro qualibuscunque valvis, quae ruentes aquas sustinent, obicibus et κλείθροις retineri et compingi solitae. Cf. not. ad Hos. XIII, 3. Ad vocem מִמָּרוֹם Rossius notat, pro ea in uno Codice Kennicottiano legi מַשָּׁמַיִם. „Cod. meus 305., pergit, primo הַשָּׁמַיִם, *cataractae coeli*, sicque alios codices legere monet margo codicis 319. Vocabulum hoc supra rasum in cod. 789., ut videatur alterutram ex duabus hisce lectionibus primo habuisse." וַיִּרְעֲשׁוּ מוֹסְדֵי אָרֶץ *Et concutientur fundamenta terrae.* Describitur orbis terrarum perversio per ingentem eluvionem et terrae motum.

* 19. Pergit in describendo horrido terrae motu, quem in fine versus superioris memoraverat. רֹעָה התרעעה הארץ *Confringendo se confringet terra* compagi-

pagibus ruptis quasi frangitur. Verbum רָעַע hic notionem *frangendi* (שָׁבַר) obtinere, ut Pf. II, 9., observant Jarchi et Kimchi. Est idem quod רָצַץ, literis ע et צ more Chaldaico inter se permutatis. פּוֹר הִתְפּוֹרְרָה אֶרֶץ *Disrumpendo disrumpet se terra.* Coacervatio phrasium synonymarum ἔμφασιν quandam et ἐνέργειαν majorem orationi addit. Sunt autem haec, uti et illud quod subjicitur, מוֹט הִתְמוֹטְטָה אֶרֶץ *nutando nutat terra*, multo graviora, quam ut de solis rerum publicarum et regnorum mutationibus intelligi possint.

20. נוֹעַ תָּנוּעַ אֶרֶץ כַּשִּׁכּוֹר *Titubando titubabit terra sicut ebrius*, de quo verbum נוּעַ et infra XXIX, 9. Pf. CVII, 27. dicitur. וְהִתְנוֹדְדָה כַּמְּלוּנָה *Agitabitur sicut tugurium nocturnum.* Alludit ad *pensiles lectos*, quos, metu ferarum, in arboribus sibi parare solent istis in terris non custodes solum hortorum camporumve, sed et iter facientes. Niebuhr in *Descript. Arab.* p. 158. *In montanis Jemenae*, inquit, *nidos, ut ita loquar, in arboribus vidi, sedes Arabum, agros suos custodientium.* Hoc quidem loco Chaldaeus et Syrus מְלוּנָה reddunt עַרְזִלָא f. עַרְסָלָא quo de vocabulo Chaldaico Buxtorfius in *Lex. Chald.* p. 1670.: *Lectulus, cubile vagum, ut cunae, vel cunabula puerorum, lectuli tuguriorum, aut peregrinantium.* — *In Tosephoth scribitur, custodes hortorum solitos fuisse extendere funes ab arbore una ad alteram, ut funes in lecto extenduntur, et in iis sub umbra densorum ramorum cubuisse.* Similiter Saadias utitur voce عِرْزَال, quam Golius e Dscheuhario ita exponit: *locus, quem in summa arbore sibi struit campi custos prae metu leonis.* Hujusmodi igitur lecto, qui vento arbores quassante in perpetuo motu est, undantem tanquam sub pedibus terram eximie comparat vates. וְכָבֵד עָלֶיהָ פִּשְׁעָהּ *Et gravis*

vis erit ſuper ea malitia ejus, graves dabunt poenas ſcelesti terrae incolae. Terra ipſa ſiſtitur tanquam cui delicta incolarum graviter incumbant, ita ut deprimatur et concidat.

21. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה עַל־צְבָא הַמָּרוֹם
בַּמָּרוֹם *Et futurum eſt illa die, ut animadvertat Jova in exercitum alti in alto*, quo plures interpretes *aſtra* indicari exiſtimant, quae צְבָא הַשָּׁמַיִם *exercitum coeleſtem* vocari conſtat, veluti Deut. IV, 19. Dan. VIII, 10. 11. 13., et מָרוֹם *altum* pro *coelo* ponitur, Pſ. XVIII, 17. Jerem. XXV, 30. et saepius. Ita Hieronymus: „In die illa, id eſt, in die judicii, viſitabit Dominus ſuper militiam, ſive ſuper ornatum coeli in excelſis, ut non ſolum terrena, ſed et coeleſtia judicet. Quis ſit autem ornatus coeli, ſive militia, Moyſe ſcribente diſcamus [Deut. IV, 19.]: *Cave ne ſuſpiciens coelum, et videns ſolem, et lunam, ſtellas et omnem ornatum coeli, decipiaris et adores ea.*" Verum quum *copiae excelſi in excelſo* hic opponantur *regibus terrae*; utrisque quidem *entia ratione praedita*, ſed prioribus illis *coeleſtia* et *ſupera*, his vero *terreſtria* et *inferiora* intelligi neceſſe eſt. Recte igitur Aben-Esra *angelos*, praeſides regnorum mundi, quorum ad reges illos aut regna eſt peculiaris reſpectus ſignificari ait, כי מלכות המלכים דבקה עם מלכות המלאכים *quia regnum regum* terreſtrium *cohaeret regno angelorum* coeleſtium. Vetus erat opinio cujus manifeſtum veſtigium deprehendimus in loci Deut XXXII, 8. verſione Graeca Alexandrina, eſſe ſingulis populis et regnis ſuos angelos praeſides aſſignatos. Vid ad Ezech. XXVIII, 2. p. 310. Phraſis plane ſingularis hic tantum obvia צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם de ſtellis et aſtris numquam uſurpatur. Chaldaeus hanc phraſin vertit: חֵילְוָתָא תּוּקְפָּא דְיָתְבִין בְּתוּקְפָּא *exercitus fortitudinis qui ſedent in fortitudine.* *Daemones *malos* vero iſtos

fuiſſe

fuisse inde patet, quod Deus in eos animadversurus dicitur, quod versu proximo disertius dicitur.

22. וְאֻסְּפוּ אֲסֵפָה אַסִּיר עַל־בּוֹר *Et colligentur collectione, vinctus quisque in fovea*, i. e. colligentur una omnes tanquam vincti detrudendi in foveam. Desumta est metaphora a captivis, bello factis, aut aliis criminis gravioris consortibus, qui gregatim vincti, manus pedesque ligati, truduntur in carcerem, et arctae mandantur custodiae. Ceterum vix monitu opus, אַסִּיר συλληπτικῶς pro אַסִּירִים positum esse, et voculam עַל hic sumi pro *in*, ut aliis locis. De verborum וּמֵרֹב יָמִים יִפָּקֵדוּ *post multos dies visitabuntur*, sensu interpretes in diversas partes abeunt. Quum enim verbum פָּקַד ambiguum sit, atque tam in bonam (ut supra XXIII, 17.), quam in malam partem usurpetur; sunt, qui his verbis hoc dici existimant, daemones istos et reges terrestres in carcerem detrudendos post longi temporis spatium exsolvendos esse poenis, conferuntque tanquam locum huic parallelum Apocal. XX, 1 seqq. de Satana ligando et conjiciendo in carcerem; et post mille annos per breve tempus rursus solvendo, ut deinceps poenam referret sibi divinitus destinatam. Quod tamen potius haustum est ex Ezech. XXXVIII, 8., ubi Gogus dicitur post longum tempus visitandum (מִיָּמִים רַבִּים תִּפָּקֵד) et cum ingenti exercitu terram Judaicam invisurum esse. Hoc vero loco, quum proxime (vs. 23.) Jova regnaturus dicatur, verbum יִפָּקֵדוּ haud dubie de *poena* est intelligendum, ut infra XXIX, 6. Sensus est, sceleratos illos, quos divina justitia in carcerem conjecerit, post multos etiam dies fore torquendos, i. e. numquam futurum esse poenarum terminum. Ita Aben-Esra: הטעם כי תמשך הרעה *Sensus est, malum hoc protrahendum esse*, dum ipsi, inclusi carceri, ibi poenae loco essent detinendi. Alii hoc indicari volunt, postquam

per,

per longum tempus in carcere subterraneo inclusi fuerint, ultimo supplicio ipsos afficiendos esse. Ex Vitringae sententia his verbis vates dicere vult, prophetiam hanc non proximo, sed longo tempore interjecto, implementum suum consequuturam esse, termino *a quo* non ducto a tempore regum in carcerem compingendorum, sed ab ipso hoc tempore, quo prophetiam vulgavit. Quod tamen minus hoc loco concinnum videtur.

23. וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה *Et pudore suffundetur luna ac pudefiet sol*, quibus verbis interpretum plures idem indicari volunt, quod Joel III, 4. (al. II, 31.) dicit, fore, ut Deo judice orbis terrarum adventante *sol in tenebras et luna in sanguinem convertatur*, quod Joannes Apoc. VI, 13. imitatus est; cf. Matth. XXIV, 29. Sed quum ratio, cur coelestia illa lumina pudore sint suffundenda, statim addatur haec, כִּי מָלַךְ יְהוָה *quod regnum capessiverit Jova*, in monte Sione et Hierosolymis; mens vatis potius videtur haec esse, instauratam Hierosolymam eo splendore collustratum iri, qui solis et lunae lumen longe superet. Pertinet huc, quod infra LX, 19. de nova Hierosolyma dicitur: *Non erit tibi amplius sol in lucem diei, et ad splendorem luna non lucebit tibi; sed Jova tibi erit in lucem perpetuam, et Deus tuus tibi erit ornamento.* Minime probandus est Chaldaeus, qui haec verba sic explicavit: וְיִבְהֲתוּן דְּפָלְחִין לְסִיהֲרָא וְיִתְכַּנְּעוּן דְּסָגְדִין לְשִׁמְשָׁא *et pudefient qui colunt lunam, atque erubescent qui adorant solem.* Multo longius a vero verborum sensu aberravit Graecus Alexandrinus interpres, dum vertit: καὶ τακήσεται ἡ πλίνθος, καὶ πεσεῖται τὸ τεῖχος. Erroris caussam Hieronymus monstrat his verbis: „Pro *Labana*, id est, *luna*, Septuaginta interpretati sunt *laterem*, qui hebraice appellatur *Lebena* [לְבֵנָה], verbi ambiguitate decepti. Rursum pro *Hamma*, id est, *calore*, per quem in-

intelligitur *sol*, posuerunt *murum*, qui hebraice dicitur *Homa* [חוֹמָה]. כִּי מָלַךְ יְהוָה *Nam regnat Jova*; i. e. regnum capesset, regnare incipiet, ut verbum vulgo sumitur in libris Regum. Chaldaeus: אֲרֵי תִתְגְּלֵי גְּבוּרְתָּא דַיְיָ *nam manifestam se faciet potentia Jovae.* וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד *Et coram senioribus ejus erit gloria.* Affixum masculinum in זְקֵנָיו referendum est ad Jovam, intelliguntur que *seniores populi ejus*, סָבֵי עַמֵּיה, ut recte Chaldaeus. *Seniores* vero hic sunt *superiores*, *optimates* populi, ut Genes. L, 7. *Aegypti seniores.* Sensus est, proceres populi Hebraici, veluti regnantis Jovae consortes, ob sapientiam, gravitatem, pietatem, in magna fore existimatione.

CAP. XXIV. 1. *Ecce Jova exhaurit terram, et evacuat eam; invertit ejus superficiem, atque incolas ejus dispergit.*

2. *Ut populus ita sacerdos, ut servus ita dominus; ut ancilla, ita hera; ut emptor, ita venditor; ut mutuo dans, ita qui mutuo accipit; ut foenerator, ita qui accipit foenori.*

3. *Sane exhaurietur, diripietur terra. Nam Jova hoc verbum proloquutus est.*

4. *Luget, marcet terra; languet, marcet tellus; languescunt, qui erant sublimis populus terrae.*

5. *Etenim foede polluta est terra sub habitatoribus suis: quippe leges transgressi sunt, immutarunt statuta, irritum fecerunt foedus aeternum.*

6. *Idcirco exsecratio terram absumit, et rei aguntur qui eam inhabitant; ideo, inquam, extabescunt incolae terrae, et parum hominum superstitat.*

7. *Luget mustum; languet vitis; ingemiscunt omnes hilares animi.*

8. *Cessat gaudium tympanorum; silet strepitus ovantium; non auditur laetus citharae cantus.*

9. *Nec jam inter concentus potant; amara est sicera potatoribus.*

10. *Fracta est urbs vacua, clausae sunt domus, nemo eas ingreditur.*

11. *Ob vinum plorant in plateis; fugit omnis laetitia; exulat terrae hilaritas.*

12. *Remanet in urbe solitudo, ictaque est vastitate porta.*

13. *Sic enim res habebit in media terra, in mediis populis, ut cum destrictae sunt oleae, et ut cum racemationes fiunt, cum peracta est vindemia.*

14. *At illi efferent vocem suam, ovabunt, ob Jovae excellentiam hinnient a mari.*

15. *Propterea in Eois celebrate Jovam, in oris maritimis nomen Jovae, Dei Israelis.*

16. *Ab extrema terrae audimus cantica oblectamento justis. At dixi: macies mihi! macies mihi! Vae mihi! Protervi proterve agunt, cum protervia protervi proterve agunt.*

17. *Pavor, fovea, illaqueatio, tibi, o terrae incola, imminet!*

18. *Et futurum est, ut qui effugerit vocem pavoris, incidat in foveam, qui escenderit e fovea, capietur laqueo; nam meatus e celso aperientur, et concutientur fundamenta terrae.*

19. *Rumpetur tellus, dissolvetur tellus, commovebitur tellus.*

20. *Vacillabit tellus ebrii instar, nutabit sicut stratum inter arbores suspensum; gravis ei incumbet sua defectio, cadet, nec unquam resurget.*

21. *Futurumque est illo tempore, ut Jova animadvertat ad exercitum celsum in celso, et in reges terrestres in terra.*

22. *Cogentur una omnes vincti, foveae includendi; claudentur in carcere, et longo post tempore invisentur.*

23. *Pudesiet autem luna, et pudore afficietur sol, nam Jova, agminum Deus, in monte Sion et Hierosolymis regnabit, coramque senioribus ejus erit gloria.*

Cap. XXV.

Sequitur cantio gratiarum actionis ob liberationem piorum et supplicium malorum. Extollitur tum summa Dei gratia et potentia, tum fides ejus inviolata in praestandis promissis longe antea datis, quod feroces istos et violentos, qui pios Jovae cultores oppressuri et plane exstincturi videbantur, represserit, suos vero defenderit, et magnae laetitiae iis paraverit materiam.

1. יְהוָה אֱלֹהַי אַתָּה *Jova Deus mi, o tu!* אַתָּה in fine sententiae positum est non sine emphasi, estque vox blandientis, ut Jerem. II, 27. אָבִי אַתָּה *pater meus tu es.* Eadem vi Graecis poetis usurpatur vox τύνη tu postposita, ut Hesiodo, *Op. et D.* vs. 9. Δίκῃ δ' ἴθυνε θέμιστας τύνη, *juste rege judicia tu!* כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא *Quia fecisti mirum*, quod hic sumendum est *collective*, pro פְּלָאוֹת *facta admiranda et magnifica.* Sed elegit hoc dicendi genus, ut indicaret ingens quid praeter omnium exspectationem, quod quasi κατὰ συμπλοκὴν multa mirabilia in se complectatur. עֵצוֹת מֵרָחוֹק *Consilia a longinquo*, i. e. non tantum longe ante capta, sed per prophetas vulgata. מֵרָחוֹק hic idem quod מֵרֵאשִׁית *a principio*, et מִקֶּדֶם *ab antiquo*, infra XLVI, 10. Illa consilia cum a Deo caperentur et per suos ministros evulgarentur, eventum a longo respiciebant, longe ab eventu distabant. Ea sunt אֱמוּנָה אֹמֶן *veritas fides*, i. e. certissime et verissime secundum fidem datam eventu sunt

com-

comprobata. Coccejus vocem עֵצוֹת *consilia* refert ad notionem עָשִׂיתָ *fecisti*, hoc sensu: *fecisti mirabile; consilia a longinquo*, scil. fecisti *fidem et veritatem*; et eodem modo acceperunt verba nostra post Aben-Esram plures interpretes. Masorethae tamen per accentum *Tiphcha* voci מֵרָחוֹק appositum nos monuerunt voces ita distinguere, ut duae priores faciant *subjectum*, quod vocant, duae posteriores *praedicatum*. Integra sententia est: עֵצוֹת אֲשֶׁר יָעַצְתָּ אֱמוּנָה אֹמֶן: *consilia, quae deliberato cepisti, sunt fides fidissima*. Pro אֹמֶן Michaelis afferre mallet אָמֵן, auctoritate veterum interpretum et Hieronymi, qui in Commentario ad h. l. *desiderans*, inquit, *fieri, quod prophetat, adjungit verbum Hebraicum* AMEN, *pro quo* LXX. *transtulerunt* FIAT. Sed puncta vocalia Masoretharum omnino videntur retinenda. Vertas enim cum Michaele: *die Weissagung aus der fernen Zeit her ist nun Wahrheit, Amen!* cuinam haec versio placebit, nisi ejus auctori? Praeterea notum est, Hebraeos saepe conjungere per appositionem *synonyma* diversi generis, ad gradum superlativum exprimendum, exempla vide in Storrii *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* pag. 188. not.

2. Urbes munitae atque propugnacula ferocium atque violentorum istorum (de quibus XXIV, 16. 21. 22.) jam destructae, et in rudera acervos redactae jacent. Quod ad aureae aetatis descriptionem pertinet. Ita Virgilius *Ecl.* IV, 31. inter *veteris fraudis vestigia*, quae felicissimo illo aevo sint abolenda, numerat et *oppida muris cincta*. כִּי שַׂמְתָּ מֵעִיר לַגָּל *Nam posuisti, redegisti urbem ex urbe in acervum*. Ad haec verba Hubigantius: „Pro מעיר lege העיר, ut legunt omnes veteres, et ut postea legitur קִריָה, non מקריה. Occasionem dederit isti מעיר priori posterius מעיר, quod infra legitur, legendum; nisi forte natum fuit שמת מעיר ex שמחה עיר, ut forte in quibusdam codicibus legebatur."

Cum Hubigantio ex parte consentit Dathius in nota erit. ad h. l.: „Pro מעיר legendum est הָעִיר, sive sine articulo עִיר, ut in sequenti membro קִרְיָה, non מִקִּרְיָה, quod etiam constructioni verbi שום saepissime obvii, repugnat, nec ullum τῦ מ indicium est apud antiquos interpretes. Irrepsit sine dubio scribarum errore ex sequenti מעיר, in quo vero recte legitur.“ Probant hoc Lowthius et Doederlinius. J. D. Michaelis in *Adpend. ad Biblioth. Orient.* T. XIV. pag. 57. verba alia litterarum divisione sic legenda statuit: כִּי שַׂמְתָּם עִיר *posuisti enim illos* (hostes), *urbem in ruinas*, *civitatem munitam in rudera.* Sed non opus est mutatione; supple sententiam: כִּי שַׂמְתָּ עִיר מֵעִיר לְגָל *nam posuisti urbem ex urbe in acervum*, sic nihil obscuri in phrasi superest. Nomine עִיר non certa quaedam urbs, ut Samaria, Ninive, Babylon, indicatur, sed intelligit vates urbem unamquamque munitam, Hebraeis adversariam, ut supra XXIV, 10. 12. Recte Graecus Alexandrinus: ὅτι ἔθηκας πόλεις εἰς χῶμα. Chaldaeus: שַׁוִּיתָא קִרְוִין בְּצִיחִין לְגַלִּין *redigisti urbes munitas in acervos.* אַרְמוֹן זָרִים מֵעִיר *Arcem* s. *arces barbarorum ne sint* amplius *civitates* munitae. Nec haec verba intacta reliquit criticorum sollertia. Hubigantius: „pro זרים *alienorum*, legimus זדים *superborum*, ut infra vs. 5. Veteres nihil de *alienis*. Commode quidem *alieni*, ubi tanguntur res, quas egerint apud Judaeos extranei, non item ubi aguntur res ipsae populorum extraneorum.“ זדים (cum Daleth) exhibent quoque *duo* codices Kennicotti, et eandem lectionem probat Lowthus; cui tamen nec displicet alius cujusdam codicis lectio, צרים *hostes.* מעיר J. D. Michaelis efferendum arbitratur מְעֻיָּר, quod esset Participium Pyal a غيّر *mutavit*, *abolevit*; probant Koppius et Henslerus. Doederlein מעיר mutare mallet in מְעִי *tumulus*: Mich. I, 6. Job. XXX, 24. (quibus

bus locis עִיִּי reperitur, sed vid. supra XVII, 1.), et hinc vertere: *palatia barbara* (vertisti) *in tumulos numquam restaurandos*. Sed nulla lectionem receptam mutandi necessitas. Verte: *arcem*, sive collective, *arces barbarorum posuisti* (quod quidem שַׂמְתָּ repetendum est *ἀπὸ τοῦ κοινοῦ*) *ut non amplius sint urbs*; et omnia erunt plana. Quod si quis duriter constructum putet, מֵעִיר *ut non sit urbs*, quod putant Michaelis et Koppius, conferat מִבּוֹא, Cap. XXIV. vs. 10., item מִבּוֹא מִבַּיִת XXIII, 1., מוּסָר מֵעִיר XVII, 1., מֵעָם VII, 8.; aut si haec non satis, alia Coccejus in Lexico ad particulam מִן No. 10. exempla dabit. זָרִים sunt hostes *barbari*, ut supra I, 1, Ezech. X, 9. XXVIII, 7. Joel. III, 17.

3. Liberatio et salus, quam Jova populo suo ad extremas angustias redacto praestiterat, ei conciliat reverentiam et honorem gentium potentium et ferocium; quin imo ipsarum quoque illarum gentium, quae Hebraeis adversatae fuerant, et in eos affectaverant imperium et tyrannidem exercuerant. Geminum autem constructionis anomalon in hoc commate occurrit. Prius est in compositione *singularis* cum *plurali*, ubi dicitur: יְכַבְּדוּךָ עַם־עָז *populus fortis honorabunt te;* posterius, quod eadem constructione servata, nomen generis debilioris קִרְיַת construitur cum verbo *generis masculini* plurali יִירָאוּךָ pro תִּירָאוּךָ, ut secundum analogiam scribendum fuisset. Nil tamen in hisce difficultatis est, modo meminerimus, nomina societatis et coetus non in Hebraea tantum, sed in aliis quoque linguis cum *plurali* construi, quippe involventia ideam *pluralitatis;* et nomina societatis apud Hebraeos utroque genere efferri; veluti Genes. XLI, 57. כָּל־הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה, conf. Schroederi *Syntax. Nomin.* Reg. XXVI, a. Praeterea est inter Hebraeos usu receptum, ut quando duo substantiva, inter se constructa, conjunguntur, tum verbum

bum quandoque reſpondeat poſteriori recto, eum debe-ret convenire priori regenti; et exempla ſunt Geneſ. IV, 10. קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים *vox ſanguinum fratris tui clamant ad me*, pro צוֹעֵק *clamat*; Job. XXIX, 10 קוֹל נְגִידִים נֶחְבָּאוּ *vox procerum occultabant ſe*, pro נֶחְבָּא *occultabat*: confer notam ſupra ad Cap. II, 11.

4. כִּי־הָיִיתָ מָעוֹז לַדָּל *Nam eras munimentum, refugium tenui*. *Tenues* et *pauperes* ſunt Hebraei, quorum anguſtias comparat inundationi aquarum, et aeſtui ſolis. Jova autem ſit refugium et umbra illis, ne deficerent oppreſſi. מָעוֹז eſſe *aſylum*, pluribus exemplis ex Arabica dialecto comprobavit Driessen in *Obſervatt. Philologg. et Critt. ad quaedam V. T. loca* Obſerv. X. ad Jeſ. XXX, 2. et cf. not. ſupra ad X, 31. כִּי רוּחַ עָרִיצִים כְּזֶרֶם קִיר *Nam flatus violentorum* eſt *ſicut inundatio parietis*, i. e. in parietem irruens eumque dejiciens. Ante קִיר eſt ב vel עַל ſubaudiendum. Recte Jarchi: רוחם דומה לזרם השוטף בקיר ומפילו *flatus eorum* (violentorum) *ſimilis eſt inundationi, quae impetu ſuo in parietem irruit eumque proſternit*. Ludov. Cappellus קִיר *frigus hyememve* notare voluit, a קָרַר *friguit*, ut צִיר *dolor* a צָרַר deductum ſit. Quod et Vitringae placuit, qui זֶרֶם קִיר per brumalem autumnalemve turbinem explicat, qualem Heſiodus *Oper. et D.* vs. 674. 676. ὄμβρον ὀπωρινὸν vocat. Bene quidem, ſi linguae analogiae patiatur, quae nomen צִיר non a צָרַר, ſed a צוּר ſive צִיר ejusdem ſtirpis verbo derivari jubet. קִיר ut aliis V. T. locis ſemper *parietem* notat, ita et hic veteres interpretes unanimi conſenſu eodem ſignificatu ceperunt. Chaldaeus verba hebraea ſic interpretatur: כֵּן מִלֵּי רַשִׁיעַיָּא לְצַדִּיקַיָּא כְּזַרְמִית דְשָׁקְפָא בְּכוֹתַל *ita ſunt verba improborum juſtis ſicut inundatio, quae irruit in murum*. Syrus: ܡܛܠ ܕܪܘܚܐ ܕܥܫܘܩܐ ܐܝܟ ܡܛܪܐ ܕܒܟܘܬܠܐ *propterea quod ſpiritus arrogan-*

tis

tis eſt *ſicut imber in parietem.* Saadias: وَمَا رَأْيُ ٱلظَّالِمِينَ إِلَّا كَسَيْلٍ سَطَّحَ حَايِطٍ *et quid* eſt *conſilium improborum? nonne inſtar inundationis, qua paries proſternitur?* Hieronymus: *ſpiritus enim robuſtorum quaſi turbo impellens parietem.* Eodem modo Kocherus: „*tanquam inundatio parietis* ſive *maceriae*, ut ſi rapidus montano flumine torrens in objectam illiſus maceriam, quatiat eam, ſternatque.“ Cum tali igitur inundatione hic comparatur רוּחַ *ſpiritus violentorum* et ferocium hominum, h. e. כַּעַס, *ira* et *indignatio* eorum, ut Proverb. XXIX, 11. *Totum ſpiritum ſuum* רוּחוֹ *producit ſtultus*, irae videlicet compeſcendae impotens. Zach. VI, 8. *Qui egreſſi ſunt in terram Aquilonis quieſcere fecerunt ſpiritum meum*, רוּחִי, *in terra Aquilonis*, h. e. judicia mea exequendo ex voluntate mea, iram meam ſedarunt. Eccleſ. X, 4. *Si ſpiritus*, רוּחַ, *dominatoris aſcenderit ſuper* vel *contra te*, h. e. ira ejus in te exardeſcat.

5. כְּחֹרֶב בְּצָיוֹן שְׁאוֹן זָרִים תַּכְנִיעַ *Sicut aeſtum in arente ſolo* ſcil. umbra nubis minuere ſive reprimere ſolet, prout hemiſtichio altero explicatur, ita *tumultum peregrinorum humilias* l. deprimis. Minus commode Hieronymus: *ſicut aeſtus in ſiti, tumultum alienorum alienabis.* Simili modo haec Kimchi exponit: „quemadmodum ab aeſtu et calore in loco torrido non eſt hominibus effugium, ſic tu deprimis turbas exterorum illorum, adeo ut nullus iis ſit evadendi locus.“ Recte vero Chaldaeus: כְּשָׁרָב בְּאַרְעָא צַחְיָא אִתְרְגוּשַׁת תַּקִּיפִין תְּמָאִיךְ *ſicut aeſtum in terra arida*, ita *tumultum potentium deprimis.* חֹרֶב בְּצֵל עָב זְמִיר עָרִיצִים יַעֲנֶה Et ſicut *aeſtus per umbram denſae nubis*, ita *cantus violentorum deprimetur.* Diſſentit iterum Hieronymus, qui haec verba ſic vertit: *et quaſi calore ſub*

 nube

nube torrente propaginem fortium marcescere facies. Ad quae in Commentario: „sicut propago gravissimo torretur aestu atque flaccescit, ita tumultum et clamorem alienorum marcescere facies et perire.“ Sed צֵל עָב perperam verti *nubem torrentem* quis non intelligat? Quod vero זָמִיר *propaginem* reddit in eo consentientem habet Hieronymus C. L. Hoheiselium, qui in *Observatt. philologico-exegett. in Jesaj.* p. 173. זָמִיר h. l. eadem qua Cant. II, 12. legitur significatione, *palmitis, propaginis*, capiendum vult, ut tyrannorum posteros deprimendos esse vates dicat. Verum ut taceamus, זָמִיר illo Cantici loco non *propaginem*, sed *tempus vitium amputandarum* significare; זְמִיר עָרִיצִים manifeste respondet τῷ שְׁאוֹן זָרִים hemistichio priori, ut indicetur ferocium et violentorum hominum laetus strepitus et jactantia de oppressione proborum. Est igitur זָמִיר idem quod זְמִירָה *cantio*, cujus pluralis exstat 2 Sam. XXIII, 1. Job. XXXV, 10. Ps. XCV, 2. יַעֲנֶה h. l. intransitive dicitur *debilitatur, deprimitur*, ut Ps. CXVI. 10. CXIX. 67. Zach. X, 2.

6. וְעָשָׂה יְהוָה לְכָל־הָעַמִּים בָּהָר הַזֶּה מִשְׁתֵּה שְׁמָנִים מִשְׁתֵּה שְׁמָרִים *Et faciet Jova omnibus populis in hoc monte convivium pinguium, convivium faecum.* Ad quae verba Grotius: „vindicta Dei saepe a prophetis convivio comparatur; quia et consumit hostes, ut cibi consumuntur, et Deo gaudium parit.“ In quo sequutus est nonnullos ex interpretibus Hebraeis, qui hoc comma acceperunt in deteriorem sensum, pro convivio funesto et lethali, quod convivis adferret exitium: permoti praecipue dictione שְׁמָרִים, quae quum *faeces* notet, de convivio laeto et lauto hic nullo modo posse sermonem esse putarunt. Praeterea contulerunt locum Ezech. XXXIX, 17. seqq., ubi memoratur epulum, quod Deus ex mactatis a se pararit. Cujus loci tamen ratio

est

est plane alia ac nostri. Neque enim in monte Zionis, nec in usum populorum, ut hic, sed in montibus Israelis, et in usum avium rapacium, quae solenniter invitantur ad edendum carnem et bibendum sanguinem principum terrae, heroum, militum, Ezechiel Deum epulum parare dicit. Nec magis cum hoc loco convenit Obad. vs. 16., ubi dicitur *propinandum esse populis poculum vini* letiferi, *poculum irae Dei*, aut Zach. XII, 2., ubi vates *Hierosolymam* redditum iri dicit *pelvim vertiginis omnibus populis circumquaque*. Hoc vero loco Jesajano מִשְׁתֵּה שְׁמָנִים *convivium pinguium* nonnisi in partem meliorem pro convivio laeto, jucundo sumi potest. Sic infra LV, 2. *Me audite, comedite bonum, et deliciabitur in opimo anima vestra.* Poeta Ps. XXXVI, 9. sortem describens piorum: *Saturantur opimis domus tuae, et torrente deliciarum tuarum potas illos.* Et Ps. LXIII, 6. *Tanquam adipe et opimitate saturaretur anima mea.* Accedit quod quae versu proximo sequuntur de *velo removendo a facie omnium populorum*, et de *lachrymis detergendis de omnibus faciebus*, nec non de *morte absorbenda in perpetuum*, nonnisi in meliorem partem accipi queant. Et sic quoque pericopam hanc accepit Graecus Alexandrinus interpres, licet versione imperfecta, quae cum hebraeis aegre conciliatur, cujus sententiam tamen satis declarant haec extrema: ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο πίονται εὐφροσύνην, πίονται οἶνον. Recte Vogel ad Grotium: „Versu 6. et 7. amicitiam describit, quam omnes exteri populi, qui antea hostes Judaeorum fuerunt, cum iis jam colerent. Convivii imago, qua usus est propheta, non ad vindictam Dei indicandam hic adhibita esse videtur, sed quod gentes, quae Hierosolymam venirent, admodum honorifice a Deo exciperentur, eorumque caussa lautissimae epulae celebrarentur.“ Similiter Doederlein: „Inter victoriae pacisque festivitates non ultimae erant epulae.

Hic ob victoriae magnitudinem lautissimas promittit.“ Et Dathius: „in descriptione mirae adeo liberationis convivia etiam commemoranda, quae pro beneficii magnitudine debent esse lautissima.“ Alludit vates ad morem regum et imperatorum, qui in solennitatibus, et inprimis post reportatam victoriam de hoste, populo epulum praebere solebant. Sic Davides, collocata arca sacra in tabernaculo, non tantum plura peregit sacrificia, verum etiam partitus est in omnes Israelitas viritim singulos panes offasque, uti narratur 1 Chron. XVI, 1—3. Receptissima erat haec consuetudo Graecis, de quibus plura exempla profert Athenaeus L. I. Cap. 3., ac maxime Romanis, ut exemplum est luculentum in famoso illo epulo liberalitate Pauli Aemilii Graeciae populis dato post Perseum victum. Vid. Stuckii *Antiquitt. convival.* L. I. C. 21. p. 94. ed. Amstel. 1695. Quod nomine מִשְׁתֵּה Kimchius hic *potationem* tantum intelligit, est praeter usum illius, licet a שָׁתָה *bibit* ἐτυμολογικῶς hanc significationem ferre queat. Sed uti Graecis πότος et συμπόσιον, ita et Hebraeis מִשְׁתֶּה de *epulo* usurpatur, vid. Esth. I, 3. II, 18. VIII, 17. לְכָל־הָעַמִּים *Omnibus populis*, antea alienis a foedere cum populo Jovae peculiari, et emolumentis atque beneficiis, quibus ille fruebatur. בָּהָר הַזֶּה *In hoc monte*, Zione, puta, monte sancto, ubi focus et ignis praesensque numen, cujus in honorem sacrificia fiebant, post quae habebantur convivia. שְׁמָנִים *Pinguia*, non videtur intelligendum de rebus pinguibus, stricte si dictis, oleo, aut adipe. Primario quidem Hebraeis usurpatur de pinguedine animalium; unde ad alias res translatum notat omne genus epipara et lauta. Sic מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ *opimior, affluens rebus omnibus terra*, Genes. XXVII, 28. 39. Neque vero שֶׁמֶן singulari numero, quod *oleum* est, sed שְׁמָנִים dixit propheta. Quo nomine oleum, vinum et similam intelligunt Judaei, in Mischna, Tractatu *Schecalim*,

salim, IV, 3., unde conclave in atrio mulierum, ubi hae res servabantur, vocari solebat לשכת בית שמנים, Middoth, II, 5., aves praeterea et quae titulo τῶν מנחות נסכים *detractorum a libaminibus* altari cedebant, Schecalim, IV, 8., verbo, omnia, quae palato respondent, et grati sunt saporis. Romano more *macteas*, sive, ut alii, *mattyas*, diceres. Vide Sueton. *Calig.* Cap. XXXVIII. Athenaeus *Deipnos.* Lib. XIV. ματτύη πᾶν τὸ πολυτελὲς ἔδεσμα. Graeci id genus eduliorum vocabant κίμμα, vid. Aeliani *Varr. Hist.* Lib. III. c. 20. Τοῖς שְׁמָנִים respondent in hemistichio altero שְׁמָנִים מְמֻחָיִם *Pinguedines medullatae*, h. e optimae, acceptae e medullis, quae ossibus exemtae. Est Participium formae *Pyhal*, ortum a מָחָה vel מָחִי, itaque (quum מָחָה, ut קָלַל et קָלָה idem valent, similiter eandem vim habeat cum מָחַח, collato Arabico مخ in II, مخّخ *emedullavit os*, unde מֵחַ Esaj. V, 17, et מֹחַ Job. XXI, 24.) tertiam Jod retinuit. Vid. Storrii *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* §. XXXIX. II) 4) a) p. 211. not. De שְׁמָרִים et שְׁמָרִים מְזֻקָּקִים interpretes dissentiunt. Alii enim significari putant vinum forte, quod residet in suis faecibus, et probe retinet saporem suum et odorem (conf. Jerem. XLVIII, 11.); alii vinum antiquissimum; et diu custoditum, quae vis est etymi שָׁמַר, alii vinum quoddam fortissimum et adustum. Seb. Ravius in *Diatribe de epulo funebri gentibus dando ad Jes.* Cap. XXV, 6. 7. 8. Traj. ad Rhen. 1747. p. 23. seqq. multum operae impendit, ut demonstraret, שְׁמָרִים esse *genus potulenti, quale ex vinaceis*, i. e. iis, quae remanent in uvis quando premuntur, quibus aqua addita esset, apud Hebraeos vicinasque gentes confieri mos fuisset. Sed parum credibile est, vatem in descriptione lautissimi convivii potionis tam vilis mentionem fecisse. J. D. Michaelis in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. II.

p.

p. 642. vertit: *convivium* (מִשְׁתֵּה repetens ἀπὸ τῦ κοινῦ) *amphorarum effusarum*, i. e. vini prodigum. Scilicet verbo זָקַק tribuit *effundendi* notionem, conferendo Arabum زِقّ, Syrorum ܙܩܐ, Chald. זִיקָא *utrem*, *amphoramque* significans, שְׁמָרִים vero *utres aliaque vasa* esse, *in quibus vinum asservatur* contendit (*Supplemm.* p. 2336.), argumento nullo alio motus, quam quod verbum שָׁמַר *custodire*, *servare* notet, unde Chald. et Rabb. מִשְׁמֶרֶת est *reconditorium*, *in quo aliquid asservatur*. Verum in hac utriusque vocis interpretatione linguae usum repugnantem habet Michaelis. Nam primo quod adtinet שְׁמָרִים, *amphorae* notio plane inepta est locis Jerem. XLVIII, 11. Ps. LXXV, 9. Zeph. I, 12., *faecium* vero significatio non aptissima modo, verum etiam necessaria. Praeterea in dialecto tam Chaldaica quam Rabbinica שְׁמָרִים frequentissime *faeces* notat, et מְשַׁמֶּרֶת *saccum colatorium*, *per quem vinum turbidum et faecatum colatur*; vid. Buxtorfii *Lexic. Chald.* p. 2454. Verbum זָקַק vero in libris Hebraicis proprie usurpatur de metallis, auro et argento, quae purificentur in fornace Job. XXVIII, 1. 1 Chron. XXVIII, 18. XXIX, 4., unde translatum ad liquida, quae purgantur ope coli et sacci colatorii. Maneat igitur *convivium faecum saccatarum*, sive *percolatarum*. *Saccari* Latinis veteribus dicitur liquor, *qui per saccum transmittitur*; quod quidem proprie non convenit *faecibus*, quae in sacco residentי, sed *vino*, purganduo a faecibus. שְׁמָרִים igitur hic ponitur pro יֵין שְׁמָרִים *vinum faecum*; quemadmodum מוֹעֵד *solennitas* dicitur pro *sacrificiis solennitatis*, 2 Chron. XXX, 22.; עִוְרִים *caeci*, pro *caecorum oculis*, Ps. CXLVI, 8., vid. Glassii *Phil. S.* L. I. Tract. I. Can. XXXIX. p. 122. ed. Dathii. Fiebat illa vini defaecatio, uti diximus, colo aut sacco; unde σακκίας οἶνος ὁ διϋλισμένος, apud Pollucem *Onomast.* Lib. VI,

c.

c. 2., et οἶνος σακκιζόμενος, nec non ἠθητικὸς, Theophrasto *de Cauff. Plantar.* Lib. VI, 9. 24. Per vinum autem hoc modo percolatum et defaecatum idem erit intelligendum, quod Herodotus Lib. I. c. 207. οἶνον ἄκρητον appellat, quod vinum *merum*, five *meracum*, quale primum bibebatur μόνην τῆς τοῦ ὕδατος κράσεως εὑρημένης, ut Diodorus dicit *Bibl.* Lib. III. p. 149. ed. Rhodom., opponitur *vino*, aqua miſceri ſolito, qui mos, ut ſatis notum, ex *Heſiodi* etiam praecepto, *Op.* et *D.* vs. 596., veteribus paſſim fuit receptus. Aelianus de Cleomene, *Varr. Hiſtorr.* Lib. II. Cap. XLI. Ἀλλὰ γὰρ προστιθέασιν αὐτῷ καὶ τοῦτο δήπου τὸ Σκυθικὸν κακὸν, ὅτι ἀκρατοπότης ἐγένετο, *verum adſcribunt illi etiam hoc Scythicum malum, vinum merum bibiſſe.* Imo fere in epulis, quae ad perfectam laetitiam inſtruuntur, *merum* bibitur, et ponitur in parte felicitatis, *mero* uti poſſe, ut liquet ex ode Moſaica, Deut. XXXII, 14. וְדַם-עֵנָב תִּשְׁתֶּה-חָמֶר *et ſanguinem uvarum potas merum.*

7. וּבִלַּע בָּהָר הַזֶּה פְּנֵי-הַלּוֹט הַלּוֹט עַל-כָּל-הָעַמִּים וְהַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה עַל כָּל-הַגּוֹיִם *Et abolebit in monte hoc ſpeciem operimenti operientis omnes populos, et velamen expanſum ſuper omnes gentes.* Imago petita a luctu Hebraeorum, qui tum faciem obvelare ſolebant, vid. 2 Sam. XV, 30. XIX, 5. Eſth. VI, 12. Quodſi jam amovetur vultus tegumentum, abeſt luctus materia. Dicit igitur: nemo amplius faciem obvelabit luctui indulgens; laeta et proſpera omnia evenient. Alii *operimento faciei* indicari exiſtimant ignorantiam et ſuperſtitionem, quae gentium mentes obvelabat quaſi, velamen illud (κάλυμμα) cordi obductum, de quo Paulus 2 Cor. III, 13. 14., a gentibus aeque ac Judaeis per Meſſiam amovendum. וּבִלַּע *Abſorbebit*, i. e. abolebit, removebit, ut ſupra XIX, 3. Nomen לוֹט a לוּט *obvolvere* (1 Sam. XXI, 10. 1 Reg. XIX, 13. notat מַסְוֶה (qua voce Jarchius

h.

h. l. in Commentario utitur) *tegmen*, quod Graecis dicitur ἔλυτρον, ab ἐλύσσω *involvo*, *obvolvo*. Sed repetitum הַלּוֹט quomodo grammatice accipiendum sit, ambigitur. Sunt qui habeant pro Participio passivo formae Cal, ut notet *obductum* sive impositum omnibus gentibus, ut sit הַלֹּט pro הַלּוּט; alii pro Participio activo, ut sit *operiens*, *obvelans*. Non pauci capiunt pro *nomine*, vertuntque verba: *operimenti*, *operimenti*, inquam. Glassius *Philol. S.* p. 26. ed. Dath. censet, geminationem substantivi significare posse *multitudinem*, ut sensus sit: *abolebit* Deus *in monte hoc faciem omnium involucrorum*, sive *cujuscunque involucri*. Verum ubi geminatio substantivorum multitudinem significat, substantiva usurpantur in Plurali, ut ratio suadet, et ex aliis hujus generis exemplis ibidem adductis liquet. Verior videtur sententia, quae posterius הַלּוֹט accipit pro Participio *activo*, quod in quiescentibus media radicali quoque admittit Cholem. Ita et Buxtorfius *in Thes. Grammat.* L. I. Cap. XXXVI. Phrasin פְּנֵי הַלּוֹט *facies tegumenti* sunt qui simpliciter notare existiment *tegumentum*, ut *facies Dei* pro Deo ipso, *facies terrae* pro terra ipsa dicitur. Alii *faciem tegminis* capiunt pro *tegmine faciei*, per hypallagen, quae tamen hic durior videtur. Quum Hebraei rerum quarumvis partem nobis obversam, obversaeque rei speciem פָּנִים dicere soleant, nec velamini, quod faciei injicitur, suum פָּנִים, pro lato vocis usu, deerit, maxime si subtili se textu cuti molliter applicans ipsam quasi faciei formam repraesentet. Dictioni פְּנֵי־הַלּוֹט הַלּוֹט in hemistichio altero respondet הַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה. Utraque vox referenda est ad verbum נָסַךְ, quod licet in V. T. frequenter *fundendi*, *libandi* significatu legatur, non est tamen dubium, quin praeter eam et *tegendi*, *velandi* notionem obtinuerit, quam habet cognatum סָכַךְ. Pro *tegumento* מַסֵּכָה et infra XXVIII, 20. sumitur.

tur, ut igitur minime opus ſit cum Cappello hic מְסֻכָּה legere, ut Ezech. XXVIII, 13. Chaldaeus hunc verſum ita exponit: וְיִסְתַּלְעֲמוּן בְּטוּרָא הָדֵין אַפֵּי רַבָּא דְּרַב עַל כָּל עַמְמַיָּא וְאַפֵּי מַלְכָּא דְּשַׁלִּיט עַל כָּל מַלְכְוָתָא *Et abſorbebitur in monte hoc facies principis, qui dominatur omnibus populis, et facies regis, qui imperat omnibus regnis.* Eodem modo Syrus et Symmachus. Jarchius quoque ad vocem מַסֵּכָה adſcripſit לשון נסיכות ושררה *ſignificatu unctionis et imperii.* Videlicet verbum נָסַךְ Pſ. II, 6. de *unctione regis* dicitur, unde נְסִיכִים ſunt *principes* Joſ. XIII, 21. Pſ. LXXXIII, 12. Qua ratione verum nomini לוט *regis* ſignificatus vindicari poſſit, difficile dictu. Niſi forte cum Vitringa ſumas, Chaldaeum principem potentem comparari hic putaſſe *velamini*, quod ejus potentia infirmiores quaſi obtegantur, et ſub qua ſecuri lateant.

8. בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח *Abſorbebit*, abolebit Jova *mortem in perpetuum.* Chaldaeus: יִתְנְשׁוֹן מוֹתָא לְעָלְמִין *oblivioni tradetur mors in aeternum.* Aquila לָנֶצַח reddit εἰς νῖκος *in victoriam*, e Chaldaico vocis ſignificatu, quem et Apoſtolus 1 Cor. XV, 55. ſequutus eſt. Syrus utrumque conjunxit: ܘܢܬܒܠܥ ܡܘܬܐ ܒܙܟܘ ܠܥܠܡܝܢ *et abſorptus eſt mors per victoriam in ſempiternum.* Symmachus: εἰς τέλος, *in finem*, i. e. perfecte, ut nullus amplius ejus effectus ſuperſit. Senſum expreſſit; nam לָנֶצַח proprie *in ſempiternum* notare non eſt dubium. Sic infra XXXIV, 10. de Edomo igne deſtruenda dicitur, לְנֵצַח נְצָחִים *in perpetuum perpetuitatum nemo per eam tranſibit.* *Morte* h. l. ſignificantur bella ac mutuae caedes, quibus miſeri mortales invicem graſſantur; eae feliciſſimo illo aevo plane ceſſabunt. וּמָחָה אֲדֹנָי דִּמְעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים *Et abſterget Dominus lacrymam ab omnibus faciebus*, omnis triſtitiae materia abolebitur. וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ

Et

Et opprobrium populi sui auferet de universa terra, Jovae cultores, ubicunque terrarum fuerint, non amplius male habebuntur et opprimentur ab insolentibus et violentis. Hunc locum imitatus est Joannes Apoc. VII, 16. 17. XXI, 4.

9. Quoniam אָמַר Alexandrinus in Plurali vertit ἐροῦσι, Syrus ܘܐܡܪ, Lowthus illum וְאָמְרוּ, hunc וְאָמַרְתָּ legisse pronunciat. Sed bene Kocherus: „Quis est, qui nesciat, וְאָמַר idem dicere ac וְאָמְרוּ *dicet auisaue. dicetur, man wird sagen.*“

10. כִּי תָנוּחַ יַד יְהוָֹה בָּהָר הַזֶּה *Nam requiescet manus Jovae in monte hoc*, i. e. Jova montem Zionem, i. e. populum Zionis ejusque res publicas, deinde sua potentia (eam enim in V. T. libris saepissime per *manum* indicari, notum est) et providentia in longum tempus et perenniter proteget. Populo suo usque praesens Deus aderit, potenti manu illum tutaturus et vindicaturus. Pro תָּנוּחַ Woide, referente Lowthio, תָּנִיחַ legendum conjecit, *quietem dabit*, auctore Alexandrino, qui ἀνάπαυσιν δώσει vertit. Quam conjecturam tamen nullus codicum adhuc collatorum confirmat. וְנָדוֹשׁ מוֹאָב תַּחְתָּיו *Et triturabitur Moab subter se. Tritura* hic notat violentam hostium subactionem, fracturam et comminutionem, similitudine scriptoribus sacris non inusitata; veluti 2 Regg. XIII, 7. Rex Syriae illos perdiderat, וַיְשִׂמֵם כֶּעָפָר לָדֻשׁ *et triturando posuerat eos ut pulverem.* Per מוֹאָב non *Moabitae* soli hic intelligendi, sed reliqui vicini, qui antea hostes Judaeorum fuerunt, simul. *Moabitae* hic ut pars pro toto positi sunt. תַּחְתָּיו, propr. *subter se*, i. e. בְּאַתְרֵיהוֹן *in loco suo*, ut Chaldaeus vertit, h. e. in ipsa terra Moabitica, ut sensus sit, Jovam non tantum terram Canaanaeam ab hostibus esse purgaturum, eamque adversus hostes protecturum: sed

sed in ipsa etiam hostium terra visitaturum esse ipsos eosque subacturum. Esse hanc significationem maxime frequentem vocis constructae תַּחְתָּיו, patet ex exemplis bene multis, a Coccejo in Lexico adductis. כְּהִדּוּשׁ מַתְבֵּן בְּמוֹ מַדְמֵנָה *Ut conteritur palea in fimeto.* Hieronymus: *sicut teruntur paleae in plaustro.* Debuisset scribere: *sicut teruntur paleae plaustro;* sed imitari voluit Graecum Alexandrinum, qui habet ἐν ἁμάξαις. Sensum enim dat verbis: „ut solent plaustro paleae conteri;“ adscribitque ad interpretationem commendandam: „Hoc juxta ritum loquitur Palaestinae, et multarum Orientis provinciarum, quae ob pratorum et foeni penuriam paleas praeparant esui animantium. Sunt autem carpenta ferrata rotis per medium in serrarum (Grotius exhibet: sarracorum) modum se volventibus, quae stipulam conterunt et comminuunt in paleas.“ Egregie vero, modo ulla arte ex מַדְמֵנָה *plaustrum* elici posset, quod quidem quum duce philologia fieri nequeat, suspicati sunt nonnulli, aliter Alexandrinum legisse, ut מֶרְכָּבָה, sed quod recte damnat Clericus, monens, hanc vocem non de plaustro triturantium poni, sed de *curru*, quo vehimur: ipse quidem מַעְגָּלָה conjicit, sed et hoc nimis a מַדְמֵנָה differt, quam ut alterum ex altero lapsu consistere librariorum potuerit. *Verisimilior* est sententia Michaelis in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. II. p. 451., interpretes illos putasse, *plaustra* a דֹּמֶן, *festuca* dici, quod stramen comminuant, festucamque faciant. *Lutum* vertunt Symmachus et Chaldaeus, ille ὡς πηλὸν, hic טִינָא. Quod ad seriem orationis haud male quadrat. Lutum cum stramine calcatur ad tegulas conficiendas, adfunditur et inter calcandum aqua, unde Chethib, בְּמֵי מַדְמֵנָה, egregie aptum. Sed uno destituimur etymo; nisi forte, ut lutum Hebraei alias pro coeno ponunt (טִיט), ita hic vicissim lutum a coeno ipsoque adeo stercore nomen accepisse dicas. Alii מַדְמֵנָה hic accipiunt

pro nomine *urbis Moabiticae*, quae dicitur מַדְמֵן, Jerem. XLVIII, 2. Veluti Hubigantius, qui ad haec verba habet: „בְּמֵי מַדְמֵנָה *in aquis Medemnae*, quae sita erat in meridie Judae, non longe a regione Moab. Vult Masora, בְּמוֹ fiat praepositio בְּמוֹ; itaque multi interpretantur, *in fimo*, vel, *in luto*. Verum non capit sententiam talem similitudo, quae mox sequitur, natatoris; neque enim natant homines in *fimo*, vel in *luto*. Natatores illi aguntur, qui mediis in aquis paleas frangunt ac subigunt, unde conficiantur lateres. Credibile est, aquas Medemnae habitas fuisse in eum usum ceteris aquis commodiores." Quae interpretatio nimis artificiosa videtur; nec, quod Hubigantius ad eam commendandam de similitudine vs. sequ. dicit, me movet, ut illam comprobem; nam in commate sequenti instituitur similitudo nova et plane diversa a nostra. J. D. Michaelis l. c.: „سِرْجِين non solum *stercus* est, sed et aliae *quisquiliae*, maxime, *festucae a flumine delatae*. Quid ergo, si מַדְמֵנָה *scrobem* intelligamus, in qua stramen comminutum (תֶּבֶן) cum aqua calcatur limoque miscetur?" Hinc in versione teutonica hunc versum ita reddit: *Denn Jehova wird, seine Hand auf diesen Berg gelehnt, die Leimgrube treten, die unter seinen Füssen ist, so wie man das kleingeschnittene Stroh mit Wasser gemenget, in einer Grube zertritt.* Nulla tamen est causa, cur vulgarem interpretationem vocis מַדְמֵנָה *fimetum*, repudiemus; quum Arabicum دِمْن et Hebraicum דֹּמֶן haud dubie *fimum*, *stercus* significet; et apta sit sententia: Moabitae, i. e. hostes Israelitarum, conculcabuntur, sicut stramen in aqua fimeti conculcari solet a jumentis. Pro בְּמֵי מַדְמֵנָה *in aquis fimeti* in margine legitur בְּמוֹ מַדְמֵנָה *in fimeto*, sensu nil differente. Eadem scripturae diversitas est Job. IX, 30., ubi in textu

est

est בְּמֵו שָׁלֶג in nive, ad marginem בְּמֵי שָׁלֶג in aquis nivis.

וּפֵרַשׂ יָדָיו בְּקִרְבּוֹ כַּאֲשֶׁר יְפָרֵשׂ הַשֹּׂחֶה לִשְׂחוֹת וגו׳ Et expandet Jova manus suas in medio ejus, Moabi, quemadmodum expandit natator ad natandum. Sistitur Deus ut natator, qui manus suas protendit, et dum necesse habet, illas magno nisu quam latissime expandere, obvia, quae sibi impedimento esse possent, vi removet ac repellit. Sensus, demta imagine, est, Jovam in Moabitas, quam late terra eorum pateat, severissimas poenas esse exerciturum. Eundem sensum et in versione expressit Doederlein: Imo tam late super eos expansis manibus, quam natatores tendunt palmas, superbiam eorum deprimet; ad quae in nota: „Sicut natatores solent fluctus (גַּאֲוַת גַּלִּים Ps. XLVI, 4.) manibus subigere, sic Deus feroces Moabitas opprimet.“ Chaldaeus: וְיִפְרוֹס מְחַת גְּבוּרְתֵיהּ בֵּינֵיהוֹן כְּמָא דִמְפָרֵיס שָׁיְטָא לְמִשְׁט et expandet plagam potentiae suae inter eos, sicut extendit se natans ad natandum. וְהִשְׁפִּיל גַּאֲוָתוֹ עִם אָרְבּוֹת יָדָיו Et deprimet fastum ejus una cum articulis manuum ejus. Phrasin עִם אָרְבּוֹת יָדָיו veteres et recentiores varie exponunt. Graecus Alexandrinus: ἐφ᾽ ἃ τὰς χεῖρας ἐπέβαλε, non expresso אָרְבּוֹת. Hieronymus: cum allisione manuum ejus. Syrus: ܒܦܘܫܛ ܐܝ̈ܕܘܗܝ cum extensione manuum ejus. Videtur pro אָרְבּוֹת legisse אָרְכוֹת (per Caph), ab אָרַךְ longus fuit. Chaldaeus: עִם אֲשׁוּת יְדוֹהִי, quae in Bibliis Polyglottis perperam reddita sunt: cum impositione manuum ejus, quum potius sonent: cum fundamentis manuum ejus, i. e. omni robore et viribus. Vel, ut Jarchi, qui vocem אָרְבּוֹת insidias exponit, a verbo אָרַב Deut. XIX, 11., Chaldaei interpretis mentem explicat, מקום שהוא שם לו ידים לאורב והם מגדלים גבוהים אשוות

 חומות

חומות ומגדלים כמו נבלו אשיותיה *locus* (scil. est אשיא) *ubi quis sibi ponit manus* (i. e. copias militares) *ad insidiandum; sunt itaque* אשיות *turres excelsae et muri, ut Jerem.* L, 15. Ab *insidiandi* significatu, quem verbum ארב obtinet, vertit et Saadias: مخاتلة أيديهم *insidias manuum illorum.* Parum apte. Kimchius ארבות ידים idem esse putat quod אצילי ידים *axillas manuum* (Ezech. XIII, 18), i. e. brachiorum. Quod sequutus Coccejus verba עם ארבות ידיו connectit cum פרש initio versus, hoc sensu: *expandet manus suas una cum axillis manuum suarum.* Quod quam incommode dictum sit, quisque ipse intelligit. Sunt, qui collato Arabico أرب *index digitus* (unde أرب *ad digitum indicem percussit*) vertant: deprimet fastum ejus *una cum digitis indicibus manuum ejus*, quibus proterve populo Hebraico illusit, ut infra LVIII, 9. *Si e medio tui abstuleris*, i. e. desieris שלח אצבע *emittere digitum*, i. e. illudere probis, *et loqui vanum.* Illusisse Moabitas Hebraeis patet ex his Jeremiae in vaticinio in illos XLVIII, 27. ואם לוא השחק היה לך ישראל *Nonne deridiculum fuit tibi*, o Moab, *Israel?* Malim tamen, collato Arabico إرب *membrum*, *artus*, ארבות ידים *articulos manuum* intelligere, in quibus manuum vis et robur consistit, qui dicuntur hic *deprimendi*, i. e. debilitandi et enervandi. Phrasin أربت أعضاؤه, quae idem valeat atque تساقطت أعضاؤه *conciderunt membra ejus*, i. e. enervata fuerunt et languida, praesertim *manus*, pro qua et dicatur أربت من يديك pro: *ad inopiam redactus fuisti*, legitur in Golii *Lex. Arab.* p. 62. Ab *adstringendi* significatu, quem praeter

alios

alios Arabicum أرب habet, J. A. TINGSTADIUS in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 67. dictionem אָרְבּוֹת יָדָיו exponit *adſtrictiones manuum.* „Planiſſima ſimul," inquit, „ac elegantiſſima ſeſe in dictione Eſajana prodit oppoſitio inter *expanſionem* et *adſtrictionem* manus divinae. Nempe quemadmodum ſtilo Orientis *expanſio manus* liberalitatem et munificentiam venuſte pingit (vid. *Tograi* Carm. vs. 8., coll. Proverb. XXXI, 20. Jeſaj. LXV, 2.); ita *adſtrictio manus* oppoſitam retractionis gratiae et ſeverioris punitionis imaginem deſcribit. Unde haud obſcurus emergit ſenſus effati prophetici: *liberale et munificum in illum* (montem Zionem), *ſeſe praebebit ſummum* Numen, absque clementia autem hunc (Moabum, ſynecdochice dictum vs. praeced. pro gentibus idololatricis) *deprimet.*" Quae interpretatio vel ideo locum habere nequit, quod vocula עִם notionem *conjunctionis*, *ſocietatis*, non vero cauſae inſtrumentalis obtinet. J. D. MICHAELIS in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. I. p. 124. et in *Biblioth. Orient. Adpend.* Tom. XIV. p. 62. legere mallet: עַם אָרְבוֹת יָדָיו *populum inſidiarum manuum ejus*, i. e. cui manus Dei inſidiantur. Quae conjectura jam propoſita erat a Foretio, quamquam alio ſenſu accepta: „Quod ſi puncta, inquit, negligas, ut interdum opus eſt, alius ſenſus his verbis ſubeſſe poteſt, a ſuperioribus longe diverſus, ſed non propterea contemnendus; is ſic habet: *et humiliabit ſuperbiam ejus populus inſidiarum manuum ejus*, i. e. populus, qui hactenus inſidiis Moabitarum erat expoſitus, nempe Iſraelitae: עַם enim certum eſt, *populum* ſignificare, cum altera motione [i. e. cum alia Vocali]."

12. וּמִבְצַר מִשְׂגַּב חוֹמֹתֶיךָ הֵשַׁח *Et munitionem ſublimitatis murorum tuorum* i. e. *munimenta murorum tuorum ſublimium*, ut Hieronymus vertit, *deprimet.* Si de Moabo continuetur ſermo, alludere videtur

vates ad Heshuntem, munitissimam Moabitarum urbem, de qua vid. supra ad XV, 4. Propensior tamen sum ad hanc sententiam, loqui vatem hic de eadem urbe munita, de cujus destructione supra vs. 2. loquutus fuerat, quam tamen vidimus esse *collective* de unaquaque urbe munita intelligendam. Pro חוֹמֹתֶיךָ legitur חוֹמֹתַיִךְ. cum suffixo feminino, in duobus codd. Rossianis, et duobus aliis, ab eodem citatis, a prima manu, porro in Bibliis Soncinensibus, et in versione Syriaca. Si lectionem receptam praeferas, subaudiendum tibi erit nomen עַם *populus*, si alteram, אֶרֶץ *terra*. Pertinet huc observatio Kimchii ad Jerem. III, 19., ubi in textu legitur תִּקְרְאִי et תָּשׁוּבִי, quod Masorethae ad marginem correxerunt תִּקְרְאִי et תָּשׁוּבִי. Recte enim monet, utramque scripturam subsistere posse; alteram, subintellecta voce עַם *populus*; alteram, si dictum accipias de כְּנֶסֶת *societate*, sive *coetu*, qui Hebraeis debiliore genere effertur. הִגִּיעַ לָאָרֶץ עַד־עָפָר *Attingere faciet* (munitionem) *terram usque ad pulverem*, i. e. efficiet, ut munimenta illa sublimia concidant, pulverique misceantur, quod fit, quando expugnatae urbis murus solo aequatur.

CAP. XXV. 1. *Jova, Deus mi, o Tu, extollam te, celebrabo nomen tuum! Mira enim fecisti, et quae inde a longissimo tempore decreveras, summa fide perfecisti.*

2. *Nam fecisti ex urbe tumulum, urbem munitam in ruinam redegisti; palatia barbarorum* (eo redegisti), *ut amplius non efficiant urbem; numquam restaurabuntur.*

3. *Te igitur potentes venerantur populi, te civitates gentium ferocium colunt.*

4. *Etenim asylum fuisti tenui, asylum egeno, cum in angustiis versaretur, perfugium ab imbre, umbra ab*

ab aestu; nam furor violentorum hominum est sicut inundatio in parietem irruens.

5. *Instar aestus in loco torrido tu tumultum barbarorum deprimis; sicut aestus per umbram densae nubis, ita cantilena violentorum hominum cessabit.*

6. *Parabit Jova, agminum Deus, omnibus gentibus in hoc monte convivium pinguium, convivium vini meri, pinguium medullatorum, vini purissimi.*

7. *Abolebit in monte hoc faciem tegminis, obtegentis omnes populos, et velamen impositum omnibus gentibus.*

8. *Abolebit mortem in aeternum; absterget Dominus Jova lacrymas ab omnibus faciebus, et ignominiam populi sui per orbem terrarum delebit. Nam Jova haec fatur.*

9. *Et dicetur illo die: En Deum nostrum, hic est, in quo speravimus, et qui nos liberavit; hic est Jova, cui confisi sumus; laetamur et gaudemus de salute, quam nobis praestitit.*

10. *Quippe requiescet manus Jovae in hoc monte; et triturabitur Moab subter se, ut conteritur palea in fimeto.*

11. *Et expandet manus suas in medio ejus quemadmodum expandit natator ad natandum; et deprimet fastum ejus una cum articulis manuum ejus.*

12. *Alta moenium tuorum munimenta prosternet, destruet, facietque ut terram tangat, ad pulverem usque.*

Cap. XXVI.

Sequitur alter piorum hymnus, quo celebrant opem divinae gratiae, quam in aestu gravissimae afflictionis experti fuerant, sui praedicant status felicitatem, se-

mutuo exhortantur ad fiduciam in Jova ponendam, et praecipue, oratione ad Deum conversa, judiciorum ejus aequitatem et justitiam laudibus efferunt. Subjectus est (vs. 20. 21.) epilogus prophetae argumento hymni congruens. Illustravit hunc hymnum J. C. Velthusen in Programmate Helmstadii anno 1778 edito, quod repetitum est in *Commentationibus Theologg.* Vol. I. p. 28 seqq.

1. Prius hujus versus hemistichium, בַּיּוֹם הַהוּא יוּשַׁר הַשִּׁיר הַזֶּה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה, Lowthus, neglectis accentibus, conjunxit cum primis posterioris hemistichii verbis, עִיר עָז־לָנוּ, et sic vertit: *tunc canetur canticum hoc: in terra Judae urbs munita nobis etc.* pro: *tunc canetur canticum hoc in terra Judae: urbs munita nobis etc.* Chaldaeus pro שִׁיר הַזֶּה posuit תֻּשְׁבַּחְתָּא חֲדַתָּא *canticum novum,* imitatus phrasin שִׁיר חָדָשׁ, de qua vid. not. ad Ps. XXXIII, 3. Quum in fine capitis praecedentis dictum esset, munitiones hostium altas atque firmas esse dejiciendas et humiliandas; jam ostendunt pii ab hostibus liberati, sibi longe praestantiora munimenta esse, quibus confidere queant. Deum ipsum enim, ajunt, defensorem sibi esse loco urbis munitae, ad omnem hostium impetum arcendum probe munitae. Nec tamen ipsum *Jovae* nomen exprimit, ut nec infra vs. 3., ubi directe Deum compellat. Est enim elegantiae poëticae, rem aut personam, de qua agitur, si ex attributis suis, aut orationis nexu cognosci possit, mente *cogitatam,* ipsam *nominatim* non exprimere; vid. e. c. Ps. LXXXVII, 1. 2 Sam. I, 23. et cf. Vitringae *Observatt. SS.* L. I. Dissert. III. Cap. I. §. V. Ita et hoc loco vates Jovae nomen tacet, quo innuit, non tantum personam, de qua loquitur, esse notissimam vel ex iis ipsis, quae ipsi hic vindicat; sed se quoque adeo Dei plenum esse, ut velut in ecstasin raptus, pro certo habeat, alios non minus ac se

se de hoc Deo Jova unice cogitare. עִיר עָז־לָנוּ *Urbs roboris nobis est* scil. Jova, habemus urbem probe munitam in Deo Jova ejusque potentia, auxilio et defensione. Sic diserte infra vs. 4. *Jova est instar rupis aeternae.* Eadem sententia Ps. XXXI, 3. XC, 1. CXXV, 2. Phrasi hoc loco usurpatae simillima quae Prov. XVIII, 10. legitur מִגְדַּל־עֹז יְהוָה *turris roboris,* firmissima, est *nomen Jovae.* Alterum hujus versus hemistichium, יְשׁוּעָה יָשִׁית חוֹמוֹת וָחֵל proprie sonat: *salutem ponit muros et antemurale,* i. e. salus et securitas, quam Deus urbi illi praestat, ipsi est pro muris et propugnaculis, ut adeo iis non indigeat. Eundemque sensum expressit Dathius: *defensio, quam Deus praestat, instar muri est, et propugnaculi.* Commendat hanc interpretationem locus parallelus, infra Cap. LX, 18. *Non audietur amplius violentia in terra tua; vastatio et fractura inter limites tuos;* וְקָרָאת יְשׁוּעָה חוֹמֹתַיִךְ *et vocabis salutem muros tuos.* Conf. Zachar. II, 9. Jerem. III, 23. Michaelis: *victorias* (scilicet sic vertit יְשׁוּעָה, dubito, an recte) *illi dedit* (Deus) *murum et fossam,* i. e. non muris tuta est, portae adeo numquam claudi dicuntur vs. 2. (quod ex verbis פִּתְחוּ שְׁעָרִים colligit), sed victoriis. חֵל plerique *antemurale* reddunt, sequuti Alexandrinum, qui περίτειχος ponit. Coccejus *fossam* interpretatus est, Chaldaicum חֵילָא *vallis,* conferens, cui in rei summa adsentitur Michaelis in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. III. p. 735—738., in solo etymo inter חֵילָא *vallem,* et حَوْل *circum, quod circa murum est,* fossam, quae murum ambit, dubius haerens. Et pro *fossa* quidem facere videtur praecipue locus Nah. III, 8. de Diospoli Aegypti: *quae habitat in Nilo, circa quam undique aqua,* אֲשֶׁר חֵל יָם *cujus fossa est mare, et ex mari murus ejus exsurgit.* Nil tamen impedit, quo minus et hic *omnem extra murum*

munitionem intelligas. Hieronymus: „Pro eo quod nos vertimus *antemurale*, Symmachus *firmamentum* interpretatus est, ut ipsi muri munitionibus cincti sint, et vallo fossaque, et aliis muris; quos in aedificatione castrorum solent *loriculas* dicere." J. E. FABER *Archäologie der Hebräer.* P. I. pag. 288 seqq. *pomoerium, den Zwinger*, voce illa indicari putat, coll. Arab. حَالَ *circumegit*, et حَوْلَ *circum.* Chaldaeus hemistichium posterius ita reddit: פּוּרְקָן יִתְּשַׁם עַל־שׁוּרְהָא וְרַחֲמִין *salus ponitur supra murum ejus et miserationes.*

2. פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים *Aperite portas, ut intret gens justa, servans fidem.* Alloquitur cives Hierosolymitanos eosque hortatur, ut Judaeos, e terris, per quas dispersi erant, in patriam reduces, laete excipiant. שֹׁמֵר אֱמֻנִים *Servans fidelitates*, i. e. qui inter gentes exteras non ad earum religiones defecerunt, sed Jovae cultum summa fide servarunt. Cum hoc loco convenit Ps. CXVIII, 19. 20. Chaldaeus phrasin שֹׁמֵר אֱמֻנִים sic reddidit: דִּי נְטַרוּ אוֹרַיְתָא בְּלִבָּב שְׁלֵם *qui servarunt legem cum corde integro.*

3. Difficilis interpretationis sunt verba יֵצֶר סָמוּךְ תִּצֹּר שָׁלוֹם, et jam a Veteribus varie accepta. Graecus Alexandrinus pro illis haec dedit: *ἀντιλαμβανόμενος ἀληθείας, καὶ φυλάσσων εἰρήνην*, scil. *εἰσελθάτω* e versu superiore. Interpretem in suo codice pro יֵצֶר legisse בישר, omissa majore distinctione post אֱמֻנִים. Hubigantii est conjectura parum probabilis. Hieronymus Hebraea sic vertit: *vetus error abiit, servabit pacem.* Ad quae in Commentario: „Post sermonem Dei respondet populus. Hebraice *Jeser samuch*, quod Aquila et Symmachus similiter transtulerunt *πλάσμα ἐπηρεισμένον* [quod tamen solius est Symmachi; Aquilae interpretationem Epiphanius Montefalconio laudatus *ἐστηριγμένον*, *fultum, firmatum*

tum exhibet], hoc eſt, *error* noſter *ablatus eſt*, ſive cogitatio noſtra firmata eſt, quae prius inter te et idola fluctuabat; pro quo nos, ut ſenſus manifeſtior fieret, transtulimus: *vetus error abiit.*" Sententia huic loco minus apta. Syrus prima hujus verba junxit verſui praecedenti hoc ſenſu: ܕܢܛܪ ܒܫܪܝܪܐ ܬܛܪ ܠܢ ܫܠܡܐ *qui ſervat conſtanter* fidem (ſcil. ingrediatur, ut Alexandrinus); *ſervabis nobis pacem.* Chaldaeus: בְּלֵבַב שְׁלֵם נְטַרוּ שְׁלָמָא שְׁלָמָא יִתְעֲבֵד לְהוֹן *cum corde integro ſervarunt pacem; pax fiet iis.* Senſum liberiore quidem paraphraſi, nec tamen male expreſſit. Verba ſimpliciter ita ſonant: *figmentum ſuffultum*, i. e. innixum ſuper te *cuſtodies incolume incolume*, i. e. prorſus incolume; ſumpto nomine שָׁלוֹם non pro ſubſtantivo, ſed pro adjectivo formae קָרוֹב. Nomen יֵצֶר *figmentum* hic ponitur pro יֵצֶר מַחְשְׁבוֹת *figmentum cogitationum*, Geneſ. VI, 5. VIII, 21. 1 Chron. XXVIII, 9., pro quo Deut. XXXI, 21. ut hic ſolum יֵצֶר dicitur. יֵצֶר סָמוּךְ eſt igitur idem quod Pſ. CXII, 8. סָמוּךְ לִבּוֹ *fultum, cor ejus eſt, quod nil timet*, לֹא יִירָא, ut ibi additur; praeceſſerat verſu 7.: נָכוֹן לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּיהוָה *firmum* eſt *cor ejus, fretum in Jova.* Recté locum hunc Jeſajanum Jarchi exponit: יצר שהיה סמוך על הקב"ה ונשען עליו בחזקה שלא זז מאמונתו בשביל שום אימה ויסורין תצור שיהא שלום כי בך היה בטוח לפיכך הגון לך לנצרו *Figmentum* (i. e. mens hominis, ſ. homo ipſe) *quod ſuffultum eſt ſuper Deo, eique fortiter innixum, quod non recedebat a fide ſua propter ullum terrorem aut ſupplicia, cuſtodies ut ſit incolume; quoniam tibi confidebat, ideo quoque tibi convenit, ut illud cuſtodias.* Videtur tamen Jarchius nomen יֵצֶר de homine ipſo, qui eſt Dei *figmentum*, intellexiſſe, ut Saadias, qui hunc verſum ſic vertit: لتخلق مسنون تحفظ السلام يا سلام

إن

وثقوا بكي إن *hominibus suffultis servabis pacem.* *O pacem! En! in te confisi sunt.* Sed Aben-Esra: מי שיצרו סמוך עליך אתה השם תצרנו בשלום *Cujus cogitatio tibi firmiter innititur, hunc tu, o Deus, servabis incolumem.* Ab usu nominis יֵצֶר plane recedit J. D. Michaelis qui in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 1144. collato Arabico وِصْر, وَصِرَة et وَصِيرَة *pactum*, et סָמוּךְ sumto pro *perpetuo* et *stabili*, vertit: *pactum perpetuum servabis nobis, pacem, pacem*, i. e. pacem perennem; in versione germanica: *du hältst deinen Bund unverbrüchlich, und giebst stäte Sicherheit.* Verba כִּי בְךָ בָּטוּחַ a plerisque verti solent: *qua in te confisum est*, i. e. posita est fiducia; nam Participia passiva saepe usum neutralem admittunt, verbo substantivo omisso, veluti Ps. LXXXVII, 3. נִכְבָּדוֹת מְדֻבָּר בָּךְ *honorifice dictum* est *de te.* Cf. N. G. Schroederi *Institt. ad Fundam. Ling. Hebr.* Syntax. Verb. Reg. LXI. b. Sed Storrio בָּטוּחַ est forma infinita, *Observatt.* §. XVII. n. I. 4. p. 66. coll. §. XXX, 4. p. 131., valens *confidere*, i. e. fiducia, unde (§. XLI. III) not. ††) p. 250.) vertit: *in te fiducia* (est, collocata est). A. Schultensius in *Animadverss. Philologg.* ad h. l. vertit: *in te est, in quo speretur*, seu, *tu es, cui confidi possit.* Nimirum בְּךָ *in te*, sumit pro *tu*, ut בְּצֵל *in umbra*, pro *umbra* Ecclef. VII, 12. (saepe enim praefixam ב redundare, notamque esse Nominativi, pluribus exemplis docuit Schultensius in *Animadverss. Philologg.* ad Job. XXIV, 13. et ad Genes. XXXII, 22.). Porro בָּטוּחַ Schultensio est, *cui confiditur;* hunc enim usum participia passiva passim induunt. Arabibus *Dominus* est مَخْدُومٌ propr., *cui servitur*, a خَدَمَ *servire;* مَكْتُومٌ est *cui secretum confidi possit.* Et ut idem plane exemplum

plum habeas, مَأْمُول est *in quo sperari potest*, ab أَمَل *sperare*; ita de Deo dicere solent: أَللّٰهُ خَيْرُ مَسْؤُول وَمَأْمُول *optimus est Deus, qui invocetur et in quo speretur* (שָׁאוּל et אָמוּל, seu בָּטוּחַ). Quamcunque harum interpretationum sumas, sententia eadem manet, simul vero videbis, plane inutilem esse Hubigantii mutationem vocabuli בָּטוּחַ in בָּטְחוּ. Quae conjectura nullo nititur argumento, nisi hoc, quod Chaldaeus vertit אִתְרְחִיצוּ *confisi sunt* (quem sequitur Aquila: ὅτι ἐπ' αὐτῷ πεποίθασι). Nobis quid videatur de intempestivo hoc ex versionibus corrigendi pruritu, saepius diximus. Miror tamen, idem placuisse Michaeli et Lowtho.

4. בִּטְחוּ בַיהוָה עֲדֵי־עַד *Fiduciam ponite in Jova usque aeternitatem*, in aeternum, semper, quo significatu עַד supra IX, 5. habuimus. כִּי בְּיָהּ צוּר עוֹלָמִים *Nam Jah est rupes seculorum*, i. e. tu praestas tuis perfugium numquam defecturum, aeterno iis praesidio es. Eodem sensu Jova vocatur צוּר, *rupes*, Deuter. XXXII, 4. 15. 18. 1 Sam. II, 2. Ps. XVIII, 32. Phrasis autem *rupis seculorum* explicanda est ex loco simili Ps. XC, 1. *Jova, habitaculum*, receptus *nobis fuisti quaque generatione, a seculo ad seculum*, per omnia secula *tu es Deus fortis*. De nomine יָהּ vid. not. supra ad XII, 2. Quae vero ei hic praefigitur litera בְּ, redundat, ut saepe alias Nominativo pleonastice praefigi solet, vid. not. ad Ps. XVII, 15. XXIX, 4. LV, 19. LXVIII, 5.

5. כִּי הֵשַׁח יֹשְׁבֵי מָרוֹם קִרְיָה נִשְׂגָּבָה *Nam depressit incolas loci celsi, urbis sublimis*. Kimchi: „In hoc cognoscetis, bonum esse confidere Deo, et in eum sperare, quod depressit et humiliavit inimicos vestros, qui habitabant urbes in locis editis sitas et bene munitas.

In-

Intelligit vel unamquamque civitatem illorum excelsam [cf. not. ad XXV, 2. 12.], vel loquitur de aliqua peculiari civitate illorum.“ Ad alterum hujus versus hemistichium cf. XXV, 12.

6. תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים *Conculcabit eam*, civitatem illam antea optime munitam, jam solo aequatam *pes*, et quidem *pedes inopes*, *plantae pedum tenuium* illam conculcabunt. Kimchi: „Hoc dicit, Israëlitas conculcaturos esse superbiam et elationem eorum, et futuros esse illorum dominos, qui prius servi ipsorum fuerant.“

7. ארח לצדיק מישרים *Via justo rectitudines*, i. e. est rectissima; pluralis vim Superlativi habet, quasi dicat: *via quae est mera rectitudo*. Sunt qui haec verba intelligant de *rectitudine viarum justi*, quasi sensus sit hic: *via justi recta est*, i. e. nemini injurius est, aequitatem redolent mores justi. Quod tamen iis, quae sequuntur, in quibus justitia divina celebratur, parum congruit. Hoc dicit potius vates, sapienter clementerque cum piis Deum agere, etiam cum affligit. *Viam* inter alia notare constat statum et eventus vitae cujusque, divina providentia circumscriptos. Sic Ps. XXXVII, 5. גול על־יהוה דרכך *devolve ad Jovam viam tuam*, i. e. statum et eventus vitae tuae. Et ibid. vs. 7. אל תתחר במצליח דרכו *ne succense ei*, *cujus via prospera est*, i. e. res statusque vitae. Vid. et Jerem. XII, 1. Hinc scribitur h. l. non ארח הצדיק, sed ארח לצדיק *via justo* scil. a Deo decreta et definita. Lucem praebet huic loco illa apud Ezechielem XVIII, 25. Judaeorum malignorum querela de rationibus divinae providentiae: לא יתכן דרך אדני *non est recte disposita via Jovae*, i. e. ratio, qua agit Deus cum hominibus non est exacta ad rationes justitiae. Hemistichio priori, eo, quem indicavimus, sensu accepto, bene congruit alterum:

ישר

יָשָׁר מַעְגַּל צַדִּיק תְּפַלֵּס *Rectus, orbitam justi libras,* sive, *ad libellam dirigis.* Vocem יָשָׁר Hebraei interpretes recte notant esse לשון קריאה כנגד האל יתברך *Vocativum, ad Deum directum*; quod et Masorethae eo indicarunt, quod eam vocem apposito accentu distinctivo majori *Sakeph gadol* ab iis quae sequuntur distinxerunt. Vertenda est igitur: *o tu, qui rectus es!* Idem epitheton Jovae tribuitur Deut. XXXII, 4. Ps. XXV, 8. XCII, 16. Huic autem Deo *recto* convenit *orbitam* justi *libellam dirigere ad perpendiculum,* sive, *ad lineam exigere,* quae est genuina verbi פִּלֵּס notio. Ita Proverb. V, 21. *Coram oculis Jovae sunt viae viri* cujusque, וְכָל־מַעְגְּלֹתָיו מְפַלֵּס *et omnes orbitas ejus ad libellam exigit.* Sic prodit sensus dicti concinnus: tu, qui rectus es, i. e. aequus, justus, verax, bonus, non committes, ut justo, pio, quicquam accidat, quod cum rationibus justitiae bonitatisque tuae exacte nequeat comparari; in ipsis illis afflictionibus, quae piis graves incumbunt, non negligis respectum justitiae.

8. אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה קִוִּינוּךָ *Etiam viâ judiciorum tuorum, Jova, exspectavimus te.* Quibus verbis plures interpretes post Kimchium vatem hoc velle existimant, suos Jovae cultores nec illo tempore, quo graviter afflicti fuerint, remisisse quicquam de sincero in Deum affectu et studio. Sed propheta per מִשְׁפָּטִים *judicia* Dei hic omnino intelligit *judicia*, quibus malos punit, uti patet e clausula versus 9. collato cum versu 10. Recte igitur Jarchi haec ita exponit: כאשר צפינו לקיבול הטובה מאתך אף כך קוינו להראותנו אורח משפטי נקמתיך ברשעים *Sicut exspectavimus, ut a te reciperemus bonum; sic etiam exspectamus, ut nobis ostendas semitam judiciorum ultionis tuae in improbos.* Est itaque sensus, pios Jovae cultores exspectasse Jovam *viâ judiciorum suorum* procedentem ad poenam de hostibus

ſumendam, et ſe vindicandos. Vocula אַף *etiam* hanc ſententiam cum ſuperiore connectit. Quum, inquiunt, *ſciremus*, *vias tuas* erga *juſtum* eſſe *rectas*, et te omnes rationes tuae erga eum providentiae ad libellam exigere; facile intelleximus, te brevi appariturum eſſe vindicem, et exſpectavimus te *viâ judiciorum*, quibus in hoſtes animadverteres. Eſt igitur אֹרַח hic pro לְאֹרַח, quod vertendum *in via*, vel *ſecundum viam*. לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַאֲוַת־נָפֶשׁ *Ad nomen tuum et ad memoriam tui deſiderium animae* erat. Te exſpectavimus, tui memoriam animus noſter ſtudioſe ſervabit.

9. נַפְשִׁי אִוִּיתִךָ בַּלַּיְלָה *Animâ meâ concupivi noctu.* Pro defectivo אִוִּיתִךָ in codicibus pluribus ſcriptum eſt plene אִוִּיתִיךָ. Chaldaeus: נַפְשִׁי מַחְמְדָא לְצַלָּאָה קֳדָמָךְ בְּלֵילְיָא *Anima mea deſiderat orare coram te noctu.* Bene obſervat Kimchi, vatem ubi loquatur in perſona populi Hebraei, nunc loqui in Plurali, nunc vero in Singulari. אַף־רוּחִי בְקִרְבִּי אֲשַׁחֲרֶךָּ *Etiam ſpiritu meo intra me mane quaero te.* Quemadmodum אִוִּיתִךָ בַּלַּיְלָה et אֲשַׁחֲרֶךָּ invicem reſpondent, nihilque aliud exprimunt quam amorem et deſiderium Dei *numquam intermiſſum*; ita נַפְשִׁי et רוּחִי בְקִרְבִּי pleonaſtice poſita ſunt, paralleliſmi membrorum complendi cauſſa. כִּי כַּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטֶיךָ לָאָרֶץ צֶדֶק לָמְדוּ *Quia ubi judicia tua in terra ſunt, juſtitiam diſcunt incolae terrae*, i. e. quia improbi, ubi judicia tua vident, et malo ſuo experiuntur, te metuunt, atque ad reverentiam tui et religionem perducuntur. Quoniam in verſione Alexandrina legitur: διότι φῶς τὰ προςτάγματά σε ἐπὶ τῆς γῆς, Michaelis in *Biblioth. Orient. Adpend.* Tom. XIV. p. 66., pro כַּאֲשֶׁר illos אור legiſſe putat, unde ipſe, duabus his lectionibus compoſitis, legere mallet כַּאֲשֶׁר אוֹר *judicia tua terrae ſunt ut ignis lucidus*, confertque ut locum parallelum Hoſ. VI, 5. וּמִשְׁפָּטֶיךָ אוֹר יֵצֵא *ſicut ignis* (fulminis)

ex-

exeunt judicia. Verum hanc mutationem non esse necessariam, et sententiam inde prodeuntem parum convenientem contextui, nemo non intelligit.

10. יֻחַן רָשָׁע בַּל־לָמַד צֶדֶק Si (subaudito אִם sive וְאִם) *benigne habeatur improbus non discit justitiam.* Si Deus parcat homini sonti, propterea non fit melior. בְּאֶרֶץ נְכֹחוֹת יְעַוֵּל *In terra rectitudinum perverse agit.* נְכֹחוֹת de rectis verisque oraculis dicitur infra XXX, 10., et cum nomine אֱמֶת, tanquam notionis cognatae, jungitur LIX, 14. Hoc loco *optima agendi ratio* praeceptis divinis congrua indicatur. Cui opposita vis *declinandi* inest in verbo עָוַל, quod et Arabibus *a justo declinare* significat. *Terra rectitudinum* est ea, ubi recta sunt aliorum incolarum facta. Hinc Hieronymus vertit: *in terra sanctorum.* Reorum nequitia summa describitur, quum nec exemplis rectis meliores fiant. וּבַל יִרְאֶה גֵּאוּת יְהוָה. *Nec videt sublimitatem Jovae.* Non animadvertit, Deum esse summum judicem, qui poenas a malis repetit.

11. יְהוָה רָמָה יָדְךָ בַּל־יֶחֱזָיוּן *Jova, elata est manus tua,* parata ad feriendos malos, *nec tamen vident.* יֶחֱזוּ וְיֵבֹשׁוּ קִנְאַת־עָם אַף־אֵשׁ צָרֶיךָ תֹאכְלֵם *Videbunt utique et pudefient: zelus populi, etiam ignis, hostes tuos devorabit,* i. e. qui tuam potentiam agnoscere noluerunt, cognoscent eam, et profitebuntur cum pudore, quum vident, quam benignum te erga pios tuos, et quam terribilem erga hostes tuos exhibere soleas. Paullo aliter Doederlein sensum exprimit in nota ad h. l.: „Fatentur, justas fuisse poenas, et bene promeritas, quum nec indulgentia nec minis divinis commoti ad saniorem mentem redirent.“ קִנְאַת עָם *Zelus populi* est *zelus Dei* pro populo suo vindicando, voce *constructa objective* sumta, ut saepe. Sic infra LVI, 7. *domus* תְּפִלָּתִי *orationis meae,* quae me habet pro objecto,

 et

et קִנְאַת בֵּיתֶךָ *zelus domus tuae*, h. e. pro domo tua, Ps. LXIX, 10. Imitati etiam sunt Graeci ἑβραΐζοντες, in phrasibus ζῆλος Θεοῦ, ζῆλος νόμου, et quae his similes. Recte Kimchi ad hunc locum illustrandum affert Zach. I, 14. *Zelavi magno zelo pro Hierosolymis et pro Zione.*

12. תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ *Pacem disponas*, praeparato *nobis*, i. e. da nobis res prosperas. כִּי גַּם־כָּל־מַעֲשֵׂינוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ *Omnia enim opera nostra operatus es nobis*, quidquid nobis evenit boni malive, te curante evenit.

13. בְּעָלוּנוּ אֲדֹנִים זוּלָתֶךָ *Possederunt nos domini praeter te*, fuimus hucusque alienis dominis praeter te subjecti. לְבַד בְּךָ נַזְכִּיר שְׁמֶךָ *Solummodo per te*, et tuam gratiam et virtutem, vs. 12. celebratam, *commemoramus*, praedicamus *nomen tuum*, potentiam et majestatem tuam.

14. מֵתִים בַּל־יִחְיוּ *Mortui non vivent*, non revivescent, qui nos oppresserunt, et nunc a Jova exstincti jacent. רְפָאִים בַּל־יָקֻמוּ *Manes non resurgent*, tyranni isti non redibunt ad nos vexandos. De רְפָאִים vid. dicta supra ad XIV, 9. Graecus Alexandrinus haec verba sic reddidit: οὐδὲ ἰατροὶ οὐ μὴ ἀναστήσωσι, quae non vertenda sunt cum interprete Arabico الأطبّاء لا يقومون *medici non resurgent*, sed, ut Hieronymus vertit, *medici non suscitabunt* scil. mortuos. Ad quae in Commentario observat, „condemnari (ex hac interpretatione) fabulas poëtarum, qui ab Aesculapio jactant Virbium suscitatum.“ Vid. Ovidii *Metamorph.* XV, 532. seqq. et Servium ad *Aeneid.* VII, 761. Ceterum Graecum interpretem hebraea aliis punctis vocalibus legisse רֹפְאִים בַּל־יְקִימוּ apparet. Plura de Graeca hujus loci interpretatione disputavit Jo. Christ. Ortlob in *Exercitat.* *phi-*

philolog. qua phraſis רפאים לא יקמו *examinatur*, Lipſ. 1704. 4. Particula לָכֵן hemiſtichii ſecundi initio non valet *propterea*, ſed *certe*, *profecto*, ut Job. XX, 2. Num. XVI, 11. Jerem. V, 2. פָּקַדְתָּ וַתַּשְׁמִידֵם *Animadvertiſti* in eos tanquam judex ſeverus *et perdidiſti eos*, וַתְּאַבֵּד כָּל־זֵכֶר לָמוֹ *et deleviſti omnem memoriam* quae *iis*, ante לָמוֹ ſubaudito אֲשֶׁר, pro זִכְרָם.

15. יָסַפְתָּ לַגּוֹי *Addidiſti populo*, nempe multis, qui profugerant, reſtitutis, auxiſti civitatem Hieroſolymitanam, יָסַף *addidit*, hic denotat *auxit*, *ornavit*, *amplificavit:* quemadmodum Pſ. CXV, 14. יֹסֵף יְהוָה עֲלֵיכֶם *Addat Jova ſuper vos; ſuper vos et filios veſtros*, h. e. augeat, ornet; res veſtras proſperet, fortunet. Chaldaeus: אִתְגְּלֵיתָא לְכַנָּשָׁא מִבַדְּרֵי עַמָּךְ *Manifeſtum te reddidiſti colligendo diſperſos populi tui.* נִכְבַּדְתָּ *Glorioſus factus es*, variis et magnis beneficiis, quibus populum tuum ornaſti, magnam tibi gloriam conciliaſti. Hemiſtichii poſterioris, רִחַקְתָּ כָּל־קַצְוֵי־אָרֶץ *elongaſti omnes terminos terrae*, ſonſum pervertunt, qui hoc velle prophetam dicunt, Deum, poſtquam gentem Hebraeam auxiſſet et ornaſſet, deinceps eam propter peccata ſua elongaſſe ac diſperſiſſe usque ad remotiſſimos terrae fines. Neque ſenſum perſpexit Saadias: qui vertit: أَبْعَدْتَ الظَّالِمِينَ إِلَى أَقَاصِي ٱلْأَرْضِ *elongaſti violentos ad extrema terrae.* Hoc potius dicit vates, Deum ipſos fines terrae, ſcilicet Judaeae, in longum dimoviſſe, ſive dilataſſe, adeoque terram ampliorem reddidiſſe. Valet itaque רָחַק hic idem, quod infra LIV, 2. הִרְחִיב *dilatare.*

16. יְהוָה בַּצַּר פְּקָדוּךָ *Jova, in anguſtia deſideraruntte*, idem quod alias בִּקְשׁוּךָ *quaeſiverunt te*, i. e. precibus ad te confugerunt. Hnmiſtichium alterum, צָקוּן לַחַשׁ מוּסָרְךָ לָמוֹ, recte interpretatur Kocherus:

 ſum-

summissam exprimentes vocem, dum tua illis castigatio fuit. „Ita צָקוּן," inquit, „cum ן emphatico accentum ad se rapiente sit pro צָקוּ a צוּק *premere, comprimere, exprimere;* quod de gemitibus et querimoniis, quum arcto de pectore vix eluctatura vox non sine vi et impetu exprimitur, eleganter usurpatum videtur. Vide A. Schultensii *Institt. Gramm.* p. 352. Ejusdem stirpis צָקָה seu צָקוּ aethiopicum *trusit* clavum, vel cuneum; *contudit* in mortario, item Arabicum صَقَّ et ضَكَّ. Dein לַחַשׁ 1. *lingere,* lambere (Arab. لَحَسَ); 2. *mussitare;* 3. *incantare* (conf. notam nostram supra ad C. III, 3.). פְּקֻדָּתְךָ, צָקוּן, לָמוֹ personae sunt tertiae omnes, quae Lowthus levicula, ut videtur, de caussa, et coeca quadam LXX. interpretum admiratione prima persona commutare non dubitavit." Nominis לַחַשׁ vim propriam *soni debilis ac submissi* alio flexu ad *incantationem,* Lexicis vulgarem, alio ad *preces* translatam fuisse, apposite notavit J. A. Tingstadius in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 68., hac addita observatione: „Neque mirum hoc erit ad similem vocis debilis hominum afflictorum comparationem cum voce necromantium Jesaj. XXIX, 4. attendenti." Ejusmodi preces erant Judaeorum in terris exteris detentorum, quas nonnisi submissa voce effundere audebant, metu eorum, sub quorum imperio vivebant.

17. כְּמוֹ הָרָה תַּקְרִיב לָלֶדֶת תָּחִיל תִּזְעַק בַּחֲבָלֶיהָ כֵּן הָיִינוּ מִפָּנֶיךָ יְהוָה. *Ut gravida cum appropinquat partui, doloribus parturitionis corripitur, in doloribus suis clamat, sic fuimus coram te, Jova.* Comparatio haud infrequens prophetis ad significandum statum populi magna calamitate pressi, qua sese expedire nequit, ut puerpera infirma, quae dolores quidem sentit, sed parere nequit; vid. Ps. XLVIII, 7. Jerem. XLIX, 24.

I.,

L, 43. Ante תַּקְרִיב supplendum est כַּאֲשֶׁר *quando*, quod saepius omittitur.

18. הָרִינוּ חַלְנוּ כְּמוֹ יָלַדְנוּ רוּחַ *Gravidi fuimus, parturivimus, tanquam ventum peperimus*. Grotius hic cogitavit de avibus, quae edunt *ova subventanea*, ὠὰ ὑπηνέμια, de quibus Plinius *Hist. Nat.* X, 58. *Pariunt ova irrita, ex quibus nihil gignitur, quae Hypenemia Graeci vocant.* Rectius vero haud dubie J. D. Michaelis in *Syntagmate Commentatt.* P. II. p. 165. not. a Papenio, provinciae et civitatis Gottingensis medico, edoctus, observat (quod tamen jam ante ipsum vidit Vitringa), rariorem hoc loco morbum intelligi, *empneumatosin*, aut *ventosam molem* dictum, quo quae laborent diu et sibi et peritis medicis gravidae videantur, tandemque post omnes verae graviditatis molestias et labores ventum ex utero emittunt; quem morbum passim medici describant, ut Joannes Schenk in *Observatt. medicinalibus.* Lib. IV, p. 681. Franciscus a Castro *de muliebrium morborum medicina*, Lib. II. c. 8. Si sensum metaphorae respicias, *concipere* hoc loco erit *spem liberationis* et *salutis concipere animo*, quemadmodum et Latini verbum *concipere* usurpare solent: ventum autem *parere* significabit, spem illam in inane et irritum cecidisse. Solent scriptores Hebraei omnem *productionem effectus* vocare *partum*; ut *proposita, consilia*, spem, conceptionem foetus; et spei frustrationem, *abortum*, vel *partum* nullum et infortunatum. Eliphazus Job. XV, 35. *Qui concipit molestiam*, parit *vanitatem* vel iniquitatem. Cf. Jes. LIX, 4. XXXIII, 11. Ps. VII, 15. Sensu plane diverso comma hoc accipit Doederlein; vertit enim hunc versum cum commate praecedente hoc modo: *Ut praegnans, partum editura, prae dolore clamat: ita nos fuimus coram te. 18. praegnantes, parturientes, cum ventus edendus*

 esset

esset partus: sed nec terrae parta salus, nec renati orbis incolae. Et in nota sensum et rationem hujus versionis indicat: „Novam struit antithesin imperii Babylonici et Judaici. Illud plane destructum numquam majorem vigorem obtinebit: Judaeorum respublica extincta quidem, et quasi emortua, sed restituetur et quasi resurrectione facta novam belli gloriam, novasque provincias obtinebit. Metaphorae ansam dedit tropus de morte sive interitu reipublicae. Ea, si restituitur, vitae redditur. Sed sicut infans non sine matris gravidae dolore in lucem editur, ita Judaei prius, quam *vitalem partum ederent* (יָלְדָה רוּחַ), seu florentem viderent regni sui statum, multum discruciabantur. At frustra suis viribus aliquid tentatum.“ Discedit igitur Doederlein ab interpretibus reliquis in eo maxime, quod phrasin יָלַד רוּחַ vertit *vitalem partum edere:* in explicatione membri posterioris omnes habet secum consentientes. Verba יְשׁוּעֹת בַּל־נַעֲשֶׂה אֶרֶץ duplicem patiuntur interpretationem. Nam vox נַעֲשֶׂה vel potest esse prima Pluralis Futuri Cal, quando verba vertenda sunt: *salutem non facimus terram*, sive *terrae*; vel Participium formae Niphal, quando sonant: *salutes non sunt factae in terra*, proprie: *salutes non est factum in terra*, quam loquendi rationem quum interpretes aliqui non intelligerent, ab ea discesserunt, quae tamen vix dubium est veram reddere vatis sententiam. Nempe voci יְשׁוּעֹת subest ellipsis apud Hebraeos aeque ac Graecos frequentissimi usus nominis דָּבָר, Graecis πρᾶγμα, χρῆμα, ut Exod. XVII, 12. וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה *eratque manus ejus* (Mosis) *firma*, propr. דְּבַר אֱמוּנָה *res firmitatis.* Recte sententiam vatis Kimchi exprimit his verbis: דבר הישועות אשר הבטחתנו בל נעשת בארץ *negotium salutis, quam sperare nos jussisti, non factum est in terra.* Accentus distinctivi Paschta voci יְשׁוּעֹת appositi si ratio habetur. vertendum est: quod attinet ad *negotium salutis,*

tis, *non factum eſt in terra*; ut יְשׁוּעֹת ſit Nominativus qui dicitur abſolutus. Kocherus, נַעֲשֶׂה pro prima Pluralis Futuri Cal habens, hebraea ſic vertit: *ſalutes non potuimus facere terram*, i. e. ſalvam non potuimus facere terram; abſtracto pro concreto poſito, ex idiotiſmo Hebraeis ſatis frequente. Veluti Amos IV, 13. עֹשֵׂה שַׁחַר עֵיפָה *qui auroram facit caliginem*; aut quod vel hujus Capitis initio legitur: יְשׁוּעָה יָשִׁית חוֹמוֹת וָחֵל. Atque eodem fere de genere iſta: הֱיֵה בְּרָכָה *eſto benedictio*, Geneſ. XII, 2; *arbor* תַאֲוָה *deſiderium*, valde deſiderabilis, Geneſ. III, 6.; *erunt dies illi* θλίψις Marci XIII, 19. Et Pluralis eodem, ut hic, modo adhibetur Dan. IX, 23. חֲמוּדוֹת אָתָּה *deſideria tu es*, i. e. maxime deſiderabilis. Et Pſ. LXXXVIII, 9. שַׁתַּנִי תוֹעֵבוֹת *poſuiſti me exſecrationes*, reddidiſti me exſecrabilem. Praeferenda tamen nobis videtur prior illa haec verba vertendi ratio, qua נַעֲשֶׂה pro Participio Niphal capitur. Verba hujus verſus poſtrema, וּבַל־יִפְּלוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל *nec cadunt incolae orbis*, hoc dicunt: ceteri populi, a quibus affligimur, ſuum in nos imperium tuentur, nondum deciderunt de ſtatu ſuae potentiae. Per יֹשְׁבֵי תֵבֵל *incolas orbis* ſcil. reliquos praeter Judaeos, ſignificari hoſtiles populos, cultoribus Jovae oppoſitos, patet e verſu 9. et 21. Kimchi: „*Quia hoc erit* ſignum ſalutis et liberationis noſtrae, cum reliquae gentes de ſtatu ſuo deciderint, ideo quotieſcunque ex anguſtia aliqua liberati fuimus, nequaquam propterea gaviſi ſumus, nam intelleximus, nondum perveniſſe tempus ſalutis noſtrae, quum non vidiſſemus *cecidiſſe* reliquos orbis incolas.“

19. Verba יִחְיוּ מֵתֶיךָ non ſunt Dei ad populum Hebraicum, ut nonnulli volunt, ſed prophetae ad Deum. Nam ſi populus Hebraicus compellaretur, vel מֵתֵיכֶם vel מֵתֶיךְ ſcriptum eſſet. Recte Kimchius obſervat, ſuffixum vocis מֵתֶיךָ eſſe ad Deum referendum, et *mortuos*

 Dei

Dei esse pios, oppositos impiis, quos ad vitam redituros supra vs. 14. negavit. Ante נְבֵלָתִי יְקוּמוּן idem Kimchius monet, esse particulam עִם *cum* subaudiendam hoc sensu: *una cum cadavere meo resurgent.* Jarchius haec pro verbis Dei habet, ex vatis voto jubentis, ut cadavera sua, i. e. suorum, ad vitam redeant. Verum י ad נְבֵלָה nequaquam est pro suffixo primae personae habendum, tunc enim esset נְבֵלָתִי scriptum (cf. נִבְלָתוֹ 1 Reg. XIII, 24. Deut. XXI, 22., et נִבְלָתָם Levit. XI 8. 11. Deut. XIV, 8.), sed pro mere paragogico, ut in רַבָּתִי et שָׂרָתִי Thren. I, 1. Cum nomine feminino singulari autem, collective hic accipiendo, jungitur verbum plurale masculinum יְקוּמוּן. Constructio est quoad sensum, quum *cadaveribus* intelligantur *mortui*, מֵתִים; cf. similes constructiones 1 Sam. VI, 13. 2 Sam. XV, 23. Ceterum *mortuis in vitam redituris* significari hic Judaeos per exteras terras dispersos et a barbaris oppresso olim patriae restituendos et quasi ad vitam revocandos plures interpretes arbitrantur. Sane Ezechiel XXXVII 1. seqq. hoc ipsa imagine ad eandem rem describendam utitur (cf. vs. 11. 14. dicti Capitis). Hoc tamen loco quum *mortui Jovae*, i. e. pii ad vitam revocandi opponantur mortuis impiis numquam in vitam redituris (vs. 14.), non dubitamus haec proprie intelligenda esse de piis tempore Messiae ad vitam revocandis, quemadmodum Dan. XII, 2. eodem illo temporis articulo multi dicuntur in hanc vitam redituri, alii tamen ad vitam beatam, alii ad ignominiam aeternam. Chaldaeus pro hebraeis יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן haec posuit: אַתְּ הוּא מְחַיֵּי מֵיתִין גַּרְמֵי נִבְלָתְהוֹן אַתְּ מְקִים *Tu es qui vivificas mortuos, et ossa cadaverum eorum tu suscitas.* Pergit vates: הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר *Expergiscimini et laeta voces tollite, qui incolebatis pulverem*, quibus et Dan. XII, 2. Ps. XXII, 30. *mortui* significantur; cf. not. ad hunc Psalmi loc. Pro Imperativis הָקִיצוּ et רַנְּנוּ Vetere

omne

omnes Futura exprimunt, unde tamen parum tuto colligitur, illos הָקִיצוּ *expergiscantur* et וְרַנְּנוּ *cantant* legisse, כִּי טַל אוֹרֹת טַלֶּךָ וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל *Quia ros olerum est ros tuus, et terra mortuos enitetur.* Sensus est, vim divinam, vitam afferentem, esse instar roris, qui olera é terra educit et progerminare facit, vel flaccida facit revirescere, sic terram rore divinae jussionis madefactam quasi fecundatamque, mortuos quos utero suo conclusos tenebat, emittere atque eniti; eandem illam terram, quae homines deglutire solet, eos veluti parere ac eniti. אורות Kimchi recte interpretatur צְמָחִים *herbas, olera,* quae terra irrorata et per rorem veluti novas vires assumens progerminat, ut 2 Reg. IV, 39. Suffixum secundae personae in טַלֶּךָ ad Deum est referendum; *ros Dei* vero est a Deo demissus, vim habens vegetantem et recreantem. Ita apud Hoseam XIV, 6. Jova dicit, se esse Israeli כַּטַּל *instar roris,* ut floreat quasi lilium. Verba וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל ad verbum sonant: *et terra manes cadere faciet,* sed verbum תַּפִּיל significat hoc loco quid quod amplius tenere nequeas, vi quadam *ejicere,* ut te eo liberes, perinde ac gravida, ubi tempus partus adest, se omni modo foetu suo nititur exonerare et liberare, et dum id agit, foetum illum *emittit* ac *ejicit.* Terra, quae mortuos in visceribus suis occultat suo tempore resuscitandos comparatur matri, foetum, quem per certum tempus in utero foverat, emittenti. Alexandrinus interpres hebraea sic reddidit: ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἴαμα αὐτοῖς ἐστιν, ἡ δὲ γῆ τῶν ἀσεβῶν πεσεῖται, quae vetus interpres Latinus ita verterat: *ros enim, qui abs te est, sanitas illis est, terra vero impiorum cadet.* Hieronymus sic emendavit: *quia ros luminum ros tuus, et terram gigantum detrahes in ruinam.* In vocis רְפָאִים interpretatione sequutus est Aquilam et Symmachum, et in universum magna cognatio est inter ejus versionem et explicationem Chaldaei, quae talis est: אֲרֵי טַל נְהוֹר

 טַלָּךְ

מַלְּךְ לְעַבְדֵי אוֹרָיְתָךְ וְרַשִׁיעַיָּא דִּי יְהַבְתָּא לְהוֹן גְּבוּרָא וְאִנּוּן עֲבָרוּ עַל מֵימְרָךְ לְגֵהִנּוֹם תְּמַסַּר *Quia ros luminis ros tuus obſervantibus legem tuam, at impios, quibus dediſti potentiam, et qui praecepta tua transgreſſi ſunt, Gehennae trades.* Habuit et hic אורת pro Plurali nominis אוֹרָה *lux*, Pſ. CXXXIX, 12. *Ros luminum* eſſet ros qui cum luce oriente aut occidua cadet; ſed multo concinniorem ſenſum prodire, ſi אורת pro *oleribus* capias, nemo erit qui non ſentiat.

20. לֵךְ עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ וּסְגֹר דְּלָתֶיךָ בַּעֲדֶךָ *Vade, popule mi, intra in penetralia tua, et claude oſtia tua poſt te.* Epilogus, quo propheta monet pios, ut quieti et tranquilli ſe teneant in ingenti illa rerum omnium converſione, per quam terra a malis perpurganda novam faciem induet.* Imago petita eſt ab iis, qui tempeſtate coorta, vel procella pluviae aut grandinis ſaeviente, ſeſe in penetralia abdunt, donec tempeſtas deſaevierit, et ſudum coelum factum ſit. חֶדֶר hic notat *locum refugii et receptus* quemcunque, quem calamitoſi urgente neceſſitate quaerunt. Pro Plurali דְּלָתֶיךָ Maſorethae jubent Singularem דַּלְתְךָ legi, quod ipſum plures codices in textu habent. Chaldaeus haec ita interpretatus eſt: עֲבֵיד לָךְ עוֹבָדִין טָבִין דְּיַגְנּוּן עֲלָךְ בְּעִדָּן עָקָא *Fac opera bona, quae te protegant tempore anguſtiae.* Addit vates: חֲבִי כִמְעַט־רֶגַע עַד־יַעֲבָר־זָעַם *Latita paululum ad momentum donec transeat excandeſcentia.* Phraſis כִּמְעַט־רֶגַע valet *ad exiguum momentum*, quod populariter accipiendum, non phyſice, quum jam ipſum רֶגַע *momentum* temporis moram omnium minimam, qualis eſt ictus oculi, ſignificet. Eſt igitur haec phraſis pleonaſtica, quae et Esr. IX, 8. legitur. Convenit רֶגַע קָטֹן infra LII, 7., et מְעַט מִזְעָר ſupra X, 25. זַעַם *Excandeſcentia* hic intelligenda eſt Dei, terrae incolas caſtigantis et purgantis. Ita זַעַם,

θυμός,

θυμὸς, *ira ebulliens*, *irae severitas* passim de Deo puniente dicitur, ut supra X, 5. 25. XIII, 5. Nah. I, 6. Similis locus est Dan. VIII, 19. ubi Gabriel ad prophetam: *Ecce ego notum tibi facio id quod futurum est* בְּאַחֲרִית הַזָּעַם *in extremo tempore severitatis irae, quia finis erit statuto tempore.* Vid. XI, 36.

21. כִּי הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד עֲוֹן יֹשֵׁב־הָאָרֶץ עָלָיו *Quia ecce egredietur Jova e loco suo ad visitandam iniquitatem incolarum terrae, quae iis incumbit.* מְקוֹם יְהוָה *Locus Jovae* est coelum, vid. Mich. I, 2. Ps. CXV, 3. Ezech. III, 12. Inde exire fingitur Deus in terram ad vindicanda crimina incolarum terrae. וְגִלְּתָה הָאָרֶץ אֶת־דָּמֶיהָ *Et revelabit terra sanguines suos*, i. e. e suppliciis, quae sumet Deus de impiis, liquebit, oblitum eum non esse sanguinis hominum innocentium, quem fuderint, non aliter ac si cruorem in se effusum terra eructaret. Idem dicunt verba postrema, וְלֹא תְכַסֶּה עוֹד עַל־הֲרוּגֶיהָ *nec obteget amplius occisos suos*, i. e. cadavera piorum occisorum quae in ea sepulta sunt. Reddet illos terra ad vitam revocatos, ut supra vs. 19. dixit. Similiter Johus XVI, 18. *Terra, ne tegas sanguinem meum*, ad quem loc. cf. not.

CAP. XXVI. 1. *Illo tempore hoc carmen canetur in Judaea: urbem munitam habemus, cui pro muro et propugnaculo salus posita.*

2. *Aperite portas, ut introeat gens justa, quae fidem servavit.*

3. *Animum qui tibi innititur prorsus incolumem servas; quia in te reposita est fiducia.*

4. *Confidite Jovae perpetuo, nam Jah Jova est rupes aeterna.*

5. Quip-

5. Quippe deprimit alte habitantes, urbem elatam, prosternit eam, humi eam prosternit, in pulverem detrudit.

6. Conculcabunt eam pedes inopum, gressus tenuium.

7. Via est pio optime complanata; Tu, qui rectus es, orbitam justi ad libellam dirigis.

8. Etiam via judiciorum tuorum exspectavimus te Jova! Ad nomen tuum et ad memoriam tuam intimum tendit animae desiderium.

9. Animo meo te noctu desidero, quin et spiritu meo interiore te mane quaero; nam quando judicia tua in terra feruntur, justitiam discunt incolae orbis.

10. Impius si obtineat gratiam, non discit probitatem: in terra piorum perverse agit, nec majestatem Jovae curat.

11. Jova, manus tua elata est; sed non attendunt; viderunt eosque pudebit. Zelus pro populo tuo ignisque hostes tuos consumet.

12. Tu, Jova pacem nobis conciliabis, quippe qui nobis omnia nostra perficias opera.

13. Jova, Deus noster, alii domini praeter te nobis imperarunt: duntaxat per te tuum recolimus nomen.

14. Mortui non revivi scent; exanimati non resurgent: sane animadvertisti in eos, eosque exterminasti, perdidisti omnem memoriam ipsorum.

15. Auges, Jova, hanc gentem, auges hanc gentem, gloriosum te ostendis, longe dimovisti omnes terrae fines.

16. Te, Jova, in angustiis quaesiverunt; summissas fuderunt preces dum tua ipsis castigatio incumberet.

17. Si

17. *Sicut mulier praegnans, ubi appropinquat partui, dolet; clamat in doloribus ſuis, ita nos fuimus coram te.*

18. *Parturivimus, doloribus correpti fuimus, erat ac ſi ventum pareremus: ſalus non eſt terrae parta, nec ceciderunt incolae orbis.*

19. *Reviviſcent mortui tui, corpora resurgent. Expergiſcimini, et orate, o pulveris habitatores! Quia ros olerum eſt ros tuus, et terra exanimatos enitetur.*

20. *Vade, popule mi! intra penetralia tua, et claude oſtium tuum poſt te; latita ad exiguum momentum, donec transeat excandeſcentia.*

21. *Nam ecce! Jova e ſuo proditurus eſt loco ad viſitandam iniquitatem incolarum terrae, quae iis incumbit; et discooperiet ſuum terra ſanguinem, neque ſuos amplius caeſos operiet.*

Cap. XXVII.

Capiti huic, cujus interpretatio pluribus impedita eſt difficultatibus, multum lucis attulit C. F. Schnurrerus, praeſtantiſſimus interpres, in Diſſertatione quam in hoc Caput anno 1785. ſcripſit, inſeruitque Diſſertationibus ſuis junctim editis Goth. et Amſtelod. 1790. pag. 321—341.

1. בַּיּוֹם הַהוּא *Die illa*, ſ. tempore illo, quo vate[s] XXVI, 21. dixerat Jovam proditurum e loco ſuo ad pu[-]niendos impios. Tunc igitur פָּקַד יְהוָה בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה *gladio ſuo duro illo, et magno et va[-]lido*, עַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ *contra Leviathanem ſerpen[-]tem rectum*, porro *contra Levithanem ſerpentem* עֲקַלָּתוֹן *tortuoſum*, denique contra הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם *draconem*

qu[i]

qui est in mari, quas belluas vatem hic spectari velle ut distinctae speciei videtur probabile, quia vocem לִוְיָתָן repetit, et distincta singulis vindicat attributa. Quod ad vocem לִוְיָתָן, probavi Bochartus *Hieroz.* P. II. L. V. C. XVI. T. III. p. 737. edit. Lipf., designari ea Job. XL, 20. *crocodilum*, tum vero latius usurpari de omnibus magnis *belluis marinis*, ut Ps. CIV, 26. Jam qualis belluae species hic designetur per Leviathanem priorem, unice definiri potest ex epitheto adjecto נָחָשׁ בָּרִחַ. Et vocem נָחָשׁ quidem vix dubium est sumi hic latiore significatione pro bestia, cujus est mobile, volubile et oblongum corpus, quale *serpentis*, ut adeo διάκρισιν hujus belluae sola cadat in vocem בָּרִחַ, ambiguae notationis. Verbum ברח notare constat *fugere*, unde בָּרִחַ significare posset *fugacem*, *celerem*; unde Graecus Alexandrinus ὄφιν φεύγοντα vertit. Notat praeterea בְּרִיחַ (Schevate supposito primae radicali) *vectem* quare Aquila vertit ὄφιν μόχλον, quod sequutus est Hieronymus. Parum distat illud Symmachi, συγκλείοντα *concludentem*. Theodotio: ὄφιν σκειρώμενον *serpentem robustum*. *Serpentem vectem* phrasin נָחָשׁ בָּרִחַ, quae ipsa et Jobi XXVI, 13. de asterismo quodam legitur, interpretatur Bochartus l. c. p. p. 693., ea vero designari existimat ingentem quendam piscem, Graecis ζυγαίνα dictum, ἀπὸ τῆ ζυγῆ *a jugo*, quippe haec bellua caput neque rotundum, neque rostratum, neque fastigiatum, quale in piscibus reliquis esse solet, sed in latera extensum atque transversum habet. Cui sententiae tamen obstat primo, quod vox בריח *vectis* a Masorethis Schevate sub prima litera est instructa, deinde, quod haec piscis species, ζυγαίνα vocata, vulgo fuerit ignotior, quam ut probabile sit, prophetam ejus fecisse mentionem; esse autem minus notam, hinc etiam liquet, quod Romani scriptores nulli hujus piscis meminerint, quod Bochartus ipse docet. J. D. Michaelis in *Supplementt. ad*

Lexx.

Lexx. Hebrr. P. I. p. 219. seqq. putat, utroque loco, et nostro et Job. XXVI, 13. sidus esse, *serpentem borealem;* quoniam vox בָּרִחַ proprie id quod laevum, sinistrum est, significet, sinistrum autem Orientalibus, in geographia faciem convertentibus ad orientem, sit septentrionale; נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן *serpentem* esse *Ophiuchi*, in medio fere coelo; denique הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם *hydram* in australi hemisphaerio. At huic sententiae recte opposuit Schnurrerus, primum, ex eo, quod Arabicum בָּרַח, برح, dicitur de praeda, quae venatori, a dextra ad sinistram transiens, corporis latus *sinistrum* obvertit, non certo effici, בָּרִיחַ significare id ipsum, quod est sinistrum. Deinde, quum certissimum sit, ad Aegyptiacum regnum designandum alibi adhibita esse nomina לִוְיָתָן et תַּנִּין, veluti Ps. LXXIV, 13. seqq. Ezech. XXIX, 3. cap. XXXII, 2. credibile esse, etiam hunc locum referendum esse ad Aegyptum, maxime quod, qui apud Jesajam sit הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם, ab Ezechiele altero loco dicatur תַּנִּים בַּיַּמִּים, altero disertius etiam הַתַּנִּים הַגָּדוֹל הָרֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאֹרָיו *draco magnus recubans in Nili fluminibus.* Et quidem triplici illa appellatione haud videri aliud quodpiam imperium designari quam unum Aegyptiacum. Igitur נָחָשׁ בָּרִיחַ hoc loco non posse esse nomen sideris, quod et conjunctionem non habeat cum Aegypto, et gladio feriri nequeat; sed bestiam aquatilem significet necesse esse, qualis esse soleat imago Aegypti. A. Schultens in *Animadverss. Philologg.* ad Job. XXVI, 13. *serpentem ominosum, infaustum*, vertit, quod apud Arabes opinio obtinet, infausti ominis esse, quod prodeunti latus sinistrum obvertat. Sed Schnurrerus monet, quum hujus opinionis apud Hebraeos vestigia certa non appareant, dubitari posse, an voci hebraeae recte illa significatio tribuatur. Ipse autem vocem בָּרִיחַ sensu maxime obvio accipit, ut *fugiens* dictum sit pro *celere*. Verum quum בָּרִיחַ hic manifeste oppositum sit

עֲקַ

τῷ עֲקַלָּתוֹן *tortuoſo*, nos haud dubitamus, voce illa ſignificari *recte ſe projicientem, in longitudinem directe protentum* (und בְּרִיחַ *vectis*), a בָּרַח *recto ſe projicere, trajicere*, ut campum, hinc *fugere Serpens rectus*, ſive *protentus* vero commodo vocatur *crocodilus*, qui ſe non volvit in ſpiras aut gyros, ut dracones, nec corpus inflectere poteſt. Vid. not. noſtr. ad Bochartum l. c. p. 695. ſeqq. Huic opponitur לִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן *draco ſerpens tortuoſus*, σκολιὸς, ut recte Hieronymus, Alexandrinus et Symmachus vertunt. Deſignatur *ſerpens draco*, '*ſinuoſa volumina verſare ſolitus*, ut Virgilius Aeneid. XI, 753. dicit. Hinc *Enceladi* (Ἐγκέλαδε), Typhonis Siculi nomen, praeferentis centum draconum capita, cum *immenſis viperarum ſpiris*, a Jove ad inferiora dejecti et Aetna monte obruti, ut docet Bochartus *Geogr. S.* P. II. L. I. Cap. XXVIII. p. 580. ſeq. „Quomodo," inquit, „Graeci fecerint Ἐγκέλαδον ex עֲקַלָּתוֹן, nemo non videt. *Thau* Ebraeum expreſſum per δ, ut in *cidari* ex כֶּתֶר, et *Koph* per γκ, ut in ἀγκύλος *curvus* ex עָקֹל." Duabus hisce belluis terribilibus jungitur הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם, *draco qui eſt in mari*, monſtrum immane, quod in mari dominium et imperium ſuum exercet. Sub imagine belluarum triplicis generis, quorum primum in fluviis et paludibus, ſecundum in terra, maxime in deſertis, tertium in mari degit, totidem genera tyrannorum immanium et truculentorum ſignificari, vix dubium eſt. Agnovit id Chaldaeus, cujus haec eſt paraphraſis: *Animadvertet Jova gladio ſuo grandi, forti et robuſto* עַל מַלְכָּא דְאִתְרַבְרַב כְּפַרְעֹה מַלְכָּא קַדְמָאָה וְעַל מַלְכָּא דְאִתְגָּאֵי כְּסַנְחֵרִיב מַלְכָּא תִנְיָנָא וְיִקְטוֹל יַת־מַלְכָּא דְתָקִיף כְּתַנִּינָא דְבְיַמָּא *in regem, qui magnus factus eſt; ut Pharao, rex primus, et in regem, qui ſeſe extulit ſicut Sanherib, rex ſecundus, et occidet regem, qui fortis eſt ſicut draco qui eſt in mari.* Hebraei quoque interpretes recentiores fere conſentiunt

ſentiunt deſignari iſtis belluis majora quaedam imperia Jeſajae aetate adverſaris populo Hebraeo, quae quidem Jarchius demonſtrat Aegyptium, Aſſyrium, et Tyrum.

2. בַּיּוֹם הַהוּא כֶּרֶם חֶמֶר עַנּוּ־לָהּ *In die illa*, tum, abolitis hoſtibus truculentis, *vineam vini quod attinet, cantate de ea.* Quod femininum לָהּ ponitur, pro maſculino לוֹ, quum ad כֶּרֶם reſpiciat, conſtructio eſt, quam dicunt, ad ſenſum; nam intelligitur ſub *vinea* reſpublica Hebraea, בַּת־צִיּוֹן *filia Zionis*, quae eadem imagine ſupra V, 1, ſeqq. ſiſtitur; quare et vs. 3, 4. ſuffixa feminina ponuntur. Chaldaeus: בְּעִדָּנָא הַהִיא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּהִיא כִּכְרַם נְצִיב בְּאַרְעָא טָבָא שַׁבַּחוּ לוֹ *Tempore illo coetum Iſraelis quod attinet, qui eſt ſicut vinea plantata in terra bona, cantate ei.* Pro חֶמֶר (cum *Reſch*) in pluribus codicibus, inter quos etiam nonnulli typis expreſſi, legitur חֶמֶד (per *Daleth*), quomodo et Graecum Alexandrinum legiſſe apparet inde, quod ἀμπελὼν καλὸς ἐπιθύμημα reddidit. Et כַּרְמֵי־חֶמֶד *vineae deſiderii*, i. e. deſideratiſſimae, pulcherrimae memorantur Amos V, 11. ad quem loc. cf. not. Quare hoc loco plures interpretes כֶּרֶם חֶמֶד *vineam deſideratam*, i. e. dilectam, amoenam, praeferunt illi, quod in codicibus aliis et hodie in libris typis deſcriptis longe pleriſque exſtat, כֶּרֶם חֶמֶר, quod non uno modo vertitur. Sunt qui *vineam meri* (οἴνȣ ἀκρήτȣ) vertant; minus commode, quum omne vinum, ut natura naſcitur, ſit *merum.* Quod incommodum obſervans Bochartus, qui hunc locum attingit in *Geogr. S.* P. II. L. I. Cap. XXIX. p. 615. כֶּרֶם חֶמֶר interpretatur *vineam multo vino fertilem*, cui opponatur כֶּרֶם בּוֹקֵק *vitis vacua*, Hoſ. X, 1. Sane hebraico חֶמֶר reſpondens arabicum خَمْرٌ notat *vinum*, a خَمَّرَ *fermentavit.* Phraſis autem כֶּרֶם חֶמֶר *vinea vini* nihil habebit inſoliti, ſi cogitemus, nomen

per ſe ambiguum eſſe, et *plantarium quodvis*, ſingulari cura horti inſtar cultum, adeoque cum vineam, tum olivetum, tum hortum quemcunque ſignificare poſſe, quod docuit etiam J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 1353. Inde igitur fit, ut, quotiescunque non ex tota oratione clarum eſt, quodnam plantarii genus ſit intelligendum, id adjecta determinatione ſignificetur, atque ut Jud. XV, 5. כֶּרֶם זַיִת *olivetum*, ſic hic כֶּרֶם חֶמֶר *vinea* dicatur. Kimchi חֶמֶר collato Arabico خمرة *rubedo*, et أحمر *ruber*, interpretatur *vinum rubens*, quale apud Veteres commendabilius habebatur albo. Hinc Homero paſſim memoratur αἴθοψ οἶνος. Et Prov. XXIII, 31. dicitur: *ne adſpicias* יַיִן כִּי יִתְאַדָּם *vinum cum rutilaverit*. Ita כֶּרֶם חֶמֶר eſſet *vinea vini ruſi*, i. e. generoſioris. Praeferenda tamen prior interpretatio, qua כֶּרֶם חֶמֶר eſt *plantarium vini*, vinea. Quae quum ita ſint, utrumque, כֶּרֶם חֶמֶר et כֶּרֶם חֶמֶד, bonum ſenſum exhibet; neque utrum horum ſit genuinum hodie quis definiverit.

3. Ordo et ſtructura orationis, ut Schnurrerus monet, requirebat, ut, cum formula carminis proponatur, ejusque non a Jova, ſed ab hominibus recitandi, nomen rei ipſum poneretur, non pronomen, et Jovae mentio fieret in perſona tertia, hoc fere modo: יְהוָה נֹצֵר אֶת־הַכֶּרֶם. Sed erat illa aetas minus ſtudioſa artis atque elegantiae; et poſſit ſubintelligi formula אָמַר יְהוָה. Suffixum femininum vocis נְצָרֶהָ, uti vocum אַשְׁקֶנָּה, עָלֶיהָ, אֶצֳּרֶנָּה, reſpiciunt nomen כֶּרֶם, quod hic ut femininum tractatur, vid. not. ad vs. 2. Verba לִרְגָעִים אַשְׁקֶנָּה vulgo vertunt: *ſingulis momentis irrigo eam*. Sed לִרְגָעִים Schnurrerus apte illuſtrat ex Arabico رجع, quod univerſe dicitur de ea re, quae iteratur, ex frequentiſſimo uſu verbi رجع *rediit*, et ſpeciatim de pluvia

via adhibetur, *si una alteram subsequatur.* Itaque לִרְגָעִים אַשְׁקֶנָּה est, *repetitis vicibus*, saepe multumque *eam rigabo.* Doederlein vertit: *circumeo eam*, a שׁוּק *circumire*, et conferre jubet Ps. LXV, 11. Quod vero Michaelis in *Additamm. ad Biblioth. Orient.* P. XIV. p. 72. affert, אַשְׁקֶנָּה referri posse ad verbum נָשַׁק *accendit*, ut sensus sit, *alio tempore eandem accendam*, id Schnurrerus merito ab hoc loco plane alienum judicat. פֶּן יִפְקֹד עָלֶיהָ *Ne quis invadat eam.* Verbum פָּקַד sequente עַל est *venire contra aliquem animo nocendi* ut apparet collatis locis Jerem. IX, 25. XIII, 21. Vertendum est impersonaliter, *ne quis invadat, invadatur*, scilicet supplendum est Participium, פֹּקֵד, ut notum. Quum in multis codicibus, tam manu quam typis exscriptis, pro יִפְקֹד legatur אֶפְקֹד, et voculam פֶּן non exprimant versiones veteres, praeter Vulgatam, quae habet, *ne forte visitetur contra eam*; Lowthus, Hubigantio auctore, legendum putat: אֶפְקֹד עָלֶיהָ *observabo eam, ejusque curam geram.* Sed recte negat Michaelis, cum quo et Schnurrerus consentit, vocem פֶּן repudiari posse, quod primo in nullo codice Kennicotti desideretur, deinde, quod omnino est gravius, quod non satis tuto consequatur, a veterum exemplis illam abfuisse, denique quod probabilis ratio concipi non queat, quomodo in seriem orationis irrepere eadem potuerit. Ipse Michaelis interpretatur, *nullum foliorum ejus desiderabitur*, Joseph. Kimchium sequutus, cui Gussetius quoque accessit in *Commentar. Ling. Hebrr.* voce פן p. 668.

4. Locus, si quis alius, impeditus et ab interpretibus varie tentatus. Sed ante omnia notandum, Graecum Alexandrinum et Syrum pro חֵמָה *iracundia* legisse חוֹמָה *murus*, quam vocem prior horum, Graecus, ad versum superiorem traxit. Ejus enim membrum poste-

rius vertit ita: *ἁλώσεται γὰρ νυκτὸς, ἡμέρας δὲ πεσεῖται τὸ τεῖχος.* Versum hunc quartum vero hoc modo reddidit: *Καὶ ὐκ ἔστιν, ἣ ὐκ ἐπιλάβετο αὐτῆς· τίς με θήσει φυλάσσειν καλάμην ἐν ἀγρῷ; διὰ τὴν πολεμίαν ταύτην ἠθέτηκα αὐτήν· τοίνυν διὰ τῦτο ἐποίησε Κύριος ὁ Θεὸς πάντα ὅσα συνέταξε· κατακέκαυμαι.* Quae Hieronymus Latine sic interpretatur: *Non est, quae non apprehenderit eam. Quis ponet me custodem stipulae in agro? propter adversariam hanc repuli eam. Idcirco fecit Dominus omnia quae disposuit; combusta sum.* Et in Commentario sensum hujus et praecedentis versus sic exponit: „Juxta LXX. hic est sensus, ut ex persona accipiamus ecclesiae: ego civitas firma, civitas multis vallata hostibus, quae frustra dedi pocula inimicae meae synagogae. Capietur enim nocte, et corruet murus ejus, nullaque erit de adversariis potestatibus, quae non apprehendat eam. Rursum loquar: quid mihi prodest custodire eam, quae stipulam in se habeat, non frumenta, quae ita inculta est, ut veprium plena sit et spinarum, quam salvare volui? Sed quia hostiliter mecum agit, recessi ab ea. Idcirco faciet Dominus, quod minatus est, ut omnes in ea ardeant Romano igne circumdati.“ Ita discrepant Graeca ab Hebraeis, uti nos ea legimus, ut vix cum iis componi possint. Illud tamen haud dubium est, eum verbum יַחֲזֵק initio versus 5. ad initium hujus traxisse. Pressius Hebraeis inhaeret Syrus, cujus haec est interpretatio: ܫܘܪܐ ܠܝܬ ܠܟܝ ܡܢ ܕܝܢ ܣܡ ܒܟܝ ܕܪܕܪܐ ܘܟܘܒܐ ܒܦܣܘܪܬܐ ܐܦܣܚ ܒܗ ܘܐܘܩܕܝܗ ܐܟܚܕܐ *murus non est tibi* [Gabriel Sionita in Polygl. vertit interrogative: *murum nonne habes?*]; *quis ergo posuit in te vepres et spinas? brevi flabo in eam, et comburam eam simul.* Cum Syro et Alexandrino pro חֵמָה reponendum esse חֹמָה arbitratur Hubigantius. „Inducuntur,“ inquit, „Deus et vinea sermone alterno lo-

loquentes. Conqueritur vinea, quod non claudatur muro, quia tunc regnum Juda patebat incursionibus Assyriorum: *Non sunt mihi parietes; quis dabit mihi veprium sepem?* Respondet Deus, se non modo non murum nec sepem vineae suae additurum, sed facturum, ut conculcetur ab Assyriis.“ Dathius quoque חֹמָה legit, et non solum tria priora hujus versus verba, verum et quae sequuntur, מִי־יִתְּנֵנִי שָׁמִיר שַׁיִת, populo Judaico, sub vineae imagine inducto, tribuit, et illa sic vertit: *muro cinctus non sum; utinam sentibus et vepribus munitus essem!* Reliqua, בַּמִּלְחָמָה אֶפְשְׂעָה בָהּ אֲצִיתֶנָּה יָחַד, quae Dei respondentis putat, reddit ita: *belli tempore eam ingrediar, ejusque curam geram;* videlicet אֲצִיתֶנָּה explicat e Syriaco צות *attendit ad aliquid.* Verum *curam* alicujus rei *gerendi* notionem Syriacum ܨܬ, minime habet; significat enim *aures arrexit, auscultavit, ad aliquid attendit.* Sed fatetur Dathius ipse, suam interpretationem sibi tam parum, quam aliorum versiones satisfacere. Iis qui pro חֵמָה statuunt חֹמָה legendum esse accensendus est et Schnurrerus, qui hanc versus hujus interpretationem dedit: (dices, vinea) *murus* quidem *mihi non est; sentibus et vepribus o si munita sim tempore belli!* (quum dicitur:) *invadam eam penitusque comburam.* חֵמָה tamen omnes quotquot hodie exstant codices exhibent, et jam Hieronymus legit, qui presse inhaerens Hebraeis, prouti nunc leguntur et distinguuntur, ea sic transtulit: *Indignatio non est mihi: quis dabit me spinam et veprem in proelio? Gradiar super eam, succendam eam pariter.* Ad quae in Commentario: „Juxta Hebraicum hic sensus est: ego, qui diebus et noctibus semper meam vineam conservavi, ne exterminaret eam aper de sylva, ne bestiae devorarent, nunquid indignationem non habeo, et nescio ferire peccantem, et reddere unicuique quod me-

meretur? Unde dicit: quis me docebit, ut durus sim, et meam vincam clementiam et in proelio atque certamine truculentus incedam, ut gradiar super vineam, quam antea servavi, et succendam eam, quam meo sepseram muro? An potius id aget fortitudo mea, ut iram differam, et salvem eos? Ἐμφατικῶς autem juxta Hebraicum legendum est: quis me faciet durum atque crudelem, ut vincam naturam meam?" Minus tamen congruit haec sententia toti orationis contextui, in quo de beneficiis a Jova in populum suum collatis agitur. Illi magis consentaneus videri possit sensus, quem Ludovicus de Dieu proposuit. Ejus interpretatio ita se habet: *iracundia non est mihi: quis ponet me veprem, sentem in bello, ut gradiar adversus eam, et eam simul incendam?* id est, desiit ira mea in populum meum, nec quisquam est, qui eam adeo accendere rursus queat, ut in bello efficiar populo meo sentis ac vepris, atque incedens adversus eum totali incendio eum perdam. Obstat tamen huic interpretationi, quod senti ac vepri non convenit, vineam accendere, et consumere. Equidem id agere posset accensa ipsa; sed sic aliud rursus requiritur subjectum, scilicet ignis, ad comparationem supplendam; est enim *sentis* et *vepris*, ligni sterilis et inutilis, ab igne succendi et consumi; non vero, quid aliud accendere et consumere. Josephus Kimchi, cui filius, Davides, adstipulatur, versum exposuit hoc modo: *iracundia mihi non est*, i. e. non sum ad iram pronus, tarde irascor (Nah. I, 3.), *quaecunque vero vinea dabit mihi veprem et spinam cum bello, per eam incedam, incendam eam pariter*, i. e. si quae vero gens mihi obsistere et in pugnam mecum descendere audeat, adversus eam ego bellator progrediar eamque perdam. מִי capit Kimchi pro *quicunque*, ut מִי אֲשֶׁר, quomodo et infra LIV, 15. Judic. VII, 3. et saepius usurpatur. Tum vero numquam jungitur Futuro, sed semper Participio

vel

vel Nomini, ut docent loca a Noltenio in *Concordantt. Particulär.* sub מִי no. 3. allata. Quod ceterum Kimchi יִתְּנֵנִי capit pro יִתֶּן לִי, ut Jos. XV, 19. (*terram australem* נְתַתָּנִי pro נָתַתָּ לִי *dedisti mihi*), Job. IX, 18. Jerem. IX, 1., in eo consentientem habet Vitringam, qui verba מִי יִתְּנֵנִי שָׁמִיר שַׁיִת בַּמִּלְחָמָה sic interpretatur: *quis ponat*, i. e. det, objiciat, opponat *mihi sentem ac veprem in bello?* i. e. quis me cum sente et vepre in bello committat? quis, qui sentis et vepres est, mecum bellum experiri velit? Similiter Kocherus: *excandescentia mihi non est; quis mihi opponet sentem vepremque in bello? gradiar contra, incendam illud pariter*, i. e. si nonnumquam in populum meum animadverto gravius, non ira id, sed gratiae affectu fit; at si quis per contumaciam opponat sentem — et quae porro sequuntur. Sed quum formula מִי יִתֵּן reliquis omnibus V. T. locis sit optantis vox *utinam!* valens, nec hoc loco ea aliter capienda erit, quamvis et sic interpretatio difficilis et dubia maneat. Quare haud scio, an locus recte exponatur hoc modo: *iracundia non est mihi* amplius in vineam meam. Antea iratus fuerat Deus vineae suae, seu de Israelitis improbis et contumacibus poenas sumserat; jam negat eam a se amplius male habitum iri; quod tamen conditionem complectitur, si modo fructus exspectatos proferat. Jam pergit: *utinam sentem* et *veprem* haberem *in bello! progrederer in eum, comburerem eum simul. Sentis* et vepris videntur dici Judaeorum hostes, qui non minus noxii iis fuerunt, quam sentes et vepres vineae nocere solent. Sententia loci haec videtur esse: si quis hostis vineae meae nocere adgrederetur, eum brevi, instar senticeti, cui ignis injicitur, absumerem. Eadem imago supra IX, 17. X, 17. Nomina שָׁמִיר שַׁיִת per ἀσυνδετὸν ponuntur, ut Exod. I, 2. רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן, et Habac. III, 11. שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ *sol et luna.* Suffixa feminina vero, הָ et נָּה neutraliter, ut persaepe fit,

 usur-

usurpantur recteque referuntur ad שמיר שית. Eundem sensum, quo hunc versum nos capimus, expressit Chaldaeus: הא גבורן סגי קדמי הלא אם ישוון בית ישראל אפיהון למעבד אוריתא אשלח רוגזי וחמתי בעממיא דמתגרן בהון ואשיצנון כמא דמשיצי אשתא הובאי וכור כחדא *Ecce facta ingentia multa a me sunt patrata. Nonne si composuerit domus Israel faciem suam, ut faciat,* secundum *legem, mittam iram meam et furorem meum in populos, qui irruunt in eos, et consumam eos sicut consumit ignis tribulum et spinam pariter?*

5. או יחזק במעזי יעשה שלום לי. *Aut* s. *nisi apprehendat munimentum meum* et *faciat pacem mecum*, i. e. nisi ad me confugeret, quasi ad certum et tutum perfugium, mecumque pacem coleret. Quo significatur, hostes Judaeorum non aliter evasuros esse poenas divinitus in eos immittendas, nisi se iis adgregent, et Jovam cum iis colerent. Particula או hic valet *nisi*, ut Levit. XXVI, 41. *Contrarius illis ibo abigamque eos inter hostes* או אז יכנע לבבם *nisi tunc humilietur cor eorum.* Phrasis יחזק במעזי *apprehendet munimentum* s. *perfugium meum*, convenit cum Syriaca ܐܚܕ ܓܘܣܐ *prehendere perfugium* (vid. Castelli *Lexic. Syriac.* p. 26. edit. Michaelis), et ducta est inde quod ad asyla confugiens illa amplectebatur, veluti angulos altaris, ejus religione tutus futurus, quemadmodum 1 Reg. I, 50. de Adonia dicitur: ויחזק בקרנות המזבח *apprehendit cornua altaris*, idemque 1 Reg. II, 28. de Joabo. Neque tamen cum Vitringa מעוז יהוה *robur Jovae* significare dixerim *cornua altaris Jovae*, quod *robur* animantium plurium est in cornibus. יעשה שלום לי: Et nisi *faciat pacem mihi*, i. e. mecum, ut Jos. IX, 15. in historia Gibeonitarum: ויעש להם יהושע שלום *et fecit iis* i. e. cum iis *pacem.* Chaldaeus: אם יתקפון בפתגמי אורייתי:

אוֹרָיְתִי אִתְעֲבַר שְׁלָמָא לְהוֹן *si tenuerint verba legis meae, fiet iis pax.*

6. הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל *Ventura* quod attinet *radices aget Jacobus, germinabit et florebit Israel.* Pergit in translatione a vinea desumta ad significanda Judaeorum incrementa. Nominativus absolutus הַבָּאִים ponitur pro phrasi plena בַּיָּמִים הַבָּאִים, *venturis diebus*, quae Cohel. II, 16. legitur. Alii הַבָּאִים vertunt *advenientes*, intelliguntque redituros e terris exteris, per quas dispersi erant, Judaeos. Ita Chaldaeus, qui verborum הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב hanc dedit explicationem: יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָּלְוָתְהוֹן וִיתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן תַּמָּן יִתְיַלְּדוּן דְּבֵית יַעֲקֹב *congregabuntur de medio exilii eorum, et revertentur in terram suam, ibi nascentur posteri Jacobi.* Junius et Tremellius: *ut advenientes Jacobi posteri radicentur faciet.* Kocherus: *advenas radicari faciet Jacob.* Sed הִשְׁרִישׁ ut שֵׁרֵשׁ constanti usu valet *radices agere* sive *radices facere*, estque formae activae respectus ad *radices*, ut liquet e Ps. LXXX, 10. ubi de vite, populi Judaici imagine: וַתַּשְׁרֵשׁ שָׁרָשֶׁיהָ *et radices suas radicavit*, i. e. late egit. Job. V, 3. אֱוִיל מַשְׁרִישׁ *stultus radices agens.* יָצִיץ hic non vertendum est *florebit*; neque enim *flos* illud est, quod primo loco ex radice consequitur; sed, quod Schroederus docuit in *Observatt. Selectt. ad Origg. Hebrr.* p. 155., צִיץ saepius est *propullulare.* „Comparatio," inquit, „fit cum arbore, quae postquam radices egit, in altam stirpem emicat, atque profert ramos, frondes, flores, fructusque; quae postrema omnia uno verbo פָּרַח comprehenduntur. „Sensum horum verborum recte expressit Chaldaeus: יִפְשׁוּן וְיִסְגּוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל *crescent et multiplicabuntur viri domus Israelis.*

7. הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג *Num secundum plagam percutientis eum percussit eum? num*

 se-

secundum caedem interfectorum ejus occisus est? Negat vates, Deum ea severitate usum esse erga populum suum, qua erga hostes, quos ad internecionem deleverit. מַכֵּהוּ *Percutiens eum* scil. populum Judaicum, capiendum est collective de hostibus in universum, qui subinde Hebraeos vexarunt et oppresserunt; ii prostrati divinitus non emerserunt unquam, sed regnis imperiisque suis spoliati plane perierunt. In hemistichio altero הֲרֻגָיו *occisis ejus* nonnulli intelligunt hostes Judaeorum, occisos causa Israelis, sive populi Judaici; quasi suffixum ad *Jacobum* vs. 6. sit referendum, ut Jerem. L, 28. נִקְמַת ה׳ הֵיכָלוֹ *ultio templi ejus*, Jovae, est vindicta ab hostibus sumenda templi Jovani causa. Sed spectare videtur suffixum potius ad מַכֵּהוּ *percussorem*, i. e. hostes populi Judaici, ut הֲרֻגָיו sint qui ex hostibus sunt occisi, ut XXVI, 21. הֲרוּגֶיהָ *occisi ejus* scil. terrae sunt ii qui in terra sunt occisi.

8. In verbis בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה explicandis difficultatem potissimum creat vocabulum סַאסְּאָה, quod, quoniam alias non occurrit, fieri non potuit, quin partes in varias interpretes distraheret. Horum varias sententias diligenter collegit et dijudicavit Aurivillius in Dissertat. *de vocibus nonnullis rarioribus in Propheta Esaja* (in ejus Dissertatt. junctim a Michaele editis, p. 549.). Nos potiorum tantummodo mentionem faciemus. Interpretes veteres et Judaei raro consensu vocabulum illud סַאסְּאָה ad סְאָה, quatenus *mensuram* putetur significare, referunt. Sic Aquila et Symmachus: ἐν σάτῳ σάτον, et Theodotion: ἐν μέτρῳ μέτρον. Chaldaeus: בִּסְאתָא דַהֲוֵיתָא כָאֵיל בַּהּ יְכִילוּן לָךְ *mensura, qua metiens fueras metientur tibi;* Syrus: ܒܟܝܠܬܐ ܕܐܬܟܝܠ ܬܕܘܢܝܘܗܝ *mensura qua mensus est judicabis eum;* et Hieronymus: *in mensura contra mensuram*, quod idem

porro

porro in vulgatam versionem latinam transivit. Hinc recentiorum plurimi praeeuntibus Rabbinis, *mensurae* quidem notionem tenuere, sed inflexam adeo, ut explicarent, *moderate, modice, non ultra mensuram.* Sic Vitringa: *modice, cum eam* (plagam, מַכָּה, ex versu antec. repetendum) *immitteres* (qua significatione verbum שלח saepius usurpatur, veluti Levit. XXVI, 25. coll. Amos IV, 10. Malach. II, 2.), *cum illa objurgabas.* Eandem *mensurae* significationem tenens, sed vocabulum nostrum in duas voces distinctas dividens, בְּסַא סְאָה, Michaelis vertit: *mensura pro mensura, Mass für Mass.* Sed illum vocis סַאסְאָה significatum haud pauci recentiorum in dubium vocarunt potissimum ideo quod סְאָה non mensuram quamcunque, in universum, notat, sed definitam, nec nisi aridorum, videlicet Ephae partem tertiam. Dein, quod forma vocis, quia duplicatas duas radicales offert, soletque hujusmodi duplicatio radicalium significatum intendere potius ac fortiorem facere, magnae potius ac duplicatae veluti mensurae vim cogitandam praebeat. Non sint audiendi, qui, referente Simonis in *Lexico*, סַאסְאָה *acumen redarguendi* esse volunt, collato aethiopico סֹאסֵא *facundia.* CASTELLUS in *Lexico Heptagl.* col. 2445. habet haec: „סַאסְאָה, f. mensura: *al. a* סֵאסֵא, migrare fecit, 'ה *Affixum; vid.* סאסא *sic conveniret cum sequ.* שִׁלְּחָהּ Esaj. XXVII, 8." Ad vocem autem סאסא, col. 2444. sic disserit: „סָא, migravit, *i. q.* נסע *transtulit;*" Davide de Pomis et Guidone Fabricio auctoribus. Forsan ex hoc fonte hausit Koppius, in nott. ad Lowthium, dum significationem *migrandi* adoptat, ita quidem, ut formam sumat Infinitivi, et ה finale, uti et ante in Libro radicum David Kimchi, habeat pro affixo, eandem personam respiciente, ac ה ultimum in proximo בְּשַׁלְחָהּ. Nec diffitendum, apte satis, non forma solum, sed et sensu, tum cohaerere utramque vocem, integramque periodum:

בְּסַאסְאָה

בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְּחָהּ תְּרִיבֶנָּה haud incommode verti posse: *dum migrare eam coges, dum dimittes eam, caussam adversus eam ages tuam.* Sed supra allatae auctoritates ad stabilendam significationem *migrandi*, an sufficiant, recte dubitat Schnurrerus. Praeterea Aurivillius monet, primum, ה finale in סַאסְּאָה, quia puncto Mappik careat, formam femininam prodere magis, quam affixum aliquod pronominale. Deinde punctationem, quam exhibeant vulgares libri, quae Infinitivum argueret, videri dubiam, si fidem mereatur nota marginalis ad בְּסַאסְּאָה in Codice Ms. Upsaliensi Pentateuchi et Haphtararum: ס״א בְּסַאסְּאָה וכן נ״ל עיקר, i. e. *liber alius*, vel etiam, *libri alii habent* בְּסַאסְּאָה *et sic videtur mihi fuisse in origine.* Consentit Menasseh Ben Israel in Bibliis Hebraicis ab se editis Amstel. 1635. 4., in quibus eadem voci subjecta puncta sunt; haud dubie, quod in antiquis is etiam codicibus eadem repererat. Forma vocis tum rectissime haberetur Nominalis feminini generis. Nihilominus Infinitivum et *migrandi* significationem ursit Hubigantius, postquam legere jusserat בסעסעה, et radicem סעס posuerat, quorum prius nuda conjectura invitis codicibus, huc usque exploratis, omnibus, peperit, alterum Grammaticae insuper analogiae repugnat. Sunt, qui ex Arabica dialecto allaturi suppetias, nunc verbum زأزأ *movit, commovit*, cogitarint, nunc ساسا et شاشا, ὀνοματοπεποιημένα, quae ambo adhibentur de clamore eorum, qui voce *sa sa asinos et pecora alia ad potum* vocant, et posterius de *increpatione ovium* usurpatur; hinc locum nostrum vertunt: *cum valida increpatione litigasti cum ea, dum immitteres illam,* scil. *plagam.* Hanc interpretationem praecipue commendare statuit Herm. Muntinghe in *Dissert. Phil. Crit. ad quaedam Vet. Test. loca, praes.* Nic. Guil. Schroeder, Groning. 1775. Observ. X. Verum per-

perquam est dubium, num Hebraeis etiam verbum illud Arabicum usitatum fuerit, quod praeterea levius quid et minus decorum significat, quem ut inde vox nostra illustrari possit. Doederlein vocabulum סַאסְאָה eandem cum שׁוֹאָה notionem habere existimat (quum litterarum ס et שׁ permutatio satis frequens sit) *tumultus, impetus cum fragore et vi magna conjunctus*, veluti turbinis alicujus (רוּחַ קָשָׁה). Verbum שִׁלַּח interpretatur *emittere*, quasi solutis vinculis, sive liberius proferre, quod et ipsum de spiritu sive vento dicatur Ps. CIV, 30. (שִׁלַּח רוּחַ). Denique רִיב de sententia judicis intelligit, qua reus condemnatur. Hinc prodit haec versio: *Impetum quidem* (hostis), *dum vehementius erumpit, tu condemnas*, coerces, punis. Nempe suffixa feminina refert ad vocem סַאסְאָה. Sed desideratur exemplum significationis, quam Doederlein verbo רִיב tribuit. Schnurrerus de recta interpretatione vocis סַאסְאָה proferenda ipse plane desperavit, nec eam expressit in versione hujus capitis. Aurivillius in Dissertat. supra laudata vocem hebraeam ex arabico سَآءَ (pro سَوَأَ) *malus fuit, male habuit*, et in Conjug. II. *arguit mali, vitio vertit*, explicari posse autumat, habetque סַאסְאָה pro nomine a Piel (סאסא) derivato, quod *exprobrationem, accusationem* denotet, unde locum sic vertit: *gravi accusatione, quum eam* (gentem) *dimittes, caussam adversus eam ages tuam*. J. A. Tingstadio in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 41. vox hebraea est forma paragogica Infinitivi quadrata Pihhelica verbi סוא vel סאס, quod conferendum putat cum Arabico شَأَى *dispersus fuit*, unde hebraea sic interpretatur: *ita dimittendo* (gentem Israeliticam) *ut inter barbaros dispergeretur, causam cum illo egisti justam*. Quae interpretatio tamen fundamento nequaquam solido nititur, quum verbum arabicum potius *praecessit, praevertit* significet, et in VIII. demum Conjugatione

gatione *ab invicem receſſerunt*, *disperſi fuerunt*. Nobis tamen quae *menſurae* ſignificationi a veteribus omnibus expreſſae obvertuntur, tanti non videntur, ut illam deſeramus. Habet vero בְּסַאסְּאָה, forma duplicata vocis סְאָה *menſura*, ut pleraeque ejusmodi formae, vim augmentativam, et ſignificat *menſuram exactiſſime menſurantem*, i. e. juſtiſſimam. Quae notio toti huic orationi accommodatiſſima eſt. Quum enim verſu ſuperiore Jacobitas eadem ſeveritate, qua hoſtes eorum, punitos fuiſſe negatum eſſet, in hoc verſu meritam tamen atque ad juſtitiae leges exacte menſuratam poenam eos dediſſe asſeveratur. Cf. Jerem. X, 24. יַסְּרֵנִי יְהוָה אַךְ בְּמִשְׁפָּט *caſtiga me, Jova, ſed juſtâ menſurâ*. Et XXX, 11. *Quum ſim gentes omnes, quo te disperſero, prorſum perditurus, te tamen non prorſum perdam*, וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט *ad caſtigabo te in judicio*; cum modo et moderatione, *et inſontem te non habebo*. Quod repetitur XLVI, 28. בְּשַׁלְּחָהּ nonnulli cum Vitringa vertunt: *cum immitteres eam* ſcil. plagam, ut ſuffixum femininum ad מַכָּה verſus 7. initio referatur. Sed quum שִׁלַּח et *dimittere* ſignificet, et verbi ejus uſus ſolennis in dimiſſione conjugis ſit, vid. Deut. XXIV, 1. 3. Jerem. III, 1. 8. infra L, 1.; malumus vertere: *in dimittendo eam* ſ. *cum dimitteres eam* tanquam adulteram, ut ſenſus ſit, Deum, quum potuiſſet ex ſeveritate juſtitiae ſuae Judaeos ex lege tanquam uxorem adulteram tradere morti, eo tamen moderamine cum gente foedifraga egiſſe, ut eam miſerit in exilium, ſuo tempore in patriam reducendam. Suffixa feminina ad בְּשַׁלְּחָהּ et תְּרִיבֶנָּה ad idem ſubjectum, ad quod ejusdem generis ſuffixa vs. 3. reſpiciunt, videlicet ad כֶּרֶם *vineam*, quod nomen in toto hoc carmine ut femininum tractatur, vid. not. ad vs. 2. 3. Neque quo minus בְּשַׁלְּחָהּ vertamus *quum dimitteres eam*, hoc obſtat, quod *vinea* proprie dici non poſſit *dimitti*, nam uti poetis Hebraeis non infrequens eſt, tropicis

pro-

propria admiſcere, ita nec a permiſcendis variis metaphoris abstinent. Vid. nonnulla ejusmodi catachreſeos exempla in Glaſſii *Philol. S.* p. 1278. תְּרִיבֶנָּה *Litigabas cum ea* vinea ſ. conjuge tua; conſtruitur alias cum particulis אֶת vel עִם, hic vero cum Accuſativo perſonae, uti et Deut. XXXV, 8. Job. X, 2. *Litigare, contendere* Deus dicitur cum homine, quando eum ob peccata increpat, eique graviter ſuccenſet, et vindictam in eum exercet, Jerem. II, 9. Amos. VII, 4. Pſ. CIII, 9. Quod autem propheta, ſermone ad Jovam converſo dicit תְּרִיבֶנָּה, ſecunda perſona, nihil habet, quod lectorem offendere debeat; quum, uti et monet Schnurrerus, familiare ſit Hebraeis, prophetis maxime, in ſtylo concitatiore variare ſermonem, atque ad aliam ſubinde perſonam ſeſe convertere. Ita hoc loco ad tertiam perſonam redit, dum in altero hemiſtichio addit: הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים *amovit* eam *vento ſuo duro die* flantis *euri.* Verbum הָגָה Hieronymus et Chaldaeus *meditandi* ſignificatu ceperunt, quo ſaepius uſurpari conſtat. Ille enim vertit: *meditatus eſt in ſpiritu ſuo duro per diem aeſtus;* ad quae in Commentario: „propterea Deus in ſpiritu ſuo duro atque vehementi meditatus eſt, ſive loquutus contra eam in die aeſtus, hoc eſt, in perſequutionis tempore, quando ardentior indignationis tempus eſt atque poenarum.“ Similiter Chaldaeus: הֲגֵי עֲלֵיהוֹן בְּמֵימְרָא אַתְקֵיף עֲלֵיהוֹן בְּיוֹם לְוָט *meditatus eſt contra eos ſermonem, corroboravit ſe contra eos in die maledictionis.* Sed minus commodus hic, ubi a vento imago deſumta, *meditandi* eſt ſignificatus. Recte notat Kimchi, הָגָה hic הֵסִירָה *amovendi* notione capiendum eſſe, ut 2 Sam. XX, 13. כַּאֲשֶׁר הֹגָה מִן־הַמְסִלָּה *cum amotus eſſet a via.* Et Prov. XXV. 4. הָגוֹ סִיגִים מִכָּסֶף *amovendo ſcorias ab argento*, atque vs. 5. הָגוֹ רָשָׁע לִפְנֵי מֶלֶךְ *amovendo impium* qui eſt *coram rege.* Hoc loco poſt הָגָה ſubaudiendum eſt אוֹתָהּ *eam* ſcil. vineam, i. e. vi-

vites. Recte Saadias vertit نحاها *removit eam.* ברוחו הקשה *Vento suo duro*, i. e. vehementi, violento, qui statim קדים *eurus* vocatur, obvia quaevis abripiens, cf. Jerem. XVIII, 17. Job. XXVII, 21. Hoc vult vates, Deum, cum a patria abducti sunt Judaei ab hostibus, eos quasi turbine ejecisse.

9. לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ *Sed hoc ipso expiabitur iniquitas Jacobi, et hic erit omnis fructus τὸ amovere peccatum ejus*, i. e. peccati sui amoti. Voculam לָכֵן hic ea significatione esse sumendam, quae apud Arabes in usu est, *verumtamen, sed*; scite Schnurrerus observat. Cf. not. ad Hos. II, 13. Sensum enim loci recte hunc esse ait, graviter puniri quidem a Jova, atque vastata patria et deleta urbe in exilium agi populum ex Jacobo oriundum, verumtamen hanc rem eum effectum esse habituram, ut poena persoluta culpa quoque omnis populi deleta sit atque sublata. זֶה neutraliter sumendum respicit id, quod proxime de expiando populi crimine dictum est. חַטָּאת non est delictum ipsum, neque, quod Koppio videtur, perpetrati criminis poena, sed id, in quo peccatum versatum est. Hoc sensu nomen occurrit etiam apud Hoseam X, 8. וְנִשְׁמְדוּ בָּמוֹת אָוֶן חַטַּאת יִשְׂרָאֵל *destruentur nefanda illa loca excelsa, objectum peccati Israelis;* nec non Deut. IX, 21. וְאֶת־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר־עֲשִׂיתֶם אֶת־הָעֵגֶל לָקַחְתִּי וָאֶשְׂרֹף אֹתוֹ בָּאֵשׁ *objectum peccati vestri, quod confeceratis, nempe vitulum, sumtum combussi.* Eandem vero vocis חַטָּאת vim et potestatem etiam hoc nostro loco obtinere, ex eo perspicitur, quod latior formula, הָסִר חַטָּאת, statim illustratur ac definitur commemorandis nominatim aris, lucis, simulacris. בְּשׂוּמוֹ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת *Dum ponet, reddet omnes lapides altaris ut lapides calcis dispersos.* Pronomen in voce בְּשׂוּמוֹ, Schnurrero notante, non est referendum

ad

ad populum, ut multi interpretes existimant; sed pertinet omnino ad eam personam, ad quam verbum הֵסִיר respicit; populus autem Judaicus dici vere non potest ipse removisse atque abjecisse instrumenta vanae religionis: sed Jova est, qui aras diruit, lucosque et statuas dejecit tum, cum omnem terram Judaicam vastandam diripiendamque traderet Babyloniis. Igitur ad Jovam referri debet בְּשׂוּמוֹ. מִזְבֵּחַ est collective capiendum pro מִזְבְּחוֹת altaribus idolorum cultui et superstitioni consecratis. Formula, *lapides altarium reddere ut fragmenta calcis dissipata*, inde orta esse videtur, quod, ubi structura lapidum calce vinctorum diruitur, fragmenta calcis induratae sparsa conspiciuntur. Codex bibliothecae Bodleianae Oxoniensis, qui est inter Kennicottianos primus, pro גִּר exhibet קִיר, *paries*, quod haud ineptum quidem huic loco, nequaquam tamen est necessarium. לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים *Non stabunt, consistent, statuae et imagines* deorum. De אֲשֵׁרִים et חַמָּנִים vid. not. ad XVII, 8. Bene Saadias utroque hoc loco vertit: السَّوَارِي وَالأَصْنَام *columnas et simulacra.*

10. כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד *Nam urbs munita solitudo*, i. e. vastata et deserta erit. Urbe munita plures interpretes Hierosolymam intelligunt. Sed ii laborent necesse est in ostendendo nexu hujus orationis cum superiore. Quum enim in eo sit vates, ut praedicat Judaeae genti instaurationem et prosperitatem sui status, et hostium internecionem, mirum videatur, prophetam jam praeter et contra argumentum totius vaticinii praedicere desolationem hujus urbis. Dubium vix esse potest, eandem hic intelligendam esse urbem, quae supra XXV, 2. קִרְיָה בְצוּרָה, porro XXVI, 5. קִרְיָה נִשְׂגָּבָה, et XXIV, 10. קִרְיַת תֹּהוּ vocatur, quibus locis vidimus indicari ur-

urbes munitas Hebraeis adversarias. Eaedem hic superstitionis et idololatriae sedes et scaturigines evertendae dicuntur. Ceterum in phrasi בְּצוּרָה בָּדָד vox בָּדָד proprie valet *solitudo* vel *solitarium quid*, alias enim בְּדָדָה scribendum fuisset. Quod sequitur, נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר, sunt qui vertant: *caula disjecta et derelicta instar deserti*; nec adeo male, quum נָוֶה haud raro *caulam* denotet, ut Bochartus *Hieroz*. P. I. L. II. Cap. XLIV. T. I. p. 519. edit. Lips. pluribus docuit. Sic diceret vates, commodam ovium mansionem futuram esse dissipatam et relictam instar deserti, ut נָוֶה et מִדְבָּר sibi invicem opponantur. Similiter Schnurrerus vertit: *etenim urbs munita est solitudo instar pascui absque gregibus, derelicta instar deserti*. „נָוֶה," inquit, „dictum est pro בְּנָוֶה, etenim formula נָוֶה מְשֻׁלָּח, in qua, ut et in verbis קֵן מְשֻׁלָּח Jesaj. XVI, 2., metonymia est, qualis est in dictione הָעִיר הַיֹּצֵאת Amos V, 3., הָאָרֶץ תֵּשֵׁב et similibus, respondet voci מִדְבָּר, quemadmodum parallela quoque sunt בָּדָד et כַּנֶּעֱזָב. Sensus itaque est, in urbe olim munitissima eam nunc esse hominum infrequentiam, eamque solitudinem, qualis soleat esse in pascuo, unde abacti ejectique sint greges." Sed quum statim addatur, fore, ut in loco urbis illius munitae pastum eant vituli, patet, phrasi נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב significari *mansionem* hominum *dissipatam et desertam*, i. e. cujus incolae abacti et dissipati sunt, ut locus ipse instar deserti appareat, cf. not. ad Jes. XVI, 2. De *mansione*, domicilio *hominum* legitur נָוֶה Prov. III, 33. XXI, 20. XXIV, 15. Bene Saadias: ومأويهم مخلّاة متروكة *et mansio eorum desolata et derelicta*. Sensus igitur est, urbem, de qua agitur, palatiis aedibusque splendidissimis destructis convertendam esse in desertum, quod pascentes greges pererraturi sint. Quod diserte dicunt verba quae sequuntur: שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ *ibi pascet*

pascet vitulus, et ibi recubat, absumetque ramos ejus. Urbis solum ipsum agri faciem habebit gramine fruticibusque obducti, ut vituli ibi pastum ire possint. סְעִיפִים sunt *ramusculi* arborum fruticumque, quos boves aeque ac herbas carpere notum est, vid. BOCHARTI *Hieroz.* P. I. Lib. II. c. 31. T. I. p. 302. edit. Lipf. Dicuntur *rami urbis*, quod sint eo in loco, quem antea urbs occupaverat. Neque opus est significatione vocis Arabicae شُعْبَة *vertex montis*, qua Koppius utitur, nec non Michaelis, qui vertunt, *ac depascent calles ejus.* Saadias: حتى تفنى اغصانها *ita ut consumant* (البهايم *pecudes*) *ramos ejus.* Chaldaeus posterius versus hemistichium ita exposuit: בָּהּ יְגִיחוּן צַדִּיקַיָּא וְיִבְזוֹן יָת נִכְסָהָא וִישֵׁיצוּן מַשִׁרְיָתְהָא מִלְּמִפַּק *Eam* (urbem munitam) *expugnabunt justi, et diripient facultates ejus, et consument exercitum ejus ne prodire queat.* Ex mente interpretis vates hic figurate effert quod supra XXVI, 5. proprie dixerat: *Quia depressit civitatem alte evectam, conculcabit eam pes, pedes pauperum, gressus tenuium.* Quod sequutus Vitringa per *vitulos* indicari putat homines pios, florentes (coll. XI, 6.), et per *ramusculos* arborum reliquias copiarum, facultatum, bonorum, quae urbi ab hostibus vastatae superfint. Sed recte monet Dathius, non esse argutandum in explicandis membris singulis orationis poeticae, et quae posteriore hujus versus et priore proximi versus hemistichio leguntur pertinere ad exornandam descriptionem urbis penitus desolatae.

11. Primum hujus versus membrum, בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה, Hieronymus vertit: *in siccitate messis illius conterentur.* Sic praeiverat Symmachus: ἐν τῷ ξηρανθῆναι τὸν θερισμὸν αὐτῆς συντριβήσονται. Convenit Saadias:

dias: إذا يبست زروعها تكسّرت *cum exaruerint segetes ejus frangentur.* Ceperunt hi interpretes nomen קָצִיר significatu *messis*, vel *frugum*, *quae tempore messis abscinduntur*, ut Levit. XIX, 9. XXIII, 22. et saepius. Inter recentiores eodem adhibito significatu Dathius vertit: *cum arescet messis illius, frangentur.* Sensus, si eum in se spectes, haud quidem esset incommodus, futurum esse, ut cum aruerit messis urbis istius munitae, i. e. si justum poenae tempus advenerit (cf. Apocal. XIV, 15.), confringatur et destruatur. Obstat tamen huic interpretationi, quod ea adscita non facile reddideris rationem vocis תִּשָּׁבַרְנָה *confringentur*, neque enim convenit *civitati*, עִיר, quae parum commode *frangi* dicitur, nec notioni *messis*. Accedit, quod propheta, si illud voluisset, scripturus fuisset potius: *cum maturuerit messis ejus* (ut Joel IV, 13.), pro eo quod hic legitur *aruerit*. Praeterea *matura messis* non solet incendi, ut statim subjicitur, sed colligi. Quare satius erit, cum Aben-Esra et Kimchio amplecti alteram nominis קָצִיר significationem, qua notat עֲנַף הָעֵץ *ramum arboris, palmitem*, quo sensu vox inter alia occurrit Job. XXIX, 19. וְטַל יָלִין בִּקְצִירִי *et ros pernoctat in ramo meo.* Est scilicet *ramus* vel *surculus*, qui facile amputatur, sive praeciditur, quae est originaria significatio thematis קָצַר. Quod verbum femininum plurale תִּשָּׁבַרְנָה cum nomine masculino singulari construitur, nil habet admodum insoliti, nam cum nomine collectivo, quale hic קָצִיר est, verbum plurale saepe jungitur. Et ad generis diversitatem quod attinet, dici possit animo scriptoris hic obversatum esse nomen סְעַפֹּתָיו, femininum proxime praecedentis סְעִיפָּיו, vel פֹּארֹתָיו, *rami ejus*, quae utraque forma Ezech. XXXI, 8. occurrit; sic ibid. vs. 12. legitur תִּשָּׁבַרְנָה פֹּארֹתָיו. Vel adhibetur verbum femininum plurale neutrali sensu. Quicquid sumas, non est dubium,

dubium, alludi ad arborem, a qua metaphoram jam sumserat versu superiore, cujus rami et palmites arefacti facile confringuntur, et igni subministrant pabulum, quod addit: נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ *mulieres veniunt et incendunt eam*, sive neutraliter, *illud* omne ramorum arefactorum et confractorum. מְאִירוֹת hic non sunt *illuminantes*, sed *incendentes*, ita הֵאִיר et Mal. I, 10. usurpatur: לֹא תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם *non incendetis ignem in altari meo frustra*. Ipsum nomen אוּר *ignem* notare constat. In altero hemistichio ratio additur, cur urbs illa adversaria sit destruenda, quod incolae ejus sint לֹא־עַם בִּינוֹת *non populus intelligentiarum*, i. e. indocilis et imprudens, adeoque indignus, qui longiore conditoris sui venia fruatur et indulgentia.

12. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא *Et futurum est die illo*, cum hostium potentia penitus infracta fuerit. Praedictionibus de hostium interitu exitioque prophetae solent spem reditus Hebraeorum e terris, per quas dispersi sunt, in patriam, et reipublicae restituendae jungere. Et hoc quidem loco reipublicae Hebraicae restauratio nova plane imagine sistitur: יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם *Excutiet Jova a fluxu fluvii usque ad amnem Aegypti*. Verbum חָבַט, quod aliquod *excutere* vel *succutere* significat, usurpatur tam de *tritico* aut *leguminibus*, quae bacillo excutiuntur spicis, sive aristis aut tegumentis, quibus involvuntur, ut Judic. VI, 11. et infra XXVIII, 27., vel de *fructibus* arborum, ut ficubus, olivis, quae vehementiore arborum succussione vel decussione excutiuntur, et excussae colliguntur, ut Deut. XXIV, 20. Atque verbum לֻקַּט, quo vates in hemistichio altero utitur, cujus propria vis et potestas est *humi legere*, ostendit imaginem desumtam esse a fructibus arborum decussis, grana enim, quae baculo excutiuntur, acervantur quidem, sed non solent singuli humi col-

colligi. Excuſſurus autem Deus dicitur regiones מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם inde a fluxu fluminis usque ad torrentem Aegypti, i. e. ab Euphrate ad confinia Aegypti, quomodo limites terrae Abrahamo promiſſae Geneſ. XV, 18. 19. nec non regni Salomonei 2 Chron. IX, 26. definiuntur. Significatur ingens aliqua totius illius Euphratem inter et Aegyptum tractus commotio, qua Hebraei ab iis, qui illas terras vi et injuria occuparant, et quorum ſub poteſtate oppreſſi vivebant, ſepararentur et libertati reſtituerentur, quemadmodum poma cum excutiuntur ab arbore, cujus partem fecerant, ſeparantur. Ejecti igitur peregrini locum cedent iis, quibus ille terrarum tractus a Deo olim aſſignatus fuerat, ut ibi in poſterum nationem distinctam, piam, felicem conſtituant. In phraſi מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר certum haberi debet, per נָהָר hic intelligi Euphratem, ut ſupra VII, 20. VIII, 7. XI, 15. שִׁבֹּלֶת vero Kimchi recte explicat חוזק מרוצת הנהר validiorem curſum fluvii, quomodo manifeſte ſumitur Pſ. LXIX, 3. Veni in profunda aquarum, וְשִׁבֹּלֶת שְׁטָפָתְנִי et fluxus obruit me; et ibid. vs. 16. אַל־תִּשְׁטְפֵנִי מַיִם ne obruat me fluxus aquarum. E cognato Arabico سَبِيل viae ſemita, colligere licet, vocem proprie ſignificare ductum, meatum, vel qualemcunque rem aliam, quae ſe longius extendit. Fluvii reſpectu eſt fluctus ſe cum impetu quam longiſſime poteſt protendens. J. D. Michaelis in Supplemm. p. 2277. per שִׁבֹּלֶת הַנָּהָר inundationem fluminis deſignari putat Euphratem, qualis circa Babylonem verno tempore ripas ſupergreſſus reſtagnat, inque maris morem campis innatat. Simile quid dedit Saadias, qui vertit: مِن ثَيَان الفرات inde a locis humidis Euphratis. Per נַחַל מִצְרָיִם torrentem Aegypti, qui et 1 Reg. VIII, 65. 2 Chron. VII, 8. auſtralis Cananaeae limes conſtituitur, non intelligi

ligi Nilum, sed fluvium quendam urbi Rhinocorura, sive Rhinocolurae, in ipsis Palaestinae et Aegypti confiniis sitae, vicinum, post Relandum *Palaest.* p. 285. 969. sequ. solidis argumentis ita comprobavit Conr. Ikenius in Dissertat. *de finibus terrae promissae* (quae est *tertia* Voluminis II. *Dissertatt. philologico-theologicar.* post auctoris obitum a J. A. Schacht editar. Trajecti Batav. 1770. 4.) §. V—XII., ut dubitationi non relictus sit locus. Cf. et J. E. Fabri not. ad *Observatt. super Oriente* ex Anglico a se germanice factas P. II. p. 209. In locum veteris Rhinocolurae successit oppidum العريش *el-Arisch* dictum, prope quod fluvius, idem haud dubie, qui in V. T. *fluvius Aegypti*, appellatur (vid. Ikenium l. c. §. XII. XIII. et seqq.). Quare recte Saadias hoc loco vertit: الى وادى العريش *usque ad torrentem el Arisch.* Hieronymus: „Pro *torrente Aegypti* LXX. Rhinocoruram transtulerunt, quod est oppidum in Aegypti Palaestinaeque confinio, non tam verba Scripturarum, quam sensum verborum exprimentes." Additur: וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל *et vos colligemini ad unum unus, filii Israel*, i. e. singuli sive per singulos, ita ut unus ad alium aggregetur. Qui post ingentem illam tractus Euphratem inter et Aegyptum commotionem superstites erunt Judaei colligentur et in unum populum congregabuntur, qui vero per alias terras dispersi vixerint omnes, quasi signo dato, in patriam redibunt, contribulibus sese aggregaturi, quod versu proximo dicitur.

13. יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר *Clangetur buccina magna, venientque perituri in terra Assur.* אֹבֵד non *perditum*, sed *pereuntem* et *periturum* notat, ut Deut. XXVI, 5. אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי *Aramaeus periens pater meus*, i. e. miser, vagabundus.

Cf. Job. XXIX, 13. Prov. XXXI, 6. „Reditus Israelitarum ex Aegypto et Assyria describitur sic, ut buccina grandi clangatur, veniantque et ex Assyria et Aegypto exules Hierosolymas. In quo orationis schemate ineptissimum esset quaerere, quidnam illud sit, cujus imaginem buccina, eaque praegrandis, hic sustineat? Etenim constat solemne fuisse cum Judaeis, tum aliis populis, ad excitandam convocandamque multitudinem adhibere buccinas. Sensus itaque est, fore, ut velut classico evocati advolent, et Hierosolymas, ad restauranda ibi pristina sacra concurrant, qui essent per Assyriae Aegyptique latos fines dispersi Judaei." SCHNURRER.

CAP. XXVII. 1. *Die illa animadvertet Jova gladio suo duro illo, et magno et valido in Leviathanem, serpentem rectum, atque in Leviathanem, serpentem tortuosum; interficietque draconem marinum.*

2. *Die illa de vinea canite sic:*

3. „*Ego Jova custodio eam; subinde eam rigabo; ne quis damnum illi inferat, noctu diuque eam custodiam.*

4. *Iracundia mihi non est* (amplius in vineam meam). *Utinam sentem et veprem haberem in bello! progrederer in eum, comburerem eum simul.*

5. *Nisi apprehendat munimentum meum,* et *faciat pacem mecum, pacem,* inquam, *mecum faciat.*

6. *Consequente tempore radices aget Jacob, pullulabit germinabitque Israel, et replebunt orbem proventu.*

7. *Num plaga, quali* percussi sunt *percussores ejus, eum percussit? Num caede, quali caesi illorum, caesus est ipse?*

8. *Justa mensura, cum dimitteres eam, cum ei litigasti; amovit eam valido suo vento die* flantis *euri.*

9. *Verum hoc ipso expiatur crimen Jacobi, eritque hic omnis fructus peccati ejus amoti, quum reddet omnes*

ra

ararum lapides ut calcis frusta dispersa; non resurgent statuae et imagines.

10. *Quippe urbs munita erit solitudo; commoratio posthabita et derelicta instar deserti; ibi pascet vitulus, ibique recubabit; atque absumet ejus ramos.*

11. *Cum aruerint rami ejus, frangentur, mulieres venient et incendent id. Neque enim populus prudens est, idcirco creator ejus misericordia, et conditor ejus clementia non utitur erga ipsum.*

12. *Et futurum est illa die, ut excutiat Jova inde a fluxu Euphratis ad amnem Aegypti usque, vosque colligamini sigillatim, Israelitae.*

13. *Futurumque est illa die, ut clangatur buccina grandi, venientque, qui perituri erant in Aegypto et qui exulabant in Assyria, atque adorabundi se prosternant coram Jova in monte sancto, Hierosolymis.*

CARMEN VICESIMUM SECUNDUM.

CAP. XXVIII.

ARGUMENTUM.

Regno Ephraimitico ob fastum et consiliorum vesaniam vates ruinam praenunciat (vs. 1—4.). Reliquo populo suo, seu regno Judaico, Jovam praesidio quidem et ornamento fore spem facit (vs. 5. 6.); sed in proceres et reipublicae administratores, qui vaticinia prophetarum Jovae irrisionibus excipere solebant, et mendaciis imprudentibusque consiliis confisi spes inanes concipiebant, et vano tumore inflati erant, graviter invehitur, iisque minatur, ipsos, nisi omitterent irridere Jovae prophetas, in exsilia missum iri extra terram, quam vitiis criminibusque nimium foedaverint. In illorum reprehensione, et in poenarum iis imminentium denuntiatione major vaticinii pars versatur (vs. 7 usque ad fin.).

Vaticinium hoc editum esse labente jam et inclinata paene Ephraimitarum republica, versus quatuor priores haud obscure produnt. Neque nos conjectura aberrare veremur, si hunc sermonem assignemus illi ipsi tempori, quo Ephraimitae, et ad illorum exemplum factiosi haud pauci Judaeorum proceres, adversus potentiam Assyrii praesidium quaerentes, contra verorum prophetarum contestationes, se stultissimo consilio vertebant ad Aegyptios

ptios, eorumque sollicitabant opem (vid. infra XXX, 2. XXXI, 1.), quae stulta stupidorum hominum consilia versu primo hujus vaticinii sub imagine *temulentiae* perstringuntur. Referendum igitur erit hoc vaticinium ad initia *Hiskiae*, antequam Samaria a Salmanassare expugnata, populusque cum rege in Assyriam abductus esset, 2 Reg. XVIII, 9. 10. Societatem foederis, quod Pecah, Israelitarum rex, cum Damasci rege, Resino, inierat, ad regnum Judae communi opera occupandum, quo tempore Judae rex, Ahasus, Assyriorum regi sese mancipavit, ut ab insultibus Syrorum atque Israelitarum ipsum vindicaret, respici hoc sermone existimat J. C. Harenberg in peculiari Commentatione in hoc *Caput*, quae inserta legitur *Bibliothecae Bremens.* Class. I. Fasc. 2. et 3. p. 253. seqq. Sed quae inde a Cap. XIV, 28. in hoc libro perscripta legimus, Hiskiae aetate consignata fuisse, vidimus ad I, 1. (Vol. I. p. 9.). Nec reperitur in hoc vaticinio, quod nos cogat, Ahasi aetati illud assignare, contra cum eo, quem supra indicavimus, temporis articulo omnia optime conspirant.

Doederlein et Dathius Capite hoc, et duobus quae proxime sequuntur (XXVIII. XXIX. XXX.), unum carmen continuari existimant; Henslerus Capite demum XXXIII. hujus vaticinii finem constituit. In alia omnia abit Koppius, qui non hoc tantum Caput, verum etiam sequentia in plura carmina minora dissecat. Equidem cum Doederleinio et Henslero hactenus consentio, quod ea, quae proxime sequuntur, Capita ad idem tempus, quo nostrum, referenda putem; sed quod viri illi doctissimi existimant, unum in his capitibus continuari carmen, aegre mihi persuadeo. Ceterum in re dubia et incerta, quae maxime sensu atque opinione nititur, quemque suum sensum sequi necesse est.

---

1. Per

1. Per עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם *coronam elationis ebriorum Ephraimi*, et וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים *florem marcidum decoris ornamenti ejus, qui est super vallem pinguium*, indicatur *urbs* Samaria, non, ut quidam volunt, *regnum* aut *rex*; argumento est, quia *corona ebriorum Ephraimi*, et *flos marcidus ornatus ejus* dicitur esse *super caput* sive *verticem vallis pinguissimae*. Intelligitur ipse *mons Samariae*, in quo haec urbs exstructa fuit ab Omri, Achabi patre (1 Reg. XVI, 24.); cui monti subjecta erat vallis pinguis et fertilis soli, ut passim testantur qui regiones illas invisere, veluti Maundrell (vid. *Sammlung von Reisen in den Orient: herausgeg. von* Paulus P. I. p. 76.), qui de urbe, olim Samaria, deinceps ab Herode rege instaurata, Sebaste dicta, refert, *sitam eam esse in monte oblongo rotundoque figura ovi, prius a valle fertili ac ferace; dein corona collium circumdatam esse.* Furer in *Itiner.* p. 93. *E regione horum ruderum mons est peramoenus, planitie admodum frugifera circumseptus, super quem olim Samaria urbs condita fuit.* Haec utique urbs suo tempore celebratissima, Hierosolymae aemula, et ipso situ cultuque munitissima, recte dici poterat *corona fastosa*, respectu habito ad figuram ejus et ornamenta superborum aedificiorum, quibus se efferebat urbs dum floreret. Eadem vero urbs hic vocatur et *flos marcidus decoris Ephraimi*, quod illa jam eo tempore exitio suo proxima esset, et post Samaritidem brevi ante vexatam, exhaustamque a Phule, Tiglatho, et ipso Salmane (in initiis Hoseae, ut patet e 2 Reg. XVII, 3.), instar floris decidui inciperet marcescere. Imago *coronae capiti ebriorum Ephraimitarum impositae* desumta est, Grotio observante, a more veterum, qui in epulis et compotationibus serta et corollas e virentibus floribus contextus capitibus suis imponere solebant. Eundem morem

Ju-

Judaeis receptum fuisse, patet e libro Sapient. II, 7. 8. גֵּיא־שְׁמָנִים *Vallis pinguedinum* est fertilissima; cf. supra ad V, 1. Qui in hemistichio priori שִׁכּוֹרֵי אֶפְרַיִם *ebrii Ephraimitae* iidem in posteriori הֲלוּמֵי יָיִן *contusi a vino*, obtusi vino dicuntur. Ita Graecis ebrius οἰνόπληξ, quod tanquam attoniti et fulmine tacti mentes compotes esse desinunt ebrii, ut omnino mente capti Latinis vocantur *icti*, vid. Heinsium ad Propert. III, 6. 14. Similiter Tibullus I, 2. 3. ebrium dicit *multo percussum tempora Baccho*. Ceterum quod Ephraimitae hic *ebrii* vocantur, plerique interpretes perstringi existimant illorum luxuriam et assiduam helluationem. Sed recte monet Vitringa, significari potius mente et judicio turbatos, qui in consiliis de salute et securitate reipublicae a sana ratione aberrantes, ebriorum instar in stuporem acti essent, quales infra XXIX, 9. vates dicit *ebrios*, *sed non vino*, *titubantes*, *sed non a sicera*. Quem locum respiciens Alexandrinus interpres sic vertit: μεθύοντες ἄνευ οἴνου.

2. Verba הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי proprie sonant: *ecce robustus et validus est Domino*, ad quae subaudit Jarchi רוּחַ *ventus*, Kimchi יוֹם *dies*, alii חַיִל *exercitus*. Verum sunt voces חָזָק et אַמִּץ potius neutraliter capiendae, ut vertendum sit: *ecce robustum et validum* quid est *Domino* scil. paratum, gravem calamitatem immittet. Neutraliter voces illas et Graecus Alexandrinus interpres expressit etsi ceterum non satis accurate: ἰδὲ ἰσχυρὸν καὶ σκληρὸν ὁ θυμὸς τοῦ Κυρίου. Bene Chaldaeus: הָא מְחָן תַּקִּיפָן וְחַסִּינָן אָתְיָן מִן קֳדָם יְיָ *ecce plagae fortes et validae veniunt a Jova*. כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב *Ut effusio*, imber *grandinis*, ut *turbo exitii*, exitialis. Ante שַׂעַר repetenda est a כְּזֶרֶם comparandi particula. שַׂעַר significatu haud differt a סַעַר et שְׂעָרָה *turbinem* notantibus. Harenbergius et E. Scheidius (*Dissertat. ad Cantic. Hiskiae*, p. 181. not.) per שַׂעַר קָטֶב intelligen-

ligendum existimant ventum illum perniciosissimum, qui Arabibus سموم *venenatus*, et حرور *calidus* dicitur, siquidem homines in viis versantes ardore suo enecat; cf. not. ad Job. XXVII, 21. Evertit is obvia quaeque, et impetu furit vehementissimo. Et Scheidius quidem nomen שַׂעַר proprium illius venti nomen putat, collato Arabico سعر, quod proprie *accendit*, *excitavit ignem* denotat, et hinc: *percussit eum fervidus ventus*; קֶטֶב autem, quod proprie *scissionem* notat, collato Arabico قطب *secuit*, *scidit*, apte hic usurpari de *aura venenata*, quae totum corpus aestu suo *persindit*, et ad intima viscera *penetrat*. Sed etyma non sunt tam presse sectanda. קֶטֶב Hebraeis de *exitio* usurpatum fuisse, patet e Ps. XCI, 6. Hos. XIII, 14., ubi דֶּבֶר דֶּבֶר *pestis* συνώνυμον est. In codicibus haud paucis et libris editis pro שַׂעַר legitur שַׁעַר (cum *Schin*) *porta*, quod aegre sensum admittit. Ludovicus de Dieu, subaudito ante שַׁעַר praefixo ב vertit: *in porta exitium*, et per *portam* intelligit forum, rem publicam. Alii: *per portam exitium* scil. magno impetu irruet. Neutrum satis aptum. Sunt, qui שַׁעַר קֶטֶב *horrorem exitii* vertant, quasi idem sit quod שַׁעֲרוּרָה *horridum quid*, Jerem. V, 30. XXIII, 14. Sed veteres omnes exprimunt שַׂעַר per *Sin*. כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד. *Ut imber aquarum violentarum inundantium, qui vi dejicitur in terram*. Verbum הִנִּיחַ hic sumendum est impersonaliter, receptissimo usu linguae. Proprie reddendum esset: *quem*, scil. imbrem grandinis, quis *dimittit in terram*, h. e. qui imber grandinis demittitur in terram. בְּיָד *Manu*, hic ponitur pro בחזקה *vi*, *fortiter*, *violenter*. Sic recte Alexandrini: ὡς χάλαζα — βίᾳ καταφερομένη. Aben-Esra: כי השם הוריד אלה הזרמים והניחם לארץ בידו החזקה *Quia Deus descendere faciet hos imbres eosque demittet*

tet in terram manu sua valida. Alii: *sicut imbre aquarum violentarum inundantium dejiciet* scil. Deus *ad terram vi* coronam Ephraimi.

3. בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם *Pedibus conculcabuntur: corona fastosa ebriorum Ephraimi*, i. e. *quicquid* illis coronae erit. Verbum plurale femininum neutrali sensu adhibetur. Vel, ut Kimchius vult, עֲטֶרֶת hic ponitur sensu collectivo. Metaphora desumta est a *coronis floreis*, quae detractae de capite pedibus contritae plane evilescunt, et nullae fiunt.

4. Ad verbum hic versus vertendus: *Et erit flos marcidus decoris ejus ornatissimi, qui est super caput vallis pinguissimae, ut fructus praecox ante aestatem, quam quisquis viderit, simul atque viderit, dum adhuc in manu ipsius est, deglutit.* Per בִּכּוּרָה בְּטֶרֶם קַיִץ *praecocem fructum ante aestatem* intelligitur *praematura ficus*, ut recte observat Kimchius, et jam vidit vetus interpres Graecus, qui vocem בִּכּוּרָה vertit πρόδρομος σύκου. Arabibus quoque consonum بكور est *praecox palma*, itemque *fructus omnisque alia res cito ad maturitatem pertingens.* Sic apud Hoseam IX, 10. legitur: *ut uvas in deserto inveni Israelem*, כְּבִכּוּרָה בִתְאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ *ut praecocem in ficu in initiis suis.* Michas VII, 1. בִּכּוּרָה אִוְּתָה נַפְשִׁי *praecoquam desiderat anima mea.* Apud Jeremiam XXIV, 2. memorantur תְּאֵנִים טֹבוֹת מְאֹד כִּתְאֵנֵי הַבַּכֻּרוֹת *ficus valde bonae sicut ficus praecocium*, ubi interpres Graecus: τὰ σῦκα τὰ πρώϊμα. Hesychio ad voc. Πρόδρομοι sunt τὰ προακμάζοντα σῦκα. Pleraeque ficus mense demum Augusto maturescunt, sed sunt, quae hyemem clementem perdurant, ac primo vere et maturitatis tempore et suavitate reliquas praecellunt, ideoque avidissime petuntur. Vid. Shaw *Travels*, pag.

pag. 379. Talem praecocem ficum simulac hujusmodi fructuum cupidus adspexerit, statim carpit, nec seponit, ut majorem maturitatem ac dulcorem acquirat, sed *dum in manu illam tenet devorat*, בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה. „Aptissimum," inquit Vitringa, „emblema, in rem prophetae. Solent saepe reges urbes a se bello expugnatas *servare*, ac reliquas facere, saltem per aliquod tempus, in usum suum; sed Assyrii regis Salmanassaris in Samariam, a se expugnandam, is dicitur affectus, ut eam instar fructus praecocis carptam, simul ac in potestatem ejus veniret, *deglutiret*, h. e. everteret, et plane deleret."

5. Everso Israelitico regno Jova superstitem Judaicam rempublicam conservabit et instaurabit. יִהְיֶה יְהוָה לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ *Erit Jova in coronam decoris et in cidarim ornamenti reliquiis populi sui.* Opponuntur haec *coronae fastosac* Ephraimitarum (vs. 1.), innuitque propheta, Deum fore ornamento Judaeis, propter quod merito laudarentur, non ut divitias Ephraimitis, quae caducum et laude indignum ornamentum iis praebebant. Quod hic exstat nomen צְפִירָה, diversum ab illo quod Ezech. VII, 7. 10. legitur, a verbo צָפַר, arabice ضَفَرَ *plexuit comam*, proprie, ut ضَفِيرَة, *circum plexum*, *in se contextum*, notare videtur, hic vero ornamentum capitis in altum assurgens, quale cidaris, fascia, fere ex sindone, qua caput obvolvendo rediminunt teguntque gentes Orientis. Hieronymus *sertum exsultationis*, Chaldaeus כְּתַר דְּתֻשְׁבַּחְא *cidarim laudis* vertit. Per שְׁאָר עַם יְהוָה *reliquias populi Jovae* indicantur tribus Judae et Benjaminis, quae decem tribubus deportatis reliquae futurae erant.

6. Ef-

6. Efficiet Jova, ut domi ac militiae, in pace atque in bello, bene ſe habeant Judaei. Quod ita enunciat: וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט *Et in ſpiritum judicii* ſcil. Jova erit *ſedenti ſuper judicium*, i. e. efficiet, ut intelligant judices quid rectum ſit, deinde, ut, quod juſtum judicaverint, exſequantur. Cf. ſupra I, 26. Per יוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט *ſedentem* ſ. collective *ſedentes ſuper judicium* ſignificantur qui judiciis praeſunt et juri dicundo. Chaldaeus ſenſum prioris partis hujus verſus recte ſic expreſſit: לְמֵימַר קְשׁוֹט דִּין לְדִיתְבִין בְּבֵית דִּינָא לְמֵדַן דִּין דִּקְשׁוֹט. *in verbum veritatis judicii ſedentibus in domo judicii, ut judicent judicium rectum.* In explicandis verbis, quae ſequuntur, וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה, quae proprie ſonant: *et in fortitudinem* erit Jova *reducentibus bellum ad portam*, veteres et recentiores diſſentiunt. Interpretatio Graeca Alexandrina, prouti in codice Vaticano legitur, eſt: καὶ ἰσχὺν κωλυόντων ἀνελεῖν. Sed in codice Alexandrino eſt: καὶ ἰσχὺν κωλύων ἀνελεῖν, quomodo et Hieronymus legit, qui interpretis Graeci verba ſic expreſſit: *et fortitudinem vetans interficere.* Nec non Arabicus interpres: ويمنع القوة أن تقتل *et impediet fortitudinem ut interficiat.* Quorum tamen nullus verba Hebraea fideliter reddit. Minus accurate quoque Symmachus tranſtulit: ὡς δύναμιν ἀποστρέψουσαν ἀπὸ πολέμου. Theodotion: καὶ ὡς κράτος ἀναστρέψουσι πόλεμον ἀπὸ πύλης. Vix putem Theodotionem ignoraſſe, שָׁעְרָה ſignificare *ad portam*, ſed videtur verba hoc ſenſu cepiſſe: praelium *ad portam* commiſſum illuc avertent. Sed *ad portam* eſſet לַשַּׁעַר. Ceterum cum Theodotione convenit Syrus: ܘܡܗܦܟܝܢ ܩܪܒܐ ܡܢ ܬܪܥܐ *qui, avertunt bellum a porta.* Nec non Saadias: جبروة لمن يرد الحرب عن المحال *et in for-*

titudinem et qui repellit bellum a domicilio. Hieronymus: *et fortitudo revertentibus de bello ad portam.* Quam interpretationem a magiſtro ſuo Hebraeo accepiſſe videtur, qui Chaldaeum eſt ſequutus, haec verba ſic exponentem: וּלְמִתַּן נִצְחָנָא לִדְנָפְקִין בִּקְרָבָא לַאֲתָבוּתְהוֹן בִּשְׁלָם לְבָתֵּיהוֹן *ad dandum victoriam iis, qui exeunt bellatum, ut redeant incolumes ad domos ſuas.* Sed phraſis מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה non fert hanc interpretationem; valet proprie: *reducere bellum*, i. e. retundere, retroagere bellum *ad portam* ſcil. hoſtium, unde facta fuerat invaſio; fugare hoſtes ad portas urbium ſuarum munitarum, in quas ſeſe recipere conabuntur, ut recte Kimchi haec verba exponit. Verbum הֵשִׁיב ubique habet ſignificatum transitivum, et ה finale vocis שַׁעְרָה eſt utique *ſignum motus ad locum.* Quod nonnulli voluerunt, *repellentibus bellum ante portam*, nec convenit voci שַׁעְרָה, nec rei ipſi ſatisfacit. Non eſt enim magnum facinus virtutis heroïcae, bellum apud portam inſtaurare ac retundere, ſed ad ipſam portam hoſtium retundere ac retroagere, ut in hiſtoria Joabi oppugnantis Ammonitarum metropolin 2 Sam. XI, 23.: *Et fuimus adverſus ipſos*, retroegimus illos, *ad oſtium portae.* Et in hiſtoria Hiskiae 2 Reg. XVIII, 8. *Percuſſit Philiſthaeos ad Gazam usque et limites ejus.*

7. Etſi vero Judaeorum res ſalvas praeſtiturum Jovam vates promittat, tamen et hujus populi ductores et proceres easdem poenas commeruiſſe dicit, quas Ephraimitis irrogandas eſſe comminatus ſupra fuerat. Transfert autem imaginem ebrietatis ejusque turpitudinem ad deſcribendum eum ſtatum, quo mentes procerum, prophetarum et ſacerdotum Judaicorum ad veſaniam prolapſae erant, ob quam ſupra vs. 1. primores Ephraimitarum שִׁכּוֹרִים *ebrii* dicuntur. וְגַם אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ *At etiam illi*, Judaei, *in vino* ſ. *per vinum errant*, i. e. tan-

tanquam ebrii, qui titubantibus cruribus huc illuc feruntur. נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן *Absorpti sunt a vino*, q. d. non tantum vinum ingurgitant, sed ipsi quasi eo absorpti sunt, mente et viribus illo privati, ut non jam homines videantur. שָׁגוּ בָּרֹאֶה *Errant in visione* scil. prophetae, falsa visa proferunt, vel, prae ebrietate incerta pro certis afferunt. רֹאֶה, quod alias *videntem*, prophetam, notare constat, hic pro רְאִי, *visio*, poni, res ipsa docet. Ad *sacerdotes* (כֹּהֵן), quorum erat, de rebus, ad jus et religionem spectantibus, sanum judicium ferre, et sententiam justam in omnibus proferre, pertinent postrema hujus versus verba: פָּקוּ פְּלִילִיָּה *titubant*, *vacillant* (ita enim verbum פוק sumendum esse, patet ex Jerem. X, 4. 1 Sam. XXV, 31. Nah. II, 11.) *judicio* ferendo. פְּלִילִיָּה est *caussae aestimatio*, *quae fit in judicio*, vid. supra XVI, 3. Ceterum in hoc versu oratio prophetae tota sic concepta formataque est, ut *ebrii errantis*, vagantis, titubantis statum perfecte exprimat: ipsa enim veluti errabunda est, dum eandem rem vocesque repetit, iterat, varioque modo idem dicit.

8. Pergit in descriptione hominum, qui ad ebrietatem gravissimam vino indulgent ita, ut omnia vomitu repleant. קִיא צֹאָה *Vomitus foeditatis*, i. e. foedus. צֹאָה plerique a verbo יָצָא *exivit* putant *excrementa* notare. Sed pertinet potius ad radicem צָאָה, Syriace ܨܐܐ *foedavit*, *turpavit*, unde ܨܘܐܐ *foeditas*, et ܨܐܝܐ *foedus*. בְּלִי מָקוֹם *Defectus* est *loci*, i. e. non superest locus, qui non plenus sit sordibus. Cf. N. G. Schroederi *Syntax*. Reg. XCIII. not.

9. Quinque qui deinceps sequuntur versus (9—13.) dici vix potest quantum exercuerint interpretes veteres et recentiores. Haud pauci eorum hoc versu 9. verba prophetae continuari existimant, dissentiunt vero circa

subjectum de quo haec dicat vates. Alii enim, ut J. D. Michaelis, significare his verbis prophetam putant, incassum laboraturum, quisquis temulentos istos homines, sanioris quippe doctrinae lacte dudum desuetos, erudire atque ad saniorem mentem revocare vellet. Alii vero, inter quos Dathius, quam inepti hi ipsi potatores ad docendum alios, ipsi nimirum infantibus similes essent, declarare voluisse prophetam statuunt, ut hic versus ita sit explicandus: אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה *quem docebit* scil. vel נָבִיא, vel כֹּהֵן, e versu praecedente repetendus, talis sacerdos et propheta improbus, *scientiam* legum Jovae? אֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה *Quem percipere faciet auditionem*, i.e. doctrinam alto ore prolatam ut a multis audiri queat, intelligentiam honesti et justi: גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם *Ablactati sunt a lacte, depulsi ab uberibus*, i. e. ipsi similes sunt insipientia infantibus; quis autem puerilis indolis hominibus confidat, iisque praeceptoribus et moderatoribus utatur? Qui sensus etsi per se planus et facilis sit, tamen ideo non est admittendus, quod non congruit iis, quae sequuntur, quibuscum hic versus arctius cohaeret, quam cum superioribus, cum quibus ne hic versus conjungatur innui videtur spatio in codicibus hebraeis hunc inter et superiorem versum interjecto. Praeferenda igitur est Lowthii sententia (quam et J. F. Schelling in *Animadverss. philologico-critt. ad difficiliora Jesajae loca* p. 90. seqq. suam facit), referri inde ab hoc versu temulentorum illorum hominum ipsorum voces, quas in prophetae contemtum jactarint. Hos quippe propheta, quos et propterea vs. 14. *irrisores*, et infra XXIX, 24. רוֹגְנִים *disciplinae impatientes* dicit, doctrinamque severiorem prophetarum reprehendentes et meliora verba ab iis exposcentes facit; quibus denique qua talibus interitum praesagit XXIX, 20., hos ipsos, inquam, etiam hic vs. 9. 10. loquentes introducit prophetamque cavillantes, quod eos parvulorum instar

habeat.

habeat, praeceptorum et monitorum multitudine obruat, omnium minutiarum nimis morosus cum praeceptor tum censor sit. Quare hunc versum a Schellingio recte sic verti haud dubitamus: *Quem, dicunt, docebit scientiam, quemve erudiet praeconio? parvulos vix lacte desuetos, a mammis disjunctos?* Voces גְּמוּלֵי et עַתִּיקֵי in statu constructo positae sunt, non obstante praefixo מ ante חָלָב et שָׁדָיִם, cujusmodi structurae exempla vid. ad IX, 2. שִׂמְחַת בַּקָּצִיר *laetitia in messe.*

10. כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם *Nam praeceptum ad praeceptum, praeceptum ad praeceptum, canon ad canonem, canon ad canonem, parum hic, parum illic.* Sunt, qui haec verba prophetae ipsi tribuant, vel sensu eo, ut conqueratur, fatuis antistibus, infantum instar, prima adhuc rudimenta solidioris doctrinae esse ingeminanda, quippe quae nondum ab illis capiatur; vel quod impiam turbam arguat, ac sic neglectis divinis legibus, humana modo urgeret statuta, inepta illa, damnosa, et modum ultra omnem cumulata. Sed non est dubium, continuari hoc versu eorundem, qui versu superiore loquentes introducti sunt sermonem, qui prophetae per contemtum objiciunt, quod ipsos instar infantes tractet, et praeceptorum monitorumque multitudine obruat. Minus probabilis Koppii est sententia, et ab Aurivillio in *Dissertat. de vocibus nonnullis rarioribus in propheta Esaja* (in Ejusd. *Dissertatt. a J. D. Michaelis junctim editis.* p. 553. seqq.) ad h. l. adscita, qua propheta mimesi usus, voculis, per se nihil certi significantibus, expressisse putatur, quod accidere solet strenue potis, ut proloqui nil possint, quod aut ipsi, aut alii intelligant, sed nunc hanc syllabam vocis cujusdam, nunc aliam repetant tentando, nunc hujus, nunc alterius dictionis particulam (זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם) balbutiendo deblaterent. Verum

enimvero ad צו quod attinet, nil obstat, quo minus hic accipiatur pro nomine, ut Hos. V, 11. occurrit, *praeceptum* notante, a verbo צוה *praecepit*, *jussit*. Kimchius צו notare ait מצוה קטנה *praeceptum parvum*, additque, illos prophetae objicere, quod ipsos pro pueris habeat, quibus minutatim praeceptum unum post alterum sit instillandum, quasi non nisi minutarum rerum capaces sint. Per vocem קו idem fere intelligendum esse patet, quod per צו, adhibuitque vates in his voculis inter se junctis figuram paronomasiae. Est vero קו proprie *amussis*, vel *linea*, qua finitur terrarum tractus atque ab alio secernitur, aut qua quidpiam ad amussim exigitur, unde petita translatione, significantur ea ipsa voce *regulae*, *praecepta*. Objiciunt igitur profani isti homines prophetae, aliud eum super aliud continuo praeceptum, aliam super aliam continuo regulam ingeminare. Haud longe ab hac interpretatione discedit Hieronymus, qui verba haec esse profanorum Judaeorum putat, sermone hoc illusorio prophetis sua verba reddentium. Reddit enim hebraea ita: *qui manda, remanda, manda, remanda; exspecta, reexspecta, exspecta, reexspecta, modicum ibi, modicum ibi.* Habuit צו et קו pro Imperativis verborum צוה et קוה, praefixum ל vero pro mero indice sermonis alterius; et in Commentario sensum his verbis declaravit: „Haec sunt verba eorum, qui prophetis ventura annuntiantibus, et nisi fecissent quae praecepta erant tormenta minitantibus, solebant dicere: *manda, remanda*, id est, *praecipe, praecipe*, impera quae facere debeamus. Quumque abuterentur Dei patientia, qui differt iram, ut praebeat misericordiam, qui solebant etiam hoc ex persona prophetarum ludentes dicere: *exspecta paulisper, exspecta modicum*, venient quae futura praediximus. Haec autem universa loquebantur in populo, quia Dei sermonibus non credebant.“ Et ad versum 14.:

„Quod

„Quod fupra diximus, cum irrifione folitos principes Judaeorum prophetis dicere: *manda, remanda, fpecta, reexfpecta,* et cetera his fimilia, per quae oftenditur nequaquam eos prophetarum credidiffe fermonibus, fed prophetiam eorum habuiffe defpectui, praefens oftendit capitulum, per quod appellantur *viri illufores.*“ Sententiam irriforum Chaldaeus hac evolvere conatus eft paraphrafi: *Juffi funt facere fecundum legem, fed quod juffi funt nolunt facere, et vaticinati iis funt prophetae, ut, fi refipifcerent, remitterentur ipfis peccata; fed verba prophetarum non fusceperunt, incefferunt pro arbitrio fuo, nec defiderarunt perficere legem meam. Exfpectant, rati fore ut ftabilis reddatur ipfis religio perverforum dogmatum et idolorum, nec exfpectant domui facrofanctae convenientem. Exiguum quafi quid eft in oculis eorum domus fanctuarii ad cultum ibi exercendum. Quafi pauxillum et res nauci eft de ipforum fententia habitatio mea.* Graecus Alexandrinus interpres pro צַו legiffe צַר *anguftia,* haec ejus interpretatio arguit: Θλίψιν ἐπὶ θλίψιν προσδέχε, ἐλπίδα ἐπ᾽ ἐλπίδι, ἔτι μικρὸν, ἔτι μικρόν. Syrus צַו idem quod צוֹאָה (vs. 8.) fignificare putavit, et קַו a קִיא *vomere, evomere* derivavit, vertit enim: ܠܟܘܬܐ ܥܠ ܠܟܘܬܐ ܘܬܝܟܐ ܥܠ ܬܝܟܐ *fordes fuper fordes, et vomitus fuper vomitum.*

11. Quae hoc verfu et duobus proximis fequuntur iterum minus recte a nonnullis, ut a Dathio, pro defcriptione tantum ulteriore fummae iftorum hominum, de quibus antea fermo erat, corruptionis habentur, quae nimirum tanta fit, ut barbaro fermone et peregrina lingua uti videatur iis is, qui illis verae felicitatis viam monftrare velit, utque potius jactent ut verbum Dei illam fuorum praeceptorum regularumque multitudinem.

Nec profecto melius Doederlein verſum 11. ſic cum ſuperiore connectit, ut *ridiculum ſermonem ac verba barbara*, prout ipſe ebraica vertit, iis ipſis temulentis doctoribus tribuat; verba deinde vs. 12. et 13. ſic ſumit, quaſi per illa ſignificaretur, quod ſi quis etiam populum admoneat, ut huc, ad verum quippe prophetam, ſe vertat, hic enim eſſe tranquillitatis locum, omittendos vero eſſe feſſos illos, h. e. ebrios vates, adeo tamen illi hanc melius forte alicujus ſententis interpellationem audire nolint, ut potius projecta illa ſua praecepta dictaque balbutita oraculi divini nomine vendat. Aliena ſane et coacta haec omnia, rectiusque Lowthus cumque eo J. D. Michaelis comminationem divinam a verſu jam 11. incipere ſtatuunt. Habet quippe particula כִּי, abs qua haec oratio vs. 11. orditur, veriſſime obſervante Schellingio, aperte vim adverſativam, idemque ſignificat quod latinum *ſed, viciſſim*. Opponit itaque propheta iniquae irriſorum, quam hactenus deſcripſerat, cavillationi comminationem juſtioris, qua Deus erga eos uſurus ſit, cavillationis. Recte Hieronymus: „Statim infert propheta: nequaquam vobis Deus his verbis loquetur, ut praecipiat quid facere debeatis, et praeſtolemini quae ventura ſunt, ſed loquetur vobis in furore praeſenti: כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה *Nam cum irriſionibus labii et cum lingua alia*, i. e. viciſſim erga iſtos cavillatores utetur ſermone illuſorio et longe diverſo ab eo, quo adhuc erga eos uſus eſſet. לַעֲגֵי שָׂפָה ſunt proprie *ſannae labiorum*, a. לָעַג, Syriace ܠܥܓ, *balbutire*, et quia cui illudere volumus barbara, blaeſa, balbutientia, et quae intelligere nequit, occlamamus, לְעָגִים *ſannas* notat, ſeu ſonos inconditos et irriſorios.

12. אֲשֶׁר אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת
הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ *Qui ad eos dixerat: haec eſt requies, date quietem laſſo et haec eſt tranquillitas,*

ſed

ſed noluerunt audire, i. e. ille, qui, qua ratione ad veram animi tranquillitatem pervenire poſſent, iis ſignificaverat, cui vero morem non geſſerunt, jam longe alio erga eos utetur ſermone. Kimchi: „Dicit eis: זֹאת הַמְּנוּחָה *haec eſt requies*, ſi auſcultaveritis verbis Domini, et feceritis praecepta ejus, erit vobis in terra veſtra requies. Praeterea dixit prophetis et ſacerdotibus: הָנִיחוּ לֶעָיֵף *requiem praeſtate laſſo* Iſraeli, qui tot tantisque calamitatibus defatigatus eſt.“ In אָבוּא, quod eſt ab אָבָה *voluit*, א eſt paragogicum, ut Joſ. X, 24. הֶהָלְכוּא *qui iverunt*. Eodem modo Arabes tertiae Pluralis Praeteriti masculinae addunt ا otioſum, ut كَتَبُوا *ſcripſerunt*.

13. Tum vero illis cavillatoribus, juſta Dei poena, וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו וגו׳ *erit iis verbum Jovae aliud ſuper aliud continuo praeceptum*, et quae porro ſequuntur, i. e. erit iis Jovae id ipſum, quod calumniati ſunt, legum praeceptorumque tam confuſa multitudo, ut nusquam ſciant, quo pedem figant, ſed quovis greſſu impingant, lapſent, irretiantur.

14. Quum proceres Judaeorum ſe prudentia et aſtutia ſingulari muniſſent adverſus omnem eventum, qui reipublicae videri poſſet fore exitialis, et principes regesque potentiores, a quibus calamitas metuenda erat, ſibi variis artibus faventes fecisſent et amicos: non videbatur facile tempeſtas, ſi quae oriretur, in ipſos deſaevitura eſſe. Sed propheta iis nomine Jovae denuntiat, ipſos illos principes, a quorum amicitia et favore ſalutem ſuam ſuspenderant, quorumque foedus ambitioſe affectaverant, reipublicae extremam calamitatem allaturos eſſe. Alloquitur dominatores populi Hieroſolymitani, מוֹשְׁלֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם, quos vocat אַנְשֵׁי לָצוֹן *viros irriſionis*. i. e. לֵצִים *irriſores*. Verbum לִיץ,

 Arab.

Arab. لَأَصَّ pro لَوَّصَ, proprie notat *torquere*, et *torquendo*, *flectere*, *inflectere* (vid. SCHULTENS *Commentar.* ad Proverb. I, 6. p. 4.). Hinc transfertur ad ridiculam *intorsionem* linguae, labiorum, oculorum, digitorum et cet. quae instituitur ad aliquem *subsannandum*, atque *ludificandum*. Latinorum *Sanna*, *Sannio*, *etc.* eandem in se continere metaphoram, alii jam monuerunt. Scholiastes Persii in Sat. I. „*Sanna* dicitur *os distortum cum vultu*, quod facimus, cum alios deridemus.“ Vid. VOSSIUM in *Etymolog.* et GESNERUM in *Thesauro L. L.* ad *Sanna*. Per *irrisores* autem h. l. intelliguntur homines impii et protervi, qui monita divina et ipsi irrident, et aliis ridicula facere student.

15. Homines istos impios, qui se prudentibus suis consiliis omnium malorum securos existimarunt, loquentes jam inducit: כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת־מָוֶת וְעִם שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה *pepigimus foedus cum morte, et cum inferno ferimus pactum.* חֹזֶה esse *pactum*, *foedus*, parallelismus cum בְּרִית extra omnem dubitationem ponit, idemque est חָזוּת, vs. 18. Vertunt etiam ita Alexandrinus et Chaldaeus, quorum hic שְׁלָמָא *pacem*, ille συνθήκας posuit. J. D. MICHAELIS in *Supplemm.* P. III. p. 703. hoc nomen recte illustrat ex arabico خون, quod in Conjug. III. *consensit*, *concordavit*, in VI. *fidejussit*, *praes fuit*, *pactum foedusque iniit* denotat. Neque tamen necesse est, pro חֹזֶה efferre חֹזֶה, ut Michaelis vult l. c., qui חֹזֶה pro Participio activo habet. Sed est nomen substantivum formae פֹּקֵר, quale רֹאֶה, supra vs. 7., יֹרֶה *pluvia prima*, Jes. XVI, 9., יֹרֶה *quod ventilatur*, Jes. XXX, 24. Conf. SIMONIS *Arcan. Formar.* Sect. V. Cap. IV. p. 358. 359. Ceterum *foedus pactumque facere cum morte et cum inferno* metaphorica est loquutio, qua is, de quo adhibetur, negatur in periculo mor-

mortis versari, quasi ei esset cum ea foedus. Ejusmodi loquendi genus est et apud Lucanum, *Pharsal.* IX, 898., ubi de Psyllis, quos putabant Veteres morsus serpentium non timere:

Profuit in mediis sedem posuisse venenis,
Pax illis cum morte data est.

Unde Lunc Jesajae locum illustravit J. F. Gronovius *Observatt.* L. IV. Cap. 5. Ergo qui hic loquentes inducuntur profani et impii tutos se et adversus omnem calamitatem securos profitebantur, quod essent in foedere cum iis regibus et populis, a quibus solis exitium ipsis metuendum erat. Quamquam enim 2 Regg. VIII, 7. legimus, Hiskiam adversus regem Assyrium rebellasse, primis tamen imperii sui annis tributum Ahaso impositum, regi Assyrio perpendit. שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי־יַעֲבוֹר לֹא יְבֹאֵנוּ *Flagellum inundans quando pervaserit, non perveniet ad nos*, i. e. nos tuti erimus ab exercitu illo, qui terras finitimas invasurus et vastaturus est. Sic apud Danielem Cap. XI, vs. 10. de hoste potente: *et propere veniet*, וְשָׁטַף וְעָבַר *et inundabit, ac transibit*, h. e. pervadet, quae vox hic proprie adhibetur. Vates hic, ut alias saepius, affectans elegantiam paronomasiae in vocibus שׁוֹט שׁוֹטֵף duas metaphoras, licet diversi generis, inter se miscet. *Flagelli* enim proprie non est *inundare*. Verum quia idem ille exercitus, qui Israelitas magnis plagis affecit, eaque de caussa rectissime *flagellum* dicebatur, simul instar *fluminis* extra ripas suas saevientis obvia omnia occupat et vastat: propheta, duas illas metaphoras inter se commiscens, eundem exercitum vocat exercitum inundantem. Est autem utraque metaphora vatibus Hebraeis, de exercitu hostili loquentibus, solennis, vid. Jes. VIII, 7. 10. 24. Similis nostris auribus inconcinna phrasis legitur in Corano Sur. LXXXIX, 12. صَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ *effu-*

effudit super eos dominus tuus scuticam poenae. Non itaque opus est cum Schellingio statuere, שׁוֹט שׁוֹטֵף *flagellum inundans* per hypallagen dici pro *inundatione flagellante*, i. e. puniente. Pro שׁוֹט Chethibh rariorem formam שַׁיִט exhibet; nisi Jod cum Cholem merum sit defectivae, quee olim in pluribus codicibus reperiebatur, scripturae, שֹׁט, symbolum, uti vult Hillerus in *de Arcano Kethib et Keri* p. 128. 253. יְבֹאֵנוּ hic idem valet, quod יָבוֹא אֵלֵינוּ *veniet ad nos.* Pro כִּי־יַעֲבוֹר in textu (Chethibh) est Perfectum כִּי־עָבַר, quod genuinum videtur. Nam scriptura marginalis profecta videtur a male sedulo scriba, qui sequenti Futuro יְבֹאֵנוּ verbum antecedens congruens reddere voluit. כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ *Quia posuimus mendacium latibulum nostrum, et in falsitate nos occultavimus,* quae verba variam sustinet interpretationem, et ad speciem sententiam videntur exhibere paradoxam. Quum enim profani proceres populi Judaici hic introducantur tanquam qui explicent rationem suae securitatis respectu malorum merito metuendorum; vix intelligitur, qua fronte et specie sibi illam promittant securitatem ex hac ratione, quod *mendacium* et *falsitatem* sibi procurassent ut latibulum, sub quo tempore saevientis tempestatis tuto laterent. Sunt inter interpretes, qui velint, prophetam hic, ut in superioribus, rebus nomina dare non ex sensu loquentium, sed ex sensu suo, et ex eventu a se praeviso; (quare quod proceres Judaeorum ex suo sensu dicerent, se fiduciam posuisse in magno quodam principe et icto cum eo foedere, prophetam, ut illorum recensendo sententiam eadem opera eam refelleret, id ita extulisse, illos *mendacium* posuisse *latibulum suum*, et in *falsitate* confisos esse. Quum enim magni principes saepe fidem suam fallant, saepe etiam eandem praestare aliis prohibeantur, vates illos merito vocat *mendacium et falsitatem*, quibus fidere ineptum sit, ut Ps.

LXII, 10. אַךְ הֶבֶל בְּנֵי אָדָם כָּזָב בְּנֵי אִישׁ *Certe vanitas ſunt filii hominum*, i. e. plebeji, *mendacium ſunt filii Viri*, i. e. nobiles, ſpectabiles. Pſ. CXLVI, 3. אַל־תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים *Ne ponite fiduciam in ingenuis, in filio hominis, in quo nulla ſalvandi facultas eſt.* Aben-Esra voculam כִּי hic accipit pro אַף כִּי *etiamſi*, ut ſenſus ſit: flagellum inundans et pervadens nullum nobis damnum afferet, *etiamſi* latibulum noſtrum poſuerimus mendacium et falſitatem, quomodo illa particula et Pſ. XLI, 5. uſurpatur: *ſana animam meam*, כִּי חָטָאתִי לָךְ, *etiamſi tibi peccavi.* Sed ſententiam loci, quae etiam ex hoc obſervato dubia manet, non declarat. Kimchius per *mendacium* et *falſitatem* hic intelligi putat vaticinia et conſilia falſorum prophetarum, quibus ſiſi foedus contraxerant cum magno et ſibi metuendo principe, ut ſibi procurarent ſecuritatem. E Vitringae ſententiae Jeſajas, intelligens foedus a proceribus Judaeorum cum potente illo principe et imperio, quod ille reſpicit, percutiendum eſſe ex *metu*, ac proinde ſimulate, animo fraudulento et doloſo, et ſimul proſpiciens, foedus illud doloſe pactum ipſis non praeſtiturum ſalutem, utroque hoc reſpectu illos introducit ita loquentes, et aſtutum conſilium, quod receperant, explicantes: *ipſos mendacium poſuiſſe latibulum ſuum, et ſub falſitate ſe occultare* ſtuduiſſe. Illi quidem haec verba ſic intelligi voluerunt: nos aſtutia noſtri ingenii foedere pacto cum principe terribili, a quo metuere poteramus exitium, nobis et reipublicae certam procuravimus ſalutem ſecuritatemque, licet foedus a nobis falſo animo et ex ſimulatione cum illo principe ſit initum. Sed propheta hoc ſenſu ex ſua mente alium involvit. Quum enim praevideret, foedus hoc doloſum illos deluſurum exitiumque ipſis allaturum eſſe, illud vocat *mendacium* et *falſitatem*. Notat factioſos illos, qui auctores fuerunt conſilii de petenda ope et auxilio Aegyptiorum adverſus Aſſyrios, vid. Argument.

16. Im-

16. Impiorum istorum jactantiam de falso fiduciae suae fundamento Jova ita refellit, ut piis et sibi fidentibus melius ac certius aliquod fiduciae fundamentum repraesentet. הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אָבֶן *Ecce me* scil. eum, qui *fundavit in Zione lapidem*, i. e. ecce me qui fundavi, elliptice pro הִנֵּה אָנֹכִי הוּא אֲשֶׁר יִסַּד; sicut infra XXIX, 14. הִנְנִי יוֹסִף, fere ut מִי אֲנַחֶמְךָ *quis ego sum, ut te consoler*, infra LI, 19. Conf. de hac loquendi ratione Storrii *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 388. Verba אֶבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסָד מוּסָּד ad verbum sonant: *lapidem probationis s. probatum anguli pretiositatis fundamenti fundati*, i. e. lapidem probatum, angularem, pretiosum, firmissime fundatum. Nempe omnia illa substantiva, quae adjectivorum protestatem obtinent (conf. not. ad Jes. II, 20.), non ex se invicem, sed ex uno vocabulo אֶבֶן pendent, quo ante singula repetito, ipsa in statu absoluto versari potuissent. אֶבֶן בֹּחַן vulgo redditur *lapis probatus*. Ita Hieronymus sequutus Aquilam, Symmachum, Theodotionem, qui *δόκιμον* habent. In interpretatione Vetere Graeca, in qua attributa lapidis transposita sunt, voci בֹּחַן videtur *ἐκλεκτὸς* respondere. Ea nunc ita sonat: *λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον.* Petrus, eundem hunc locum recensens 1 Epist. II, 6., habet *λίθον ἀκρογωνιαῖον, ἐκλεκτὸν, ἔντιμον.* Si Petrus usus fuerit versione Graeca, probabile est, vocem *πολυτελῆ* in hac versione vacare, et quum ad marginem adscripta fuerit ad illustrandam vocem *ἔντιμον* (יִקְרַת), deinceps in contextum irrepsisse. Quicquid ejus fuerit, vox *ἐκλεκτὸς* exprimit hebraeum בֹּחַן, quod Hebraei interpretes quidem per מִבְצָר *munimentum*, vel *munitum* explicant, ex ea significatione vocis בַּחַן, qua notat *turrim exploratoriam*, ut infra XXXII, 14., cf. supra XXIII, 13. Eodem haud dubie respexit Chaldaeus, qui vocem per תַּקִּיף *fortem*, *validum* reddidit. Verum interpretatio vulgo recepta bene se habet. Est enim

lapis

lapis probatus, proprie *lapis probationis*, talis lapis, cujus soliditas et firmitas ita explorata et certa est, ut aedificio alicui substerni possit in fundamentum. Ad eandem *firmitatis* notionem pertinent etiam cetera epitheta. Vocatur enim פִּנַּת (אֶבֶן) lapis *anguli*, s. *angularis*, est autem *angularium lapidum*, non tantum sustinere aedificium, sed et illud compingere, quod ut faciant, supponuntur lapides esse primarii totius aedificii, magni, quadrati, solidi, in quos aedificii latera concurrunt. Nomen יִקְרַת non, ut quidam volunt, cum proximis מוּסָד מוּסָּד, sed cum אֶבֶן, quod praecedit, est conjungendum, ut אֶבֶן יְקָרָה et alias, veluti 1 Reg. X, 2. 10. 11., de *lapidibus pretiosis* dicitur. Forma status constructi, יִקְרַת, hic pro statu absoluto ponitur, observante recte Kimchio: יקרת שם כמו יקר והת״ו במקום הא״ ואיננו סמוך כמו שפירשתי במלת צינת יִקְרַת *Nomen hic idem valet quod* יְקָר, *occupatque* Thau *locum literae* He, *nec censenda est vox esse in statu constructo, ut declaravi ad vocem* צִינַת, supra vs. 4., quod nomen similiter formam status constructi habet, quum vere constructa non sit. Adde ex hoc ipso sermone exempla alia hujus ἀνωμαλίας in vocibus גְּמוּלֵי et עַתִּיקֵי pro גְּמוּלִים et עַתִּיקִים supra vs. 9. Plura collegit Buxtorfius *Thes. Grammat.* L. II. Cap. 4., e quibus colligere licet, subinde vel *emphaseos*, vel *conjunctionis* sive *cohaerentiae* significandae causa absque ullo regimine statum constructum adhiberi. Ita et hic status constructus in vocibus פִּנַּת et יִקְרַת supplere vicem *copulae* videtur, et meram significare cohaerentiam attributorum horum inter se et cum lapide, hoc sensu: *fundabo in Zione, lapidem, lapidem probatorium, angularem, eximium, firmiter fundatum*, quod verbis מוּסָד מוּסָּד exprimitur, quae non iisdem in omnibus codicibus occurrunt instructa punctis. In nonnullis legitur מִסַּד מוּסָּד *fundamentum fundamenti.* Ita Jarchi: מוסד מוסד הראשון פתח לפי שהוא

שהוא דבוק מוסד של מוסד מוסד שהוא מוסד גמור *In verbis* מוסד מוסד *prius recipit* Patach, *quia est in statu constructo*: fundamentum fundamenti, i. e. *fundamentum, quod est fundamentum perfectum*, absolutum. Verum id si voluisset vates, vix dubium, eum מוּסָד מוּסָדִים scripsisse, quemadmodum dicitur קֹדֶשׁ קָדָשִׁים *sanctissimum*, שִׁיר הַשִּׁירִים *carmen praestantissimum*, עֲדִי עֲדָיִים *ornatus excellentissimus* (Ezech. XVI, 7.) et plura alia hujus generis. Ergo omnino tenendum est, quod in libris emendatioribus scriptum reperitur, מוּסָד מוּסָּד, et posterius illud מוּסָּד pro Participio accipiendum, ut Kimchi et Aben-Esra monent. Conferantur similia constructa Exod. XII, 9. בָּשֵׁל מְבֻשָּׁל *coctile coctum*, Ps. LXIV, 7. חֵפֶשׂ מְחֻפָּשׂ *scrutatio scrutata*, et Prov. XXX, 24. חֲכָמִים מְחֻכָּמִים *sapientes sapientes redditi*. Addit vates: הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ *qui crediderit non trepidabit*. Verbi חוש, Arabice حوش sive حيش, tres significatus Lexicographi Arabum exhibent: 1) أسرع *festinare*, 2) فزع *timere*, 3) استحيا *pudore suffundi*, inter se non raro in rei natura conjunctos, dum qui timet consternatus hic illuc rapitur, atque ita tandem pudore confunditur, vid. Pocockii *Nott. Miscell. ad Portam Mosis* Cap. I. p. 11. Illarum significationum *tertiam* praeferunt Alexandrini (ὁ πιστεύων ἐ μὴ καταισχυνθῇ), Paulus (Rom. IX, 33. πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ᾽ αὐτῷ ἐ καταισχυνθήσεται), et Petrus (1 Epist. II, 7. ὁ πιστεύων ἐπ᾽ αὐτῷ, ἐ μὴ καταισχυνθῇ); *secundum* Chaldaeus (לא יִזְדַּעְזְעוּן *non commovebuntur*) et Syrus (ܠܐ ܢܕܚܠ *non timebit*); *primam* recentiorum plerique. Mihi quidem *secunda* h. l. aptissima videtur. Vides autem simul, inutilem esse Grotii et Cappelli conjecturam, Alexandrinos legisse לא יֵבוֹשׁ. Sententia haec est: ego, Jova, tuebor et conservabo rem Judaicam, non vos, quos perire sinam. Exprimit vero vates protectio-

tectionem, qua Hierosolymam conservaturus sit, imagine fundationis novorum moenium, quae non constarent silicibus, aut lapidibus temere collectis, sed ingentibus lapidibus quadratis, quales adhibentur ad firmandos turrium angulos. Doederlein: „Cum vates impii, quos dixerat, frustra securitatem, tutaque refugia promittant; Deus firmius praesidium ac revera tutius aperit. Unum salutis securitatisque remedium Deus praestat. Sed figurata est promissio. Belli injuriae nimbi sunt (vs. 17.), quorum vires e petrarum cacumine fractas tutus spectat viator. Conf. Virgilii *Aeneid. X*, 204. Talem petram, receptui minante diluvio idoneam, et tam alte fundatam, ut maris procellarumque bella rideat, cultoribus suis in Zione struxisse Jova affirmatur, eo fine atque effectu, ut, qui ei sisus fuerit, tutus ab inclementia aeris, invictam haberet sedem, nec aliorsum turpi se protrahere fuga (יָחִישׁ) cogeretur. Eam Messiae imaginem esse, *Petrus* docet 1. Epist. II, 4—6., per quam omnis salus et parta et praestita fidelibus." Eodem fere redit Pottii explicatio, quam ad 1. Petr. II, 7. protulit. „Mihi, inquit, in hoc loco perlegendo tam ad verba contumeliosa, quae Judaeis, in describenda impietate eorum, commate praecedente tribuuntur, שׁוֹט שׁוֹטֵף, כִּי־יַעֲבֹר לֹא יְבוֹאֵנוּ quam ad minas divinas, apte ad convicia illa vs. 17. sic expressas, וְסֵתֶר מַיִם יִשְׁטֹפוּ, attendenti, propheta, *felicitatem* atque *securitatem* eorum, qui ad Deum confugiunt, adumbraturus, ex his ipsis verbis a fluvio, omnia inundante, secumque rapiente, repetitis, et ad exprimendam *calamitatem* ipsorum translatis, in tropum oppositum, a lapide angulari, in quo unicam *inconcussae firmitatis* atque *securitatis* notionem teneri velim, repetitum, deductus esse videbatur, ita ut sensus hujus commatis, inter convicia Judaeorum, minasque divinas interjecti, tropo remoto, rediret fere ad haec: *En Deus, qui Sionem montem inhabitat,*

 omni-

omnipotens est, ita ut is, qui ad eum confugit, inconcussa fruatur securitate atque felicitate." Judaei veteres hoc loco Messiam describi existimarunt, unde scriptores N. F. eum diserte ac directe ad Christum Jesum transferunt, Rom. IX, 33. X, 11. 1 Pet. II, 6. 7. 8. Cujus interpretationis indicium olim extitisse in paraphrasi Chaldaica probabile est inde quod Raymundus Martini in *Pug. Fid.* L. II. Cap. 5. p. 342. edit. Carpzov. loci hujus paraphrasin sic describit: הָא אֲנָא מְמַנֵּי בְּצִיּוֹן מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ מֶלֶךְ תַּקִּיף וְגִבּוֹר *ecce ego constituo in Zione regem Unctum, regem validum et fortem.* Sed in paraphrasi Chaldaica, prouti in editis libris hodie legitur, vox הַמָּשִׁיחַ desideratur. Nostra sic habet: הָא אֲנָא מְמַנֵּי בְּצִיּוֹן מֶלֶךְ מֶלֶךְ תַּקִּיף וְגִבָּר וְאֵימְתָן *ecce ego constituo in Zione regem, regem robustum, fortem, et formidabilem.* Elias quoque Levita in *Methurgeman* et Buxtorfius in Lexico sub voce משיח, qui loca in Paraphrasi de Messia exposita diligenter percensuerunt, hunc locum praetereunt, ut certum sit, in illis quibus usi sunt, exemplis Paraphraseos non occurrisse. Verum enim vero vocem הַמָּשִׁיחַ in quibusdam codicibus excidisse, quacunque id factum fuerit de causa, colligi inde potest, quod Jarchi, qui Paraphrasi Chaldaicae passim in sua interpretatione adhaeret, hic vidit Messiam, licet contribules ipso posteriores, Aben-Esra et Kimchius, Hiskiam demonstrent. Verba: *ego sum* is qui *fundavit in Zione lapidem*, ita exponit. כבר גְּזֵרָה גזרתי לפני והעמדתי מלך המשיח שיהא בציון לאבן בחן *Jam certo decretum definitumque est apud me et constitui regem Messiam, qui in Zione sit in lapidem fundatum.* Quod vero hic locus a Judaeis veteribus de Messia acceptus fuerit, causam Pottius scite repetit ex Ps. CXVIII, 22., in quo loco, aevo apostolico unanimi consensu de Messia explicari solito, quum Messias conferri cum *lapide angulari* crederetur, factum videtur, ut omnia V. T.

loca,

loca, in quo de *lapide angulari* sermo erat, ad regnum Messiae adumbrandum revocarentur.

17. Jam convertit se vates ad denunciandas poenas, impiis istis irrisoribus qui cum morte foedus se pepigisse jactabant, imminentes. וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט לְקָו וּצְדָקָה לְמִשְׁקָלֶת *Et posui veritatem pro norma, et judicium pro perpendiculo*, id est, judicium exercebo, quod justitiae exacte conveniat, quod fit, ubi merita hominum beneficiis aut poenis exacte pensantur. וְיָעָה בָרָד מַחְסֵה כָזָב וְסֵתֶר מַיִם יִשְׁטֹפוּ *Et everret grando receptum mendacii, et latibulum aquae inundabunt*, i. e. calamitates divinitus in Judaeos immittendae, et hostiles exercitus validi ac numerosi, ad imperium Jovae in Judaeam mittendi, eamque afflicturi, obruturi, vastaturi, ipsis adiment eam securitatem, quam sibi *doloso foedere* promiserant. יָעָה conferendum est cum Arabico وعى, proprie *colligere*, i. q. Hebraicum אָסַף, tum transfertur ad eum, qui *omnia aufert, nihil relinquens*, in quarta conjugatione, *totam peregit truncationem, nulla relicta parte.* Ab *auferendo* dictae יָעִים *paleae.* Quin et Aethiopibus ועי est, *totum absumere.*

18. וְכֻפַּר בְּרִיתְכֶם אֶת־מָוֶת *Et abolebitur foedus vestrum cum morte.* Quoniam locutio כַּפֵּר בְּרִית nusquam alias legitur, Jerem. XXXIII, 21. vero de *foederis abolitione* occurrit גַּם־בְּרִיתִי תֻּפַר אֶת־דָּוִד עַבְדִּי *etiam foedus meum irritum factum est cum Davide, servo meo;* Hubigantius, quem sequuti sunt Lowthus et Seckerus, nostro loco כֻּפַּר in הֻפַר mutandum existimavit. Sed inutilem esse hanc mutationem, apparebit, si verbi כפר significationes perpendamus. Est enim כָּפַר Hebraeis proprie *quid obducere*, atque inde, quum *obducta* et *oblita* dispareant, *delere, abolere.* Ita vicina *abstergendi* potestate Prov. XXX, 20. apud Syrum Chaldaeumque כפר pro hebraico מָחָה adhibetur. Hoc loco

allu-

alluditur ad foedera scripto comprehensa, quae abolentur et irrita fiunt, si scriptura *inducatur* et *obliteretur*, quibus vocibus usi sunt Romani, ubi de ceratis tabulis aut pugillaribus, quibus in scriptione uti solebant, inductis loquuntur. Nec offendet peritiores, quod cum verbo generis masculini conjunctum sit nomen femininum בְּרִית; quum talis generis enallage tam in Hebraea, quam in Arabica lingua admodum frequens sit. Exempla vide in Buxtorfii *Thesauro Gramm.* Lib. II. Cap. X. p. 437., et in Michaelis *Grammatica Arab.* Cap. X. §. 70. No. 4. p. 242. edit. 2dae. Quando verbum ante nomen positum est, illud genere masculino adhiberi amat; quando autem illud sequitur nomen, semper genere feminino ponitur, cujus rei exemplum vides statim hoc nostro versu, in חֻקַּם — חֲזוּתְכֶם. In verbis quae sequuntur, שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי־יַעֲבֹר וִהְיִיתֶם לוֹ לְמִרְמָס *flagellum inundans si transierit, et eritis ei conculcationi* particula ו ante הֱיִיתֶם meram notat *consequentiam*, ut saepe alias, estque sensus: *consequens erit, ut ab eo conculcemini.* Sunt autem in hac sententia tres metaphorae, quae propheta ἐμφάσεως causa inter se permiscet, quia rei ipsi conveniebant, i. e. exercitui hostili, de quo loquitur, qui exercitus speciem haberet *flagelli*, quatenus ordinatus esset ad Judaeos puniendos et castigandos *fluvii*, rempublicam obruturi et inundaturi (cf. supra vs. 15.), et *herois* irati obvium prosternentis et conculcantis, vel copiarum equestrium, pedites sibi objectos conculcantium.

19. מִדֵּי עָבְרוֹ יִקַּח אֶתְכֶם *E capacitate transitus sui prehendet vos*, i. e. a quo transierit, ubicunque irruet, auferet vos. De Particula מִדֵּי vid. Schroederi *Syntax.* Reg. CXI. a. Verbum לָקַח hic *auferendi* significatu est capiendum, ut Jerem. XV, 15. Ps. XXXI, 14. locisque pluribus aliis. כִּי־בַבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יַעֲבֹר בַּיּוֹם וּבַלָּיְלָה

Nam

Nam quolibet mane transibit interdiu et noctu, i. e. sine intermissione affligetur. Quemadmodum continuis pluviis totae inundantur regiones, ita impetu hostili repetito et continuo tota Judaea coercebitur. וְהָיָה רַק זְוָעָה הָבִין שְׁמוּעָה *Et erit tantum commotio, intelligere rumorem*, quod Grotius bene reddidit, *et pavori erit, vel famam intelligere*. Est enim hic μετάθεσις sive σύγχυσις constructionis voculae רַק, apud Hebraeos in particulis satis familiaris, vid. Glassii *Philol. S.* p. 662. ed. Dathii. Sic 1 Cor. XV, 19. *Si in hac vita speramus in Christum* μόνον, pro, *si in hac solum vita speramus in Christum*.

20. כִּי־קָצַר הַמַּצָּע מֵהִשְׂתָּרֵעַ *Brevior est lectus, quam ut in eo se extendat*. Nam verbum שָׂרַע conferendum est cum Arabico شرع *extendere, in longum protendere*, ut probavit A. Schultensius in *Animadverss. Philoll.*, in loc. Jarchius recte explicat: מהשתרע להאריך אבריו *quam ut se extendat ad protendendum membra sua*. וְהַמַּסֵּכָה צָרָה כְּהִתְכַּנֵּס *Et tegumentum arctius, quam ut quis se eo involvat*. Lowthus מֵהִתְכַּנֵּס legendum jubet. Sine necessitate. Nam כְּהִתְכַּנֵּס vertendum esse, *quum* se quis condere, *involvere*, aut cooperire volet, quisque sponte intelligit. De sensu hujus imaginis non consentiunt interpretes. Hieronymus: „Loquitur sub metaphora mariti pudicissimi, qui adulterae dicit uxori: unus lectulus me et adulterum tecum capere non potest, et pallium breve maritum et moechum cooperire non praevalet. O igitur Jerusalem, ad quam et in Ezechiel [XVI. et XXIII.] sub persona uxoris loquitur fornicantis, et quam in Oseae principio scortum vocat et adulteram, si vis meis complexibus copulari, abjice idola; si servieris idolis, me habere non poteris.“ Quam quidem interpretationem Hieronymum accepisse a magistro suo Judaico, colligere licet ex hac Jarchii

annotatione: רבותינו דרשוהו על עבודת אלילים שהכניס מנשה להיכל קצר המצע הזה מהשתרע עליו שני רעים *Rabbini nostri exponunt hoc de cultu idolorum, quem Manasse in templum introduxerat. Brevius est hoc stratum* (i. e. templum), *quam ut se extendere possint; i. e. quam ut principatum tenere possint in illo duo socii.* Ipse vero Jarchius sensum ita exponit: כי אביא עליכם שונא דוחק אתכם אשר לא תוכלו להספיק עבודתו כשיציע מצעו עליכם יקצרו לו מהשתרע השוכב עליו *Inducam super vos inimicum, qui vos premat, cujus servitio non poteritis satisfacere, quando ille super vos stratum suum extendet, id ei brevius erit, quam ut se extendere possit.* Quod obscurius est, nec clarius fit eo quod ad hemistichium alterum explicandum addit: הנסיך שימשול עליכם יהיה מקומכם דחוק לו בהתכנסו לתוכו *principi, qui vobis dominabitur, erit locus vester angustior, quando ipse illum ingredi volet.* Kimchius hoc velle vatem existimat, occupata ab hostili exercitu terra Judaica, sola relicta urbe Hierosolymitana, eam angustiorem fore, quam ut omnes capiat Judaeos, unde multi eorum sint perituri. Sed videtur vates adagiali hac loquendi formula hoc potius dicere, facultates Judaeorum ad sui praesidium et defensionem non sufficere. Eodem modo videtur Chaldaeus hunc versum intellexisse; illius interpretatio talis est: ארי תְקַצַר חֵילֵיהוֹן מִשַּׁעֲבוּד תַּקִּיף וְשָׁלְטוֹן מְעִיק יִסְגֵי מַרְוָא *nam abbreviata est virtus eorum prae servitute dura et dominium oppressoris augebit dominatum.* Nec male Doederlein hujus versus sensum exponit: „Angustiis pressi erunt. Id figurate describit propheta, metaphora a dormientibus desumta, quibus si vel lectus brevior vel tegumentum, quo totos se obvolvere solent orientales, somnum capturi (conf. Niebuhr *Beschreibung von Arabien*, p. 10.); angustius obtigit, turbata noctis quies.“

21. כִּי כְהַר פְּרָצִים יָקוּם יְהוָה *Nam ſicut in monte Perazim* in Philiſthaeos quondam ſurrexit Jova, ita ad Judaeos ſibi adverſarios profligandos *ſurget Jova.* Reſpicit ad cladem illam, qua Philiſthaei apud montem Perazim magno numero coacti ad Davidem, novum regem populi Judaici oppugnandum, affecti ſunt, Deo Davidi non dubias ferente ſuppetias, vid. 2 Sam. XV, 20. 1 Paral. XIV, 11. Male Chaldaeus haec verba retulit ad terrae motum Uziae, regis, tempore, qui Amos I, 2. memoratur. כְּעֵמֶק בְּגִבְעוֹן יִרְגָּז *Sicut in valle in Gibeone,* i. e. prope Gibeonem (quomodo particula ב et Joſ. V, 13. 1 Reg. XV, 27. ſumitur) *commovebitur* ira in adverſarios ſuos. Alludi videtur ad memorabilem illam pugnam, qua reges Cananaeae junctis viribus Gibeonem urbem obſidentes dum a Joſua caedebantur ſimul lapidibus grandinis e coelo miſſis proſtrati magna clade interierunt. Ad quem eventum, Joſ. X, 11. narratum, hunc locum et Chaldaeus refert. Alii vero reſpici volunt praelium illud apud Gibeonem commiſſum, quo Davides Philiſthaeos ingenti clade affecit, de quo 2 Sam. V, 25. 1 Paral. XIV, 6. Addit: לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂהוּ זָר מַעֲשֵׂהוּ *ad perficiendum opus ſuum,* ſed *peregrinum* erit *opus ſuum,* i. e. alio plane modo cum Judaeis aget, quam quo adhuc cum iis agere conſueverat; quos ante ſemper beneficiis ornaverat, eosdem ut hoſtes tractabit. Quod ipſum membro ultimo aliis tantum verbis exprimitur: וְלַעֲבֹד עֲבֹדָתוֹ נָכְרִיָּה עֲבֹדָתוֹ *et ad peragendum factum ſuum, factum alienum* a conſueto cum populo ſuo agendi more.

22. וְעַתָּה אַל־תִּתְלוֹצָצוּ *Nunc igitur ne vobis ipſi illudatis.* Forma Hithpaël התלוצץ Kimchi *frequentativam,* ſeu *irriſionem continuo actu,* ſannae indulgere, ſignificari exiſtimat. Sed nulla eſt cauſa, cur hanc Conjugationem non ſignificatione reciproca capiamus, qua ple-

rumque gaudet, ut hoc dicat propheta: cavete, ne irriſionibus veſtris, quibus propheticas minas omnes ſoletis irridere, vobis ipſi illudatis, ſeu, ne in perniciem veſtram veſtri joci convertantur. פֶּן־יֶחֶזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם *Ne firma fiant vincula veſtra*, ſ. fortius conſtringantur, i. e. ut, ſi non totum, ſaltem partem poenarum vobis imminentium effugiatis. Deus dicitur homines *vincire* ubi eos criminum gravium reos puniendos conſtringit et in arctum compingit, ut elabi nequeant. Cf. ſupra XXIV, 22. Severa enim ſupplicia in illos decreta eſſe, confirmat his verbis: כִּי־כָלָה וְנֶחֱרָצָה שָׁמַעְתִּי מֵאֵת אֲדֹנָי *nam conſumtionem et excidium audivi a Domino*, i. e. patefecit mihi Deus, ſe ſumma ſeveritate ad internecionem usque crimina improborum gentis Judaicae proſequuturum eſſe. De verbis כָּלָה וְנֶחֱרָצָה vid. not. ſupra ad X. 23.

23. Koppius inde ab hoc verſu usque ad Capitis finem, novum oraculum contineri putat. Sed bene cohaerent ea, quae ſequuntur, cum antecedentibus. Divinorum judiciorum conſilia et modos edocet propheta: Deum in caſtigandis improbis diverſimode, ſed ſumma cum ſapientia agere: „judicium, uti prius dixerat, vs. 17., exigere ad amuſſim, et juſtitiam ad perpendiculum;" temporum, hominum, rerum diſcrimina, omnia ſeveritatis et lenitatis momenta exquiſitiſſime expendere. Haec involvit allegoria continua, exemplo ducto ab agricultura et tritura, ut recte obſervavit Lowthus *de Sacr. Poeſ. Hebraeor.* Prael. X. p. 107. edit. Lipſ. Conferri meretur Paulsen *vom Ackerbau der Morgenländer* p. 96. ſeqq. et 127—138. Ceterum hoc verſu attentionem poſtulat vates, quae neceſſaria eſt ad intelligendam ſequentem parabolam, cujus πρότασις quidem copioſe traditur, ἀπόδοσις vero perpaucis verbis vs. 29.

24. הֲכֹל הַיּוֹם יַחֲרֹשׁ הַחֹרֵשׁ לִזְרֹעַ *Num quotidie arat agricola ad ſeminandum?* כֹּל הַיּוֹם *Omni die*, quod non ſignificat ὅλην τὴν ἡμέραν, uti habent omnes Graeci interpretes, et Vulgatus: *tota die*. Saepe enim arator *totâ die* arat, antequam ſulcet, occet ac ſerat, cum ager major eſt, quam ut haec omnia uno die fieri queant. יְפַתַּח וִישַׂדֵּד אַדְמָתוֹ *Sulcat et occat terram ſuam?* יְפַתַּח, proprie *aperiet*, hic referri ad *ſulcos*, qui per arationem in terram inducuntur, nemo facile dubitarit. Nam etſi hac ſignificatione verbum illud nullibi alias occurrat, tamen eſt orationi prophetae, et rei ipſi conveniens, cum terra, quae arationi ſubigitur et invertitur, et in quam inducuntur *ſulci*, vere *aperiatur*; et alias conſtet, verbum פִּתַּח gaudere ſignificatione *caelandi*, ut Zach. III, 9. quae notio affinis eſt: terra enim ſcinditur aratro et infinditur. Eſtque poetae etiam (Virgilii, *Eclog.* IV, 33.), *inſindere ſulcos aratro*. Per יְשַׂדֵּד deſignatur *occatio*, cum grandiores glebae franguntur et comminuuntur, ut Hoſ. X, 11. Job. XXXIX, 13. Cf. J. D. Michaelis *Supplemm.* p. 2282.

25. הֲלוֹא אִם־שִׁוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ קֶצַח *Nonne poſtquam complanaverit ſuperficiem ejus*, agri ſui, *ſparget nigellam?* Particula ו verbo הֵפִיץ praepoſita hic non eſt copula *et*, ſed *tunc* notat, ut alias ſaepe. קֶצַח eſſe *nigellam, anethum*, oſtendit Celsius *Hierobot.* P. II. p. 70—72. Condimentum eſſe, et cibis, panibusque ſaporandis adhibitum fuiſſe, obſervant veteres. Dioscorides Lib. III. c. 93. Σπέρμα μέλαν, δριμὺ, εὐῶδες, καταπλασσόμενον εἰς ἄρτους. Plinius L. XX. c. 17. *Melanthii, vel Melanſpermi ſemen gratiſſime panes condit.* כַּמֹּן eodem modo Arabibus, Graecis, Latinisque enuntiatum, كَمُّون, κύμινον, *cyminum*, *Kümmel*. Ne quem vero homonymia errorem pariat, cum ſpecies cumini plures

ſint, obſervandum eſt, Ebraeorum cuminum genuinum illud eſſe, quod doctores botanici *cuminum ſativum* vocant, vel *cuminum ſemine longiore*, vel etiam *cuminum Romanum.* Quae autem planta Germanis *cuminum* dicitur, veteribus herbarum magiſtris, Dioſcoridi et Theophraſto, *carum* fuit, obſervante Celsio *Hierobot.* P. I. p. 516. וְשָׂם חִטָּה *Aut ponit*, mandat terrae, *triticum.* ו hic disjunctive verti debet, neque enim triticum cum memoratis fruticibus ſeritur. Sed de שׂוֹרָה nomini חִטָּה ut epitheton addito disſentiunt interpretes. Graecus Alexandrinus plane non expreſſit. Hieronymus vertit: *et ponet triticum per ordinem*, quaſi שׂוֹרָה idem ſit quod מְשׂוּרָה et Arabicum سُورَةٌ, *ordo, ſeries, menſura,* Aben-Esra quoque et Kimchi explicant per בְּמִדָּה *in menſura*, ne, ſi nimia tritici copia in arctiore ſpatio ſereretur, ſeſe invicem culmi ſuffocarent, unde ſcriptores veteres, qui de re ruſtica ſcripſerunt, non omittunt notare, quae menſura ſingulorum ſeminum ſeri in certo ſpatio debeat. Chaldaeus: כְּזָרְעֵי חִטִּין עַל בּוּר *ſicut ſeminantes triticum ſuper agro inculto.* Qua interpretatione tamen hebraei שֹׂרָה ſignificatio non exprimitur. Jarchi: שורה לשון שורה זורעה באמצער ונמצאת שורה על השעורין והכוסמין i. e. שֹׂרָה *hic ſignificat* שׂוֹרָה principatum tenens, *ſparſum* quippe *in medio* agri triticum *deprehenditur principatum tenere ſuper hordeum et ſpeltam.* Quod ſequuti plerique recentiorum שׂרָה *principale*, *praeſtans* exponunt; et R. Abendana quoque in Additamentis ad Michlol Jophi interpretatur נִבְחָר *ſpecinſum.* Nobis tamen praeferenda videtur Hieronymi ſupra allata expoſitio, ex qua שׂרָה et גְּבוּלָה in fine verſus quodammodo ſibi reſpondent. Nec minor disſenſus eſt de eo quod ſequitur, שְׂעֹרָה נִסְמָן; etſi enim prius horum nominum *hordeum* notare non ſit dubium, alterum tamen minus certum eſt. LXX. ceperunt pro

genere

genere fati, verteruntque per κέγχρον. Hieronymus pariter *milium* reddidit, nec dissenserunt Aquila et Theodotio, ut e Procopio liquet. Horum auctoritatem sequitur quoque J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 1781., quamvis unde milio id nominis inditum sit, quum reliquae linguae Orientales ignorent, dicere non habeat. Verum quo minus pro peculiari fati genere vox נִסְמָן accipiatur, impedit accentus conjunctivus *Munach* nomini שְׂעֹרָה appositus, qui proximum נִסְמָן cum eo ita connectit, ut pro hordei attributo habendum sit. Et sic tamen significatio vocis dubia est. Sunt, qui collato Arabico سمن *pinguis fuit*, נִשְׁמָן *pingue* reddant. Sed cum Arabico سمن hebraicum שֶׁמֶן convenire constat. Alii שְׂעֹרָה נִסְמָן vertunt *hordeum signatum*, i. e. insignitum, praestantissimum; significatu repetito a סִמָּן Chaldaeis usitato, idem quod Graecum σημαίνω. Volunt quidem plerique philologi verbum סמן seriori Hebraismo, e Graeca demum lingua illatum esse. Sed quid vetat, quo minus verbum illud, ut plura alia, potius ex Oriente in Graecam linguam immigrasse statuamus? Minime igitur eorum sententiam, qui נִסְמָן *signatum* vertunt, explodendam putamus, sed malumus cum Kimchio hanc vocem, perinde ut superiorem שׂוֹרָה, referre ad *designatum* et circumscriptum *locum*, qui hordeo destinatus in agro sit, ut mox de כֻּסֶּמֶת dicitur in *termino suo seri.* Quae sententia confirmatur Chaldaei interpretis auctoritate, qui vertit: סְעָרִין עַל סִימָנִין *hordeum super designata loca* scil. serit. Kochero est verisimile, eximiam hordei speciem cum peregrino nomine Cananaeae illatam, idque nomen ut epitheton esse additum. Doederlein vertit *hordeum secretum*, et in nota subjecta addit, id e consuetudine populorum orientalium illustrari, singula grana seligendi ac studiose secernendi, quam itineraria laudant. כֻּסֶּמֶת est *zea, spelta* (vid. Celsii *Hierobot.*

P. II.

P. II. p. 98. seqq., et E. E. Fabri *Specimen Botanol. bibl.* in *den theolog. Analecten* T. I. P. 1. p. 14), genus frumenti, simile farri, quod *farris* locum in multis locis implet, ubere ejus in Campania Italica proventu. Solent veteres, de *satis* loquentes, *triticum*, *hordeum*, *speltam*, inter se conjungere: veluti Homerus *Odyss.* Δ, 144. in oratione Telemachi, Menelai fortunas et agrum laudantis, quippe in quo praeter alia sint:

Πυροί τε, ζειαί τε, ἠδ᾽ εὐρυφυὲς κρῖ λευκόν.

Triticum, speltae, et late germinans hordeum album. גְּבֻלָתוֹ *Termini sui*, i. e. in terra speltae sive zeae suscipiendae apta. Singula semina, sive sata, agricola sator aptat suo quodque termino, sive arvo. *Arvum* ab agricola cultum id ipsum est, quod propheta hic vocat גְּבוּלָה *terminum*, *limitem*.

26. In brevissimo hoc versu interpretando mirum in modum invicem discedunt veteres, et recentiores. Sunt, qui verbis וְיִסְּרוֹ לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ *et erudit eum ad judicium, Deus ejus docet eum*, similitudinem praemissam accomodari existiment ad intelligentiam Judaeorum. Ita jam Graecus Alexandrinus, qui tamen hebraea parum accurate sic reddidit: Καὶ παιδευθήσῃ κρίματι Θεοῦ σου, καὶ εὐφρανθήσῃ, *et erudieris judicio Dei tui, et laetaberis*, ut Hieronymus Graeca vertit. Chaldaeus: הָא כָּל אִלֵּין אוּלְפַן דִּינִין דִּיִדְעוּן דִּי אֱלָהָא מְחַוֵּי לְהוֹן אוֹרְחָא דְתַקְנָא דִּי יְהָכוּן בַּהּ *Ecce omnia haec sunt doctrina judicii, quam scire debent, quibus Deus annunciat viam rectam, in qua ambulent.* Syrus: ܢܪܕܝܘܗܝ ܒܕܝܢܐ ܐܠܗܐ ܘܢܫܒܚܝܘܗܝ *erudit eum judicio, Deus laudabit eum.* Pro יוֹרֶנּוּ interpretem patet legisse יוֹדֶנּוּ, a verbo הוֹדָה *laudavit.* Inter recentiores Harenbergius in *Biblioth. Hag.* Cl. I. p. 477. per aratorem ac seminatorem Deum, per agrum vero animum

Jaco-

Jacobidarum deſignari ratus, ſenſum hunc eſſe vult: Deus gnaviter erudire conatus eſt populum ſuum per prophetas ad judicium, i. e. ad recte cogitandum, judicandum et agendum. Sed minus commode ſic interpellaretur ſimilitudo, quae verſibus duobus proximis aperte continuatur. Neque tamen illi, qui hunc verſum ſimilitudinis vs. 24. inceptae partem facere agnoſcunt, in eo explicando conſentiunt, aliis pronomina ſuffixa in יִסְּרוֹ et יוֹרֶנּוּ ad *agricolam*, aliis ad *ſatum* referentibus. Ad ſatum illa refert Joſephus Kimchi, qui, docente Davide, filio, in Commentario ad h. l., verba יִסְּרוֹ לַמִּשְׁפָּט ſic exponit: *caſtigat illud ſecundum rationem*, i. e. occando, ſarculo aut raſtro percutit et confringit glebas duriores, ac ſi terram caſtigaret, et ad aequum perduceret ſtatum; quod vero ſequitur, אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ, ita capit: *Deus ejus irrigat illud*, ſemen jactum, pluvia, petita ſignificatione vocis יוֹרֶנּוּ a nomine יוֹרֶה; quod *largam pluviam autumnalem* ſignificat. Alii יִסְּרוֹ interpretantur: *et excutit illud*, nempe ſementem jam demeſſam et in aream perductam; ut id, quod hic dicitur totum pertineat ad excuſſionem et trituram ſementis jam excretae; eſſe enim excuſſionem et trituram veluti ſementis *caſtigationem*. Vitringa, cui Kocherus adſtipulatur, verbum יִסַּר, *caſtigare*, valere arbitratur *prudenter* et *ſollerter tractare*, ut illo hic indicetur omnis cura agricolae circa ſata in terram jacta, ſementis quoque ejusque meſſis, et denique tritura. Vertit igitur dictionem יִסְּרוֹ לַמִּשְׁפָּט ita: ordinatque *illud recte ſecundum rationem*. Sed fatetur Vitringa ipſe, ſignificatum, quem verbo יִסַּר tribuit, poſſe nullo parallelo loco probari. Dubium vix eſſe poteſt, יִסְּרוֹ ſignificatione non differre a יוֹרֶנּוּ *docet eum*, nullumque alium doctorem intelligi poſſe praeter Deum, qui agricolam doceat rem, de qua ſermo eſt, id eſt, cultum agrorum eo modo, quo adhibito fertiles ſint, ut igitur ſuffixum utriusque dictionis,

יִסְּרוֹ

יִסְּרוֹ et יוֹרֶנּוּ ad *agricolam* spectet. Recte Hieronymus hunc versum vertit: *et erudiet illum in judicio suo, Deus suus docebit illum;* ad quae in Commentario: „ipsumque agricolam, id est, satorem, erudit Deus naturaliter judicio suo, et docet illum, ut sciat, quam cui sementi culturam adhibeat." Cui interpretationi Aben-Esra quoque et Kimchi favent, nisi quod dictionem לְמִשְׁפָּט rectius exposuerint בְּמִשְׁפָּט *secundum justam rationem*, sicut par est. Sunt hebraea concisius dicta pro eo quod plene esset: וְיִסְּרוֹ יְהוָה לַעֲשׂוֹת דָּבָר לְמִשְׁפָּט. Quod subjicitur, אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ, *Deus ejus instituit eum*, agricolam, scil. arare terram et subigere, arandi et serendi commodissima observare tempora, occare, sarrire, rel., liquido ostendit, idem dicere verba quae praecedunt. Quod vero ad sententiam ipsam attinet, Veteres omnes constat in Theologia sua mythica agriculturae, triticique et frumenti inventionem et curam, et his subservientia subsidia arationis et triturae, ad Deos, vel ad homines divino ingenio praeditos retulisse. *Γεωργίαν ὑπὸ ὑψίστου ἐκτισμένην* dicit Siracides VII, 15. Et Virgilius *Georg.* I, 147.:

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit.

Lucretius V, 14.:

Namque Ceres fruges, Liberque liquoris
Vitigeni laticem mortalibus instituisse.

Aratus *Phaenom.* V. de Jove, id est, Deo:

— — λέγει δ' ὅτε βῶλος ἀρίστη
Βουσί τε καὶ μακέλῃσι· λέγει δ' ὅτε δεξιαὶ ὧραι
Καὶ φυτὰ γυρῶσαι καὶ σπέρματα πάντα βαλέσθαι.

— — quando sit terra ligoni 6
Aptior aut bubus monet, et quo tempore par sit
Aut serere, aut septas lymphis aspergere plantas.

27. Ab

27. Ab altera quoque parte ſcientiae agriculturae argumentationem conficit. Novit, inquit, agricola, quo inſtrumento unaquaeque farris aut ſeminis ſpecies excutienda ſit, et quod duriora grana duriori inſtrumento; tenera autem leviori: neque in hoc facile eum falli videas, ut aſperiora mollioribus ſuperinducat, et leviora duris granis ſuperinducat. Vide verſu ultimo, quo haec tendant. Ut ſibi conſtet hujus loci ſenſus, ſciendum, quatuor apud Hebraeos in uſu fuiſſe triturandi modos, etiamnum in Orientalibus regionibus uſitatos, de quibus egit Bochartus *Hieroz.* P. I. Lib. II. Cap. XXXII. T. I. p. 315. ſeqq. ed. Lipſ.: 1) *baculis* et *flagellis*, Graece ῥαβδίζειν, Hebraeis חָבַט בְּמַטֶּה, collato Arabico خَبَطَ *fuſte injecto percuſſit arborem, ad dejicienda folia, olivas etc.* Hoc modo excutiebant aliqua edulium genera, quae tribulum ferre nequeunt, ut ex noſtro loco patet, et alia etiam frumenta, quae metu hoſtis non poſſunt tuto in area ſub dio triturari, Jud. VI, 11.; idemque fecerunt, qui minus frumenti habuerunt, quam quod area et tribulo dignum eſſet, Ruth. II, 17.: vid. Paulsen *vom Ackerbau der Morgenländer* §. 42. p. 141.; 2) *traha* ſeu *trahea*, facta ex tabula, ferro, vel lapidibus exaſperato, quae Hebraeis dicitur מוֹרַג et חָרוּץ, et a bobus trahebatur; 3) *ploſtello Punico*, *rotas habente*, de quo intelligendum membrum poſterius commatis noſtri et comma ſequens; 4) *boum* et *equorum ungulis*, quo alluditur Mich. IV, 13. et h. l. vs. 28. De *ſecundo* et *tertio* triturandi modo Eduard. Pocockius, inſignis philologus, qui et ipſe regiones Orientis inviſit, in *Commentar. in Joel.* Cap. III. vs. 14. p. 334. haec dicit: „Duo vero hodie adhuc ſunt horum inſtrumentorum genera, quorum unum conficitur ex graviſſimis ligneis aſſeribus, quibus infiguntur cuſpidatiſſimi lapides aut ſilices, qui a jumentis tracti per frumenta

ordi-

ordine digesta una vice exterunt grana, glumas frangunt, stramenque secant vel confringunt in minutissima frustula ad instar paleae, quae in jumentorum postea cedat alimentum. Notum illud instrumentum probe describit Kimchi in dictionario radicum hebraearum, ubi ab usu, quem praestat, id putat vocari חָרִיץ (a radice חָרַץ) scindendi significatione. *Alterum* hujus instrumenti genus consistit ex duabus ferreis rotis crenarum incisione notatis, dentibus acutissimis ferrae instar praeditis, quae inter se connectuntur axe ligneo, quod cum per frumenta in area trahitur, idem efficit in conterendis granis et frangendis scindendisque glumis et stramine, atque id, quod priore loco descriptum est. Ad quem modum exterendi frumenta alterutro horum instrumentorum alluditur Jes. XXVIII, 27. 28." Conf. aliorum itineratorum testimonia, quae collegit Paulsen, l. c. Cap. VI. p. 110—117. et p. 132—139. ubi illis utitur ad nostri loci interpretationem. Nec non Matth. Frid. Beckium in not. ad *Paraphras. Chald. Libr. I. Chronicorr.* Cap. XX. vs. 3. ubi etiam effigiem tribulae et triturandi modi appositam invenies.

28. לֶחֶם יוּדָק *Panis comminuitur*, i. e. frumentum, e quo fit panis. Ingeniose Lutherus: *man mahlt es zu Brot*, i. e. triticum comminuitur panis conficiendi causa. Verum in Hebraeo ipse לֶחֶם comminui dicitur. Hic quidem Chaldaeus et Syrus עִבוּרָא *triticum* verterunt, proximusque illis Hieronymus, in Commentario: *panis autem, id est, triticum, de quo efficitur panis.* Plura exempla ejus metonymiae, qua *materiatum* ponitur pro *caussa materiali*, ut loquuntur Grammatici, collegit Glassius *Phil. S.* p. 848. 849. ed. Dath., ubi et nostrum לֶחֶם explicatur: *triticum, ex quo panis conficitur.* Scite monet Michaelis in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. V. p. 1437. suppetias ferre linguae arabicae

ina-

analogiam, cui a طعم *guſtare, veſci*, طعام *cibus, edulium*, pecul. *triticum*. Eodem modo לחם et accipiendum eſſe infra Cap. XXX, 23. כִּי לֹא לָנֶצַח אָדוֹשׁ יְדוּשֶׁנּוּ *Attamen* (ſic enim haec particula haud raro ſumenda eſt) *non in perpetuum illum* (ſive, *illud*, cum reſpectu ad frumentum), *triturando triturabit* agricola, ne tritura continuata ipſum frumentum comminuat. אָדוֹשׁ varie tentatum eſt. Altingius in *Fundamm. Punctation. Ling. S.* p. 381. trajectione Aramaea poſitum putat pro דּוֹשׁ, a דָּאשׁ, unde Arabes ſuum داس traxerint, idem cum דּוֹשׁ. Sed bene monuit A. Schultensius in *Inſtitt. Ling. Hebr.* p. 494. [illegible] *Aleph* non *radicale* Arabibus eſſe, ſed *ſervile*, ſubſtitutum pro *Vav*, quod ſolemne in quieſcentibus mediis. Vitringa ad h. l. noſtrum אָדוֹשׁ eſſe ait Infinitivi formam inſolentem per protheſin τοῦ א. Id non plane rejiciundum videtur Schultenſio, l. c., nam in dialecto Arabica non Imperativus tantum, ſed et Infinitivus primae Conjugationis augetur nonnunquam Aleph ſervili. Ipſe tamen magis inclinat in eorum ſententiam, qui ſingularem radicem אָדַשׁ conſtituunt, ejusdem cum דּוּשׁ ſignificationis, ut inter alios Coccejus in Lexico. וְהָמַם גַּלְגַּל עֶגְלָתוֹ *Et licet agitet rotam plauſtri ſui.* Verbum הָמַם, Arabice هَمَّ, de quo pluribus egit A. Schultensius in *Origg. Hebrr.* Cap. V. p. 61. ſeqq., hic ponitur notione inſolentiore, pro, *vehementius agitare, et propellere*, uti Arabibus quoque هَمَّ النَّاقَةَ eſt: *impulit camelum ad incitatiorem curſum*, et ناقة هَمِيم *camelus vehementiori curſu actus*. וּפָרָשָׁיו לֹא יְדֻקֶּנּוּ *Et equitibus ſuis* ſive *equis ſuis, non comminuet illud*, ubi concedi poteſt Bocharto, vocem פָּרָשׁ non tantum *equitem* ſignificare (etſi hic etiam nihil vetet, intelligere equitem, equo inſidentem): nam ad excutienda grana non *boves*

 ſolum,

solum, verum et *equos* adhiberi, patet ex testimoniis, quae collegit Paulsen, l. c. p. 110—117., cum quo conferendus J. D. Michaelis in Commentat. *Etwas von der ältesten Geschichte der Pferde und Pferdezucht in Palästina*, P. III. *Juris Mosaic.* adjecta, p. 337. 338. Quod quum nonnullis interpretibus ignotum esset, haesitarunt in voce פָּרָשָׁיו, et pro ea, levi mutatione (quae et Walthero, Lowtho, Dathio et Henslero arrisit, praeeuntibus Symmacho et Theodotione, qui vertunt ἐδὲ ταῖς ὅπλαις αὐτᾶ λεπτύνει αὐτόν, Syro, qui ponit ܒܦܪ̈ܣܬܗܘܢ, et Vulgato, *nec ungulis comminuet eum*) פְּרָשָׁיו, sive פַּרְסָיו *ungulae* legendum censuerunt. Doederlinio פָּרָשִׁים *aurigae* sunt, qui tribulo insistunt, vid. Varronem *de re rust.* L. I. c. LII. p. 216. quos Xenophon in Oeconomico ἐπαλώτας dicit. Kocherus: „In פָּרָשָׁיו troporum hic gradationem cogitare licet, qua *equites* per *equos*, hi suis *ungulis* frumentum conterant; quale illud Virgilii *Georg. IV*, 43. *Sub terra fodere larem* — ubi *lar* pro *domo*, *domus* pro *apum cavernis*. Quod si unus aut alter veterum interpretum pro figura remotiori, *equitibus*, proximum conterendi instrumentum, *ungulas*, aut per meram etiam conjecturam *ungulas* voluit?" Sensus est, agricolam eandem rationem observare in moderanda, quam in instituenda tritura: etiamsi enim frumentum aspera tritura excutiat, eam tamen hic adhibere prudentiam et moderamen, ut triturae modum ponat, ne eam nimis urgendo, ipsa etiam grana corrumpat ac perdat.

29. גַּם־זֹאת מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת יָצָאָה הִפְלִיא עֵצָה הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה *Etiam hoc a Jova, agminum rectore, prodiit, qui mirabile facit consilium, et magnam facit sapientiam.* Referenda sunt haec verba directe ad ipsum parabolae argumentum, sed occulte comparationis ἀπόδοσιν continent. Hanc rationem tractandarum

fru-

frugum, inquit, a Deo didicit agricola: auditorum autem animis relinquit, ut ratiocinationem conficiant: si Deus agricolam docuit, ut sciret, qua ratione singulae segetes tractandae sint, nonne ille multo melius intelliget, qua ratione tractandi sint homines? תּוּשִׁיָּה hic significare *consilium*, *sapientiam*, quomodo et Chaldaeus hic vertit, docet parallelismus cum עֵצָה, sicut et Job XII, 16, coll. cum vs. 13. Proverb. II, 7. coll. cum vs. 6. Proverb. III, 21. VIII, 14., quamquam origo non satis liquet. J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 1167. seqq. confert quidem Arab. واسى et آسى *solari*, *solando juvare*, unde et verba nostra vertit: *magnum facit* (rebus adversis, de quibus antea actum) *solatium.* Sed huic loco magis convenire *sapientiae* notionem, patet. Forsan a *medendi* significatione, quam verbum illud Arabicum habet, *consilii* et prudentiae notio profecta est. Cf. not. ad Job. V, 12. Jam quod ad scopum superioris parabolae attinet, ille solummodo potest esse duplicis speciei; vel enim referri debet ad ipsam *orationem convictoriam* prophetae, vel ad *argumentum* illius orationis, hoc est, ad defendendam justitiam aequitatemque Dei in tractandis hominibus. Prius pauci sectantur interpretes, inter quos *Kimchius*, cujus hic est prolixa digressio. Summa ejus est, prophetam hac parabola explicare et defendere modum ac rationem, qua Deus circa populum suum versatus erat olim, et adhucdum versatur, in eo parando, instruendo et convincendo per prophetas, secundum diversas species hominum, quibus populus ille constat: Deum, postquam Judaeos per prophetas satis monuisset officii, dehinc iis admonendis et convincendis esse abstenturum, et illos sibi esse relicturum. Verum quum tota superior prophetae oratio ad poenas impiis denunciandas instructa sit, nec arguantur in ea, ut alias saepius, Judaei ejus vitii, quod ad frequentes prophetarum admonitiones non resipiscerent.

rent; eo potius spectat parabola, ut ostendat Dei aequitatem et sapientiam in tractandis hominibus. Grotius: „Objici poterat, cur Deus tam varie? Ostendit igitur, similitudine sumta ab agricultura, Deum optime nosse discrimina temporum et hominum, et modorum, quibus homines quippe tractari debeant." Disertius haec exponit Hieronymus: „Deus varie dispensat genus humanum; nunc punit, nunc miseretur, nunc corripit, nunc defendit, id est, nunc arat, nunc serit, nunc maturas fruges metit, et demessas in areis terit, orbemque suum gubernat ut voluerit. Gith [hebraice קצח] et cyminum, id est, omnes gentes, quae non receperunt ejus notitiam, nec legis habuere praecepta, virga emendat et baculo; frumentum autem, id est, populum Judaeorum, magnis torquebit suppliciis. Veruntamen non eos torquebit in perpetuum." Sed genuinum prophetae sensum attigisse arbitror Doederlinium: „Non punit Deus, nisi salutari consilio, velut agricola, qui agrum subigit, ut fructum capiat, nec perpetuo; dein aequitatem servat: aliis mitior est, alios durius tractat, utrique autem parcit, ne penitus intereat." Cf. not. ad vs. 23.

CAP. XXVIII. 1. *Vae coronae fastosae temulentorum Ephraimi, et flori marcido decoris ejus ornatissimi, qui est in vertice vallis pinguissimae oppressorum vino.*

2. *Ecce validum quid et robustum est Domino, tanquam imber grandinis, turbo exitialis, tanquam imber aquarum violentarum inundantium, qui vi dejicitur in terram.*

3. *Pedibus conculcatur corona superba ebriorum Ephraimitarum.*

4. Erit.

4. *Eritque flos ille emarcidus decoris ejus ornatissimi, qui est in vertice vallis pinguissimae, ut ficus praecox ante autumnitatem,* *quam qui viderit, dum adhuc in manu ejus est, deglutit.*

5. *Illo tempore erit Jova, agminum Deus, corona elegans et venustum diadema reliquiis populi sui.* *

6. *Mensque juris sedenti ad jus dicendum, et fortitudo retundentibus bellum portam versus.*

7. *Sed hi quoque vino errant, et titubant sicera. Sacerdos et propheta sicera errant, absorptique sunt a vino; errant prae sicera, hallucinantur in visione, impingunt in judicio ferendo.*

8. *Omnes mensae repletae sunt foedo vomitu, ita ut nullus locus vacet.*

9. *Quem (dicunt) docebit scientiam, quemve erudiet praeconio? parvulos, vix lacte desuetos, a mammis disjunctos?*

10. *Aliud enim continuo praeceptum, aliam super aliam continuo regulam (ingeminat); parum hic, parum illic.*

11. *Vicissim igitur sermone illusorio linguaque diversa loquetur ad hunc populum.*

12. *Idem, qui dixerat iis: haec requies, finite quiescat lassus quisque, et haec refocillatio, recusarunt vero audire.*

13. *Tum vero erit iis verbum Jovae aliud super aliud continuo praeceptum, alia super alia continuo regula, parum hic, parum ibi, ut quovis gressu lapserit retro, fractique irretiantur, capiantur.*

14. *Audite igitur Jovae effatum; vos irrisores, qui dominamini populo huic Hierosolymitano;*

15. *Quia dixistis: pepigimus foedus cum morte, et cum orco fecimus pactum. Flagellum omnia pervadens*

lens etsi irruerit, ad nos non pertinget. Constituimus enim mendacium refugium nobis, et in falsiloquio recondimus nos.

16. *Propterea sic dicit Dominus Jova: En ego ponam in Sione lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, bene fundatum, cui qui confidit, is non trepide festinabit.*

17. *Et disponam judicium ad amussim, et justitiam ad perpendiculum. Tum procella auferet mendacii illud praesidium, et latibulum illud aquae inundabunt.*

18. *Tum abolebitur foedus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum orco non persistet: flagellum inundans cum irruerit, ab eo conculcabimini.*

19. *Simul ac transierit, auferet vos, quotidie sine intermissione irruet: et vel rumorem ejus percipere adferet commotionem.*

20. *Tum brevius erit stratum, quam ut quis se extendere, et angustius tegumentum, quam ut quis eo se involvere possit.*

21. *Nam sicut in monte Prazim surget Jova, et sicut in valle Gibeonis ira ejus exardescet; ut perficiat opus suum, opus ejus erit prorsus insuetum: ut efficiat facinus suum — alienum erit facinus suum!*

22. *Nunc itaque nolite scurrari, ut ne arctius stringant vincula vestra. Nam consumtionem et excidium universo imminere orbi a Jova, agminum Deo, audivi.*

23. *Aures advertite, et audite vocem meam: auscultate atque attendite sermonem meum.*

24. *An per totum diem arat arator ad seminandum? sulcat et occat terram suam?*

25. *Nonne postquam superficiem ejus adaequaverit, spargit nigellam, aut serit cuminum, aut triticum*

justa

justa mensura, aut hordeum signatum, et speltam in termino suo?

26. *At eum erudit (Jova, ut faciat rem) uti par est, et Deus ejus eum instituit.*

27. *Utique enim nigella non trituratur tribula, nec rota plaustri super cuminum agitatur; sed nigella excutitur baculo, et cuminum virga.*

28. *Frumentum quidem triturando comminuitur, nec tamen perpetuo (colonus) triturat illud, et licet inducat rotam plaustri et equos suos, non prorsus comminuit.*

29. *Hoc quoque a Jova, agminum Deo, prodit, qui et consilio admirabilis et prudentia magnus est.*

CARMEN VICESIMUM TERTIUM.

Cap. XXIX.

ARGUMENTUM.

Praedicit fore, ut urbs Hierosolymitana á copiis hostilibus obsidenda ad magnas redigatur angustias, eo tamen eventu, ut hostes, dum voti sui compotes facti fuisse sibi imaginarentur, subitaria clade coelitus prostrati sint perituri (vs. 1 — 8.). Hinc, oratione conversa ad ductores et proceres populi Hierosolymitani, eos arguit summi stuporis in providentiae divinae rationibus dijudicandis, et pudendae ignorantiae doctrinae verae religionis (vs. 9 — 16.). Praevidet tamen felicius instare aevum, à vatum fraudibus et populi erroribus liberum, quo omnes Jovam vero et digno cultu sint prosequuturi (vs. 17 — 24.).

Eodem tempore, cui vaticinium, quod praecessit Cap. XXVIII. assignavimus, id vero est, primis Hiskiae regnantis annis, et hoc editum esse suadet et argumenti similitudo, et idem fere orationis tenor. Cf. Argument. Cap. XXVIII.

1. Nomine אֲרִיאֵל urbem Hierosolymitanam indicari, dubium vix esse potest, quum *Ariel* in hac ipsa pro-

prophetia infra vs. 8. diserte exponatur de הַר צִיּוֹן *monte Zionis*, et quae de *Ariel* hic leguntur soli urbi illi conveniant. Theodoretus quidem cogitavit de Areopoli, Moabitarum urbe celebri; sed delusus est tum aliquali convenientia vocum, tum infida versione Alexandrina, quae extrema hujus versiculi, חַגִּים יִנְקֹפוּ, vertit: φάγεσθε γὰρ σὺν Μωάβ, *comedetis enim cum Moab*, quod unde natum sit haud liquet. Cur vero Hierosolyma isto nomine hic designetur, variae sunt conjecturae. Sunt, qui *montem Zionis* dici existiment אֲרִיאֵל pro הַרִיאֵל *montem Dei*, sive הַרְאֵל (ut litera י media vocis sit supletiva formationi nominis), literis א et ה, ut alias haud raro, inter se permutatis, quin Ezech. XLIII, 15. promiscue הַרְאֵל et אֲרִיאֵל scribitur. Plerique tamen interpretes in eo consentiunt, אֲרִיאֵל ex אֲרִי et אֵל conflatum, significare *leonem Dei*, sive, ut Castalio vertit, *Leo-Deum*. Verum et sic de ratione hujus nominis urbi Hierosolymitanae hic tributi dissentiunt. Vitringa אֲרִיאֵל elliptice positum putat pro קִרְיַת אֲרִיאֵל *civitas leonis Dei*, i. e. herois, quo nomine Davidem innui arbitratur; siquidem heroës Hebraeis et vicinis gentibus *leones Dei* dicebantur. Jojada, Benajae filius 2 Sam. XXIII, 20. percussisse dicitur אֵת שְׁנֵי אֲרִיאֵל מוֹאָב *duos leonis Dei*, i. e. heroës *Moabi*. Cf. infra XXXIII, 7. Et Bochartus *Hieroz.* P. I. L. III. Cap. I. T. II. p. 7. edit. Lips. observat, adhucdum apud Arabes et Persas virum fortem, egregium, suae sectae principem, dici شير خدا، أسد، أسد الله *leonem Dei*. Verum etsi minime incredibile sit, Davidem nomine hoc nuncupari, tamen אֲרִיאֵל pro קִרְיַת אֲרִיאֵל, ellipsis esset, plane inaudita. Alii, ut Doederlein, urbem Hierosolymitanam *leonem Dei*, i. e. fortem appellari existimant ob securitatem invictam. „Nempe Esajas," inquit Doederlein, „brevi tempore urbem a numerosissimo Assyriorum exercitu

 obsi-

obſidendam praevidet, atque ad anguſtias redigendam; verum ne his quidem turbis vincendam, ſed leonis more e ſummis rerum discriminibus vi divina emergentem.“ Sed quum Ezech. XLIII, 15. 16. *altare holocauſti* in templo Hieroſolymitano nomine אֲרִיאֵל appelletur, nec hoc loco aliter capiendum erit. Illud tamen minime *leonem Dei* dici exiſtimandum eſt, quod ignis in eo accenſus holocauſta, leonis inſtar, vorabat et conſumebat, quae et Bocharti eſt ſententia, l. c.; ſed notat potius id nomen *focum Dei*, אֲרִי collato cum Arabico إِرَةٌ (pro إِرْيٌ), *focus, caminus, locus omnis ubi accenditur, alitur vel fovetur ignis.* Hinc recte Chaldaeus: וַי מַדְבְּחָא מַדְבְּחָא דִּבְנֵי בְקַרְתָּא דִּי שְׁרָא בַהּ דָּוִד *Vae altari, altari, quod exſtructum eſt in civitate, in qua habitavit David.* Hieronymus: „*Ariel*, id eſt, *leo Dei*, quondam fortiſſima vocatur Jeruſalem; ſive, ut alii arbitrantur, templum et altare Dei, quod erat in Jeruſalem.“ Nuncupatur igitur urbs Hieroſolymitana hic per metonymiam *focus Dei* ab altari holocauſti, praecipuo cultus ſacri inſtrumento. Cur vero hoc potiſſimum nomen hic uſurpaverit vates, ratio mox vs. 2. patebit. קִרְיַת חָנָה דָוִד *Urbs in qua reſedit David*, per ellipſin, pro eo quod integre eſſet קִרְיַת אֲשֶׁר חָנָה בָהּ דָוִד, ſtatus conſtructus enim ponitur etiam ſequente pronomine relativo, vel eo per ellipſin ſuppreſſo, vid. Schroederi *Syntax. Nom.* Reg. XIII. b. Ceterum verbum חָנָה, cujus uſus alias plerumque eſt in *caſtrorum metatione*, hic ſimpliciter accipitur notione verbi יָשַׁב *reſedit, ſedem fixit.* Prima enim verbi חָנָה ſignificatio haud dubie eſt *clinare*; unde Jud. XIX, 9. חֲנוֹת הַיּוֹם, λῆξις τῆς ἡμέρας, dein *reſedit, conſedit*, Num. I, 51. Geneſ. XXVI, 17. Hieronymus, verbum חָנָה ſumens ſignificatu *obſidendi*, vertit: *civitas, quam expugnavit David*, ſequutus interpretem Alexandrinum, ἣν Δαυὶδ ἐπολέμησε. Rectius

Rectius dixiſſet: *quam oppugnavit*; verbum חָנָה enim non admittit *expugnandi* notionem, ferre poteſt eam *obſidendi*, ut vs. 3. Sed interpretatio a nobis adſcita, quae et Chaldaei eſt (vid. ſupra), longe eſt ſimplicior; Hieroſolymae enim, vel potius arcis Zioniae a Davide oppugnatae cur hic mentio fieret, nulla ratio eſt. סְפוּ שָׁנָה עַל־שָׁנָה *Addito modo annum ſuper anno*, finite unum et alterum annum elabi. Quae ſequuntur, חַגִּים יִנְקֹפוּ, Hieronymus vertit: *ſolennitates evolutae ſunt*, ſequutus haud dubie magiſtrum ſuum Hebraeum. Sic enim Chaldaeus: בְּרַחֲגִין יִבְטְלוּן *quando feſta ceſſabunt*. Iarchius: יִכָּרְתוּ *exſcindentur*. Aben-Esra: ינקפו פועל עומד והטעם יפסקו העולות *Vox* ינקפו *intranſitive uſurpatur, eſtque ſenſus, futurum eſſe, ut ſacrificia deficiant*. Sed dura eſt loquutio, nec credibile, ſi id dicere voluiſſet propheta, uſurum illum fuiſſe voce נָקַף *caedere, praecidere, deſtringere*, quae notio, metaphorice licet ſumpta, ad *feſta et ſolennitates* minus commode transfertur. Potior itaque interpretum recentiorum pars ſequuta eſt Kimchium, qui per חַגִּים, quod proprie *feſta, ſolennitates* notat, hic intelligit *victimas*, in feſtis et ſolennitatibus offerri ſolitas, e Pſ. CXVIII, 27. *Vincite* חַג *feſtum*, i. e. victimam feſtam, *ad cornua altaris*. Vertit itaque hunc locum: *caedant*, ſ. *decervicent victimas*, vel *agnos feſtos*, obſervatque Chaldaeum vocem עֲרַפְתּוֹ Exod. XIII. 13. vertere per תְנַקְפִיהּ, eſt autem עָרַף *decervicare*. Si autem cui mirum videatur, prophetam notione adeo inſolente uti voluiſſe ubi loquitur de mactatione et oblatione victimarum, hanc reddunt rationem, et ipſe interpres Hebraeus, prophetam non dignatum eſſe cultum divinum, qui ab his hominibus in victimis caedendis et offerendis obſervabatur, alia loquutione deſignare, quod ſciret cultum hunc obiri ab hominibus non ſincere piis, qui in externis religionis ceremoniis ad Deum non integro animo acce-

accedebant. Sed prophetam, si omnino verbum נָקַף, quod proprie *destringere* notat, usurpare voluisset de victimis Deo offerendis, tamen non verisimile est in ejusmodi casu adhibiturum fuisse vocem חַגִּים *festa*, duas duriores metaphoras inter se commiscendo, est enim durius et insolentius dictum: *festa praecidere*, pro *offerre victimas*. Neque necesse est, usitatam nominis חַגִּים significationem hic deserere, si verbum נָקַף cum Vitringa *circumeundi* significatu capimus, quo ejus forma Hiphil הִקִּיף in V. T. frequenter occurrit, ut verba hebraea vertantur: *festa anniversaria in orbem redeant*, quod cum eo quod praecedit, *addite annum anno*, optime convenit. Arctissime vero hic versus cum proximo cohaeret, et utroque demum versu sensus absolvitur.

2. וַהֲצִיקוֹתִי לַאֲרִיאֵל *Attamen angustabo Arielem*, scil. obsidione. Praefixum ו hic est *adversative* capiendum, ut saepius. Verbum צוק conferendum est cum Arab. ضَاقَ (pro ضَيَقَ) *angustus, arctus fuit*, in Conjug. II. *arctavit*, angustum reddidit *illi locum*. Hinc הֵצִיק rectissime usurpatur de obsidione, qua hostes civitatem aut gentem angustiis premunt, conf. infra vs. 7. et Jerem. XIX, 9. וְהָיְתָה תַאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה *Eritque moestitia et moeror*. Conjunguntur duo haec nomina ejusdem ortus et terminationis et Thren. II, 5. emphaseos causa. De verbo אנה cf. not. supra ad III, 26. In verbis hujus versus postremis, וְהָיְתָה לִּי כַּאֲרִיאֵל femininum הָיְתָה respicit nomen קִרְיַת vs. 1., *et erit mihi* scil. urbs illa, in qua resedit David, *ut Ariel*. Quibus verbis plerique interpretes hunc sensum dant, Deum facturum, ut in circuitu Hierosolymae plurima cadavera hominum prostrata jaceant, perinde ac circa aram holocausti cadavera animantium. Sed recte observavit Vitringa, alludi potius ad ignem in altari victimas consumentem, et prophetam hoc velle: Deum Hierosolymam

fa-

facturum esse suae irae focum, qui consumpturus sit tam improbos et refractarios Judaeos, quam hostes urbem obsidentes. Quem sensum commendat locus infra XXXI, 9. *Cadet Assur gladio non-viri, et gladius non-hominis devorabit illum, dicit Jova,* אֲשֶׁר אוּר לוֹ בְּצִיּוֹן *cui ignis est in Zione, et furnus* (תַּנּוּר) *Hierosolymis.* Utriusque versus sententia igitur haec est; vos profani et impii, qui vobis persuadetis, vos externo cultu, quo annua festa celebratis et victimas festas magno numero offertis, Deo satisfacere, ejusque placare iram, addite, si ita placet, annum anno, celebrate festa, procurate victimas, sed scitote, Deum in his neutiquam complacere, atque adeo non desiturum graves poenas vobis decretas exsequi. Plerique interpretes haec et quae dehinc sequuntur usque ad vs. 8. referunt ad obsidionem Hierosolymae tentatam a copiis Sanheribi, quae tamen ipsae magna et subita clade afflictae re infecta redire coactae sunt, ut infra XXXVII, 36. 37. 38. narratur. Verum enimvero quae hic denunciantur de urbe Hierosolymitana obsidione cingenda, circumdanda vallo erigendisque adversus eam propugnaculis, nemo doceat ex historia, illo tempore, quo Sanheribus urbi obsidionem intentabat, facta esse, vel fieri potuisse. Historia (infra XXXVI. XXXVII. 2 Reg. XIX.) habet, Sanheribum ex Aegypto reducem et Lachischam obsidentem, Rabsacen et praecipuos militiae praefectos cum copiarum suarum spectabili parte misisse Hierosolymam ad eam minis vel vi cogendam ad deditionem. Illum itaque mandata sua publice populo Hierosolymitano exposuisse; sed quum tulisset repulsam, nec deditionem regi aut populo persuasisset, re infecta ad Sanheribum, qui interea se cum copiis suis Libnam moverat, rediisse, novis mandatis ab ipso instruendum, quod quum factum esset rediisse Rabsacen Hierosolymam secum ferentem, dirum nuncium indignationis superbi regis, et literas

ad

ad Hiskiam minarum plenas, ſed illa ipſa nocte exercitum Asſyriacum a Jova angelo profligatum fuiſſe, conſumtis centum et octuaginta quinque millibus, ut adeo oppugnatio Hieroſolymorum ab Asſyrio actu inſtituta non fuerit. Sed videtur haec olim Judaeis concepta opinio fuiſſe, fore aliquando, ut urbs Hieroſolymitana ab hoſtibus obſideatur et anguſtiis prematur, ſed modo admirando liberetur, ita ut conatus hoſtibus ipſis perniciofus ſit. Cf. Zachar. XII.

3. Quae verſu ſuperiore de urbe in anguſtias redigenda dixerat vates, jam propius declarat. וְחָנִיתִי כַדּוּר עָלָיִךְ *Et caſtra metabor ſicut orbem adverſus te*, i. e. obſidebo te in circuitu. Verbum חָנָה cum עַל ſumitur ſignificatu *obſidendi*, ut 2 Sam. XII, 28. Pſ. XXVII, 3. Nomen דּוּר, quod ſupra XXII, 18. *pilam* notaverat, hic propria ſua notione *gyrus*, *orbis*, ut Arabicum دَوْر a دَوَرَ *circumivit*, *orbem egit*, capiendum eſt. Significatur hic idem quod Lucas XIX, 43. verbo περικυκλοῦν expreſſit. Verba ejus: *venient dies ſuper te, quibus* περιβαλοῦσιν οἱ ἐχθροί σου χάρακά σοι, καὶ περικυκλώσουσί σε. Oratio eſt Domini de extremo Hieroſolymae fato vaticinantis. Id ipſum vero quid ſit explicat idem alio loco XXI, 20. Quando itaque Hieroſolymam videritis κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων, *cingi ab exercitibus*. Hic primus actus eſt obſidionis urbi intentandae. Sequitur alter: וְצַרְתִּי עָלַיִךְ מֻצָּב *Et arctabo te ſtatione*, i. e. aggere, vallo. Eſt מֻצָּב a נָצַב *collocare*, *firmo loco ponere*, hic *ſtatio militaris*, qua vallum, quo urbs obſeſſa undique includitur indicatur, quia in eo ſtationes habebant milites. Recte Alexandrinus: καὶ βαλῶ περὶ σὲ χάρακα. Symmachus: καὶ χαρακώσω κατὰ σοῦ στάσιν. Hieronymus: *et jaciam contra te aggerem.* Addit: וַהֲקִמֹתִי עָלַיִךְ מְצֻרֹת *et erigam adverſus te munitiones*, i. e. turres prae-

praeſidiarias, propugnacula. Vocis מְצֻרָה latior eſt ſignificatio, notat enim qualemcunque munitionem, ſive urbis ipſius, ſive ab hoſtibus adverſus urbem exſtructam. Verum notio הֵקִים *erigere* hic aeque ac circumſtantia orationis determinat ejus ſignificationem, quae *turribus, propugnaculis* optime convenit. Valla autem caſtrenſia veteris poliorceticae ſuas habuiſſe turres, aeque ac oppida, vel ex Homero ſatis notum, vid. *Il.* XII, 4 ſeqq. 416 ſeqq. Hieronymus: *et munimenta ponam in obſidionem tuam.* *Alexandrinus*: καὶ θήσω περὶ σὲ πύργους, unde tamen non tuto colligitur cum Lowtho, interpretem מְצָדוֹת (per Daleth) legiſſe: potuit enim et מְצוּרוֹת recte ita vertere.

4. וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ *Tum humiliaberis, e terra loqueris*, i. e. humiliata ad terram jaciens loqueris, *et ex pulvere depreſſa erit oratio tua.* וְהָיָה כְּאוֹב מֵאֶרֶץ קוֹלֵךְ וּמֵעָפָר אִמְרָתֵךְ תְּצַפְצֵף *Et erit tanquam pythonis e terra vox tua, et ex pulvere loquela tua pipiet.* Senſus eſt, incolas Hieroſolymorum, qui olim altum tonare et libero ore viribus ac munimentis ſuis, atque etiam foedere cum potentioribus inito gloriari ſolebant, illo tempore per obſidionem arctiſſimam ad ſummas animi anguſtias redactos pythonum inſtar humili uſuros eſſe oratione, quae animi ipſorum anguſtias et metum exprimeret. De vocibus אוֹב et צִפְצֵף, de vatibus necromanticis uſitatis, qui mortuorum umbras evocantes eorumque voces imitati, exiii ſolebant et ſubmiſſa voce uti, vid. not. ad VIII, 19.

5. וְהָיָה כְּאָבָק דַּק הֲמוֹן זָרָיִךְ *Et erit ut pulvis tenuis multitudo hoſtium tuorum.* Sunt, qui haec cum ſuperioribus ita connectant, ut vates hic pergat in deſcribenda obſidione urbis Hieroſolymitanae, qui igitur comparationem cum pulvere unice referunt ad *multitudinem* hoſtium urbem coarctantium. Verum etſi *pulvis*

imago

imago subinde ad multitudinem significandam adhibeatur, veluti Num. XXIII, 10. 2 Chron. I, 9.; hoc tamen loco quod in altero hemistichio additur, וּכְמֹץ עֹבֵר הֲמוֹן עָרִיצִים וְהָיָה לְפֶתַע פִּתְאֹם *et tanquam gluma transiens multitudo ferocium, fietque illud momento, repente*, satis ostendit, depingere vatem repentinam hostium dissipationem atque interitum, quemadmodum supra XVII, 13. hostes dissipandi et in fugum conjiciendi cum gluma montium a vento agitata comparantur. Pro זָרַיִךְ Lowthus זֵדִים *superbos* legi jubet, id enim poscere parallelismum, quum עָרִיצִים in hemistichio altero legatur, nec aliter in suo codice legisse Alexandrinum, qui ἀσεβεῖς posuit. Verum זָר non solum *extraneos* designare, sed etiam *barbaros* et *crudeles hostes* vidimus ad I, 7. Cf. et XXV, 2.

6. מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת תִּפָּקֵד בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ *A Jova, agminum Deo visitabitur in tonitru et terrae motu* scil. הֲמוֹן זָרַיִךְ vs. superiore. Nomina *multitudinis*, *societatis*, *congregationis*, apud Hebraeos potestate generis femininei esse constat, unde hic verbum femininum תִּפָּקֵד usurpatur. Male id ab iis interpretibus, qui descriptionem obsidionis Hierosolymae hic continuari existimant, refertur ad Urbem et vertitur *visitaberis*. Si enim ad Hierosolymam oratio dirigeretur, secunda Feminini persona תִּפָּקְדִי poni debuisset. Porro de *hostium* multitudine dissipanda et perdenda haec verba capienda esse, clarissime docet locus huic parallelus infra XXX, 30., ubi vates ad describendum hostis Assyrii interitum easdem fere imagines usurpat, quas hic legimus.

7. וְהָיָה כַּחֲלוֹם חֲזוֹן לַיְלָה הֲמוֹן כָּל־הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־אֲרִיאֵל *Et erit instar somnii visionis nocturni multitudo omnium gentium, quae militaverint contra Arielem.* Sunt interpretes, qui hostium multitudinem cito disparituram somnio hic comparari putent; quum tamen quae

quae vs. 8. ſequuntur aperte doceant, prophetam hoſtes conferre cum ſomniantibus, qui ſe ſpe vel fructu boni alicujus imaginarii lactarant. Integra hujus loci ſententia haec eſt: res ita ſe habebit cum hoſtibus, ut ſe habet in ſomnio cum famelicis et ſitibundis. Loquutio eſt metonymica ejus ſpeciei, quam *adjuncti* vocant, cujus in utriusque Foederis libris infinita ſunt exempla. Poteſt etiam eſſe μετάληψις vel μετάθεσις: *hoſtes ita ſe habebunt ut quis ſe habet in ſomnio*, hoc eſt, ut ipſe mox vs. 8. interpretatur, ut *famelicus* vel *ſitibundus* ſe habet in ſomnio. Sic ubi Dominus in parabola Matth. XIII, 45. regnum coeleſte ſimile eſſe ait negotiatori quaerenti bonas margaritas, non id proprie voluit dicere, *regnum* Dei ſimile eſſe *negotiatori*, ſed ſimile eſſe *margaritae*, quae a negotiatore quaeritur. Ita hic multitudo hoſtium eſſe dicitur ut *ſomnium*, i. e. ut ſomnians, qui *ſomnio* afficitur. Eadem eſt ratio hemiſtichii poſterioris: וְכָל־ צֹבֶיהָ וּמְצֹדָתָהּ וְהַמְּצִיקִים לָהּ *omnium*, inquam, *qui militaverint contra eam*, urbem ſcil., ſe habebit inſtar ejus, qui in ſomnio verſatur, *et contra arcem ejus*, *et coanguſtaverint eam.* Pro צֹבֶיהָ וּמְצֹדָתָהּ Lowthus legere mallet צְבָאָם וּמְצֹדָתָם, Chaldaeumque ut hujus lectionis teſtem citat. Sed bene Kocherus: כָּל־צֹבֶיהָ, *omnes qui militaverint adverſus eam* (urbem Hieroſolymam). Formas verborum א et ה frequenter inter ſe permutari notum eſt; dein affixum ſing. fem. ut auctoritate, ſic bono ſenſu et trina repetitione facile comprobatur. Nec bene Chaldaeus citatur, qui non verbum de verbo hic exprimit, ſed ſibi placitum eumque dat ſenſum, unde ſincerum de vera ſingularum vocum lectione judicium ferri nequeat."

8. Ut vates irritas hoſtium ſpes pingat, eadem fere ſimilitudine utitur, qua Lucretius IV, 1091. a Lowtho adductus:

Ac veluti in somnis sitiens quum quaerit et humor
Non datur, ardorem in membris qui stinguere possit:
Sed laticum simulacra petit, frustraque laborat,
In medioque sitit torrenti flumine potans.

9. Jam oratione ad Judaeos conversa eos summi stuporis arguit. הִתְמַהְמְהוּ וּתְמָהוּ *Nectite moras* prae stupore *et admiramini.* Vox הִתְמַהְמַהּ, Hithpael verbi מָהַהּ, notat *cunctari*, *moras nectere*, vid. Genes. XIX, 16. XLIII, 10. 2 Sam. XV, 28. Id vero quum vel ad corpus vel ad animum referri possit, posterius hic obtinet, notatque eum animi statum, quo quis ad rem inexspectatam et miram defixus haeret, et prae stupore moratur. Recte igitur Hieronymus vocem vertere potuit *obstupescite*, nisi forte illi tribuerit notionem verbi תָּמַהּ *mirari*, ut הִתְמַהְמְהוּ idem ipsi fuerit quod Habacuco I, 5. הִתַּמְּהוּ, sed aegre id obtinet secundum canones Grammaticae. Et videtur tamen Chaldaeus id ita accepisse. Verba enim nostra eodem modo convertit quo similia Habac. I, 5. per אִתְּרְבַּבוּ שְׁהוּ *obstupescite, admiramini*, quorum verborum prius proprie significat *prae stupore languescere*, sed posterius eandem vim habet quam hebraicum הִתְמַהְמַהּ, notat enim *cunctari* et *admirari*, sive *stupere*. Ceterum הִתְמַהְמְהוּ vix dubium est capiendum esse pro Imperativo, ut additum תְּמָהוּ. Plus est difficultatis in altero appellationis membro, הִשְׁתַּעַשְׁעוּ וָשֹׁעוּ, in quo vates eandem, quam in membro superiori, paronomasiam affectat. Hieronymus vertit: *fluctuate et vacillate.* Chaldaeus: אִשְׁתַּגִּישׁוּ אִרְזַמִּימוּ וְאִשְׁתְּמַמּוּ *terremini*, perturbamini, *cogitabundi estote, et admiramini*, s. stupete, ubi forsan vox media, אִרְזַמִּימוּ (pro אִזְדַּמִּימוּ, et hoc pro אִתְזַמִּימוּ, forma Ithpaël) *cogitabundi estote*, adscripta ad marginem, irrepsit in contextum, quin abesse etiam vocem in Polyglottis Antverpensibus, monet Buxtorfius, sed exstare in Bibliis

Bibliis Venetis. Syrus Chaldaeum, ſi hanc vocem exci-
pias, perfecte expreſſit. Symmachus reddiderat: *ἐξαπατήθητε καὶ ἀπατᾶσθε*, *ſeducimini et ſeducite.* Coccejus: *oblectate vos et quiritamini.* Nata eſt interpretationum differentia ex vario reſpectu dictionum Hebraeorum שָׁעָה et שׁעע, quibus propheta hic utitur, Voces שַׁעֲשַׁע et הִשְׁתַּעֲשַׁע ſatis ſunt receptae ſignificatione *ſe oblectandi, delieiandi*, ut שׁוּע valet *clamare, quiritari.* Verum non videtur eſſe dubium, quin voces שָׁעָה et שׁעע olim quoque obtinuerint ſignificationem *illinendi, obſcurandi, excaecandi.* Vates enim noſter verbo הַשְׁעֵה ſupra VI, 10. manifeſte uſus eſt ſignificatu *excaecandi*, dum dixit: וְעֵינָיו הָשַׁע *et oculos ejus excaeca*, proprie, *illine*, ſignificatione petita a verbo שׁעע, quod Chaldaeis idem valet quod Hebraeis טוּחַ *illinere, obducere*, cf. not. ad illum loc. Et infra XXXII, 3. manifeſte ſervata eſt haec verbi שָׁעָה notio hisce verbis: וְלֹא תִשְׁעֶינָה עֵינֵי רֹאִים *nec obſcurabuntur oculi videntium, et aures audientium attendent.* Quare Jarchius et Joſephus Kimchi, Davidis pater (ipſe enim David haec verba interpretatur de *clamoribus* falſorum prophetarum) recte hic amplectuntur ſignificatum *excaecandi*, qui huic loco, in quo de hominibus mente caecis et ſtupidis agitur, optime convenit. Ipſe enim propheta mox vs. 18. dicit: *ex caligine et tenebris* עֵינֵי עִוְרִים תִּרְאֶינָה *oculi caecorum videbunt.* Cf. infra XXXV, 5. XLII, 19. Vertendum igitur: *excaecate vos ipſos et excaecate* ſcil. alios, ut prius ad ductores populi, alterum ad populum ſpectet. Eandem ſententiam Symmachus expreſſit, cujus interpretationem ſupra attulimus. Jam vero vates mutat perſonam, et hosce *ſtupentes*, mirabundos, mente caecos aliis oſtentat his verbis: שָׁכְרוּ וְלֹא־יַיִן נָעוּ וְלֹא שֵׁכָר *Ebrii ſunt, ſed non vino, titubant, ſed non temeto*, i. e. titubant, ſed non modo ſicut ebrii vino, verum multo etiam magis, maxime titubant, omni prorſus con-

filio destituti (vs. 10—14); titubant ebrii spiritu soporifero (vs. 10.), non modo graves mero et somno. Scilicet Hebraei aeque ac Arabes (vid. Schultensium ad Job. XXX, 28. p. 853.) in hujusmodi comparationibus affirmativum enunciatum saepe omittunt, veluti Jerem. IV, 11. *ventus non ad ventilandum*, i. e. (conf. vs. 12.) ventus multo magis saeviens, validissimus; conf. Jes. LI, 12. ubi not. vide; et Storrii *Observatt. ad Analog. et Synt. Hebr.* p. 261. Ceterum veteres haec etiam forma Imperativi acceperunt. Alexandrinus: κραιπαλήσατε. Hieronymus: *inebriamini et non a vino, movemini, et non ab ebrietate;* pariter Chaldaeus. Patet, illos pro שָׁכְרוּ legisse שִׁכְרוּ, quomodo et Biblia Basileensia habent. Sed quod in ceteris omnibus legitur, שָׁכְרוּ, confirmat נָעוּ, quod sequitur, tertia Praeteriti persona, sine ulla codicum variatione, et prophetae nil est familiarius ejus modi personae mutatione.

10. Jam personâ tertiâ in secundam mutatâ recta appellat proceres populi Judaici, nec figurate amplius, sed proprie explicat caecitatem mentis illorum: כִּי נָסַךְ עֲלֵיכֶם יְהוָה רוּחַ תַּרְדֵּמָה *nam effudit super vos Jova spiritum soporis.* Verbum נָסַךְ nonnulli interpretes cum Kimchio *operiendi* significatu hic capiunt, ut supra XXV, 7. Sed retinenda est *effundendi* notio, qua verbum hoc frequentius in V. T. occurrit, quum ea conveniat et notioni *spiritus*, qui stylo Hebraeorum dicitur *effundi*, et quoque voci *soporis*. Veteres enim ut *somnos* graves a Diis hominibus *immitti* statuebant, sic verum est, videri eos, qui in gravem soporem et veternum incidunt, liquore quodam mortifero obrutos et suffusos esse. וַיְעַצֵּם אֶת־עֵינֵיכֶם *Et obligavit*, occlusit, *oculos vestros.* Verbum עִצֵּם vulgo *constipavit* vertunt, instar ossium (עֲצָמִים) solide inter se compactorum. Sed est potius hic idem quod consonum Arabicum

bicum عصم, quod in Conjug. IV. notat: *vinculo loroque constrinxit*, idem quod alias عصب et Chaldaicum עֲצַב, frequenti literarum M et B permutatione. Pergit vates: אֶת־הַנְּבִיאִים וְאֶת־רָאשֵׁיכֶם הַחֹזִים כִּסָּה *prophetas vestros et primores vestros, videntes, texit*, caligine mentis obduxit. הַחֹזִים nonnulli per ἀσύνδετον vertunt: *et videntes texit*, solet enim propheta non raro ubi tria membra inter se copulanda sunt, copulam in extremo negligere. Sed est הַחֹזִים potius epitheton prophetarum et primorum, qui se *videntes*, i. e. acute cernentes jactitabant.

11. Vaticiniorum a veris Jovae prophetis prolatorum vim nec volunt nec possunt percipere. Hanc simplicem sententiam poetice ita enunciat, ut vaticinium veri prophetae comparet cum libro obsignato, qui si tradatur viro legere callido, ab ipso non legatur, hoc obtentu, quod esset obsignatus; cum tamen, si ipsi esset voluntas illum legendi, aperire eum et legere possit. „Ita," Kimchius inquit, „dicunt *sapientes*, qui sunt inter vos: quia in oraculis divinis multa sunt occulta, ea non curant; sed si esset eis voluntas eudiendi ac intelligendi illa, aliquem juberent oracula illa ipsis explicare." חָזוּת הַכֹּל proprie: τὸ ὅραμα τῦ παντός, *visio universi hujus*, i. e. universa haec visio. Hieronymus vertit: *visio omnium*, retulitque ad omnes prophetias, in quibus Judaei caecutiunt. Graecus Alexandrinus: τὰ ῥήματα πάντα ταῦτα. לֹא אוּכַל *Non possum* scil. legere, לִקְרוֹת, quod quum in codice quodam legatur, et a Graeco quoque Alexandrino interprete per ἀναγνῶναι exprimatur, Lowthus textui inserendum arbitratur. Verum scite Kocherus monet, ejusmodi ellipsin non Jesajae modo, sed aliis etiam scriptoribus Hebraeis satis usitatum esse, veluti Cap. I, 13. Ps. CI, 5. Exod. VIII, 14. Jon. I, 13.

 Illud

Illud לְקְרוֹת autem, in uno lectum codice, librario quodam, nimis sedulo, haud dubie deberi, quod vel insolita verbi forma arguat, nam alias לִקְרֹא usurpari, excepto uno קְרֹאת, sed per א, Jud. VIII, 1.

12. Liber si traditur litterarum rudi, is eum non legere poterit, quamquam non sit obsignatus (vs. 11.) sed apertus. Kimchius: „*Stulti*, qui sunt inter vos, invenient hunc praetextum: *non intelligimus effata divina; dicite sapientibus:* sed hi cum prophetis illos seducunt; ut itaque effata divina non audiantur inter vos, neque *sapientibus*, neque *stultis*." עַל־אֲשֶׁר pro אֶל־אֲשֶׁר, ut 1 Sam. I, 10. III, 11.

13. Hic versus antecedens, proximus consequens continet: יַעַן כִּי *quia illi faciunt hoc* — לָכֵן *ideo ego faciam etc.* Varietas lectionis est in נגש, aliis codicibus נִגַּשׁ, cum *Schin* [et ita quidem hodie codices plerique, cum Alexandrinis, utroque Arabe, Syro, et Vulgato, nec non Matthaeo XV, 8. atque Marco VII, 6.], aliis נִגַּשׂ, cum *Sin* [quod DE ROSSI invenit in *septendecim* codicibus, *decemque* libris impressis, et Chaldaeus etiam expressit] exhibentibus. 1) Assumto נִגַּשׁ sensus erit hic: *quia hic populus appropinquat tantummodo* ad me, ad templum meum; animo disjuncti a me, corpora tantum in templum meum ferunt; eadem sententia, quae supra Cap. I, 12. occurrit. 2) Qui נִגַּשׂ praeferunt, non uno modo haec verba interpretantur. *a*) Quoniam נֹגֵשׂ nonnumquam *praefecti*, *dominatoris* significatione occurrit (nam a prima notione verbi נָגַשׂ *urgere*, *debitum exigere*, facilis ad *dominandi* significationem transitus fuit), e. c. Exod XV, 3. Zach. X, 4. [*ex ipso*, Juda, *prodibit* כָּל־נוֹגֵשׂ *omnis dominator*, rex, vel princeps]; Chaldaeus hoc loco Niphal vertit: אִתְרַבְרַב *se ipse effert* tumido et stulto fastu (cf. vs. 15.). *b*) Kimchius נִגַּשׂ h. l. *oppressus est* interpretatur, qua significatione occurrit infra LIII. 7. נִגַּשׂ וְהוּא נַעֲנֶה *oppres-*

oppressus est et afflictus; ut sensus sit: quando affligitur populus iste et in angustia versatur, ore suo et labiis suis me honorat. *e*) J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 1196.: *propterea quod poenas jam dedit populus hic*, *nec tamen illis emendatus solo me ore et labiis colit*. Sed tam huic quam antecedenti interpretationi obstat hoc, quod *poenarum* versu demum sequenti mentio fit; hic crimina tantum populi nominantur. Sine ratione etiam textui intruduntur, quae Michaelis supplet. Melius Coccejus vertit: *propterea quod populus hic adigitur*, adigi debet ad cultum meum, et ita quidem ut me labiis tantum honoret. Sed recte Kimchi praefert quod in codicibus longe pluribus legitur, et a plerisque quoque veteribus interpretibus, ut supra vidimus, exprimitur, נִגַּשׁ, auctoritate Masorae impressae, quae ad hanc vocem notat: ל׳ בספרא *non* exstat amplius *in hoc libro*, נִגַּשׁ vero adhuc semel exstat Jes. LIII, 7. Addit vates: וְלִבּוֹ רִחַק sed *cor suum procul avertit* a me, non ex animo me colunt, sed templum meum ideo tantummodo frequentant, quod ita praeceptum est, et ipsi huic rei assueti sunt. וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה *Estque timor eorum* et cultus *erga me*, s. quo me colunt, *praeceptum hominum condocefactum*. יִרְאָתָם אֹתִי proprie *reverentia eorum me* pro eo quod plene esset: יִרְאָתָם אֲשֶׁר יִרְאוּ אֹתִי *reverentia eorum qua me reverentur*. Simile est 2 Sam. III, 11. in historia Isbosethi: מִיִּרְאָתוֹ אֹתוֹ *propter timorem ejus eum*, i. e. erga eum. Verbalia enim nomina apud Hebraeos casum Verbi sui regunt. Matthaeus posterius hoc membrum XV, 9. ita exhibet: *μάτην δὲ σέβονταί με, διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων*. Sic pariter Marcus, fere ut interpres Alexandrinus, nisi quod is extremas voces transponat, easque per copulam conjungat hoc modo: *διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας*. Utraque versio est exegetica, quae sensum ejus quod propheta di-

dicere vult perfecte reddit, ut necesse non sit dicere, interpretem Alexandrinum pro וַתְּהִי legisse וְתֹהוּ, idque vertisse καὶ μάτην, quod Grotius vult. Est enim insolens et incommoda constructio וְתֹהוּ יִרְאָתָם pro וְלַתֹּהוּ יִרְאָתָם.

14. לָכֵן הִנְנִי יוֹסִף לְהַפְלִיא אֶת־הָעָם־הַזֶּה הַפְלֵא וָפֶלֶא Propterea ecce me addentem mire agere cum hoc populo mirabiliter agendo et mirum in modum, i. e. efficiam, ut omnes posthac mirentur sortem, calamitatem et infelicitatem hujus populi (conf. Thren. I, 9. וַתֵּרֶד פְּלָאִים, descendit urbs miris modis, i. e. multi mirati sunt lamentabilem casum tam florentis urbis). Geminatio illa, mirabile et miraculum, frequens Hebraeis, pro re maxime miranda et stupenda. יוֹסִף est Participium cum Chirek pro Tsere, ut infra Jes. XXXVIII, 5. וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו Ut pereat sapientia sapientium ejus. Quum supervenerit ipsis malum, non erit illis consilium, quo eripiantur ex illo, neque proderit eis tunc sapientia sua. וּבִינַת נְבֹנָיו תִּסְתַּתָּר Et prudentia prudentium abdet sese, i. e. evanescet.

15. הוֹי הַמַּעֲמִיקִים מֵיהוָה לַסְתִּר עֵצָה Vae illis qui profundum faciunt a Jova ad occultandum consilium, i. e. qui callida pietatis simulatione consilia sua mala coram Jova tegere student. Vox מֵיהוָה in hac sententia duplicem obtinet potestatem, ut partim cohaereat cum antecedente הַמַּעֲמִיקִים, partim cum sequente לַסְתִּר. Si vates hoc tantum dicere voluisset: vae his, qui profunde tegunt consilium coram Jova, scribere potuisset: הַמַּעֲמִיקִים לַסְתִּיר עֵצָה מֵיהוָה, quae structio orationis magis conveniret genio linguae; sed propheta vocem מֵיהוָה jungens voci הַמַּעֲמִיקִים hanc emphasin addidit orationi, ut significet homines, qui dum consilia sua coram Jova tegunt, se ipsis illis suis consiliis illi subducunt, et animos suos a Deo avertunt. וְהָיָה בְמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם Quo-

Quorum opera fiunt in tenebris, juxta opinionem eorum scilicet, quasi fierent Deo ignorante. Quod disertius exprimunt verba quae subjiciuntur: וַיֹּאמְרוּ מִי רֹאֵנוּ וּמִי יוֹדְעֵנוּ *dicuntque: quis videt nos, aut quis cognoscit nos?* Doederlein haec refert ad studia falsorum prophetarum, qui populum deciperent facilem et promissionibus clam confictis divinam praetenderent autoritatem.

16. In verbis הַפְכְּכֶם אִם־כְּחֹמֶר הַיֹּצֵר יֵחָשֵׁב interpretandis veteres et recentiores multum invicem dissentiunt. Graecus Alexandrinus, non expresso הַפְכְּכֶם, haec tantum exhibet: οὐχ ὡς ὁ πηλὸς τοῦ κεραμέως λογισθήσεσθε; Syrus, dictione הַפְכְּכֶם ad versum praecedentem tracta, ita vertit: ܐܘ ܡܢܘ ܝܕܥ ܐܝܟܢܐ ܡܬܗܦܟܝܢܢ *aut quis novit quomodo versamur?* quasi הַפְּכֵנוּ in Hebraeo exstaret. Nec cetera fideliter reddidit: ܐܝܟ ܛܝܢܐ ܕܦܚܪܐ ܡܬܚܫܒܝܢ ܐܢܬܘܢ *sicut lutum figuli vos reputamini.* Chaldaeus: הַלְמְהַפָּךְ עוֹבָדֵיכוֹן אַתּוּן בְּעַן הָא כְּמָא דְטִינָא בְּיַד פַּחָרָא כֵּן אַתּוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמַי *Num pervertere quaeritis opera vestra! En, sicut lutum in manu figuli, sic estis reputati coram me.* Hieronymus primam quidem horum verborum dictionem הַפְכְּכֶם recte vertit: *perversa est haec vestra cogitatio*, sed quod addit: *quasi si lutum contra figulum cogitet*, manifesto subest vitio; legit enim יַחְשֹׁב pro יֵחָשֵׁב. Recentiorum plures Kimchium sequuti hunc locum ita exponunt: *Vertere vos*, i. e. versio, mutatio vestra, *vere* (uti אִם occurrit Num. XVI, 30. Proverb. III, 34) *sicut lutum figuli reputabitur*; q. d. non tantummodo novit Deus opera, quae facitis, sed vos quoque perdere potest: tam facile enim potest vertere ac mutare sortem vestram in aliam, quam facile figulus ex vase, quod ipse fecit, effingere potest, quod ipsi placet. Vitringa, qui obser-

vat, הַפְכְּכֶם proprie notare: *inversio vestra, contrarietas vestra;* ut Ezech. XVI, 34. et sicut Rabbinis הֵפֶךְ frequentissimo usu est *contrarium, oppositum*, hebraea sic vertit: *contrarietas vestra* est, ut si *tanquam lutum figulus reputaretur*, i. e. vestra agendi et cogitandi ratio, qua consilia vestra coram Jova abscondere studetis, est naturae rerum et sanae rationi non minus contraria, ac si figulus reputaretur ut lutum, et opus se a factore suo factum esse negaret. Nos quidem iis adstipulamur, qui הַפְכְּכֶם vertunt: *o perversitatem vestram!* Notatur enim haec vox accentu Sakeph-katon, insignis distinctionis indice, ad ostendendum, hic in pronunciatione subsistendum esse summamque illam Israelitarum perversitatem, qua Deum fallere studebant, summa admiratione dignam esse. Ita et Lutherus: *wie seyd ihr so verkehrt.* Quod autem verba quae sequuntur, אִם־כְּחֹמֶר הַיֹּצֵר יֵחָשֵׁב nonnulli vertunt: *num sicut lutum figulus reputabitur?* obstat accentuum positus; Tiphcha enim requireretur ad כְּחֹמֶר, et Merca ad הַיֹּצֵר. Jam vero quum כְּחֹמֶר nomini הַיֹּצֵר accentu conjunctivo Merca sit junctum, indicatur, duo haec nomina in statu constructo posita vertenda esse: *sicut lutum figuli.* Quare haec verba ita capienda erunt: *si, dummodo, sicut lutum figuli* hoc *reputatur*, consideratur, q. d. ipsum lutum figuli ostendit, quam vere de vobis exclametur, *o perversitatem vestram!* כִּי־יֹאמַר מַעֲשֶׂה לְעֹשֵׂהוּ לֹא עָשָׂנִי *ut dicat opus de factore suo: non fecit me.* כִּי hic est *ut*, quod vertendum, ut Ps. VIII, 5. et saepius. לְ vero ante עֹשֵׂהוּ et יֹצְרוֹ, quod sequitur, valet *de*, uti et alias cum אָמַר constructum valet *de*, veluti Genes. XX, 13. אִמְרִי לִי *dic de me, frater meus est*, et infra XLI, 7. אֹמֵר לַדֶּבֶק *qui dicit de glutine.* Alias enim scribi debuisset: לֹא עֲשִׂיתָנִי *non fecisti me.*

17. הֲלֹא־עוֹד מְעַט מִזְעָר *Nonne futurum erit adhuc parum exiguum* scil. tempus? Brevissimo temporis spa-

ſpatio elapſo eveniet, ut et quae porro ſequuntur. „Interrogatio hic ut alias ſaepe, fortiſſime affirmat valetque: eſtne res dubia? imo certiſſime futurum eſt, יָשַׁב לְבָנוֹן לַכַּרְמֶל וְהַכַּרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב *ut* brevi *convertatur Libanus in agrum frugiferum, at frugifer ager pro ſylva reputetur.* Vox כַּרְמֶל in V. T. vel *appellative* ſumitur pro quovis loco arboribus conſito frugibusque aut gramine fertili (cf. BOCHARTI *Hieroz.* P. I. L. II. Cap. XLVIII. T. I. p. 607. ſeq. ed. Lipſ. et not. ſupra ad X, 18. XVI, 10.), vel *proprie*, ſive ut *nomen proprium*, quod impoſitum fuit duobus in Judaea montibus, quorum unus ad aquilonem eſt προσθαλάσσιος, ad meridiem Ptolemaidis, in quo verſatus eſt Elias propheta 1 Reg. XVIII, 18. ſeqq. 2 Reg. II, 25., exteris quoque ſcriptoribus celebratus, alter in meridionali tribus Judae tractu prope Hebronem, de quo Joſ. XV, 55. et in hiſtoria Saulis 1 Sam. XV, 12., ac Nabalis 1 Sam. XXV, 2. ſeqq. Ad quem tamen meridionalem montem, ubi in prophetiis Carmel ut nomen proprium uſurpatur, neutiquam reſpicitur, ſed ad montanum illud famoſum Carmeli, ad mare in aquilonari Judaeae tractu ſitum. Quaeritur jam, utra harum ſignificationum hic obtinere debeat, nominis proprii, an appellativi? vertendane ſint verba, fore ut Libanus mutetur in *Carmelum*, num vero, in *arvum*, ſive *agrum frugiferum*. Prius elegerunt interpretes veteres, Alexandrinus, Chaldaeus, Hieronymus; et videtur ad primam ſpeciem ſenſum dare elegantiſſimum, ut montanum Libani et Antilibani, ſterile magnam partem et infructuoſum, paſſim nive contectum, hic mutandum dicatur in Carmelum, i. e. mons frugifer et fertilis fiat. Talem enim fuiſſe Carmelum, non ſolum Hieronymi teſtimonio conſtat, qui eum ad Jerem. IV, 26. oleis conſitum et arbuſtis vineisque condenſum tradit, verum et ex iis V. T. locis colligitur, in quibus ad paſcua Carmeli eſt alluſio, ut infra XXXIII, 9. XXXV, 2.

Jerem.

Jerem. L. 19. Amos. I, 2. Mich. VII, 14. Rectius tamen h. l. כַּרְמֶל *appellative* sumi videtur pro *arvo frugifero*, primo quidem, quia haec significatio absque dubitatione obtinet in loco huic plane parallelo infra XXXII, 15., ubi desertum convertendum dicitur לְכַרְמֶל *in agrum frugiferum*, et vicissim *ager frugifer* הַכַּרְמֶל, pro *sylva* reputandus; deinde, quia alterum membrum hujus propositionis, *et Carmel pro sylva reputabitur*, hanc significationem commodius admittit, ut quisque videt. Jam vero quum haec allegorice dicta esse appareat, quaeritur, quis sensus iis reconditus sit. Interpretes qui argumentum hujus prophetiae circumscribunt temporibus Hiskiae, statuunt dicere velle prophetam, *sublimes*, quales tunc erant Assyrii, *dejectum iri*, contra vero *afflictissimos*, quales erant Hebraei, fore victores, ut factum in clade Sanheribi exercitui illata. כַּרְמֶל enim notare *agrum planum*, quem vates dicat *attollendum in speciem montis*. Sic fere Grotius. Kimchius contra, qui hoc vaticinium Ahasi temporibus tribuit, docere prophetam putat, superbos et feroces proceres Ahasi aetate depressum iri sub Hiskia, contra vero humiles et afflictos ponendos in statu dignitatis et gloriae; notare enim כַּרְמֶל agrum boni proventus, vinearum, et arborum humilium, quae cedris et abietibus Libani opponantur. Sed in neutra harum interpretationum ratio habetur praecipuorum attributorum vocis *Carmel* appellative sumtae. Neque enim כַּרְמֶל proprie significat *campum planum humilemque*, uti vult Grotius, sed *fertilem*, sive is sit montanus, sive campestris; et hoc loco Carmelum opponi Libano, ut locum frugiferum infructuoso, liquet e loco parallelo infra XXXII, 15., ubi מִדְבָּר *desertum* opponitur τῷ כַּרְמֶל *arvo* sive *pascuo*, perinde ac hoc in loco Libano. Neque Kimchii interpretatio felicius procedit, quia hoc in loco *arbores Libani* non opponuntur *arboribus humilioribus*, ut sunt

vites,

vites, oleae, ficus, sed Libanus opponitur τῷ בַּרְמֶל respectu *soli* ipsius. Accedit alia ratio, eademque gravior, cur neutra illarum interpretationem probanda sit. Videlicet, ostendit universus hujus orationis contextus, indicari hic rerum conversionem eam, quae ad mentes animosque hominum spectet. Fore enim, ut tam Judaei, quam alii populi ad divinarum rerum cognitionem cura omni studioque aeque rapiantur, pietasque erga Jovam et verae religionis studium per totum orbem terrarum vigeat, neque populi hac in parte in posterum inter se differant. Hanc esse imaginis significationem non solum docent, quae hic deinceps sequuntur, verum et locus huic plane parallelus infra XXXII, 15. seqq., nec non similia loca infra XXXV, 1. 6. XLIII, 19. 20.

18. וְשָׁמְעוּ בַיּוֹם הַהוּא הַחֵרְשִׁים דִּבְרֵי־סֵפֶר *Et audient die illa surdi verba libri*, i. e. qui nunc nihil faciunt eorum quae Lex jubet, quasi surdi essent ac muti (nam haec, in mutis certe a natalibus, semper conjuncta sunt), illo tempore ei parebunt, uti par est. *Libro*, cujus verbis surdi sint auscultaturi, codicem quo Jovae praecepta continentur, indicari, dubium vix esse potest. מֵאֹפֶל וּמֵחֹשֶׁךְ עֵינֵי עִוְרִים תִּרְאֶינָה *A caligine et tenebris*, i. e. remotis tenebris *oculi caecorum videbunt*, quorum mens obscurata est tenebris ignorantiae, veritatis coelestis intellectum consequentur. Particula מִן s. מֵ ante אֹפֶל et חֹשֶׁךְ hic notat *cessationem* et *amotionem*, quae propria ejus vis est, ut colligi licet e radice quae in Arabum dialecto servatur; est enim مَنَّ *secuit*, *excidit*, *amovit*; cf. N. G. Schroederi *Syntax*. Reg. XCV. 5. et Storrii *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 252. not.

19. וְיָסְפוּ עֲנָוִים בַּיהוָה שִׂמְחָה *Addentque mansueti in Jova gaudium*, i. e. Jova cumulate gaudebunt. Op-

pressi

pressi ab elatis et superbis istis, qui in Jova confisi, patienter ejus auxilium implorabant et exspectabant, laetabuntur, quum viderint evenire ea, quae Jovae prophetae praedixerunt, impiis esse angustiam, sibi vero requiem et gloriam. Eandem sententiam membro altero diversis enuntiat verbis: וְאֶבְיוֹנֵי אָדָם בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יָגִילוּ *et inopes hominum in Sancto Israelis exsultabunt.*

20. כִּי אָפֵס עָרִיץ וְכָלָה לֵץ *Quia defecit violentus et consumtus est irrisor.* Laetabuntur pii antea oppressi, et exultabunt, quum viderint poenam et excisionem violentorum et eorum qui spem ipsorum in Jovam irriserunt (לֵץ), sceleftorumque, coram quibus non ipsis erat potestas loquendi, neque reprehendendi eos. Eadem sententia, quae Proverb. XI, 10. וּבַאֲבֹד רְשָׁעִים רִנָּה *quum perierint impii, erit exultatio.* וְנִכְרְתוּ כָּל־שֹׁקְדֵי אָוֶן *Et excisi sunt omnes vigilantes iniquitatis*, i. e. qui vigilant, ut iniquitatem possint complere et exsequi, qui semper occupantur in iniquitate, et alacres sunt ad scelera perpetranda.

21. מַחֲטִיאֵי אָדָם בְּדָבָר *Peccare facientes*, i. e. qui reum peragebant *hominem in re*, i. e. in causa. דָּבָר hic valet Latinorum *causa*, i. e. de quo agitur et disceptatur in foro et apud judices, ut Exod. XVIII, 16. כִּי יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר *si iis est causa, veniant ad me.* Vid. et vs. 22. XXII, 8. XXIV, 14. Alii vertunt: *qui alios dictis suis ad peccandum seducere studebant;* sed nostra interpretatio confirmatur iis, quae sequuntur: וְלַמּוֹכִיחַ בַּשַּׁעַר יְקֹשׁוּן *et disceptanti in porta*, i. e. in foro, *laqueos tendunt*, adhibent dolum ut causa cadat. יְקֹשׁוּן, auctore Chaldaeo, qui vertit: בָּעַן לֵיהּ תַּקְלָא *quaerentes ei laqueum*, referimus ad radicem קוּשׁ, quae habet significationem a מוֹקֵשׁ, *laqueus*, יָקֹשׁ enim et קוּשׁ ejusdem sunt significationis. Sunt, qui יְקֹשׁוּן referant ad קָשַׁשׁ *colligere stipulas* (Exod. V, 2.), quod

cum

cum fiat accurata ſcrutatione, hoc verbum uſurpatum putant de qualibet diligenti inquiſitione, et hic quidem de ſtudio et diligenti cura, vitia alicujus detegendi. *Sicut enim*, Kimchius inquit, *qui colligit ligna aut ſtipulas, colligit hinc inde, et pariter congregat; itidem qui probris afficit hominem colligit maculas ejus hinc inde, objicitque illi, dicendo: Nonne tu ſic et ſic feciſti, in tali et tali loco, et tali tempore?* Verum prior interpretatio, ut ſimplicior, praeferenda. וַיַּטּוּ בַתֹּהוּ צַדִּיק *Et declinant in vanitatem juſtum*, i. e. cauſam juſti; cadere faciunt cauſa ſua, ſive condemnant injuſto judicio (quod hic vocatur תֹּהוּ *vanitas*) juſtum.

22. Propter feliciſſimam hanc viciſſitudinem (de qua inde a vs. 18.), cum, remotis impiis, tantum pii probique Jovae cultores ſuperſtites manſerint; pater ipſe Jacobus progenie ſua gaudet, nec, ut antea, natorum degenerum eum pudet. Pro אֶל־בֵּית Lowthus legere mallet אֵל־בֵּית *Deus Domus* Jacobi. Sed nullius antiqui interpretis teſtimonio haec conjectura confirmatur, nec illa eſt opus. אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם *Qui* (Jova) *redemit*, eripuit, liberavit, *Abrahamum* ex conſortio idololatrarum in terra Ur. Quoniam pro his verbis Hebraeis Alexandrinus habet; ὅν, ſcil. *Jacobum*, ἀφώρισεν ἐξ Ἀβραάμ, Dathius putat, eum legiſſe אֲשֶׁר הִבְדִּיל מִן אַבְרָהָם. Sed ipſe fatetur, longius haec recedere a textu recepto, in quo acquieſcere poſſimus. וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ *Nec amplius facies ejus albeſcet*, i. e. palleſcet. Pro יֶחֱוָרוּ Lowthus, Seckero auctore, יַחְפְּרוּ legere mallet, nam alibi non legi verbum alterum, nec in linguis affinibus *pudoris* ſignificationem habere. Sed frequens in dialectis, nec Hebraeis incognita notio *albedinis* in hoc verbo eſt. Inde *pallor* dictus, timoris index, ſed et ruboris illius conſequens, quo prodi

pudo-

pudoris affectus solet. Itaque inter ἐρυθριᾷν et ὠχριᾷν, *erubescere et pallescere*, saepe non multum interest. Conf. Buxtorfii *Lexic. Chald. Talmud.* p. 1119.

23. Verba כִּי בִרְאֹתוֹ יְלָדָיו Lowthus vertit: *si aliquando videbunt nati ejus*; unde pro בִּרְאֹתוֹ legendum censet בִּרְאוֹת. Sed referas בִּרְאֹתוֹ ad Jacobum, et nulla difficultas erit. מַעֲשֵׂה יָדַי *Opus manuum mearum*, Jova vocat rempublicam Israeliticam a malis purgatam, et ex hominibus piis tantum consistentem. בְּקִרְבּוֹ *In medio ejus*, scil. Jacobi, per συνεκδοχὴν pro toto coetu progeniei ejus positi. יַקְדִּישׁוּ *Fortem eum praedicabunt*; id enim עָרַץ in *Hiphil* valet, sicuti הִצְדִּיק est *justum praedicare*, הִגְדִּיל *magnum praedicare*. et quae sunt his similia.

24. וְיָדְעוּ תֹעֵי־רוּחַ בִּינָה *Et cognoscent errantes spiritu intelligentiam*, etiam qui erraverant, in veram viam redibunt. Respicit ad vs. 14. וְרוֹגְנִים יִלְמְדוּ לֶקַח *Et mussitatores discent doctrinam.* רוֹגְנִים Jarchi recte interpretatur *murmurantes contra verba prophetarum*, quorum adhortationibus illi obstreperunt.

CAP. XXIX. 1. *Hei, Ariel, Ariel! civitati, in qua resedit David! Addite annum anno. solennitates in orbem eant!*

2. *Attamen angustiabo Arielem, et erit moeror ac moestitia, et futura mihi est* (urbs) *ut Ariel.*

3. *Castra metabor adversus te in circuitu, atque obsidione te arctabo objecto aggere, et erigam contra te propugnacula.*

4. *Tum humiliata ad terram jaciens loqueris, et e pulvere depressa erit oratio tua, et erit instar pythonis e terra vox tua, et e pulvere loquela tua pipiet.*

5. *Erit-*

5. *Eritque ut pulvis tenuis multitudo hostium tuorum, et tanquam gluma transiens multitudo ferocium; fietque illud repente, momento.*

6. *A Jova, agminum Deo, visitabitur tonitru, et terrae motu, et voce magna, procella, et tempestate, et flamma ignis vorantis.*

7. *Habebitque se instar somnii visionis nocturnae multitudo omnium illarum gentium militantium contra Arielem, omnium,* inquam, *militantium contra eam arcemque ejus, quique eam angustaverint.*

8. *Ut enim somnians famelicus videtur sibi comesse, deinde experrectus inanem sentit stomachum suum, utque somnians sitibundus videtur sibi bibere, deinde expergefactus lassum se avidique appetitus deprehendit; sic accidet tot gentium turbae adversus montem Sionem militantium.*

9. *Obstupescite et miramini! caecos agite, et excaecamini! Ebrii sunt, sed non vino, titubant, sed non a sicera.*

10. *Nam Jova effudit super vos spiritum soporis, et obstipavit oculos vestros, prophetas et primores vestros, videntes, obduxit caligine.*

11. *Ut omne vaticinium sit vobis instar libri obsignati, qui si tradatur litterarum perito, eique dicatur: lege, quaeso; non possum, inquit, quia obsignatus est.*

12. *Vel detur hic liber alicui litteras nescienti, his verbis: lege quaeso; respondet, nescio litteras.*

13. *Ita igitur dicit Jova: propterea quod populus hicce mihi appropinquat ore suo, et labiis suis me honorat, dum animus ejus longe a me abest, ejusque erga me religio est humanae doctrinae disciplina;*

14. *Propterea ego insuper adeo mirifice ero, adeo mirabiliter erga populum istum acturus, ut deficiat sapientia sapientum, prudentumque se subtrahat prudentia.*

15. Vae iis, qui profunda simulatione se subducentes Jovae occultant consilia sua, qui opera sua in tenebris peragunt, qui dicunt: quis videt nos, aut quis nos cognoscit?

16. O vestram perversitatem! modo instar luti figuli id reputetur. Num dicat opus de factore suo, non fecit me? aut vas fictile de figulo: non intelligit?

17. Annon adhuc exiguum pauxillum est temporis, ut convertatur Libanus in arvum frugiferum, et arvum frugiferum pro sylva reputetur?

18. Et audient illo tempore surdi verba libri, et discussis tenebris et caligine oculi caecorum videbunt.

19. Tum afflicti de Jova cumulate gaudebunt, atque egeni hominum de numine Israelitarum laetabuntur.

20. Siquidem defecerit violentus, et consumtus fuerit irrisor, et excisi omnes vigilantes ad iniquitatem,

21. Qui hominem in causa reum agunt, et litiganti in foro tendiculum ponunt, justumque nequitia evertunt.

22. Propterea haec dicit Jova familiae Jacobitarum, (Jova), qui redemit sibi Abrahamum: non amplius Jacobus pudefiet, non amplius facies ejus expallescet.

23. Quia cum viderit natos suos, manuum mearum opus, in medio sui me celebrabunt, numen Jacobitarum praedicabunt, et Deum Israelitarum reverebuntur.

24. Tum vecordes prudentiam addiscent, atque renitentes disciplina utentur.

CAR-

CARMEN VICESIMUM QUARTUM.

Cap. XXX.

ARGUMENTUM.

Postquam Hiskias ab Asſyrio defeciſſet (2 Reg. XVIII, 7.), multos Judaeorum metuiſſe ſibi et de ſecuritate ſua cogitaſſe neceſſe eſt, praeſertim quum fama percrebreſceret, Asſyrium expeditionem in Aegyptum moliri, qua Judaea ipſi transeunda erat. Itaque plures Judaeorum proceres de foedere cum Aegyptiis ineundo cogitaſſe videntur, qui ſoli pares Asſyriorum potentiae exiſtimabantur, eosque Judaeam ut ſuum ipſorum propugnaculum defenſuros eſſe ſperari potuit. Atque quo tempore Sanheribus expeditionem in Judaeam ſuscepit, vel initum eſſe tale foedus cum Aegyptiis, vel de eo transactum eſſe, patet e verbis ducis exercitus Asſyriaci infra XXXVI, 6. 9. 2 Reg. XVIII, 21. Id vero quum inconſulto Jeſaja et clam eo inſtitutum fuiſſe credibile ſit, quippe qui foedus cum Aegyptiis ut Judaeis pernicioſum maximopere improbaret et disſuaderet (ut vidimus ſupra in Argumento ad Cap. XX.); hac oratione graviter invehitur in illos Judaeorum, qui invito Jova, cujus nuncius et voluntatis interpres vates erat, ſe ad Aegyptios converterant, eorumque favorem et opem per legatos ac munera ſupplices imploraverant, oſtenditque, quam indignum, inutile et damnoſum id fuerit (vs. 1 — 14.).

— 14.). Jovam autem, suae gloriae aemulum, non esse praestiturum salutem et liberationem populo suo, antequam ad ipsum se convertissent, et se salutemque suam totam fidei ejus commisissent (vs. 15—18.). Verum simul ac hanc subiissent conditionem, protenus esse adfuturum integro animo opem suam implorantibus, eosque non defensurum modo, verum etiam pluribus beneficiis cumulaturum esse (vs. 19—26.), et editurum simul illustre justitiae potentiaeque suae exemplum in profligando ac dejiciendo superbo Assyriae rege (vs. 27—33.).

Vernacule translatum et illustratum hunc sermonem ab Eichhornio vide in *den hebräischen Propheten* Vol. I. p. 279. seqq.

---

1. הוֹי בָּנִים סוֹרְרִים *Vae filiis refragantibus*, Jovae consilium atque auxilium contemnentibus; conf. Cap. I, 23. LXV, 2. לַעֲשׂוֹת עֵצָה וְלֹא מִנִּי *Ad faciendum consilium, sed non ex me*, ita ut exsequantur consilium suum, et non, quod ego praeceperam. Verba לִנְסֹךְ מַסֵּכָה verti possunt vel: *ad fundendam fusionem*, vel, *ad superinducendum operimentum.* מַסֵּכָה enim vel notat *fusionem*, sive etiam *fusile*, vel *operimentum, tegmen*, perinde ac verbum נָסַךְ, receptum significatione *fundendi, libandi, unguendi*, adsciscit quoque notionem *tegendi, obtegendi* ex affini סָכַךְ vel שָׂכַךְ. Imo vero vox מַסֵּכָה sumitur quoque significatione *jugi textorii, licii*, Jud. XVI, 13. 14., quod haud dubie respiciens Hieronymus, phrasin נְסוֹךְ מַסֵּכָה hic vertit, *ordiri telam;* quae dictio quum Latinis sit proverbialis, pro *suscipere aliquod consilium* sive *negotium*, eandem in usu fuisse Hebraeis, sensu eodem, putant Doederlein et Koppius, qui praeterea confert Chaldaeorum נִסְכָּא *filum staminis textoris.* Verum quum nullo alio exem-

exemplo id firmari possit, equidem dubito, an haec interpretatio sit admittenda. Alii igitur מַסֵּכָה sumunt *fusilis*, i. e. idoli significatione, qua infra vs. 22. occurrit; vertuntque, *ad fundendum fusile*, i. e. Judaei sibi faciebant et consulebant idola, in quibus non erat spiritus Jovae. Cui interpretationi tamen non favet parallelismus cum עֵצָה לַעֲשׂוֹת. Idem valet de explicatione eorum, qui נָסַךְ sumunt *tegendi* significatu, vertuntque *ut tegant se operimento*, Aegyptiorum puta; tunc sensus esset: „ut ponant super se principes et protectores, qui non fuerint secundum voluntatem meam, cujusmodi est Pharao, cujus umbra se protegi volebant, ut dicit vs. 2.“ Cappellus in *Operr. Posthumm.* vertit: *libare libationem*, h. e. facere foedus. Observat ille, vocem נָסַךְ proprie idem valere quod *fundere*, *libare*, Graecis σπένδειν. Esse itaque נְסֹךְ מַסֵּכָה idem quod σπένδειν σπονδάς, h. e. inire foedus; solita enim fuisse foedera olim iniri cum sacrificiis et libationibus. Cf. Feithii *Antiqq. Homer.* L. IV. Cap. 17. §. 3. Idque respexisse Alexandrinum, qui vertit: συνθήκας ἐποιήσατε. Praetulerim ego hanc sententiam superioribus, nisi parallelismus flagitaret, dictionem nostram per *agitare consilia* reddere, uti, post Chaldaeum (וּלְאִמְלָכָא מַלְכָּא), Ludov. de Dieu et Dathius. *Fundere fusile* igitur erit metaphorice positum pro, *formare conceptum*, ἰδέαν, de hac illa re ex ingenio. Qui consilium mente sua fingit, idem agit ac si formaret imaginem, εἴδωλον, quod est *fundere fusile*, procudere consilium.

2. הַהֹלְכִים לָרֶדֶת מִצְרַיִם *Qui vadunt ad descendendum in Aegyptum*, nempe missis legatis, ut apparet infra ex vs. 4. E Palaestina Aegyptum proficiscentes *descendere* Hebraeis dicuntur, vid. Genes. XII, 10. XXVI, 2. XLVI, 3., et cf. C. B. Michaelis Dissert. chorographica *de notionibus Superi et Inferi* §. XIX.

 in

in *Commentatt. Theologg.* P. V. p. 422. Verba לָעוֹז בְּמָעוֹז פַּרְעֹה non sunt vertenda, *ut fortificentur robore Pharaonis*, sed: *ad confugiendum in asylum Pharaonis*, de qua verbi עוז significatione vid supra ad X, 31.

3. Confugium ad Pharaonem ignominiae fore praedicit Judaeis, sive quod rex Aegypti auxilium poscentibus negaturus esset, Assyriorum potentiam ipse metuens; sive quod illud condiceret, nec tamen praestiturus esset effectum.

4. Versus hic cum proximo arctissime cohaeret, hoc modo: Judaeorum legatos, ubi in Aegyptum pervenerint, pudore affectum iri. Pronomina suffixa ad שָׂרָיו et מַלְאָכָיו *principes ejus, et legatos ejus*, referenda sunt ad Judaeam, quod subjectum mente conceptum habuit, licet verbis expressum non sit. צֹעַן, quae hic memoratur, absque dubitatione est celebris illa eaque antiquissima Aegypti inferioris urbs *Tanis* (demptis punctis Masorethicis צען *Tsan*, et sublato sibilo *Tan*, unde *Tanis*), sedes regum Aegypti inferioris, de qua vidimus ad XIX, 11. 13. De urbe חָנֵס interpretum dissensus est. 1) Hieronymus conjecit, *ultimam juxta Aegyptios et Blemmyas esse Aegypti civitatem*; sed quam ipse nec appellat, nec cum hoc nomine comparat. Vitringa putat, illum respexisse *Syenem*; sed monet simul, non esse verisimile, legatos adiisse ultimos Aegypti terminos Aethiopiam versus. 2) Chaldaeus תַּחְפַּנְחֵס, i. e. *Daphnas prope Pelusium* reponit, cujus urbis mentio fit apud Jeremiam XLIII, 7. 8. XLIV, 1. et Ezechielem XXX, 18. (ad quem loc. cf. not.), ut חָנֵס ex illo nomine contractum sit. 3) Vitringae חָנֵס videtur *Anysis* urbs esse, cui nomen dederit rex Ἄνυσις, veluti a se exstructae, ut solebant olim Aegypti reges vel nomina sua dare urbibus, vel eadem ab urbibus mutuari. Mentionem facit illius urbis HERODOTUS Lib. II. c. 137., docetque, ex ea

Any-

Anysin, Aegypti regem, ante *Sabaconis* Aethiopis irruptionem in Aegyptum, regnantem, ortum traxisse. 4) Jo. Reinh. Forsterus in *Epistolis ad Joan. Dav. Michaelis*, p. 35. putat, חָנֵס eandem esse urbem, quam Cassianus *Thenessum*, Arabum Geographi تنّيس (vid. Abulfedae Aegypt. num. 65.) appellant, et in lacu Mendesio sitam referunt, locum olim amoenissimum, nunc fluctibus fere demersum. Sed recte huic sententiae obvertit Michaelis in *Supplemm.* p. 847., nomina *Chanes* et *Thennis* tam parum similitudinis inter se habere, ut non verisimile sit, illa uni eidemque loco indita fuisse. 5) Saadias pro חָנֵס posuit بَهْنَسا, *Behnese*, quod nomen ex Aegyptiaco *Pendsche* formatum esse docet Champollion *l'Egypte sous les Pharaons* P. I. p. 304. Urbs erat Aegypti mediae, olim celebris, cujus et frequens apud Arabicos scriptores seculi XII. et XIII. mentio (cf. Hartmanni *Erdbeschreib. und Geschichte von Afrika* p. 1041.), Graecis Ὀξυρύγχος dicta. 6) Magis cum hebraico חָנֵס convenit nomen urbis Aegypti mediae *Hnes* sive *Hnas*, unde Arabes أَهْنَاس *Ahnas* fecerunt (vid. *Edrisii Africa* ed. Hartmann. p. 152.), Graecis Ἡρακλέους πόλις dicta, de qua plura vid. apud Champollion l. c. p. 309. seqq., qui tamen ipse p. 313. חָנֵס e חָנַנְסִי contractum putat. Alexandrino et Syro חנס non est nomen proprium, vertunt enim: ἄγγελοι πονηροί· μάτην κοπιάσουσι· ܡܠܐܟܐ ܒܝܫܐ ܢܠܐܘܢ, quasi legissent מַלְאָכִי חִנָּם יִגָּעוּ, *nuncii mali laborabant*. Sed in illis interpretationibus unde πονηροί et ܒܝܫܐ, desumtum sit, non liquet. In sex Codicibus Kennicottianis חנם reperiri, Lowthus monet (quibus addendi tres Rossiani), unde ipse et Michaelis in *Addend. ad Tom. XIV. Biblioth. Orient.* p. 92., non

Bb dubi-

dubitavit, *id* ut genuinum probare, atque vertere: *frustra laborant.* Ipse tamen postea suam sententiam mutavit, et in *Supplemm.* l. c. adstipulatus est Vitringae sententiae. Et obstat omnino Alexandrinae lectioni membrorum parallelismus, qui urbis nomen postulat, ut recte monet Doederlein. Ceterum verbum נָגַע hic *perveniendi* notione sumendum est, ut 1 Sam. XIV, 9. דֹּמּוּ עַד־הַגִּיעֵנוּ אֲלֵיכֶם *consistite, donec ad vos pervenerimus.*

5. כֹּל הֹבְאִישׁ *Omnis* scil. legatus Judaeorum *pudore suffusus est.* הֹבְאִישׁ est pro הוֹבִישׁ, a יָבֵשׁ, quod subinde intransitive usurpatur, ut Jerem. II, 26. De hac forma e gemina radice, יָבֵשׁ *aruit*, sed notionem Verbi בּוֹשׁ *pudore affici* adsciscente, et בָּאַשׁ *foetuit*, conflata, vid. A. Schultens *Institt. ad fundamm. Ling. Hebr.* p. 399.; cf.; cf. Ejusd. *Clav. Dialector.* p. 320. Pro כִּי Lowthus כִּי אִם *sed* legendum censet, addito אִם e quatuor codicibus; sine necessitate, nam et כִּי solum valet *sed*, ut Genes. XLV, 8. Exod. XVI, 8. 1 Reg. XXI, 15. Particula אִם margini primum allita, sive corrigendi sive explicandi animo, dein textum paucorum codicum invasisse videtur. Dicit vates, legatos Judaeorum, postquam in Aegyptum venissent, omnia ibidem deprehensuros esse imparata et votis suis adversa, atque adeo pudore suffusos mox intellecturos esse ex inspecto rerum statu, se ex hoc foedere exiguam vel nullam percepturos utilitatem.

6. Verba מַשָּׂא בַּהֲמוֹת נֶגֶב nonnulli interpretes pro novi vaticinii inscriptione habent, qualis occurrit supra XXI, 1. ubi not. vid., ut vertendum sit: *oraculum de jumentis Austri*, i. e. qui austrum versus mittuntur. Sed recte Vitringa observat, ex verbo יִשְׂאוּ, quod propheta in hoc ipso versu usurpat, et ex toto orationis tenore, apparere, מַשָּׂא intelligendum esse de *onere*, quod portaretur a jumentis; et vertendum esse, *quod*

adti

adtinet ad onus, quod a jumentis austrum versus portatur. Idem, quod incepit, argumentum persequitur Jesaias, vanamque spem de Aegyptiis conceptam, adhuc demonstrat. Legatos missos supra docuit, jam de muneribus loquitur, quibus rex Judaeae Aegyptiorum amicitiam ac foedera redimere studebat. נֶגֶב *Auster*, hic haud dubie est *Aegyptus*, ita dicta a situ suo, respectu Palaestinae; estque hic usus vocis נֶגֶב *Austri*, pro *Aegypto*, Danieli frequens, ubi reges *Austri*, h. e. *Aegypti*, regibus *Septentrionis*, h. e. Syriae opponit, XI, 5. 6. Per בַּהֲמוֹת autem hic rectius intelliguntur *jumenta domestica*, quam *ferae*, suntque בַּהֲמוֹת נֶגֶב *jumenta Austri* stylo Hebraeorum *jumenta in Austrum destinata*, ut צֹאן טִבְחָה *oves mactationi destinatae*, בְּנֵי תְמוּתָה *homines morti destinati.* Integra locutio est, בַּהֲמוֹת הוֹלְכוֹת דֶּרֶךְ נֶגֶב *jumenta, euntia via Austri.* *Genitivus* hic est *objecti*, sive *caussae finalis.* Denique quum Masorethae accentum distinctivum, *Athnach*, supposuerint voci נֶגֶב, monuerunt nos, haec verba priora *definitive* esse accipienda, ut indicantia subjectum, de quo vates loqueretur, atque adeo iis praefigendum esse Latinum *quod adtinet ad.* Qui nominativi absoluti Hebraeis usitatissimi sunt: veluti Ps. CXV, 16. הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה *quod adtinet ad coelos, coeli sunt Jovae;* Ezech. X, 10. וּמַרְאֵיהֶם דְּמוּת אֶחָד לְאַרְבַּעְתָּם *et quod adtinet ad aspectum illorum, species una erat quatuor illis.* Chaldaeus sensum prophetae perfecte expressit: מַטְּלִין עַל בְּעִירְהוֹן בְּאוֹרַח דָּרוֹמָא *portant in jumentis suis in via Austri*, et quae sequuntur. בְּאֶרֶץ צָרָה וְצוּקָה *Terrâ angustiae et oppressionis* Aegyptum designari contextus docet, eamque *terram angustiae et pressurae* ideo dici plerique putant, quod Israelitae olim in ea vehementer vexati et afflicti fuerint. Mihi tamen probabilior est Vitringae sententia, Aegyptum hic ita vocari, quod reges Aegypti subditos et maxime servos homines-

 que

que ſibi obnoxios; in terra alias aeſtu calente, ingente numero adhiberent ad opera graviſſima et monumenta exſtruenda, qualia erant Pyramides, Coloſſi, ſepulchra, labyrinthi, ſtagna, templa, cum ampliſſimis porticibus, ſub quibus miſeri ad ea aut ad lapidicinas damnati valde gemebant, ac ſudabant, quod olim accidit Iſraelitarum majoribus Aegypti inquilinis. An autem vates in voce צָרָה *anguſtia*, ſimul alludat ad nomen Aegypti מִצְרַיִם, ex voce צוּר formatum, tum ad ſitum regionis, nomine hoc expreſſum, quo inter duos montes Arabicum et Lybicum στεινή ἐστι, *anguſta eſt*, ut Herodotus Lib. II. cap. 18. dicit; voce צוּקָה vero reſpici velit ad ingentem aeſtum, quo tempore aeſtatis premuntur Aegyptii, aut ad inundationem anniverſariam Nili, per totam regionem aliquot diebus reſtagnantis, quo tempore incolae Aegypti *obſeſſorum* inſtar undique *coarctantur*, quod idem ille Vitringa putat, equidem in medio poſitum relinquo. בְּאֶרֶץ vertendum eſt, *in terram*, ב enim ſaepe indicat motum ad locum, ut Geneſ. XI, 4. Levit. XVI, 23. Cohaeret autem illud *in terram* cum eo quod mox ſequitur: *portabunt* (יִשְׂאוּ) *facultates et theſauros ſuos* et quae ſequuntur. Sunt quidem, qui, nulla ratione habita accentus Athnach ad vocem נֶגֶב, verba בְּאֶרֶץ צָרָה וְצוּקָה conjungant cum voce מַשָּׂא, in hunc modum inſtituta verſione: *quod attinet ad onus, quod jumentis vehetur auſtrum verſus in terram oppreſſionis et anguſtiae . . . . ; deportabunt* rel. Et eodem modo locum Chaldaeus tractavit. Sed eſt nulla ratio hic diſcedendi a Maſorethis, et vox בְּאֶרֶץ *in terram* commodius conſtruitur cum יִשְׂאוּ *portabunt*, quam cum מַשָּׂא *onus*. לָבִיא וָלַיִשׁ מֵהֶם אֶפְעֶה וְשָׂרָף מְעוֹפֵף *Ex qua eſt leaena, et leo fortis, vipera et preſter volans.* מֵהֶם proprie notat *ex quibus;* ſed Ludov. de Dieu recte monet, vertendum hic eſſe *ex qua*, per enallagen *terrae et incolarum ejus*, ut mox vs. 7. מִצְרַיִם יַעְזֹרוּ *Aegyptus juva-*

juvabunt, et רָהַב הֵם שָׁבֶת *Rahab illi sunt cessatio.* Pronomen vero illud מֵהֶם, numero plurali expressum, sumendum *relative*, docet, non de *Arabico deserto*, per quod iter faciendum erat, ut nonnulli interpretes opinati sunt, verum de *Aegypto* agi h. l. Ceterum cum hac Aegypti descriptione, quam vates noster exhibet, concinit fere Ammianus, qui in Aegypto describenda versatus, postquam monuisset de *pinnatis agminibus anguium, qui ex Arabicis emergunt paludibus*, Aegyptum infestantibus, dein subjungit *Histor.* Lib. XXII. Cap. XV.: *Serpentes* quoque Aegyptus *alit innumeras, ultra omnem perniciem saevientes, basiliscos et amphisbaenas, et scytalas et acontias, et dipsadas, et viperas, aliasque complures, quas omnes magnitudine et decore aspis facile supereminens, numquam sponte sua fluenta egreditur Nili.* יִשְׂאוּ עַל־כֶּתֶף עֲיָרִים חֵילֵיהֶם וְעַל דַּבֶּשֶׁת גְּמַלִּים אוֹצְרוֹתָם עַל־עַם לֹא יוֹעִילוּ *Portant super humerum pullorum* (asininorum) *facultates suas, et super gibbum camelorum thesauros suos ad populum nihil profuturum.* Post יוֹעִילוּ Lowthus ex uno codice et Alexandrino interprete לָמוֹ *iis* addit. Sed verbum absolute positum significantius hic et elegantius videtur. Ceterum reges inferiores potentiorum auxilia petentes per *munera* ipsos solitos fuisse adire, mos vetus est ex omni historia vetere et recentiore notus, praecipue tamen in Oriente usitatissimus, exempla vide 1 Regg. XV, 19. 2 Regg. XVI, 8. XVIII, 14. 15. Ex iisdem liquet, munera illa praecipue constitisse *auro* et *argento*, electisque terrae proventibus, certe docet Hoseas XII, 2. muneribus ab Ephraimitis in Aegyptum missis, adfuisse quoque oleum. Conf. infra LVII, 9.

7. מִצְרַיִם הֶבֶל וָרִיק יַעְזֹרוּ *Aegyptus vanum et inanitatem juvabunt*, vane et inaniter auxiliabitur, inanibus promissis et viribus. Sed in altero versus hemistichio

mistichio interpretando, לָכֵן קָרָאתִי לָזֹאת רַהַב הֵם שָׁבֶת, veteres et recentiores magnopere dissentiunt. Interpretum nonnulli לָזֹאת ad Hierosolymam referunt. Inter eos Hieronymus, qui hebraea sic vertit: *ideo clamavi super hoc: superbia tantum est, quiesce,* quae in Commentario hoc modo exponit: „Quoniam in Aegyptiis vanum auxilium est, praecepi ei, id est, Jerusalem, sive clamavi, quod Aegyptii regni tantum haberent vocabulum, et absque viribus superbiam, et Israel in terra sua sedere vel habitare deberet, nec frustra ab infirmis auxilium petere.“ Alii quoque, qui dictum prophetae ad Hierosolymam referunt, sic interpretantur: *propterea clamo ad hanc,* scil. Hierosolymam: *robur eorum erit sedere,* ut sit רַהַב הֵם pro רָהְבָּם. Sensum secundum ipsos: nihil profecturos Hierosolymitanos auxilii causa migrando in Aegyptum, contra vero, robur ipsorum fore quiescere Hierosolymis, ut vates mox vs. 15. disertius dicit. Ita Aben-Esra, Kimchi, Grotius. Sed obstat huic interpretationi primum, quod in toto hoc versu subjectum, uti loquuntur, manifeste est Aegyptus, unde appellatio illa referri non potest ad Judaeam; deinde quod רַהַב nusquam *robur* significat, sed *superbiam, insolentiam, ferociam.* Rectius igitur alii לָזֹאת ad Aegyptum referendum esse statuunt, ut Vitringa, qui recte observat, alludi hic ad nomen Aegypti, quo haec terra et infra LI, 9. Ps. LXXXVII, 4. LXXXIX, 11. appellatur, ut sensus sit: *ideo voco eam* Aegyptum noto, sed aliter nunc intelligendo nomine *Rahab* etc. *Denominationem* enim verbum קָרָא cum ל nomini rei praefixo constructum frequentissime significat, ut infra LVIII, 13. Genes. I, 5. 10. Ceterum רַהַב nomen proprium Aegypti inferioris esse, voluit Bochartus *Geogr. S.* P. I. L. IV. Cap. 24., qui illud ex Aegyptiaco ϱιβι, quod *pyrum* significet, factum statuit, et Aegypto inferiori, s. τῇ Δέλτα a forma *pyri* impositum fuisse putat. Verum notio-

notionem *pyri* Aegyptiaco *ϕιβι* falso tribui ostendit CHRIST. MULLERUS in *Satura Observatt.* Cap. VII. p. 83—113. (ubi totum hunc Jesajae locum pertractat). La-Crozius, cui adstipulatur P. E. JABLONSKI *Opusc.* P. I. p. 228., hebraeum רַהַב ortum arbitratur ex Aegyptiaco *ϱη-ουαβ*, i. e. *regio Soli sacra.* Quidquid vero de hoc statuas, illud certum est, רַהַב, etsi non proprium Aegypti nomen fuerit, stylo tamen sublimiori poetarum hebraeorum eam ita vocari, uti ex locis supra allatis manifestum est. Hoc autem loco respici notionem *ferociae, insolentiae,* voci hebraeae propriam, dubitari vix potest. Hinc Coccejus, probante Vitringa, verba רַהַב הֵם שָׁבֶת vertit: *elatio illi? cessatio,* i. e. suntne illi appellandi *elatio?* imo vero *cessatio.* Sine interrogatione, sed sensu non multum diverso, Ludovicus de Dieu vertit: *tumor s. ferocia est cessatio,* הֵם posito pro הִיא *illa,* ut vates doceret, se non *terram* respicere, sed *homines,* ut in verbis, quae praecedunt, מִצְרַיִם יַעְזֹרוּ. A. SCHULTENSIUS in *Commentar.* ad Proverb. VI, 3. p. 46. רַהַב comparans cum Arabum رهب *terreri,* et *terrorem incutere,* significatum *formidolositatis* huic voci tribuit, vertitque: „*Aegyptus vanum et inane auxiliantur, ideo nomen ei posui: formidolositas illi sedendo,* i. e. verbis formidinem incutiunt; ad arma ubi eundum, sedent, cessant, torpent. Respicitur simul ad רַהַב per antonomasiam veniens pro Aegypto Ps. LXXXVII, 4. Jes. LI, 9. ut *formidiolositas* signet *imperium formidolosum.*" Id Kochero placuit. Sed nulla causa est, cur significatum voci hebraeae ex aliis locis certum hic deseramus. Scite monet J. F. SCHELLING in *Animadverss. in loca difficiliora Jesajae* p. 98., lucem accendere huic loco dictionem Job. IX, 13. obviam, עֹזְרֵי רָהַב, qua adjutores et vindices designantur, qui cuivis, quantocunque in rerum discrimine sit, succurrere cum vi possint. „Hinc

igi-

igitur facile est conjectu, quare Aegyptus nominata sit רַהַב, ob ferociam nimirum fortitudinemque pariter ad felicitatem bellicam. Clarum porro, alludere prophetam ad illud ipsum nomen רַהַב, Aegypto alias inditum. Postquam declaraverat, vanam esse, quam populares in Aegypto ponerent, fiduciam, nihilque eos juvaturos, addit, tantum abesse, ut sint illi רַהַב עֹזְרֵי, utque cum nomine etiam omen tueantur, ut potius vocari digni sint רַהַב הֵם שָׁבֶת. Hunc sensum etiam LXX. (ματαία ἡ παράκλησις ὑμῶν αὕτη.) tenuisse, sed rem potius, quam verba, exhibuisse videntur: vanum enim omnino est solatium, quod ab iis repetitur, abs quibus nihil auxilii sperandum. Notari etiam meretur, eosdem videri קָרָאתִי pro secunda persona feminina habuisse, cum formam hanc Imperativo secundae personae ἀπαγγειλον reddiderint. Recte igitur si illi viderunt, est forma plane similis formae Ketibh דִּבַּרְתִּי, quae Jerem. III, 5. exstat, et absque omni dubio secunda persona feminina est. Et vero grandior etiam sensus orationis esse videtur, quae id opprobrii, quod inest in novo Aegypti nomine, totius Hierosolymae, quam quae solius prophetae ori tribuit. Quod vero nomen hoc ipsum attinet, est omnino ejusmodi nominum symbolicorum ea indoles, ut, quae significant, studiosa quadam et aenigmatica quadam obscuritate involvant. Haec nominis, quod filio recens nato imponere propheta a Deo ipso jubetur VIII, 1. 3. *Maher schalal chasch bas*, ratio. Quid mirum igitur, si novum Aegypti nomen non minus aliquid obscuri habeat? Id vero facile intelligitur, in duabus vocibus רַהַב et שֶׁבֶת acutam antithesin esse. Sumas autem hoc pro nomine a verbo שָׁבַת, significatum habebit, notioni, quam רַהַב secum fert, prorsus contrarium, ut itaque vis utriusque nominis etiam ex opposito eo magis elucescat. Jam igitur omnis obscuritas in sola horum nominum conjunctione residet, quae vero et ipsa dilucidatur, si modo

ob-

obſervetur, pronomen הֵם intermedium etiam hic, ut ſaepiſſime alias, verbi ſubſtantivi vim ſuſtinere, atque utrique nomini commune eſſe, ad poſterius cogitatione repetendum, quod in conciſo ſermonis genere minime eſt infrequens, et Proverb. XXX, 24. eadem prorſus ratione uſurpatur. Ponatur, prophetam ſcripſiſſe: רַהַב, הֵם הֵם שָׁבֶת quam facilis ſententiae intellectus, quam acuta dictio: *Rahab quondam, jam Schebhet*, h. e. ferocia jam minime ferox, deſidiae potius nomine digna. Ex dictis igitur haec fluit latina verſio: *unde nomen huic dato: ferocia quondam, nunc deſidia.*" Viderat hunc ſenſum inter Hebraeos Jarchius, cujus haec ſunt verba: לזאת׳ למצרים׳ רהב הם׳ נפי הרוחי׳ שבת׳ עם בטל ומתגאים חנם *Huic ſcil. Aegypto. Rahab illi, i. e. elati ſpiritu. Ceſſatio* (שָׁבֶת), *i. e. populus otioſus, et qui ſe incaſſum cum faſtu efferunt.* In alia omnia abiit Chaldaeus, qui קְרָאתִי ad verbum קָרָה *obviam ivit* retulit, et hebraea ita expoſuit: בְּבֵן עֲרָעִית מִגְּרוֹן קְטִילִין וְמֵיגִין אַיְתִי עֲלֵיהוֹן *propterea occurri* (plurimis) *ex iis occiſis, armatos inducam ſuper eos.* Qui ſenſus qua ratione e verbis hebraeis exſculpi poſſit difficile eſt intellectu.

8. כְּתָבָהּ *Scribe eam* ſcil. hanc prophetiam, conf. VIII, 1. עַל־לוּחַ *in tabula*, et עַל־סֵפֶר *in membranis*, ut utroque modo memoria conſervetur. אִתָּם *Cum iis*, coram ipſis. וּתְהִי לְיוֹם אַחֲרוֹן *Ut ſit*, maneat, ad poſteritatis memoriam. יוֹם אַחֲרוֹן Hebraeis omne tempus eſt, quod ſequitur; vid. Proverb. XXXI, 25. Pſ. CII, 19. Jubetur igitur vates hanc ſuam orationem, qua Judaeos redarguit ob contemtum conſiliorum iis a propheta nomine Jovae ſuggeſtorum, exarare tam in *tabula*, publice exponenda, ut illi inſcripta ab omnibus legantur, quam in *volumine membranaceo*, quale majore cura tuto in loco repoſitum in longum ſervari poſſit, in uſum et memo-

memoriam posterorum, ut monumento sit apud aetatem sequuturam tum fidelis curae Dei erga suum populum, tum pravitatis obstinatae indolis suae, et stultitiae consiliorum, qua sibi accelerararet exitium. Vocem לעד, quod Masorethae לָעַד, *in perpetuum*, efferre jubent, Hieronymus et Chaldaeus לְעֵד *in testem*, h. e. in testimonium, extulerunt. Ille enim *testimonium* posuit, hic ita παραφράζει: וִיהֵי לְיוֹם דִּין לְסָהֲדוּ קֳדָמַי עַד עָלְמָא *et erit in die judicii in testimonium coram me usque in aeternum*. Favent quoque huic legendi rationi loci Deut. XXXI, 19. 21. 26., ubi in eodem, quo hic, verborum nexu, עֵד legitur. Accedit, quod vox עד, quando significatione *perpetuitatis* jungitur τῷ עוֹלָם, postponi solet, et scribi לְעוֹלָם וָעֶד. Secuti sunt lectionem לעד Lowthus et Henslerus.

9. Versibus 9—11. exprobrat Judaeis scelera, quorum poenas inde a versu 12. denuntiat. Vocatur populus Judaicus a nostro vate, uti ab Ezechiele (II, 5. 6. XII, 2.) עַם מְרִי *populus pertinaciis inobedientiae*, immoriger, ob continuas defectiones a Jova ad idolorum cultum. בָּנִים כֶּחָשִׁים *Filii mendaces, degeneres*, patrem suum abnegantes. Verbum כִּחֵשׁ hic denotat, *Jovam abnegare*, non verbis, sed factis, quod agunt ii, qui Jovae praeceptis non auscultant, ut infra LIX, 13. פָּשֹׁעַ וְכַחֵשׁ בַּיהוָה *deficiendo et mentiendo adversus Jovam.* Criminatio desumta est è Cantico Mosis XXXII, 6. 20.

10. Prophetas quantum possunt, impediunt, ne vera dicant. אֲשֶׁר אָמְרוּ לָרֹאִים לֹא תִרְאוּ וְלַחֹזִים לֹא־תֶחֱזוּ־לָנוּ נְכֹחוֹת *Qui dicunt videntibus: ne videatis, et prospicientibus: ne cernatis nobis recta*; i. e. ne vaticinemini nobis vera. Uti enim חזה et ראה *videre* scil. futura, pro נָבִיא *propheta*, rerum divinarum interprete, usurpatur (cf. 1 Sam. IX, 9.); ita verbum חָזָה *vidit* dicitur pro *vaticinatus est*, cf. not. ad inscriptionem

nem libri hujus Jeſajani I, 1. Veri prophetae quum paſſim acri oratione in corruptionem ſeculi ſui inveherentur, denunciarentque non reſipiſcentibus ſeveras poenas; non mirum eſt, illos principibus et populo ſaepe fuiſſe graves et ab ipſis repulſos. Grati contra erant falſi prophetae, qui homines blanda oratione mulcere, in vitiis eorum connivere, orationem ſuam ad omnem auram accommodare, interminationes verorum prophetarum refellere ſolebant, dum inhiabant lucro, et indulgentes luxui inter plauſus auditorum molliter ac delicate vivebant, quales Ezechiel XIII, 18. deſcribit. דַּבְּרוּ־לָנוּ חֲלָקוֹת חֲזוּ מַהֲתַלּוֹת *Loquimini nobis blanda, videte,* vaticinamini, *nobis errores.* Haec tamen non erant ipſa improborum hominum verba; callidiores erant, quam ut aperte poſcerent, ſibi prophetas mentiri; ſed aegre ferebant, ſibi calamitates praenunciari, quae cauſa erat odii Achabi erga Micham 1 Reg. XXII, 8., et Agamemnonis erga Calchantem, apud Homerum *Iliad.* A. 106. Ita enim ille vatem increpabat:

Μάντι κακῶν, οὐ πώποτ' ἐμοὶ τὸ κρήγυον εἶπας·

Vates malorum, numquam mihi boni quidquam dixiſti.

11. סוּרוּ מִנֵּי דֶרֶךְ *Recedite a via*, aliam concionandi et vaticinandi rationem initi. Eodem pertinet quod additur: הַשְׁבִּיתוּ מִפָּנֵינוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל *Facite ut faceſſat a facie noſtra Sanctus Iſraelis.* Nimirum veri prophetae in concionibus ſuis earumque praefationibus ſaepius uſurpabant nomen *Sancti Iſraelis*; et inter prophetas omnes nemo eſt, qui hoc cognomine Dei frequentius utatur, quam Jeſajas (vide mox vs. 12. 15); qui proinde ubi ſic loquitur hoc in loco, haud dubie alludit ad aliquod dicterium, quo profanos aliquos homines de ſe ſuisque vaticinationibus loquentes uſos fuiſſe noverat. Verbis: *facite faceſſat a nobis Sanctus Iſraelis,*

lis, significant igitur, se correptos esse fastidio illarum concionum, quas ingrediebatur illud: *sic dicit Sanctus Israelis*.

12. לָכֵן כֹּה אָמַר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל *Propterea sic dicit Sanctus Israelis*, q. d. quum vos gravemini illas audire prophetias, quae nomine *Sancti Israelis* vobis denunciantur, neutiquam me dimovetis aut absterretis ab officio, quin ingeminabo vobis hoc nomen et hanc auctoritatem, etiam ingratiis vestris. יַעַן מָאָסְכֶם בַּדָּבָר הַזֶּה *Quia hoc verbum respuitis*. Per *verbum hoc* intelligitur haud dubie haec ipsa concio de inanitate fiduciae in Aegypto positae, ut exemplum omnis prophetiae, quam veri prophetae, et inprimis Noster, edebant in nomine *Sancti Israelis*, quas prophetias Jesajas appellaverat *Verbum Jovae*, supra XXVIII, 13. 14., et תּוֹרַת יְהוָֹה, *legem Jovae*, supra vs. 9., quod *Verbum* illi cum *fastidio et contemtu repudiabant*, quod verbo מָאַס significatur. Hoc crimen reipublicae tandem exitium allaturum, prophetae saepe minantur. Ita supra V, 24. respublica instar stipulae ab igne tactae usque ad fundamenta diruenda dicitur, כִּי מָאֲסוּ אֵת תּוֹרַת יְהוָֹה *quia cum nausea et contemtu repudiarunt legem Jovae, et dictum Sancti Israelis spreverunt*. In verbis quae sequuntur, וַתִּבְטְחוּ בְּעֹשֶׁק וְנָלוֹז וַתִּשָּׁעֲנוּ עָלָיו *et confisi estis oppressioni et perversitati, et in eam innixi estis*, nomine עֹשֶׁק *oppressione*, designat munera in Aegyptum vecta (de quibus vs. 7.); quae a civibus inique et per vim extorta erant. נָלוֹז Participium Niphal neutrius generis pro Substantivo usurpatum, a לוּז *recedere*, *perversum esse*, hic *interversionem juris* notat. Aben-Esrae est formae adjectivae, qua, subaudito דָּבָר, *res perversa*, seu *verbum perversum*, quale erat falsorum prophetarum innuatur. Ad usum verbi לוּז cf. Prov. III, 21. XIV, 2.

13.

13. לָכֵן יִהְיֶה לָכֶם הֶעָוֹן הַזֶּה כְּפֶרֶץ נֹפֵל *Ideo erit vobis peccatum hoc tanquam ruptura cadens*, prominens; instar muri, minantis ruinam. Quod statim disertius declarat, dum addit; נִבְעֶה בְּחוֹמָה נִשְׂגָּבָה *tumor in muro alto.* Vocem נִבְעֶה nonnulli cum Coccejo, a verbo בָּעָה *quaerere, inquirere*, interpretantur *penetratum, rimosum*, quia, quod in muro pervestigabile est, aut a madore perfluitur, aut ab animalculis perrepitur, id non solidum, non firmum, non cohaerens, levi momento collabitur. Equidem tamen cum Vitringa aliisque mallem vertere *tumens*. Scilicet verbum בָּעָה Chaldaeis quoque est *bullare, ebullire*; בּוּעְתָה, *tumor, pustula*, perinde ac בֻּעָא, unde בֻּעֵי לִבָּא, *tumor cordis* Proverb. XXI, 4., quam eandem significationem vocis obtinuisse apud Hebraeos, liquet ex voce אֲבַעְבֻּעֹת *ulcera tumentia, pustulae*, Exod. IX, 9., quod exemplum Kimchius hic recte adfert, et ex loco vatis nostri, Cap. LXIV, 2. *Ut ardet ignis liquationum*, מַיִם תִּבְעֶה אֵשׁ *aquas ebullire facit ignis.* Ergo פֶּרֶץ נִבְעֶה est *ruptura tumens, ventrosa, quae ventrem facit in muro edito*, nam tumor in inferiore muri parte, erumpens totius muri lapsum et ruinam secum fert. Sensus igitur est: talia mala vobis inferet haec vestra improbitas et Jovae negligentia, ut res vestrae et regnum vestrum simile sit prominenti tuberi in muro excelso, quum ruinam minatur.

14. וּשְׁבָרָהּ כְּשֵׁבֶר נֵבֶל יוֹצְרִים *Eritque fractura ejus sicut contritio vasis figulorum.* Vocem וּשְׁבָרָהּ, quam Masorethae punctarunt וּשְׁבָרָהּ *franget eam*, scil. aliquis, quod impersonaliter accipiendum, pro *frangetur*; Alexandrinus atque Chaldaeus expresserunt וְנִשְׁבְּרָה, ille enim καὶ τὸ πτῶμα αὐτῆς ἔσται posuit, hic vocem וְתִתְבַּר adhibet. Posteriorem lectionem praefert Vitringa, quod similitudo parabolica, partes heterogeneas non admit-

inferat, comminutionem et contritionem partium muri collapsi adscribendum esse lapsus gravitati; qui per שִׁבְרָהּ indicetur. Sensus parabolae est, fore ut respublica tota intereat, ut eum in modum dissolvatur, ut nemo in ea supersit vir habilis, quo quis uti possit ut instrumento in publica calamitate et afflictione sublevanda, quem usum praestat testa, qua sitibundus aquam haurit ex puteo; aut reipublicae statu restaurando, ad modum testae, qua ignis ex foco sumitur ad focum alibi accendendum.

15. בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן *In conversione et quiete salvabimini.* בְּשׁוּבָה *In conversione*, si ab illis consiliis recedatis. Hebraei interpretes vocem שׁוּבָה interpretantur *requiem*, השקט ומרגע, a verbo יָשַׁב *sedere*, collato loco Num. X, 36. שׁוּבָה יְהוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל, *fac quiescere, Jova, myriades millium Israelis;* pro quo alii vertunt: *revertere ad myriades Israelis.* Interpretatio huic loco bene convenit, modo significatio verbi שׁוּב, quam illi hic urgent, certius adstrui possit. Nam ellipsis particulae אֶל, quam vulgata interpretatio statuit, nihil plus duritiei habet, quam mutatio significationis verbi שׁוּב ex intransitiva in transitivam. הַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה תִּהְיֶה גְּבוּרַתְכֶם *In tranquillitate et fiducia erit fortitudo vestra*, sive *victoria vestra;* nam גְּבוּרָה notat *vim praevalentem, victricem*. Cogitatis, inquit vates, victoriam obtineri per Aegyptios; sed frustra eritis: quiescendo vincetis. Cf. Jer. XLII, 10.

16. וַתֹּאמְרוּ לֹא־כִי *Vos autem dicitis: non certe*, nequaquam (ut 1 Reg. III, 22. 23.), scil. victoria nostra est in quiete, ut tu dicis. Verba עַל־סוּס נָנוּס non sunt vertenda: *super equis fugiemus;* ut reddunt plures interpretes, sed ad verbum: *super equis emicabimus*, hoc est celerrimo cursu et impetu in hostes invehemur, ut aptissime Nicol. Guil. Schroederus in *Observatt. Selectt. ad Origg. Hebrr.* p. 150., ubi ostendit, verbum נוּס

נוס cognatum esse cum נוץ, Arabice ناص, cujus primaria *micandi*, *emicandi*, significatio, postea non de *fuga* tantum, sed et *celeri cursu* adhibetur. Confirmatur illa Schroederi explicatio membrorum parallelismo. Nam in membro sequenti respondet: וְעַל-קַל נִרְכָּב, *et super levi* scil. jumento *vehemur*, ruentes in praelium intellige. Utitur propheta *antanaclaseos figura*, quam efficit duplex unius נוס significatio: *Vos dixistis*, *imo vero super equis* נָנוּס, *emicabimus*, scil. hostes strenue invadendo; propterea תְּנוּסוּן *emicabitis*, scil. in fugam. Similis figura est in sequentibus: *et* dixistis, *super* קַל *jumentis levibus equitabimus*; *propterea* יִקַּלּוּ, *leves celeres erunt*, *qui vos* fugientes *persequentur*. Sic et *emicare* Latinis frequens est de iis, qui alacri impetu hostes invadunt. *Silius III*, 85.:

Emicet in Martem.

Valerius Flaccus VI, 550.:

— *Magnique in fata Caramni*
Emicuit.

Florus Lib. I. cap. 18. *Hostem rati*, *emicant*, *sine discrimine insultant*, *etc.* Cetera fiducia in *equis Aegyptiis* posita exprobratur Hebraeis non hic tantum, verum et infra XXXI, 1., cf. Hos. XIV, 4. Unde colligere licet, Aegyptum illa aetate equis et militia equestri abundasse. Imo vero id colligitur non tantum e prophetis hujus et subsequentis temporis, verum etiam ex aliis V. T. locis, in quibus rerum Aegyptiarum mentio occurrit, vid: Gen. L, 9. Exod. XV, 6 seq. XV, 1. 2 Paral. XII, 3. Jer. XLVI, 4. 9. Cant. I, 9. 2 Reg. XVIII, 24. Scriptores exteri quidem in Aegypto describenda versati, vel rerum Aegypti mentionem facientes, equos Aegyptios minus celebrant. Sed cogitandum est, statum Aegypti sub Persis, et deinceps sub Lagidis plurimum esse mutatum, et postquam Aegyptus inferior tota in fossas et

rivos scissa est, factam esse inequitabilem, ut Herodotus exerte testatur L. II. c. 108. Cf. Bocharti *Hieroz.* P. I. L. II. C. IX. T. I. p. 133, ed. Lips.

17. אֶלֶף אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת חֲמִשָּׁה תָּנֻסוּ *Unum mille a facie increpationis unius, a facie increpationis quinque fugietis*, i. e. uno increpante mille, sed quinque increpantibus fugietis, scil. *omnes*, cujusmodi ellipseos plura exempla collegit Glassius in *Philol. S* p. 629. ed. Dath. Conf. Deut. XXXII, 30., ubi praeterea eadem orationis gradatio; *quomodo unus persequeretur mille, et duo fugarent myriadem?* cui analoga sunt loca Levit. XXVI, 8. et Jos. XXIII, 10. עַד אִם־נוֹתַרְתֶּם כַּתֹּרֶן עַל־רֹאשׁ הָהָר וְכַנֵּס עַל־הַגִּבְעָה *Donec superstites sitis ut pinus in vertice montis, et signum super collem.* De nomine תֹּרֶן, proprie *pinum*, tum *malum navis* significante vid. not. ad Ezech. XXVII, 5. Hoc loco idem fere quod נֵס indicabit, perticam altam, signi caussa in monte erectum, de quo vid. not. ad V, 26. XI, 12. Unde Chaldaeus, rem potius, quam propriam verborum significationem spectans, posuit בּוּצְרָא, quod quidem proprie *facem* notat, sed hoc loco haud dubie indicare voluit *trabem, in cujus vertice vas pice plenum accenditur, signum adventus hostium.* Dicit igitur vates, superfuturos esse raros, nudatos omni praesidio, republica penitus dissoluta, eosque in omnium incurrentes oculos, omnique expositos injuriae.

18. וְלָכֵן יְחַכֶּה יְהוָה לַחֲנַנְכֶם *Et propterea*, propter stulta vestra consilia, *moram trahet Jova ad gratiam vobis faciendam.* Verbum חִכָּה, quod alias *praestolari, exspectare* notare constat, hic *morari* significare necesse est, quia nemo proprie actum a se exercendum *praestolari* dicitur. *Morabitur* autem Deus in exercenda gratia, quia delicti gravitas repentinam gratiam non ferebat secundum rationes justitiae divinae. Idem est quod addi-

additur: וְלָכֵן יָרוּם לְרַחֶמְכֶם *et propterea exaltabitur, ut vestri misereatur.* יָרוּם Jarchius recte interpretatur יתרחק *longe aberit;* רום enim, quod proprie notat *altum esse*, deinde in universum *longum abesse* significare, quia *alta* remota sunt et longinqua, notum est. Bene autem A. Schultensius in *Animadverss. Philologg.* ad h. l. observat, *altum esse*, *efferre se*, ab Orientalibus aliquando poni pro *recusare*, *abstinere*. Veluti in Abulpharagii *Histor. Dynast.* p. 354. *Dicitur, primum sapientum, qui notatus est, quod se regum famulitio addixerit, fuisse Aristotelem, cum philosophi priores, Pythagoras, Plato, Socrates,* يترفعون عن ذلك, propr. *alti fuerint ab eo*, i. e. ab eo abstinuerint. Et in *Histor. Timuri*, p. 48. ed. Gol تشامخ *altum esse*, cum تابى quod *recusare* notat, conjungitur. Kocherus Lowthium refellens, qui, Hubigantio praeeunte, pro ירום legere mallet vel ידום, *silebit*, vel, unius codicis auctoritate, ישוב *revertet;* interpretandum existimat vel sic: *et propterea morabitur Dominus gratiam facere vobis, proptereaque exaltabitur, quo vestri misereatur;* justitia scilicet exaltandus, ante quam poenitentium misereatur: vel hoc modo: *itaque morabitur — sicque sublime se efferet misericordiam exerciturus;* i. e. castigatos ante glorioso tandem vos vindicabit modo.

19. Sequitur nunc altera carminis pars, laetorum temporum descriptio. כִּי עַם בְּצִיּוֹן יֵשֵׁב בִּירוּשָׁלָםִ *Nam populus in Zione habitabit Hierosolymis.* Respublica sive collapsa, sive dissoluta penitus, ita restituetur, ut Hierosolyma mansura sit sedes religionis, et metropolis populi Dei. Doederlein vertit: *Namque gens Zionitica! civitas Hierosolymitana! etc.* et in nota addit: „mutatis punctis lego יֹשֵׁב, nam et frigida videtur promissio, populum Zioniticum Hierosolyma inhabitaturum,

 et

et ex sequentibus patet, עם et ישב subjectum esse, quod Jesajas alloquitur." Adstipulatur Henslerus. בכו לא תבכה *Flendo non flebis*, non semper flebis; luctus tuus post moram, severitati judicii definitam, cessabit. Jarchius sensum hunc esse ait: non necesse habebis *supplicare cum fletu*, quia simul ac clamaveris gratiam tibi faciet. Verba חנן יחנך quae vulgo vertunt *miserendo miserebitur*, A. Schultensius in *Commentar.* in Job. p. 474. vertit: *intime miserando inclinatus propensusque erit tibi*, conferens Arabum حَنّ *pietatem, gratiam, adfectum tenerrimum monstrare*, et حنى, pror. *flectere, flecti, clinari*, hinc *inclinari tenerrimo adfectu amoris*; nam יחנך non ad חנן refert, sed ad חנה, cujus Hophal יחנה.

20. ונתן לכם אדני לחם צר ומים לחץ *Et dedit vobis*, f. *ut dederit vobis Dominus panem angustiae et aquam pressurae.* ונתן scriptum est pro אם נתן, *si* aut; *quamvis dederit vobis Deus etc.* Ellipsis non infrequens, veluti Ruth II, 9. וצמת והלכת אל־הכלים *si sitieris, ibis ad vasa.* Locutio *cibum tenuem, atque aquam parcam dare*, quae et occurrit 1 Regg. XXII, 27 proverbialis haud dubie est, pro, *calamitate aliquem pascere, misere tractare:* sicut felicior status ex abundantia fructuum (vs. 23. 24.) aquarumque copia (vs. 25.) promittitur. מים לחץ ponitur pro מי לחץ sive מים, מי לחץ, cujusmodi loquendi formulae plur. exempla Buxtorfius *Thes. Grammat.* L. II. Cap. IV. collegit. לא־יכנף עוד מוריך *Non tamen tegentur*; ita nempe, ut illos non videas, oculis tuis eripientur, *doctores tui.* Verbum כנף enim, quod praeter hunc locum non occurrit in Codice Hebr. nec *tegere, cingere, circumdare* significare, ostendit Schultensius in *Animadverss.* ad. h. l. Nomini plurali numeri מוריך junxit vates verbum singulare per nume-

ral

enallagen, Hebraeis haud infrequentem. Est Pluralis distributive capiendus, pro: *unusquisque doctorum tuorum* non amplius sese occultabit. Cf. C. M. Agrell Commentat. *de varietate generis et numeri in linguis OO.* §. VII. p. 49. seq. Doctores populi, per impietatem quorundam antea male habiti, ut audere non possent in publicum prodire, jam non amplius opprimentur. Dathius ab Alexandrino Syroque lectionem diversam longe a recepta expressam affirmat; sine ratione, ut ostendit Michaelis in *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* P. V. p. 1314. Alexandrinus enim exhibet: *οὐ μὴ ἐγγίσωσί σοι*, ideo haud dubie, quod verbum יִכָּנֵף a כָּנָף *latus*, interpretati sunt: *non ad latus tuum haerebunt.* Syrus: ܢܬܟܢܫܘܢ ܠܐ *non congregabit porro* (*deceptores tuos*, sic enim מוֹרֶיךָ vertit), nempe verbo כְּנַף significationem dedit, quam in Syriaca, Chaldaica, immo et Talmudica lingua habet, a *tegendo*, *contegendo alis pullitiem*, quod ubi facit mater, eam *congregat.* Singularis est Chaldaica hujus loci expositio: וְלָא יְסַלֵּק עוֹד שְׁכִנְתֵּיהּ מִבֵּית מַקְדְּשָׁא וְיֶהֶוְיָן עֵינָךְ חָזְיָן יָת שְׁכִנְתִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא *nec tollet* (Deus) *amplius majestatem suam e domo Sanctuarii, et oculi tui videbunt majestatem meam in domo Sanctuarii.* Accepit paraphrastes vocem מוֹרֶיךָ in Singulari ex annotatione Masorethica, pro מוֹרְךָ, *doctor tuus*, per quem intellexit Deum, gloriosa sua praesentia gentem in templo illustrantem. Jarchi: לא יכנף׳ לא יתכסה ממך בכנף בגדיו׳ כלומר לא יסתיר ממך פניו: מוריך הקב״ה המלמדך להועיל *Dictio* לֹא יִכָּנֵף *notat: non abscondet se a te ala vestium suarum, ac si diceret: non occultabit a te faciem suam.* מוֹרֶיךָ *Doctor tuus, id est, Deus, qui te utilia docet.* Respicit ille, et respexit quoque Chaldaeus, ad locum infra XLVIII, 17. *Sic dicit Jova, redemtor tuus,* מְלַמֶּדְךָ לְהוֹעִיל *qui te docet utilia et te ducit in viam, in qua*

 tibi

tibi eundum est. Sed nulla hic ratio jubet aut suadet discedere a lectione recepta מוֹרֶיךָ; quin phrasis prophetae nos potius monet cogitare de doctoribus ordinariis, qui homines docet *viam salutis.*

21. וְאָזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה דָבָר מֵאַחֲרֶיךָ *Et aures tuae audient verbum post tergum tuum*, sicut paedagogi pueros sequentes, eos ad verum iter revocant, si qua forte deflectant. כִּי תַאֲמִינוּ וְכִי תַשְׂמְאִילוּ *si dextrorsum vel si sinistrorsum flexeritis*, uti in Hebraeo est. תַאֲמִינוּ pro תֵּימִינוּ, a radice יָמַן, ut Ezech. XLIII, 27. וְרָצֵאתִי pro וְרָצִיתִי.

22. וְטִמֵּאתֶם אֶת־צִפּוּי פְּסִילֵי כַסְפֶּךָ וְאֶת־אֲפֻדַּת מַסֵּכַת זְהָבֶךָ *Et immundum reputabitis operimentum sculptilium tuorum argenteorum, et amictum fusilium aureorum tuorum.* Hebraea proprie sonant: *operimentum sculptilium argenti tui, et amictum fusilium auri tui*, ubi enallage est personarum, quum videretur scribendum fuisse: *argenti vestri, et auri vestri.* Sed oratio composita est ad emphasin, et sic interpretanda: immundum reputabitis quisque pro se, tu Jacobe, operimentum sculptilium tuorum rel. Summa sententiae est, futurum esse, ut populus Hebraeus sese abstineat ab idolorum cultu, non publico tantum, verum etiam privato et domestico; qui hic potissimum describi videtur. Quum enim populus, ad idololatriam, divinationes aliasque superstitiones proclivis, sub bonis regibus prohiberetur, idolorum cultui in publico operam dare, non desinebant tamen plures in interioribus domus suae conclavibus habere vel imagunculas divinatorias, Hebraeis antiquitus תְּרָפִים vocatas, vel alias imagines superstitioso ritu cultas, de quibus locus insignis est Deut. XXVII, 15. Fiebant autem ejusmodi imgines passim ex ligno, sed exasciatae formataeque obducebantur argento vel auro, vel etiam fundebantur ex aere, sed operimento aureo

aureo vel argenteo exornandae. De utraque specie vates hic loquitur, et plura leguntur infra XL, 19. Illo igitur tempore, quod propheta hic describit, futurum esse dicit, ut populus liberatus renunciet errori ac superstitioni, et ab idololatria abhorreat tanquam a re immunda תִּזְרֵם כְּמוֹ דָוָה *Amovebis ea ut immunditiem menstruam.* תִּזְרֵם, quod Hieronymus *disperges* transtulit, nos potius *abiicies*, amovebis ea, vertimus, significatione vocis זָרָה petita ex affinibus זור et נָזַר *alienare, separare.* דָּוָה hic omnino sumendum est vel pro *muliere*, menstrua infirmitate laborante, quo sensu occurrit Levit. XV, 33., vel per *synecdochen* pro *aliquo ejus*, h. e. pro *panno* aut *linteo*, menstruatae sanguine tincto, quod vates infra Cap. LXIV, 5. בֶּגֶד עִדִּים *vestimentum menstruatum* vocat, ut דָּוָה hic elliptice scriptum sit pro דְּבַר דָּוָה *res* aliqua *menstruatae.* Sanguis autem *menstruus* ex lege habebatur inter res maxime immundas
תֹּאמַר לוֹ צֵא *Exi,* apage, *dicas ei.*

23. Aureae aetatis descriptio, cujusmodi plures in vatibus Hebraeis occurrunt: fruges nullo cultu enatae omnium rerum abundantia. Conf. Virgilii *Eclog. IV* vs. 18. seqq. וְנָתַן מְטַר זַרְעֲךָ אֲשֶׁר־תִּזְרַע אֶת־הָאֲדָמָה *Et dabit* scil. Deus *pluviam sementis tuae, qua conseveris terram*, i. e. post factam sementem, ne siccitate pereat antequam radices egerit, pluviam demittet: לֶחֶם תְּבוּאַת הָאֲדָמָה *Et panem proventus terrae*, i. e. frumentum et cetera, quibus homines aluntur, quorum copiosam messem pollicetur propheta, וְהָיָה דָשֵׁן וְשָׁמֵן *eritque uberrimus et pinguis*, uti recte Hieronymus vertit. יִרְעֶה מִקְנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא כַּר נִרְחָב *Pascet pecus tuum die illo in pascuo spatioso*, in pascuis amplis. Dictiones duae posteriores LXX. verterunt τόπον πίονα καὶ εὐρύχωρον rectius quam Hieronymus, qui hebraea sic reddidit *pascetur in possessione tua in die illo agnus spatiose.*

Se

Sed כַּר, etsi alias *agnum* notet, hic tamen minus commode ita capitur, designatque potius מִישׁוֹר *campum*, *planitiem*, qua pecora pascuntur, ut Ps. LXV, 14. Bochartus *Hieroz.* P. I. L. II. Cap. XLIII. T. I. p. 466. edit. Lips. כַּר putat contractum esse e כִּכָּר *campus*, *planities* (Genes. XIII, 10.), et primo significatu esse *vascuum*. deinde *agnum pascualem*.

24\. וְהָאֲלָפִים וְהָעֲיָרִים עֹבְדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חָמִיץ יֹאכֵלוּ

Boves autem et pulli asinorum, colentes terram, farragine subacida vescentur. Non solum *boves*, verum et *asinos* ad agriculturam in terris illis olim adhibitos fuisse, ostendit Bochartus l. c. Cap. XIII. p. 154. Cf. infra XXXII, 20. Dictionem בְּלִיל חָמִיץ interpretes, Kimchium sequuti, passim vertunt *farraginem puram*. Hieronymus: *commistum migma*. Vox בְּלִיל a בָּלַל *miscuit*, proprie *mixtum* in universum denotat, et, ubi de pabulo pecorum dicitur, ut hic, et Job. VI, 5. XXIV, 6. *mixtum e palea, foeno, furfure.* Cf. not. ad Job. VI, 5. Sed magis dubia est vocis חָמִיץ significatio. Kimchi explicat per נָקִי *purum*, *mundum*; quae interpretatio satis bene convenit ei quod sequitur, *vanno et ventilabro ventilatum*, sed minus respondet genuinae notioni vocabuli חָמִיץ, quod est a חָמֵץ *fermentescere*, *acidum factum esse*, unde חֹמֶץ *acetum*. Quare בְּלִיל חָמִיץ valebit *farraginem subacidam*, i. e. farraginem acido quodam condimento, salis, granorum, aut herbarum aliarum mixtam, qua rustici fastidienti jumentorum stomacho subvenire solent; quod pabuli genus jumentis accidit, et Arabibus simili nomine effertur, uti docuit Bochartus l. c. P. I. L. II. Cap. VII. T. I. p. 55. Cf. J. E. Faber et Harmeri *Observatt. super Oriente* P. I. 409. רַחַת instrumentum est, a vento (רוּחַ) nomen habens, quo in area a paleis separantur grana, *ventilabrum*. Ejusdem fere significationis est מִזְרֶה, a ven-

ventilando seu *spargendo* habens appellationem: *vannum* dicere possis.

25. וְהָיָה — יִבְלֵי־מָיִם Tanta erit copia imbrium, ut multi rivi aquarum fint super montes: tanta pluvia, ut etiam ea madescant, quae suapte natura sunt aridissima. Geminatio פְּלָגִים יִבְלֵי־מָיִם *rivi, fluenta aquarum*, multitudinem indicat. Idque fiet בְּיוֹם הֶרֶג רָב *tempore caedis magnae*, i. e. hostium populi Jovae, בִּנְפֹל מִגְדָּלִים cum *ruent turres*, i. e. omne elatum et magnificum, quo tyranni isti confisi et gloriati sunt, ut supra II, 15. Quia Chaldaeus pro מִגְדָּלִים posuit רַבְרְבִין מַלְכִּין *magnates, reges*, huncque secuti Aquila μεγαλυνομένας, et Symmachus μεγάλας, Lowthus, Michaele et Doederlinio consentientibus, מְגַדְּלִים reponendum autumant. Sed videtur Chaldaeus suum tantummodo sensum expressisse. Praeterea מְגַדְּלִים *procerum* significatione nusquam occurrit.

26. וְהָיָה אוֹר־הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה *Et erit lux lunae ut lux solis.* Felicissimae vicissitudinis reipublicae significatio. Sic poetae:

Ipsi mihi visus pulchrior ire dies.

Similique dictione HORATIUS beatum sub Augusto seculum pingit, *Carm.* Lib. IV. c. 5. *Soles melius nitent.* וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם *Lumenque solis erit septuplum*, lux erit septupla, quasi praeter solem sex essent parelii. Seipsum mox declarat, dicendo, כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים *sicut lux septem dierum:* ac si dicat: erit intensius *lumen, quod alioqui constaret lumine septem dierum.* Per quod intelligit magnitudinem gaudii et laetitiae, quae per *lucem* intelligitur. בְּיוֹם חֲבֹשׁ יְהוָה אֶת־שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא *Quo die obligaverit Jova fracturam populi sui, et vulnus plagae ejus sanaverit*, i. e. quo tempore rempublicam plane collapsam fractamque instauraverit, et religioni suum restituerit decus et nito-

nitorem. Vide eandem imaginem ad statum reipublicae graviter afflictae describendum supra I, 5. 6. Jerem. X, 19.

27. „Stylo poetico pro more poenas denunciat, quae numen de populi sui hostibus Assyriis sumturum erat. Adventat numen, cujus ira e vultu emicat: comitem habet tonitru cum fulgure: his dimicat, his vincit, victosque in tartarum demittit, igne comburendos, i. e. trucidandos.“ Doederlein. Cohaerent igitur quae sequuntur optime cum antecedentibus, nec opus est cum Koppio novi carminis initium hic constituere. שֵׁם יְהוָה *Nomen Jovae*, i. e. Jova, cujus laude et gloria plena omnia sunt. Interdum *nomen* pro *fama et gloria* accipitur apud Hebraeos sicut apud Latinos, infra C. LX, 9. Deut. XXVIII, 58. Verba בָּא מִמֶּרְחָק *Venit e longinquo*, geminam sustinent interpretationem; vel enim significatur, Jovam venturum esse de coelo (coll. Rom. I, 18. ἀποκαλύπτεται ὀργὴ Θεοῦ ἀπ᾽ οὐρανοῦ), vel, Deum poenas in hostes exsequuturum esse post interpositam justi temporis moram, quum a propheta dudum ante essent praedictae, acsi instar principis ad vindictam vel judicium properantis, longum iter conficiendum haberet, quomodo phrasin accepit Graecus interpres: ἔρχεται διὰ χρόνου, sive, ut Codex Alexandrinus habet, διὰ χρόνου ἔρχεται πολλοῦ. Chaldaeus adhuc pressius, agens paraphrasten: *ecce nomen Domini revelabitur, sicut de eo prophetarunt prophetae* מִלְּקַדְמִין *ab antiquo.* וְכֹבֶד מַשָּׂאָה *Et est grave incendium*, nam ita vertendum est מַשָּׂאָה hoc loco, qua significatione et occurrit Jud. XX, 40. et alias, a נָשָׂא *efferre*, quod flamma et fumus, quem ignis spargit, se in altum efferant. Solent altos ardentes spiritus, vel irati, veluti incensi copiosos per nares emittere vapores instar *fumi*, quo alluditur Ps. XVIII, 9. שפתיו מלאו זעם *Labia eius repleta sunt indignatione.*

זַעַם

וָזַעַם hic est *severitas*, et refertur ad *linguam* Hos. VII, 16. ut hic ad *labia*. Potest autem hic alludi ad severitatem sententiarum, quae Jova adversus hostes pronunciaret: etsi, ut ira gravis, totum hominem occupat et commovet, eadem quoque se ostentare soleat in *lingua* et *labiis* loquentium.

28. וְרוּחוֹ כְּנַחַל שׁוֹטֵף *Et spiritus ejus tanquam torrens inundans*. Introducit *spirantem* Jovam, cujus flatus ita obvia quaeque prosternat, ut solet prosternere *inundatio*, quae tantum non cacumina seu capita montium operit: *inundatio*, inquam, *torrentis*, quae violentior esse solet, et eo plus nocere, quo minus praevidetur. עַד־צַוָּאר יֶחֱצֶה *Ad collem usque dividit*, i. e. qui usque ad collum perveniens, quasi dividere hominem in duas partes videtur, sed tamen inaequales, et aliam, quae in aqua est. *Metaphorice*, inquit Kimchi, *loquitur de rege Assyriorum, qui perdendus erat paene usque ad internecionem et consumtionem, veluti cum quispiam est in aqua usque ad collum, propinquus est submersioni.* לַהֲנָפָה גוֹיִם בְּנָפַת שָׁוְא *Ad agitandas gentes agitatione vanitatis.* Metaphora desumta est a cribratione, quae tam violenter instituitur, ut cribranda comminuantur, et in nihilum exeant. Formam insolentem לַהֲנָפָה Hubigantius molliter in לְהָנִיף הַגּוֹיִם corrigit; citra necessitatem, ut bene Kocherus animadvertit, nam הֲנָפָה nomen verbale ex Hiphil bonaeque notae est, ut הֲנָחָה, הַצָּלָה; atque verbalia nomina apud Hebraeos et Arabes Infinitivi vicem praestare, forma varia, utroque genere, statu utroque, absoluto et constructo, usurpari, casumque sui verbi regere, satis notum est. Itaque nec Michaelis לְהַנְכָּה ex Arabico نفى *repulit, disjecit*, i. e. ventus pulverem et festucas, facile probabitur, maxime ob sequens בְּנָפַת ex eodem נוּף, quam vocem Rabbini recte per כְּבָרָה *cribrum*, explicant, nec enim quid-

quidquam, sive nominis originem, sive rem ipsam spectes, aptius videtur. וְרֶסֶן מַתְעֶה עַל לְחָיֵי עַמִּים *Et fraenum errare faciens*, i. e. avertens eos a via, qua ire cupiebant et designabant, *in maxillis gentium*, Israelitis infestarum.

29. הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ־חָג *Canticum vobis erit tanquam nocte, qua sanctificatur festum.* Deletis hostibus canticum civium reipublicae restauratae simile erit cantico, quod cani solet nocte praecedente solennitatem, h. e. praecedente lucem, in qua celebratur solennitas. Incipiebat enim festum a nocte, sive vespera praecedente. *Solennitatem* hanc intelligunt Hebraei *pascha*, κατ᾽ ἐξοχὴν *festum* dictum, cujus festi nox summa laetitia celebrabatur. Grotius intelligit coenam, quae diem festum sequitur, in qua fiebat postcoenium, circumferebatur ποτήριον εὐλογίας, omniaque erant plena latitiae. וְשִׂמְחַת לֵבָב כַּהוֹלֵךְ בֶּחָלִיל לָבוֹא בְהַר־יְהוָה *Et laetitia cordis tanquam ejus, qui incedit ad tibiam eundo ad montem Jovae.* Respicit pompas sollennes, religionis causa in laetis casibus, veluti in primitiarum oblatione, institutas, ubi tibiarum cantu aliorumque instrumentorum musicorum concentu ad templum ibant.

30. Redit poeta ad descriptionem stragis hostium: excitatur a Jovae tempestas gravis ac terribilis, qua tonitrua, fulmina, imber, grando, venti dispergentes, ita inter se commiscentur, ut omnes mortales intelligant, Jovam, justum judicem, descendisse in nubes ad hostes suos perterrefaciendos agitandosque. קוֹל hic *tonitru* indicat, ut saepissime, veluti Ps. XXIX, 2. seqq. et הוֹד ejus gravitatem et majestatem indicat. In loco parallelo Cap. XXIX, 6. positum est רַעַם *tonitru*, et קוֹל גָּדוֹל *sonitus magnus.* נַחַת זְרוֹעוֹ *Descensio brachii ejus*, alludit ad gestum ferientis. נֶפֶץ *dissipatio*, ab interpretibus

pretibus quibusdam accipitur de *fulguribus*; sed rectius exponitur de *vento procelloso*, qui סוּפָה, *turbo*, dicitur in loco parallelo; et apud Jeremiam LI, 1. רוּחַ מַשְׁחִית *ventus perdens*, perniciosus.

31. כִּי מִקּוֹל יְהוָה יֵחַת אַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּה *Nam a voce Jovae prosternetur Assur, baculo eum percutiet.* Pro יַכֶּה post Forerium Dathius et Koppius legere mallent יֻכֶּה, quod et Syrus Vulgatusque expresserunt. Sed vertas vel: qui scil. Assyrius *virga caedit*, i. e. qui solitus erat, alios gravissime vexare; vel, *virga* sua *percutit* illum subaudi Jova, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetendus, quod praeferendum videtur, nihil est, quod mutandi necessitatem nobis imponat. Sub שֵׁבֶט *clava*, *baculo*, Doederlein intelligit *tonitru*, *fulgur*. Sic Homerus de percussione *fulminis* Iliad. B. 783. ἀμφὶ Τυφωεῖ γαῖαν ἱμάσσῃ, ubi Scholiastes: ἱμάσσῃ, μαστίζῃ, ὅ ἐστι κεραυνοῖς πλήττῃ.

32. וְהָיָה כֹּל מַעֲבַר מַטֵּה מוּסָדָה אֲשֶׁר יָנִיחַ יְהוָה עָלָיו בְּתֻפִּים וּבְכִנֹּרוֹת *Et futurum est, ut omnis transitus baculi illius constituti, super quem Jova eum fecerit requiescere, transeatur cum tympanis et citharis.* מַטֵּה מוּסָדָה *Baculus decreti* (esse enim haec duo nomina in constructo posita, docet *Zere* priori appositum; quod in statu absoluto est מַטֶּה) est baculus decreto divino judiciali ad puniendum constitutus. Est enim, ut recte observat Schelling in *Animadverss. Philolog. critt.* p. 102., verbi יָסַד prima notio, ut arabici وسد, *posuit*, tum ad rem architectonicam translatum *fundandi*, ad judicialem denique *constituendi decernendive* significatum habet. Inde est, quod in Niphal *consilium inire*, *deliberare* Ps. II, 2. XXXI, 14., et nomen סוֹד pro יְסוֹד *consessum*, aut *concilium consultantium inter se* significat. Usus hujus judicialis manifestum exemplum exstat Habac. I, 12. in phrasi וְצוּר לְהוֹכִיחַ יְסַדְתּוֹ, quae idem fere dicit, quod in membro praecedenti parallelo לְמִשְׁפָּט

 שַׂמְתּוֹ,

שַׂמְתּוֹ *ad judicium exercendum constituisti eum.* Quod igitur Habacuci loco est צוּר לְהוֹכִיחַ מוּסָר *petra ad castigandum constituta*, idem hoc in loco est מַטֵּה מוּסָדָה. Simili phrasi utitur Michas VI, 9. שִׁמְעוּ מַטֶּה וּמִי יְעָדָהּ *audite virgam et quis eam constituerit*, i. e. audite, quae poena vobis sit decreta, et a quo. Hoc vero loco per מַטֵּה מוּסָדָה *baculum constitutum* decreto divino, indicatur, ut recte observavit Jarchius, exercitus Assyrius, qui et supra X, 5. 15. 24. XIV, 5. *baculus* et *virga* irae Jovanae (*flagellum Dei*) vocatur, quod Deus illius ministerio usus erat ad plures gentes castigandas. אֲשֶׁר יָנִיחַ יְהוָה עָלָיו *Super quem Jova fecerit requiescere* scil. hunc baculum, hunc virgam. Ellipsis est pronominis relativi satis usitata. Integra oratio est: אֲשֶׁר יְנִיחוֹ יְהוָה עָלָיו *super quem* (locum transitus) *Jova eum* baculum *fecerit quiescere.* Intelliguntur loca, quae Assyrius cum exercitu vastatore pervasit, in quibus castra metatus est, quaeque expugnavit, aut ab incolis deserta occupavit. Est autem phrasis Hebraeis recepta, qua *baculus super quem quiescere* dicitur, ut Ps. CXXV, 3. *Quia non requiescet* שֵׁבֶט הָרֶשַׁע, *sceptrum improbitatis super sortem justorum*, i. e. non incumbet grave ac molestum. Metaphora desumta est a bobus sub jugum missis, aut ab asinis gravia onera portantibus, qui ab actoribus sine intermissu percutiuntur, ut baculus ab humero jumenti vix unquam recedat, et super ea jumenta quasi *quiescere* videatur. בְּתֻפִּים וּבְכִנֹּרוֹת *Cum tympanis et citharis* scil. *erit*, quod habetur in initio sententiae; *et erit omnis transitus baculi illius constituti cum tympanis et citharis*, i. e. futurum est, ut transeatur cum tympanis et citharis. Schelling l. c. per מַטֵּה מוּסָדָה non Assyrium exercitum, sed *Jovae baculum*, quo ipse Assyrium feriat, intelligit, et nomine מַעֲבַר *transitu* baculi, *ictum* ejus indicari arbitratur, ut sensus sit. fore. ut quivis ictus decreti a Deo demittendique

in

in Asſyrios baculi fiat inter cithararum tympanorumque laetum concentum. E noſtro tamen ſenſu multo concinnior prodibit ſententia, ſi מַטֵּה מוּסָדָה de Asſyrio capiamus, praeſertim quum, uti vidimus, ſolenne Jeſajae ſit, illum iſta appellatione nuncupare; ut ſententia haec ſit, futurum, ut illa loca, quae ab Asſyrio obſeſſa, vaſtata, incultaque relicta erant, quibusque durum ejus ſceptrum grave incubuerat, poſt ejus lapſum tranſirentur cum tympanis et citharis, cum jubilo et plauſu ob liberationem ab hoſte adeo importuno divinitus procuratam. וּבְמִלְחֲמוֹת תְּנוּפָה נִלְחַם בָּהּ *Et bellis agitationis pugnabitur adverſus eam*, ſcil. virgam; ſive ſecundum alteram lectionem, *adverſus eos*, ſcil. hoſtes, quod eodem redit. *Bella agitationis* ſunt *proelia fortia*, ut recte Chaldaeus vertit; valida, in quibus Jova ipſe manum brachiumque exerit ad hoſtes ſuos concutiendos et conterendos. Alludit vates ad id quod dixerat vs. 28; Jovam iratum *agitaturum* eſſe gentes infenſas Iſraelitis *agitatione vanitatis*. Conf. Cap. XIX, 16. ubi Aegyptii a Deo graviter puniendi inter alia mala dicuntur afficiendi metu femineo: מִפְּנֵי תְּנוּפַת יַד יְהוָה צְבָאוֹת. Sic item Deus ipſe Zach. II, 13. de ſe dicit: *Ecce ego agitans* (מֵנִיף) *manum meam ſuper eos*.

33. Clauſula confirmatoria, integrum hoc carmen obſignans. Continet autem eandem, quam ſuperiora, ſententiam, ſolummodo ſchema figurae mutatur, quod hic totum eſt parabolicum. Fingit vates, interitum hoſtis deſcripturus, magnam quandam pyram ex materia uſtili lignisque multis in lata aliqua valle paratam inſtructamque eſſe, ab halitu divino incendendam, in quam conjiciendus ſit hoſtis conſumendus. כִּי עָרוּךְ מֵאֶתְמוּל תָּפְתֶּה *Nam ordinatum eſt ab heſterno Topheth*. תֹּפֶת *Topheth* eſt vallis in tractu orientali et auſtrali urbis Hieroſolymae, ut ſi urbem Hieroſolymam circuiturus ab

 Ori-

Oriente deflectas Auſtrum verſus, mox occurrat vallis, olim dicta *vallis filii Hinnom* (גֵּי בֶן־הִנֹּם), vel *vallis Hinnom* (גֵּיא הִנּוֹם), vid. Joſ. XV, 8. In hac *valle* erat locus dictus *Topheth* (hic loci תָּפְתֶּה cum ה paragogico), ut patet ex verbis Jeremiae VII, 31.: *et aedificarunt excelſa Topheth, quod eſt in valle filii Hinnom;* unde tota haec vallis appellatur *Topheth* apud eundem Jeremiam, qui utrumque nomen alternat, Cap. XIX, 6.: *non appellabitur amplius hic locus Topheth et vallis filii Hinnom.* In hac valle autem reges Judaeorum idololatrae ſacra fecerunt Molocho, ex deteſtabili Ammonitarum et Phoenicum inſtituto, atque adeo ibi foverunt ignem, per quem liberos ſuos luſtrabant. Sed pius rex Hiskias, qui idololatriam ſuſtulerat, 2 Paral. XXIV. haud dubie etiam illum locum purgaverat. Jam fingit propheta, ironia admodum acuta, regem curaſſe, ut ſpatium ſit ſatis amplum et ſufficiens in illo loco, rogo parando et exſtruendo, in quo hoſtes poſſint comburi; non quod ſibi hoc propoſitum habuerit Hiskias, quam quod id tam commode evenerat, quam ſi hoc revera ſibi propoſuiſſet. מֵאֶתְמוֹל *Ab heri*, i. e. jam pridem, ut Exod. IV, 10. 2 Sam. III, 17. הֶעְמִיק הִרְחִב *Profundiorem fecit et laxiorem*, remotis ſcilicet impedimentis omnibus vacua facta eſt. מְדֻרָתָהּ — בָּהּ *Pyra ejus ex igne conſtat et lignis multis; Deus autem vi ſua, quaſi ſulfure multo injecto, iſta ligna accendit.* Senſus, perituros hoſtes ita ſubito, quaſi igne violentiſſimo abſumerentur. Alluſio ad morem idololatrarum, qui in eadem valle liberos ſuos cremare in honorem Molochi ſolebant.

CAP. XXX. 1. *Vae filiis immorigeris, inquit Jova, qui conſilia ineunt non auctore me, commentumque comminiſcuntur non afflatu meo, addendo peccatum peccato.*

2. Qui

2. *Qui pergunt in Aegyptum descendere ore meo non consulto, ut se firment robore Pharaonis, seque sub umbram Aegypti recipiunt.*

3. *Erit autem vobis potentia Pharaonis probro, et receptus in umbram Aegypti dedecori.*

4. *Cum principes ejus fuerint Tsoane, et legati ejus Hanesam venerint;*

5. *Omnes pudore affecti sunt caussa populi ipsis non profuturi, neque ad auxilium, neque ad utilitatem, quin contra futuri in opprobrium atque ignominiam.*

6. *Onus jumenta austrum versus in terram miseriarum et afflictionum, e qua leaena et leo* (prodeunt), *item vipera ac prester volans, deportant; opes eorum dorsis asinorum, divitiae eorum gibbis camelorum impositae sunt, destinatae populo nihil profuturo.*

7. *Quippe Aegyptii in vanum et inaniter auxiliabuntur; unde nomen ei dato: ferocia quondam, nunc desidia.*

8. *Nunc i, inscribe tabulae apud eos, et in libro exara illud, ut permaneat in dies subsequuturos, in perpetuum, in secula.*

9. *Quoniam ea gens rebellis est, filii degeneres, qui dictis Jovae parere recusant,*

10. *Qui dicunt praevidentibus: nolite praevidere, et cernentibus: ne cernatis nobis recta; dicite nobis blandia, videte nobis fallacias.*

11. *Deflectite de via; declinate de semita; auferte ex nostro conspectu Sanctum Israelis.*

12. *Quamobrem sic pronunciat Sanctus Israelis: propterea quod hanc orationem respuistis, et confisi estis fraudationi ac pravitati, et in eam innixi estis;*

13. *Ideo erit vobis iniquitas haec tanquam ruptura cadens, ut tumor in muro praealto, cujus repente atque improviso ruptura venit;*

14. Cujus fractura est, ut contritio vasis fictilis, quod adeo inclementer confringitur, ut ne testa quidem in ejus fragmentis inveniatur, ad capiendum de foco ignem, aut hauriendam e lacuna aquam.

15. Nam sic fatur Dominus Jova, Sanctus Israelis: in conversione et quiete salvi eritis; in tranquillitate et in fiducia erit victoria vestra; sed recusastis.

16. Quin dixistis: minime, imo equis fugiemus: itaque fugietis; celerrimis equis equitabimus, propterea celeres erunt, qui vos persequuntur.

17. Milleni ad singulorum increpationem, ad quinorum clamorem omnes fugietis, eousque ut restetis quasi pinus in vertice montis, aut sicut vexillum super colle.

18. Ideo Jova moram trahet in gratia vobis facienda, ideoque suspendet, ut erga vos misericordia utatur. Nam Jova Deus est juris observantissimus. O felices! qui eum exspectant.

19. Certe populus Zioniticus Hierosolymis habitabit; non amplius amare flebis; certo miserebitur tui ad vocem clamoris tui. Simulac audierit, vobis respondebit.

20. Quamvis enim Jova vobis dederit panem afflictionis et aquam miseriae, non tamen amplius delitescent doctores tui, imo vero videbunt oculi tui doctores tuos.

21. Et auribus a tergo hujusmodi vocem audietis: haec est via, hac incedite; si vel ad dextram vel ad sinistram deflectere velitis.

22. Foedabitisque simulacra vestra argento obducta, et auro vestita fusilia; abiicies ea tanquam pannum menstruo excremento infectum, dicesque ei: apage sis.

23. Dabit autem pluviam semini, quo conserueris humum, et panificium e terra proveniens, eritque uber et pingue; tum pascent greges tui in pascuis amplis.

24. Bo-

24. *Boves atque asini terram colentes farragine subacida vescentur, vanno et ventilabro purgata.*

25. *Futurumque est, ut in omni monte alto et super omnem collem elatum sint rivi, fluenta aquarum, die caedis istius magnae, quando turres corruent.*

26. *Erit et lunae lux ut lux solis, et lux solis septuplex ut septem dierum lux, quando Jova populi sui fracturam obligabit, et vulnus plagae ejus sanabit.*

27. *Ecce Jovae nomen procul adveniens, ardet ira ejus, et est grave incendium, labia ejus plena sunt indignatione, et lingua ejus, ut ignis devorans.*

28. *Halitus ejus ut torrens inundans, ad medium collum pertingens, ad ventilandas gentes vanitatis ventilatione, et ut sit fraenum seducens in maxillis populorum.*

29. *Carmine utemini, quale noctis est, qua festum indicitur, animique laetitia quali qui cum tibia ad montem Jovae, ad rupem Israelis ire pergit.*

30. *Tum sonabit Jova voce sua magnifica et impressionem brachii sui ostendet ira gravi, et cum flamma ignis vorantis, dissipatione, imbre et grandine.*

31. *Nam voce Jovae Assur consternabitur, baculo ab ipso percutietur.*

32. *Omnisque transitus baculi illius constituti, super quem Jova illum fecerit requiescere, transibitur tympanis et citharis; quippe proeliis agitationis pugnabit adversus illos.*

33. *Quoniam ordinatum est Topheth jampridem; etiam regi paratum est; profundum illud latumque fecit; pyra ejus ignis, lignaque multa; flatus Jovae quasi torrens ignis eam succendit.*

CARMEN VICESIMUM QUINTUM.

Cap. XXXI.

ARGUMENTUM.

Et in hoc carmine, ut in praecedente, varie adhortatur vates suos minis et promissionibus, ut a fiducia humanorum praesidiorum abstineant. Auxilium ab Aegyptiis petitum damnat, primo eleganti comparatione humanas inter et divinas suppetias instituta, vs. 1—3.; dein promissione de tutela divina, qua et servanda sint Hierosolyma, et repulsandi Assyriorum exercitus, vs. 4. usque ad finem.

Carmen hoc eodem tempore, quo praecedens, editum esse, argumentum ipsum docet.

---

1. הוֹי הַיֹּרְדִים מִצְרַיִם לְעֶזְרָה *Vae descendentibus in Aegyptum ad auxilium* ibi quaerendum. Cf. Argumentum ad Carmen praecedens. וְעַל־סוּסִים יִשָּׁעֵנוּ *Quique innituntur equis;* cf. not. ad XXX, 16. Nomen פָּרָשִׁים hic non *equos* designat, ut supra XXI, 7. 9. 2 Sam. I, 6. al., sed *equites*. Dixerat enim in propositione: *vae his ...... qui innituntur equis.* Id vero mox declarat. Quum enim equorum duplex possit esse usus in proeliis, ut vel jungantur *curribus*, ex quibus more Veterum a bellatoribus pugnabatur, vel sessoribus in

in proelio serviant; utrumque distincte recitat, *quique*, ait, *confidunt curribus*, *quod multa sunt*, *et equitibus*, *quod valde numerosi sunt*.

2. וְגַם־הוּא חָכָם *Atque etiam ipse sapiens est*. Novit, inquit, Jova versutias hominum, nec illum ullum latere potest consilium, quod homines moliuntur contra decreta sua; sed Deus id illis vertit in perniciem, ubi ipsi quaerunt salutem, ut tum hi, qui salutem apud homines quaerebant, tum illi, apud quos illa quaeritur, confundantur. וְאֶת־דְּבָרָיו לֹא הֵסִיר *Verba sua non abstulit*, rata faciet, quae per prophetas dixit; decreta sua non rescindet.

3. וּמִצְרַיִם אָדָם וְלֹא־אֵל *Et Aegyptii sunt homo et non-Deus*, i. e. nil minus quam Deus, ut supra X, 15. לֹא־עֵץ *non lignum*, quod nihil minus est quam lignum, cum natura ligni nil commune habet; vid. not. ad eum loc., et cf. infra vs 8. וְסוּסֵיהֶם בָּשָׂר וְלֹא רוּחַ *Et equi eorum sunt caro nec spiritus*, i. e., ut recte Grotius, equi eorum non sunt substantiae immortalis, sed corruptibilis et dissolubilis. וַיהוָה יַטֶּה יָדוֹ וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזֻר *Itaque ubi extenderit Jova manum suam*, *et impinget auxiliator*, *et cadet cui auxilium fertur*. Si Jova extendat manum suam, corruet auxiliator, id est Aegyptius, ut maxime auxiliari vobis velit, et cadet is, cui fertur auxilium, id est, populus Judaeorum.

4. כַּאֲשֶׁר יֶהְגֶּה הָאַרְיֵה וְהַכְּפִיר עַל־טַרְפּוֹ אֲשֶׁר יִקָּרֵא עָלָיו מְלֹא רֹעִים מִקּוֹלָם לֹא יֵחָת *Quemadmodum stridit leo et leo juvenis super praedam suam*, *adversus quem si convocetur multitudo pastorum*, *a voce eorum non terretur*. מְלֹא capitur hic pro אֲסֵפָה, *congregatio* pastorum, ut Jerem. XII, 6. גַּם־הֵמָּה קָרְאוּ אַחֲרֶיךָ מָלֵא, *clamavit pone te multitudo*; vid. et Genes. XLVIII, 19.

וְיָעַד יְהוָה מְלֹא הַגּוֹיִם. Sicut, inquit, leo non terretur a pastoribus, quando captam dilacerat praedam, ita nec Jova, pro Hierosolymis pugnans. Eadem imagine utitur Homerus *Iliad.* XVIII, 161.:

Ὡς δ' ἀπὸ σώματος ἔτι λέοντ' αἴθωνα δύνανται
Ποιμένες ἄγραυλοι μέγα πεινάοντα δίεσθαι.

Ut fulvum leonem, cum valde esurit, a corpore abigere non possunt pastores, qui in agris degunt. Vid. et *Il.* XII, 302. seqq. לִצְבֹּא עַל־הַר־צִיּוֹן וְעַל־גִּבְעָתָהּ. *Ad pugnandum pro monte Zionis, et pro colle ejus,* i. e. pro urbe Hierosolymitana, regni capite. Suffixum femininum in גִּבְעָתָהּ respicit עִיר *Urbem*, nomen generis feminei, quod menti vatis obversabatur, dum *montis Zionis* mentionem fecit.

5. Verba כְּצִפֳּרִים עָפוֹת כֵּן יָגֵן יְהוָה quidam ita vertunt: *sicut aves volantes*, quae scilicet volatu celerrimo opem ferre solent, *ita Jova teget*, et quae sequuntur; ut Jova, Hierosolyma defendens, comparetur fortitudine leoni, vs. 4., velocitate avibus; tunc צִפּוֹר feminei generis hic esset, ut Deut. XIV, 11. כָּל־צִפּוֹר טְהֹרָה. Sed aptius per עָפוֹת intelliguntur *pulli*. גָּנוֹן וְהִצִּיל פָּסֹחַ וְהִמְלִיט Ad verbum: *protegendo et eripit, transeundo et evadere facit.* Sed scite Kimchius monet, voces הִצִּיל et הִמְלִיט accipiendas esse forma *Infinitivi*, ac si punctatae essent הַצֵּיל et הַמְלֵיט, cujus ἀνωμαλίας plura exempla colligit Buxtorfius *Thesaur. Grammat.* L. I. Cap. XVII. Vertendum igitur: *protegendo et eripiendo, parcendo et evadere faciendo.*

6. שׁוּבוּ לַאֲשֶׁר הֶעְמִיקוּ סָרָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל „*Convertimini ad eum, cui profundam fecerunt defectionem filii Israel*, h. e. a quo filii Israel alte defecerunt, tanquam rebellionis quodam gurgite mersi; ut de diversis dictum intelligatur. Sed ego de iisdem interpretari malo,

malo; hoc modo: *revertimini ad eum, filii Israel, a quo enormiter defectum, longissimeque recessum est*; perinde ac si dixeris: a quo defecistis, plerique recessistis. Is usus verbi *impersonalis*, quale אָמְרוּ *dixerunt*, dictum est, dicitur; קָרְאוּ *vocarunt*, vocatum est, vocatur.." Kocherus. Veteres autem הֶעְמִיקוּ verterunt in persona secunda, non quod ita legerunt, sed quod ea aptior ipsis visa esset; conf. not. ad Cap. I, 29. V, 3. 8. Ceterum *profundam facere defectionem* nihil aliud significare, quam, summo studio omnibusque viribus aversionem persequi, nemo non videt.

7. בַּיּוֹם הַהוּא *Die illa*, postquam Dei providentiam tam magno et singulari beneficio agnoverint. יְדֵיכֶם חֵטְא *Manus vestrae sceleris*, i. e. scelestae, adfixum additum nomini regenti, cum alias plerumque addi soleat nomini recto, vid. Schroederi *Syntax. Nomin.* Reg. X. et not. *b*.

8. *Cadet Assur gladio* לֹא־אִישׁ *non-viri*, *et gladius* לֹא־אָדָם *non-hominis vorabit eum*, i. e. ejus, qui plane alius est, quam vir et homo. Scilicet vocula לֹא saepe cum substantivis in unam quasi vocalem coalescit, ad significandum id, quod a re prorsus diversum, eique oppositum est, veluti Ps. CVII, 40. תֹּהוּ לֹא־דָרֶךְ *vastitas non-via*, i. e. plane invia Job. XVIII, 17. לֹא־שֵׁם לוֹ *non-nomen ei erit*, i. e. infamia publica. Vid. Schroederi *Syntax. Particul.* Reg. XCIV, *γ*. וְנָס לוֹ מִפְּנֵי חֶרֶב *Fugiet sibi*, i. e. fugiet *prae*, propter ensem illum, de quo antea. Dativus pronominum personalium in hebraico sermone multo etiam saepius, quam in graeco aut latino, πλεονάζει· exempla collegit Storrius in *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr. pertinentt.* p. 448. 449. Pro לוֹ in duobus codicibus et editione Soncinensi legitur לֹא, idemque in suis codicibus legerunt Alexandrini, quos secutus est Vulgatus. Sunt et

clari

clari nominis interpretes, ut Castalio, Doederlein, Dathius, qui receptae lectioni hoc praeferunt, ut hic exeat sensus, *fugient nec gladius eos urgebit;* apte sane ad id quod sequitur: בַּחוּרָיו לָמַס יִהְיוּ *juvenes sui*, selecta manus ejus, *erunt in liquefactionem*, sive *dissolutionem*, destituti erunt animis, quemvis horrebunt folii strepitum. Hieronymus vertit: *et juvenes ejus vectigales erunt*, quem sensum phrasis hebraea הָיָה לָמַס omnino admittit, vid. Gen. XLIX, 15. Deut. XX, 11.

9. סַלְעוֹ מִמָּגוֹר יַעֲבוֹר *Petram suam prae timore transibit*, i. e. tanto metu hostis perculsus erit, ut et ipsa munimenta, quae ipsi sunt, transiturus sit fugiens, quippe non ausurus prae metu se iis committere; *fugiet etiam ultra casam*, ut Latinum proverbium habet. סֶלַע *Petra* hic notat *munimenta, arces*, in petris, si quae darentur, exstrui solitas; quas ipse infra XXXIII, 16. מְצָדוֹת סְלָעִים *arces petrarum* vocat. וְחַתּוּ מִנֵּס שָׂרָיו *Et pavebunt principes ejus a signo*, id est, ubicunque in specula aliqua vexillum videbunt (qualium mentio supra XXX, 17.), putabunt imminere sibi hostium (Judaeorum) agmina. „Nulla fere imago praecipiti fugae exercitus consternati accommodatior. Gregarii palantur; rex ita festinat, ut munita loca, quo se recipere possit, praetervolet." Doederlein. נְאֻם יְהוָה *Effatum Jovae.* Quae adhuc audistis nemo dubitet quin futura sint; certus sermo est, et fidelis Jova, qui perpetuis sacrificiis in templo Hierosolymitano colitur. Id enim *habere focum et furnum* significat.

CAP. XXXI. 1. *Vae his, qui Aegyptum auxilii petendi causa abeunt, equis confidunt, fretique curruum numero et equitatus virtute, numen Israelis non respiciunt, nec Jovam consulunt.*

2. *Ve-*

2. *Verum is sapiens est. Malum inducet, dicta sua non mutabit, pugnabit adversus populum istum improbum, et adversus maleficorum auxilium.*

3. *Aegyptii autem homines sunt, non dii, eorumque equi caro, nec spiritus. Simulac Jova manum extenderit, irruet auxiliator et cadet adjutus, simulque omnes conficientur.*

4. *Quippe Jova ita ad me fatus est: quemadmodum stridet leo et juvenis leo super praedam suam, ut si adversus eum convocetur coetus pastorum, a clamore eorum non commoveatur, neque propter eorum multitudinem se submittat, sic Jova, agminum Deus, descendet ad pugnandum pro monte Sione et pro colle ejus.*

5. *Ut aves pullos, sic Jova, agminum Deus, proteget Hierosolyma, atque ita proteget, ut eam eripiat, liberet, atque omne periculum evadere jubeat.*

6. *Redite ad eum, a quo tantopere descitum est, Israelitae!*

7. *Tum vero quisque abiiciet idola sua argentea et aurea, quae manus vestrae scelestae fabricarunt.*

8. *Cadetque Assyrius gladio non-hominis, ense non-viri; terga vertet, haud obversante gladio; juvenes ejus colliquescent.*

9. *Timore pulsus arcem praeteribit, duces conspecto vexillo consternabuntur. Haec Jova dicit, qui ignem suum Sione focumque Hierosolymis habet.*

CARMEN VICESIMUM SEXTUM.

Cap. XXXII. vs. 1—8.

A R G U M E N T U M.

Haec pericopa pars videtur carminis majoris, in quo Hiskiae regis regimen laudatur, morum mutatione et justitiae studio insigniendum. A Doederlinio, Dathio et Henslero haec pericopa conjungitur cum carmine superiore et proximo; sed qua ratione haec tria inter se cohaereant, nos quidem non satis perspectum habemus. Ut ex adverso nulla necessitas est, hoc Caput, auctore Koppio, in tria Carmina dispescendi, quorum primum, quinque versus priores comprehendens, contineat seculi aurei, Messia adventante descriptionem; secundum vero sit (vs. 6. 7. 8.) longioris, alio plane tempore enunciati, fragmentum; tertium denique reipublicae Judaicae interitum praenunciet.

---

1. וּלְשָׂרִים לְמִשְׁפָּט יָשֹׂרוּ *Et, quantum ad principes*, pro, *principes*, manente *Nominativi* potestate, cujus constructionis exempla Glassius dabit *Philolog. S.* pag. 594. ed. Dath. Noldius *Concordantt. Partic. Hebrr.* p. 463. Storrius *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr. pertinentt.* p. 289. Simillime *Lam* Arabum ante *Nominativum* redundat, vid. Schultensium

ad

ad Job. XVI, 21. et Lettium in *Cantic. Deborae*, p. 85. Qualis rex est, tales esse solent principes. Martialis *Epigr.* IX, 81.:

Nempe suos (haec est aulae natura potentis),
Sed domini mores Caesarianus habet.

Theuderichus Gothus: *Principis propositum facit aut negligere judices, aut amare virtutes.*

2. וְהָיָה אִישׁ *Et est vir*, id est, quisque illorum procerum. Rex, inquit, ille, et unusquisque amicorum suorum, est omnium afflictorum refugium, ad quem afflicti fugient, haud secus quam homines, qui tempore magnorum ventorum et imbrium ad tuta latibula fugiunt; tam gratus hominibus, quam gratus esse solet locus, in quo abdunt sese homines ad injuriam venti vehementis vitandam. כְּפַלְגֵי מַיִם בְּצָיוֹן *Sicut aquarum rivi in arido loco*, scil. facientibus iter. Virgilius, Ecl. V, 47.:

— — quale per aestum
Dulcis aquae saliente sitim restinguere rivo.

כְּצֵל סֶלַע־כָּבֵד בְּאֶרֶץ עֲיֵפָה *Sicut umbra petrae ingentis in terra siticulosa*, deserta, arboribus vacua.

3. וְלֹא תִשְׁעֶינָה עֵינֵי רֹאִים *Nec oblinentur oculi videntium.* Si verbum תִשְׁעֶינָה referas ad radicem שָׁעָה, significatione *respiciendi*, neutiquam sensus commodus exibit, et ad alterum membrum aptus. Hinc varii varias expediendi rationes excogitarunt. Clericus, cui assentitur Lowthius, prioris membri sensum negantem aiente mutat, hoc modo: *illum respicient*, etc. ut pro לֹא תִשְׁעֶינָה legatur לוֹ תִשְׁעֶינָה. Sed quum nullus codex, nemoque veterum conjecturam hanc confirmet, vix probandam eam censuerim. Michaelis, quem Dathius sequitur, aliis punctis subjectis legit תְּשַׁעֶינָה a שָׁעַע, *illinere, calce obducere*, in lingua Chaldaica et Syriaca

fre-

frequenter obvium. Sed Kocherus, nullum plane vitium textui inesse existimans, verbum שָׁעָה hic interpretandum censet: *laxius apertis* et tanquam *majoribus* oculis *aspectare*, quod admirantibus, rei adstupentibus, aut opem anxie *circumspectantibus* evenire solet, quam significationem linguae Arabicae ope firmius adstruere tentavit. Nos tamen dubitamus, an: *nec anxie circumspiciant oculi videntium*, satis conveniat cum altero membro. Optimam sententiam videtur dixisse Kimchius, שָׁעָה hoc loco significatione convenire cum שָׁעַע, quod supra VI, 10. occurrit. Apud Syros certe et ܫܥܐ (quod tamen in conjugatione Aphel tantummodo occurrit), et ܫܥܳܐ, utrumque *illinendi* notione sumitur. Similiter הָמַם et הָמָה, כָּלַל et כָּלָה, רָבַב et רָבָה, et plura alia hujusmodi Verba significationibus conveniunt. Pro שֹׁמְעִים quidam codd. legunt חֵרְשִׁים *surdi*, ex conjectura. Quod integri versus sensum attinet, rectum a Grotio visum puto, qui prius illud: *non caligabunt oculi videntium*, interpretatur: non erunt, qui se prophetas dicant falsa visa adferentes (nam רֹאֶה saepe pro *prophetis* dici, notum est, e. c. 1 Sam. IX, 9. 11. 1 Chron. IX, 22. Jes. XXX, 10.), et alterum, *et aures audientium diligenter auscultabunt*, veris prophetis praebebitur audientia. Aliis forsan praeplacet Vogelii sententia: „*Videntes* et *audientes* iidem sunt, quos Cap. XXIX, 18. *coecos* et *surdos* appellaverat. Scilicet, qui ad omnes aliorum persecutiones quasi coecos et surdos agere coacti erant. Videntes et audientes jam nominat, quoniam nunc se adversariis suis audacter possent opponere. "

4. וּלְבַב נִמְהָרִים יָבִין לָדָעַת *Et cor festinorum considerabit ad cogitandum.* נִמְהָרִים hic sunt *praecipites in judicando et agendo*, insipientes, stolidi. Hi sapiunt

et

et ad meliora redeunt. וּלְשׁוֹן עִלְּגִים תְּמַהֵר לְדַבֵּר צָחוֹת Et lingua balbutientium expedita erit ad diserte loquendum. Hi, quorum lingua balba fuit in eloquiis divinis, posthac diserte et eleganter loquentur de lege Jovae. Verbum מהר hic ea significatione sumi potest, qua haud raro occurrit apud Aramaeos, peritus, excellens est, vide Malach. III, 5. Proverb. XXII, 29. et confer Syriacum ܡܗܝܪܐ, Castelli Lexic. Heptagl. p. 1607. Assemani Bibl. Orient. T. I. p. 181. צחות Nitida, i. e. facunda verba, q. d. prompte, expedite et facunde loquuntur proba, legibus Jovae convenientia.

5. לֹא יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל נָדִיב Non vocabitur amplius stultus ingenuus. Grotius נָדִיב, εὐεργέτην, beneficum, honestam appellationem viri principis esse putat; stultos vero, sive insipientes vocari putat, qui Dei providentiam non credunt. Sed membrorum parallelismus docet, נדיב propria significatione ingenui sumendum esse, atque נָבָל stultum esse hominem divitem et illiberalem, qui de bonis suis aliis nihil largitur, et, si quippiam largitur, facit id maligno animo. Sub tyrannis mutantur vocabula; nomina vitiorum dantur virtutibus, et judicia non sunt libera; non ita sub bono principe, et ubi res publica bene ordinata fuerit. וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ Et avarus non dicetur munificus. Idem quod in priori membro dictum fuit. „Ahasi tempore, ut Romae Sallustii, vera rerum nomina amissa erant. Melius aevum omnia verae dignitati restituit.“ Doederlein.

6. Caussas reddit, cur bonus rex neque impiis, neque avaris mandare debeat magistratus. Impius loquitur impia, et sic multos corrumpit (conf. infra vs. 8. נָדִיב נְדִיבוֹת יָעָץ). Ita recte Grotius. Sed Doederlein in hoc commate sacerdotes describi existimat, qui falsis vaticiniis quaestus causa Jovae nomen praeverterent, coll. Cap. XXX, 10. XXVIII, 13. Vogelius: „De stulto

 publi-

publice adleri poterit, stulta esse, quae adserit. Ad hunc modum etiam sequentia explicanda sunt." Eadem Dathii videtur sententia fuisse, qui vertit: *agnoscetur hominis profani profanitas*, et quae sequuntur: et in nota subjecta verba activa hujus et sequentis versus *rei cognitionem* indicare monet (Glassii *Philol. S.* Can. XVII. de Verbo p. 225.), explicare enim illa versum praecedentem. וְלִבּוֹ יַעֲשֶׂה אָוֶן *Et cor ejus machinatur iniquitatem.* יַעֲשֶׂה *machinatur*, ut admittat impietatem; nihil aliud cogitat, quam de injuria inferenda. Nulla religio eum ab injustis factis prohibet. לַעֲשׂוֹת חֹנֶף וּלְדַבֵּר אֶל־יְהוָה תּוֹעָה *Exercendo hypocrisin, de Jova errorem loquendo.* תּוֹעָה recte explicant *verba erronea*, a veritate aliena, sive potius, quae seducunt, putantes scilicet, Dei providentiam sese ad haec inferiora non extendere. Pro אֶל quidam codd. legunt עַל, quod praefert Lowthus. Sed אֶל etiam saepe eadem notione, qua עַל pollet, *de*, occurrere, notum est. Sensus est, profanos istos homines aliorum fidem in Deum, ejusque providentiam, labefactare, piosque solatio ex illa percipiendo privare.

7. כֵּלַי כֵּלָיו *Arma avari* Kimchius bene exponit conditiones malas, quibus avarus circumvenit simplices et pauperes. Ceterum observa paronomasiam כֵּלַי inter et כֵּלָיו. הוּא זִמּוֹת יָעָץ *Ille scelera consulit.* Invenit commenta vafra. לְחַבֵּל עֲנָוִים *Ad perdendum mansuetos.* Pro עֲנָוִים *mansuetis*, Masorethae עֲנִיִּים, id est, *pauperes*, legi jubent. Sensus non multo differt, nam עָנִי *pauper*, et עָנָו *mansuetus*, atque אֶבְיוֹן *egenus*, saepe alternantur in libris Hebraeis. וּבְדַבֵּר אֶבְיוֹן מִשְׁפָּט *Idque in loquendo*, sive, quamvis egenus loquatur jus, quamvis egeni caussa sit justa.

8. Grotius hunc versum reddit: *Princeps erit, qui generosa cogitabit, et in generosis actionibus perstabit.* Est argumentum, inquit, ἐξ ἐτυμολογίας, nam נָדִיב *princeps*,

ceps, a *generoſitate* nomen habet. Rectius forſan vertitur: *at ingenuus ingenue conſulet;* manifeſta enim oppoſitio eſt inter *avaros injuſtosque*, de quibus in ſuperioribus, et inter *ingenuos* et *beneficos*, magiſtratus intellige. והוא על־נדיבות יקום *Perſtabit in generoſitate*, animo ingenuo, nulla re ab ingenue ſentiendi agendique ratione avocari poterit. Alii vertunt: *egregie facta defendent.* Sed noſtra interpretatio confirmatur ſimili verbi קים uſu apud Arabes, qui يقوم على شي *ſuper aliqua re perſtitit* uſurpant de eo, qui rei alicui intentus eſt, eamque maxima cura urget.

CAP. XXXII. 1. *En! juſte regnabit rex, et principes ex aequo imperabunt.*

2. *Quisque eorum veluti protectio erit adverſus ventum, confugium adverſus imbrem. Ut rivi aquarum in loco arido, ut umbra rupis praealtae in terra ſiticuloſa.*

3. *Non amplius illitos habebunt oculos illi qui videre debent, et aures praebebunt, qui audire debent.*

4. *Praecipites animo et judicio ſapient, atque balborum lingua expedite proba proferet.*

5. *Socors non amplius dicetur vir egregius, nec tenax vocabitur liberalis.*

6. *Nam ſocors inutilia profert, et animo mala machinatur, ad ſtabiliendam profanitatem, et ad errores de Deo diſſeminandos; ad praeripiendum eſurienti cibum, et ad privandum potu ſitientem.*

7. *Avari inſtrumenta mala, ſcelerata conſilia init, quomodo probos mendaciis circumveniat, et ubi juſta pauperum eſt cauſſa.*

8. *At ingenuus ingenue conſulit, et conſtans animi integritatem ſervat.*

CARMEN VICESIMUM SEPTIMUM.

Cap. XXXII, vs. 9 — 20.

ARGUMENTUM.

Priore carminis parte (vs. 9 — 14.) praedicitur urbium Judaeae et totius terrae vastatio. Sed posteriore parte (vs. 15 — 20.) vates, uti fere solet, promissionem addit, de hostium interitu, deque re publica in statum novum et meliorem, quam antea, restituenda.

Utrum vates in hoc carmine de Senacheribi irruptione, an de destructione extrema, a Nebucadnezare terrae illata, loquatur, interpretes dissentiunt: nec ego certi quidquam de tempore, quo hoc carmen editum sit, definiverim, quum certis temporis indiciis hic omnino destituamur.

---

9. נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת *Mulieres tranquillae*, quas hic alloquitur vates, non proprias esse intelligendas, quod post Grotium et placuit Doederlinio, sed figuratas, nempe *urbes*, quae non solum בְּתוּלוֹת et בָּנוֹת, sed et נָשִׁים dicuntur, Ezech. XVI, 41., totius orationis tenor videtur arguere. Etenim propheta nihil dicit, quod ad mulieres in specie pertineat, ut Cap. III, 16., ubi earum luxum et mollitiem reprehendit. Recte igitur Kimchius:

„*Mu-*

„*Mulieres* juxta Thargum *provinciae*, et ita *filiae* redditur *urbes*: alloquitur civitates Judaeae, quae arbitrabantur ſe futuras tranquillas et tutas.“ Et alius ex Hebraeis: „Per *mulieres* intelligit civitates, et per *filias* loca minora, ut ſunt caſtella et villae.“ שַׁאֲנַנּוֹת *tranquillae*, i. e. divites, luxuriantes, urbes et vici Judaeae proſpere, hilariter ac ſecure ad omnem copiam et abundantiam paſti.

10. יָמִים עַל־שָׁנָה תִּרְגַּזְנָה *Dies ſuper annum commovebimini.* Per יָמִים עַל־שָׁנָה plures interpretes *biennium* intelligendum autumant, Kimchium ſecuti, qui עַל pro עִם poſitum, ut Exod. XXXV, 22., et יָמִים *annum* hic notare obſervans, ut Exod. XIII, 10., Levit. XXV, 29., phraſin noſtram interpretatur, *annum poſt annum*, i. e. biennium trepidabitis etc. Indicari igitur putat non *tempus*, quo calamitas illa afflictura ſit Judaeos, ſed *quamdiu* duratura illa ſit. Mihi tamen יָמִים עַל־שָׁנָה optime verti videtur: *poſt plures dies ultra annum*, i. e. brevi, trepidabitis et commovebimini. Idem tempus definiendi modus, qualis *triennium et dimidium*, pro tempore longiore; vid. Eichhornii *Commentar. in Apocalypſ.* Tom. II. p. 60. כִּי כָּלָה בָצִיר אֹסֶף בְּלִי יָבוֹא *Quia defecit vindemia, collectio* fructuum *non venit.* Terra Judaica per hoſtium vaſtationem fruſtrabitur ſpem communem incolarum ejus, qui fructibus ejus uberibus et optimi generis non ad neceſſitatem ſolum, verum etiam ad delicias fruebantur. Vox אֹסֶף h. l. notat *collectionem* et *comparationem fructuum* tempore meſſis, quam Graeci vocant συλλογὴν, ſive συγκομιδὴν τῶν καρπῶν, et ſumitur hac ſignificatione ἐλλειπτικῶς pro *collectione* ſive *comportatione fructuum* Mich. VII, 1. perinde ac אָסִיף Exod. XXIII, 16. Utraque autem non tam reſpicit ad *meſſem vernam*, *hordei*, *tritici*, *frumenti*. quam ad *aeſtivam* ſive *autumnalem*, *ficuum*,

uvarum, olivarum, quae dicebatur collectio. קיץ, *aestatis*, sive *autumni*.

11. חִרְדוּ שַׁאֲנַנּוֹת *Trepidate, tranquillae.* Exspectares חִרְדְנָה, ut proxime antea vs. 9. שַׁאֲנַנּוֹת, קֹמְנָה; sed jungit vates *terminationem masculini* voci *generis feminei.* Ratio petenda ex eo, quod ad vs. 9. monuimus, prophetam per *mulieres tranquillas* intelligere urbes Judaeae et earum incolas. רְגָזָה בֹּטְחוֹת *Commovemini securae.* Vox רְגָזָה, ut et sequentes חֲגוֹרָה, עֹרָה, פְּשֹׁטָה, cujus formae sint, disceptant Grammatici, *Imperativi* an *Infinitivi.* Si posterius obtinet; omnino statuendum est, *Infinitivi* formam hic pro *Imperativo* usurpari, ut שָׁמוֹעַ Deut. I, 16. valet *audite;* XXXI, 26. לָקֹחַ *sumite,* cf. Jos. I, 13. Vid. Schroederi *Syntax. Verbor.* Reg. LIV. c. ubi locus noster sic redditur: *trepidate, tranquillae, contremiscite securae, spolitae,* scil. corpus, et *nudate, et accingite* saccum *super lumbos.* Conf. Storrii *Observatt. ad Analog. et Synt. Hebr.* p. 167. Sic רְגָזָה erit forma פְּקֹד *Infinitivi* cum ה paragogico, et פְּשֹׁטָה forma פְּקֹד item cum ה paragogico; conf. Schroederi *Institt. Ling. Hebr.* Reg. CLXV. a. α. א. 1. Aliis רְגָזָה est *Imperativus,* contracte scriptus pro רְגַזְנָה, elisa littera נ, Kimchio auctore, qui triplicem dari Imperativi formam dicit; unam quidem perfectam, imperfectas duas, in quarum altera elidatur ה *finale*, altera ן, ut hoc in loco רְגָזָה. Sed nulla hujus generis exempla producit. פְּשֹׁטָה וְעֹרָה וַחֲגוֹרָה עַל חֲלָצַיִם *Exuite ac nudate vos, et cingite* saccum *ad lumbos.* Cum urbes Judaicas semel intulisset sub imagine mulierum, recte persistit in similitudine incepta, proque simplici: *lugete vos incolae urbium Judaeae*, ornate dicit, laxis fluentibusque, quas luxus amat, exutis vestibus induendas illis esse vestes sordidas et arctas in gravissimi luctus signum. Verbum עָרָה

Coc-

Coccejus ad עור *excitari* refert, *pergit*, addens, *trepidationem denuntiare, et quidem ut subitam, tanquam si in nocte superveniat malum, jubet vestes ponere, et vigilare vel excitari, ut exsiliendum sit e lecto, et non quidem vestes induendae, sed vix lumbi tegendi propter fugam.* Sed totus contextus manifeste docet, vocem עֹרָה, quamquam formata sit ad analogiam verbi עור, adsciscere significationem affinis עָרָה *nudare*. Post חֲגוֹרָה subaudiendum est שַׂק, conf. supra XX, 2. Jerem. XLVIII, 37. Amos VIII, 10. quod tamen omissum est, ut hic, Joel I, 13. חִגְרוּ וְסִפְדוּ הַכֹּהֲנִים. Unde non est necesse, vocem illam textui inserere. ut Lowthus faciendum putat.

12. Verba עַל־שָׁדַיִם סֹפְדִים ad verbum sonant: *plangentes super, sive, ob ubera.* Sed hic difficultas est in eo, quod סֹפְדִים terminatione *masculina* usurpatur de *mulieribus*. Hinc Doederlein pro שָׁדַיִם legendum putat שָׂדִים *agros*. Lowthus, paullo audacior, praeter hanc mutationem, et סִפְדוּ pro סֹפְדִים reponendum jubet, Alexandrini, Vulgati, Syrique autoritate fultus, qui in *Imperativo* vertunt. Verum si pro שָׁדַיִם legatur שָׂדִים, vocem סֹפְדִים tentare, nulla necessitas est; et quod antiqui illi interpretes in Imperativo verterunt, in eo haud dubie sensum magis et sermonis elegantiam respexerunt, quam singulorum verborum formam. Sed et levior illa mutatio vocis שָׁדַיִם in שָׂדִים nec codicis, nec interpretis alicujus veteris testimonio confirmatur, quod posterius quidem mirari possis, quum שדים sine punctis vocalibus legenti, facilius שָׂדִים, bonum haud dubie hic sensum reddens, in mentem venire potuisset, quam שָׁדַיִם. Retinendum igitur omnino quod in omnibus, adhuc collatis, codicibus legitur: עַל שָׁדַיִם סֹפְדִים, ubi in eo, quod סֹפְדִים de *mulieribus* usurpetur, nullam invenies difficultatem. si cogites. terminationem masculinam, ut in

ipso נָשִׁים, *mulierum*, nomine, sic alibi occurrere, cum non *mulier*, sed *homo*, non *sexus*, sed *numerus*, spectatur; conf. et not. ad חֲרֵדוּ pro חֲרָדָה vs. proxime anteced. Jam vero quod ad verborum עַל־שָׁדַיִם סֹפְדִים sensum attinet, magna interpretum discrepantia est. Ludov. de Dieu vertit: *propter ubera plangentia*, ut שָׁדַיִם סֹפְדִים idem sit, quod apud Hoseam IX, 14. שָׁדַיִם צֹמְקִים, *ubera arentia*. Quod plane est coactum. *Ubera*, sive rectius, *pectora*, dici possunt *plangi*, feriri (quae vera vocis notatio est antiqui usus), sed non, *plangere*. Coccejus: *tundunt ubera*; quo etiam spectat annotatio Grotii: ob *penuriam lactis mulierum*. *Seneca in Troadibus*:

— — *Tibi maternis ubera palmis*
Laniata jacent.

Consentit Jarchius: סופדים יטפחו על לבם Plangentes, i. e. *cor suum*, sive, *pectora sua*, *feriunt*. Verum recte huic interpretationi obiicit Vitringa, particulam עַל constructam cum סָפַד ubique notare *caussam luctus*, veluti Jerem. IV, 8. עַל־זֹאת *propter hoc accingimini saccis*, סִפְדוּ *plangite et eiulate*. Mich. I, 8. עַל־זֹאת אֶסְפְּדָה, *propter hoc plangam et ejulabo*, Zach. XII, 10. וְסָפְדוּ עָלָיו כְּמִסְפֵּד עַל־הַיָּחִיד, *et plangent propter ipsum*, *ut planctus est propter unigenitum*. Accedit, hoc nostro loco particulam עַל bis repeti significatione: *ob*, *propter*. Dicuntur praeterea *ubera* non *tundi*, sed *laniari*, *lacerari*, vid. e. c. Luc. XXIII, 48. Alii per *ubera* hic *synecdochice* liberos, et quidem *filios* designari putant, quos bello interemtos plangendo lugerent matres, de quibus sermo continuatur. Sic *Sanctius*, adductis locis Genes. XLIX, 25. et Hos. IX, 14. Alii *luctum propter ubera* exponunt de *caritate annonae*, qua fieret, ut ubera matrum marcescerent. Kimchius: עַל שדים, שהיו צומקים מרעב, *propter ubera*, scil. *mar-*

narcida ex fame. Dathius *propter agros* vertit; putat scilicet vocem שָׁדַיִם hic eadem significatione occurrere, qua οὖθαρ similiter *uber*, *mammam* significans, occurrit apud Homerum Iliad. IX, 141., ubi οὖθαρ ἀρούρης, est *ubertas telluris*, ager feracitate insignis, ἡ εὔκαρπος γῆ. Quod tam bene convenit membro sequenti, ut ego huic ingeniosae interpretationi accedere non dubitem. In eorum tamen gratiam, quibus forsan interpretatio illa non satis certa videtur, quod שָׁדַיִם in libris Hebraicis, nobis superstitibus, hac notione amplius non occurrit, Vitringae appono sententiam, qui per *ubera* hic intelligit matresfamilias lactantes tenellos suos, ab uberibus pendentes; quarum hoc tempore calamitatis communis esset luctuosissima conditio. Confert effatum Jesu Matth. XXIV, 19., ubi extremam Hierosolymorum calamitatem describit: *Vae autem gravidis*, καὶ ταῖς θηλαζούσαις *et lactantibus.* Nec non Luc. XXIII, 29. *Nam ecce venient dies, quibus dicent, beatae steriles, et uteri, quae non genuerunt*, καὶ μαστοὶ, οἳ οὐκ ἐθήλασαν, *et ubera, quae non lactaverunt.* Putat Vitringa, Jesum respexisse tum ad locum hunc nostrum, tum ad parallelum Hoseae IX, 14. *Da iis Jova! Quid vero dabis? Da iis uterum abortientem, et ubera arescentia.* Sensus loci, inquit, nullum ejus tempore calamitatis beneficium majus moderaminis divinae severitatis dari posse, quam ut matresfamilias nullos gignerent et lactarent liberos.

13. עַל־אַדְמַת עַמִּי קוֹץ שָׁמִיר תַּעֲלֶה *Super terram populi mei spina, sentis ascendet.* Signum vastationis maximae, terraeque incolis suis, sive bello interemtis, sive in exilium abductis nudatae. Confer supra Cap. V, 6. VII, 23—25. ubi eadem res eadem imagine depicta invenitur. In verbis קוֹץ שָׁמִיר deest copula, ut saepe alias. In iis quae sequuntur, כִּי עַל־כָּל־בָּתֵּי מָשׂוֹשׂ קִרְיָה עַלִּיזָה quomodo vocula כִּי hic sit explicanda,

interpretes dissentiunt. Vulgarem significationem, *nam, quia*, retinens Ludovicus de Dieu, versum nostrum ita reddit: *super terram populi mei spina, sentis ascendet, quia propter omnes domos gaudii civitas exultabunda est.* Sensus secundum ipsum: *ferre diutius Deus non potest hujus civitatis luxum et petulantiam, omnes domus plenae sunt gaudio*, et quae sequuntur. Verum quum in toto hoc carmine vates vastationem terrae Judaicae non ut poenam ob crimina et scelera immissam sistat, sed deploret illam tantummodo et depingat, Ludovici de Dieu interpretationem orationis tenori non satis congruam existimo. Alii interpretes, ut Junius et Tremellius et Coccejus, כִּי nomen esse putant, a radice כָּוָה *adustionem* significans, qua significatione aderat supra III, 24. Ut *nomen* vocem nostram et accipit Michaelis, sed vertit illam *urticam*, ab eadem illa radice כָּוָה, quasi ab *urendo* dictam, unde ab Arabibus بنت النار, *filia ignis*, dicitur. Certe huic loco melius convenit nomen dumeti aut herbae invisae, in aedium pulcrarum ruinis luxuriantis, quam particula caussalis, quae omnino languidi quid habet. Notum insuper est, urticam in aedium ruderibus felicissime provenire, nec id modo apud nos, sed et in Oriente. HASSELQUIST pag. 525. 226. *Florae Aegyptiacae: Urtica Aegypti maxima, — locus: Aegypti rudera, mense Martio.* Quibus tamen non satis certum videtur, כִּי *urticam* notare, quum praeter etymologicam rationem nullum aliud argumentum pro illa significatione proferri possit; ii particulam כִּי et *gradationis* et *exaggerationis* usu in libris Hebraeis occurrere sciant, vid. supra V, 10. VII, 22. Addendus Joel I, 12. *Vitis exaruit et ficus languet,* כִּי *imo exaruit gaudium a filiis hominum.* בָּתֵּי־מָשׂוֹשׂ *Domus gaudii* haud dubie sunt villae amoenae procerum in agris aut suburbanis ad delicias captandas exstructae. Nam cum קִרְיָה עַלִּיזָה vocem מָשׂוֹשׂ con-

conjungere vetant Masorethae, dum eam punctarunt notis *status absoluti*, eique superposuerunt *accentum distinctivum*. Non sunt itaque vertenda verba: *super omnes domos gaudii civitatis exultabundae;* neque etiam, *super omnes domos gaudii in urbe exultabunda;* sed: *super omnes domos voluptarias, civitatem exultabundam!* per modum gradationis: *super domos gaudii*, et vero super *ipsam* quoque *civitatem exultabundam*, i. e. plenam luxu et laetitia. conf. supra XXII. 2. XXIII, 2.

14. אַרְמוֹן נֻטָּשׁ *Palatium relictum est;* palatia vacabunt. Vitringa, Coccejum secutus, cui praeivit Chaldaeus, בֵּית מַקְדְּשָׁא hic ponens, intelligit sub אַרְמוֹן *templum Hierosolymitanum*, quod alias etiam nominibus בִּירָה, הֵיכָל, insignitur, veluti 1 Chron. XXIX, 1. Matth. XXIII, 38. coll. Ps. LXIX, 26. Ut sensus sit: templum, olim tot sacerdotibus, muneribus sacris fungentibus plenum, totque hominum myriadibus frequentatum, nunc vacuum est atque desertum. Hic tamen contextui convenientius videtur, אַרְמוֹן collective sumere, et *procerum palatia* intelligere. הֲמוֹן עִיר עֻזָּב *Multitudo urbis derelicta est*, i. e. est urbs multitudine hominum strepera et frequens, quem loquendi modum *hypallagen* vocare solent Grammatici, ut γέεννα τοῦ πυρός pro πῦρ τῆς γεέννης· שִׁכְבַת זֶרַע *concubitus seminis*, pro *semine concubitus*; νόμος δικαιοσύνης pro δικαιοσύνη τοῦ νόμου, et plura hujus generis. עֹפֶל וָבַחַן הָיָה בְעַד מְעָרוֹת מְשׂוֹשׂ פְּרָאִים מִרְעֵה עֲדָרִים *Collis et turris exploratoria erunt pro speluncis, gaudium onagrorum, pascuum gregum.* Loca munitissima urbis usque adeo erunt deserta, ut tanquam *antra* et *speluncae* solummodo inserviant praedatoribus vel peregrinatoribus, qui se in iis occultent; vel ferarum aut gregum vagis ac tumultuariis incursionibus exposita jacebunt. Hieronymus haec verba vertit: *tene-*

tenebrae et palpatio factae sunt super speluncas usque in aeternum, unde Grotius colligit, illum in suo codice legisse עֲרָפֶל וּבֶהָל. Sed in Commentario disertis verbis dicit Hieronymus: „pro *tenebris et palpatione* in Hebraico dicitur *Ophel* et *Been*, quas Hebraei duas turres in Jerusalem fuisse arbitrantur, excelsas atque firmissimas, quae his appellantur nominibus. Quarum prior interpretatur *tenebrae*, sive *nubilum*, quod usque ad nubes erigeret caput. Altera, *probamentum* et *firmitas*, sive, ut Symmachus vertit, *inquisitio*, eo quod in contemplando culmine ejus oculi fallerentur." Prioris tamen nominis interpretatio minus recte se habet. Nam עֹפֶל proprie notat *tumulum*, vid. SCHROEDERI *Observatt. ad Origg. Hebrr.* p. 50., ubi origo variaeque vocis significationes enucleatae egregie sunt. Appellatus vero ita est *clivus orientalis* montis Zionis, muro proprio circumdatus et a Zione separatus ad meridiem templi (templum enim ad austrum partim Zionem respexit, partim hunc clivum), excurrens ad *murum* usque *templi orientalem*, unde Michae, Cap. IV, 8., est עֹפֶל בַּת - צִיּוֹן *Ophel filiae Zionis*, i. e. clivus Zionis, nam *filia Zion* est ipsa Zion. Mentio fit hujus clivi Nehem. III, 26. 27. 2 Chron. XXVII, 3. בַּחַן fuisse *turrem* vel *speculam*, satis patet ex loco parallelo Cap. XXIII, 13. coll. cum Jerem. VI, 27., in quibus בָּחוֹן obtinet notionem *turris exploratoriae*. Sed quum in muro, et forsan etiam in palatiis regiis, plures fuerint *turres* (cf. Ps. XLVIII, 13.); quae hic intelligenda sit turris, haud facile quis definiverit. Veri tamen specie non caret Vitringae, aliorumque sententia, vatem fortasse hic respicere *turrim* seu *speculam* altam et prominentem palatii regii, quod fuit in *Ophel*, cujus exerta mentio fit Nehem. III, 25. *Turris illa insignis* [הַמִּגְדָּל] *prominens*, [הַיּוֹצֵא] *egrediens (prodiens) ex domo regia superiore, quae proxima est atrio sive aulae custodiae publicae* (conf.

Cle-

Clericum ad loc.). Mox rursus vs. 27. הַמִּגְדָּל הַגָּדוֹל הַיּוֹצֵא *turris magna illa prominens.* In sensum plane contrarium Michaelis in *Supplemm.* P. I. p. 168. verba nostra vertit: *urbs quae olim fuerat, nunc erit clivus, et Nomadum nocturna mansio*, collato nimirum Arabum نجع *mansio Arabum campestrium.* בְּעַד positum hic esse pro ל servili, habere enim hanc dictionem significationem litterarum servilium, et ita usurpari pro מ Genes. XXVI, 8. bona est Kimchii observatio. עַד־עוֹלָם hic tantummodo *longum tempus* significare, manifeste patet ex eo, quod versu proxime sequenti *terminus ad quem* statim additur. Ad verba מִרְעֵה עֲדָרִים Bochartus *Hieroz.* P. I. Lib. III. Cap. XVI. T. II. p. 220. edit. Lips. observat, pro עֲדָרִים h. l. forsan non incommode legi posse עֲרוֹדִים, *onagros, asinos sylvestres*, coll. Job. XXXIX, 5. et Dan. V, 21., etsi ille nihil hic mutatum velit ob lectionis communis constantiam, et consensum antiquae versionis Alexandrinae, quae hic habet βοσκήματα ποιμνίων; sic enim legendum pro ποιμένων. Sequitur tamen hanc conjecturam Doederlein, vertitque *onagrorum delicias gregumque mansiones.* Verum nulla hic urget necessitas lectionem mutandi. *Pascuum gregum* hic non accipitur de *pascuo stabili*, sed de vago et tumultuario, quomodo pastores Arabes vagos ducentes ovium et caprarum greges eos promiscue sinunt recumbere et in locis quoque incultis herbida sponte nata carpere; plane eodem sensu, quo supra Cap. VII, 25. poeta de praestantioribus montibus frugiferis ait, tempore desolationis terrae fore *in missionem bovis et conculcationem parvae pecudis.*

15. Verba עַד־יֵעָרֶה עָלֵינוּ רוּחַ מִמָּרוֹם interpretatus est Kimchius: „*donec effundatur super nos spiritus*, i. e. voluntas, *ab excelso;* quasi dicat, erit haec vastatio, donec voluerit Jova; nam *spiritus* hic est

volun-

voluntas, *beneplacitum*, veluti Ezech. I, 12. אֶל אֲשֶׁר שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת *quocunque animus fuit eundi.*" Eadem significatione רוּחַ occurrere observat Esaj. XL, 13. Ezech. I, 20. Zach. VI, 8. Noldii *Concordantt. Particular. Annott. et Vindicc.* pag. 770. not. 355. Verum *spiritu ex alto*, sive Jovae, videtur potius secunda divini favoris aura Israelitas post tristia tempora adspirans, intelligenda. Aquila pro רוּחַ ἀνάψυξις, Chaldaeus רְוָח *respiratio* posuit. Verbum עָרָה in *Piel* proprie notat *nudare*, *denudare*, inde *effundere*, quia vasa *effusis liquidis* nudantur. Sic sumitur Genes. XXIV, 20. וַתְּעַר כַּדָּהּ, *et denudabat* Rebecca *situlam suam*, evacuabat, effundendo aquam. Eadem significatione verbum הֶעֱרָה occurrit infra C. LIII, 12. מִמָּרוֹם *Ex alto*, i. e. a Jova. Doederlein vertit: *donec res nostrae vento secundo reflorescant*, vocem יֶעֱרֶה conferens cum Arabum عرى *virescere*, coll. Ps. XXXVII, 35. Verba וְהָיָה מִדְבָּר לַכַּרְמֶל וְכַרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב Kimchi ita interpretatur: „*et erit desertum in Carmelum*, id quod est desertum, erit Carmelus, qui est locus seminis, et agrorum proventus, et arborum fructiferarum; *et Carmelus in sylvam reputabitur*, prae multitudine arborum, quasi dicat, ascendent Israelitae ab uno felicitatis gradu ad alterum." Similiter Vatablus vocem יַעַר pro sylva pomifera et horto amoenissimo, qui vel felicissimum agrum superet, positam putat. Quae interpretatio tamen non est ferenda; nam יַעַר *sylva* opposita *arvo* semper in deteriorem partem sumitur, et hic manifeste τῷ מִדְבָּר respondet. Sensus minime dubius esse potest legenti versum proximum, e quo patet, vatem hoc velle, deserti et arvi eandem fore conditionem, utrumque aeque frugiferum fore, quem et loci paralleli supra XXIX, 17. sensum esse vidimus. Membrum posterius, וְכַרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב, Ludovicus de Dieu sic vertit: *et arvum sylvae reputabitur*, „eadem phrasi," inquit, „ac sensu cum vs. 5. לֹא יִקָּרֵא

עוֹד לְנָבָל נָדִיב, *non vocabitur amplius stulto ingenuus* וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ, *et avaro non dicetur liberalis*, id est, stultus non vocabitur amplius ingenuus, neque avarus dicetur liberalis: ita hoc loco, *et arvum sylvae reputabitur*, id est, sylva reputabitur arvum; ita ut לַיַּעַר subjectum enunciationis sit, כַּרְמֶל praedicatum; sitque idem, quod aliis verbis in priori membro dixit, *erit desertum in arvum*. Nec obstat, quod elegantior videatur futura fuisse oratio, si non repetivisset vocem כַּרְמֶל, sed et pro ea aliam substituisset; idem enim factum videmus infra vs. 17., ubi in posteriori membro repetitur הַצְּדָקָה, mutatur autem מַעֲשֶׂה in עֲבֹדַת, et שָׁלוֹם in הַשְׁקֵט, eodem plane in utroque membro sensu." De כַּרְמֶל, capiendo non pro nomine proprio montis, sed pro appellativo, *arvum* significante, vid. not. ad XXIX, 17.

16. In republica hoc modo in meliorem statum restituta, res tam sacrae, quam civiles, optime administrabuntur; id enim exprimunt מִשְׁפָּט et צְדָקָה. בַּמִּדְבָּר *In deserto*, in arvum frugiferum converso; vid. vs. praeced.

17. 18. Hinc inconcussa pax et omnimoda felicitas novam rempublicam beabunt.

19. Hunc versum alii proprie intelligunt, alii figurate de hostium interitu. 1) Illi interpretationem sic instituunt: וּבָרַד בְּרֶדֶת הַיָּעַר *grandinabit in descensu*, i. e. in imo, *sylvae*, i. e. quando grandinaverit, non cadet grando super civitatem, nec super fata, sed in sylvis, ne laedat ea; וּבַשִּׁפְלָה תִּשְׁפַּל הָעִיר *et in humilitate*, i. e. in valle, *desidebit civitas*, q. d. olim in locis editis et altioribus exstruere civitates solebant, quo difficilior ad eas aditus esset; in nova republica vero eam tutelam populo suo Jova praestabit, ut solitis munitionibus minime sit opus, et civitas tuto poterit considere in valle.

Co-

Coaeta, si quid video, interpretatio, nec sensus satis dignus. Praeferenda igitur omnino 2) altera interpretatio, qua per יַעַר, id est, *montes silvosos*, hostes Assyrii, perque *urbem humiliandam* Babylon urbs intelligitur. Cum antea de pace inconcussa, qua nova respublica fruitura sit, locutus esset, nunc veterem illius hostem plane deletum iri, subiicit. בָּרָד *grando poenae divinae* imago est, ut supra XXVIII, 2. 17. בְּרֶדֶת הַיַּעַר *In descensu*, i. e. cadente, ruente (sic יֵרֵד occurrit Deut. XXVIII, 52.) sylva. Cum posteriore commatis nostri membro conferendus locus parallelus supra XXVI, 5. *Quia depressit habitatores celsitatis, urbem elatam; humiliabit eam usque ad terram, fecit eam pertingere ad pulverem.* Similem sensum jam vidit Ephraem Syrus, sub *saltu* Assyriorum regnum, sub *civitate* magnifica Assyriorum castra intelligens. Est vero hic versus cum proximo conjungendus hoc sensu: dum hostes insolentes deprimentur, bene erit Judaeis. Doederlein versum hunc ita vertit: *tutusque* (populus meus, ex vs. praeced.) *peragrabit arva, et civitas humiles valles petet.* „Sequor," in nota subjecta inquit, „lectionem unius codicis וירד, qui Seckeri conjecturam confirmat, conf. Zachar. XI, 2. Describitur autem status tranquillus, vid. infra LXIII, 8. dum et per arva vagari libere licet, et urbs olim obsessa jam amoenitatem vallium fruendam evolat." Quia pro וּבַשִּׁפְלָה Syrus posuit ܘܐܝܟ ܦܩܥܬܐ *et in modum planitiei* humiliabitur urbs, Lowthus in illa voce ב in כ mutare non dubitat. Equidem כַּשִּׁפְלָה a Syro lectum esse in suo codice non negarim, at necessaria mutatio non est. Meretur adhuc quae adscribatur, Hensleri interpretatio: *grando cadat in descensu saltus; in humili valle desidet urbs*, scil. Hierosolymitana (*des Forstes Abhang treffe Hagel, tief im Thale liegt die Stadt*), quasi dixisset poeta:

sicut

sicut civitas, in valle sita, saepe tuta est a grandine, qui saltum vicinum, in monte situm, depopulatur, ita, dum aliae regiones variis calamitatibus perculsae erunt, Judaeae urbes amoena fruentur tranquillitate.

20. Dum hostes malis omnibus obruentur, apud Judaeos omnium bonorum copia et affluentia erit. זֹרְעֵי עַל־כָּל־מָיִם *Qui seretis ad omnes aquas*, i. e. vos Judaei, qui sementem facietis in locis irriguis, et ob id valde feracibus. מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל־הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר *Qui pedem bovis et asini eo immittetis.* Tanta omnium frugum copia, ut etiam jumentis permissuri sitis ibi pasci. Vide supra XXX, 24. 25.

CAP. XXXII. 9. *Mulieres tranquillae, agite, audite me! et vos securae, advertite aures ad ea, quae dicam.*

10. *Dies ultra annum trepidabitis, confidentes, nam intercepta est vindemia, messis nulla.*

11. *Trepidate, tranquillae, commovemini, securae, exuite, nudate vos, vestes lugubres induite.*

12. *Propter ubera plangunt, propter agros desiderabiles, propter vites frugiferas,*

13. *Super terram populi mei sentis et vepres ascendit, quinimo in omnibus domibus voluptatis, in civitate exsultabunda.*

14. *Palatia erunt deserta, urbs tumultuosa derelicta, Ophel et turris speculatoria speluncae erunt per plura secula, gaudium onagrorum, pascua gregum.*

15. *Donec super nos effundatur spiritus ex alto; quando desertum erit in arvum frugiferum, et arvum frugiferum pro sylva reputabitur.*

16. *Tum in deserto habitabit judicium, et in arvo frugifero justitia sedem figet.*

17. *Eritque opus justitiae pax, et effectus justitiae securitas et tranquillitas in perpetuum.*

18. *Tum populus meus in terra pacata habitabit, in mansionibus tutis, sedibusque beatis.*

19. *Grando autem dejicietur saltu isto ruente, atque urbs ista ad imum statum redigetur.*

20. *O vos beatos! qui juxta omnes rivos seretis, et pastum immittetis boves et asinos.*

CARMEN VICESIMUM OCTAVUM

Cap. XXXIII.

ARGUMENTUM.

Apostrophe ad magnum aliquem vastatorem directa, qua exitium ipsi vicinum denunciatur, carmen exorditur (vs. 1.). Infertur populus Judaicus, ad summam angustiam ab illo redactus, auxilium plorans à Jova, a cujus voce totae gentes perterritae in fugam convertantur (vs. 2. 3.). Respondet vel vates, vel Deus ipse (vs. 4.), hostem brevi prostratum iri, unde chorus Judaeorum erumpit in laudes potentissimi Jovae (vs. 5. 6.). Rursus redit vates ad descriptionem summae miseriae et calamitatis, ad quam Judaei hostis illius irruptione redacti erant (vs. 7 — 9.). Jova iterum respondet, velle se populum suum liberare (vs. 10. 11. 12.), omnesque terrae nationes testes advocat, ut videant, quam magnificum auxilium, piorum fiducia in ipso permotus, ab hostium manu Israelitis praestet (vs. 13 — 24.).

Senacheribi stragem mirumque auxilium Israelitis à Jova praestitum, in hoc carmine decantari, plerisque melioris notae interpretibus visum est, nec ego, cur huic sententiae refrager, video.

1. הוֹי שׁוֹדֵד וְאַתָּה לֹא שָׁדוּד וּבוֹגֵד וְלֹא־בָגְדוּ בָךְ

Heus tu, qui alios devastas, hactenus à nemine devastatus;

ſtatus; heus tu, qui alios impetis, et nemo te hactenus impetiit! Senſum recte enunciavit Munſterus: vae tibi, exercitus Asſyriorum, qui nullis laceſſitus injuriis omnes terras conaris devaſtare. כַּהֲתִימְךָ שׁוֹדֵד *Cum conſummaveris vaſtans*, i. e. cum conſummaveris vaſtare, perfeceris vaſtationem. Loquendi modus et Graecis, novique Teſtamenti ſcriptoribus frequens, veluti Luc. V, 4. ὡς δὲ ἐπαύσατο λαλῶν. Vox כַּנְּלֹתְךָ, quoniam alias in codice Hebraeo non extat, niſi in derivato מִנְלָה apud Jobum XV, 29., varie tentata eſt ab interpretibus. Ludov. Cappellus, obſervans, litteras ן et ל eſſe, ut ipſe loquitur, incompatibiles, id eſt, *alteram numquam immediate ſequi alteram*, ſuſpicatur, litteram נ hic occupare locum τῆς כ, affinis figurae, et facillimae permutationis, ut ſcripſerit propheta vel כְּכַלּוֹתְךָ *cum abſolveris*, vel כְּנִלְאוֹתְךָ *cum fatigatus*, ſive *laſſatus fueris*, quomodo Chaldaeus et Hieronymus vocem videntur accepiſſe: ille enim כַּד תִּלְאֵי, hic, *cum fatigatus deſieris contemnere*, exhibet. Priorem Cappelli conjecturam, כְּכַלּוֹתְךָ, probant Seckerus, Lowthus et Doederlein. Poſteriorem ſententiam, legendum eſſe כְּנִלְאוֹתְךָ a radice לָאָה, praefert Dathius, quod 21. Codd. Kennicotti legant hanc vocem plene, ſive cum Vau ſcriptam, כנלותך, et unus exhibeat characterem Infinitivi, in Niphal uſitatiorem, He, כהנלותך. Idem olim placuit Michaëli in *Bibl. Orient. Adpend.* Tom. XIV. pag. 116—120. Sed in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. V. pag. 1419. ita mutavit ſententiam, ut כנלותך illud, quod in 21. Codd. Kennicotti invenitur, his efferendum punctis vocalibus כְּנִלְוֹתְךָ, referendumque putet ad radicem לָוָה, quam confert cum Arabum لوى *obtorpuit, ſegnisque deſtitit.* Unde dictionem noſtram vertit: *cum deſieris contemnere*, ſatiatus et iners ludibriis. Veriſſimam de hac voce ſententiam A. Schultensius videtur dixiſſe, qui in *Animadverſſ. Philologg.* ad h. l. vocem noſtram refert quidem ad

ad radicem נָלָה, sed eam illustrat ex Arabum نيل, aut نال, quod verbum praeter alias saepe significat: *perfecit opus inceptum*. Verba autem quiescentia radicali media in significationibus non raro convenire cum verbis quiescentibus radicali ultima, saepius jam vidimus. *Perficiendi* notionem insuper aperte flagitat totus contextus. כַּנְּלֹתְךָ contracte scriptum esse pro כְּהַנְלֹתְךָ vix monitu opus. Verbum בָּגַד hic neque *contemnere*, neque *perfide agere* videtur reddendum, sed, quomodo Chaldaeus illud saepe interpretatur, בָּזַז *spoliavit*. Scilicet sicut ab עֹרֶף *cervix*, עָרַף notat *cervicem praecidere*, *jugulare*, ita a בֶּגֶד *vestis*, בָּגַד primum *vestem detraxit*; *illa spoliavit*, deinde omnino *spoliavit* videtur significasse. *Praedandi*, *spoliandive* notionem poscit praeterea parallelum שָׁדַד.

2. Solenne est vatibus Hebraicis, quando significare volunt, quam celeriter oppressis affuerit Deus, et historiam narrant obiter, quasi per parenthesin brevem orationem inserere, qua ad Jovam usi sint, ac mox liberationem attexere. Conf. Ps. CXVI. הֱיֵה זְרֹעָם *Esto brachium*, auxilium, *eorum*, scil. Israelitarum, popularium meorum; subito vates ipse loquitur, oblitus quasi, vehementiore phantasiae motu abreptus, se Israelitas loquentes inferre coepisse. Sed veteres interpretes, ut fere solent, primam pluralis personam in vertendo retinuerunt, unde Lowthus, pro more suo, pro tertia illam in textu reponendam censet, quod probatum esse a Dathio et Doederlinio, miramur. לַבְּקָרִים *Matutinis*, i. e. per singulos dies. *mane* pro *die*, per synecdochen.

3. מִקּוֹל הָמוֹן *A voce strepitus*, strepera, scil. Jovae, Jova increpante. מֵרֹמְמֻתֶךָ *Ab exaltatione tua* dissipatae sunt gentes. Quia tu superior es hostibus

 nostris;

noſtris; hinc cognoſcent, non prodeſſe ſibi ipſorum fortitudinem et exercitum magnum,

4. וְאֻסַּף שְׁלַלְכֶם אֹסֶף הֶחָסִיל *Et colligetur ſpolium veſtrum collectione bruchi*, ſive *locuſtae*; vid. de hac voce Michaelis in *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* P, III. p. 862—865. אֹסֶף הֶחָסִיל gemina ſignificatione ſumi poteſt, *active* et *paſſive*. Priore ſenſu *collectio locuſtarum* erit, ſi illa animalia obvia abradunt et decerpunt in ſuos uſus; poſteriore et ipſarum locuſtarum ſata conſumentium collectio, quae fit ab agricolis, eas colligentibus in vaſa, aut cumulate extrudentibus in foſſas et foveas, ut eas enecent, quod in Africa et Hiſpania fieri, obſervat Forerius ad h. l. Poſterius plures hic elegerunt, quibus praeivit Kimchius. Idem placuit Hieronymo, qui integram ſententiam vertit: *et congregabuntur ſpolia veſtra, ſicut colligitur bruchus, velut cum foſſae plenae fuerint de eo.* Preſſius hunc ſenſum expoſuit Ludov. Cappellus, qui, *eſtque*, inquit, *haec locutio ducta a ruſticis, qui bruchos et locuſtas frugibus infeſtas colligunt cumulatim, collectasque pedibus conculcant. Hoc vult ergo propheta: Judaei facile et nullo negotio, nemine prohibente, ſpolia veſtra de caſtris diripient, ſimulque colligent ſecumque aſportabunt.* Idem ſenſus placuit Doederlinio, qui hunc verſum vertit: *et praeda vobis legitur, ſicut Chaſil vel globus locuſtarum invaſione facta colligitur*: illumque in ſubjecta nota ſic explicat: „Deus hoſtilem exercitum armis ſuis fulgure tonitruque impugnat; Judaeis immenſae caſtrorum divitiae in praedam cedunt. Locuſtae, quarum plures enumerantur ſpecies, gregatim volant, ideoque mira multitudine cogi perdique poſſunt.“ Verum huic interpretationi refragatur plane membrum alterum, ubi *locuſtae* introducuntur tanquam quae ſint in actu et motu, et omnino figurant Iſraelitas, ſpo-

ſpolia hoſtium colligentes. Ergo *collectio bruchi* hic eſt quae fit a *bruchis* ſive *locuſtis*, quod et Grotius vidit, ad hunc locum ſcribens: „*congregabuntur ſpolia veſtra ſicut colligit bruchus*, tam impune legentur de vobis, Asſyriis, quam bruchus herbas depaſcitur. Hanc interpretationem flagitant, quae ex Hebraeo ſequuntur.“ Eleganter vates noſter adhibuit verbum אָסַף, quod proprie uſurpatur de *collectione* ſatorum et frugum, quae fit tempore meſſis. Hanc locuſtae faciunt, quando magnis agminibus agros inſident et abſumunt. Comparatio igitur haec eſt: ſicut locuſtae magno numero involantes in agrum ſata ſparſim et promiſcue abradunt, et conſumunt; ita Iſraelitae promiſcue et tumultuario in ſpolia hoſtium tanquam communis juris facta, involabunt, et quisque eorum ſibi carpet et rapiet, quod primum occupabit. כְּמַשַּׁק גֵּבִים שֹׁקֵק בּוֹ *Secundum discurſationem locuſtarum in eo*, ſcil. ſpolio, *discurrens*, ſcil discurrit, i. e. *discurritur*. Senſus eſt, priori analogus, Iſraelitas ſpolia hoſtium proſtratorum, per agros ſparſorum, inſtar locuſtarum lecturos, et ad earundem locuſtarum morem ſubſultim in iis legendis diſcurſaturos eſſe. Totius commatis ſenſum optime expreſſit Dathius: „Apoſtrophe ad Asſyrios: Iſraelitae caſtra veſtra deſerta invadent, et praedam ex iis pro lubitu colligent, uti locuſtae facere ſolent agros et hortos irruentes.“

5. Chorus Iſraelitarum, Jovam ob auxilium promiſſum et praeſtitum, celebrantium. Verbum נִשְׂגָּב nonnulli vertunt *exaltabitur*, i. e. laudibus celebrabitur, celeberrimus eſt Jova. Sed ſenſus eſt potius: *altior*, potentior, *eſt hoſtibus* ſuis. Conf. ſupra Cap. II, 11. 27, et XII, 3. *Commemorate*, שְׁמוֹ כִּי נִשְׂגָּב, *quod in ſublime evectum eſt nomen ejus*, i. e. ipſe. Vates ſe ipſe interpretatur vs. 11: *Nunc ſurgam, ait Jova, nunc exaltabor, nunc efferar in altum.* שֹׁכֵן מָרוֹם כִּי *Qui habitat*

bitat excelsum. כִּי hic vicem sustinet *pronominis relativi*, ut saepe alias, veluti Ps. XC, 4. *Mille anni in oculis tuis sunt ut dies hesternus*, כִּי יַעֲבֹר, *qui praeteriit*; vid. NOLDII *Concordantt. Particularr.* sub vocabulo כִּי, No. 19. p. 372. מִלֵּא צִיּוֹן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה *Jure et justitia Zionem implevit*, quod alii interpretantur: justitiam suam Israelitis manifestavit, de hostibus eorum poenam sumens; alii, Chaldaeum et plerosque ex Hebraeis secuti: sunt in Zione, qui juste recteque agant, justitiae et probitati studeant; quod fortasse praeferendum ob ea, quae sequuntur.

6. Utrum ad Hiskiam regem, an ad populum Israeliticum haec apostrophe sit directa, dissentiunt interpretes; sed mihi posterius videtur. וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ *Et erit stabilitas temporis tui.* Capitur hic secundum Hebraeos אֱמוּנָה pro קִיּוּם, *firmitate*, *stabilitate*, ut Exod. XVII, 12. ut sit sensus: *stabilietur vobis aevo vestro pax et salus*, *si occupemini in sapientia*, *scientia*, *et timore Domini*, *qui unicus thesaurus vester est.* Bene Kocherus hunc versum reddit: *Et erit fida securitas temporum tuorum*, *dives copia omnimodae salutis*, *sapientia et scientia*, h. e. ista bona illam temporum securitatem praestabunt, *timor Domini erit thesaurus ejus*: similis personarum mutatio, qualis aderat supra vs. 2. Sed quoniam pro אוֹצָרוֹ Symmachus posuit ὁ θησαυρός σε, Lowthus אוֹצָרְךָ ab illo lectum, idque nostro אוֹצָרוֹ praeferendum censet; quamquam veteres ceteri omnes id quod nos nunc legimus tueantur. Multi libri et manuscripti, et typis exarati, pro עִתֶּיךָ in singulari legunt עִתְּךָ, eandem lectionem servarunt nobis Syrus, Chaldaeus et Symmachus. Qui hoc praeferunt, suffixum in אוֹצָרוֹ ad עִתְּךָ pertinere putant. Sensus est: pietas beatissimae aevi tui opes, et religio atque pius Jovae cultus divitiae tuae habentur.

7. Vi-

7. Vivida descriptio hostilis irruptionis. Legatorum, pacem petentium, irritae preces, viarum publicarum desolatio, viatorum raritas et defectus, arvorum marcescentium et lugentium incultus, fertilissimorum locorum sterilitas (vs. 7—9.). הֵן אֶרְאֶלָּם צָעֲקוּ חֻצָה *En, heroes illorum vociferantur foris.* De voce אֶרְאֶלָּם non constant sibi interpretes. Chaldaeus Paraphrastes illam accepit ut compositam ex אֵרָאֶה לָם pro אֵרָאֶה לָהֶם, vertitque: הָא כַּד אִתְגְּלֵי לְהוֹן *ecce, quando revelatus fuero iis.* Consentiunt Symmachus et Theodotion: ἰδοὺ ὀφθήσομαι αὐτοῖς· Aquila: ὁραθήσομαι αὐτοῖς. Verum quid sibi vult; *ecce apparebo illis, clamant foris?* Alii itaque vocem אֶרְאֵל hic sumunt pro אֲרִיאֵל, et id pro *altari*, ex loco Ezech. XLIII, 15., de qua significatione vocis vidimus ad Cap. XXIX, 1. 2. Sic vertendum esset: *ecce altare illorum!* sive hoc sensu, quod Israelitae in communi hac calamitate lugerent *caussa altaris*, ut Jarchius vult: sive, quod *Assyrii* foris Judaeos irridendo, iis acclamarent: *ecce altare illorum! Nihil illis proderunt victimae!* quod longe quaesitum, nescio, quomodo placere potuerit Grotio. Hieronymus reddidit per *videntes*, quod alienum est a structura vocis; monuitque, Hebraeos interpretari per *angelos*, quod verum est. Aben-Esra et Kimchius ita interpretantur ex usu Rabbinico, quo אֶרְאֵל sumitur pro *nuncio, legato*, et *angelo.* Sed quamquam non est negandum, hanc significationem bene convenire τοῖς מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם in membro sequenti, parum tamen tribuendum est merae Rabbinorum auctoritati, vixque est dubitandum, quin usus ille vocis ex hoc loco sit derivatus. Michaelis quidem in *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* P. I. p. 120. interpretationem illam confirmare studuit eo, quod vocem nostram refert ad Arabum رال *festinanter incedit*, ut sint *legati*, *nuncii*, ab eundo dicti. Displicet tamen

 ipsi

ipsi illi hoc etymon, quod verbum est denominativum a ﺭﺍﻝ, *pullus struthionis*, *festinanter more pulli struthionis incedere*. Nec magis probatum iri puto ab aliis alteram, quam ipse praefert, sententiam, אֶרְאֵלָּם hic *ardeam stellarem* esse, quam ab Arabibus *Ariel* vocari, auctorem esse ait Forskalium, *Descript. Animal.* p. 8.; ardeam stellarem vero, timidam avem, sed terribilia clamantem, pro *thrasone* poni, quales legati fuerint Assyrii. Rectam de hac voce sententiam dixisse mihi videtur Bochartus P. I. Lib. III. Cap. 1. p. 716. אֲרִאֵל et אֲרִיאֵל *leonem Dei*, pro *heroe* positum esse, quod egregie confirmat docta observatione, solere Arabes *virum fortem* ﺍﺳﺪ ﺍﻟﻠﻪ, i. e. *leonem Dei* appellare, in cujus rei testimonium profert non solum locum ex *Damir*, in quo Hamzae ob fortitudinem illud cognomen a Muhammede inditum narratur (conf. Herbeloti *Biblioth. Orient.* sub *Hamzah*); sed et multa alia, tam ex Arabicis scriptoribus, quam ex itineratorum libris, exempla. Eam sententiam cum multis et Lowthus sequitur, sed vertit membrum hoc prius: *heroes terribilia clamant* (*Helden schreyen furchtbar*). Scilicet quoniam pro חֻצָה Syrus in versione posuit ܩܫܝܐܝܬ, *duriter* (ejulabunt), et Chaldaeus בִּמְרַר *contumaciter*, Episcopus ab utroque קָשָׁה pro חֻצָה lectum, illudque huic praeferendum esse autumat. Quod etsi de Syro satis, de altero vix satis verisimile videri possit, quemadmodum nec de tribus Graecis, Aquila, Symmacho, et Theodotione, pro חֻצָה ἐκτενῶς habentibus; recte tamen Kocherus observat, veteres omnes illud חֻצָה de clamore, tanquam *foras* erumpente, ut procul exaudiri posset, acceptum, hos quidem ad ejus *vehementiam*, illos vero ad conjunctum *animi affectum*, dictorumque qualitatem retulisse. Merito etiam Kocherus notat Lowthium, quod pro אֶרְאֶלָּם tribus manuscriptis permotus אראלים legere mal-

let;

let, obſervans, vocem illam eſſe ex אֲרִאֵל et אֲרִיאֵל *leo Dei*, i. e. heros, collective *heroes* cum ſuffixo pluralis, ut שְׁנֵי אֲרִיאֵל, 2 Sam. XXIII, 20. 1 Chron. XI, 22. Bene ceterum Kocherus hunc verſum reddit: „*Ecce heroes illorum* (legati Aſſyriorum) *clamant foris* (extra urbem Hieroſolymam); *nuntii pacis amarum flent.* Illinc Rabſaken cum ſuis; hinc viros Hiskiae cernere atque audire videor.“ Scilicet Hiskias Sanheribo legatos obviam miſerat, ut de pace tractarent, aequis conditionibus, forſitan tradendis oppidis quibusdam, obtinendis; ſed ille ad pacis conditiones non accedebat, et legati ſciſſis veſtibus ad Hiskiam redibant, vid. 2 Regg. XVIII, 17. 18.

8.* Sunt interpretes, qui, Grotium ſequuti, verſu hoc et ſequenti, legatos Hiskiae loquentes induci putent, regi miſeram terrae conditionem deſcribentes. Sed nihil impedit, quo minus vel vatem ipſum, vel chorum Iſraelitarum, terrae ſuae vaſtationem deplorantium, loquentem exiſtimemus. נָשַׁמּוּ מְסִלּוֹת *Vaſtatae ſunt viae publicae*, bene munitae, firmiterque exſtructae, id enim indigitat מְסִלָּה, *conf.* not. ſupra ad Cap. XI, 16. שָׁבַת עֹבֵר אֹרַח *Deſiit viator*, ceſſant viatores. In terra, hoſtili irruptione perturbata, *infeſtum et periculoſum* fit iter; ceſſant negotiationes et civitatum inter ſe commercia. הֵפֵר בְּרִית *Irritum factum eſt pactum*; Aſſyrii ſtare nolunt foederi, quod reges Judae cum ipſis inierant. Ahaſus, pater Hiskiae, foedus et amicitiam Aſſyrii petierat, ut ipſum juvaret adverſus Syros et Iſraelem; vid. 2 Regg. XVI. Poſtea et ipſe Hiskias, videns quod veniſſet Aſſyrius, ut Hieroſolyma caperet, vaſtaretque totam Judaeam, miſit ad Sanheribum legatos pro pace. Aſſyrius indixit ei trecenta talenta argenti et triginta talenta auri; quae et Hiskias perſolvit, ut ille a ſe recederet. Ille vero et pecuniam accepit, et ad capiendam urbem exer-

exercitum misit; vid. 2 Regg. XVIII. מָאַס עָרִים *Sprevit civitates*, et invadens eas, et illudens iis, conf. supra Cap. X, 9. infra XXXVI, 1. 19. et locum plane parallelum Habac. I, 10. *Ille autem*, rex Asſyrius, *reges irridet*, *et principes ludibrio habet;* מִבְצָר יִשְׂחָק *ridet omnes munitiones.* לֹא חָשַׁב אֱנוֹשׁ *Nullius reputat homines*, sive ut parcat eis, sive ut cum illis foedus custodiat. Vel; omnes homines nostros pro nihilo duxit, quod magis adhuc convenit ei quod praecessit.

9. אָבַל אֻמְלְלָה אָרֶץ *Luget, languet terra*, ἀσύνδετα, ut supra XXIV, 4. *Lugere* autem dicitur terra, quando devastatur. Vel capitur *terra* pro *habitatoribus* ejus lugentibus. הֶחְפִּיר לְבָנוֹן *Pudore suffusus est Libanon*, mons ille superbe se efferens, quod nudatus sit ornatu suo, cedris, quas hostes exsecuerant ad parandas machinas bellicas. Cf. supra Cap. XIV, 8., et infra XXXVII, 24. ubi Asſyrius ipse loquens inducitur: *ego cum curruum meorum multitudine montium fastigia occupavi, cacumina Libani*, וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחַר בְּרוֹשָׁיו, *prostravi cedros ejus proceras, abietes ejus praestantissimas.* Verbum קָמַל, quod proprie de quodam insectorum genere dicitur, arida tempestate in plantis natorum, easque perdentium (vid. supra ad Cap. XIX, 6.), hic, ita poscente contextu, generaliori *marcescendi, exarescendi* notione sumendum est. הָיָה הַשָּׁרוֹן כָּעֲרָבָה *Factus est Saron instar solitudinis.* Proxima Basani arva squallebant, vid. 1 Paralipom. V, 16. In verbis וְנֹעֵר בָּשָׁן וְכַרְמֶל interpretandis de verbo נֹעֵר ambigitur, aliis *rudere* vertentibus, quod pro *vehementiori clamore* positum sumunt, quasi dicat vates, *Basan et Carmel clamoribus anxiis resonant;* aliis *excutiendi*, *spoliandi* significationem adhibentibus. In hunc sensum Doederlein vertit: *Basan et Libanon spoliatur;* ad quod in nota observat: „Voci נֹעֵר alia puncta subieci; vel נָעַר a radice

radice בָּעַר, vel נָעוֹר, a radice עוּר, utrumque notionem habet *excussionis*, *spoliationis*." Chaldaeus צְדֵי, *vastatus est*, Syrus ܐܬܒܙܥ, idem notans, Alexandrini φανερὰ ἔσται, reddunt, non quod נֶעֶרָה, Praeteritum *Niphal*, ab עָרָה *nudavit* legerunt, quod Lowtho videtur, ipsique probatur, sed quod verbum בָּעַר *vastandi* significatione acceperunt, quae facile e notione *excutiendi* oriri potuit. Nec male Kimchius: „*excutiens* fructus suos *Basanus et Carmelus*, quasi dicat, abjicient arbores eorum fructus suos." Duas alias interpretandi rationes Michaelis proponit in *Supplemm.* p. 1651. Unam: *muscis sonat Basan et Carmel*, simili imagine ut supra VII, 18., collato Arabico نَعِرَ *infestatus ab asilis fuit*. Alteram, in auxilium vocato Arabum نَغَرَ *aestuavit*, *bulliendo* [illegible]*buit*: *aestuat Basanitis et Carmelus*; montes opacissimi aestuare et torreri sole dicuntur.

10. עַתָּה אָקוּם *Nunc surgam* ad vindictam, instar herois caussam meam et populi mei vindicaturus, post patientiam longi temporis. Eadem phrasis in eandem rem designandam occurrit Ps. VII, 7.

11. תַּהֲרוּ חֲשַׁשׁ תֵּלְדוּ קַשׁ *Concipitis quisquilias*, *paritis stipulam*, i. e. stulta consilia inanes habent eventus. Similes imagines vide Cap. XXVI, 18. LIX, 4. In verbis רוּחֲכֶם אֵשׁ תֹּאכַלְכֶם *spiritus vester ignis*, *qui vos consumet*, obscurius nonnullis visum est, quomodo *spiritus* ipse hostium *ipsos consumere* dici possit. Id Ludovicum Cappellum permovit, ut vocem רוּחַ non acceperit pro *nomine*, sed pro *verbo*, sensu *difflandi*, verteritque: *difflabit vos*, *ignis consumet vos*; ut haec verba sint prophetae de Jova loquentis. Quam sententiam ita mutare vellet Vitringa, ut exigua mutatione vertendum censeat: *afflabit vos* Jova; *ignis consumet vos*; affla-

afflatum enim Jovae, maxime irati, saepe describi *igneum*, conf. Cap. XXX, 33. Pf. XVIII, 9. Vitringa tamen ipse fatetur, nullam necessitatem cogere, ut vulgatior illa interpretatio repudietur, quum receptior usus phraseos Hebraeae eam commendet, sensumque bonum fundat. Scilicet vertas: *quantum ad spiritum vestrum*, h. e. animum superbia iraque aestuabundum, *ignis consumet vos*, et omnia plana erunt. רוּחַ hic eadem significatione, qua Graecorum θυμὸς, sumendum est, ut supra XXX, 28. Recte igitur Grotius: *ira vestra vobis exitio erit*. Lowthus pro רוּחֲכֶם legit רוּחִי כְּמוֹ, auctore Seckero, contra antiquitatis testiumque fidem, nisi quod Chaldaeum citat, cujus מֵימְרִי, verbum meum, hebraico רוּחִי *spiritus meus* respondeat, sicque adeo legendum esse arguat. At Chaldaeum, textus masorethici semper tenacem, non verbum de verbo reddere, sed ita vagum, ut tali conjecturae vix locus sit, ferri, notum est: si qua conjectatio valeat, illud מֵימְרִי potius ad hebraicum אֵשׁ, quemadmodum Chaldaicum כְּעַלְעוּלָא לְקַשָּׁא *sicut turbo stipulam*, ad nostrum רוּחֲכֶם spectare videtur.

12. וְהָיוּ עַמִּים מִשְׂרְפוֹת שִׂיד *Et erunt populi combustiones calcis*, i. e. erunt quasi positi in fornace calcaria, magno igne percalefacta, cujus vi lapides urantur in calcem. קוֹצִים כְּסוּחִים בָּאֵשׁ יִצַּתּוּ *Spinae resectae quae igne succenduntur*. כְּסַח Chaldaeis est *amputare*, Syrisque de *putatione vitium ponitur*, veluti in Assemani *Bibl. Orient.* Tom. I. p. 374. Sensus igitur: ut spinae resectae et aridae cum strepitu et murmure ab igne subjecto facile absumuntur. Saepe observavimus, subitum illud malum, quo Assyrii Hierosolymorum obsidionem solvere coacti sunt, qualecunque tandem fuerit, incendio comparari.

13. שִׁמְעוּ רְחוֹקִים אֲשֶׁר עָשִׂיתִי *Audite, longinqui, quid fecerim*. Vos, populi longinqui, facinora mea

fama

fama percipite! וּדְעוּ קְרוֹבִים גְּבֻרָתִי *Et cognoscite, propinqui, potentiam meam.* Vos qui propinqui estis, advertite, quae patravi!

14. פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אָחֲזָה רְעָדָה חֲנֵפִים *Corripuit tremor impios.* חֲנֵפִים sunt *impii in Jovam, irreligiosi,* cf. not. supra ad Cap. IX, 16. מִי יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכֵלָה מִי יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם *Ecquis nostrum commoretur apud ignem consumentem? quis nostrum cohabitet foco aeterno?* Varie hujus commatis sensum constituunt, aliis per *ignem consumentum focosque aeternos* Assyriorum exercitum ad Hierosolyma appropinquantem, aliis stragem, quam Jova in illo edidit, intelligentibus. Qui prius illud praeferunt, σχῆμα orationis sic constituunt, quasi loquentes hic inducerentur increduli ex Israelitis, qui desperantes de auxilio Jovae hostili exercitu appropinquante, dicerent: quis ex nobis superstes manebit ab exercitu Assyriorum, qui similis est igni, qui non exstinguitur, omniaque loca nostra in favillas redigit? Sed quum proxime antea, ut saepe alias *ignis consumens* sit symbolum poenae a Jova immissae in Assyrios, sententiam posteriorem praeferre tutius erit. Hinc sensus erit: ipsi impii in Jovam, quum animadverterint terribilem illam poenam, quam Deus, adhuc ab ipsis neglectus, ab Assyriis sumsit, numen illud tam severe puniens timere coeperunt, anxieque quaesiverunt, quomodo hujus numinis vindictam evadere quis possit? מִי יָגוּר לָנוּ *Quis cohabitabit,* quis aderit nobis, juvans, auxilium et tutelam praebens?

15. Respondet propheta ad illa verba impiorum. מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת *Qui spernit lucrum fraudationum,* qui spernit opes oppressione aliorum partas. נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד *Qui excutit manus suas, ne prehendant munus;* qui ob rem judicandam non accipit pecuniam, non sinit se corrumpi. אֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ דָּמִים *Obturans*

aurem

aurem suam, *ne audiat caedes*, qui non vult audire eos, qui loquuntur de patranda caede, qui surdus est ad calumnias, per quas vitae alterius periculum struitur. וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע *Et qui claudit oculos suos*, *ne videat malum*, i. e. ἀδικίαν, ut recte hic Alexandrini. Sensus est, qui aversatur omne genus injustitiae.

16. הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן *Is habitabit loca celsa*, hostibus inaccessa, ab iis tuta. מְצָדוֹת סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ *Propugnacula petrarum elevatio ejus*, i. e. asylum ejus, vel perfugium. Sensus, is non minus tutus erit, quam si turrem inaccessa rupe habitaret. לַחְמוֹ נִתָּן *Panis ejus dabitur*, a fame liberabitur. מֵימָיו נֶאֱמָנִים „*Aquae ejus fideles* sunt, quae non siccescunt, vel viatorem spe sua fallunt. In his omnibus pulchra descriptio vitae securae et beatae.“ Doederlein.

17. Beneficia, liberationem illam secuta. In hujus commatis sensu constituendo iterum variant interpretes, quum non constet inter ipsos, quis intelligendus sit sub *rege*, qui hic nominatur. 1) Nonnulli, Kimchio auctore, sub *rege* intelligunt Assyrium, vertuntque, *qui viderunt regem terrae longinquae*, i. e. regem Assyriae, subintellige ad moenia Hierosolymorum. 2) Vitringa, quem Koppius sequitur, *Jovam* ipsum hic *regem* vocari censet; sed nullum alium adducere potuit locum, in quo מֶלֶךְ, absolute positum, ut hic, Jovam indicet; hinc praestabit, eorum accedere sententiae, qui 3) per *regem* intelligunt *Hiskiam*. Inter hos et Doederlein, qui vertit: *regem conspicies*, Hiskiam, non orbatum dignitate sua, sed *splendore* pristino (בְּיָפְיוֹ) ornatum. תִּרְאֶינָה אֶרֶץ מַרְחַקִּים *Vident terram distantiarum*, i. e. remotam, et multam distantem; q. d. soluta obsidione, et restituto rege tuo in pristinam dignitatem, tibi licet secure peregrinari ad regiones multum distantes ab Hierosolymis. Non amplius moenibus inclusi quoquo lube-

lubebit spatiantur. Quale illud VIRGILII *Aeneid. II.* vs. 27.:

— — libet ire, et Dorica castra
Desertosque videre locos.

18. לִבְּךָ יֶהְגֶּה אֵימָה *Cor tuum meditabitur terrorem.* Dulcis est exactorum periculorum memoria. אַיֵּה סֹפֵר *Ubi est scriba?* Significat eum, qui conscripsit nomina eorum, qui pendere debebant tributa. Ceterum sponte quisque intelliget, haec verba esse exultantium de elapsa calamitate. אַיֵּה שֹׁקֵל *Ubi ponderator*, i. e. collector tributorum, qui ad sacoma numos exigebat. אַיֵּה סֹפֵר אֶת־הַמִּגְדָּלִים *Ubi qui numerat turres?* Praefectus moenium, qui turrium, praesidio indigentium numerum inibat, et praesidia in singulas mittebat. Perperam Hieronymus vertit *doctor parvulorum*, quia pro הַמִּגְדָּלִים extulit הַמְגַדְּלִים, et pariter Symmachus.

19. אֶת־עַם נוֹעָז *Populum robustum*, durum, saevum, propr. multis copiis auctum, aut trahentem secum multas copias. נוֹעָז enim est forma *Niphal* a radice עזז *invalescere.* Non improbabilis est conjectura Lowthi, Vogelii et Michaelis, pro נוֹעָז aut rescribendum esse לוֹעֵז *barbarus*, ut Ps. CXIV, 1., aut נועז eadem notione qua לועז hic sumendum esse, נ et ל permutatis, quae Vitringae est opinio. Certe לועז sequentibus egregie est aptum. עַם עִמְקֵי שָׂפָה מִשְּׁמוֹעַ *Populus profundae linguae ab audiendo*, i. e. cujus sermo obscurior est, quam ut intelligatur. אֵין בִּינָה *Non intelligentia*, i. e. utentem sermone non intelligibili. Si Syriacam linguam populus Judaeorum non intelligebat, ut vides 2 Regg. XVIII, 26., multo minus Assyriacam.

20. חֲזֵה צִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ *Respice Sionem*, cum gaudio contemplare Sionem, *civitatem conventuum nostrorum*, urbem ad quam undique diebus festis confluitur.

עֵינֶיךָ תִרְאֶינָה יְרוּשָׁלַם נָוֶה שַׁאֲנָן *Oculi tui videbunt Hierosolymam, mansionem tranquillam.* Ad securitatem et tranquillam pacis fruitionem indicandam utitur phrasin ex Nomadum vitae genere desumtis. Huc pertinet נָוֶה, proprie *Nomadum statio*, ovium et pastorum habitaculum, vid. 2 Sam. VII, 8. Jerem. XXXIII, 12. אֹהֶל בַּל־יִצְעָן וגו' *Tentorium, cujus paxilli nec de loco movebuntur, nec transferentur*; i. e. tentorium immobile, incolume et firmo loco haerens. צָעַן conferendum est cum Arabum ظعن *transferri, moveri de loco in locum, proficisci*, et praesertim de Nomadum migrationibus usurpatur, ut exemplis docuit A. Schultensius in *Animadverss. Philologg.* in h. l. יְתֵדֹת *Clavos*, vocat paxillos ad quos tentoriorum funes (חֲבָלִים) alligantur.

21. כִּי אִם־שָׁם אַדִּיר יְהוָה לָנוּ *Nam certe ibi magnificus erit Jova nobis*, habemus in Zione praepotentem et praevalidum Jovam; id enim hic indicare videtur אַדִּיר *magnificus*, i. e. qui illustrem se ostendit in profligandis hostibus populi sui. Non igitur est, cur cum Lowtho Syri et Alexandrini auctoritate legamus שֵׁם *nomen*, aut cum Koppio שָׁם (*Jehova, der Allmächtige wird uns bereiten einen Ort, den weite Flüsse, breite Ströme tränken*). מְקוֹם־נְהָרִים יְאֹרִים רַחֲבֵי יָדָיִם *Locus*, sive *loco, in locum, vice fluminum, rivorum latarum manuum*, brachiorum latorum, late se extendentium, i. e. Jova nobis erit pro lato fluvio, nostram circumeunte civitatem, ut ab incursione hostium tutos nos praestet. Flumina enim et fossae pro munimentis sunt urbibus, quas circumvallant. בַּל־תֵּלֶךְ בּוֹ אֳנִי־שַׁיִט וגו' *In quem nec eat navis remi*, remigum, *nec navis magna transibit eum*, i. e. quem rivum, prospiciente ipso Jova, nulla navis, sive parva, sive magna, transmeare poterit. Per *naves remigum*, quae hic aperte opponuntur τῷ צִי אַדִּיר, *parvae* designantur, quia navigia, quae

remis

remis aguntur, humilia sunt, et ad fluctus maris alti tolerandos haudquaquam idonea. צִי quidem *naves* absolute notat, sed cum אַדִּיר conjunctum, non dubium, quin *ingentes naves* et *onerarias* designet. Vulgatus posuit: *navis trieris*, i. e. ternis remorum ordinibus; quod caveas ne confundes cum *triremi*, i. e. navi, quae tribus remis agitur. Ergo aquarum molem illam, quae circumdat Hierosolyma, neque parva neque magna navivia pertransire poterunt; ut quam inexpugnabilis sit, intelligas. Illam enim insulam satis tutam ab hostibus diceres, quae circum se mare adeo tempestuosum habeat, per quod neque parvae neque magnae naves possunt navigare.

23. נִטְּשׁוּ חֲבָלָיִךְ *Laxati sunt funes tui*, qui malum navis confirmant: hostem alloquitur. Perstat in metaphora, vs. 21. coepta, comparatque hostes navi malo destitutae, funibus, quibus ille firmatur, ruptis, atque velo dissoluto, quae, ob id arbitrio ventorum in mari jactatur, et tandem procellis obruta in profundum demergitur. Optime Grotius: „Ob coeptam comparationem fluminis, Assyriorum exercitum navi comparat, ut rempublicam Horatius (*Od.* I, XIV.), cujus locus hic respondens est:

— — ac sine funibus
Vix durare carinae
Possunt imperiosius
Aequor?

בַּל יְחַזְּקוּ כֵן־תָּרְנָם *Non firmabunt*, scil. funes, *basin mali eorum*, pro, *mali sui*, poetae enim menti obversantur ipsi illi, de quibus per metaphoram loquitur. *Funibus* enim et in navibus veterum malum esse sustentatum clarissime patet ex *Odyss.* XV, 290.:

Ἱστὸν δ' εἰλάτινον κοίλης ἔντοσθε μεσόδμης
Στῆσαν ἀείραντες· κατὰ δὲ προτόνοισιν ἔδησαν.

(*Malum autem abiegnum intra thecam ſtatuerunt erectum; funibus autem ligaverunt.* Μεσόδμην Hesychius interpretatur *ξύλον τὸ ἀπὸ τῆς τρόπεως ἕως τοῦ ἱστοῦ*, *lignum, quod a carina exſurgit ad malum;* id ipſum eſt, quod *Pollux* voce propria vocat ἱστοδόκην, Lib. I. cap. IX. Eſt *theca* et *loculamentum mali*, quod propheta כֵּן vocat). Quoad ſenſum imaginis conferendus iterum eſt Horatius, ubi ſupra:

Et malus celeri ſaucius Africo,
Antennaeque gemant?

Et *Alcaeus*, in carmine illo, quod Venuſinus poeta hic imitatur, inter alia habet:

Πὰρ μὲν γὰρ ἄντλος ἱστοπέδαν ἔχει,

ubi ἱστοπέδα ſive ἱστοπέδη eandem mali *baſin* dicit, quam כֵּן hebraicum ſignificare modo notavimus. בַּל־פָּרְשׂוּ נֵס *Non expandunt*, non expandere poſſunt, *ſignum, vexillum*, i. e. velum; non confirmato enim malo vel antenna, haud quaquam poteſt expandi velum. אָז חֻלַּק עַד־שָׁלָל מַרְבֶּה *Tum dividetur praeda ſpolii multi.* Nunc deſerit vates metaphoram et proprie loquitur. Fugatis partim, partim occiſis hoſtibus, ſpolia inter ſe dividunt, conf. ſupra verſu 4. פִּסְחִים בָּזְזוּ בַז *Claudi* adeo *diripient*, locutio proverbialis, vid. 2 Sam. V, 6. Tam parum hoſtium reditus timendus erit, ut ipſi claudi et minus celeres per hoſtium caſtra vacua ire indeque praedam auferre poſſint.

24. וּבַל־יֹאמַר שָׁכֵן חָלִיתִי *Nec dicet habitator: langueo*, male habeo, ob afflictiones obſidionis ſcilicet. Vivent poſtea in ſumma tranquillitate, nec affligentur poſtea. הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּהּ נְשׂוּא עָוֹן *Populus, qui habitat in ea*, erit remiſſus *noxa, pravitate*, carebit omni aegritudine; omnis mali ſenſus ab ipſo auferetur.

CAP.

CAP. XXXIII. 1. *Vae tibi, qui vastas, neque ipse vastaris; qui diripis, nec ipse diriperis! Ubi desieris vastare, et ipse vastaberis, cum absolveris spoliationem, et te spoliabunt.*

2. *O Jova, esto nobis propitius, te exspectamus quotidie, defende nos, praesta nobis salutem tempore adverso! —*

3. *A tonitru tuo fugiunt populi, a potentia tua dissipantur gentes!*

4. *Praedam vestram colligunt ut bruchi, ut solent locustae discurrere, sic spolia hinc inde carpuntur.*

5. *Praepotens est Jova, coelum inhabitans, qui Sione justitiam et benignitatem manifestat.*

6. *Sapientia et prudentia immotum et firmissimum temporum tuorum praesidium sunt. Religio Jovae thesaurus tuus!*

7. *En viri fortes clamant foris; pacis legati amare flent!*

8. *Desolatae sunt viae publicae. Nemo iter suscipit, irritum est foedus. Nihil facit urbes, nullius hominis rationem habet.*

9. *Luget, languet terra, pudet Libanum quod exaruit, Saron redacta est in solitudinem, Basan et Carmel clamoribus resonant.*

10. *Nunc surgam, inquit Jova, nunc exaltabor, nunc efferar.*

11. *Gravidi estis ex palea, parietis stramen; ista arrogantia vestra ignis est, qui vos consumet.*

12. *Nationes erunt veluti in calcem combustae, veluti spinae corrasae, quae igne comburantur.*

13. *„Audite longinqui, quid fecerim, et propinqui cognoscite potentiam meam!“*

14. *Timent in Sione peccatores, tremor corripit impios. Ecquis, inquiunt, commoretur apud ignem*

consumentem? quis nostrum habitet apud focum aeternum?

15. *Qui juste vivit et recte loquitur, nec turpis lucri appetens est, qui excutit manus suas, ne prehendant munus; qui obturat aurem, ne audiat consilia sanguinaria, oculosque obstipat, ne malum videat.*

16. *Is alte habitabit, arces super petris exstructae eum recipient, panis ei non deerit, aqua ei semper scaturiet.*

17. *Regem in ornatu suo vides, terram late patentem.*

18. *Recordaris terroris illius bellici, „ubi, inquiens, est scriba? ubi appensor, ubi qui recenset turres?*

19. *Non amplius vides populum atrocem, populum sermonis ignoti, linguae peregrinae, quam non intelligis.*

20. *Aspice Sionem, civitatem conventuum nostrorum! Vide Hierosolymam, mansionem tranquillam, tentorium immotum, cujus paxilli non evelluntur; cujus funes non disrumpuntur.*

21. *Quin ibi nobis Jova praepotens, qui nobis est vice fluviorum et rivorum spatiosorum, per quos non ibit navis remigum, quosque non pervadet navis magna.*

22. *Nam Jova est judex noster, Jova legislator noster, Jova rex noster, ipse salutem nobis praestat.*

23. *Laxati sunt funes tui; non sunt apti firmare basin mali sui, aut expandere velum. Tunc divisa est praeda spolii multi: ipsi quoque claudi diripuerunt praedam.*

24. *Nec dicit ullus incola: „angores sentio.“ A populo urbem inhabitante omnis ablata est noxa.*

CAP.

CARMEN VICESIMUM NONUM.

Cap. XXXIV.

ARGUMENTUM.

Apoſtrophe ad omnes orbis terrarum gentes orſus (vs. 1.), vates ſtatim denunciat, Jovam, in omnes populos iracundia exarſum, graviſſime in illos eſſe animadverſurum (vs. 2—4.). Coepiſſe jam caſtigationes excidio Idumaeorum (vs. 5—9.), quorum terra ſemper vaſtata et deſerta manſura ſit (vs. 10—17.).

Vaſtationem terrae Edomiticae a Nebucadnezare illatam carmine hoc depingi, vix dubium erit conferenti Obadiae fragmentum, et Jerem. XLIX, 7. ſeqq. Ezech. XXV, 12. ſeqq. Hinc ſponte ſequitur, poetam quisquis ille fuerit, vel Jeremiae vel Ezechieli coaevum fuiſſe.

---

1. וּמְלוֹאָהּ *Et plenitudo ejus*, qui replent eam, ſive quotquot habitant in ea. De צֶאֱצָאִים vid. ſupra ad Cap. XXII, 24. Recte Jonathan ſenſum expreſſit: חֵבֵל וְכָל דְדָיְרִין בַּהּ *orbis et omnes in eo habitantes.* Alexandrini: ἡ οἰκουμένη καὶ ὁ λαὸς ὁ ἐν αὐτῇ.

3. וְחַלְלֵיהֶם יֻשְׁלָכוּ *Et confoſſi eorum projicientur*, inſepulti jacebunt. פִּגְרֵיהֶם יַעֲלֶה בָאְשָׁם *Et cadavera*

vera quod attinet *adscendit foetor eorum.* *Lucanus* Libro VII. Pharsalicorum vs. 821.:

Quid fugis hanc cladem? quid olentes deseris agros?

וְנָמַסּוּ הָרִים מִדָּמָם *Et liquescent montes sanguine eorum.* Quemadmodum montes assiduis imbribus decrescunt, ac veluti liquesiunt aquarum defluxu, ita tantum sanguinis effundetur, ut diffluerent montes.

4. וְנָמַקּוּ כָּל־צְבָא הַשָּׁמַיִם *Et contabescet omnis exercitus coelorum.* Quae Grotius ita explicat: „aër ipse ex sanguine et tabo attracto obducetur turpibus nebulis, et quidem tam crassis, ut siderum conspectum adimant.“ Sed rectius meo judicio Vitringa: „metaphora plane est poetica, desumta a populari praejudicio, quo coeli illi supremi, in quibus astra superiora, ut *gemmae*, fulgent, statuuntur esse substantiae non fluidae et mobilis, sed concretae et consistentis, veluti *crystallinae*, in qua *sidera* certa lege et ordine, instar *gemmarum*, defixa sint, et qui proinde admoto *igne*, vel qua alia materia naturae suae contraria possint *liquescere*, *dissolvi*, et *tabi* instar *diffluere*.“ וְנָגֹלּוּ כַסֵּפֶר הַשָּׁמַיִם *Convolventur, instar libri, coeli.* Metaphora desumta est ab ea specie coelorum, qua dicuntur רָקִיעַ *expansum* *), vid. Genes. I, 8. Ps. CIV, 2. (*qui extendit* [נוֹטֶה] *coelos instar aulaei*), Jes. XL, 22. (*Qui extendit, ut tenue, coelos*). Ut autem libri, h. e. volumina (qualia erant veterum), in longum expansa, circa teres ali-

*) Id enim hac voce notari, patet collato Arabico رُقْعَة quod dicitur de *tabula*, seu potius *strato coriaceo expanso*, *in quo exercetur latrunculorum lusus*, in *Vita Timuri*, P. II. p. 198. ed. Manger.

aliquod lignum convoluta videntur veluti disparere; sic coelum, coorta tempestate, contrahitur in nubes et atrorem. Sic Horatius *Epod. XIII*, 1. *Horrida tempestas coelum contraxit.* וְכָל־צְבָאָם יִבּוֹל וגו׳ *Et omnis eorum imago decidet, sicut decidit folium de vite, et sicut decidua de ficu.* Imago iterum desumta est a vehementiore aliqua tempestate, qua stellae, non utique verae, sed imaginariae, h. e. faculae sulphureae in aere ascensae videntur veluti e coelis in terram labi. Grotius: „Multa sanguinis copia multas exhalationes de se edit calidas, quae ubi in nubes incurrunt, faciunt speciem stellarum cadentium, aut, ut Seneca loquitur, *defluentium* (*Sternschnuppen*). Hic tales stellae *folio cadenti* comparantur, in Apocalypsi VI, 13. *grosso decidenti.*" Sic poeta Georg. L. I. vs. 365.:

Saepe etiam stellas, vento impendente, videbis
Praecipites coelo labi, *noctisque per umbram*
Flammarum longos a tergo albescere tractus.

Illustrandae huic imagini inserviet et hic Ammiani, calamitatem Nicomediae sub Constantio tempore terrae motus horrendi, qui per Macedoniam, Asiam et Pontum saeviit, describentis, locus Hist. Lib. XVII. Cap. VII. *Primo lucis exortu die nono Kal. Septembrium, concreti nubium globi nigrantium, latam paullo ante speciem coeli confuderunt, et amandato solis splendore, nec contigua vel apposita cernebantur, ita oculorum obtutu praestricto, humo involutus, crassae caliginis squalor insedit.*

5. כִּי־רִוְּתָה בַשָּׁמַיִם חַרְבִּי *Nam inebriatus est in coelis gladius meus.* Nil frequentius apud poetas Orientales, quam ad caedis magnitudinem designandam *gladium sanguine inebriatum* sistere, vid. not. ad Deut. XXXII, 42. et Schnurrerum ad Chabacuc. III, 9. in *Dissertatt. junctim editt.* p. 360. 361., et not. nostr.

 ad

ad eum loc., ubi plures similes imagines ex Arabum poetis invenies. Nisi potius hoc versu gladius in *coelo* jam *ira divina ebrius* intelligendus sit, prius quam in terram demitteretur hostium satiandus sanguine: tum apte versu sequenti gladius ille in Edomitarum terra sanguine satiatus describeretur.

6. הֻדַּשְּׁנָה מֵחֵלֶב *Impinguatus ex adipe.* Caedes nunc sacrificiis comparatur, et iis maxime, quae pro peccato fiebant, in quibus adeps et sanguis Jovae cedebant, Levit. VII. הֻדַּשְּׁנָה positum esse pro הִתְדַּשְּׁנָה ab activo דִּשֵּׁנָה. (conf. Storrii *Observatt. ad Analog. et Synt. Hebr.* p. 157.), iminus exercitatorum caussa observamus. כִּי זֶבַח לַיהוָה בְּבָצְרָה *Nam sacrificium Jovae est in Bozra.* Inter Idumaeae metropoles olim fuit *Bozra*, cujus vates hic meminit et Cap. LXIII, 1. perinde ac Amosus I, 12., et Jeremias XLIX, 13. 22. Quae urbs Idumaeae omnino distinguenda ab urbe cognomine Moabitidis, sita in Arabia Moabitica, cujus urbis inter urbes Moabitidis meminit Jeremias XLVIII, 24.

7. Omnia animalia ad sacrificia idonea in unum congregantur. Indicat magnitudinem caedis. רְאֵם, quod nonumquam *Dorcadum* quandam speciem designare, non negamus, hic tamen docente contextu, *buballi* vel *tauri* notione est accipiendum; quod confirmat Arabicae dialecti consensus, in qua ريم utramque, tam *Gazellae*, quam *bovis sylvestris* significationem habet. Vidit id jam Michaelis *Bibl. Oriental.* P. XXII. p. 109. not.

8. שְׁנַת שִׁלּוּמִים לְרִיב צִיּוֹן *Annus retributionum ad vindicandum Zionem.* Verba לְרִיב צִיּוֹן sumenda sunt acsi integre scriptum esset, לָרִיב רִיב צִיּוֹן *ad litigandum litem Sionis*, h. e. ad agendas ejus vindicias et exigendam poenam, pro injuriis, ei illatis. Tempus adest, quo

quo Jova se ulciscetur de hostibus Israëlis, sumetque poenas de iis, qui injuste contenderint cum illis. Idumaei semper infestissimi erant Judaeis, vid. Amos I, 11. Obad. 10. seqq. Thren. IV, 21. Ezech. XXV, 12. Ps. CXXXVII, 7.

9. Prorsus devastandam fore Idumaeorum terram indicat, ac si esset terra picis et sulphuris, quae perpetuo ignem alit.

10. לְעוֹלָם יַעֲלֶה עֲשָׁנָהּ *Perpetuo fumus ejus ascendet.* Solent enim incensarum urbium diu manere favillae et fumus. De fumo Virgilius III. *Aeneid.* vs. 3.

— — *Omnis humo fumat Neptunia Troja.*

Ubi Servius: *ruina fit brevi, fumus vero longo permanet tempore.* Seneca in *Troadibus:*

Ilium est illic, ubi fumus alte
Serpit in coelum, nebulaeque turpes
Troes hoc signo patriam videbunt.

11. וִירֵשׁוּהָ קָאַת וגו׳ *Itaque accipient eam in possessionem*, i. e. habitabunt in ea, tanquam in sua et propria hereditate. קָאַת esse *Pelecanum Graculum* Linnaei, loca deserta inhabitantem, satis verisimile effecit Oedmann *Vermischte Sammlungen zur Naturkunde*, Fasc. III. Cap. VI. Terra illa in summam redigetur solitudinem, quam nullus hominum, sed animalia horrenda, asperrimis assueta solitudinibus, habitabunt. וְנָטָה עָלֶיהָ קַו־תֹהוּ וְאַבְנֵי־בֹהוּ *Et extendet super eam lineam vastitatis et perpendiculum confusionis.* Architecti, cum veteris aedificii partem aliquam dejicere volunt, metiuntur latitudinem linea, et altitudinem perpendiculo. Quasi ad normam legemque omnia diruentur et vastabuntur; per ὀξύμωρον.

12. חֹרֶיהָ וְאֵין שָׁם מְלוּכָה יִקְרָאוּ *Ad nobiles ejus quod adtinet, non erunt ibi, quos ad regnum evocent,* ellipsis

ellipsis τὶ אֲשֶׁר et τι לְ; nemo superèrit, qui regno praefici possit. Quam explicationem posterius membrum confirmat.

13. וְעָלְתָה אַרְמְנֹתֶיהָ סִירִים *Et ascendent palatia ejus in spinas.* De hac phrasi confer. not. Cap. V, 6. בְּמִבְצָרֶיהָ *In munitionibus ejus,* intra ambitum moenium quae fuere. De חַנִּים et בְּנוֹת יַעֲנָה conf. not. ad Cap. XIII, 22.

14. De צִיִּים, אִיִּים et שָׂעִיר conf. not. ad Cap. XIII, 21. De לִילִית, vocabulo ἅπαξ λεγομένῳ, Bochartus *Hieroz.* P. II. Lib. VI. c. 9. egit, et satis probabile effecit, *spectrum* esse, φάντασμα, *daemonem*. Id quidem maxime confirmat lingua Arabica, in qua nomen superest, et ab utroque interprete repositum, Chaldaeo לִילִין habente, Syro ܠܝܠܐ, manifesto librarii errore vel editoris pro ܠܠܝܬܐ, quod ipsum nomen et Lexica Syrorum habent, et Bar Ali (cujus verba Michaelis ad Castelli Lexicon Syriacum dedit) *daemonem, adparentem specie ornatae feminae,* vel generatim daemonem, i. e. spectrum vertit. Nemo hic obvertet, spectra et φαντάσματα non existere. In poetica vastitatis descriptione imagines etiam a fabulis non raro peti solent. Doederlein confert Arabum ليل, quod Golius *tardam avem ejusque pullum* interpretatur, unde ille colligit esse *otidem* veterum, avem sordidam, solitudinis amicam. Sed conf. Michaelis in *Supplementt. ad Lexx. Hebrr.* P. V. p. 1442. 43.

15. קִפּוֹז distinguendum a קִפּוֹד vs. 11. recte Bochartus videtur contulisse cum Arabum قَفَّازَة *serpens jaculus*, vid. *Hieroz.* P. II. L. III. c. XI. p. 411. וַתְּמַלֵּט *Et pariet*, subintell. *ova*, q. d. pariet more gallinae, quae ponit ova. וּבָקְעָה *Rumpetque*, ruptis ovis excludet

det foetum. וְדָגְרָה בְצִלָּהּ *Et confugiet in umbram ejus*, i. e. sub ejus umbra hospitabitur. דָּגַר, auctore MICHAELE, in *Supplemm.* p. 394. confero cum Arabum دجر *fugit*; nam *congregandi* notio, in lexica recepta, nullo argumento solido nititur. נִקְבְּצוּ דַיּוֹת אִשָּׁה רְעוּתָהּ *Congregati sunt milvi femina cum socia sua*, sive *unusquisque ad socium suum*: i. e. nidulabuntur ibi milvi. דַּיָּה est *falco milvus* Linnaei, vid. OEDMANN *Sammlungen*, Fasc. III. Cap. VIII. p. 75. seqq.

16. דִּרְשׁוּ מֵעַל־סֵפֶר יְיָ וּקְרָאוּ אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נֶעְדָּרָה *Quaerite in volumine Jovae, et legite, nec unum ex illis desiderabitur*, vos, inquit, qui fueritis in illa devastatione, sciscitamini verba Jovae per me praedicta, et deprehendetis nihil non impletum. סֵפֶר יְהוָה est *volumen, in quo conscriptum est hoc oraculum, Jova jubente a vate prolatum.* אִשָּׁה רְעוּתָהּ לֹא פָקָדוּ *Femina cum socia sua non deficient;* illorum quae dixi animantium nullum ibi desiderabitur. כִּי פִי הוּא צִוָּה וְרוּחוֹ הוּא קִבְּצָן *Nam os ipsius praecepit, et spiritus ejus congregabit ea*, i. e. Jova ipse praecepit id fieri, et ille ipse jubebit animantia illa ibi congregari. הוּא *Ille*, positum est pro nomine Dei, *Jovae*, conf. not. ad Deut. XXXII, 39. et VRIMOET *ad Dicta Class. V. T.* P. I. p. 119. Quare non est opus הוּא mutare in יְהוָה, ut exponunt Alexandrini, leguntque quinque Codd. Kennicotti, quamquam id praeferunt Lowthus et Doederlein.

17. וְהוּא־הִפִּיל לָהֶן גּוֹרָל *Et ipse jecit eis sortem*, terram hanc illis ita attribuit, ut solent, qui per sortes eam assignant. Vid. Num. XXVI, 56. וְיָדוֹ חִלְּקַתָּה לָהֶם בַּקָּו *Et partietur eam illis animalibus funiculo*, ut solent dividi hereditates. Sortem praecedit dimensio, vid. Jos. XVIII.

CAP. XXXIV. 1. *Accedite gentes ad audiendum, et nationes attendite! Audiat tellus cum suis incolis, orbis cum sua propagine.*

2. *Irascitur Jova omnibus istis gentibus, ardet ira ejus adversus earum copias. Devovit eas, mactandas eas tradidit.*

3. *Caesi ex iis projecti jacent; cadavera eorum foetorem exhalant; montes de sanguine eorum liquescunt.*

4. *Astra coelestia contabescunt; coeli convolvuntur ut volumen; omnesque eorum exercitus decidunt ut folium de vite, ut grossus de ficu.*

5. *Nam inebriatus est in coelis ensis meus. En! in Edomitas descendit, ut vindictam sumat de populo, internecioni a me devoto!*

6. *Ensis Jovae cruore plenus, impinguatus ex adipe, ex sanguine agnorum et hircorum, ex adipe renum arietum. Nam Jovae mactatio sacrificalis est Bozrae, et mactatus magnus in terra Edom.*

7. *Coguntur bubali, tauri cum juvencis; tota terra eorum sanguine repleta, pulvis ex adipe eorum impinguatus.*

8. *Nam dies est vindictae Jovae, annus retributionis, ad vindicandum Sionem!*

9. *Flumina illius terrae in picem convertuntur, et pulvis in sulphur; quin tota terra in picem ardentem conversa est.*

10. *Diu noctuque non extinguetur, perpetuo fumus ejus ascendet. Perpetuo erit vastata, nemo umquam eo iter faciet.*

11. *Possidebunt eam jure hereditatis pelicanus atque ericius, bubo et corvus eam inhabitabunt. Ad mensuram vastabitur, ad regulam depopulabitur.*

12. *Non erunt nobiles, qui regno praefici possint, primores omnes erunt sublati.*

13. *Pa-*

13. *Palatiis eorum ſpinae increſcent, carduus et urtica munitionibus ejus; habitacula erunt hyaenarum, atria ulularum.*

14. *Occurrent veſpertiliones (lemures) thoibus, et ſatyrus ſocio ſuo acclamabit. Quin ſpectra ibi requieſcent, ſibique invenient quietem.*

15. *Ibi nidulabitur acontia et enitetur, excludet ova, pullique in umbra ejus hoſpitabuntur. Vultures ibi ſuos habebunt conventus.*

16. *Quaerite in volumine Jovae et in eo legite: nullum horum deficiet; nullum ibi deſiderabitur. Nam Jova ita juſſit, et flatus ejus ea congregabit.*

17. *Has ſedes eis ſorte diſtribuit et menſura certa aſſignavit. In perpetuum eas poſſidebunt, per complures generationes eas inhabitabunt!*

CARMEN TRICESIMUM.

Cap. XXXV.

ARGUMENTUM.

Terrae Iſraelitarum vaſtatae felicior inſtat viciſſitudo, arva deſerta refloreſcent, et incolae Judaeae omnium bonorum affluentia fruentur (vs. 1—7.). Exules Iſraelitae Zionem redeunt nullis impedimentis retardati, laetitia atque gaudio pleni (vs. 8—10.).

Carmen hoc vel eo tempore, quo exulibus Iſraelitis in patriam redeundi ſpes erat facta, vel in ipſa templi ſecundi inauguratione eſſe cantatum, mihi quidem manifeſtum videtur. Convenit in multis cum parte poſteriore Carminis Quinti Cap. XI. XII.

---

1. יְשֻׂשׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה *Laetabuntur deſertum et aridum.* Litteram ם in prima voce haud pauci interpretes, Aben-Esra auctore, affixum neutrale quartique caſus putant, pro בָּם, ſive הֵם, quemadmodum et Latini *gaudere aliquid*, *laetari rem* dicere ſolent, ut ſenſus ſit, loca deſerta Idumaeae gaviſura de feris, quae in ipſis habitaturae ſint. Quem ſenſum plane ineptum eſſe, et nulla refutatione dignum, ſponte quisque intelliget. Recte Kimchius illud *Mem* pro *Nun paragogico* poſitum autu-

autumat, in multis futuris occurrens, veluti יְשַׁמְעוּן, יְקַצְּרוּן. Kennicottus (in *Nott. Critt.* ad hoc Cap. a Lowtho editis in Prael. XX. *de ſacra Poeſi Hebraeor.* p. 238. edit. Lipſ.) ſuſpicatur, ם illud in יְשֻׂשׂוּם adhaeſiſſe ex initio vocis ſequentis, et proinde expungendum eſſe. Scilicet ſolenne erat in Hebraeis Mſſ. ad implendam lineam deſinentem, aſſumere litteram vel litteras initiales vocis ſequentis, quam tamen integram poſtea exhibent. Eadem de noſtra voce ſententia placuit Eichhornio *Einleitung in das Alte Teſtam.* P. I. p. 225. edit. ſec. Nec ego admodum refragor; et id quidem eo minus, quum nullum aliud exemplum ם in fine poſiti, loco Nun paragogici, proferri poſſit. Ceterum per *deſertum*, cujus hic mentio fit, multi ſunt, qui intelligant *Idumaeam*, cujus mutatio in deſertum praedicitur in Capite praecedente, quod cum noſtro conjungendum, ut in unum carmen, cenſent. Quod male ſtatui puto, quum ea quae ſequuntur, manifeſte oſtendant, de Judaea, adhuc deſerta jacente, ſed aliquando priſtinis incolis reddenda, eſſe ſermonem.

2. פָּרֹחַ תִּפְרַח וְתָגֵל אַף גִּילַת וְרַנֵּן *Efflorescet eximie et exultabit, idque exultatione cum cantu* ſive *exultatione, et quidem jubili.* Notum eſt, ſtatum conſtructum nomini particula intercedente non inſcite jungi, ut שִׂמְחַת בַּקָּצִיר *laetitia meſſis*, Eſaj. IX, 2., et licentius שְׁכֻרַת וְלֹא מִיַּיִן *ebria, at non vino*, LI, 21. Aut quod enallagen conſtructi ſtatus pro abſoluto dicere liceat, in his ſimilibusque: מֵי הַמָּרִים, pro הַמַּיִם הַמָּרִים, *aquae illae amarae* Num. V, 18., מַכַּת בִּלְתִּי סָרָה *plaga non recedens* Eſaj. XIV, 6., חָכְמַת וָדָעַת *ſapientia et ſcientia* XXXIII, 6. Pro גִּילַת וְרַנֵּן apud Alexandrinos legitur, τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου· unde Kennicottus גִּילוֹת יַרְדֵּן *ripa Jordanis*, ab illis in Hebraeo lectum, idque lectioni Maſorethicae praeferendum cenſet. Sed recte huic con-

jecturae opponit Kocherus, in libris Hebraicis nonnisi plurale גֻּלּוֹת a גֻּלָּה occurrere, nusquam גִּירוֹת a גִּיל. At reperto in aliquot codicibus גלת, absque littera י, cum Hubigantio Lowthus ex Jos. XV, 19., ubi גֻּלֹּת *scatebrae*, leguntur, *irrigua Jordanis* maluit, unde vertit: *auch frohlocke die wasserreiche Flur des Jordans.* Verum in tali constructione גֻּלֹּת הַיַּרְדֵּן scribi solere, merito, meo judicio, Kocherus monet. כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן נִתַּן לָהּ *Gloria Libani data est ei*, terrae desertae, i. e. arboribus abundabit, sicut Libanon repletus est cedris, quae saepe ejus *decor* vocantur, veluti Cap XIV, 8. LX, 13. הֲדַר הַכַּרְמֶל וְהַשָּׁרוֹן *Decor*, i. e. laetae segetes, *Saronis et Carmeli*, foecunditatem indicat. הֵמָּה יִרְאוּ כְבוֹד יְהוָה *Illi videbunt gloriam Jovae.* Potentem Jovae tutelam experientur. Id enim saepe est *videre* Hebraeis.

3. חַזְּקוּ יָדַיִם רָפוֹת וּבִרְכַּיִם כֹּשְׁלוֹת אַמֵּצוּ *Confirmate manus lassas*, et genua *labantia*, nutantia, *confortate*, i. e. animo bono sitis, animum capite, conf. vs. sequ. Vires hominis in brachiis et cruribus maxime consistunt; metus autem et brachia remittit, et genua dissolvere videtur.

4. נִמְהֲרֵי־לֵב *Festinos cordi* vocant Hebraei eos, in quibus cor palpitat, quod meticulosorum et pusillanimorum est. הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם נָקָם יָבוֹא *En Deus vester! ultio veniet.* Haec eo sunt referenda, quod Israelitis, profligato Babylonico regno, reipublicae Judaicae infestissimo, sicque vindicatis injuriis, quas Israelitae ab illis perpessi erant, in patriam redeundi potestas est facta. Conf. supra Cap. XIV, 1. 2. et not. ad loc.

5. 6. Imagines poeticae, quae hoc sibi volunt, laetitiam de felicissima illa mutatione communem fore, et universam. אָז תִּפָּקַחְנָה עֵינֵי עִוְרִים *Tunc aperientur*

tur oculi caecorum. Tunc etiam ſtupidiſſimi intelligent, quam faveat ſuis Jova. אָז יְדַלֵּג כָּאַיָּל פִּסֵּחַ *Tunc ſaliet ſicut cervus claudus.* Etiam prae ſenio aut morbo tardi alacres fient, et laetitiam externis motibus prodent. וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם *Et lingua muti ovabit.* Etiam infantiſſimi Dei laudes canent. כִּי נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מַיִם וּנְחָלִים בָּעֲרָבָה *Quod perrumpent in deſerto aquae, et torrentes in ſolitudine.* Hoc dicent omnes, magnam et proſperam factam eſſe rerum mutationem.

7. וְהָיָה הַשָּׁרָב לַאֲגַם *Eritque ardor deſerti in ſtagnum.* Vocabulum שָׁרָב conferendum eſt cum Arabum سَرَاب, quod dicitur de vapore, qui tempore meridiano in locis deſertis eminus ſpeciem aquae habet, quem radii ſolis repercuſſi ex arena efficiunt. Tebrizius, Haririi Scholiaſtes, ad *Conſeſſ. V.* p. 171. edit. Schultens. de سراب haec habet: هو ماء يري في الفلاة من ضوء الشمس وقت الظهيرة يسرب علي وجه الارض كانّه ماء يجري, i. e. *eſt ſpecies aquae, quae in deſerto apparens ad ſplendorem ſolis tempore meridiano, fluit liberius in ſuperficie terrae, haud ſecus ac aqua fluens.* Gelaleddin ad *Coran. XXIV*, 40. de سراب haec dicit: وهو شعاع يُري فيها نصف النهار في شدّة الحرّ يشبه الماء الجاري *eſt quidem ſplendor lucidus, qui apparet in illis deſertis in meridie, cum calor ſolis eſt vehementiſſimus, ſimilisque eſt aquae currenti.* Reiskius ad Taraph. vs. 3. p. 49. *Confragoſa et hiantia montium valliumque praecipitia, ardentesque illi vapores, qui jactare omnia fluctuum inſtar et pellere videntur,* سراب *dicti Arabibus, de quibus Curtius,*

pulcre maris quaſi rictus et tremendas undarum profunditates et violentiam exhibent. Conf. eundem Reiskium ad verſion. germanic. *Carminis Tograi*, p. 31. not. X. CURTIUS Lib. VII Cap. 5. *Arenas vapor aeſtivi ſolis accendit — camporumque non alias, quam vaſti et profundi aequoris ſpecies eſt.* THOM. HYDE in *Annott.* ad Peritſolii Itinera Cap. 11. *Dictum nomen* (Barcâ) *ſplendorem ſeu ſplendentem regionem notat; cum ea regio radiis ſolaribus tam copioſe colluſtretur, ut reflexum ab arenis lumen adeo intenſe fulgens, a longinquo ſpectantibus, ad inſtar corporis ſolaris, aquarum ſpeciem referat; et hinc arenarum ſplendor et radicatio dicitur* [voce Perſica] سراب, Serab, i. e. *aquae ſuperficies, ſeu ſuperficialis aquarum ſpecies.* Hic vapor ſaepe viatores deludit, ut eum pro aqua ſtagni aut lacus habeant (quo ſaepe alluditur in Corano, e. c. Sur. XXIV, 40. *Impiorum opera ſunt* كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ ٱلظَّمْآنُ مَآءً, *ſicut vapor in deſerto, quem ſitibundus aquam reputat*). Sic elegans eſt oppoſitio inter שָׁרָב et אֲגַם. Hoc igitur, quod ardente coelo aequoris ſpeciem refert, id non jam ſubtili arena, ſed aquis fluctuabit. בִּנְוֵה תַנִּים רִבְצָהּ חָצִיר לְקָנֶה וָגֹמֶא *In habitacula* (ſubint. אֲשֶׁר, *in quo*) *dracones accubitus ejus*, pro *dracones accubitus eorum*, et quae ſequuntur. Nam affixum femininum in רִבְצָהּ referri ad תַנִּים, neminem offendet, qui ſciat, non Arabes modo idem affixum ſingulare femininum cum pluralibus utriusque generis conjungere, et verborum perſonam tertiam ſingularis femininam pluralibus iisdem addere (conf. MICHAELIS *Arabiſche Grammatik*, §. 70.); ſed et apud Hebraeos eosdem dicendi modos ſubinde obſervari. Veluti Malach. II, 2. *Maledicam* אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ *benedictionibus veſtris, et quoque maledixi*

dixi ei, h. e. huic rei, ſcil. benedictionibus veſtris. Thren. I, 13. *Laxavit fulmen* בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה *in oſſa mea, et eliſit eam* rem, ſcil. oſſa mea. Sumitur igitur pronomen ſingulare femininum affixum, hoc modo ſe referens ad nomen plurale vel maſculinum vel femininum, ſenſu neutrali, vid. Schroederi *Syntax. Pronomm.* Reg. XXXV, c., ubi plura exempla hujus dicendi moris invenies. Superflua igitur eſt mutatio τῦ רִבְצָהּ in לְבָצִים, ut concordet cum תַּנִּים, quam Kennicottus facere jubet. Verba חָצִיר לְקָנֶה וָגֹמֶא interpretes plerique ſumunt hoc ſenſu; *gramen in arundinem et juncum vertetur*, i. e. locis arentibus aeſtuque torridis pro ſterili tenuique gramine arundo et juncus provenient, talis aquarum erit copia. Sed quia *juncus* ſaepe ut ferarum beſtiarum habitaculum ſiſtitur, veluti Pſ. LXVIII, 31. (conf. Oedmann *Sammlungen aus der Naturkunde*, Faſc. I. p. 41. ſeqq.), ego verterim: *gramen orietur pro junco et papyro*, ubi antea junci paluſtres et arundines, ferarum cubilia, erant, ibi gramina et herbae, pecorum paſcua, orientur. ל ſaepe *pro* notare, notiſſimum eſt.

8. Conf. Cap. XI, 16. וְדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ יִקָּרֵא לָהּ *Et via ſancta appellabitur ea.* Quare *via ſancta* vocanda ſit illa via, oſtendit, quod ſtatim ſequitur, לֹא־יַעַבְרֶנּוּ טָמֵא *nullus pollutus eam pertranſibit*, i. e. nemo ibi ſpectabitur praeter illos qui ad populum Jovae peculiarem (הַקֹּדֶשׁ) pertinent, nullus idolorum cultor. וֶאֱוִילִים לֹא יִתְעוּ *Et ſtulti non errabunt.* Ne imperiti quidem viae ab ea deerrabunt. Recto tramite, qui breviſſimus, ſine tortuoſis anfractibus, quibus ignari poſſent decipi, ambulabunt.

9. Ferae, quae ſecuritatem turbant viatorum, non ſunt timendae. וְהָלְכוּ גְּאוּלִים *Et ibunt redemti*, in

 liber-

libertatem asserti. Ibique ambulabunt ii, quos Jova tot malis eripuit.

10. וּפְדוּיֵי יְהוָֹה *Redemti a Jova,* Judaei, qui exitio erepti multis in locis exsulaverant, supra XI, 11. יְשֻׁבוּן *Redibunt* in patriam. וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם *Et laetitia aeterna* erit *super caput eorum.* Alluditur ad oleum, quo diebus laetitiae publicae caput perungi solebat. Cf. Cohel. IX, 8. *Sint vestes tuae omni tempore albae,* וְשֶׁמֶן עַל־רֹאשְׁךָ אַל־יֶחְסָר *et oleum super caput tuum non desit.* Et Luc. VII, 46. Ἐλαίῳ τὴν κεφαλήν μου οὐκ ἤλειψας.

CAP. XXXV. 1. *Laetatur desertum siticulosum, gaudet solitudo, floret tanquam rosa.*

2. *Valde floret, et exultat jubilo et gaudio magno. Libani decore, Carmeli et Saronis splendore ornatur. Vident gloriam Jovae, majestatem Dei nostri.*

3. *Firmate manus remissas, et genua labantia roborate.*

4. *Dicite hominibus meticulosis: fortes estote; nolite timere. Ecce Deus vester, ultio venit, retributio Dei, ipse venit, salvator.*

5. *Tunc aperientur oculi coecorum et aures surdorum reserabuntur.*

6. *Tunc saliet claudus, tanquam cervus, et lingua muti jubilabit. Nam erumpent in deserto fontes, et flumina in solitudine.*

7. *Tunc vapor arenae apparens mutabitur in stagnum, et loca siticulosa in aquarum scaturigines. Ubi antea ferae bestiae jacebant, ibi pro junco et arundine gramen orietur.*

8. *Exi-*

8. *Existet ibi via aggerata, quae via sancta vocabitur, quam nullus profanus ingredietur. Solis ipsis strata erit, qua iter facientes ne simplicissimi quidem errabunt.*

9. *Non erit ibi leo, nec violenta fera ulla eam adscendet, aut ibi conspicietur. Sed ibunt redemti.*

10. *Jovae vindicati revertentur et venient Sionem cum jubilo, sempiterna caput perfusi laetitia, laetitia et gaudium eos consequentur, et fugient moeror et gemitus.*

LIBRI PARS HISTORICA.

Cap. XXXVI — XXXIX.

ARGUMENTUM.

Sequitur compendium historicum rerum memoratu dignarum sub rege Hiskia, spatium duorum aut trium annorum complectens. Primo historia expeditionis Sanheribi, Capp. XXXVI. et XXXVII. Deinde historia morbi lethalis Hiskiae, curatio ejus miranda, et carmen eucharisticum pro recuperata valetudine, Cap. XXXVIII. Tandem narratio de legatis a rege Babylonis Hierosolymam missis, qui Hiskiae restitutam valetudinem gratularentur, Cap. XXXIX.

Disputatur, *utrum Jesajas hanc historiam composuerit ipse et in hunc librum digesserit, an quis alius?* Prior quidem sententia, si eam in se spectes, non destituta est omni probabilitate. Quum enim prophetae passim manus admoverint ad conscribendam historiam sui temporis, ut ex exemplis Gadis, Nothanis, Ahiae, Iduntis, liquet, et Jesajas ipse conscripserit res gestas Usiae (2 Chron. XXVI, 22.); verisimile esse possit, et eventus memoratu dignos temporis Hiskiae, in quibus ipse Jesajas personam sustinuit insignem, ab illo memoriae mandatos esse. Cui sententiae praeterea favere videtur locus 2 Chron. XXXII. 32. Re tamen penitius per-

perpenſa, ſunt quaedam, quae dubitare nos jubent, hanc, quae ſequitur, particulam hiſtoricam Jeſajae ipſi tribuere. Primo enim ille Chronicorum locus huic ſententiae non patrocinatur, vide notam noſtram ad libri hujus Jeſajani inſcriptionem. Deinde conferenti hanc hiſtoriam cum ea, quae extat in *libro Regum poſteriore* a vs. 13. Cap. XVIII. usque ad vs. 20. Cap. XX. clariſſime patet, hiſtoriam hanc, ut in noſtro hoc libro legitur, eſſe transſcriptam et quidem contractam ex libro Regum. Hinc probabile videri poſſit, hiſtoriam libri Regum eſſe typum, ad quem noſtra excerpta ſit; reſciſſis, quae videri poterant ad corpus ipſum hiſtoriae minus neceſſaria, et neceſſariis tantum, quae ad ſummam hiſtoriae ſufficerent, retentis. Quum tamen inter hanc noſtram, et eam, quae in Regum libris legitur, hiſtoriam, aliae quoque haud paucae variationes occurrant; probabilius videtur, utramque illam eſſe compendium majorum et longe ampliorum commentariorum, quos in hiſtoriam regum Judaeorum olim extitiſſe, teſtatur locus inſignis 2 Regg. XX, 20. *et cetera Hiskiae, et omnis potentia ejus — — ſcripta ſunt in diurnis Commentariis regum Judae.* Ex illis majoribus commentariis igitur, ex quibus Regum libri excerpti ſunt poſt exilium demum Babylonicum (nam in exilio hiſtoria in illis narrata, terminatur, et vide praeterea Eichhornii *Einleitung in das Alte Teſtam.* P. II. §. 484.), et ea, quam nos hic habemus, particula hiſtorica videtur deſumta. Illi enim, qui vaticiniorum hanc Syllogen, quae a Jeſaja nomen fert, digeſſerunt, quum viderent hiſtoriam illam ad intellectum nonnullorum, quae ſupererant, Jeſajanorum oraculorum, plane neceſſariam eſſe, non ingratum poſteris facturos intellexerunt, ſi eandem, reſectis non plane neceſſariis, paullo contractiorem huc transferrent. Idem hoc fecerunt illi, qui Jeremiae oracula collegerunt; ſubjecerunt illis notitias

historicas, maxime necessarias, quae quum non minus saepe, quam hae nostrae, saepe convenirent cum secundo Regum libro, et ipsae cum eo ex communi illo commentariorum prolixiorum fonte haustae videntur. Hac assumta hypothesi simul patet ratio mutationum inter nostrum, et Regum librum extantium. Ceterum conferri meretur cum hic dictis Eichhornius *Einleitung in das Alte Testam.* P. III. §. 526. p. 73. 74.

Cap. XXXVI.

1. עַל־כָּל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתְפְּשֵׂם *Contra omnes urbes Judaeae munitas, easque cepit.* Cum primam adversus Judaeam expeditionem susciperet Senacheribus, videtur cum majore copiarum suarum parte iter per Judaeam directe instituisse Aegyptum versus, vid. ad Cap. X, 28, quando primo terrore perculsi incolae Judaeae viros et agros plerique deseruerunt, et urbes plerasque *munitas* dictas (sed, ut probabile est, *minus probe munitas*, curatasque) hosti occupandas dediderunt. Nec tamen *omnes*, sed regi in expeditione obvias; quo in Aegyptum digresso, Judaei consilio et cura Hiskiae provide pro ratione temporis eas munivetunt, atque adeo animis jam paulo confirmatioribus regi redeunti ex Aegypto eas obiecerunt, ut occurrent exempla in *Libna* et *Lachisa*, infra Cap. XXXVII, 8.

2. וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־רַבְשָׁקֵה *Misitque rex Assyriae Rabsacen.* Praetermittuntur hic, quae ἀμέσως consequentia in libro Regum II, Cap. XVIII. vs. 14. 15. 16., nos docent, Hiskiam per legatos ad Senacheribum missos Lachisam tum confessione culpae defectionis, tum munere oblato, conatum esse, animum regis offensi placare,

care, vel saltem mitigare. Est autem probabile, quae hic narrantur, gesta esse, postquam rex Assyrius redierit ab expeditione Aegypti, vid. Josephi *Antiqq.* Lib. X. Cap. 1. §. 1., et *Usserium* ad Ann. 710. ante C. N. Pro רַבְשָׁקֵה plenius in historia libri Regum dicitur: deinde misit rex Assyriae Tartanem, Rabsaribum et Rabsacen ad Hiskiam; sed quum Rabsaces unus ex legatis verba fecerit, forsan quod Hebraei idiomatis peritior esset, solus appellatur, et narratio de illo continuatur in *Singulari*; in *libro Regum* vero in *Plurali*. *Rabsace* nonnulli, Clerico auctore, pro nomine appellativo habent, quod indicet munus hominis, qui *princeps potionis*, sive regi a *poculis* fuerit, qualem Pharao habuit (רַב *princeps*, et שָׁקֵה *potum ministrans*, *pincerna*), Genes. XL, 2. 23. שַׂר הַמַּשְׁקִים *princeps pincernarum*. מִלָּכִישׁ *E Lachisa*. Urbs erat ditionis tribus Judae, sita in *Campestri* sive humilioris et planioris terrae tractu (qui *montano* oppositus שְׁפֵלָה *planities* dicebatur) ad Occiduum Hierosolymorum, austrum versus, ut colligere est ex Josuae Cap. X, 31. XV, 39. coll. cum vs. 33., unde simul patet, urbem fuisse antiquam, reguli alicujus Amorraei, a Josua devicti, sedem. Erat urbs sub regibus Judae munitissima (quo alluditur Mich. I, 13.), haud dubie opposita excursibus Philisthaeorum. Conf. Relandi *Palaest.* p. 494. 505. 870. Hinc, si verum est, quod supra supposuimus, Senacheribum ex Aegypto venisse consilio tentandi Hierosolyma; obviam sibi habuit *Lachisam*, nihilque magnopere proficere potuit, antequam eam non expugnasset. בְּחֵיל כָּבֵד ad verbum non est vertendum: *cum copia magna*, id enim Hebraice esset בְּחַיִל כָּבֵד, hic vero חֵיל in *statu constructo* positum est: sed elliptice positum est pro: בְּחֵיל עַם כָּבֵד *cum copia multi populi*. Videtur Sancheribus, ut terrorem incuteret Hiskiae, et populo Hierosolymitano, partem copiarum suarum cum legatis, *Tartane*, *Rabsaribo*

ribo (2 Reg. XVIII, 14.) et *Rabsace* misisse. Inde in libro Regum unus tantum *Rabsaces* ad regem reversus legitur, ut *Tartanes* apud copias permanserit, nova per Rabsacen a rege exspectans mandata: conf. supra Cap. XXII, 6 7. seqq. Quod autem 2 Chron. XXXII, 9. dicitur, *Sancheribum fuisse apud Lachisam cum toto dominatu suo* (וְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ), intelligendum haud dubie est de regis comitatu et impedimentis. Mos enim erat Assyriis et Persis, omnem copiam et magnificentiam aulae suae in expeditionibus bellicis adeo ostentare. De verbis quae sequuntur, בִּתְעָלַת הַבְּרֵכָה וגו׳ vid. not. ad Cap. VII, 3. Legati ab Occidente progressi Hierosolyma versus hac via perducti sunt usque ad murum Zionis, in tractu urbis occiduo, apud *aggerem* sive *viam stratam* (מְסִלָּה), quae proxima agro fullonum (שְׂדֵה כוֹבֵס) excurrebat ad *piscinam superiorem;* adeo ut sub murum stantes intelligi potuerint a populo, qui murum urbis conscenderat; ut patet ex vs. 11.

3. De *Eliakimo* conf. supra ad Cap. XII, 15. 20. *Sebna* vocatur סֹפֵר *scriba*, cujus munus apud veteres Graecos et Asiae populos satis honestum fuit. Nepos in *Eumene* Cap. I. *Fulgebat enim jam in adolescentulo indoles virtutis: itaque eum habuit* (Philippus, Amyntae filius) *ad manum scribae loco, quod multo apud Graecos honorificentius est, quam apud Romanos, nam apud nos revera, sicut sunt, mercenarii scribae existimantur: at apud illos contrario nemo ad hoc officium admittitur, nisi honesto loco, et fide atque industria cognita, quod necesse est, omnium consiliorum eum esse participem.* Vere ἀρχιγραμματεὺς, quo officio pariter functus est apud Alexandrum, quomodo vocis sensum recte reddidit Plutarchus. Curtius in historia Darii non semel eadem hac voce *scribae* hoc sensu utitur. Conf. 2 Sam. VIII, 17. K[illegible] III, 12. Jerem. XXXVI,

XXXVI, 20. המזכיר Hieronymus bene reddidit: *a Commentariis.*

4. הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל *Rex ille magnus*, epitheton valde ufitatum regum veterum Afsyriorum et Perfarum, vid. fupra ad X, 8. XXX, 33.

5. אָמַרְתִּי אַךְ־דְּבַר־שְׂפָתַיִם וגו׳ *Dixi certe verbum labiorum; confilium et vis ad bellum.* Eft in his verbis, quod exerceat interpretes, et eo quidem magis, quod alia lectio extat in loco parallelo 2 Reg. XVIII, 20. ubi pro אָמַרְתִּי *dixi*, habetur אָמַרְתָּ *dixifti.* Hieronymus Hebraeis haec tantum fuppofuit latina: *aut quo confilio vel fortitudine rebellare disponis?* Quum fingula non affequeretur, vifus fibi eft fatisfacere officio, fi fenfum fententiae daret, qualem mente conceperat. Alexandrini hunc verfum fic reddunt: Τί πεποιθὼς εἶ· Μὴ ἐν βουλῇ ἢ ἐν λόγοις χειλέων παράταξις γίνεται· καὶ νῦν ἐπὶ τίν᾽ πέποιθας, ὅτι ἀπειθεῖς μοι· Vides et illos fenfum utcunque dediffe. Syrus pro אָמַרְתִּי videtur legiffe אָמַרְתָּ, fenfumque fic reddit; *et dicis, quod fit in te verbum labiorum et prudentia et fortitudo ad bellum;* fatis obfcure. Doederlein vertit: *quaero ex te, num in verbis fapientia virtusque bellica confiftat?* Senfus quidem aptus. Sed utrum verba hebraea eum admittant, jam dubitavit Dathius, qui praeterea recte obfervat, *verba labiorum* omnino indicare *verba inania, fubtilia*, et fequentia dicere, quae fint verba illa inania Hiskiae: *confilium et fortitudo ad bellum*, fcil. mihi funt, non defunt mihi. Commendatur haec fententia etiam eo, quod ea affumta, verborum noftrorum fenfus non differt ab iis, quae in loco parallelo 2 Regg. XVIII, 20. leguntur. Ponas enim: *dixifti tantummodo verba inania, dum confilium et robur ad bellum gerendum tibi non deeffe affirmafti;* five: *quod confilium et robur ad bellum gerendum tibi non deeffe affirmas, id*

ego

ego verba tantum vana et inania dico; cui enim confidis et quae ſequuntur; utrumque perinde erit. עַתָּה עַל־מִי בָטַחְתָּ כִּי מָרַדְתָּ בִּי *Nunc in quo confidis, quod adverſus me rebelles*, i. e. quod mandatis meis te morigerum non praeſtes, nec deditionem facias urbis. Perpenderat quidem Hiskias mulctam ab Aſſyrio impoſitam vid. 2 Regg. XVIII, 14. 15, 16. ſed munivit urbem contra hoſtis irruptionem, 2 Chron. XXXII, 2—8. Hinc quod Hiskias imperatam ſibi urbis deditionem recuſaret, id Rabſaces rebellionem vocat.

6. בָטַחְתָּ עַל־מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ *Confidis ſcipioni arundinis infractae.* Vox רָצוּץ hic proprie notat arundinem ex agitatione venti tempeſtatisque gravioris et quaſſatione laeſam; non tam prorſus fractam, quam ſemifractam, *freſſam*, ut priſci Latini dixerunt. Nec ſine cauſſa metaphoram deſumſit de *calamo*. Ut enim hic in *Aegypto* apud Nilum et alveos ejus, ac paludes Aegypti frequens naſcitur (conf. cap. XIX, 6.); ſic fuit olim inter Aegypti ſymbola, ut palma Judaeae. Id certe clare patet ex Ezech. XXIX, 6, in prophetia de Aegypto, ubi hoc emblema repetitur ad quem loc. cf. Not. Vocat vero Aegyptum *arundinem infractam*, quod, poſtquam Salmanaſſar bellum geſſiſſet cum Aegyptiis et Cuſchaeis per *triennium*, vires hujus regni magis adhuc frangerentur ab ipſo Sancheribo, qui cum potiſſima copiarum ſuarum parte expeditionem ſuſcepit, eamque tentavit, etſi non liqueat, quo effectu et ſucceſſu. Videtur tamen Aegyptum affeciſſe aliquo damno, quum Cuſchaei, quibus praecipue defenſoribus Aegyptus cum rege ſuo Sethone hoc tempore nitebatur (vid. Cap. XVIII.), non eſſent parati ad Sancheribum repellendum; expeditionem enim hanc Sancheribi fuiſſe inopipinatam, ex Chronicorum Lib. II. Cap. XXXII. patet. אֲשֶׁר יִסָּמֵךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ *Super quo ſi nititur*

tur quis, *fubibit volam ejus eamque pertundet.* Altera pars τῆς ἀποδόσεως his verbis comprehenditur, altera vero reticetur, quippe quae ex ipfa προτάσει, five ex fimilitudine propofita, facile colligi poffet. Prima pars ἀποδόσεως hic non expreffa, fed fubintellecta eft; *Hiskiam*, Aegyptio fidentem, cum ipfo cafurum effe, ut folent, qui calamo arundineo femifracto innituntur, Aegyptium enim regem, aegre fe ipfum fuftinentem, Hiskiae fuftinendo imparem effe. Altera apodofis eft, quae hic ipfa exhibetur: ut enim qui *calamo acuto et tenui*, quem manus fuae vola complexi fuerint, acrius et toto corpore nituntur, metuere debent vulnus, ne forte canna volam fubeat, eamque perforet; fic Hiskiam regi Aegyptio, hoc tempore modicis viribus circumfcripto, innitentem, facile fibi conciliaturum effe noxam. כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְכָל־הַבֹּטְחִים עָלָיו *Talem fe Pharao, Rex Aegypti, praeftat omnibus, qui in eo confidunt.* Refpicit ad id, quod Ephraimitarum, et forte Syriae quoque reges, certe Philifthaei, Aegyptio nixi, ejusque opem implorantes, ab ipfo deftituti fuerint, vid. Cap. XXX, 3. feqq.

7. וְכִי־תֹאמַר אֵלַי *Et fi mihi dixeris*, veluti de Hiskia. Sed in *Lib. Regg.* וְכִי־תֹאמְרוּן אֵלַי, *et fi dixeritis mihi*, quod melius refpondet fequentibus: *Jovae Deo noftro confidimus.* Utraque tamen lectio ferri poteft. הֲלוֹא הוּא אֲשֶׁר הֵסִיר חִזְקִיָּהוּ אֶת־בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו *Nonne is ipfe eft, cujus altaria et celfa Hiskias amovit?* Audiverat Asfyrius fama aliquid de abolitione idolorum, ab Hiskia facta, quae narratur 2 Regg. XVIII, 4. 2 Chron. XXVIII. Sed male illud intellexit, et veterem religionem a rege immutatam opinatus eft. וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלִַם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ הַזֶּה תִּשְׁתַּחֲווּ *Et dixit Judae atque Hierofolymis: ante altare hoc adorabitis*, fcil. Deum. Intelligit altare in templo Hierofolymitano,

uni-

unicum, solum, ut patet ex *Lib. Regg.: ante altare hoc adorabitis* בִּירוּשָׁלָם *Hierosolymis.*

8. Irridet Hiskiam ob defectum equitatus, *fac, inquiens, sponsionem cum domino meo, rege Assyriae, ut, si tibi duo millia equorum dederit, tu totidem equites sistas!* Non ad virorum paucitatem id referendum est, sed eo, quod pauci admodum Judaeorum equitandi artis periti essent; nam post Jothamum reges Judaeae nullum equitatum aluerunt: hinc partem Judaeorum ab Aegyptiis equitatum petiisse vidimus supra Cap. XXX. XXXI. Pro הַמֶּלֶךְ in *Lib. Regg.* legitur אֶת־מֶלֶךְ, utrumque bonum.

9. וְאֵיךְ תָּשִׁיב אֵת־פְּנֵי פַחַת אַחַד עַבְדֵי אֲדֹנִי הַקְּטַנִּים *Quomodo ergo cogitas avertere* (ut 2 Regg. XVIII, 14.) *vel unum praefectum servorum domini mei minimum?* Tu quomodo vel uni minimo duci, domini mei vasallo, resistere audeas? וַתִּבְטַח לְךָ עַל־מִצְרַיִם לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים *Sed confidis Aegypto curruum et equitum caussa.* Praefixum ל ante voces רֶכֶב et פָּרָשִׁים hic non tam: *quod adtinet ad* vertenda, quam potius *caussam* indicare videtur.

10. וְעַתָּה הֲמִבַּלְעֲדֵי יְהוָה וגו׳ *Et nunc, an praeter Jovam*, i. e. *invito Jova, ascendi in terram hanc ad eam vastandam? Profecto ipse jussit Jova hanc provinciam aggredi, et devastare.* Cum tu, Hiskia Rex, et qui in partibus ejus estis, jactetis, Jovam vobis propitium causam vestram suscepturum; aio ego, vos turpiter falli; ego enim Jova ipso jubente hanc expeditionem suscepi: frustra itaque illi fiditis tanquam propitio, quem vobis experiemini adversum. Vitringa putat, id non mendacium fuisse, a Rabsace inventum; sed illum dicere voluisse, *se non absque monitu et hortatu eius numinis, quod ipse pro vero Deo habuit, hanc expe-*

expeditionem suscepisse, vel quod a prophetis et hierophantis Asſyriis (absque quibus consultis Orientales rerum gravioris momenti nihil aggrediebantur) ad hoc iter fuerit incitatus (tunc vocem יהוה hic sumeret *appellative*, ut saepe sumitur, pro eo numine, quod ipse pro vero Deo habuit); vel quod ad illum pervenerit fama vaticiniorum hac de re a Jesaja editorum, in quibus saepius ille praedixerat, Jovam missurum esse Assyrium ad castigandos Judaeos, veluti Cap. X, 6. VIII, 6.

11. Pro אֶלְיָקִים in *Lib. Regg.* est: *Eljakimus, filius Hiskiae;* et pro שֶׁבְנָא ibi scriptum est שֶׁבְנָה. — אַל־תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ יְהוּדִית *Ne loquere ad nos Judaice*, i. e. lingua Hebraea, sive Cananaea, ut Neh. XIII, 24. Bene Vitringa observat, hanc notionem vocabuli יְהוּדִית novam esse, et circa hoc tempus demum usurpari coeptam, postquam Ephraimitae abducti essent Babylonem. Ante hoc tempus enim linguam non magis dici potuisse *Judaicam* quam *Ephraimiticam*; sed eversa Ephraimitarum republica omnes Jacobitas censeri coepisse sub *Judaeis*, et nomen *Judaeorum* evasisse nomen totius gentis et religionis. Nomen יְהוּדִי *Judaeus*, de *tota gente*, *Judaeis* et *Ephraimitis* usurpatum tantum invenitur in libris post tempus Μετοικεσίας Babylonicae scriptis, veluti Nehem. II, 7. 9. Esr. VIII, 36. 2 Chron. XXXII, 18. Esther IX, 29. 31. X, 3. etc. Jesajas ipse, quod hic appellatur יְהוּדִית *Judaice*, vocat supra XIX, 18. שְׂפַת־כְּנַעַן. Ceterum ex hoc etiam loco liquet, quod monumentis et reliquiis antiqui aevi confirmatur, Syros et Assyrios eadem usos fuisse lingua; hinc *Assyrii* scriptoribus exoticis *Syri* quoque dicti sunt.

12. וַיֹּאמֶר רַבְשָׁקֵה וגו׳ *Rabsace vero respondit: num putatis me a domino meo missum esse, ut cum domino vestro et vobiscum his de rebus agerem, et non potius ad milites istos, qui murum tenent, et vobis*-

cum merdam suam comedere, et urinam bibere cogentur? Scilicet, si urbs forte arcta premeretur obsidione, ut hoc ipso cogeretur ad deditionem. Liquet ex tota historia antiqua, artem urbium per obsidionem expugnandarum a populis veteribus minus excultam fuisse: hinc saepe haeserunt in munitarum urbium obsidione per plures annos. Sic Samaria per triennium vim Salmanassaris sustinuit, et tantum fere temporis Hierosolymorum urbs Nebucadnezarem delusit. Ceterum observandum est, Masorethas vocibus חראיהם et שיניהם, nimio verecundiae studio, puncta vocalia aliarum vocum supposuisse, quas praeteritis textualibus pro iis legi voluerunt. Voci חראיהם substituerunt puncta vocis צוֹאָתָם, in hanc formam: חֲרָאֵיהֶם, et voci שיניהם puncta vocum מֵימֵי רַגְלֵיהֶם, in hunc modum: שֵׁינֵיהֶם. Idem in aliis quoque locis fecerunt, quae recenset Cappellus in *Crit. Sacra* Lib. III. Cap. VI. p. 204. ed. Vogel., qui idem recte observavit, חֲרָא esse conferendum cum Arabum خرى *alvum exoneravit, cacavit*; cf. Michaelis *Supplemm.* p. 900.

16. עֲשׂוּ אִתִּי בְרָכָה *Facite mecum pacem.* Per בְּרָכָה *faustam apprecationem*, metonymice hic intelligitur *pax*. Cum enim *benedictiones* vulgo hac conciperentur formula: *pax tibi, vobis*; ipsa *pax* videtur dicta esse fausta apprecatio. Recte igitur Chaldaeus reddidit: עֲבִידוּ עִמִּי שְׁלָמָא *facite mecum pacem.*

17. עַד־בֹּאִי וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם וגו׳ *Donec vos in terram vestrae similem transferam, in terram frumento et musto, pane et vino abundatem.* Solebant antiquis temporibus populi victi a victoribus translocari, sive mitti in colonias; jubebantur etiam sedes inter se permutare; secundum id, quod Histiaeus finxit apud Herodotum (Lib. VI, cap. 3.), Regem Darium constituisse Φοίνικας ἐξαναστήσαντας, ἐν τῇ Ἰωνίῃ κατοικίσαι, Ἴωνας δὲ ἐν Φοινίκῃ, Phoe-

Phoenices ſedibus ſuis amotos in Joniam transferre, et Jones in Phoenicen. Id dicebatur μετοικισμός, et *transmigratio* ipſa μετοικεσία. Ratio erat, ut populi facilius retinerentur in obſequio. Fuit etiam moris Romani. Suetonius *de Auguſto* (Cap. XXI.): *Suevos et Sicambros dedentes ſe traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit.* Poſteriori commatis membro in Regum libro haec addita leguntur: *terram olearum, olei et mellis, ut vivatis nec moriamini.*

19. De אַרְפָּד vid. not. ſupra ad Cap. X, 9. et de חֲמָת ad Geneſ. X, 18. סְפַרְוַיִם eſſe *Sippharam* Ptolemaei, quae Euſebio (in *Praeparat. Evangel.* Lib. IX. Cap. XLI.) dicitur Σιπφαρηνῶν πόλις, quae urbs ſita erat in Meſopotamia ad Euphratem proxime illum locum, ubi fluvius ille in duos alveos ſcinditur, plerorumque recentiorum eſt ſententia, cui etiam adſentiuntur Doederlein in not. infra ad Cap. XXXVII, 12., et Michaelis in *Supplemm.* p. 1805. qui praeterea addit d'Anvillii obſervationem p. 77. *Euphratis et Tigridis*, eam videri *Hipparenum* Plinii, de qua ille *Hiſt. Nat.* Lib. VI. §. 30.: *Sunt etiamnum in Meſopotamia oppida, Hipparenum, Chaldaeorum doctrina clarum et hoc, ſicut Babylonii juxta fluvium Narragam. Muros Hipparenorum Perſae diruerunt.* וְכִי־הִצִּילוּ שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי *Et an eripuerunt Samariam e manu mea*, ſcil. Dii fui? כִּי uſurpari in interrogationibus, notum eſt.

22. *Veſtium lacerationem* gravis luctus ſignum fuiſſe, vix monitu opus; exempla vid. 2 Sam. III, 31. 1 Reg. XXI, 27. Jerem. XXXVI, 24.

Cap. XXXVII.

2. Moris fuisse, ut prophetae spectabilis auctoritatis in casibus dubiis consulti sint, per totam historiam Hebraei populi liquet, estque huic plane simile exemplum Josiae, Huldam prophetissam per legatos adeuntis, 2 Reg. XXII, 12. seqq. Conf. 1 Reg. XXII, 13.

3. יוֹם צָרָה וְתוֹכֵחָה וּנְאָצָה הַיּוֹם הַזֶּה *Dies est angustiae, et redargutionis et insectationis probrosae hic dies.* Sunt interpretes, qui vocem תּוֹכֵחָה *injustam* interpretentur *reprehensionem*, qua usus esset Rabsake adversus Jovam. Sed ego vix mihi persuadeo, prophetam ad indicanda convitia, quae dux Assyrius contra Jovam dixit, illo nomine usum esse. Rectius alii *castigationem* reddunt, qua significatione vox occurrit saepius, veluti Ps. LXXIII, 14. CXLIX, 7., et Hos. V, 9. יוֹם תּוֹכֵחָה esse *tempus, quo Jova Israelitarum flagitia puniturus sit* (ut bene ibi interpretatur Kuinoelius), illius orationis nexus docet. נְאָצָה hic indicat *contumeliam*, contumeliosam insectationem (verbum נָאַץ enim praeter alia et *spernendi* notionem habere satis notum est, et digni sunt, qui de illo conferantur Joh. Wilh. Schroederus in *Commentar.* ad Ps. X. p. 70. seqq., et ejus frater Nic. Wilh. Schroederus in *Observatt. ad Origg. Hebrr.* p. 145. seqq., nec non Everard. Scheidius in *Specim. Animadverss. ad novam Jesajae version.* Harderov. 1779. p. 11. 12., Michaelis in *Supplemm.* p. 1581. seq.). *Diem contumeliae* autem dicit Hiskias illum diem, quod tam ipse cum universo populo, quam numen, ab ipsis sancte cultum, ab Assyriis contumelia afficiebatur. Bene Dathius sensum expressit:

pressit: *tempus hoc est valde afflictum, quo contumelia et ignominia afficimur.* כִּי בָאוּ בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה *Nam venerunt filii usque ad matricem, et nulla pariendi vis est.* Locutio, uti videtur, Hebraeis proverbialis, qua significatur, rem versari in summo discrimine, ut, nisi auxilium aliunde adferatur, actum sit de salute publica et domestica; similitudine desumta a puerpera, praecedaneis doloribus debilitata, quam deficiunt vires enitendi dum foetus in eo jam est, ut uterum praerupturus sit, modo vi et conamine matris adjuvetur, qua vi deficiente et labefactata, nulla spes est salutis foetus, nisi aliunde auxilium et remedium arcessatur. Haud absimilis locutio occurrit Hos. XIII, 13., ad quem loc. cf. not.

4. אוּלַי יִשְׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה *Forsan audiverit Jova, Deus tuus, verba Rabsaces.* *Audire* hic est ad *animum revocare*, ut eorum, quae audis et noris, rationem te habere demonstres. Vult itaque dicere: forte ea res *advertit Jovam, Deum tuum*, ut Latini loquuntur. וְנָשָׂאתָ תְפִלָּה בְּעַד הַשְּׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה *Et tolles precationem pro iis quae inveniuntur.* Sed verbum נָשָׂא hic significat, *verba proferre, effari*, ut Exod. XX, 7. XXIII, 1. Habac. II, 6. Job. XXXVII, 1., et נִמְצָא *inventum*, hic indicat id, *quod existit, comparet, superest*, qua significatione, observante Vitringa, vox usurpatur recentioribus Hebraeorum philosophis, veluti *Maimonidi*, sub initio Tractatus de *fundamentis Legis*, ubi, primum esse, ait, credendorum dogma, שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל הנמצא *esse aliquod existens primum, illudque existentiam largiri omni existenti.* Recte Dathius hoc incisum vertit: *intercede igitur precibus pro reliquis, qui adhuc supersunt.*

6. אֲשֶׁר גִּדְּפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֹתִי *Quibus (verbus probrosis) me prosciderunt regis Assyrii ministri.*

Verbum גִּדֵּף notare *conviciis* quem *proscindere*, *insectare probris*, ὑβρίζειν, ὀνειδίζειν, hinc, ubi de *Deo est* sermo, βλασφημεῖν, satis est notum.

7. הִנְנִי נֹתֵן בּוֹ רוּחַ *En indam ei spiritum.* רוּחַ hic positum est vel pro רוּחַ־רָעָה 1 Sam. XVI, 14., vel pro רוּחַ־אֱלֹהִים רָעָה, C. eod. vs. 15., conf. supra XXXI, 8. 9., ubi hic affectus, Assyrio inditus מְגוֹר, *trepidatio*, *tremor*, dicitur; vel simpliciter notat *voluntatem*, quod nonnullis Hebraeis interpretibus placuit. Sic sensus esset: *indam ei voluntatem ad sua revertendi*, simul ac ad ipsum pervenerit rumor de expeditione Taraconis, infra vs. 9. וְהִפַּלְתִּיו בַּחֶרֶב בְּאַרְצוֹ *Et faciam cadat gladio in terra sua*, vide infra vs. 38. Patet, hanc orationem Jesajae suggestam esse ab illo, qui librum hunc, illius prophetae nomen prae se ferentem, conscripsit.

8. וַיִּמְצָא אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר נִלְחָם עַל־לִבְנָה *Invenit regem Assyriae oppugnantem Libnam.* Num Lachisam in suam potestatem redegerit rex Assyrius, non adscribitur in historia; sed probabile est, excidisse illum voto, quod urbs tam situ, quam munitione probe curata fuerit. *Libna* urbs antiquo tempore fuit spectabilis, aetate Josuae a regulo Amoraeo administrata, sita ad occiduum Hierosolymorum flexum austrum versus, Lachisae ad Septentrionem, a qua non longe distitit; estque verisimile, ipsam quoque ad modum Lachisae situm obtinuisse illic loci, ubi campestris regio in montanam assurgebat. Cf. Jos. X, 29. seqq. XV, 41. 42. XXI, 13.

9. וַיִּשְׁמַע עַל־תִּרְהָקָה וגו׳ *Et pervenit ad eum* (regem Assyrium) *rumor de Tirhaca*, *rege Cuschaeae*, *ferens: egressus est*, *ut tecum pugnet.* Tirhaca, qui in Manethonis Dynastiis apud Eusebium Ταρακὸς vocatur, Aethiopum rex fuit, qui Aegyptum sibi subjecerat. Conf. Gatterer *Weltgesch.* P. I. p. 225. Erat autem

virtu-

virtutis et peritiae bellicae Taraconis magna fama, ut liquet ex verbis Megasthenis apud Strabonem *Geogr.* Lib. XV. p. 472. ed. Casaub. Καὶ τὸν Σεσωστρίν μεν τὸν Αἰγύπτιον, καὶ Τεάρκωνα, τὸν Αἰθίοπα, ἕως Εὐρώπης προελθεῖν. Ναυοκοδρόσορον τὸν παρὰ Χαλδαίοις εὐδοκιμήσαντα Ἡρακλέκς μᾶλλον, καὶ ἕως στηλῶν ἐλάσαι· μέχρι μὲν δὴ δεῦρο καὶ Τεάρκωνα ἀφικέσθαι. Hinc adventantis Thirhacae famam tantum metum incussisse Assyrio, nemo mirabitur. Michaelis quidem, in *Spicileg. Geograph. Hebraeor. Ext.* P. I. p. 149. 150. et in *Praefat. ad vers. teuton. Jesajae*, p. 26. non hoc Senacheribo adlatum putat, *Taraconem in Palaestinam castra movere*; hunc rumorem enim regi Assyriae non tantum metum incutere potuisse, ut tam repente in regnum rediisset, cum Taraconi totam Nubiam et Aegyptum prius peragrandam esse, noscere debuisset. Hunc igitur potius rumorem Senacheribo adlatum fuisse, Taraconem, ex illa Cuschaeae parte, quae in Arabia sita est (conf. not. ad Genes. X, 6.), per deserta Arabiae agmen ducentem intima Assyriae invasurum esse; ad suum ergo regnum tutandum, non fugam, sed iter festinasse Assyrium. Sed recte observat Koppius in not. ad h. l. nihil esse, quod Taraconem ex intima Aethiopia contra Sancheribum Palaestinam expugnantem exercitum duxisse existimemus; videri potius illum, cum ingenti exercitu plures terras, ut eas expugnaret, pererrantem, vere jam ad fines Palaestinae usque pervenisse. וַיִּשְׁמַע וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־חִזְקִיָּהוּ *Simul id intellexit; simul misit nuncios ad Hiskiam*, ad regem, et forsan etiam ad populum, laturos סְפָרִים *epistolas*, vs. 14. Videtur Hiskiam, ut probabile est, adventus Taraconis adhuc ignarum, praevenire voluisse. ut quanto ocyus ei persuaderet deditionem.

10. אַל־יַשִּׁאֲךָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בּוֹטֵחַ בּוֹ *Ne decipiat te Deus tuus, cui fidis.* Geminum sensum ad-

mittit; vel enim fouat: ne decipiant te sacerdotes, prophetae, vates illius Dei, quem colis; vel, ne in eo quem colis, Deo vanam vel nimiam collocces fiduciam. Utrumque in re convenit.

11. לְהַחֲרִימָם *Ad internecionem perdendo eos*, Deut. VII, 2. וְאַתָּה תִּנָּצֵל *Tune ergo eripiaris?*

12. גּוֹזָן esse *Mesopotamiae* regionem, jam ex eo, quod cum חָרָן, i. e. *Carris* (conf. not. ad Genes. XXXI, 9.) conjungitur, colligi potest. Alias sententias recensitas et dijudicatas vide in Michaelis *Supplemm.* p. 279 seqq. רֶצֶף *Rezeph*, commune quidem secundum *Abulfedam* (Tab. Syr. p. 119.) pluribus oppidis nomen; prae ceteris tamen clara fuit *Roszafat Hescham*, urbs, quae iter fere diurnum ab Euphrate distat, occidentem versus. Videtur eadem esse ac Ῥησαφα Ptolemaei. Verisimiliter haec est Resapha ab Assyriis devicta, quippe statim post vicinas ei ab altero Euphratis latere Carras nominata. Conf. Michaelis *Supplemm.* p. 2264. וּבְנֵי־עֶדֶן אֲשֶׁר בִּתְלַשָּׂר *Et Edenitas in Telasar.* De תְּלַשָּׂר nil certi liquet. Verisimilem tamen de hoc loco conjecturam proposuit Doederlein in nota ad h. l. „Multae Syriae atque Mesopotamiae urbes, inquit, nomina gerunt ab initio cum תֵּל composita: vs. 9. *Tal-Chamdum*, cujus frequens apud *Abulfedam* mentio. *Tal* autem *collem* significat. Ita *Tal-Sar*, *collis Sar*, sive *arx*, in colle Sar sita, videtur. Jam apud *Abulfedam*, in *Tab. Syr.* p. 8. 11. 14. regio et collis *Schat* occurrit circa Chesbonem; verum Michaelis in *Spicil. Geogr. Hebr. ext.* p. 251. docuit, Telassarem non posse esse Scharram. Sed aliam *Scharram* Büsching. Geogr. Asiae, p. 382. memorat, in deserto *Dschesira*, quae dimidium milliare distat ab Euphrate, collique superstructa est, et confinis urbi *Anae*, versu sequenti memoratae.

ratae. Quae junctim sumta conjecturam commendabunt, *Tel-Asar* sive *Tel-Sar* hoc loco reperiri."

13. De אַרְפַּד et חֲמָת vid. supra ad Cap. X, 9., et de סְפַרְוַיִם ad Cap. XXXVI, 19. הֵנַע et עִוָּה fuere, qui negarent, nominum propriorum vim habere; vertentes cum Symmacho (ἀνεστάτωσε καὶ ἐταπείνωσε) *dejecit* et *perdidit* (ut Georg. Ludov. Oeder in *Observatt. SS.* p. 222. seqq.); et הֵנַע quidem Michaelis in *Supplemm.* p. 562. et 1650. secundum receptam lectionem ad radicem נוע referendum putat, quam habent Arabes: ناع *debilis* est *flaccidus et languidus*, inde quadrilitterum نعنع *flaccidus fuit, vacillavit*; vertendum ergo esset ad verbum: *flaccidos eos et vacillantes fecit*. Ex serie tamen orationis nomen geographicum, urbis aut regionis, exspectares, sicque ex veteribus plerique acceperunt, tum hoc loco, tum parallelo 2 Reg. XVIII, 34. Apposite etiam Doederlein monuit, quum ipse de se loquatur rex Assyriae, verba ponenda fuissent in prima persona. Satis verisimilis Büschingii est conjectura (*Geograph. Asiae* p. 382.), urbem *Henam* eandem esse, quae apud *Abulfedam*, عانة *Anah* vocatur, ad Euphratis ripas sita, Abulfedae aetate Arabiae desertae primaria satque celebris. Adsensi sunt Doederlein et Michaelis, nisi quod hic suspicetur, in Hebraico textu rescribendum esse עֵנָה; ipse tamen fatetur, nullo codice hanc conjecturam confirmari. De עִוָּה bene Michaelis in *Supplemm.* p. 1851.: „Nomen si proprium, vix dubium, quin sit *Ava*, Berytum inter et Tripolin, *Avvaeorum*, qui Hiskiae tempore sub ditione Assyriorum erant, et quorum colonias hi in devictam Samaritidem deduxêrunt. 2 Reg. XVII, 24., patria, urbs, vel regio. Egregie illa filo orationis concinit, devicta ab Assyriis, et vero inter devictas ultima, ut fas est, in jugo Libani ad

 mare

mare mediterraneum; accedit, quod in eadem Jesajae pericopa et Libanus memoratur ab Assyriis expugnatus, vastatus, cedrique, quarum silva illi regioni finitima excisa, c. XXXVIII, 24."

14. Pro וַיִּקְרָאֵהוּ in loco parallelo libri Regum legitur וַיִּקְרָאֵם *legit eas.* Hoc loco numeri relativi enallage est, satis frequens in libris Hebraeorum, latine sic solvenda: *quamque earum.* Sic Jos. II, 4. *Et suscepit femina illa* (Rahab) *duos illos viros,* ותצפנו *et abscondit eum,* h. e. utrumque eorum.

18. כָּל־הָאֲרָצוֹת elliptice scriptum pro גּוֹיֵי כָּל הָאֲרָצוֹת *populos omnium terrarum, et terram ipsorum* vastavit violentus ille Assyrius, coll. 2 Reg. XIX, 17. *Reges Assyriae vastarunt.* אֶת הַגּוֹיִם וְאֶת אַרְצָם *gentes et terram earum.* Eadem metonymia Genes. VI, 11. 12. 1 Sam. XIV, 29. *terra* pro *terrae incolis* ponitur.

19. וְנָתֹן אֶת־אֱלֹהֵיהֶם בָּאֵשׁ *Et dando* scil. *dederunt* (quare in Libro Regg. scribitur וְנָתְנוּ *dederunt*) *Deos ipsorum,* populorum, *in ignem.* Patet ex hoc loco, reges Assyriae illius temporis, ut postea Babyloniae, zelotypia quadam fuisse affectos erga Deos aliarum gentium; quod minus convenit mori aliorum antiquitatis populorum, si populum Judaicum solum excipias. Romani multarum gentium victarum Deos in suam receperant civitatem; et alii etiam populi gentium aliarum Deos suo loco reliquerunt et illaesos. Non improbabilis est Vitringae sententia, Assyrios et Chaldaeos hoc modo instituisse cum respectu ad respublicas illarum gentium; quas cum scirent fundatas esse in *religione,* ipsa quoque *religionis objecta* sive *idola* sibi corrumpenda esse existimasse, quippe fulcra sustinendae ac instaurandae reipublicae.

21. אֲשֶׁר הִתְפַּלַּלְתָּ אֵלַי אֶל־סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר *Quod ad ea adtinet, quae precatus es ad me de Sancheribo, Assy-*

Assyriae rege. In libro Regg. faciliore constructione legitur אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי ׳וגו *Audivi, quae precatus es* etc. אַחֲרַיִךְ רֹאשׁ הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלָםִ *Caput pone te motitat Hierosolyma*, gestus est subsannantium et illudentium, conf. Pf. XXI, 8.

23. אֶת־מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ *Cui vero opprobrasti et maledixisti?* Vim habet haec interrogatio. Nescis, o miser, cui convitiatus sis? ignoras, quantum scelus commiseris? וְעַל־מִי הֲרִימוֹתָה קּוֹל וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל *Adversus quem extulisti vocem? Israelitarum numen alto supercilio despicis. Efferre vocem* hoc in loco est *audaciae*, iracundiae et contemtui mixtae; *et efferre oculos in sublime* arrogantiae et superbiae. Posterius satis notum; prioris exemplum habes Prov. XIV, 29. *Longanimis multam prodit prudentiam*, וּקְצַר־רוּחַ מֵרִים אִוֶּלֶת *sed iracundus* (propr. *brevis spiritu*) *alta voce effert stultitiam.* Et 1 Sam. II, 3. in Cantico Hannae: *Ne multiplicetis loqui* גְּבֹהָה גְבֹהָה *altum, altum, ne exeat* עָתָק *durum quid* (verbum blasphemum) *ex ore vestro.*

24. יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן *Latera Libani* Graecus Alexandrinus recte vertit: τὰ ἔσχατα τοῦ Λιβάνου, Hieronymus: *juga Libani.* Nomen יַרְכָתַיִם cum alio nomine conjunctum notat id quod *intimum, summum, penitissimum, extremum* in quaque re est. Non itaque hic respicitur ad *latera*, quae mons five *forinsecus*, sive *intrinsecus* habet ab utraque parte valles, sed indicantur summa et penitissima Libani, ut 2 Reg. XIX, 23. יַרְכְּתֵי הַר אֶפְרָיִם sunt *penitissima regionis montanae Ephraim.* וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו *Exscidi ibi altitudinem, proceritatem, cedrorum ejus*, i. e. altissimas cedros ejus. מִבְחַר בְּרוֹשָׁיו *Electionem abietum*, i. e. lectissimas abietes *ejus*, Cap. XIV, 8. XXII, 7. וְאָבוֹא מְרוֹם קִצּוֹ יַעַר כַּרְמִלּוֹ *Veni ad altitudinem ejus extremam, ad saltum arvi*

ejus

ejus amoeni. כַּרְמֶל hic nomen est adpellativum, ut saepe alias, significans *in horti morem cultam regionem, paradisum*; vid. Michaelis *Supplemm.* p. 1359. Quod autem Michaelis haec verba ita vertit: *ubi silvae Libani* (cedrorum abietum) *in hortos felicium arborum desiderunt, paradisos condensos*, cum situ atque natura Libani nullo modo mihi videtur convenire; summum enim illius montis cacumen aeternis nivibus tectum esse, notum est, vid. Jerem. XVIII, 14. et conf. *Libani* descriptionem, quam dedit Oedmann in *Vermischte Sammlungen aus der Naturkunde*, Fasc. II. No. IX. hinc invertere mallem Michaelis versionem, hoc modo: *ubi in sylvam desinit regio ejus* (montis) *horti in morem exculta*, in inferiore montis parte. Pro eo, quod hic legitur, מָרוֹם, in parallelo loco 2 Reg. XIX, 23. habetur, מְלוֹן קִצּוֹ *diversorium extremitatis ejus.* Notatur haud dubie *tugurium* sive *diversorium*, quod in summo montis exstructum viatoribus pernoctandi copiam et commoditatem facit, qualia tuguria in plurium montium praealtorum cacuminibus exstructa esse constat.

25. אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מַיִם *Ego fodi et bibi aquas;* in libro Regg. additur זָרִים *alienas.* Sunt interpretes, qui hac locutione ingentem militum copiam Assyrii indicari putant. Veluti Forerius, qui, ingentem, inquit, militum multitudinem, aliorumque, qui ipsum sequebantur, notat, quibus et *rivos Aegypti exsiccarrit*, et ubi aquae deessent, puteos effoderit, ex quibus tantae multitudini aquas haurirent. Similiter Doederlein: „Tanta militum copia hasce regiones peragrare ait, quantae flumina fontesque non sufficiant, et per quam uno veluti haustu, aquae fossarum absorbeantur, ut jam liber ad urbem aditus pateat." Sed hac interpretatione plus inferri videtur his verbis, quam vere ipsis inest. Drusius huic dicto locum fecit inter *Adagia Veterum He-*

Hebraeorum, illudque expofuit: *res omnes, quas adgreffus fum, feliciter terminavi; ficut qui puteum fodit, et exitum invenit, cum animo congruentem.* Vitringae dictio *fodere et bibere aquas* eft *cupitis defideratisque labore quaefitis potiri*, voti compotem fieri; quod et Dathio placuit. Confert ille ut fimilem loquutionem Proverb. V, 15. *Bibe aquas e cifterna tua, et fluenta e puteo tuo.* Dubito tamen, an dictio noftra cum illa Proverbiorum loquutione recte conferatur, cujus fenfus, ut ex vs. 18. liquet, potius eft hic: utere uxore tua, et vita delicias alienas. Noftri loci fententia potius videtur effe haec; *ego alienas terras peragravi et occupavi.* וְאַחְרִב בְּכַף־פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר *Et exficcabo planta pedum meorum omnes rivos Aegypti.* Vocem מָצוֹר poft Hieronymum, qui *fluvios aggerum* ponit, multi interpretes, inter quos et Doederlein, non pro *nomine proprio*, fed pro *appellativo* accipiunt, quando valet *munitionem, munimentum*, veluti Pf. XXXI, 22. LX, 11. 2 Paral. VIII, 5. XI, 5. Hinc יְאֹרֵי מָצוֹר intelligunt de *foffis aquarum, quae urbes munitas ambiunt*, quasque jactabundus Asfyrius fola pedum planta exficcare minetur. Sed quum fupra Cap. XIX, 6. in oraculo de *Aegypto* haec ipfa verba יְאֹרֵי מָצוֹר de *Nili brachiis* ufurpentur (conf. not. ad loc.); patet, מָצוֹר et hic accipiendum effe ut *Aegypti* nomen, quum יְאֹרֵי, quod nomen effe *Nili* vidimus in not. ad loc. citat., adjunctum fit. Idem fortaffe Syrus refpexit, cum vertit: ܘܒܦܪܣܬܐ ܕܪܟܫܝ ܐܚܪܒ ܟܠܗܘܢ ܢܗܪܘܬܐ ܪܘܪܒܐ *ungulis equorum meorum exficcabo flumina omnia maxima*, et Chaldaeus, qui pro יארי מצור pofuit נַהֲרִין עֲמִיקִין *fluvios profundos*, nifi is forfan legerit מָצוּק pro מָצוֹר. Alexandrini haec verba neglexerunt plane. Jam quod fenfum locutionis attinet, recte Pellicanus illum videtur expofuiffe. *Exercitus magnitudinem jactat, quo*

fia-

flumina quantumlibet copiosa transvadere possit; infiniti exercitus labore et singulis operis, quasi dicat: si tot millia hominum singulos abstulerint urceos aquarum, sine impedimento transibunt, quo volent, rivis siccatis plantis pedum. Similiter jactabundus Alaricus apud Claudianum, *de bello Getico*, vs. 526.:

Subsidere nostris
Sub pedibus montes; arescere vidimus amnes; —
Fregi Alpes, galeisque Padum victricibus hausi.

Ceterum hoc posterius versus membrum in Futuro esse accipiendum, ut Assyrius non ea, quae jam perfecerit, sed ea, quae a se in posterum perficienda sint, jactet, ex eo verisimile est, quod legati Assyrii in superioribus nusquam gloriati sunt de prosperis successibus Senacheribi rerum in Aegypto gestarum; alios populos subactos memorant, de Aegyptiis silent. Non improbabilis est Vitringae sententia, Senacheribum primo impetu in Aegyptum ruentem aliquid plus effecisse, quum imparatis (Taracone absente, et Sethone imbelli, atque Aegyptiis inviso) superveniret; dein, quum Taraconis motum fama percepisset, Aegyptum dereliquisse, et rediisse in Judaeam, ut Hierosolyma, cujus expugnatio conatibus suis plurimum favere poterat, sibi subjiceret. Certi tamen quidquam in hac illorum temporum historiae obscuritate vix quisquam definiverit.

26. Continuatur oratio Jovae, Assyrium appellantis, qui cum arrogantiam jactantiamque ipsi reddidisset, principem hunc superbum docet, eorum quae vel fecit, vel se fecisse aut effecturum jactat, nihil ipsum (Assyrium) sibi posse tribuere, suorum consiliorum sapientiae, suorum magnitudini virium copiarumve suarum virtuti aut numero; pependisse haec eventa omnia a Jova, qui jam inde a longo tempore ea, quae per regem Assy-

Assyrium effecta sint, eventura decreverit. הֲלֹא שָׁמַעְתָּ לְמֵרָחוֹק אוֹתָהּ עָשִׂיתִי *An tu*, jactabunde, *non intellexisti, me illud*, quod a te factum esse jactas, *a longinquo fecisse*, h. e. parasse, ordinasse, efficiendum suo tempore curasse? Eodem significatu verbum עָשָׂה sumendum est Ecclesiast. Cap. XI, 5. *Quemadmodum nescis viam venti; sic non cognosces opus Dei, qui omnia facit* (אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת הַכֹּל), ordinat, parat, disponit. Conf. supra Cap. XXII, 11. מִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ *Et me illud a diebus antiquis praeformasse*, praecogitasse, sic יָצַר usurpatur supra Cap. XXII, 11., infra Cap. XLVI, 11. conf. Cap. X, 5. seqq. XIV, 27. seqq. Affixa igitur feminina in אוֹתָהּ, יְצַרְתִּיהָ, et in sequenti הֲבֵאתִיהָ, neutraliter, ut saepe, sunt accipienda, et intelligenda de rebus gestis Senacheribi diu ante a Jova decretis. עַתָּה הֲבֵאתִיהָ *Nunc adduxi illud*, quod decreveram. וּתְהִי לְהַשְׁאוֹת גַּלִּים נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת *Ut sis ad vastandum in acervos dirutos urbes munitas*, i. e. ut urbes munitas in ruderum acervos convertas. שָׁאָה, Arabice ثَأَى *disrumpi cum fragore*, dein Arabes ad *stragem cladesque bellicas* transferunt. Hebraeis est *vastari*, atque Esaj. VI, 11. Kal et Niphal concurrunt, ubi not. conf. Inde hic לְהַשְׁאוֹת transitiva potestate ex Hiphil, pro qua in libris Regum contractius, exstat לְהַשְׁוֹת, nam א nonnumquam sua ad praecedentem litteram vocali rejecta quiescit, aut plane etiam deficit, sicuti apud Arabes يَرِي, تَرِي, pro يَرْأَي, تَرْأَي, *videbit*. גַּלִּים *acervi* (Cap. XXV, 2.) hic elliptice positum est pro לְגַלִּים, simili modo ut Ps. CXIV, 8. הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָיִם *qui vertit petram in stagnum aquarum, silicem in fontem aquarum*, ubi particula ל priori membro deficere, ex altero intelligitur, adde Jes. III, 4. Genes. XV. 6. XXXI. 45. Thren. V. 13. נִצִּים *diruti*, *vasti*,

vasti, collato Arabum نَضَا, pro نَضَوَ, quod a prima *vellendi* significatione, inter alia *vestem detrahere*, *nudare*, notat; vid. Scholiasten Chaluwiam in Ibn Doreidi Carmen, vs. 22. et 115., edit. Haitsmae, cum quo conf. Schultensium ad *Haririi Consess. IV.* p. 11., et ad Consess. V. p 121., et Michaelis *Suppll.* p. 1666. *Exui autem*, *nudari*, de urbe et regione positum, erit, ita vastari, ut nuda aedibus et arboribus area supersit. Integrum comma Forerius recte hoc modo convertit: *Num quid non audisti, o Sanherib, hoc ipsum, quod Tu Te fecisse modo gloriaris, me ab antiquo usque fecisse, et a diebus prioribus me id praecogitasse, et nunc adduxisse, et opere complevisse, ut scilicet fierent et redigerentur civitates munitae in ruinas acervorum obrutorum?*

27. וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי־יָד חַתּוּ וָבֹשׁוּ *Habitatores earum breves manu*, id est, imbecilles (conf. not. ad Numer. XI, 23.), facti sunt a me, *pudefacti*, *et consternati sunt*. Significat his et sequentibus loquutionibus, quam facile devictae sint gentes per regem Assyriorum, ita disponente Jova. הָיוּ עֵשֶׂב שָׂדֶה וִירַק דֶּשֶׁא *Effecti sunt ut herba agri, ut herba tenera viridis*, i. e. destitutis erant viribus ad resistendum tibi. De דֶּשֶׁא cf. not. ad Genes. I, 11. (כְּ) חֲצִיר גַּגּוֹת (ut) *herba tectorum.* In planis Orientis tectis, nisi diligenter purgentur, facile nascuntur herbulae ex seminibus, quae forte illic, dum siccarentur, relicta fuerant, aut vento eo delata. Sed quum terra illic non esset, brevi exarescebant. Vide Ps. CXXIX, 6. וּשְׁדֵמָה לִפְנֵי קָמָה *Et ut seges tacta uredine antequam excreverit in culmum.* Quum שְׁדֵמָה, cujus plurale tantum שְׁדֵמוֹת alias occurrit, semper *agrum*, *arvum*, notet, nonnulli interpretes, veluti Lowthus, Doederlein, Dathius, quod in loco parallelo 2 Reg. XIX,

XIX, 26. legitur, שְׁדֵפָה, quatuor codicum consensu, rescribendum putarunt. quod quidem posterius vocabulum morbum segetis significat, quo culmi, fervente Euro adusti, ita corrumpuntur, ut spicas non faciant, et prope nigrescant, conf. not. ad Genes. XLI, 6. Verum enim vero si שְׁדֵמָה scribae alicujus errori deberetur, non est verisimile, illud in tot codices tam fideliter transscriptum esse, cum facile fuisset, rectum in illius locum ponere. Facillima ratio videtur, ut שְׁדֵמָה, litteris מ et פ unius organi, utpote labialibus, inter se permutatis, pro שְׁדֵפָה positum sumamus, id quod jam Kimchio visum est. Tunc vertendum erit, *ut nigredo*, sive uredo, *ante segetem*, i. e. tanquam herba triticea, tacta uredine, antequam evadat in segetem, et assurgat in culmos, sive antequam maturescat. Aliis forsan praeplacet Michaelis interpretatio, in *Supplemm.* p. 2288., conferentis Arabum سئم *tristem esse*; unde reddit: *lugens jam antequam in segetem se erexit gramen.*

28. וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ וּבוֹאֲךָ יָדָעְתִּי *Et sedere tuum, et egredi tuum, et ingredi tuum novi.* Notum est, Hebraeos *sessione*, *ingressu* et *exitu* universas hominis actiones, mores et vitam circumscribere; ideo sensus est, Jovae notum fuisse, quidquid moliretur et ageret Assyriorum rex. Alii magis proprie ad Assyrium: *novi*, quae feceris domi cum habitasti, quaeque ibi consilia ceperis, quid cogitares, cum egressus es e patria tua, quot milites illinc eduxeris, et adventum tuum in hanc terram. וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי *Et commoveri tuum adversus me*, i. e. quomodo animo concitato interminari mihi ausus sis, non aliter quam idolis tuis.

29. יַעַן הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי *Propterea quod vehementior tua erga me commotio et insolentia tua in aures meas ascendit.* Quamquam vox שַׁאֲנַן alias

 saepe

saepe *tranquillitatis*, indeque *felicitatis* notionem habet, confirmante dialecti Syriacae usu, ubi ܫܝܢ *tranquillavit*, et ܫܝܢܐ *pax*, *tranquillitas*, est (conf. Schultensium ad Job. III, 18.); hoc nostro tamen loco vocem illam ἀλαζονείαν, *insolentiam*, *jactantiam*, vel quid simile, indicare, ipse orationis nexus docet. Haec interpretes nonnulli ita student componere, quod ex nimia prosperitate et bonorum omnium affluentia nascatur *insolentia*, *fastus*, *jactantia*. Id Stornio placet, qui in *Observatt. ad Analog. et Synt. Hebr.* p. 179. not. **) postquam primariae illius, ex lingua Syriaca confirmatae, notionis mentionem fecisset, pergit: „a *tranquillitatis* notione profecta est significatio *securitatis* ab hoste (Esaj. XXXIII, 20. XXXII, 18.), etiam *securitatis*, quae in vitio est, *imprudentis* (Esaj. XXXII, 9. 11. Am. VI, 1.), aut *insolentis* (Esaj. XXXVII, 29. Ps. CXXIII, 4.). Idem tropus obtinet in verbo שָׁלֵו. Vid. Schultens. *Origg.* p. 226. seqq.“ Mihi tamen eorum praeferenda videtur sententia, qui auctore R. Jona, cujus interpretationem Kimchius allegat et probat, vocem nostram שַׁאֲנָן significationem vocabuli שָׁאוֹן, sono haud adeo diversi, *tumultum*, *strepitum*, *commotionem*, indicantis, adscivisse putant. Ad horum partes accedit Michaelis in *Supplemm.* p. 2273. Quidquid sumas, nulla est dubitatio, שַׁאֲנָן hic esse *ferocientes et blasphemas Assyrii regis voces.* Eodem modo Ps. CXXIII, 4. accipitur de *ferociente clamore*, vel *protervo victoris epinicio;* componuntur enim ibi שַׁאֲנַנִּים et גְּאֵיוֹנִים *superbi.* וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וגו׳ *Idcireo immittam annulum meum in nares tuas, et fraenum meum in labia tua, et reducam te per viam, qua veneris.* Jova superbi Assyrii ferociam compescet, eumque invitum domum reverti coget; sicut jumentis vel feris annulus in nasum, aut fraenum injicitur, ut hoc pacto invita ducto-

ductoris arbitrio obsequi teneantur. חח indicat *annulum*, quo per nares perforatas transmisso, bubalos et camelos et domare solent et regere Arabes aliique vicini populi, cujus eo major in compescendo camelo vis est, quod in unum alterumque latus loro, qui ex eo pendet tracto, indocili ac refractario jumento spiritus praecluditur, ad quod alludens poeta Arabum Taabbataschâran p. 52. *Chrestomath. Arab.*, Michaelis *Grammaticae Arab. adnexae*, virum invictum ita describit: *cujus, cum praecluditur naris una, altera spirat.* Plura de hac voce vide in MICHAELIS *Suppll.* p. 712. seqq.

30. Quum interpretes quos vidi omnes hoc comma vertant: *et hoc tibi erit signum: comedite hoc anno sponte natum, et anno altero sponte renatum; anno autem tertio serite et metite, et plantate vineas et comedite fruges;* non est mirum, variis difficultatibus illos impediri. Quomodo enim res, quae liberatione posterior erat, signo dari poterat, liberationem certe esse eventuram? Quare anno demum tertio post Assyriorum reditum serendum et metendum erat? Varias quidem vias excogitarunt interpretes, quibus sese ex his aliisque difficultatibus expedirent; sed omnes illae ita sunt contortae et incertae, ut earum commemoratione lectores morari non sit operae pretium. Unam tamen commemorabimus, quae inter ceteras maxime probata est viris doctis. Sumunt, annum, quo Senacheribus Judaeam invasit, *Sabbaticum* fuisse, sequentem autem *Jubilaeum*, quo utroque ex lege Mosaica omnium agrorum, vinearum, hortorum per universam Palaestinam feriae erant, nulla aratio, nullus vinearum cultus, nulla denique messis aut vindemia, vid. Levit. XXXV, 2—7. Hinc primo anno, prophetam ostendere, non esse cur Judaei famem timerent, quia vastatis licet frugibus ab Assyriis satis tamen copiosus proventus futurus esset;

secundo vero anno (quum non redituri sint Asfyrii) Judaeos, quamvis sementem non fecissent, tamen sat magnam segetum copiam habituros esse, qua sese sustentare possent, donec anni sequentis messes colligerent; tertio denique anno, ex tranquilla satione, quam propheta promittebat Judaeis, ostensurum esse Jovam, nihil esse, quod ab Asfyriis timerent. Sed si etiam verum sit, quod nondum est probatum, annorum illorum primum Sabbaticum fuisse, sequentem Jubilaeum, nullo tamen modo patet, quomodo res, post trium annorum spatium demum eventura, signo esse potuerit, quo Judaei confirmarentur, fore, ut postridie ejus diei, quo propheta ea quae hic legimus loquebatur, ab Asfyriis liberarentur. Doederlein hunc versum sic vertit: *Omen hujus rei erit, quod hoc anno sponte natis fructibus vescemini, altero pomis; tertio demum, quae sevistis, metetis, et, quas coluistis vineas, earum fructus percipietis;* et in Nota subjecta addit: „Si satis evictum esset, annum, quo Sanheribus Judaeam invasit, Sabbaticum fuisse, sequentem autem Jubilaeum (quod Jac. Ode in *Dissertatt. de anno Hebraeorum Jubilaeo* in Oelrichs *Collect. Opusc. Hist. Phil. Theol.* Tom. II. p. 461. 484. probare annisus est), sensus commodissimus enasceretur, q. d. illa ipsa anni, quem celebratis, festivitas bonum vobis omen, h. e. signum pignusque tutelae divinae erit. Nam quia Sabbaticus est, vobis quoque Sabbata et quietem ab hoste concedet." Elegans sane sensus, qui et Koppio placuit, modo id, quo ille nititur, de anno Sabbatico, certum esset. Dathius versionem vulgarem exhibet, sed de hujus loci sensu plane silet. Hinc nos novam hunc locum explicandi rationem excogitavimus, quae an praeferenda sit hucusque memoratis, aliorum est judicare. Et primo quidem omnino est dispiciendum, quid voce אות h. l. indicetur. Ut significemus, certissime eventurum esse id, quod praedicimus,

cimus, nonnumquam pollicemur talem rem, quae id ipsum, quod promittimus, consecutura est; quod nulla alia ex causa facimus, nisi ut alter intelligat, nobis certissime esse persuasum, eventurum id esse, quod dicimus. Et hoc sensu vocabulum אות non semel in scriptis Hebraeorum usurpatur, scilicet ut indicet *id, quod rem aliquam promissam secuturum sit, et eo fine praedicitur, ut alter intelligat, rem ipsam, quam quis vel sperare vel timere jubet, certissime esse eventuram.* Sic Exod. III, 12. *Ego tecum ero, inquit Deus, et hoc signum,* האות, *habeto, te a me mitti; si populum ex Aegypto eduxeris, sacra mihi facietis in hoc monte.* Sensus est: certissime tibi polliceor felicem eventum. Conf. 1 Sam. II, 33. 34. Jerem. XLIV, 29. 30. Jam quod totius commatis sensum attinet, illud sic interpretandum mihi videtur: *Hoc autem tibi,* Hiskia (ad hunc enim dehinc converti orationem, res ipsa docet), *signum do liberationis ab Assyriis brevi eventurae: cum primo anno sponte nata, secundo vero sponte renascentia comedenda vobis essent* [*Infinitivum loco verbi finiti* usurpatum puto; sic pro Praeterito occurrit Ps. VIII, 2. Ezech. I, 14. Jerem. XIV, 19.]; *nunc tertio anno serite, et metite, et vineas plantate, et fruges comedite,* i. e. quum duobus superioribus annis, ab Assyriis infestati, agros non colere potueritis, ita ut iis tantum, quae sponte tellus suppeditabat, vos sustentare coacti fueritis, nunc tertio hoc anno ad pristinam tranquillitatem reversuri, securi ab hostium vexationibus serere et messem facere poteritis. ספיח interpretes tam veteres, quam recentiores unanimi fere consensu *sponte natum* interpretantur, *quod sine ulla opera, aut hominum industria nascitur,* nec cur hanc significationem rejiciamus, caussa est, quum illam contextus fere flagitet, et etymologica etiam illius ratio afferri possit. Scilicet ab *effundendi, defluendique* notione, quae verbo ספח inest, ductum

 vide-

videtur nomen segetis, quae sine semente ex granis nata superioris anni, sponte, maturitate, vento, e spicis effunditur, atque a terra gremio suo excipitur ac fovetur. Vocabuli שָׁחִיס, quod in loco parallelo, 2 Reg. XIX, 29. סָחִישׁ scribitur, varias interpretationes recensuit Michaelis in *Supplemm.* p. 1739. seq. Optima, illo arbitro, cui et ego accedo, ea quae et usitatissima: *ex sponte ac sine semente nato* (סָפִיחַ) *iterum sine semente tertio post sementem anno sponte renascens.* Sic ex antiquis praeiverunt Syrus ܟܘܼܒܼܝܼܢ ܟܘܼܒܼ ponens, propr. *minus minoris*, coll. Arab. كُوذِي *parvus*, *pumilio*, i. e. *ex sponte renascentibus renascens*, סָפִיחַ; nam sine semine renascens frumentum quotannis grana minora effert, minores aristas; (conf. Michaelis ad Castelli *Lex. Syriac.* sub voce ܟܘܼܒܼ.) et Chaldaeus [כַּבְּכִין, quod idem], forsan et in Regibus Alexandrini: φάγε τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν αὐτόματα καὶ τῷ ἔτει τῷ δευτέρῳ τὰ ἀνατέλλοντα, inque Jesaja Aquila et Theodotion, סָפִיחַ αὐτόματα, שָׁחִיס αὐτοφυῆ vertentes. Potest autem frumentum sine semente renasci, sive ex granis deciduis, sive etiam ex ipsa radice, ut fieri in gramine communi videmus. Hinc citatus ad hunc locum a de Rossio Rabbi Parchom explicat, *germen egrediens de radice spicae, et faciens spicam parvam;* nempe renascendo sine cultu hominis fit deterius. De triplici ex una semente messe Michaelis l. c. citat insignem ex Strabone locum, Lib. XI. p. 767. al. 502. De Albaniae circa Cyrum et Araxem fertilitate incolarumque socordia, haec refert, a praefectis provinciae audita: πολλαχοῦ (γῆν) σπαρεῖσαν ἅπαξ, δὶς ἐκφέρειν καρπὸν, ἢ καὶ τρίς, *multis in locis conseminatam terram bis efferre, alicubi et ter.* אכול, cui puncta vocalia Imperativi, אֲכָלְךָ, substrata sunt, est Infinitivus, efferendumque אָכוֹל. Nec adeo necessarium erat, ut Judaeorum

rum Critici illum modum cum Imperativo permutarent, quum ſatis notum ſit, Infinitivum ſaepe poni pro Imperativo, qui ſua origine ab illo non eſt diverſus, vid. Schroederi *Syntax. Verbor.* Reg. LIV. c. et Storrii *Obſervatt. ad Analog. et Synt. Hebr.* p. 167.

31. Solatur jam Hiskiam, et cives Hieroſolymitanos alio nomine, qui moerere ac conturbari jure optimo poterant, quum civitates Judaeae afflictas, ſpoliatas ornamentis et orbatas civibus viderent. Ait ergo illos, qui de domo Juda reliqui fuerint, usque adeo ſtrenuos ac felices futuros, ut collapſa erigere, ruinoſa inſtaurare, rem denique Judaicam varie concuſſam ad antiquum ſplendorem revocare poſſint. Quod pulchra ſimilitudine declarat, in qua Hebraeorum more comparationis nota praetermittitur. Erunt, inquit, reliquiae Judaeorum adeo felices, ut creſcant, roborenturque non aliter atque plantae, quae altas radices deorſum agunt, et ſublimes ſurſum ramos expandunt. Hae autem plantae communiter fructuoſae ſunt, et altis nixae radicibus facile ventis et temporis injuriis reſiſtunt. פְּלֵיטָה, propr. *evaſio*, i. e. qui evaſerint, id quod ſalvatum fuerit.

32. כִּי מִירוּשָׁלַםִ תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר צִיּוֹן *Nam Hieroſolymis exibunt reliquiae, et qui evaſerunt* (exibunt), *de monte Zion.* Jam explicat, quidnam ſit reliquum illud, quod radices aget, et ramos extendet. Sunt autem, qui cum Hiskia fuerunt Hieroſolymis, quos terruit, non tamen debilitavit Senacherib. Illi ergo egreſſi ex urbe, conſtituerunt, quae ab hoſte concuſſa fuerant, atque convulſa aliis in locis, integrarruntque ea, quibus ille bellorum motus plurimum abſtulerat. קִנְאַת יְהוָֹה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת *Zelus Jovae, agminum* Dei, *efficiet hoc.* De ſignificatione vocabuli קִנְאָה, de *Jova* uſurpati, conf. not. ad. Cap. IX, 6. Senſus:

 haec

haec adscribenda sunt Jovae benignitati, cui curae atque studio est res Hierosolymitana.

33. Propter hoc studium, inquit Jova, quo civitatem prosequor, remque Judaicam, non permittam, ut Rex Assyriorum civitatem introeat, aut intra moenia illius sagittam jaculetur, aut clypeati milites illam occupent, neque denique, ut aggerem circumfundat, et vallum. וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן *Nec antevertet eam scuto*, i. e. milites scuto ante se posito, antevertent, ac vitabunt vulnera sagittarum ab Hierosolymitanis emissarum, dum urbem eorum oppugnabunt. Sunt autem haec propriè et directe accipienda de Senacheribo ipso, et exercitus parte majore, quam haerens apud Lachisam et Libnam secum habebat.

34. Revertetur spe cogitationeque frustratus, eadem via, qua Judaeorum fines populabundus ingressus est.

35. Ego enim hujus civitatis ero propugnator, ut illam ab hostili periculo defendam, tum propter me, cujus in hoc rerum articulo honor intercedit, ut ostendam, me solum esse Deum, tum propter Davidem, cui posterisque ejus me benefacturum promisi.

36. וַיֵּצֵא מַלְאַךְ יְהוָה וַיַּכֶּה בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר *Et egressus est angelus Jovae et prostravit in castris Assyriorum* et quae sequuntur. Sed quum satis constet, priscos illos homines in omni eventu improviso, ac valde memorabili caussas naturales ad Deum immediate vel ad angelum, numinis ministrum, referre; interpretis liberalis est, disquirere, quaenam stragis illius causae naturales fuerint. Qua in re quamquam nemo facile certi quidquam attulerit, tamen, annon veri quidquam simile effici possit, videndum est. Sed, priusquam eam, quam nos prae ceteris probabilem putamus sententiam, expo-

namus; operae pretium erit, varia interpretum tentamina ad loci hujus difficultates tollendas, breviter recensere. 1) Vitringa, quem sequitur Vogel ad Grotium, *tempestatem* horribilem *tonitruum* et *fulgurum* prostravisse florentissimam copiarum Assyrii partem existimat, atque hanc sententiam defendit inprimis ex iis prophetae nostri locis, in quibus Senacheribi clades describitur tanquam tempestas, a Jova excitata, tonitrubus horribilis, fulminibusque et igne Assyrios prosternens. Loca sunt Cap. XXIX, 6. XXX, 30. Sed contra hanc sententiam optime monuit Dathius, si tempestas et fulgura tantam in exercitu stragem edidissent, reliqui non postridie demum praeter spem et exspectationem suam vidissent, quid factum esset, quod tamen verba ultima versus nostri 36. aperte innuunt. Quod vero illa loca attinet, Cap. XXIX, 6. et XXX, 30. minime ea proprie sunt intelligenda; sed imaginem continent poeticam vatibus hebraeis frequenter usurpatam auxilii Jovae potentis et eximii, cujus aliud exemplum insigne est Ps. XVIII, 8. seqq. 2) J. E. Faber in Nott. ad Harmeri *Observatt. super Oriente*, P. I. p. 65. pernicioso illo in Orientis regionibus *Euro*, vulgo *Samum* dicto, tantum hominum numerum occisum esse putat. Sed huic sententiae praecipue obstat hoc, quod ventus ille interdiu tantum oriri solet, et solos eos, qui faciem ipsi obvertunt, occidit. 3) Fuerunt, qui *Tirhacae*, sive *Taraconis*, subito in auxilium Hiskiae adventantis, armis stragem illam Assyriorum editam arbitrati sint. Nacta est haec sententia, proposita jam in Tractatu Rabbinico סדר עולם *Seder Olam Rabba*, i. e. in Chronico Mundi majore, cujus Auctor, R. Jose, vixit circa annum Christi 130., plures defensores, veluti Usserium in *Annall.* ante N. Ch. 710. Pezronium in *Antiqq. Tempor.* Cap. XIII. Marsham in *Canone* ad Sec. XVII. p. 514., et nostro aevo Christ. Frid. Parissium in Dissertat. *de causa*

cladis Assyriorum, 1777. Sed nec ullus alius in scriptis Hebraeorum locus extat, in quo strages, in proelio inter exercitum edita, hoc modo describatur, nec cur ad talem stragem describendam tali dictione [מַלְאַךְ יְהוָה] usus sit scriptor, ea cogitari potest ratio, quae extat, ubi ad subitam mortem indicandam illa adhibetur. Obstant quoque loca, supra Cap. XXX, 30, XXXI, 9., ubi Assyrii copiae ne gladio quidem urgente fugientes describuntur. Plura alia contra illam sententiam monuit J. D. Michaelis in *Praefat. ad Jesajae versionem teuton.* p. XXX. XXXI. Igitur assentior iis interpretibus, qui 4) pestem hujus cladis caussam existimant, auctore Josepho, qui in *Antiqq.* Lib. X. Cap. I. §. 5. νόσον λοιμικὴν stragem illam edidisse dicit. Favet huic sententiae usus loquendi, quo eadem imago angeli percussoris de *peste* adhibetur, 2 Sam. XXIV, 16. coll. vs. 15. 1 Chron. XXI, 14. 15. Hinc plerique recentiorum interpretum illi sunt adstipulati, veluti Doederlein, Michaelis, Dathius, Henslerus. Et tamen ne sic quidem res libera est difficultate. *Pestem* enim, et luem qualemcunque, licet vel maxime saeviat, *unius noctis* spatio (id enim additur 2 Reg. XIX, 35.) centum octoginta quinque millia hominum absumpsisse, vix est credibile. Quamquam enim pestis intra paucarum horarum, imo intra unius horae spatium hominem antea sanum extinguere potest (conf. Michaelis *Praefat. ad Jesaj.* p. XXXIV.); nullo tamen modo contagio *una nocte* tot hominum millia inficere atque absumere potuit. Michaelis quidem id fieri potuisse contendit, ubi vel spolia, in loco, ubi lues saevierat, facta, ex cistis repente apertis deprompta et inter milites divisa fuissent, vel subita sudi atque aeris sereni cum uvido et calido mutatione, qua nihil est insalubrius, praesertim in lue contagiosa; sed dubito, an haec sufficiant ad difficultatem plane tollendam. Hinc alii alia tentarunt. 1) Doederlein quae hic vocantur tot hominum

num millia tantummodo in vitae periculum adducta, haud tamen omnia illa morte abrepta existimat. Insuper in dubium vocat numerum ob insolentiam constructionis, quum ex more numerandi Hebraeo CLXXXV. millia ita exprimi debuissent מְאַת אֶלֶף וַחֲמִשָּׁה וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף. Sed non desunt exempla similis numerandi modi, veluti 1 Reg. XII., 21. מֵאָה וּשְׁמֹנִים אֶלֶף, scite observante Henslero. Quod autem ipsam Doederlinii sententiam attinet, vix illam cum ultimis commatis nostri verbis constare posse puto, ubi aperte dicitur, *mane omnia illa centum et octoginta quinque millia hominum cadavera fuisse*. 2) Koppius commati nostro hunc inesse sensum censet, *in Assyriorum exercitu, qui CLXXXV millia virorum erat, luem contagiosam saeviisse, quae multos absumserit*, quod multo minus cum textu conciliari poterit, quam Doederlinii sententia. 3) Hensleтus difficultati ita occurrendum censet, ut his verbis non hoc indicari putandum sit, *una nocte* tot hominum millia absumta fuisse; verum hoc: illa ipsa nocte, quae sequebatur eum diem, quo Hiskiae promissio erat data de liberatione ab Assyriis, luem contagiosam Senacheribi exercitum invasisse, et per tempus aliquod ita saeviisse, ut CLXXXV. millia hominum ab illa essent deleta. Quia vero posterior commatis pars hanc interpretationem non videtur admittere; illam Henslerus sic interpretandam censet: *quoties mane surrexerunt, mera cadavera viderunt* (*wenn der Morgen anbrach, sahe man nichts als Leichen*). Sunt tamen etiam in hac sententia, quae illi me assentiri prohibent. *Primo* enim luem contagiosam hoc vel illo die, hac vel illa nocte saevire incepisse, omnino difficile dictu fuerit; quod praesertim de peste valet, quae saepe per plures menses occulte sub aliorum morborum specie circumvagatur, priusquam manifesta appareat. *Deinde* quod adtinet ad posterioris membri interpretationem, ab Henslero prolatam; si scriptor

in-

indicare voluisset, *quovis die mane omnia cadaveribus obtecta fuisse*, pro בַּבֹּקֶר haud dubie scripsisset vel בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר (vid. supra XXVIII, 19. infra L, 4. Seph. III, 5.), vel לַבְּקָרִים (e. c. Ps. CI, 8. Jes. XXXIII, 2.).
4) Weblerus in *den philologischen u. kritischen Fragmenten*, Cassel 1781. Fasc. I. p. 48. pro אֶלֶף efferendum putat אַלּוּף *dux*, ut versus noster ita sit vertendus: *Et egressus est angelus Jovae, et prostravit in exercitu Assyrii centum et octoginta quinque duces; cumque mane surrexerunt reliqui, omnes illi fuerunt cadavera vita cassa.* Cui conjecturae favere quidem videtur locus parallelus 2 Chron. XXXII, 21., ubi dicitur, *prostratos fuisse omnes viros fortes, duces et praefectos in castris Assyriorum* וַיִּשְׁלַח יְהוָה מַלְאָךְ וַיַּכְחֵד כָּל־גִּבּוֹר חַיִל וְנָגִיד וְשָׂר בְּמַחֲנֵה מֶלֶךְ אַשּׁוּר. Sed hoc loco patet narrari aliquid insolens, quod plane praeter consuetum naturae ordinem evenerit.

Non desunt in veteribus monumentis similia exercituum violenta peste brevissimo tempore absumtorum exempla. Tale est illud memorabile et tristissimum exercitus Carthaginiensium in Sicilia, Syracusas obsidentis, duce Imilcone, *pestilentiae sideris vi* (verba sunt Justini Hist. L. XIX, Cap. 11.) *repente* deleti. Historia integra legitur apud Diodorum (Hist. Lib. XIX. p. 434. seq. ed. Rhod.), quae Carthaginiensium fortuna sua insolenter usorum, exhibet *πεντεκαίδεκα μυριάδας centum quinquaginta millia*, peste exstinctorum, quorum cadavera insepulta abjecta sint. Exemplum vere ad hoc nostrum proxime videtur accedere, et quidem eo magis, quod Imilco hanc subiisse punitionem Numinis severam dicatur, quod *templa Deorum* eorumque *donaria* irreverenter habuisset. Similis fere generis illud est Prusiae, impii illius Bithyniae regis, cujus copiae maximam partem *dysenteria consumtae fuisse* dicuntur, et naves in-

ingenti tempestate in Propontide excitata pleraeque absorptae, postquam templum sub ipsis Pergami moenibus situm destruxisset, suisque spoliasset imaginibus et ornamentis. Verba Diodori in *Excerptis Valesii* p. 336. Τῆς δυνάμεως δυσεντερίᾳ περιπεσούσης οἱ πλεῖστοι τῶν στρατιωτῶν διεφθάρησαν.

Exstat apud Herodotum Lib. II. c. 141. de clade, Senacheribi exercitui in confiniis Aegypti haerenti, illata, narratio, quae ex nostra historia orta nonnullis visa est. Narrat ille, Sethone, Vulcanis sacerdote, in Aegypto regnante, Senacheribum, Assyriorum regem, cum magnis copiis invasisse Aegyptum. Quum vero regi Aegyptio milites noluissent opitulari, illum, consilii inopem, in coenaculum secessisse, ibique apud Dei simulachrum comploraffe, quanta pati periclitaretur. Hic inter lamentationem ei obrepsisse somnum, et inter quietem visum astare deum, exhortantem, nihil eum molesti passurum, si copiis Assyriorum obviam iret: se enim auxiliarios ei missurum. His insomniis fretum regem, sumptis Aegyptiorum iis, qui sequi vellent, castra in Pelusio posuisse. Eo quum pervenissent noctu, effusam ipsis hostibus vim agrestium murium, qui illorum tum pharetras, tum arcus, tum scutorum habenas abederint, ita ut postera die hostes armis exuti fugam fecerint, multis amissis. Vides ipse, convenire quidem in quibusdam hanc narrationem cum nostra historia, in plerisque tamen ab ea esse diversam. Fuerunt interea, qui istius nostrae historiae corruptionis, ut putant, fontem detegere conati sint. 1) Bochartus *Hieroz.* P. I. Lib. III. c. XXXIV. p. 1020. T. II. p. 434. edit. Lips. similitudinem vocum λοιμὸς, *pestis*, et λαμὸς, *mus* (apud Hesychium), caussam fuisse putat, ut una pro altera potuisset usurpari, et sic *muribus* tribui clades a *lue* accepta. 2) J. D. Michaelis existimat, Aegyptium quendam,

dam, qui cladem exercitui Asſyriaco illatam figuris hieroglyphicis deſcripſiſſet, adhibuiſſe *muris* imaginem, quam Aegyptii, teſte Horapolline, uſurpaſſent ut ſymbolum *extinctionis* et *everſionis*; ex illa igitur imagine, proprie accepta, ortam eſſe fabuloſam narrationem apud Herodotum. 3) Aliam erroris cauſſam affert Henslerus: Hebraeis vocabulum עַכְבָּר et *murem*, et *bubonem* vel venereum, vel peſtilentialem indicaſſe, apparere tam ex 1 Sam. VI, 4. 5. 11. 18., quam ex dialecto Syriaca, ubi hoc ipſum עַכְבָּר *furunculum*, *tuberculum*, *verrucam* ſignificare, Henslerum docuit Adlerus (conf. Michaelis *Supplemm. ad Lexx. Hebrr.* p. 1909.). Hinc facile fieri potuiſſe, ut Aegyptius aliquis Hebraeum in illa hiſtoria narranda voce עַכְבָּר de *peſte* utentem male intellexiſſet, et cladem exercitui Asſyriaco *peſte* illatam, *muribus* adſcripſiſſet. Jam quum Senacheribus et in Aegyptum expeditionem ſuſcepiſſet, ſed ut veriſimile eſt, ſine ſucceſſu, veram hiſtoriam ita eſſe corruptam, ut, quae Hieroſolymis in exercitu Asſyriaco edita eſſet ſtrages, in Aegypti confiniis facta narraretur. Mihi quidem valde incertum videtur, illam Herodoti narrationem ex noſtra hiſtoria ortam eſſe. *Mures* ingenti exercitui cauſſam cladis fuiſſe, narratur etiam de Cretenſibus, Hamaxiti in Troade conditoribus, de qua re veterum narrationes collegit Bochartus, l. c.

37. Propera fuga, absque interpoſita mora ad ſua reverſus eſt.

38. וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית נִסְרֹךְ וגו׳ *Accidit autem, cum in templo Deum Nisroch ſupplex adoraret, ut a filiis ſuis in parentis caedem conjuratis, interficeretur.* נִסְרֹךְ eſſe *Belum Aſſyrium*, cultum ſub figura *Martis*, conjecit Vitringa, qui vocem compoſitam exiſtimat ex נָשָׂא *efferre*, et רֵיךְ *rex*, ut notet *regem elatum*, glorioſum. A. Schultensius in *Nott. Phill.* ad

Jerem.

Jerem. II, 23. p. 295. *Opuscull. junctim editt.* in auxilium vocat Arabum شُرَكَا qui Deo vero *consortes* s. *socii* dantur, *idola*. Simonis in *Onomast. V. T.* p. 573. נִסְרֹךְ interpretatur *splendorem*, vel *splendidum*, coll. Chald. et Syr. נְסַר *secuit*, Arab. نَشَرَ *renituit*, sive نَضَرَ *nitore fulsit*, cum ךְ formativo, quale fit in אַרְיוֹךְ, נְבוּךְ, סָרַךְ, etc. Alias sed non verisimiliores conjecturas collegit Carpzovius in *Annott.* ad Goodwinum, Lib. IV. Cap. VII. §. VI. p. 519. Nobis sufficit, aliorum in medium protulisse sententias, quum certi nihil habeamus, quod in tanta rerum obscuritate probemus, quod et fatetur Seldenus de *Diis Syris* Synt. II. Cap. X. „אֲרָרָט nomen proprium regionis in Armenia, praeter hunc locum occurrens 2 Regg. XX, 37. Jerem. LI, 27., ubi a מִנִּי, Minyade, ut regnum eo tempore separatum, suique juris distinguitur. Dubitari vix potest, quin ea sit, quam ipsi Armeni *Araratiam* vocant (vide Mosis Chorenensis Historiam Armeniae, p. 289. 308. 358. 361.), sita medio fere loco inter Araxen, lacusque Van et Ormian (ubi d'Anviliana Asiae delineatio sub gradu longit. 63. latit. 39. habet, *Ararat ou Macis*). Recte et vere ergo ad hunc nostrum locum Hieronymus: *Ararat regio in Armenia campestris est* (nempe magnam partem, qua montibus subjecta, campestris) *per quam Araxes fluit, incredibilis ubertatis.*" Haec Michaelis in *Supplemm.* p. 130.

Cap.

Cap. XXXVIII.

1. בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת *Circa idem tempus lethali morbo correptus eſt Hiskias.* Dubitant interpretes, quo tempore aegrotarit Hiskias? *ante* an *poſt* cladem Asſyrii? Qui priorem ſententiam defendunt, morbum Hiskiae antea accidiſſe, quam Senacheribus clade accepta domum redierit, nituntur his fere argumentis: Primo provocant ad vetuſtam Judaeorum traditionem in libro סדר עולם ſervatam, ubi Cap. XXIII. ſic habetur: לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו שלשים ימים *ante hanc Senacheribi cladem aegrotavit Hiskias per triduum.* Deinde ex eo, quod vates, vſ. 6. hujus Capitis, principi moeſto, ac propter arctas et afflictas res ſummopere gementi Jovae nomine reſpondet: *Tum etiam te ex manu regis Asſyrii expediam, una cum urbe hac,* manifeſte apparere, eo tempore quo Hiskias aegrotarit, Senacheribo cladem nondum illatam eſſe. Accedere, quod in toto hoc Cantico de liberatione adeo inſigni ab hoſte formidoloſiſſimo, ne verbum quidem occurrat, ſed ex adverſo animum ſpiret, Jovae auxilio intentum adhuc et confiſum, vid. vs. 20. Credibile vero non eſſe, regem tanto beneficio divinitus mactatum, animum laudibus jam praegnantem continere potuiſſe diutius, quo minus vel unum propter ſubitam adeo imminentis ſervitutis discuſſionem adderet encomium. Denique huc facere Hiskiae ingentem illam ſollicitudinem et perturbationem mentis, cum ſentiret, ſe, graviſſima affectum plaga, urgente Senacheribo, ſi moreretur, relicturum fore ſupremis expoſitam periculis aulam, urbem, quin totum quoque regnum Judaicum. His argumentis quae opponuntur ab alterius ſententiae defenſoribus, huc rede-

redeunt: *Primo*, recentiori illi Judaeorum traditioni ex libro סדר עולם obstare Josephi auctoritatem, qui *Antiqq. Judd.* Lib. X. c. 2. docet, morbum Hiskiae *non longe post* liberationem ab Assyrio incidisse [*πάσῃ δὲ χρησάμενος σπουδῇ καὶ φιλοτιμίᾳ περὶ τὸν Θεὸν*, scil. perdito Assyrio, *μετ᾽ ȣ̓ πολὺ νόσῳ χαλεπῇ περιπεσὼν κ. τ. λ.*]. Ad *secundum* pro priore sententia argumentum, quod petitur ex vs. 6., Vitringa ad h. l. respondet, id referri non ad hunc eventum irruptionis Senacheribi, sed ad eventus similes in posterum metuendos. Fuisse enim probabile, potentem illum principem reparato exercitu, et confirmato rerum suarum statu, ad urgendum propositum et honorem vindicandum stabiliendamque auctoritatem, reversurum esse. Contra argumentum *tertium* monent, Hiskiam carmen hoc composuisse non alium in finem, quam ut Deo sospitatori pro recuperata corporis valetudine in praesens grates persolvat, hujusque tantummodo beneficii memoria animum ipsius plenum fuisse. Ad *quartum* observant, sollicitudinem illam animi regis in eundem, metu hostium liberatum, at hactenus prole carente mascula, aeque bene quadrare, quam si in ipso hostium accessu aegrotasse ponas. Consentire Josephum, qui l. c. *τῷ δὲ νόσῳ*, inquit, *προσετίθετο καὶ ἀθυμία δεινὴ ὑπὸ τȣ̃ βασιλέως αὐτȣ̃ τὴν ἀπαιδίαν λογιζομένȣ, καὶ ὅτι μέλλοι τελευτᾷν ἔρημον καταλειπὼν τὸν οἶκον καὶ τὴν ἀρχὴν γνησίας διαδοχῆς.* Hisce accedunt binae aliae rationes, quibus liquidissime demonstratur, ac penitus conficitur, Hiskiam post Senacheribi demum reditum aegrotasse. Quarum quidem altera inde petitur, quod legatio regis Babelis ad Hiskiam regem demandata sit, postquam jam convaluisset. Missi erant illi viri, ut recuperatam valetudinem, nomine regis Babyloniorum, Hiskiae gratularentur (Jes. XXIX, 1. 2 Reg. XX, 12.), ac de miraculo, quod Jova per morbi tempus edidisset, sciscitarentur plenius (2 Chron. XXXII, 31.). Jam quum Babylon illo tempore obnoxia esset Assyrio, quo-

modo rex ei tributarius ausus fuisset gratulari Hiskiae adversus Assyrios rebelli, dum ipse Assyriae rex, in Judaea, aut confiniis ejus, cum exercitu grassabatur? Sed post cladem Senacheribi ejusque regressum idem tuto et libere fieri potuit. Altera accedit ratio ex ordine, quo in libris sacris haec referuntur. Nulla enim aegrotantis regis injicitur mentio, nisi quum horrenda clades, et insecuta regis Assyrii fuga jam prius enarratae essent. Attendendum in primis ad disertissimum 2 Chron. XXXII, 22. 23. locum, unde clarissime liquet, ceteras quoque vicinas gentes regi de victoria reportata fuisse jam antea gratulatas, quam morbum illum exitialem subierit. Sub בַּיָּמִים הָהֵם intelligendus est idem clade Senacheribi nobilitatus annus. Regnavit enim Hiskias annos undetriginta (vid. 2 Reg. XVIII, 2. 2 Paral. XXIX, 1.). Jam 2 Reg. XVIII, 13. Senacheribus expeditionem in Judaeam suscepisse narratur anno decimo quarto regni Hiskiae. Vixit autem Hiskias post morbum quindecim annos (vid. infra vs. 4.). Ergo necesse est, ut illo ipso decimo quarto regni anno morbo isto correptus sit Hiskias: neque enim aliter viginti novem anni compleri ac definiri possunt. צַו לְבֵיתֶךָ *Praecipe domui tuae*, dispensa mandata domui tuae. Hunc enim hujus dictionis sensum esse, patet tum ex re ipsa, tum ex collatione 2 Sam. XVII, 23. Valet: conde testamentum, et ostende tuis; quid post obitum tuum fieri velis.

2. וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל הַקִּיר *Et convertit Hiskias faciem suam ad parietem*, ne lachrymantem viderent illi, qui assidebant aegrotanti, atque ut tanto liberius animae suae desideria coram Jova effundere posset. *Parietem* quidem esse putant *templi*, auctoritate Paraphrastis Chaldaei, qui ponit: לְכוֹתַל בֵּית מַקְדְּשָׁא *ad parietem domus Sanctuarii*, ut, qua ratione tunc posset, in templo videretur orare. Quod in Babylone

quo-

quotidie fecisse narratur Daniel (Cap. VI, 11.) qui apertis fenestris orabat Hierosolyma versus. Sic Muhammedani inter orandum sese convertunt ad *Caabam*, sive *templum Meccanum*.

4. In Regum libro secundo XX, 4. hoc paullo plenius narratur: *et accidit, cum Jesajas nondum pervasisset atrium medium, ut Jova ad ipsum lequutus sit.* Legitur ibi in Textu הָעִיר, ac si esset urbs media, sed Masorethae monent legendum esse חָצֵר *atrium*, scil. *aulae*. Dum vates ad regem ivit, subito succurrebat ipsi remedium morbi Hiskiae (vid. 2 Reg. XX, 7.).

5. הִנְנִי יוֹסִף עַל־יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה *Addet vitae tuae quindecim annos.* Vix monitu opus, haec verba vati suggesta esse a scriptore historiae. יוֹסִף hic scribitur pro יוֹסֵף, ut תּוֹמִיךְ pro תּוֹמֵךְ, Ps. XVI, 5.

6. וּמִכַּף מֶלֶךְ אַשּׁוּר אַצִּילְךָ *E manu Assyrii te eripiam*, i. e. faciam, ut in posterum per integros quindecim annos, quos vitae tuae addidi, te non adfligat, aut bello petat, quod et factum est.

7. Plenius haec narrantur 2 Reg. XX, 8. 9.

8. Priusquam de hujus eventus ratione disputemus, antea quid מַעֲלוֹת indicet, erit indagandum. Sed de hoc ipso vocabulo maximus interpretum est dissensus. Quum illud proprie *gradus* significet, alii *gradus scalae*, alii, quia de sole et umbra in hoc versu sermo est, *gradus in sciatherico* intelligendos existimarunt. Hujus sententiae auctor videtur esse interpres Chaldaeus, qui pro מַעֲלוֹת posuit אֶבֶן שָׁעַיָּא *lapidem horarum*, quem sequuti Symmachus ὡρολόγιον, et Hieronymus *horologium Ahas* posuerunt. Atque Hieronymus quidem in Commentario haec notat: „Datur autem signum, ut sol decem *gradibus* revertatur, quos nos juxta Symmachum

machum

machum in *lineas* et *horologium* vertimus, qui *gradus* intellexit in *lineis*, ut manifestiorem sensum legentibus faceret. Sive ita exstructi erant gradus arte mechanica, ut per singulos umbra descendens, horarum spatia terminaret." Hebraei interpretes gnomonem illum narrant constitisse ex semicirculo, in cujus cavo fuerit globus, in quem cadens umbra responderit caesuris, factis in semicirculo ad numerum, ut ajunt, 28. Has caesuras hic vocari מַעֲלוֹת, id est, *gradus*. Ab hac sententia proxime abest Michaelis, qui in *Supplemm.* p. 1913. *gradus* hoc loco eo sensu accipiendos existimat, quo nostro tempore mathematici vocabulo utuntur; ut sit pars trecentesima sexagesima circuli; hanc enim hujus partis denominationem plane Orientalem esse, nec nos eam a Graecis Latinisve habere, sed ab Arabibus, دَرَجَة, *gradum* vocantibus. Nolo lectores morari variis virorum doctorum de horologio Ahasi figura conjecturis enarrandis; nam quum in reliquis sacris Hebraeorum libris ne vestigium quidem inveniatur, quo ad veram horologiorum Hebraicorum rationem indagandam perducamur, latus conjectandi campus patet, certi vero, ne veri quidem similis quidquam nemo efficere poterit. Qui tamen varias de hac re sententias legere cupit, evolvat Carpzovium in *Apparatu Historico-Critico Antiqq. Sacri Cod. et Gentis Hebraeae*, Lips. 1748. p. 352. seqq. Sed huic de *horologio* sententiae opposuerunt alii, diei partitionem in horas καιρικάς, sive populares, nec tam esse antiquam, ut ad Ahasi aetatem ascendat; nec in textu quidquam esse, quod de solario cogitare nos jubeat: hinc nec ab Alexandrinis, nec a Josepho talem adhibitam esse dictionem, ex qua colligi possit, illos *solarium* intellexisse. Alexandrini posuerunt ἀναβαθμούς. Josephus vero, *Antiqq.* Lib. X. Cap. II. §. 1. βαθμούς. Verba ejus sunt: ἐξαιτήσαντος δ' αὐτόν, τί

βούλε-

βελεται σημεῖον γενέσθαι, τὸν ἥλιον ἠξίωσεν, ἐπειδὴ σκιὰν ἐπὶ δέκα βαθμοὺς ἀποκλίνας ἤδη πεποίηκεν ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἀναστρέψαι τόπον ποιήσας, αὐτὴν πάλιν παρασχεῖν. Hinc et Adr. Relandus in Havercampiana Josephi editione p. 514. T. I. ad hunc locum notat: „nihil de gradibus, descriptis in materia aliqua, ut horologium, aut sciaterium fiat, sed *gradus domus* innuuntur.“ Atque haec sententia, *gradus palatii regii, ab Ahaso exstructi* (unde *gradus Ahasi*) hic esse intelligendos multis arrisit. Inprimis eam ornavit et commendavit G. H. Martini in Commentatione *von den Sonnenuhren der Alten*, Leip. 1777. p. 35. Hujus sententia huc redit: intelligendam esse scalam, qua in palatium regium ascendebatur, cujus in fastigio columna sive obeliscus fuerit adeo artificiose collocatus, ut umbram in gradus inferiores projiceret, et hoc modo non tam horas, quam potiores diei partes indicaret. Eadem sententia placuit quoque Doederlinio et Dathio. Quamquam ego non plane negaverim, diei partitionem in horas *καιρικὰς* illo tempore jam in usu fuisse, quum tam illius quam sciateriorum usus satis antiquus apud Babylonios fuerit, a quibus Graeci utrumque acceperunt (vid. Herodoti *Euterp.* c. 109.: *πόλον μὲν γὰρ, καὶ γνώμονα, καὶ τὰ δυώδεκα μέρεα τῆς ἡμέρης, παρὰ Βαβυλωνίων ἔμαθον οἱ Ἕλληνες*), unde et Goguetus, *Untersuchungen über den Ursprung der Gesetze, Künste und Wissenschaften*, P. III. p. 85. not. vers. germ. hic *sciathericum* intelligendum censet; satius tamen mihi videtur, quum pro utraque sententia argumenta non contemnenda afferri possint, judicium aliis relinquere. Eventus ipse, qui hic narratur, semper idem manet, sive unum sumas, sive alterum. Quod vero illius rationem adtinet, recte observat Doederlein, mirum in modum falli, qui sumant, solem ipsum loco motum, ut moveretur umbra per gnomonem in horologio horizontali imminentem retracta. Maxime alienum

 id

id foret a divina sapientia, quae vix patitur, confirmandae unius uni homini datae promissionis causa universi orbis ordinem non mutari tantum, sed turbari quoque atque everti. Hinc alii saniorem hunc eventum interpretandi rationem tentarunt. Primus, quantum scio, hoc fecit von der HARDT in *Bibl. Bremensi*, Tom. I. p. 840. seqq. Ipse quoque non gradus sciatherici indigitari putat, sed gradus scalae, ex arce Sionis in Templum tendentis, ab Ahaso et metu Assyrii destructae et remotae, et ab eodem, cessante periculo reparatae, unde κατ᾽ ἐξοχὴν *gradus Ahasi* dicantur. Umbram itaque templi decem tunc implevisse pontis, aut ambulacri regii gradus, sive plures fuerint, sive minus, unde colligere liceat, post meridiem signum illud et praedictum et editum fuisse. Sensum verborum prophetae hunc dicit: sequenti die, redeunte iterum umbra in eundem locum, superstitem adhuc regem futurum. Ita nimirum instituit: „Promissio divina erat clara, *regem perendie in templum reversurum.* Haesitabat rex, vel morbi acerbitate compulsus, vitam sibi eousque propagatum iri, dubitans. Symbolum igitur divinae sponsionis in re tam difficili, a propheta prae sollicitudine exquirens, a propheta accipit redeuntem diem crastinum. Quam certo dies crastinus redeat, et quam certo die crastino, circa idem tempus umbra illuc revertatur, et quam certo, tempore illo redeunte, rex sit superfuturus, tam certo perendie illum in templum reversurum, ac per gradus illos in domum Jovae denuo commeaturum. Quam sit Deo facile, diem revocare, ut redeat, ut in eundem locum, ubi pridie haeserat, umbra revertatur, tam facile esse Deo, reddere regi sanitatem, ut cum redeunte valetudine in templum perendie revertatur." Sed quisque sponte intelliget, hanc interpretationem cum verbis textus vix posse conciliari. Nec plane negari poterit, insoliti quidquam eventum illum habuisse, quod partim

ex

ex ipſe narrandi ratione, partim ex eo patet, quod hujus rei fama etiam in regiones longinquas perlata fuerit. (conf. 2 Chron. XXXII, 31.). SPINOZA in *Tractatu Theologico-Politico*, Cap. II. p. 22. *parelion* exiſtimat inſolitum umbrae motum effeciſſe. Mihi quidem veriſimilior videtur VELTHUSENII ſententia (in Commentatione quae inſcribitur: *Beytrag zur Aufklärung des Dankliedes Hiskiä*, in *den Beyträgen zur Beförderung theologiſcher und anderer wichtiger Kenntniſſe*; editt. ab JOH. ANDR. CRAMERO, P. I. Kiloni, 1777. p. 16. ſeqq. not. 12.), omnem illam umbrae mutationem pependiſſe a nube, quae, dum ſolis radios intercepiſſet, et ſingulari plane ratione fregiſſet, vel umbram vel lucem reddidiſſet gradibus. Sic Mylius in Commentat. *Ueber die Majeſtät Gottes*, quae inſerta eſt *den Beluſtigungen des Verſtandes und Witzes*, *Chriſtmonat*, 1743. p. 473—479., refert, ſeculi decimi octavi initio, Metis (*Metz*), celebri Lotharingiae urbe, obſervatum fuiſſe, nubeculae, qua radii ſolares refracti eſſent, interventu, umbram gnomonis usque ad ſesquihoram receſſiſſe. Similes umbrae regreſſus et progreſſus quomodo refractis radiis ſolaribus in vaſe vitreo, aqua impleto, aut ſpeculo, effici poſſint, apud ipſum Velthuſenium legi poteſt. Veriſimile eſt, hujusmodi ſingularem radiorum ſolarium refractionem umbraeque mutationem caſu forteque eveniſſe illo ipſo tempore, quo Jeſajas regi de recuperanda valetudine promiſſa daret: ſapienter igitur vates inſolito illo eventu utebatur ad confirmandum regis dubitantis et ſolliciti animum.

Sequitur nunc Hiskiae Carmen euchariſticum, de cujus interpretatione optime meriti ſunt EVERARDUS

Schéidius, Theologus Harderovicensis, in *Dissertatione ad hoc Canticum*, cum *Specimine Observatt. ad quaedam V. T. loca* edita Lugd. Batavor. 1769., et Joh. Casp. Velthusen in Commentatione supra sum laudata. Vernacule illud reddidit adjectis annotationibus et praemissa docta disquisitione de iis quae hoc et superiore Capite enarrata leguntur, C. Guil. Justi in Anthologia Hebraica (*Blumen alt-hebräischer Dichtkunst*) p. 496 seqq. Quatuor priores hujus Carminis Versus uberiore Commentario illustravit Otto Nath. Nicolai, Theologus olim Magdeburgensis, in *Commentatione theologico-philologica de terroribus regis Hiskiae in faucibus mortis constituti, ad maxime vexatam, quae Esajae Cap. XXXVIII, Com. 10—13. extat pericopen*, Helmstad. 1749. in quaternis.

Inscriptio carminis.

(Vs. 9.)

מִכְתָּב *Scriptum quid*, hic denotare *Carmen* ab Hiskia *scriptum*, res ipsa docet. Particula לְ ante חִזְקִיָּהוּ hic *opus* (מִכְתָּב) refert ad suum *auctorem*, vertendumque est Latine in *Genitivo*, ut saepissime in Psalmorum inscriptionibus מִזְמוֹר לְדָוִד *Carmen Davidis*. Cujus usus rationem bene exposuit Storr in *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 291. Cf. quae nos notavimus in Explicatione Titulorum Psalmorum in Prolegomenis ad *Psalmos annotatione perpetua* a nobis illustratos p. XL.

Carminis *Argumentum* binis potissimum membris comprehendi potest: *priori* illo, quod inde a commate 10 ad 14. decurrit, rex deplorandam atque afflictissimam suam exhibet conditionem, qua corpore simul et

ani-

anima extremum laborans; de imminenti exitio ac irati numinis indignatione angebatur, atque ad Jovam ardentissimas mittebat preces; *posterior* vero, a commate 15 ad 20, in amplissimas benignissimi numinis erumpit laudes, atque soluta tandem voce ac fronte explicata, spondet, sese, cum tota domo sua, et omni Judaeorum gente, per omnes vitae suae dies Jovae laudes semper esse celebraturum.

---

10. Exordium ducit rex a summa mentis suae desperatione et angore, quo atrocissimi morbi violentia totus fractus, et imminenti attonitus fato, non nisi exitium ab oculos sibi posuerit. בִּדְמִי יָמַי אֵלֵכָה בְּשַׁעֲרֵי שְׁאוֹל *In meridie dierum meorum intrabo portas orci!* Dictionem בִּדְמִי יָמַי Graecus Alexandrinus interpretatus est ἐν τῷ ὕψει τῶν ἡμερῶν μου, „ob literae," inquit Hieronymus, „similitudinem, *Rame* [רמי] pro *Dame* [דמי] legentes, licet quidam *Dame*, *sanguinem* verterint, ut sit sensus: *in sanguine dierum meorum*, quando meus cruor, meusque expetebatur interitus." Aquila autem, et reliqui Graeci interpretes, eodem Hieronymo teste, verterunt: *in silentio dierum meorum*; quibuscum concinit Jarchius, qui דְּמִי per חֲרִישָׁה *silentium* exponit, tale vero silentium intelligit, quod a devastatione et excidio oritur; addit enim, nominis דְּמִי notionem repetendam esse e loco Zeph. I, 11. כִּי נִדְמָה כָּל־עַם כְּנַעַן *excisus est omnis populus Canaan.* Sensu haud differt Kimchius, qui בִּדְמִי יָמַי idem esse ait ac בִּכְרִיתַת יָמַי *in succisione dierum meorum*, coll. Hos. IV, 5. Jes. VI, 5., quibus locis verbum דָּמָה *succidendi* significatu legitur. Idem Vitringae placuit, et pluribus post eum interpretibus. Recte tamen Scheidius monuit, minus commodum et elegantem esse sensum, ea admissa interpretatione. „Quid enim," inquit, „in

 effato

effato tali vel sublime, vel graviter, poeta divino dignum enunciatum? Nonne omnes perimus ac morimur si dies vitae nostrae succidantur? Hoccine regi prae aliis misere subeundum fuit?" Ostendit vero Scheidius e dialecto Arabica, radices דָּמַם, דּוּם, דָּיַם, דָּמַר et דָּמַי, a quarum ultima nostrum דְּמִי proxime descendit, communem habere, eamque primam et propriam *complanandi* notionem; eam vero notionem ab Hebraeis juxta et Arabibus ad *solem* transferri, quando hic ipsa meridie in medio coeli culmine immobilis, ac quasi *complanatus* apparet. Dsjeuhari: دوّمت الشمس في كبد لسماء قال والشمس حيرى لها في الجوّ تدويم, i. e. דומה השמש *de sole dicitur, quando stat in medio coeli culmine: Poeta quidem: „Sol vero vehementissime visum praestringit, dum in aëre medio culmen occupat."* Pari ratione שוּי, سوى *complanavit*, *aequavit*, de sole, culmen coeli tenente, ab Arabibus usurpari, Scheidius exemplis docet. Eodem modo Hebraei דְּמִי הַיּוֹם usurpasse videntur de *meridie*. Hinc בִּדְמִי יָמַי vertendum erit; *in meridie dierum meorum*, quod plane respondet Graeco: ἐν τῇ μεσημβρίᾳ τοῦ βίου, media aetate mea. שַׁעֲרֵי־שְׁאוֹל sunt *portae orci*, πύλαι ᾅδου, σκότου πύλαι, apud Graecos. Vocem שְׁאוֹל proprie designare *imum* terrae *fundum*, τοὺς βαθυτάτους τόπους, hincque transferri ad *orcum*, res est satis nota; conf. not. supra ad Cap. XIV, 9. פֻּקַּדְתִּי יֶתֶר שְׁנוֹתָי *Destituor* quoad *reliquum annorum meorum*; sive Latine: *reliquum annorum deficit me.* Hieronymus: *quaesivi residuum annorum meorum*; quasi legisset פִּקַּדְתִּי. Sensus idem. Significatio verbi פָּקַד, quae hic obtinet, eadem est, quam habuimus supra XXXIV, 16. אִשָּׁה רְעוּתָהּ לֹא פָקָדוּ *unum non desiderat alterum.*

11.

11. לֹא־אֶרְאֶה יָהּ יָהּ בְּאֶרֶץ הַחַיִּים *Non videbo Jah Jah in terra viventium.* De voce יָהּ conf. not. ad Jeſ. XII, 2. Repetitio hujus nominis depingit interiorem animi regii aeſtum et fervorem in humillimis precibus et acerbiſſimo luctu. Cujusmodi repetitiones, in Tragicis Graecis uſitatiſſimae, in carminibus Hebraeorum inſolitae non ſunt, exemplum occurrit ſtatim infra vs. 19. Loquutio, *Deum videre in terra viventium*, hic ſignificat, favoris, praeſentiſſimaeque Jovae opis et auxilii his in terris indiciis perfrui; nam verbum רָאָה ſaepe adhibetur de *contemplatione, quae cum ingenti admiratione et* gaudio conjuncta eſt, ac ipſa illius rei, quam percipimus, laéta fruitione. Plenior phraſis extat Pſ. XXVII, 13. *Niſi firmiter ego confiſus fuiſſem* לִרְאוֹת בְּטוּב יְהוָה בְּאֶרֶץ חַיִּים *me viſurum*, h. e. eximie re ipſa et facto experturum fuiſſe, *benignitatem Jovae in terra viventium.* Conf. Prov. XXIII, 31. 33. Eccl. I, 16. III, 13. VI, 6. אֶרֶץ הַחַיִּים *totus orbis*, qua late patet, vid. Job. XXVIII, 13. Pſ. LII, 7. CXVI, 9. CXLII, 6. Joſ. LIII, 8. et ſaepe in Ezechiele. לֹא אַבִּיט אָדָם עוֹד עִם־יוֹשְׁבֵי חָדֶל *Non intuebor amplius hominem cum incolis terrae ceſſationis*, i. e. iis adſociatus. Verbum חָדַל proprie ſignificat, *flacceſcit, vis atque vigor remiſſus jacet.* Vid. Schultensii *Commentar. in Job.* p. 72, 283. 351., *Commentar. in Proverb.* p. 213. 287. et *Nott. ad Excerpta ex Hamaſa*, p. 334. Deinde uſurpatur de *ceſſatione vitae, cum vigor omnis remiſſus et extinctus jacet.* Sic Pſ. XXXIX, 5. *Notum fac mihi, Jova, finem meum, et menſuram dierum meorum, quantilla haec ſit, ut cognascam* מֶה־חָדֵל אָנִי, *quam flaccidus ego ſim.* Job. X, 20. הֲלֹא מְעַט יָמַי יֶחְדָּל, *annon pauxillum dierum meorum flacceſcet, debilitabitur, citiſſime.* Firuzabadius: المتخاذل الهرم חוֹדֵל *is eſt, qui prae ſenio totus fractus et debilitatus eſt.* Hinc יוֹשְׁבֵי חָדֶל *incolae torporis*, ſive regni torporis,

poris, figura haud invenusta vocantur *homines mortui, umbrae.* עִם conjunctionem et congregationem cum illis indicat: *regni umbrarum civibus adsociatus.* Per אָדָם sensu collectivo intelligit homines, qui in his terris vitam degunt, opposite ad *cives orci.*

12. Gemina sub figura, pro more Orientalium poetarum, subitaneam vitae suae internecionem exhibet. Primo vitam suam cum *tentorio pastoris* comparat, quod, quando vel maxime firmum et solide stabilitum est, de improviso laxatis funibus et paxillis, revellitur, et penitus detergetur. דּוֹרִי נִסַּע וְנִגְלָה מִנִּי כְּאֹהֶל רֹעִי *Domicilium meum avulsum est et transportatum a me sicut tentorium pastoris.* דּוֹר, proprie *tentorium*, *habitaculum*, collato Arabico دَارٌ, hic indicat *vitam praesentem*, *terrestrem.* Solent Orientales *vitam humanam* comparare cum *habitatione in tabernaculo*, quod nullam perennem stabilitatem habet, cf. Proverb. XIV, 11. Jerem. IV, 20. X, 20. Job. V, 24. VIII, 22. XV, 34. etc. Similiter Tograi vs. 57. vocem دَارٌ adhibet de vita hac fragili et infirma:

تَرْجُو ٱلْبَقَاءَ بِدَارٍ لَا ثَبَاتَ لَهَا

Speras durationem in domo, cui non est stabilitas? נִסַּע, نَزَعَ et نَسَعَ, usurpatur de tentorio, quando paxilli ipsius et funes revelluntur, conf. supra Cap. XXXIII, 20. Jud. XV, 14. Eccles. X, 9. Schultensium ad Job. IV, 21. XLI, 17. Lettium ad *Caabum*, p. 152. נִגְלָה מִנִּי *Asportata, a me habitatio mea,* i. e. tota quanta erasa, devecta *est a me* habitatio mea, sicut tentorium pastoritium subito solvitur et in remota loca transportatur. In altera Versus parte comparat nova similitudine vitam suam, nunc subito finiendam,

cum

cum tela textoris, quae, dum dextre elaboratur, ſubitanea reſciſſione abſolvitur. In phraſi קִפַּדְתִּי כָאֹרֵג חַיַּי difficultatem creat verbum קִפֵּד hoc ſolo loco obvium. Interpretes longe plerique capiunt illud ſignificatu *incidendi, abſcindendi, abbreviandi*, quem apud Chaldaeos obtinet; et Ezech. VII, 25. nomen קְפָדָה commode *excidium* vertitur. Eo ſignificatu et hic adſcito verba hebraea hoc dicent: ſicut textor, tela perfecta, a liciatorio eam praecidit, ita et ego vitam meam praecidi. Verum enimvero quum ſtatim ſubjiciat poëta: מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי *a ſtamine reſecat me;* minus videtur concinnum, poëtam primo *ſe* inducere ut textorem, ſtatim vero eandem metaphoram transferre ad alium, id eſt, ad Deum. Praeterea durius videtur regium vatem praeciſionem telae, ſive ſtaminis vitae ſuae, referre ad *ſe*, ut cauſam, quum potius referenda ſit ad Deum, cui vitae humanae arbitrium eſt. Iſto incommodo quidem liber eſt hic locus in verſione Hieronymiana, quae talis eſt: *praeciſa eſt veluti a texente vita mea;* nec non in Chaldaica: אִתְקְפָדוּ כִּנְוֹל גַּרְדָּאִין מִיקַר מַלְכוּתִי *praeciſae ſunt inſtar telae textorum vitae meae*, i. e. dies vitae meae, *a gloria regni mei.* Sed talem interpretationem non admittit forma activa קִפַּדְתִּי. Alia ratione illam difficultatem amoliri ſtuduit H. Verschuir in *Obſervatt. Miſcell. in ſelecta S. S. loca* (Groning. 1757., repetit. in *Sylloge Diſſertatt. ſub praeſid. A. Schultens etc. defenſar.* T. II. p. 861. ſeqq.) Cap. III. hebraea ſic vertendo: *convolvor more textoris quoad vitam meam.* Sed quam verbo קָפַד tribuit ſignificationem: *contraxit ſe, in ſemet ipſum contrahitur et convolvitur aliquid*, ex Arabico قفد artificio etymologico effinxit potius, quam probavit. Aſſenſione tamen ſua illam interpretationem comprobavit, atque adductis ex Arabum Lexicographis locis confirmare ſtuduit Scheidius,

Ex

Ex illis vero alia sese offert, et huic loco inprimis apta significatio verbi Arabici: *peregit opus*, عَمَلَ ٱلْعَمَلَ. Itaque haec verba una cum iis, quae proxime subjiciantur, sic vertenda erunt: dum *exigo*, pertexo, *instar textoris vitae meae* telam, *praecidet me a pano*, quod esse tramae involucrum, docent nos Festus et Nonius, Grotio observante. Idem est hebraicum דַּלָּה, quod proprie *peniculamenta*, sive tenuia fila, quae in extrema tela relinquuntur, notare videtur, collato Arabico تَدَلَّلَ *laxus dependit*, et تَدَلْدُلٌ atque تَدَلَّدُلٌ *indusii extremitates, quae deorsum in terram pendent.* Simili emblemate Graeci Romanique poetae Parcas fingunt vitae nostrae stamina ducere, et rescindere. מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי. *A mane ad vesperam*, i. e. unius diei spatio, ut apud Graecos ἐξ ἡμέρας εἰς νύκτα, *me consummabis*, conficies. Sensus est: tela vitae meae, quam texere orsus es (oratione ad Deum conversa), videbatur esse brevis operis, et vix unius diei, ut cum mane inceperis, ante vesperam me videris absoluturus esse. Respondet membro antecedenti, Deum telam tantum orsum mox videri rescissurum. Eadem sententia Job. IV, 20. מִבֹּקֶר לָעֶרֶב יֻכַּתּוּ *a mane ad vesperam* i. e. brevissimo tempore, *succidantur.*

13. Prius hujus Versus hemistichium, שִׁוִּיתִי עַד־בֹּקֶר כָּאֲרִי כֵּן יְשַׁבֵּר כָּל־עַצְמוֹתָי, dubiae est interpretationis. Syrus integrum Versum omisit. Hieronymus hemistichium hoc prius sic vertit: *sperabam usque mane, quasi leo sic contrivit omnia ossa mea.* Quae in Commentario sic illustravit: „*Sperabam usque mane*, quod et Job in angustia sua atque in tormentis corporis sustinuisse se dicit [VII, 4.], in die exspectabat noctem, et lucem praestolabatur in tenebris, mutatione tempo-

rum

rum putans mutari posse supplicia. Hoc verum esse novit, qui magnis febribus aestuat, cujus ignis internus omnia ossa consumit, nec se putat prae doloris magnitudine ultra esse victurum.“ A qua interpretatione haud longe discedit Vitringa, qui hunc locum sic vertit: *compasui* animum meum *usque in matutinum; tanquam leo, sic confringebat omnia ossa mea.* Verbo שִׁוָּה notari existimat actum animi se patienter componentis ad omnem subeundam sortem, quam divina justitia homini decernit. Sed fatetur Vitringa ipse, in hac versione negligi distinctionem Masoretharum, qui voci כָּאֲרִי *Zakeph katon*, accentum distinctivum insignis notae, voci בֹּקֶר vero imposuerunt accentum *Paschta*, qui distinctivus minor τῷ *Zakeph* subservit, ut igitur vox כָּאֲרִי secundum eos a בֹּקֶר non sit divellenda. Neque tamen qui distinctionem Masorethicam sequuntur, in exponendo hoc loco consentiunt. Jarchius, ad שִׁוִּיתִי subaudiens עַצְמִי *me ipsum*, haec verba ita explicat: posui, composui, me per totam noctem ad ferendas castigationes morbi mei, et corroboravi me instar leonis ad ferendum; verum quo magis me obfirmabam ad praevalendum, eo magis invalescebat mihi morbus, ut fregerit omnia ossa mea. Et כֵּן quidem h. l. eodem modo capiendum esse observat, quo Exod. I, 12. *Quo magis afflixerunt eos*, כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ *eo magis multiplicatus est* (populus), *et eo magis sese diffudit.* Ex interpretibus Christianis plerique, qui Masorethicam distinctionem sequuntur, veluti Junius et Tremellius, Bochartus (*Hieroz.* P. I. L. III. Cap. V. T. II. p. 76. edit. Lips.), H. B. Starckius (in *Notis Selectt.* p. 75.), C. L. Hoheisel (*Observatt.* p. 240.), alii, verbum שִׁוִּיתִי interpretantur *proposui*, i. e. animo meo concepi scil. Jovam, coll. Ps. XVI, 8. שִׁוִּיתִי יְהוָה לְנֶגְדִּי תָמִיד *posui*, proposui, *Jovam coram me continuo.* Unde hic prodit hujus loci sensus:

pro-

propofueram mihi Deum *usque ad mane ficut leonem*, i. e. dum noctem infomnem ducerem, animo meo obverfabatur Deus leonis inftar, *ita frangebat omnia offa mea.* Eundem fere fenfum expreffit Graecus Alexandrinus interpres: *παρεδόθην ἕως πρωῒ ὡς λέοντι, οὕτως πάντα τὰ ὀστᾶ μου συνέτριψε.* Eadem comparatione Dei leone vires atterente utitur Jobus X, 16. Mallem tamen, collato Arabico سوّى, quod in Conjugatione II. *aequavit* notat, hunc locum fic interpretari: *asfimilabam* me *usque ad mane tanquam leonem*, rugitu, intellige, quocum faepe comparatur a poetis Hebraeis *ingens gemitus*, veluti loco, noftri haud abfimili, Pf. XXXII, 3. בָּלוּ עֲצָמָי בְּשַׁאֲגָתִי כָּל־הַיּוֹם *tabuerunt offa mea ob rugitum meum toto die*, conf. Pf. XXII, 2. XXXVIII, 9. Job. III, 24. Sed et Graece *ὠρυθμὸν*, *rugitum*, pro *ejulatu* et *planctu* adhibet Quintus Calaber. Et in Nicandri *Alexipharmacis*, vs. 221. qui toxicum bibit *βρυχανᾶται ὠρυδὸν*, *rugit cum fremitu*, five *rugitu*, ita eft, *graviter ejulat.* Ita Chaldaeus: נָהֵמִית עַד צַפְרָא כְּאַרְיָא דְנָהֵים וְתָבַר גַּרְמֵי חֵיוְתָא *rugiebam usque ad mane ficut leo, qui rugit et confringit offa animalis.* כֵּן יְשַׁבֵּר כָּל־עַצְמוֹתָי *Ita confringebat* Jova violentiffimo morbo *omnia offa mea.* Chaldaeus: כֵּן מִתְּבָרִין מִן קֳדָם דְוָנָא כָּל גַּרְמַי *fic confringuntur prae dolore omnia offa mea.* In Syriaca verfione totus his Verfus omiffus eft.

14. Ad afflictiffimum mentis fuae ftatum et fervidum illum fui aeftum, quo defperabundus fere agebatur, exprimendum, porro adhibet loquutiones ab hirundine et columba, alitibus pavidiffimis, defumtas. סוּס *hirundinem* fignificare, fatis verifimile fecit Bochartus *Hieroz.* P. II. Lib. I. T. II. p. 602. edit. Lipf. Minus certa et perfpicua vero funt argumenta, quibus

Vir

Vir praestantissimus Cap. XI. p. 614. l. c. probare studuit, עָגוּר, quod hic nomini סוּס subjungitur, notare *gruem*; vid. quae nos ad ea, quae Bochartus de nomine illo disputavit, notavimus, p. 631. ubi et alia recentiorum interpretum conjecturas recensuimus. Nihil lucis praebent hic veteres interpretes, qui et ipsi in nomine עָגוּר explicando haeserunt; cf. Michaelis *Supplemm.* p. 1832. Non esse illud epitheton *hirundinis*, סוּס, ut nonnulli opinati sunt, veluti Scheidius, qui collato Arabico عَجَسَ *torsit, inflexit se*, vertit: *gyrare coacta* prae metu; sed esse avis a סוּס diversae nomen (et proinde in סוּס עָגוּר ἀσύνδετον statuendum), certo colligitur e loco Jerem. VIII, 7. ubi praeter *turturem*, תּוֹר, ut aves migratoriae memorantur סוּס וְעָגוּר, praefixo nomini posteriori וְ. Quaenam autem volucrium species per עָגוּר indicetur, silentibus reliquis dialectis, mirumque in modum inter se dissentientibus veteribus, nemo facile dixerit. צִפְצֵף esse *pipire*, *mussitare*, *stridere*, instar avium, ostendit Bochartus l. c. Cap. XXI. T. II. p. 725. seq. Verba דַּלּוּ עֵינַי לַמָּרוֹם Hieronymus recte sic reddidit: *attenuati sunt oculi mei suspicientes in excelsum.* Dicit vates, oculos summa intentione in altum elevatos incepisse deficere, quasi attenuari, et in orbibus suis imminui; id quod alias per כָּלָה *deficere* exprimitur, veluti Ps. LXIX, 4. *Fatigatus sum clamando*, כָּלוּ עֵינַי *consumti sunt oculi mei.* Cf. Ps. CXIX, 123. Thren. IV, 17. Sensum verborum Hiskiae bene expressit Graecus Alexandrinus: ἐξέλιπον γάρ μου οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ βλέπειν εἰς τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὸν Κύριον. עָשְׁקָה־לִּי *Oppressio mihi!* doloribus summopere angor. עָרְבֵנִי *sponde pro me*, recipe me in tuam fidem. Verbum עָרַב proprie notat *miscere*, hinc *spondere*, *fidejubere*, *in fidem suam recipere.* Quod locum habet, ubi debitor, impar solvendo, dum a creditore prehenditur, ex

lege ducendus in carcerem, circumspicit ditiorem et potentiorem, qui fide sua interveniat et caveat, et sic ei praestet libertatem. Simile huic nostro quod occurrit Ps. CXIX, 122. עֲרֹב עַבְדְּךָ לְטוֹב *fidejube pro servo tuo in bonum, ne vim faciant mihi superbi.*

15. Inde ab hoc versu animus regis in Jovae laudem exspatiatur. מָה־אֲדַבֵּר *Quid dicam tandem!* Est vox ejus, cui prae facto quodam inopinato in stuporem rapto, vox faucibus haeret, adeo, ut ne quidem, quae verba prolaturus sit, in promtu habeat. וְאָמַר־לִי וְהוּא עָשָׂה *Promisit ille mihi, et ipse praestitit.* אָמַר saepissime notat *addicere, promittere,* tam apud Arabes, quam apud Hebraeos, e. c. Deut. XXVI, 17. Ps. XII, 6. Jerem. III, 19. XVIII, 10. עָשָׂה vero notat *praestare* id quod promissum fuit. Clarissimus locus est Num. XXIII, 19. *Non vir Jova est, qui mentiatur, non filius hominis, quem poeniteat;* הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה *an promittit, et non praestat?* אֶדַּדֶּה כָל־שְׁנוֹתַי עַל־מַר נַפְשִׁי *Procedam omnes annos meos propter amaritudinem animae meae.* אֶדַּדֶּה, Hithpael pro אֶתְדַּדֶּה, praeter hunc locum tantum Ps. XLII, 5. obvium, ubi de solenni pompa ad templum procedentium dicitur. Concinit Arabum دَأْدَأَ *tardavit, lente incessit,* ut pompas solennes ducentes solent. Dicit itaque rex pius, se deinceps anniversariis sacris in festiva turba ad templum processurum et Jovam celebraturum esse ob recuperatam valetudinem; id volunt verba עַל־מַר נַפְשִׁי *propter amaritudinem animae meae,* a qua liberatus sum, in recordationem beneficii divini in me collati.

16. Laeta sequitur convalescentis principis acclamatio, qua gaudio plenus, incredibilem promissionis divinae suavitatem amplissimis laudibus exornat, atque

omnem

omnem vitae incolumitatem et vigorem a sanctissima numinis fide sibi pollicetur. אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם יִחְיוּ וּלְכָל־בָּהֶן חַיֵּי רוּחִי *Domine, super illis vivitur* (יִחְיוּ impersonaliter, ut יֹאמְרוּ, *dicitur*), *et in istorum singulis* (et quantum ad omnia de istis) *vita spiritus mei*. Suffixa diversi generis הֶם et הֶן docent rei, quae describitur, universitatem et magnitudinem, conf. not. supra ad Jes. III, 1., referendaque sunt ad verba אָמַר et עָשָׂה vs. praecedente, ad *impletas promissiones divinas*. Neque obstat, nomina, ad quae illa suffixa referantur, haud reperiri versu praecedente; nam poetis, impetu ingenii urgente, solenne est, atque elegans, prosaici sermonis jugum excutere, et dixisse videri, quae non disertis verbis expresserunt. Conf. Schroederi *Syntax*. Reg. XXXIX. et Glassii *Philol. S.* pag. 158. edit. Dath. Itaque rex *primo* generatim mortalium vitam inter primaria Dei beneficia recenset (עֲלֵיהֶם יִחְיוּ); *dein* vitam quoque suam Deo acceptam refert (וּלְכָל־בָּהֶן חַיֵּי רוּחִי). In verbis וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי offendere posset singularis verborum constructio, a nostrarum linguarum genio vehementer abhorrens: *sanasti me, et vivificare me*. Sed optime hanc dubitationem solvit Schroederus in *Syntax. Verbor.* Reg. LIV. „Quodsi verbum finitum proxime praecedat, Infinitivus pro Praeterito aut Futuro usurpatus, ad illud, ratione temporis, Numeri et Personae se accommodat, ita tamen, ut abruptius, quod efficit, loquendi genus semper graviorem quandam vim et emphasin adferat." Exempla Futurorum sequente Infinitivo ibi adducta ex 1 Sam. XIV, 16. Zeph. III, 20. Zach. XII, 10. rem clarissime demonstrant. Conf. et Jud. VII, 19. Esth. II, 3. et in primis Jos. IX, 20. *Illud* נַעֲשֶׂה *faciemus illis*, וְהַחֲיֵה *et vivos conservare illos*, h. e. conservabimus. Hinc verba nostra erunt vertenda: *convalescere fecisti me et laete vigescere*

 vitam

vitam meam. Verbo חָלַם ex dialecto Syriaca *convalescendi* significatio est certa.

17. הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר־לִי מָר *Ecce ad salutem amarissima mihi* facta est *amaritudo*, quae maxime turbida videbantur et praesentem mortem intentare, conversa sunt in statum felicissimum. וְאַתָּה חָשַׁקְתָּ נַפְשִׁי מִשַּׁחַת בְּלִי *Sed tu amplexatus es animam meam e fovea abolitionis*, i. e. tu eo me complexus es amore, ut me vindicaveris e fovea ἀφανισμοῦ, ab orco. Schroederus in *Syntaxi Hebr.* p. 403. „בְּלִי, *Nequaquam*, proprie notat *abolitionem*, qua res absumta deficit, a בָּלָה, بَلِي *trivit*, *terendo absumsit*. Vim substantivam habet in שַׁחַת בְּלִי *fovea abolitionis*, i. e. orcus, Jes. XXXVIII, 17." Significationem *abolitionis* vox בְּלִי et manifeste habet Ps. LXXII, 7. Malach. III, 10. כִּי־הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוְךָ כָּל־חֲטָאָי *Quia abjecisti post tergum tuum omnia peccata mea.* *Post tergum rejici* apud Orientales dicuntur ea quae non curantur, et oblivioni traduntur. Dscheuhari a Scheidio excerptus p. 225.
الظهر خلاف البطن وقولهم لا تجعل حاجتي بظهر اي تنسها والظهري ايضا الذي تجعله بظهر اي تنساه ومنه قوله تعالى واتخذتموه وراءكم ظهريا, i. e. „טהר oppositum est τῷ בטן. Hinc dicunt, ne ponas negotium meum בטהר *in tergo*, i. e. ne obliviscaris illius. טהרי adjective, id quod post tergum ponitur sive *oblivioni datur*. Unde in Corano (Sur. XI. vs. 94.): *et posuistis eum post vos a tergo*." Exempla apud Hebraeos extant 1 Regg. XIV, 9. Ps. L, 17. Ezech. XXIII, 35. Neh. IX, 26. Sensus igitur est: *oblivioni tradidisti peccata mea*, quo-

quorum poena erat morbus, quo me affecisti, i. e. benignitate tua valetudinem amissam recuperavi.

18. כִּי לֹא שְׁאוֹל תּוֹדֶךָּ מָוֶת יְהַלְלֶךָּ *Quia orcus te non laudabit, nec mors te celebrabit.* שְׁאוֹל *Orcus*, et מָוֶת *mors*, hic per metonymiam pro ipsis mortalibus, qui vita excesserunt et cum defunctis agunt, sive potius, pro integra defunctorum hominum multitudine, et quasi civitate mortuorum, usurpantur. Negatio, quae in לֹא continetur, semet quoque porrigit ad membrum sequens, ut idem sit ac כִּי לֹא שְׁאוֹל תּוֹדֶךָּ וְלֹא מָוֶת יְהַלְלֶךָּ qualis ellipsis occurrit etiam supra Cap. XXIII, 4. XXVIII, 27. Verba הוֹדָה et הִלֵּל de *celebratione publica* et *solenni* adhiberi, notum est. Vid. 1 Chron. XVI, 4. 2 Chron. V, 12. XXXI, 2. Ostendit igitur pius princeps, quem ad finem Jova sibi longioris vitae usuram praebuerit, nempe ut, quod datum est spiritus et vitae, totum id impendat divinis laudibus. לֹא יְשַׂבְּרוּ יוֹרְדֵי־בוֹר אֶל־אֲמִתֶּךָ *Non sperant descendentes in foveam ad veritatem tuam.* Verbum שִׂבֵּר, quod alias, ut Ps. CIV, 27. CXIX, 166., cum לְ et אֶל, ut hic constructum, *exspectare, praestolari aliquid* significat, quidam interpretes hoc loco capiunt significatu Syriaci ܣܒܰܪ, quod sequente ܠ etiam significat *praedicare, celebrare.* אֲמִתֶּךָ *Veritas tua*, i. e. fides in servandis promissis. יוֹרְדֵי בוֹר *Descendentes in foveam*, i. e. qui in ᾅδην abeunt. בּוֹר *Fovea profunda*, a בּוּר sive בְּאֵר, بأر *effodit altius*, cum שְׁאוֹל saepius permutatur. Vid. Jes. XIV, 15. 19. Ps. XXX, 4.

19. Repetitum חַי, *vivus, vivus*, inquam, bene exprimit vehementiorem affectum. אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל־אֲמִתֶּךָ *Pater filiis notam faciet veritatem tuam.*

אֶל, per quod verbum וּיִרְדְּפוּ hic cum nomine construitur, Kimchi pro אֵת, Accusativi nota, positum putat, quomodo et Jud. VII, 25. Pf. II, 7. LXIX, 27. sumendum sit. Sed in illorum locorum primo, וַיִּרְדְּפוּ אֶל־מִדְיָן, *persequaebantur Midianitas*; רָדַף cum אֶל constructum valet *persequi* aliquem ut *eum assequaris*. Pf. II, 1. vero verba אֲסַפְּרָה אֶל־חֹק interpretanda sunt: *narrabo*, rem declarabo, *secundum decretum Jovae*. Tertio denique loco, Pf. LIX, 27. וְאֶל־מַכְאוֹב חֲלָלֶיךָ יְסַפֵּרוּ *et de dolore confossorum tuorum narrant*, אֶל idem valet quod עַל *de*; nec aliter hoc loco capiendum est, ut significet *objectum*, uti loquuntur, de quo agitur.

20. יְהוָה לְהוֹשִׁיעֵנִי *Jova ad servandum me*, i. e. me servabit. Schroederus in *Syntax*. Reg. LXXXVII. n. 9. „ל Infinitivo praefixum cum verbo substantivo periphrasin facit futuri temporis; ut וְהָיוּ לַעֲבֹד *et erunt*, scil. destinati et parati, *ad servire*, i. e. servituri sunt, Num. VIII, 11. Genes. XV, 12. Ezech. XXX, 16." Mox subjungit de nostro loco; „eadem virtute Infinitivus cum ל interdum absolute ponitur, verbo substantivo omisso, ut יְהוָה לְהוֹשִׁיעֵנִי *Jova ad servare me*, i. e. me servaturus est." Similiter Jerem. XXX, 11. כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם יְהוָה לְהוֹשִׁיעֶךָ *Quia tecum ego, inquit Jova, ad servandum te*, h. e. certissime te servaturus sum. וּנְגִינוֹתַי נְנַגֵּן *Pulsatilia mea pulsabimus*, i. e. ad instrumentorum musicorum concentum Jovae benignitatem publicis cantibus celebrabimus. עַל ante בֵּית hic vertendum est *in*, ut Jesaj. LVII, 2. Amos VII, 17. Eodem modo Arabes suum عَلَى saepe pro فِي solent usurpare.

CAP.

CAP. XXXVIII. 10. *Querebar: heu! in meridie vitae meae intrabo orci portas, residuo annorum meorum privatus,*

11. *Non amplius de Jova laetabor, de Jova, inquam, in terra viventium; non intuebor ultra homines, orci incolis adsociatus.*

12. *Tentorium meum revellitur et transportatur ut tentorium pastoris. Convolvitur vitae meae tela, sicuti a textore, resecat me a tenui filamento. Intra diei spatium consumet me!*

13. *Leonis rugitum aequabant gemitus mei, usque ad mane; ita confringebat* Jova *omnia ossa mea. Intra diei spatium, mecum dixi, consumet me!*

14. *Veluti hirundo, ut Agur, sic pipiebam, gemebam, ut columba: consumti sunt oculi mei sursum spectando. Jova, vis mihi fit, sponde pro me!*

15. *Quid dicam? Jova promissa mihi dedit, eaque praestitit! Solenni pompa incedam per omnes vitae meae annos, propter amaritudinem animae meae.*

16. *Jova! his vivitur! His omnino animam duco. Nam restituis me a morbo, et vitam mihi gratificaris.*

17. *En! luctus acerbissimus incolumitati mihi est versus. Retraxisti me a fovea mortis, et peccatorum meorum memoriam summovisti.*

18. *Orcus te non celebrat, mortui te non laudant. Fidem tuam non extollunt qui in foveam descenderunt.*

19. *Vivus, vivus, hic laudat te, sicut ego hodie! Pater filios certos faciet de fide t. a.*

20. *Jova incolumem servabit me! Propterea modulabimur cantica mea per omnem vitam in aede Jovae!*

---

21. Quae hoc et sequenti versu narrantur, praecessisse canticum superius, ex illius inscriptione et tota narrationis serie patet. Fit enim regressus ad superiora, et describitur curatio morbi regis. Hieronymus: „Hoc prius legendum est, quam oratio Ezechiae, sive Scriptura, quam nunc interpretati sumus, ante enim cataplasma vulneri impositum est, et prius signum ab eo petitum futurae sanitatis, quam gratias ageret Domino, quod dicitur fecisse sanatus." Plerique interpretes hoc referunt ad ὑστερολογίας exempla, apud scriptores Hebraeos non semper strictum ordinem in narrando servantes, haud raro obvia, quorum quaedam collegit Glassius in *Philol. S.* pag. 670. edit. Dath. Sed aliter de duobus his versibus judicat Vogel in nott. ad Cappelli *Crit. Sacr.* a ipso editam, P. I. pag. 33. „Sub finem, inquit, Cap. 38. Jesaj. subjuncta sunt duo momenta, quae Auctor libri Regum justo loco (Cap. XX, 7. 8.) inseruerat, quae Jesajas autem, pro suo consilio, omiserat. Neque ex vs. 7. 8. Cap. XXXVIII, Jes. librariorum culpa excidisse et casu quodam huc esse translata; neque *Jesajam* ipsum ea eucharistico adjunxisse, nostrum esse arbitramur probare, cum illud ob universam narrationis formam vs. 7. et 8. dici plane non possit, hoc autem omnino negandum sit, quod vix incommodiore loco ista momenta collocari potuerint, quam ille est, quem jam tenent. Nobis itaque dubium non est, quin a seriori manu sint profecti duo hi versus. Margini sci-

ſcilicet ſui Codicis olim quidam ex loco parallelo libri Regum adſcripſerat eos, et ab imperito librario poſthaec in textum ſunt recepti.“ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים *eſt ficuum maſſa in formam orbiculatam confecta*, ut diu ſervari poſſit, coll. Arabico دبل *rem in unum coëgit ac rotundiore forma*, et مُدَبُول *res buccellae modo formata*. Fuſius de hac re egit Celsius in *Hierobot.* P. II. pag. 377. ſeqq. מָרַח conferendum eſt cum Arabum مرخ *fricare*, indeque *ungere*, quod unguenta cuti infricantur. Noſtro igitur loco *fricare maſſam ficuum* erit, illam confricare, emplasma ex illa facere, ſicque buboni imponere. In eundem ſenſum Alexandrini: καὶ τρίψον καὶ κατάπλασαι, *contere et cataplasma fac*. Per שְׁחִין *ulcus* plures interpretes *bubonem peſtilentialem* indicari exiſtimant, quum eo tempore peſtem in Palaeſtina ſaeviiſſe, ex Cap. XXXVIII, 36. 37. ſit verſimile. Sed Rich. Meado *Med. Sacr.* Cap. V. veriſimillimum videtur, *febre* laboraſſe regem, quae in *abſceſſum* deſineret. Thom. Bartholinus vero *de morbis biblicis* Cap. X. p. 47. ſequ. *anginam* ſubfuiſſe conjicit, quae, quia peracutus morbus, *tertio die* perimere ſolet (cf. 2 Reg. XX, 5. 8.). „In hac certe ita anguſtantur fauces ex inflammatione et tumore, ut vix per ſibilum verba exprimantur. Hinc *pipire* ſe dicit Jeſ. XXXVIII, 14.“ Hieronymus tam de morbo, quam de remedio illi adhibito, maſſa ficuum, haec diſſerit: „Ajunt Hebraei, *Siin* [שְׁחִין], quod praetermiſere LXX., *ulcus* ſonare, non *vulnus*. Nam et Aquila Symmachusque et Theodotio ἕλκος interpretati ſunt, per quod *morbum regium* intelligi volunt, cui contraria putantur, vel ſumta in cibo, vel appoſita corpori quaecunque ſunt dulcia [Quod ipſum tradunt Hebraei, Jarchi et Aben-Esra quos ſequutus Grotius ad verba: *maſſam ficuum*,

 ad

adscripsit: „quae vi nativa magis nocitura fuisse creditur;" ut miraculum augeatur]. Ergo ut Dei potentia monstraretur, per res noxias et adversas sanitas restituta est. Alii *Siin* non *ulcus*, sed *apostema* suspicantur, quando tumens corpus cocto et putrescente pure completur. Et juxta artem medicorum omnis sanies siccioribus ficis atque contusis in cutis superficiem provocatur." Quod confirmat Meadus, qui, ut diximus, nomine שְׁחִין *abscessum* indicari existimat. „In hujusmodi," inquit, „casibus ea semper conveniunt, quae suppurationem promovent, cataplasmata inprimis, quae digerunt et *resolvunt*; neque aliud fere praestantius est illo, quod ex *ficubus aridis* conficitur." Consentit Bartholinus l. c.: „Utrique malo, quia in ulcere faucium jungebantur tumor nempe et inflammatio, ficus conveniebant, inprimis abscessui periculoso. Nam Aëtius Tetr. I. Serm. 3. Cap. 179. cataplasma conficit abscessibus qui non facile maturi fiunt, ex *ficubus coctis*, cum hordacea aut triticea farina.... Tertio autem die, tanquam critico in peracutis, sanari debebat."

22. וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מָה אוֹת כִּי אֶעֱלֶה בֵּית יְהוָה *Et dixit Hiskias: quodnam* erit *signum*, ex quo cognoscam, *me ascensurum esse in aedem Jovae?* videlicet ad ei gratis agendas pro recuperata valetudine. Paulus, V. S. V., qui (in *Clave in Jesaj.* p. 242.) partem historicam hujus libri inde a Cap. XXXVI. vel a Jesaja ipso, vel certe a scriptore ipsi aequali consignatam autumat, e qua quae 2 Reg. XVIII, 13 usque ad XX, 19. et 2 Chron. XXXII. leguntur, sint quidem hausta, sed varie interpolata, illa Hiskiae verba, מָה אוֹת non *interrogative*, eo sensu, quem nos indicavimus, sed ut vocem laetantis de indicio valetudinis mox recuperandae, capit hoc modo: *quam bonum signum est hoc!* vide-

videlicet ulcus apertum et sanatum. Illum autem, qui ex hoc loco Jesajano narrationem 2 Reg. XX. concinnavit, haec verba falso pro interrogatione habuisse, cui ea, quae supra XXXVIII, 7., leguntur, tanquam Jesajae responsum subjecisset, quo singulare et mirum illud, quod in hoc eventu erat, in majus exaggeraretur. Verum is sensus, quem Paulus, V. S. V., verbis hebraeis inesse vult, hebraice potius hoc modo exprimendus erat: מַה טּוֹב הָאוֹת הַזֹּאת. Quare a communi interpretum sententia non censeo recedendum esse, contineri duobus hisce Versibus supplementum historiae superioris, sed imperfectum, quod e loco parallelo secundi libri Regum est explendum. Recentior scriptor post ultimam Versus hujus vocem, יְהוָה, additurus fuisset 'וגו, compendium vocis וְגוֹמֵר *et complementum*, i. e. et caetera, quae videlicet in notissima illa narratione 2 Reg. XX, 9., vel supra vs. 7., porro sequuntur.

Cap. XXXIX.

1. בָּעֵת הַהִוא שָׁלַח מְרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן־בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ־
בָּבֶל *Illo tempore misit Merodach Baladan, filius Baladanis, rex Babylonis*, rel. In loco parallelo 2 Reg. XX, 12. nomen regis scribitur בְּרֹאדַךְ, e solenni literarum ejusdem organi, ב et מ permutatione, quemadmodum Arabes nomen urbis Mecca promiscue مكّة et بكّة scribere et pronunciare solent. Qui hic מְרֹאדַךְ vocatur rex, idem est, qui a Ptolemaeo in Canone Regum Μαρδοκέμπαδος (מרדך כן פה *Mardoch Cen-pad*) appellatur, a Ctesia (apud Agathiam L. II.) Βέλεσσυς. Erat inter reges Babylonios a Nabonassare quintus, et suc-

succedebat Ilulaeio anno 721. ante Christum natum, ex computatione Volneii (*Recherches nouvelles sur l'histoire ancienne* P. III. p. 124.). Cf. DES VIGNOLES *Chronologie de l'histoire sainte*, T. II. p. 378. Sunt autem nomina מְרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן composita e nominibus idolorum, quorum cultui devoti erant Babylonii. בַּלְאֲדָן conflatum videtur e בל אדן *Bel-Dominus*, quae verba fere sunt ἰσοδύναμα; est enim בל *Bel* contractum ex בעל *Baal*, unde Beel, Bel. Pariter *Merodach* esse nomen idoli Babylonici, patet ex Jerem. L, 2. ubi in prophetia adversus Babelem haec leguntur: *pudefactus est Bel, consternatus est Merodach, pudore suffusa sunt idola ejus.* Inde Nebucadnezaris filius Evilmerodach 2 Reg. XXV, 27. Ceterum reges Babylonicos per aliquod tempus obnoxios fuisse Assyriacis, inde patet, quod sexto Hiskiae anno Salmanassar rex Assyriorum, translata parte Israelitarum in Assyriam, colonos e pluribus suae ditionis terris, inter quas et Babylon memoratur, Samariam misit, 2 Reg. XVII, 24. Sed defecisse ab Assyriis plures populos, bis testatur Herodotus. Primum L. I. c. 95., ubi asserit, *Medos* καὶ τἄλλα ἔθνεα, *et alias gentes ab Assyriis defecisse*, postquam illi imperassent Asiae annis DXX. Quas vero gentes, praeter Babylonios, et forsan Armenios, Syros? Rursus c. 102., ubi de expeditione Phraortis, secundi Medorum regis, *adversus Ninum, sive Assyrios illos, qui Ninum tenebant, quondam omnium principes;* τότε δὲ ἦσαν μεμουνωμένοι μὲν συμμάχων ἅτε ἀπεστεώτων, ἄλλως μέντοι ἑωυτῶν εὖ ἥκοντες, *qui tum quidem a sociis propter defectionem deserti erant, alias vero se bene habebant.* Illam defectionem populorum ab Assyriis Herodotus narrat accidisse CL annis ante Cyri initia; nec improbabile est, circa idem illud tempus Senacheribum ingenti illa clade in Palaestina affectum, et in terram suam reversum ex suorum conspiratione occisum

esse

esse atque Merodachum Baladanum hanc ipsam occasionem captasse, ab Assyriis deficiendi. Alieniore enim animo illum fuisse ab Assyrio, arguit haec ipsa ad Hiskiam honoris causa missa legatio. Certe si hic princeps, vel proceres Babylonii (שָׂרֵי בָבֶל, uti vocantur 2 Chron. XXXII, 31., id est, consiliarii et ministri Merodachi) hoc temporis multum reveriti essent majestatem regis Assyrii; non utique ausi fuissent, tam solenni legatione Hiskiam honorare, quem sciebant esse inter rebelles et adversarios magni regis. Cf. Gatterer *Weltgeschichte in ihrem ganzen Umfange* P. I. p. 152. Dicitur itaque rex Babylonius misisse סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל־חִזְקִיָּהוּ *literas et munus ad Hiskiam*. Sic moris est in Oriente, fuitque ab antiquissimis temporibus, ut satis notum. Principes non adeuntur absque muneribus. Cf. Paulsen *von der Regierung der Morgenländer*, p. 159. seqq. et 175. וַיִּשְׁמַע כִּי חָלָה וַיֶּחֱזָק *Quippe audiverat, illum aegrotasse et convaluisse*. In loco parallelo 2 Reg. XX, 12. simpliciter habetur: כִּי שָׁמַע כִּי חָלָה חִזְקִיָּהוּ *quia audiverat aegrotasse Hiskiam*, videlicet, *et ex morbo convaluisse*; ellipsis est historica non infrequentis usus. In loco parallelo altero 2 Chron. XXXII, 31. dicitur, legatos illos missos esse לִדְרֹשׁ הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר הָיָה בָאָרֶץ *ut inquirerent in prodigium illud quod exstiterat in terra*, umbrae nimirum retrocedentis in solario, vel, ut alii volunt, in scala palatii Ahasi, de quo supra XXXVIII, 8. Astronomiae studium apud Chaldaeos vigebat, fueratque excitatum et diligenter excultum a Nabonassare, et, ut probabile, ab ipso quoque Merodacho, cujus regni initium duplici lunae eclipsi signatum est a Ptolemaeo. Certe si hic rex Babylonius adhuc perstiterit in fide Assyrii quod ad externam speciem; haec ratio ipsi potuit esse obtentui, quo excusaret liberius cum Hiskia, rege adversario, commercium. Neo improbabilis est nonnullorum

rum interpretum conjectura, interiorem hujus legationis causam fuisse amicitiam inter hosce principes firmandam, haud dubie Hiskiae a Babylonio oblatam, quam ille acceptare, sibi honori duxit. Quae sequuntur id non obscure innuunt.

2. Pro eo quod hic legitur, וַיִּשְׂמַח עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ *et laetatus iis est Hiskias*, 2 Reg. XX, 13. est: וַיִּשְׁמַע עֲלֵיהֶם *et audivit eos attente.* Alexandrinus Graecus interpres utroque loco וַיִּשְׂמַח expressit, dum vertit: καὶ ἐχάρη ἐπ' αὐτοῖς Ἐζεκίας. וַיַּרְאֵם אֶת־בֵּית נְכֹתֹה *Et ostendit iis gazophylacium suum.* Ad נְכֹתֹה in parallelo libri Regum loco in margine notatur, esse נְכֹתוֹ legendum. נְכֹת autem vix est dubium non esse diversum a נְכֹאת, quod Genes. XXXVII, 25. XLIII, 11. certam aromatis speciem notare videtur, quam Bochartus et Celsius *storacem* sive *styracem* fuisse putant; cf. not. ad Genes. XXXVII, 25. Hinc בֵּית נְכֹת metonymice *domum* sive *promtuarium aromatum* vertunt, ut Aquila et Symmachus, qui hoc loco τὸν οἶκον τῶν ἀρωμάτων reddiderunt, quum contra interpres Alexandrinus significationis ignarus utroque loco, et hoc et parallelo libri Regum, vocem νεχωθὰ retinuerit. Chaldaeus praeivit aliis multis בֵּית גְּנִזוֹהִי *domus gazophylacii ejus*, quod huic loco probe convenit. Videtur haec *domus rerum pretiosarum* a praestantissimis *aromatum* speciebus, quae ibi asservabantur, et quarum una et altera mox recensentur, metonymice appellata esse, etsi thesauros et pretiosa quoque alia contineret, et hoc nomine distincta fuisse ab ea, quae mox בֵּית הַכֵּלִים *domus supellectilium*, vel potius *armorum* dicitur, sive *armamentarium;* כֵּלִים enim haud raro pro כְּלֵי הַמִּלְחָמָה *vasa* s. *instrumenta bellica*, id est *arma*, dici, notum, vid. Genes. XXVII, 3. 1 Sam. XIV, 1. 6. 7. Ceterum quod hic fecisse Hiskiam narratur, minime praeter morem erat.

erat. Paſſim enim legatis regum et principum, et hoſpitibus honoratioribus hic honor exhiberi ſolet, ut quod in deliciis et theſauris magnifice oſtentari ſolet, inſpiciendum ipſis detur. Sic de Solone, hoſpite Croeſi, Herodotus L. I. Cap. 30.: *Μετὰ δὲ ἡμέρῃ τρίτῃ ἢ τετάρτῃ, κελεύσαντος Κροίσου, τὸν Σόλωνα θεράποντες περιῆγον κατὰ τοὺς θησαυροὺς, καὶ ἐπεδείκνυσαν πάντα ἐόντα μεγάλα τε καὶ ὄλβια.' Tertioque aut quarto quam venerat die, juſſu Croeſi, miniſtri circumduxerunt Solonem circa theſauros, omniaque quae illic erant magna et beata oſtenderunt.* Mirum videri poſſit, fuiſſe Hiskiae res pretioſas tanta copia, ut oſtentari poſſint Babyloniis, quum, ut 2 Reg. XVIII, 15. narratur, Hiskias dediſſet Sancheribo quidquid erat in theſauris templi et Regiae, adeo ut valvas ac limina templi laminis ſuis nudaverit, nec intervallum multo longius anno interceſſiſſet. Sed credibile eſt, habuiſſe palatium regium ſua ornamenta et decora non mobilia, et haud dubie quoque recondita cimelia, in armariis repoſita. Praeterea 2 Chron. XXXII, 23. 24. 27. 28. narratur, regem ab Aſſyrio liberatum locupletatum fuiſſe ex liberalibus muneribus, quae proceres et principes vicini, liberationem ei gratulantes munifice ipſi obtulerunt. Si autem quis quaerat, quamobrem Hiskias tanto ſtudio legatis Babyloniis opes theſaurosque ſuos oſtentarit? facilis eſt reſponſio, factum id eſſe, ut ſe Babylonio commendaret, et ut legati intelligerent, ſe dignum eſſe, cum quo Babyloniorum rex amicitiam et foedus iniret, ut ſe contra Aſſyrios, communes hoſtes, tuerentur. Ceterum ex eo, quod hic narratur, colligi recte poteſt, reges Babylonicos, Aſſyriis usque ad illud tempus tributarios, tunc nondum aſſurrexiſſe ad magnum faſtigium dignitatis et amplitudinem potentiae. Si enim magni fuiſſent reges et ſui juris, Aſſyriis comparandi, non eſt veriſimile, Merodachum regem Hiskiae, regi mino-

ris ditionis et virium exiguarum, hoc habuisse honoris, ut solenni legatione tanquam pari et amico salutem ex morbo gratulatus esset, aut Hiskiam thesauros opesque suas, quae cum thesauris opibusque potentissimorum regum comparata facile viluerint, tanta jactantia ostentasse.

3. וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ אֵלַי מִבָּבֶל *Et dixit Hiskias: e terra longinqua ad me venerunt, ex Babylone.* Silet narratio, quid responderit rex ad priorem quaesiti partem, *quid* nimirum *dixerint legati*, quia ex ipsa historia superiore colligi poterat. Tantum id refertur, quod Hiskias veluti ad excusandam summam humanitatem, qua usus fuerat erga hos legatos, profert, *venisse illos e terra remota*, fuisse itaque liberalius honorandos.

6. Videntur caussae fuisse, quae Jesajam permoverent, foedus cum rege Babylonico improbandi, ut reipublicae Judaicae perniciosum futurum. Ceterum haec prima prophetia est de populo Judaico transportando *Babylonem*, estque huic cognata Michae IV, 10. Apud ceteros prophetas de *Babylone* altum est silentium. Sed Jeremias multis post annis sub Josia rege hanc calamitatem Judaeis obventuram clarissime declaravit, uti et Urias, Semajae filius, sub Jehojakimo, Jerem. XXVI, 20. Moses populum ob sua peccata deportandum esse in exsilium, et inde rediturum esse praedixerat Levit. XXVI, 33. 34. Deut. IV, 27. XXX, 3.; sed locum, quo transferendus esset, non definiverat. Ahias in initiis Jeroboami primi praedixerat, Israelitas transportandos esse *trans Euphratem* 1 Reg. XIV, 15., et Amosus V, 27. *longe ultra Damascum.* Jesajas vero in vaticiniis, quae prior hujus voluminis pars complectitur, praenunciaverat quidem plus semel (veluti Cap. I.

III.

III. V. VI. VII.) reipublicae disfolutionem, et terrae vaftationem, efficiendam à populis ferocibus, juftitiae divinae decreta executoribus; fed Babyloniorum aut Chaldaeorum hactenus nullam fecerat mentionem; poterant enim quae de hoftibus barbaris Judaeam vaftaturis dixerat, de Affyriis intelligi.

7. Pofteros Hiskiae vates praedicit fore in palatio regis Babyloniae סָרִיסִים, qua voce proprie *eunuchi, caftrati*, fignificantur (collato Arabico سريس *impotens ad venerem, non congrediens cum feminis vir five admiffarius, aut irrito effectu*), quo fignificatu legitur Jefaj. LVI, 3. At quia in gynaeceis regiis eunuchi regis uxores cuftodiebant iisque miniftrabant, inde סָרִיס et *cubicularium* regis, ut Efth. II, 3. IV, 4., et denique per fynecdochen fpeciei pro genere quemvis miniftrum *aulicum*, etiam in conjugio viventem denotat, ut Genef. XXXIX, 1. coll. vs. 7. it. 1 Sam. VIII, 15. Ad locum noftrum illuftrandum pertinet, quod Dan. I, 3. feqq. Nebucadnezarem, Babyloniae regem, Afchpenazo, לְרַב סָרִיסָיו *praefecto eunuchorum*, five *aulicorum fuorum*, adolefcentes Judaicos nobili profapia natos tradit, qui ad officia aulica apti reddendi effent.

8. טוֹב דְּבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ *Bonum eft verbum Jovae, quod loquutus es.* טוֹב *Bonum* hic, ut 1 Reg. II, 38. 42., ufurpatur de decreto potentioris, in quo inferiori par eft acquiefcere. וַיֹּאמֶר כִּי יִהְיֶה שָׁלוֹם וֶאֱמֶת בְּיָמָי *Et dixit*, i. e. priori dicto poft exiguam moram fubjecit, *quia erit pax et incolumitas in diebus meis*, i. e. quia Deus pro clementia fua hanc mihi praefliturus eft gratiam, ut ipfe pace gaudeam ac ftabili rerum mearum ftatu usque ad finem vitae. In loco parallelo 2 Reg. XX, 19. eadem verba fic efferuntur: הֲלֹא אִם־ שָׁלוֹם

שָׁלוֹם וֶאֱמֶת יִהְיֶה בְּיָמָי, *annon, si pax et incolumitas futura sit in diebus meis?* i. e. annon habeo gravissimam rationem acquiescendi in hoc Jovae decreto, quum ipsi placuerit eo temperamento illud mitigare, ut mea aetate stabilis adhuc futurus sit reipublicae status? אֱמֶת enim, alias *veritatem* notans, hic est *status stabilis*, ut אֱמוּנָה supra XXXIII, 6. Paulo aliter Hiskiae verba hoc Versu relata accipienda putat Barth. Herm. Bergst in Commentatione super hoc Capite, quae legitur in Sylloge, cui epigraphe: *Museum für Religionswissenschaft in ihrem ganzen Umfange*, ed. a H. P. C. Henkio, Vol. III, Fasc. 3. p. 345. seqq. Quum par sit credere, Hiskiam non fuisse absque sensu malorum posteritati imminentium; Vir ille Doctissimus verba regis cui Jesajas foedus cum Babylonio, tanquam perniciosum, dissuaserit, sic vertit: *bonum*, i. e. justum et verum est, quod tu mihi Jovae nomine dixisti; et post, brevi pausa interjecta, subjecisse regem: *sane pax inconcussa manebit* s. *maneat, dum vivam*, q. d. non committam, ut, foedus cum Babylonio adversus Assyrium ineundo, hunc contra me irritem, qui lacessitus bellum in me concitet. Sensum tamen a nobis supra indicatum, commendare videtur locus parallelus libri Regum.

COR-

CORRIGENDUM.

Pag. 130. Lin. 18. pro ينكشق lege ينكشف.

LIPSIAE

EX OFFICINA VOGELIANA.

00106036